

ବିଷୟ ସୂଚୀ

ସମ୍ପାଦକୀୟ

୧.	ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ତନ୍ମୟ ଧାରା	॥ ୧ ॥	ଡକ୍ଟର ସୁରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମିଶ୍ର
୨.	ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମଧାରା	॥ ୭ ॥	ଶ୍ରୀ ଜଗବନ୍ଧୁ ପାଢ଼ୀ
୩.	ବିଚିତ୍ର ସମୟଠାରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପ୍ରଶାସନିକ ଇତିହାସ	॥ ୧୩ ॥	ଶ୍ରୀ ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର
୪.	ଭାରତୀୟ ଓ ଗ୍ରୀକ୍ ଦେବଦେବୀ	॥ ୧୭ ॥	ଶ୍ରୀ ମହାମୋହନ ତ୍ରିପାଠୀ
୫.	ଶ୍ରୀଗୌଡ଼ୀୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ‘କୁଞ୍ଜମଠ’	॥ ୨୩ ॥	ଶ୍ରୀ ଭାସ୍କର ମିଶ୍ର
୬.	ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ଗାନ୍ଧର୍ବକଳା	॥ ୨୭ ॥	ଡଃ ଶ୍ରୀନିବାସ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ
୭.	ମାଉସୀ ମା’ - ଅଦ୍ଭୁତଶାସିଣୀ ଦେବୀ	॥ ୩୧ ॥	ଶ୍ରୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମହାନ୍ତି
୮.	ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର : ଏକ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବଲୋକନ	॥ ୩୭ ॥	ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଟ୍ଟନାୟକ
୯.	ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ, ମାହାରୀ ସେବା : ଏକ ଐତିହାସିକ ସମୀକ୍ଷା	॥ ୪୧ ॥	ଡଃ ହରିହର କାନୁନ୍‌ଗୋ
୧୦.	ସ୍ମୃତି ଓ ସମ୍ଭାବନାରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ	॥ ୪୭ ॥	ଡଃ ନୀଳକଣ୍ଠ ମିଶ୍ର
୧୧.	ଶ୍ରୀକୀର୍ତ୍ତଙ୍କ ସେବାରେ ଜିଜୀବାଲ୍ଲ ଓ ଗୁରୁ ରାମଦାସ	॥ ୫୬ ॥	ଡଃ ଚିତ୍ରସେନ୍ ପଣ୍ଡାୟତ
୧୨.	ଭକ୍ତପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ	॥ ୫୭ ॥	ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ
୧୩.	ଶ୍ରୀସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମାରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରହସ୍ୟ	॥ ୫୯ ॥	ଡଃ ପ୍ରଭାତ ରଞ୍ଜନ ମହାପାତ୍ର
୧୪.	ଗଜପତି ଠାକୁର ରାଜାଙ୍କ ଛେରାପହଁରା	॥ ୬୧ ॥	ଶ୍ରୀ ପଙ୍କଜ ସାହୁ
୧୫.	ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ଶେଷ କେତେପଦ କଥା	॥ ୬୯ ॥	ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର
୧୬.	ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କାବ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିକ୍ରମା	॥ ୭୧ ॥	ଅଧ୍ୟାପକ ସୁନୀଲ ରଥ
୧୭.	ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ	॥ ୭୭ ॥	ଶ୍ରୀ ବାଳକୃଷ୍ଣ ଦାଶ
୧୮.	ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାଗବତର ନବଧା ଭକ୍ତିରେ ରଥଯାତ୍ରା	॥ ୮୧ ॥	ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା ପ୍ରସାଦ ମହାପାତ୍ର
୧୯.	ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଜପତିଙ୍କ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଅଧିକାର	॥ ୮୫ ॥	ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ ରାମ କର କୌଣ୍ଡିନ୍ୟ
୨୦.	ମୋ ନୟନ ପଥେ ରହିଥାଅ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ୮୯ ॥	ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ନନ୍ଦ
୨୧.	ସବୁ କବୀର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀ	॥ ୯୧ ॥	ଶ୍ରୀ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର
୨୨.	ଶ୍ରୀ ଜୟଦେବ ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଖଣ୍ଡୁଆ	॥ ୯୫ ॥	ଶ୍ରୀ ଅଜିତ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀ
୨୩.	ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ	॥ ୯୭ ॥	ଶ୍ରୀ ଦିବ୍ୟସିଂହ ଚମ୍ପୂପତି
୨୪.	ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ନେପାଳ ନରେଶ	॥ ୧୦୩ ॥	ବୋଧିପ୍ରିୟ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ସାହୁ
୨୫.	ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ	॥ ୧୦୭ ॥	ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ନୀଳାୟର ନନ୍ଦ
୨୬.	ଚକାନୟନ ଦେଖିବା	॥ ୧୦୯ ॥	ଶ୍ରୀ ନିର୍ମଳ ମିଶ୍ର

୨୭. ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦରେ		
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ	॥୧୧୫॥	ଡଃ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର
୨୮. ମହାପ୍ରସାଦର ମହାନତା	॥୧୨୩॥	ଡଃ ଉମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଚିହ୍ନିକା
୨୯. ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ		
ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ	॥୧୨୭॥	ଡଃ ପ୍ରଦୀପ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ
୩୦. ବାହୁଡ଼ା ତିଥିରେ ମୋତେ ବାହୁଡ଼ାଇ ନିଅ	॥୧୩୩॥	ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ବିରଞ୍ଚ ନାରାୟଣ ଦାଶ
୩୧. ସେ, ସର୍ବରୂପମୟ ଓ ସର୍ବମନ୍ତ୍ରମୟ	॥୧୩୭॥	ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ମିଶ୍ର
୩୨. କେତେ ରଙ୍ଗେ ରଞ୍ଜିତ ତୁମେ ରଙ୍ଗାଧର ହେ !	॥୧୪୩॥	ଶ୍ରୀ ରଜତ କୁମାର କର
୩୩. ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ	॥୧୪୭॥	ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ହରିହର ମହାପାତ୍ର
୩୪. ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସୁଲ ଓ ସୁଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ	॥୧୫୧॥	ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ସୁଆର
୩୫. ଶଙ୍କାପଞ୍ଚକ	॥୧୫୫॥	ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ରଥଶର୍ମା
<u>କବିତା</u>		
୩୬. ପ୍ରାର୍ଥନା	॥୧୫୯॥	ଡଃ ବଳରାମ ଦାସ
୩୭. ଜଗନ୍ନାଥ ହୋ	॥୧୬୩॥	ଶ୍ରୀ ଶରତ କୁମାର କର
୩୮. ନୀତିର ପ୍ରୀତି	॥୧୬୦॥	ଶ୍ରୀ ଜୟନ୍ତ ନାରାୟଣ ପଣ୍ଡା
୩୯. ହେ ମହାବାହୁ	॥୧୬୧॥	ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନନ୍ଦ
୪୦. ଅଳି	॥୧୬୧॥	ସୁବିଦ୍ୟା ଦେବୀ
୪୧. ଅନ୍ୱେଷଣ	॥୧୬୨॥	ସବିତା ରଥ
୪୨. ମହାନାୟକ	॥୧୬୨॥	ଶୈଳବାଳା ମହାପାତ୍ର
୪୩. ଶରଣ ପଶିଲି ହେ ବିଶ୍ୱପତି	॥୧୬୨॥	ଶ୍ରୀ କିଶୋର କୁମାର ରାଓ
୪୪. ବିଶ୍ୱପୁରୁଷ	॥୧୬୩॥	ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥ ଖୁଣ୍ଟିଆ
୪୫. ନବୈ ଯାତେ ରାଜ୍ୟ	॥୧୬୩॥	ଶ୍ରୀ ଗଦାଧର ପ୍ରତିହାରୀ
୪୬. କାଳିଆ	॥୧୬୩॥	ଶ୍ରୀ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର
୪୭. ଅତିଥି	॥୧୬୪॥	ଶ୍ରୀ ଦୀନବନ୍ଧୁ ସାହୁ
୪୮. ପୁରାଣ ପୃଷ୍ଠାରେ ଅତୀତ	॥୧୬୪॥	ଶକୁନ୍ତଳା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ମତାମତ ସମୂହ ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ
ଓ ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ଦାୟୀ ନୁହେଁ । ସମ୍ପାଦକ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ତନ୍ମୟ ଧାରା

ଡକ୍ଟର ସୁରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମିଶ୍ର

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ତନ୍ମୟ ଧାରା ହିଁ

ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମର ନ୍ୟାସଯୋଗ । ନ୍ୟାସଯୋଗର ବାସ୍ତବ ରହସ୍ୟ ଆମେ ଯଦି ଅବଗତ ହେବା, ତେବେ ଜାଣିପାରିବା ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚେତନାର ଉପାସନା ଧାରାରେ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଥିବା ତନ୍ମୟ ଧାରା କିପରି ବିକଶିତ ହୋଇ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ସାଧନାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ଆମର ମନେହୁଏ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଉପାସନାର ତନ୍ମୟ ଧାରାକୁ ପ୍ରଥମେ ‘ଭାଗବତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ’ର ଉପାସକମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ହିଁ ଭାରତରେ ଏହା ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଥିଲା । ସେମାନେ ଏହାକୁ ‘ଏକାୟନ ବିଦ୍ୟା’ରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ଭାଗବତବାଦୀମାନେ ‘ପାଞ୍ଚରାତ୍ର-ଆଗମ’ର ସ୍ରୋତରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଯିବା ପରେ ପାଞ୍ଚରାତ୍ରର ଭକ୍ତିବାଦୀମାନେ ତନ୍ମୟ ଧାରାକୁ ନିଜ ଉପାସନାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ଆଦି ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳରୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ।

ପାଞ୍ଚରାତ୍ରରେ ନ୍ୟାସଯୋଗ :- ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଉପାସନାରେ ନ୍ୟାସଯୋଗ ଏକ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ନ୍ୟାସଯୋଗର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସହିତ ପରିଚିତ । କେବଳ ଶବ୍ଦଗତ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଭାବସମ୍ବେଗର ପରଦା ହଟିଗଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଜନଜୀବନର ଉପାସନାଭିତ୍ତିକ ଚଳଣି ହିଁ ନ୍ୟାସଯୋଗ । ଏହା ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପିତ କରାଇବା ଏଇ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ପ୍ରସଙ୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ‘ତନ୍ମୟ ଧାରା’କୁ ବୁଝିବା ପୂର୍ବରୁ ନ୍ୟାସଯୋଗର ମୂଳ ରହସ୍ୟକୁ ଆମେ ପ୍ରଥମେ ବୁଝିବା । ତେବେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ତନ୍ମୟ ଧାରାର କ୍ରମବିକଶିତ ପରିଣତି ହେଉଛି ‘ପାଞ୍ଚରାତ୍ର-ଆଗମ’ର ନ୍ୟାସଯୋଗ ।

ସରଳରେ କହିଲେ ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବସ୍ଵ ସମର୍ପଣ ହିଁ ନ୍ୟାସ । ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଏହା ମୁକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି ଉପାୟ ବୋଲି ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ସ୍ଵୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଉପାସନାରେ ନ୍ୟାସଯୋଗକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ପରମଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଭାର୍ଗବ-ଉପ-ପୁରାଣର ୧ମ ଅଧ୍ୟାୟର ୫୬ ଶ୍ଳୋକରେ ଏହା ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି ।

ସକୃଦ୍ ଗୃହୀତମାତ୍ରେଣ ଯାତ୍ୟେବ ପରମଂ ଗତିମ୍

ପାଞ୍ଚରାତ୍ରର ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ନ୍ୟାସଯୋଗକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ବାଚିକନ୍ୟାସ ଓ ମାନସନ୍ୟାସ ।

ବାଚିକନ୍ୟାସ :- ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶରଣାଗତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦ୍ଧାରିତ ସମ୍ୟକ୍ ‘ବାକ୍ୟ’ ହିଁ ବାଚିକନ୍ୟାସ ଭାବରେ କଥିତ । ଏହି ବାଚିକନ୍ୟାସର ବଳୟ ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ର-ଜପ-ନାମ ଓ ସ୍ମରଣ, ଯେ ଚାରିଧାରା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହି ଚାରିଧାରା ହିଁ ଭକ୍ତକୁ ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ଦିଗକୁ ପ୍ରେରିତ କରିଥାଏ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ଯେ ଚାରିଧାରାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଭାବନା ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ । ବିନା ଆତ୍ମସମର୍ପଣରେ ଯେଥିରେ ସଫଳ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ।

ମାନସନ୍ୟାସ :- ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ମତରେ ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ମନକୁ ନିଷ୍କାର ସହ ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ଶରଣରେ ବିନିଯୋଗ କରେ, ତାହା ହିଁ ମାନସିକ ନ୍ୟାସ ବା ମାନସନ୍ୟାସ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ଏହା ମୂଳରୁ ରହିଛି । ଆମର କୁହାଯାଏ ‘ଯାହାର ମନ ଯେଡ଼େ, ତାହାର ପ୍ରଭୁ ସେଡ଼େ’ । ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ମନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥମୟ ହେଲାପରେ ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟତର ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଭକ୍ତର ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ହେଉଛି ‘ଜଗନ୍ନାଥସ୍ବାମୀ ନୟନପଥଗାମୀ ଭବତୁ ମେ’ ।

ମାନସନ୍ୟାସ ଉପାସନା ପଦ୍ଧତି ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଭରନ୍ୟାସ ଓ ଆତ୍ମନ୍ୟାସ । ଭରନ୍ୟାସ ହେଲା ଇଷ୍ଟଫଳ ସାଧନ ପାଇଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ । ତେଣୁ ଏହାକୁ କେହି କେହି ଆତ୍ମଭରନ୍ୟାସ ବା ପ୍ରପତ୍ତି କହିଥାନ୍ତି ।

ନିର୍ଣ୍ଣିତେନନ୍ୟସାଧସ୍ୟ ପରତ୍ରେଷ୍ଠସ୍ୟ ସାଧନେ ।

ଅୟମାତ୍ମଭରନ୍ୟାସଃ ପ୍ରପତ୍ତିରିତି ଚୋଦ୍ୟତେ ॥

(ଭରଦ୍ଵାଜ ସଂହିତା ୧/୭)

ଭରନ୍ୟାସ :- ବୈଷ୍ଣବତନ୍ତ୍ରରେ ଭରନ୍ୟାସର ୫ଟି ଅଙ୍ଗ ସ୍ଵୀକାର କରାଯାଏ । ଏହାକୁ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଉପାସନାରେ ‘ପ୍ରପତ୍ତି’ର ୫ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି । ବୈଷ୍ଣବତନ୍ତ୍ରର ୫ ଅଙ୍ଗ ଏବଂ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଉପାସନାର ୫ଟି ପ୍ରପତ୍ତି ଉଭୟେ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ବୈଷ୍ଣବ ଧାରାରେ ‘ପ୍ରପତ୍ତି’ର ବାସ୍ତବ ପରିଭାଷା ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି । ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେଖ ନ ଜାଣିଲେ ଭରନ୍ୟାସର ବାସ୍ତବତା ବୁଝିହେବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ଭରନ୍ୟାସ ପଦ୍ଧତି କିପରି ମୂଳରୁ ସନ୍ନିବେଶିତ ଥିଲା, ତାହା ଜାଣି ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଥମେ ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଛି ।

ଆର୍ତ୍ତୋ ବା ଯଦି ବା ଦୃଷ୍ଟଃ ପରେଷାଂ ଶରଣାଗତଃ ।

ଅରିଃ ପ୍ରାଣାନ୍ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ରକ୍ଷିତବ୍ୟଃ କୃତାତ୍ମନା ॥

ଯୁଦ୍ଧକାଣ୍ଡ ୧୮/୨୮

ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ‘ପ୍ରପନ୍ନପାରିଜାତ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ୨ ଅଧ୍ୟାୟ ୨୪ ଶ୍ଳୋକରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ନ୍ୟାସଯୋଗ ହିଁ ପ୍ରପତ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଶରଣାଗତି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ବୁଦ୍ଧି ହିଁ ଈଶ୍ବର ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୁଏ । ତାହା ପ୍ରପତ୍ତି । ଅଭିଷ୍ଟ ସାଧନ ପାଇଁ ବିଶ୍ବାସର ସହ ଈଶ୍ବରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ହିଁ ପ୍ରପତ୍ତି ବା ଶରଣାଗତି । (ତତ୍ତ୍ୱେବ-୨/୨୫) ସରଳରେ କହିଲେ ଶରଣାଗତି ହିଁ ପ୍ରପତ୍ତି । ଶରଣାଗତ ହୋଇ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ହିଁ ଭରନ୍ୟାସ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଉପାସନାର ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି । ଆର୍ତ୍ତପ୍ରପତ୍ତି ଓ ଦୃଷ୍ଟପ୍ରପତ୍ତି । ଆର୍ତ୍ତପ୍ରପତ୍ତିରେ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଦେହର ସମାପ୍ତି ଚେଷ୍ଟାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୁଏ । ଦୃଷ୍ଟପ୍ରପତ୍ତିରେ ଭକ୍ତର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶରୀରର ସମାପ୍ତି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥାଏ । (ଭରଦ୍ୱାଜ ସଂହିତା ୧/୨୦) ପ୍ରପତ୍ତିକୁ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଉପାସକମାନେ କରଣ ତ୍ରୟ ଭେଦରେ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । କାୟିକୀ - ବାଚିକୀ ଓ ମାନସୀ ପ୍ରପତ୍ତି ରୂପରେ ।

କାୟିକୀପ୍ରପତ୍ତି :- ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ, ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ରାଦିଧାରଣ, ଚିତାଧାରଣ ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରାଯାଏ ତାହା କାୟିକୀ ପ୍ରପତ୍ତି ।

ବାଚିକୀ ପ୍ରପତ୍ତି :- ସଂପ୍ରଦାୟର ଗୁରୁପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅଧୀନ ହୋଇ ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱର ଗୁଡ଼ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରଥମେ ଜାଣିବାକୁ ହୁଏ । ତାହା ପରେ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଯାଏ । ଉପାସନାରେ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଯେଉଁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରାଯାଏ ତାହା ବାଚିକୀପ୍ରପତ୍ତି ।

ମାନସୀପ୍ରପତ୍ତି :- କାୟିକୀପ୍ରପତ୍ତିରେ ଭକ୍ତ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରାଦି ଚିତ୍ରାଧାରଣ କରିସାରିଥାଏ । ବାଚିକୀପ୍ରପତ୍ତିରେ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ରର ନିଗୁଡ଼ ଅର୍ଥ ଜାଣି ସାରିଥାଏ । ତାହା ପରେ ଭକ୍ତ ଉପାସନାର

ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ସହିତ ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ ବିଷୟକୁ ଜାଣି ପରମଗତି ପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥାଏ । ଯାହାକି ଭରନ୍ୟାସାତ୍ମକ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରଣାଗତ ହୋଇ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା ହିଁ ମାନସୀପ୍ରପତ୍ତି । ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପରି ଅଟଳ ବିଶ୍ବାସରେ ହାତ ଉପରକୁ ଟେକିଦେବା ।

ଏହି ପ୍ରପତ୍ତି ଉତ୍ତରାୟିକା । କାୟିକୀପ୍ରପତ୍ତି ଏବଂ ବାଚିକୀପ୍ରପତ୍ତିର ସମାହାର । କାୟିକୀପ୍ରପତ୍ତିର ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ରତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହର ଦୁଇ ଅର୍ଦ୍ଧହସ୍ତର ଚିହ୍ନ ହେଉଛି ଶଙ୍ଖ ଓ ଚକ୍ର । ଯାହା ବିଚାରଯୋଗ୍ୟ । ଆମକୁ ଦୁଇ ହସ୍ତରେ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ଦିଶୁଥିବା ବେଳେ ଗଦା ପଦ୍ମ ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ରର ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଦ୍ଭାଷିତ । ଗଦା, ପଦ୍ମ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଏଠାରେ ଲୁଚାଯିତ ।

ଶଙ୍ଖ ହେଉଛି ‘ଶୁଦ୍ଧ ମନ’ର ପ୍ରତୀକ । ଚକ୍ର ହେଉଛି ‘ଶୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟା’ର ପ୍ରତୀକ । ଅତଏବ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ସହିତ ଏହି ଦୁଇଟି ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଯୁକ୍ତ । ଆଲବାର ଧାରାର ଦିବ୍ୟସୂରି ବା ଦ୍ୱାଦଶ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ‘ମହାଦେଘାଗୀ’ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ୬ଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ନୀଳାଦ୍ରି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ପରେ ଏହି ଦୁଇଟି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ତାଙ୍କ ଉପାସନାରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ଆମର ବିଶ୍ବାସ । ତାହା ନ୍ୟାସଯୋଗ ପଦ୍ଧତିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଶୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟା ଓ ଶୁଦ୍ଧ ମନକୁ ସେ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରେ ଲାକ୍ଷଣିକ କରିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଦୁଇଟି ତତ୍ତ୍ୱ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଥିବା ଗୁରୁ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝି ଉପାସନାରେ ଛଅଟି ଯାକ ଅଙ୍ଗକୁ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରାଇ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରିବା ହିଁ ମାନସୀପ୍ରପତ୍ତି । ଏହା ଯେତେ ସରଳରେ ବୁଝିଲେ ବି ପ୍ରୟୋଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କଠିନ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବାହୁର ମୁଦ୍ରା ହେଉଛି ଆତ୍ମସମର୍ପଣର ଆକର୍ଷଣ ।

ଆଲବାର ଧାରା ପାଞ୍ଚରାତ୍ର-ଆଗମରେ ସମୀକରଣ ହୋଇଯିବା ପରେ ମାନସୀପ୍ରପତ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର-ଆଗମରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲା । ତେବେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ମୂଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ନେଇ ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମର ଏହି ଉପାସନା ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଉଛି ।

ପୂର୍ବ ଆଲୋଚିତ ପାଞ୍ଚଟି ଅଙ୍ଗକୁ ଭରନ୍ୟାସରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ବେଳେ, ଆତ୍ମନ୍ୟାସରେ ପ୍ରପତ୍ତିର ଷଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।

ନ୍ୟାସଲିଙ୍ଗବତୀଜେନ ଧୂୟାଃର୍ଥଜ୍ୟୟ ମନ୍ତ୍ରତଃ ।

ଉପାସିତ ଗୁରୋଃ ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରପତ୍ତିର୍ମାନସୀ ଭବେତ୍ ॥

(ଭରଦ୍ୱାଜ ସଂହିତା ୧/୨୫)

ପ୍ରପତ୍ତିର ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗ :- ଏଗୁଡ଼ିକ ହେଲା (୧) ଆନୁକୂଲ୍ୟ ସଂକଳ୍ପ, (୨) ପ୍ରାତିକୂଲ୍ୟ ବର୍ଜନ, (୩) ରକ୍ଷଣ ବିଶ୍ୱାସ, (୪) ଗୋପ୍ତୃତ୍ୱ ବରଣ, (୫) କାର୍ଯ୍ୟଣ୍ୟ । ଏହି ୫ଟି ଅଙ୍ଗକୁ ଭରଣ୍ୟାସରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା କଥା ଆମେ ଜାଣିଲେ । ଷଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗ ହେଉଛି ‘ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ’ । ଭରଣ୍ୟାସରେ ଯେପରି ୫ଟି ଅଙ୍ଗ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, ଆତ୍ମନ୍ୟାସରେ ସେପରି ଷଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗ ‘ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ’ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ପ୍ରଥମ ୫ଟି ଅଙ୍ଗ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ମୂଳରୁ ରହି ଆସିଛି । ତାହା କିପରି ଭାବରେ ରହିଥିଲା ଏବଂ ତାହାର ବାସ୍ତବ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କ’ଣ, ଆମେ ବିଚାର ବିମର୍ଶ କରିବା ପରେ ଜାଣି ହେବ ଯେ ଦିନେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚେତନା ଭାବରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହି ଚେତନାର ଉପାସନା ଧାରା ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ବିଶେଷ ଭାବରେ ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମର ଉପାସନାରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଦିଗଟି କିପରି ‘ନ୍ୟାସଯୋଗ’ର ବଳୟ ଭିତରେ ରହିମନ୍ତ, ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ।

ଆନୁକୂଲ୍ୟ ସଂକଳ୍ପ :- ପ୍ରପତ୍ତିରେ ‘ଆନୁକୂଲ୍ୟ ଆଚରଣ’କୁ ଆନୁକୂଲ୍ୟ ସଂକଳ୍ପ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନୁକୂଲ୍ୟ ଆଚରଣ ହିଁ ଆନୁକୂଲ୍ୟ ସଂକଳ୍ପ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଇଁ ଆନୁକୂଲ୍ୟ ଭାବନା ଅବ୍ୟାହତ ରଖିବାକୁ ହେଲେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ସର୍ବାଦୌ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଉପାସନାରେ ଏହା ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା । କାରଣ ସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଏ, ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ରୂପରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଅତଏବ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନୁକୂଲ୍ୟ ହିଁ ଉକ୍ତ ଠାରେ ସଂକଳ୍ପତାକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ।

ତେଣୁ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ରହିଥିବା ଏହି ଭାବଧାରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମେ ଅବଗତ ଅଛେ । ଜଗତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଯେ ଉଭୟଙ୍କର ସମନ୍ୱୟ ଧାରା ଆମ ସଂସ୍କୃତିରୁ ସୃଷ୍ଟ । ଜଗତ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣ ନହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣ ରହିବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣ ନ ରହିଲେ ଜଗତ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେବ ନାହିଁ । ଜଗତ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥମୟ । ଜଗନ୍ନାଥ ବି ଜଗତମୟ ।

ପ୍ରାତିକୂଲ୍ୟ ବର୍ଜନ :- ପ୍ରପତ୍ତିର ଏହା ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍ଗ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆରାଧନାର ପ୍ରତିକୂଳ କର୍ମଗୁଡ଼ିକର ତ୍ୟାଗ ହିଁ

ପ୍ରାତିକୂଲ୍ୟ ବର୍ଜନ । ପ୍ରତିକୂଳ କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ହିଁସାରୁ ବିରତ ହେବା ହିଁ ପ୍ରାତିକୂଲ୍ୟ ବର୍ଜନର ପ୍ରଧାନ ସାଧନ ।

‘ହିଁସା’କୁ ମନରୁ ଦୂରେଇ ଦେବାକୁ ହେଲେ ‘ଭଲ ପାଇବା’ ହିଁ ମହୌଷଧିର କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଭଲ ପାଇବାର ମାନସିକତା ଥରେ ଭକ୍ତ ମନରେ ବିକଶିତ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ କଲେ ହିଁସାଭାବ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଲୋପ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ । ଭଲ ପାଇବାର ମୁଦ୍ରାରେ ହିଁ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିଦ୍ୟମାନ । ବିଶ୍ୱରେ ଏହା ଏକ ବିଲକ୍ଷଣ ମୁଦ୍ରା । ଭଲ ପାଆନ୍ତି ବୋଲି ତ କୋଳେଇ ନେବାର ମୁଦ୍ରାରେ ହସ୍ତ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାରିତ !

ରକ୍ଷଣ ବିଶ୍ୱାସ :- ଜଗନ୍ନାଥ ରକ୍ଷା କରିବେ, ଏଇ ବିଶ୍ୱାସ ବୋଧ ହିଁ ‘ରକ୍ଷଣ ବିଶ୍ୱାସ’ । ପ୍ରପତ୍ତିର ଏହା ତୃତୀୟ ଅଙ୍ଗ । ଉପରୋକ୍ତ ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ଆତ୍ମ ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତ ହୃଦୟରେ ସଂଚରିତ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିନ୍ତାଚାରିତ ହୋଇଯାଏ । କେବଳ ବିଶ୍ୱାସ ଆସିବା ଦରକାର ଯେ ମୋ ରକ୍ଷାଭାର ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ । ମୋର ଅନ୍ୟ କିଛି ଆଉ କରିବାର ନାହିଁ । ସାଧନାରେ ଏ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ତ ଓଡ଼ିଆ ଜନ ଜୀବନରେ କାହିଁ କେତେଦିନୁ ରକ୍ତଗତ ହୋଇସାରିଛି ! କାହିଁ କେତେ ଦୂରଦୂରାନ୍ତରେ ରହି ଅସୁବିଧାରେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ତା ତୁଣ୍ଡରୁ ବାହାରି ଆସେ ହିଁ ! ପ୍ରଭୁ ଅଛନ୍ତି । ହାତ ତାର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯାଏ ।

ଗୋପ୍ତୃତ୍ୱ ବରଣ :- ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତ ବା ସାଧକ ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବରଣ କରେ । ଇଷ୍ଟକୁ ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ବରଣ କରିବା ହିଁ ଗୋପ୍ତୃତ୍ୱ ବରଣ । ପ୍ରପତ୍ତିର ଏହା ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍ଗ । ଯାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଲା ମୁମୁକ୍ଷୁ ନିଜ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ହେ ଜଗନ୍ନାଥ ! ତୁମେ ମୋର ରକ୍ଷକ ହୁଅ ’’, ଏହି ମାନସିକତାରେ ଜଡ଼ସଡ଼ ହୋଇଯିବା । ଏହାକୁ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଆଗମରେ ‘ପ୍ରାର୍ଥନା ବୁଦ୍ଧି’ ଶବ୍ଦରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଏ । ଏହି ଶବ୍ଦ ଏକ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର ଯେଉଁ ଜଡ଼ସଡ଼ ମାନସିକତା ତାହାର କ୍ରମବିକାଶ ହିଁ ପ୍ରାର୍ଥନା ବୁଦ୍ଧି । ଯାହା ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମ ଉପାସନାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଏହି ‘ପ୍ରାର୍ଥନା ବୁଦ୍ଧି’କୁ ‘ଗୋପ୍ତୃତ୍ୱ ବରଣ’ ଅଙ୍ଗ ନାମ ଦେଇ ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମ ନ୍ୟାସଯୋଗରେ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଛି ।

କରୁଣାବାନପି ବ୍ୟକ୍ତି ଶକ୍ତଃ ସ୍ୱାମପିଦେହିନାମ୍ ।

ଆପ୍ରାର୍ଥତୋ ନ ଗୋପାୟେଦିତି ତତ୍ପ୍ରାର୍ଥନାମତି ॥

ଗୋପାୟିତ୍ୱା ଭବେତ୍ୟେବଂ ଗୋପ୍ତୃତ୍ୱବରଣଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।

(ଲକ୍ଷ୍ମୀତନ୍ତ୍ର ୧୭/୭୨-୭୩)

କାର୍ପଣ୍ୟ : - ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଭକ୍ତ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲା ପରେ ନିଜକୁ ଅକିଞ୍ଚନ ମନେ କରେ । “ଜଣେ ସାଧାରଣ ଅକିଞ୍ଚନ, ସାଧନା ଜାଣିନାହିଁ”, ଏହିପରି ଭାବନାରେ ଦ୍ରବିଭୂତ ନ ହେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହି ଭାବନା ହେଉଛି ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭିମୁଖୀ ଭାବନା । ଏଥିପାଇଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଗର୍ବଭାବକୁ ପ୍ରଥମେ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ତାହା ପରେ ଯେଉଁ ‘ଭାବ’ ରେ ସେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୁଏ, ତାହା କାର୍ପଣ୍ୟ ଭାବ । ଏହା ପ୍ରପଞ୍ଚର ପଞ୍ଚମ ଅଙ୍ଗ ।

ସାଧନା ପାଇଁ ଅଙ୍ଗଭୂତ ସାମଗ୍ରୀର ଅଭାବରେ କର୍ମସିଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଦି ଦୈବାର୍ ଅଙ୍ଗଭୂତ ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଡ଼ ହୁଏ, ତେବେ ବି କର୍ମ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ‘ଶକ୍ତି’ର ଅଭାବ ପଡ଼ିପାରେ । ଉପଯୁକ୍ତ ‘ଶକ୍ତି’ର ଅଭାବରେ ‘ଜ୍ଞାନ’ ସିଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନର ଅଭାବରେ ଅଧିକାର ସିଦ୍ଧି ଆସେ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ‘ଅଧିକାର ଅସିଦ୍ଧି’ ଶବ୍ଦରେ ବୈଷ୍ଣବତନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଦେଶ-କାଳ-ଗୁଣ, ଏହି ତିନୋଟିର ଅବକ୍ଷୟରେ ‘ଭକ୍ତି’ ଆସେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି ‘ଅଧିକାର ଅସିଦ୍ଧି’ ହେଲେ କର୍ମ-ଜ୍ଞାନ-ଭକ୍ତି ତିନୋଟି ଯାକ ଉପାୟ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧି ଆସେ ନାହିଁ । ଉପାୟ ସ୍ଥାନରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ‘ଅପାୟ’ ଆସେ । ଏହି ସମସ୍ତ କାରଣରୁ ସାଧକର ‘ଗର୍ବ’ ହ୍ରାସ ହୁଏ । ଗର୍ବ ଖର୍ବ ହେବାପରେ ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଦୈନ୍ୟ । ସେହି ‘ଦୈନ୍ୟ’ ଭାବ ହିଁ କାର୍ପଣ୍ୟ ।

ଇତି ଯା ଗର୍ବହାନିସ୍ତବ୍ ଦୈନ୍ୟଂ କାର୍ପଣ୍ୟମୁଚ୍ୟତେ ।

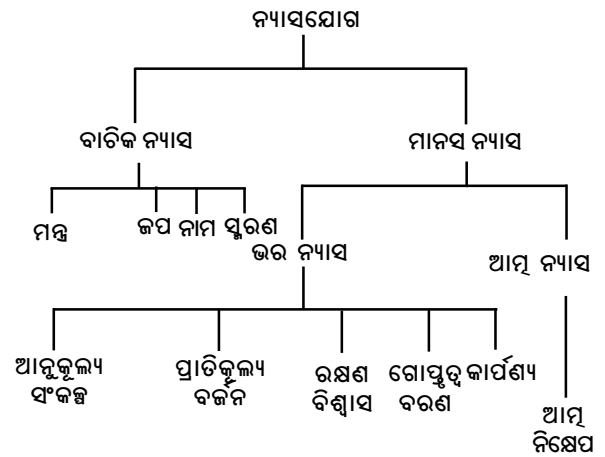
(ଲ.ତ. ୧୭/୭୦)

ଏହି ଦୈନ୍ୟଭାବ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ମୂଳବିନ୍ଦୁ । ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଏହା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଉପାସନାରେ ରହି ଆସିଛି । ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତ ଆତ୍ମ ସମର୍ପିତ ହୋଇ କାକୁତି ମିନତି ଭାବରେ ନିଜକୁ ‘ଛାର ଗୋଟାଏ ମଣିଷ’ ବୋଲି ମନେ କରି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥାଏ । ନିଜକୁ ନ୍ୟୁନାତିନ୍ୟୁନ ମନେ କରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଶରଣାପନ୍ନ ହେବା ଓଡ଼ିଆ ପରିବାରର ବଂଶାନୁଗତ ଚଳଣି । ଏବେ ବି ଏହା ବଳବତ୍ତର ରହିଛି । ଏହାର ବହୁ ଉଦାହରଣ ଓଡ଼ିଆ ଭଜନ, ପ୍ରାର୍ଥନା, ଜଣାଣ, ଛାନ୍ଦ, ଚଉପଦୀ ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଅତଏବ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କରେ ‘ନ୍ୟାସଯୋଗ’ରେ ଯେଉଁ ଉପାସନା କଥା କୁହାଯାଇଛି ତାହା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ଉପାସନା ଧାରାର ଅବିକଳ

ରୂପରେଖ ।

ନ୍ୟାସ ଯୋଗର ବୈଶ୍ୱକ ସ୍ୱରୂପ :- ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଅନୁସୂତ ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ତାନ୍ତ୍ରିକ ଉପାସନାରେ ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ‘ଭରନ୍ୟାସ’ରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଆମେ ଜାଣିଲେ ବାଚିକନ୍ୟାସ ଓ ମାନସନ୍ୟାସ ଭାବରେ ନ୍ୟାସଯୋଗ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ମାନସନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଭାଗ ହୋଇ ଭରନ୍ୟାସ ଓ ଆତ୍ମନ୍ୟାସ ଭାବେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ । ଯେବେ ଦେଖିବା ଆତ୍ମନ୍ୟାସ କ’ଣ ? ଏହା କିପରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ଉପାସନା ଧାରାରେ ରହିଥିଲା ?

ଆତ୍ମନ୍ୟାସ :- ଶରଣାଗତି (ପ୍ରପଞ୍ଚ)ର ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ‘ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ’କୁ ବୈଷ୍ଣବ ଧାରାରେ ଆତ୍ମନ୍ୟାସରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ବାସ୍ତବରେ ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ କହିଲେ ଆମେ କ’ଣ ବୁଝିବା ? ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରକ୍ଷିତ ହେଉଥିବା ଭକ୍ତର ପ୍ରଭୁତ୍ୱରେ ଅଭାବ ରହିବା । ଏହାକୁ ଚିକିଏ ବୁଝାଇ କହିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଭକ୍ତର ବା ସାଧକର ଯାହା କିଛି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ, ସେ ସବୁରେ ତା’ର ସ୍ୱାମୀତ୍ୱ ବା ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ରହିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଲବ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଫଳକୁ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତି ସମର୍ପଣ କରିବ । ଏହା ହିଁ ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ।

ତେନ ସଂରକ୍ଷମାଣସ୍ୟ ଫଳେ ସ୍ୱାମ୍ୟବିମୁକ୍ତତା ।

କୋଣବାପର୍ଣପର୍ଯ୍ୟନ୍ତା ହ୍ୟାତ୍ମନିକ୍ଷେପ ଉଚ୍ୟତେ ॥

(ଲ.ତ. ୧୭/୭୪)

ଏହାକୁ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରାଯାଇଛି, ଆତ୍ମା ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ହିଁ ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ । ଏହା ମାନସନ୍ୟାସର ଅଂଶବିଶେଷ । ମାନସନ୍ୟାସର ମୂଳବିନ୍ଦୁ

ହେଉଛି ‘ଯାହାର ମନ ଯେତେ ତାହାର ପ୍ରଭୁ ସେତେ’ । ମନକୁ ପତିତସ୍ଥରରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱାଭିମୁଖୀ କରିବାକୁ ହେଲେ ‘ଆତ୍ମସମର୍ପଣ’ ହିଁ ବାସ୍ତବ ପଦ୍ଧତି । ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କହିଲେ ତଦନ୍ତର୍ଗତ ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗ । ଆନୁକୂଲ୍ୟ ସଂକଳ୍ପାଦି ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି ।

ଅତଏବ ଆତ୍ମା ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗଯୁକ୍ତ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଉପାସନାଧାରା ହିଁ ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ । ଉପାସନାରେ ଭକ୍ତ ୫ ଅଙ୍ଗ ସିଦ୍ଧି ନ ହେଲେ ସ୍ୱ-ଲବ୍ଧ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଫଳକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ ସିଦ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ କି ଆତ୍ମନ୍ୟାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି -

ଆତ୍ମାତ୍ମୀୟ ଭରନ୍ୟାସୋ ହ୍ୟାତ୍ମନିକ୍ଷେପ ଉଚ୍ୟତେ ।

(ଲ.ତ. ୧୭/୮୦)

ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତର ରକ୍ଷଣଭାର ଏବଂ ରକ୍ଷାର ଫଳ ସମସ୍ତ କିଛି ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତର ନୁହେଁ, ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ ପାଇଁ । ଏହି ସମର୍ପଣ ଭାବ ହିଁ ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପ । ସେଥିପାଇଁ ଆତ୍ମନିକ୍ଷେପର ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାରବୋଧକୁ ଆତ୍ମନ୍ୟାସର ଗୃହ୍ୟତମ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ବୈଷ୍ଣବାଗମ କହେ ।

ଜୀବ ହେଉଛି ଶେଷ, ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଶେଷୀ । ଶେଷ ଶେଷିତ୍ୱ ଭାବବୋଧ ହିଁ ଆତ୍ମନ୍ୟାସ । ଏହାକୁ ଆଉ ଟିକିଏ ସରଳରେ ଆମେ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବିଚାର କରି ପାରିବା । ତାହା ହେଉଛି ଯେଉଁପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରୁ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଅଲଗା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଶରଣାଗତ; ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଭକ୍ତ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନ୍ୟାସ କରିସାରିଥାଏ । ଏହା ହିଁ ଆତ୍ମନ୍ୟାସ ।

ଆତ୍ମନଂ କୌସ୍ତୁଭ ଇତି ନ୍ୟସନଂ ମମ ବକ୍ଷସି ।

ଆତ୍ମନ୍ୟାସ ଇତି ପ୍ରୋକ୍ତା ମୁନିଭିକ୍ଷୁବେଦିଭିଃ ॥

(ଭାର୍ଗବୋପସୁରାଣ ୨/୩୧)

ବିଲକ୍ଷଣ ରୂପକଳ୍ପ :- ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହୃଦୟରେ କୌସ୍ତୁଭ ମଣି ରହିଲା ପରି ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନ୍ୟାସ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାହାର ଶରୀରତତ୍ତ୍ୱର ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ବିଲକ୍ଷଣ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହି ବିଲକ୍ଷଣ ଗୁଡ଼ିକର ବାସ୍ତବ ରହସ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ଆମେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିରତ ହୋଇ କେବଳ ବିଲକ୍ଷଣର ରୂପକଳ୍ପ ଦେଉଛୁ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଲକ୍ଷଣର ରୂପକଳ୍ପ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

ହେଉଛନ୍ତି ନାରାୟଣ ଉପାସିତ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ । ଯେ ସମସ୍ତ ତାଙ୍କରି ଠାରେ ନ୍ୟାସ ହେବା ହିଁ ଆତ୍ମନ୍ୟାସ ।

ଭକ୍ତର ବୁଦ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱ - ଗଦା ରୂପରେ

ଭୂତାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟତତ୍ତ୍ୱ - ଖଡ୍ଗ ରୂପରେ

ତ୍ରିଧା ଅହଂକାର - ଶାଢ଼ର୍ ରୂପରେ

ମନଃତତ୍ତ୍ୱ - ଚକ୍ର ରୂପରେ

ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ - ବାଣ ରୂପରେ

ବିଦ୍ୟାମୟଜ୍ଞାନ - ଅସି ରୂପରେ

ଅବିଦ୍ୟାମୟ ଅଜ୍ଞାନ - ଚର୍ମ ରୂପରେ

ପଞ୍ଚଭୂତ - ବୈଜୟନ୍ତା ରୂପରେ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ ଧାରଣ କରନ୍ତି ।

ଭକ୍ତ ନିଜେ କୌସ୍ତୁଭ ସଦୃଶ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ସମ୍ୟକ୍ ନ୍ୟାସ କରି ଆନନ୍ଦମୟ ଚେତନାରେ ରହେ । ଉପରୋକ୍ତ ଦାର୍ଶନିକ ବିଲକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ‘ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ’ ଚେତନାରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଚେତନାରେ ଭକ୍ତ ବାହ୍ୟ ବିଷୟ ଠାରୁ ବିମୁଖ ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବେଶ ଓ ଉତ୍ସବ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଲୀଳାର ଦେଖାତକ । ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଚେତନାରେ ପ୍ରବେଶ ପାଇଁ ଏହା ବାହ୍ୟିକ ସୋପାନ । ଭାରତରେ କୌଣସି ଦେବତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବେଶ ପରମ୍ପରା ନାହିଁ । ଯେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଚେତନା ହିଁ ଭକ୍ତକୁ ତନ୍ମୟ କରେ । ବାହ୍ୟବିଷୟ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ‘ଚିତ୍ତସମାଧି’ ଲାଭ କରେ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରୁ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଚେତନାର ପରମ୍ପରା ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପରି ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ । ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର ଏହି ପରମ୍ପରାକୁ ଉପାସନାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପରେଖ ପ୍ରଦାନ କରି ଯାକୁ ‘ଆତ୍ମନ୍ୟାସ’ ରେ ହିଁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇଛି । ଆନନ୍ଦରୁ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରୁ ଚିତ୍ତସମାଧି, ଚିତ୍ତସମାଧିରୁ ତନ୍ମୟତା, ତନ୍ମୟରେ ହିଁ ମୁକ୍ତି । ଏହି ‘ତନ୍ମୟ’କୁ ଆମେ ଏକ ‘ଧାରା’ରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛୁ ।

ତନ୍ମୟ ଧାରାର ମୂଳବିନ୍ଦୁ :- ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଆମେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁରେ ପହଞ୍ଚିବା ଯେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ଉପାସନାରେ ଯେପରି ଏକ ନୂତନ ଧାରା ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିଲା ଯାହା ବୈଦିକ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ତଥା ଗଣାଭିମୁଖୀ । ଯାକୁ ଯେ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଉପାସକ ଆପଣେଇ ନେବାରେ କୌଣସି

ଅସୁବିଧା ନଥିଲା । ଏହି ଆବିଷ୍କୃତ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ନୂତନ ଧାରା ଯୋଗୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଗଣଦେବତାରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି ।

ଉକ୍ତ ଧାରାଟି ହେଲା “ଆରାଧକ ଆରାଧକ ସହିତ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଏବଂ ବାହ୍ୟ ଉପାସନା ଦ୍ଵାରା ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରେ । ଏହା ହିଁ ବରିବସ୍ୟା (ପୂଜା) ରହସ୍ୟର ମୂଳବିନ୍ଦୁ । କର୍ମକାଣ୍ଡର ଭୂତଶୁଦ୍ଧି, ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ନ୍ୟାସ ଏବଂ ମୁଦ୍ରା, ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦ୍ଵାର ଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ‘ନ୍ୟାସ’କୁ ଗଣାଉଥିଲେ । କର୍ମକାଣ୍ଡର ଚାରିଦ୍ଵାର ଅତିକ୍ରମ କରି ସାଧକ ଯେପରି ସ୍ଵୟଂ ଦେବସ୍ଵରୂପ ହୋଇଯାଏ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ‘ନ୍ୟାସ’ର ଛ’ଟି ଅଙ୍ଗ ଦେଇ ଉକ୍ତଟିଏ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵୟଂ ଦେବସ୍ଵରୂପ ହୋଇଯାଏ ।

ଦେବତା ହୋଇ ଦେବତା ଉପାସନା କରିବା ହେଉଛି ସାଧକ ପାଇଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତମାର୍ଗ । ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ସେଇ ରାସ୍ତା ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦେଲା ଉକ୍ତଟିଏ ପାଇଁ । ଉକ୍ତ ପାଇଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତମାର୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତେ ‘ଭକ୍ତିମାର୍ଗ’ ଦେଖାଇଦେଲା । ଯାହାକୁ ଚାରି ମୁଖ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ‘ନ୍ୟାସଯୋଗ’ରେ ବୁଝିଲେ ବୁଝାଇଲେ ଓ ଆପଣେଇ ନେଲେ ।

ତନ୍ମଧ୍ୟ ଧାରାର ଅନ୍ତିମ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ବିଚାର ବିମର୍ଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସନାତନ ଧାରାରେ ପୂର୍ବରୁ ଥିବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଆମେ ଆକଳନ କରିବା । ଯେ ଅବସ୍ଥା ଉପାସନାର ଅବସ୍ଥା, ତାହା ଆମର ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ବରିବସ୍ୟା ରହସ୍ୟର ଦୁଇଟି ପଥ – ବାହ୍ୟ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତର । ବାହ୍ୟ ବରିବସ୍ୟାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଁ ବ୍ରତ, ଉପବାସ, ଉଷବ ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ବିଧାନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଆଭ୍ୟନ୍ତର ପାଇଁ କୁଣ୍ଡଳିନୀ ଯୋଗ ।

ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ବିଲକ୍ଷଣ ଯେ କର୍ମକାଣ୍ଡ । ଯାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା, ତାହା ହିଁ ଆଗମଶାସ୍ତ୍ର । ଉଭୟ ବରିବସ୍ୟା ପାଇଁ ଯେଥିରେ ଚାରୋଟି ପାଦର ବିଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ବିଦ୍ୟା (ଜ୍ଞାନ), ଯୋଗ, କ୍ରିୟା ଓ ଚର୍ଚ୍ଚା । ଯେ ବିଧାନ ମଧ୍ୟରେ ମୂଳରୁ ଶିବ କିମ୍ବା ବିଷ୍ଣୁ ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଶିବଙ୍କୁ ନେଇ ‘ଶୈବାଗମ’ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ନେଇ ବୈଷ୍ଣବାଗମ ଶାକ୍ତତନ୍ତ୍ର, ସୌରତନ୍ତ୍ର, ଗାଣପତ୍ୟତନ୍ତ୍ର ସହ ସଂଯୁକ୍ତ ହେଲା । ପ୍ରଥମ ତିନୋଟି ଆଗମ ମଧ୍ୟରେ ଉପାସନା ବିଧିକୁ ନେଇ ସେପରି

କୌଣସି ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ରହିଲା ନାହିଁ । ଯେଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ଏକନିଷ୍ଠ ଉଦ୍ୟମ ଭାରତୀୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟରେ ଆମେ ଦେଖିବା, ସେମାନେ ହେଲେ କୁଲ୍ଲୁକଭଟ୍ଟ (ଭାଗବତ, ବାୟୁସାହିତ୍ୟ, ମନୁସ୍ମୃତିର ଟୀକାକାର), ଭାସ୍କର ରାୟ, ମିତ୍ରମିଶ୍ର ଓ ମଧୁସୂଦନ ସରସ୍ଵତୀ । ଯେମାନେ ଶୁଦ୍ଧି, ପୁରାଣ ଓ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ସମକକ୍ଷ କରାଇ ଉପାସନା ବିଧିକୁ ଖୁବ୍ ସତର୍କତାର ସହ ‘ପ୍ରାମାଣ୍ୟ’ ସ୍ଵୀକାର କରାଇ, ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଅନ୍ତିମ ଉଦ୍ଘାସ :- ମାନବ ମାତ୍ରେ ଆଗମଶାସ୍ତ୍ର ବା ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରକୁ ମାନବଶାସ୍ତ୍ର ରୂପେ ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ହୋଇପାରେ, ପରୋକ୍ଷରେ ବି । ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଆମକୁ ଯେ ଆଗମଶାସ୍ତ୍ର ‘ଅତିବାଦ’ ଉପରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଗୁରୁତ୍ଵ ଦେଇଥାଏ । କାରଣ ଆଗମଚର୍ଚ୍ଚା ଅଧିକତର ଆବୃତାତ୍ମକ । ତାହା ମନ୍ତ୍ରର ରହସ୍ୟାତ୍ମକ ଦିଗ ହେଉ କି ସଂସ୍କାରଯୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣମାତୃକାର ବୀଜାତ୍ମକ ସ୍ଵରୂପ ଦିଗ ହେଉ କି ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଦିଗ ହେଉ କିମ୍ବା ସଂକେତର ପ୍ରୟୋଗ ହେଉ ।

ୟାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ତେବେ କ’ଣ ? ତାହା ହେଲା ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବା ଅପେକ୍ଷା ଈଶ୍ଵରଙ୍କୁ ନିଜ ନିକଟକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ବିବଶ କରିଦେବା ।

ଆଗମ ଦର୍ଶନର ୨ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ “ଭକ୍ତକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରିବା । ବାସ୍ତବରେ ଭକ୍ତକୁ ଭଗବାନ ରୂପେ ପରିଣତ କରିବା । କାରଣ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ବିଶ୍ଵାତୀତ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖି ବିଶ୍ଵ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିପାରେ । ଯାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵମୁଖୀ ପରିଣତି ‘ଜଗତ’ ଆଡ଼କୁ । ଜଗତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଉଭୟେ ‘ଏକ’, ଯାହା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଜାଣିଲେ । ଜଗତ ପ୍ରତି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵାଭିମୁଖୀ ଚେତନା ନେଇଯାଏ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଡ଼କୁ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ସୃଷ୍ଟ ସେଇ ଚେତନା ନେଇଯାଏ ‘ଜଗତ’ ଆଡ଼କୁ । ଏଇ ନେଇ ଯାଉଥିବା ଚେତନା ହିଁ ତନ୍ମଧ୍ୟ ଧାରା । ବିନା ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଜଗତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଉଭୟେ ଅଲଗା ।

ଗବେଷଣା ଅଧିକାରୀ
ଅଗ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତ ଗବେଷଣା କେନ୍ଦ୍ର
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ, ପୁରୀ-୩

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମଧାରା

● ଶ୍ରୀ ଜଗବନ୍ଧୁ ପାଢ଼ୀ

ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଭୁ, ଏହା ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ସ୍ୱୀକାର କରିଛି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ଅଧିବାସୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଧାର୍ମିକ ଭାବନାର ପ୍ରତୀକ । ଭାରତରେ ଧର୍ମ କହିଲେ ସମୟାଚାରଭିତ୍ତିକ ମାନବଧର୍ମକୁ ହିଁ ଅଭିହିତ କରାଯାଏ ଓ ଏହି ଧର୍ମଭାବନା ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ - ଯଥା ବେଦ, ଉପନିଷଦ୍, ପୁରାଣ, ତନ୍ତ୍ର, ସ୍ମୃତି, ଦର୍ଶନ, କାବ୍ୟ, କଳା ପ୍ରଭୃତିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି । ଯୁଗର ବିବର୍ତ୍ତନରେ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମଭାବନାରେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ଯାହା କିଛି ନୂତନ ଦିଗନ୍ତର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଛି, ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟ ତାହାର ସମଭାଗୀ ହୋଇଛି ଓ ସେ ସବୁକୁ ଏକତ୍ର କରି ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଇଷ୍ଟଦେବ - ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଦେବୋପାସନା ଭାରତୀୟ ଧର୍ମଚେତନାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ । ବେଦର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଦେବବାଦ । କିନ୍ତୁ ବୈଦିକ ଆଚାରନିଷ୍ଠ ଧର୍ମ କେବଳ ଯାଗଯଜ୍ଞ ଓ ଷ୍ଟୋତ୍ରପାଠରେ ସୀମିତ ରହିଥିଲା । ଉପନିଷଦ୍ ଯୁଗରେ ଚରମ ତତ୍ତ୍ୱ ରୂପେ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ବିକାଶ ଘଟି ତାଙ୍କୁ ପରମାତ୍ମା ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବାରେ ଜୀବ ବା ଜୀବାତ୍ମାମାନଙ୍କର ପରମାତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଧ୍ୟେୟ ବୋଲି ବିଚାର କରାଗଲା । ତାହାର ସାଧନ ହେଲା - ଶ୍ରବଣ, ମନନ ଓ ନିଦିଧ୍ୟାସନ । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଦେବତାମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଥିଲେ ଭୌତିକ ବସ୍ତୁ ସ୍ୱରୂପୀ । ସେମାନେ ଯଜ୍ଞ ଓ ସ୍ତୁତିଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ମାନବ ଜଗତର ସବୁପ୍ରକାର କଲ୍ୟାଣ କରୁଥିବା ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଉପନିଷଦ୍ ମାନଙ୍କରେ ଏହି ଭୌତିକ କଲ୍ୟାଣ ବା ସୁଖ ଅପେକ୍ଷା ଜୀବର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ - ମୋକ୍ଷ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭବ ଓ ବିକାଶ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରୟୋଜନର ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଏକପ୍ରକାର ସାଧନ ମାର୍ଗ ଓ ପୂଜାପଦ୍ଧତିର ଉପଦେଶ ଦିଆଗଲା । ତେଣୁ ଏହିପରି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକ, ବାଚିକ ଓ ମାନସିକ - ଏ ସବୁ ସ୍ତରରେ ଦେବୋପାସନାର ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତନ୍ତ୍ର ବା ଆଗମବିଧିରେ ଅନ୍ୟତମ ମୁଖ୍ୟ ଅବୟବ

ଥିଲା ପ୍ରତିମା ଉପାସନା । ତାହାକୁ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ନାମକ ବୈଷ୍ଣବ ଆଗମରେ ଅର୍ଚ୍ଚନ କୁହାଯାଉଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି କାଳକ୍ରମେ ବହୁ ଦେବୋପାସକ ସଂପ୍ରଦାୟ ଗଠିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଓ ସେହି ସବୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜର ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାସନା ପଦ୍ଧତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଗବାନ ଶିବ ଓ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଯେଉଁ ସବୁ ସଂପ୍ରଦାୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଉପାସନା ପଦ୍ଧତି ଯଥାକ୍ରମେ ଶୈବାଗମ ଓ ବୈଷ୍ଣବାଗମ ମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ପ୍ରାଚୀନ ବୈଷ୍ଣବ ସଂପ୍ରଦାୟ ସ୍ୱକୀୟ ଆଗମ ଭିତ୍ତିରେ ଦୁଇ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ଥିଲା - (୧) ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଆଗମ ଓ (୨) ବୈଖାନସ ଆଗମ । ସେହିପରି ଶୈବ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟ ଚାରି ଭାଗରେ ଥିଲା, ଯଥା - ପାଶୁପତ, ଶୈବସିଦ୍ଧାନ୍ତ, କାପାଳିକ ଓ କାଳମୁଖ । ବରାହମିହିର ଶ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହିପରି ସାତଗୋଟି ସଂପ୍ରଦାୟ ରହିଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଓ ଉପାସ୍ୟ ଦେବମାନଙ୍କର ନାମ ଏହିପରି - ଭାଗବତ (ବିଷ୍ଣୁ), ମଗ ବ୍ରାହ୍ମଣ (ସୂର୍ଯ୍ୟ), ଭସ୍ମଧାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ (ଶିବ), ମଣ୍ଡଳକୁମ ଜାଣିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ (ମାତୃଦେବୀ), ବେଦାଧ୍ୟାୟୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ (ବ୍ରହ୍ମା), ଶାକ୍ୟ ବା ରକ୍ତପଟଧାରୀ (ଶାନ୍ତମନା ବୁଦ୍ଧ) ଓ ଦିଗମ୍ବର କ୍ଷପଣକ (ଜିନ) । ଏହା ପରେ ପରେ ଆହୁରି ବହୁତ ଦେବୋପାସକ ସଂପ୍ରଦାୟଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ଭାରତବର୍ଷରେ ହୋଇଥିଲା । ଗଣେଶଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗାଣପତ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟ, କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କର ସ୍ୱାୟ ସଂପ୍ରଦାୟ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଐନ୍ଦ୍ର ସଂପ୍ରଦାୟ ପ୍ରଭୃତିର ନାମ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବୈଷ୍ଣବ ସଂପ୍ରଦାୟ ଅଧିକ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଲାଭ କରିବା ସହିତ ଆହୁରି ବହୁ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦର୍ଶନ, ଆଚାରମାର୍ଗ, ପୂଜାବିଧିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିଲା । ଶୈବ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକପ୍ରିୟତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ଶୈବାଚାର୍ଯ୍ୟ ନକୁଳାଶ ପାଶୁପତ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଚାର ଫଳରେ କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ଚାଲିଥିଲା । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦେବୋପାସକ ସଂପ୍ରଦାୟ ନିଜ ନିଜ ସୀମିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱଧର୍ମରେ ନିରତ ରହିଥିବା ସ୍ଥଳେ ବୈଷ୍ଣବ ଓ ଶୈବମାନେ ନିଜ ନିଜର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବହୁ ପ୍ରତିପତ୍ତିଶୀଳୀ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଏପରିକି, ସେମାନେ

ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଦାଚିତ୍ ସଂଘର୍ଷରତ ହୋଇଥିବା ଶୁଣାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ସନାତନ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସାମୂହିକ ବିପତ୍ତି ବିଧର୍ମୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟି ପୁଣି ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିତ୍ରତା ଓ ସଂହତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଓ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଏକ ଦୈବତତ୍ତ୍ଵ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ବହୁ ପୁରାଣ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ନାରଦ ପୁରାଣର ଉକ୍ତି ହେଉଛି -

ଶିବ ଏବଂ ହରିଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭିରେବ ଶିବଃ ସ୍ଵୟମ୍ ।

ଦ୍ଵୟୋରତ୍ତରଦ୍ଵୟ ଯାତି ନରକାନ୍ କୋଟିଶଃ ଖଳଃ ।

ଶିବପୁରାଣରେ ସ୍ଵୟଂ ଶିବ କହିଛନ୍ତି -

ମମୈବ ହୃଦୟେ ବିଷ୍ଣୁର୍ବିଷ୍ଣୋଃ୍ଵ ହୃଦୟେ ହ୍ୟହମ୍ ।

ଉଭୟୋରତ୍ତରଂ ଯୋ ବୈ ନ ଜାନାତି ମତୋ ମମ ।

ଐତିହାସିକ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନା ବୈଦିକ ବିଷ୍ଣୁଦେବତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଉତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରି ନଥିଲା । ବରାହ ମିହିରଙ୍କ ଭାଷାରେ ବିଷ୍ଣୁ-ଉପାସକମାନେ ‘ଭାଗବତ’ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ବାସୁଦେବ ଓ ସଂକର୍ଷଣ ନାମକ ଦୁଇ ଦେବତାଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ପରେ ପରେ ମଥୁରା ଅଞ୍ଚଳର ଆଭୀର ଜାତିର ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କର ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ଦେବକୀନନ୍ଦନ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପାସନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହି କୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ସାତ୍ତ୍ଵିକବଂଶୀୟ । ସଂଯୋଗ କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ବସୁଦେବ ଓ ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବାସୁଦେବ କୁହାଗଲା । ପରେ କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ଏ ଦୁଇ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । ସେହିପରି ଶୈବ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ବୈଦିକ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉପାସ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲା । ଶୈବମାନଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଥିଲେ ମଙ୍ଗଳମୟ ଶିବ, କିନ୍ତୁ ସେ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଶୁଶାନରେ ବାସ କରି ଭସ୍ମ ବିଲେପିତ ହୋଇ କଦାଚିତ୍ ରୁଦ୍ର ରୂପ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ପରେ ତାଙ୍କୁ ବୈଦିକ ଦେବତା ରୁଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସମନ୍ୱିତ କରାଯାଇଥିଲା । ବରାହ ମିହିରଙ୍କ ବେଳକୁ ଏହି ଅବସ୍ଥା ଆସି ଯାଇଥିଲା ।

ବରାହମିହିର ପୁଣି ମାତୃଗଣଙ୍କର ଉପାସକ ମଣ୍ଡଳକ୍ରମ ବିତ୍ତମାନଙ୍କ କଥା ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଅଧୁନା ‘ମଣ୍ଡଳକ୍ରମ’ କଥାଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ତଥାପି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ ମାତୃଦେବୀମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଶକ୍ତିପୂଜାର ଉନ୍ନେଷ ଘଟିଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ମହିଷାସୁରମର୍ଦ୍ଦିନୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ଉପାସନା ପରେ ପରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅତି ଲୋକପ୍ରିୟ

ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ଵିକ ପ୍ରମାଣ ଉପଲବ୍ଧ । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ, ବାମନ, ବରାହ, ସ୍କନ୍ଦ, ଶିବ ପ୍ରଭୃତି ଉଭୟ ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ମହାଶକ୍ତି ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ମହିଷାସୁର ବଧ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । କେତେକ ଶାକ୍ତ ପୁରାଣ, ଯଥା - କାଳିକା ପୁରାଣ, ଦେବୀ ପୁରାଣ, ଦେବୀ ଭାଗବତ ପ୍ରଭୃତିରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିବରଣୀ ରହିଛି । ପୁରାଣ ମାନଙ୍କରେ ମହାଶକ୍ତିଙ୍କୁ ସତୀ ଓ ପାର୍ବତୀ ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଶିବଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଓ ଗଣେଶ ତଥା କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କର ମାତା ହୋଇଥିବା ପ୍ରକାଶ କରାଯିବାରେ ଏହି ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କ ଉପାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରିଥିଲା । ତନ୍ତ୍ରୋପାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶକ୍ତି ଆରାଧନା ଅଧିକ ଜନପ୍ରିୟତା ଲାଭ କଲା ଓ ସେମାନେ ଏହି ମହାଶକ୍ତିଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଵରୂପ, ଯଥା - ଦୁର୍ଗା, କାଳୀ, ସପ୍ତ ମାତୃକା, ଦଶ ମହାବିଦ୍ୟା, ଚଉଷଠି ଯୋଗିନୀ, ଲଳିତାୟିକା, କୌଶିକୀ, ଚାମୁଣ୍ଡା ପ୍ରଭୃତି ରୂପରେ ପୂଜା କଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଦେବୋପାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂହତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପଞ୍ଚଦେବୋପାସନାର ସୂତ୍ର ଆବିଷ୍କାର କରିଥିବା ଶୁଣାଯାଏ । ତେଣୁ କଥିତ ହୁଏ -

ବିଷ୍ଣୁ ଶିବୋ ଗଣେଶାକୌ ଦୁର୍ଗା ପଞ୍ଚୈବ ଦେବତାଃ ।

ଆରାଧ୍ୟାଃ ସିଦ୍ଧିକାମେନ ତନ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟୋଦିତମ୍ ॥

ତଥା - ଆଦିତ୍ୟ ଗଣନାଥ ତ ଦେବୀ ରୁଦ୍ର ତ କେଶବମ୍

ପଞ୍ଚଦୈବତମିତ୍ୟୁକ୍ତଂ ସର୍ବକର୍ମସୁ ପୂଜୟେତ୍ ॥

ବାମନ ପୁରାଣରେ ମାନବ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଵାଧ୍ୟାୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଦାନ ଓ ଯଜ୍ଞ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମ ସହିତ ସମାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଷ୍ଣୁ (ଅଭ୍ୟୁତ), ଶଙ୍କର, ଭାସ୍କର ଓ ଦେବୀ (ମହାଶକ୍ତି)ଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।

ଉପନିଷଦ୍ ଯୁଗ ପରଠାରୁ ଭାରତୀୟ ମନୀଷୀମାନେ ଚରାଚର ଜଗତ୍ ବିଷୟରେ ଗଭୀର ଚିନ୍ତା କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ ଓ ସେମାନେ ଏହି ନାନାବିଧ ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟକୁ ନିଜର ପ୍ରାତିଭ ଚକ୍ଷୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେପରି ଭାବରେ ଦେଖୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ସେମାନେ ସେହି ଭାବରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥିଲେ । ନିଜର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ଶ୍ଳୋକାକାରରେ କିମ୍ବା ସୂତ୍ରାକାରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତାହାକୁ ଦର୍ଶନ କୁହାଗଲା । ଦୃଷ୍ଟିର ଭିନ୍ନତା ଯୋଗେ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନକୁ ସାତଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ, ଯଥା - ଲୋକାୟତିକ, ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ, ନ୍ୟାୟ, ବୈଶେଷିକ, ସଂଖ୍ୟା, ଯୋଗ, ମାମୀଂସା ଓ ବେଦାନ୍ତ । ଶେଷ

ଛଅଗୋଟି ଦର୍ଶନ ବେଦର ପ୍ରାମାଣ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ‘ଆତ୍ମିକ ଦର୍ଶନ’ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ ଓ କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବେଦାନ୍ତ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲା । ଉପନିଷଦର ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନରେ ସୁସଂବନ୍ଧିତାବରେ ସୂତ୍ରାକାରରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହେଲା ଓ ତାହାକୁ ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର ଆଖ୍ୟା ଦିଆଗଲା । ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ମନ୍ତ୍ର-ବ୍ରାହ୍ମଣାତ୍ମକ ବେଦର ଅନ୍ତିମ ଭାଗ ହେଉଛି ଉପନିଷଦ୍ ନାମକ ବେଦଭାଗ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଉପନିଷଦର ଅନ୍ୟ ନାମ ବେଦାନ୍ତ । ଉପନିଷଦ ପ୍ରତିପାଦିତ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ବେଦାନ୍ତର ଉପଜୀବ୍ୟ ଓ ସେହି କାରଣରୁ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦକ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ବେଦାନ୍ତ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ବେଦାନ୍ତକୁ ଏକ ସୁସଂବନ୍ଧ ଦର୍ଶନର ରୂପ ଦେଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର- ପ୍ରଣେତା ବାଦରାୟଣ ଏହାକୁ ଯେଉଁ ଚାରିଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ତାର ନାମ ହେଲା - (୧) ସମନ୍ୱୟାଧ୍ୟାୟ, ଯେଉଁଥିରେ ଉପନିଷଦ୍‌ମାନଙ୍କରେ ପରମ ତତ୍ତ୍ୱରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦର ଏକମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦନରୂପରେ ଅନୁୟ ରହିଛି, (୨) ଅବିରୋଧାଧ୍ୟାୟ, ଯେଉଁଥିରେ ସ୍ମୃତି, ଚର୍ଚ୍ଚ, ଆଗମ ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ବେଦାନ୍ତ ମତର ଅବିରୋଧ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି, (୩) ସାଧନାଧ୍ୟାୟ, ଯେଉଁଥିରେ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତିର ସାଧନଭୂତା ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପାସନାଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ଓ (୪) ଫଳାଧ୍ୟାୟ, ଯେଉଁଥିରେ ସାଧକର ଅଧିକାର ଅନୁରୂପେ ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟାର ଫଳଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଉପାସନାର ଫଳଭାରତମ୍ୟ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଏପରି ଭାବରେ ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନ ହୋଇଛି ଯେ, ଗଭୀର ମନନ ଓ ଚିନ୍ତନ ବ୍ୟତିରେକେ ତାହାର ଅର୍ଥବୋଧ ସହଜ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷ୍ୟକାର ନିଜ ନିଜର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁରୂପେ ବିଚାର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରର ଭାଷ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦଶମ-ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦର୍ଶନ ସହିତ ଧର୍ମ ବା ଦେବୋପାସନାର ମିଶ୍ରଣ ଘଟିବାରେ ଭାଷ୍ୟକାରଗଣ ନିଜ ନିଜର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ମତାନୁରୂପେ ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରର ଭାଷ୍ୟ ରଚନା କରି ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ-ଅର୍ଥାନ୍ତର କରିଛନ୍ତି ।

ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସୂତ୍ରାକାରରେ ନିବନ୍ଧ ହୋଇ ବେଦାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ବେଦାଙ୍କ ଥିଲା ଛଅଟି - ଶିକ୍ଷା, କଳ୍ପ, ବ୍ୟାକରଣ, ନିରୁକ୍ତ, ଛନ୍ଦ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଥିଲା କଳ୍ପର ଅଙ୍ଗଭୂତ । କଳ୍ପ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଥିଲା - ଶ୍ରୌତ, ଗୃହ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ । ଏହା ବେଦର କର୍ମକାଣ୍ଡ

ଅଂଶ ଭାବରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ । ଶ୍ରୌତ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପକ ଥିଲା । ଏଥିରେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ଦର୍ଶପୂର୍ଣ୍ଣିମାସ, ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ, ଅଗ୍ନିଷୋମ, ଗବାମୟନ, ବାଜପେୟ, ଅଶ୍ୱମେଧ, ରାଜସୂୟ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଯଜ୍ଞର ପଦ୍ଧତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯିବା ଅବସରରେ ସଂପୃକ୍ତ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ବିଧି ବିଷୟର ସହକାରେ କଥିତ ହୋଇଥିଲା । ବେଦର ବ୍ରାହ୍ମଣଭାଗ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହି କର୍ମକାଣ୍ଡ ବିଷୟକ ହିଁ ଥିଲା । ତହିଁରେ ବିଭିନ୍ନ ଯଜ୍ଞର ବିଧି-ନିଷେଧ ସହିତ ହେତୁ, ନିର୍ବଚନ, ନିନ୍ଦା-ପ୍ରଶଂସା, ପରକୃତି-ପୁରାକଳ୍ପ ପ୍ରଭୃତି ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇ ସେହି ସବୁ ଯଜ୍ଞର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିବେଚନ କରାଯାଇଥିଲା । ‘ମନ୍ତ୍ରବ୍ରାହ୍ମଣଯୋର୍ବେଦନାମଧ୍ୟୟମ୍’ - ଏହି ଉକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ମନ୍ତ୍ରଭାଗ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଭାଗ ମିଳିତ ଭାବରେ ବେଦର ମାନ୍ୟତା ପାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୌତ ଯାଗଯଜ୍ଞ ରୂପକ ବୈଦିକ ଦେବୋପାସନା ପଦ୍ଧତି ହିଁ ବେଦର ମୁଖ୍ୟ ଉପଜୀବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ବେଦର ଭାଷା ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପ୍ରଚଳିତ ଓ କେତେକାଂଶରେ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ହେବାରେ ଓ ଲୌକିକ ଭାଷା ବା ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ସାଧାରଣରେ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବାରେ ବୈଦିକ ଯାଗଯଜ୍ଞ ପ୍ରତି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଆସ୍ଥା ହ୍ରାସ ପାଇଲା । କେତେକ କହନ୍ତି ଯେ, ବୈଦିକ ଯାଗଯଜ୍ଞରେ ବ୍ୟାପକ ପଶୁହସାର ବିଧାନ, ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନରେ ବହୁ ଅର୍ଥ ଓ ସମ୍ବାରର ପ୍ରୟୋଜନ, ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାତାମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ଯୋଗେ ଦମ୍ଭ, ଅହଂକାର ପ୍ରଭୃତି ଅସାମାଜିକ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପତ୍ତି ଆଦି ମଧ୍ୟ ବୈଦିକ ଯାଗଯଜ୍ଞ ପ୍ରତି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ବିମୁଖତାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ ଅଟନ୍ତି । ସେ ଯାହା ହେଉ, ପରେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବୁଝିବା ଭଳି ଭାଷାରେ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକୁ ରଚନା କରାଗଲା । ଏଥର ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ନାମକ ଦୁଇ ଇତିହାସ ଓ ବ୍ରହ୍ମ, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ, ନାରଦ, ଗରୁଡ଼, ବାୟୁ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଅଠର ଗୋଟି ପୁରାଣରେ ଦେବୋପାସନା ପଦ୍ଧତିର ନୂତନ ଧାରା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲା । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ବିବରଣ, ଅଲୌକିକ କ୍ରିୟାକଳାପ, ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଓ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଅସୁରମାନଙ୍କର ଉପଦ୍ରବ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ନିଧନ ପ୍ରଭୃତି କଥା ମଧ୍ୟ ତହିଁରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇ ମୂଳ ପ୍ରୟୋଜନ ଯଥା - ଦେବୋପାସନା ପ୍ରତି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଉତ୍ତାପନ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରାଗଲା । ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା

ବିବରଣ ସେହି କ୍ରମରେ ବ୍ରହ୍ମ ପୁରାଣ, ନାରଦ ପୁରାଣ, ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣର ବିଷ୍ଣୁଖଣ୍ଡ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲା ।

ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଦେବୋପାସନା ଭିତ୍ତିକ ଧର୍ମର ପ୍ରତିପାଦନ କରାଗଲା, ତାହା ପୌରାଣିକ ଧର୍ମ ନାମରେ ବିଦିତ । ଏହି ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକ ସରଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବୋଧଗମ୍ୟ ହୋଇ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଲା । ଯାଗଯଜ୍ଞାଦିରୂପକ ଯେଉଁ ଦେବୋପାସନା ପଦ୍ଧତି ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ପୌରାଣିକ ଯୁଗରେ ତାହାର ସରଳୀକରଣ କରାଯାଇ ବ୍ରତ, ଦାନ, ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା, ଜପ, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଦେବୋପାସନାର ଅଙ୍ଗରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଭାରତର ସନାତନ ବୈଦିକ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା, ତାହାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବା ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁରାଣ ସ୍ୱପ୍ରତିପାଦିତ ଧର୍ମକୁ ବେଦମୂଳକ ବୋଲି ହିଁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତେଣୁ କେତେକ ପୁରାଣରେ ଏହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା ଯେ, ଯେ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ, ସେ ତାହା ସହିତ ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ । ତାହା ନ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୋତ୍ରିୟତ୍ୱ ହ୍ରାସ ପାଇବ । ସ୍ୱୟଂ ବେଦ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ମୋତେ ମାତ୍ର ମାରିବ କି ବୋଲି ଭୟ କରିବେ ।

ଯଥା - ଇତିହାସପୁରାଣାଭ୍ୟାଂ ବେଦଂ ସମୁପକୃହୟେତ୍ ।

ବିଭେଦ୍ୟଜ୍ଞଶୂତାଦୈବୋ ମାମୟଂ ପ୍ରହରିଷ୍ୟତି ॥

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୌରାଣିକ ଧର୍ମ ହେଉଛି ବୈଦିକ ଧର୍ମର ଉପକୃହଣ ବା ସଂପ୍ରସାରଣ ମାତ୍ର, ଏକ ପୃଥକ୍ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ପୁରାଣମାନେ ମଧ୍ୟ କୃତ୍ରି ନିଜକୁ ପଞ୍ଚମ ବେଦ କହି ପୌରାଣିକ ଧର୍ମର ବେଦମୂଳକତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଭଗବାନ ହରି ଯଜ୍ଞସତ୍ତ୍ୱି ନିମନ୍ତେ ବେଦକୁ ଚାରିଭାଗରେ ଭଙ୍ଗାର କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶୂଦ୍ରମାନେ ସେହି ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ଅଧିକାର ପାଇ ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପଞ୍ଚମ ବେଦ ରୂପରେ ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣକୁ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ବେଦାନ୍ତର ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନିଜ ନିଜର ଉପାସ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ ଓ ଏ ଦିଗରେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସକଗଣ ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପରଃବ୍ରହ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ଅଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କୁ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ

ଲୟର କାରଣ ସର୍ବାଙ୍ଗର୍ଥ୍ୟାମୀ ରୂପରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଭାବନା ଅବଶ୍ୟ ବହୁ ପରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜାଗରିତ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବୈଷ୍ଣବାଚାର୍ଯ୍ୟ ରାମାନୁଜ ପ୍ରଥମେ ବିଷ୍ଣୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ପରଃବ୍ରହ୍ମ ରୂପରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । କେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ, କେହି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ, କେହି ଗୋପାଳଙ୍କୁ ପରଃବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ପରେ କେତେକ ଶୈବତନ୍ତ୍ର ମହାଦେବ ଶିବଙ୍କୁ ଓ କେତେକ ଶାକ୍ତ ତନ୍ତ୍ର ମହାଶକ୍ତି ବା ମହାଦେବୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପରଃବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଉପାସ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ବେଦାନ୍ତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଥିଲେ ।

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବେଦାନ୍ତ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ପରଃବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଦିଗରେ ମହାଭାରତ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଠର ଅଧ୍ୟାୟାତ୍ମକ ‘ଗୀତା’ର ବିଶେଷ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଏହା କର୍ମ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତିର ଏକ ମନୋଜ୍ଞ ସାଧନ ଶାସ୍ତ୍ର । ଏହାର ଦଶମ ଓ ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ - ଅର୍ଥାତ୍ ବିଭୂତି ଯୋଗ ଓ ବିଶ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ ଯୋଗରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସର୍ବବ୍ୟାପକତ୍ୱର ଜୟଗାନ ହୋଇଛି । ତ୍ରୟୋଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଠାରୁ ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ତାଙ୍କର ଜଗତସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସର୍ବବ୍ୟାପକତ୍ୱ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଯାଇଛି ।

ଏହି ଭାବନାକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସବୁ ପୁରାଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା, ତାହାକୁ ବୈଷ୍ଣବ ପୁରାଣ କୁହାଯାଏ । ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଅଠର ଗୋଟି ପୁରାଣକୁ ବୈଷ୍ଣବ, ଶୈବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମ - ଏପରି ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରନ୍ତି ଓ ପ୍ରତି ଭାଗରେ ଛଅଗୋଟି କରି ପୁରାଣକୁ ସ୍ଥାନିତ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଏପରି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ଯେ, ଶିବ, ବାୟୁ, ଲିଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ଧ କେତେକ ପୁରାଣ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପୁରାଣରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ହିଁ ମାହାତ୍ମ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଥିଲା । ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଗବତ ପୁରାଣ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଏହା ମହାପୁରାଣ ନାମରେ ମଧ୍ୟ କଥିତ । କେହି କେହି ଏହାକୁ ବିଷ୍ଣୁ ଭାଗବତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି । କାରଣ ଦେବୀ ଭାଗବତ ଓ ଶିବ ଭାଗବତ ନାମରେ ସେହିପରି ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ ମହାପୁରାଣ ମଧ୍ୟ ଅଧୁନା ଉପଲବ୍ଧ । ସେଗୁଡ଼ିକର ମୌଳିକତା ଓ ପ୍ରାଚୀନତା ଅବଶ୍ୟ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ । ହେଲେ, ତଥାକଥିତ ବିଷ୍ଣୁ ଭାଗବତ ବା ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣର ଉପଜୀବ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ବାସ୍ତବେ କୃଷ୍ଣ । ସେ ହିଁ ‘ବ୍ରହ୍ମେତି

ପରମାମ୍ଭେତି ଭଗବାନିତି ଶବ୍ଦ୍ୟତେ’ । ଏହା ଅନୁସାରେ କିନ୍ତୁ ବାସୁଦେବ କୃଷ୍ଣ ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ରୂପରେ ସେହି ନାମ ବିଶିଷ୍ଟ ବୋଲାଉଛନ୍ତି ।

ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମ ମତରେ ମଧ୍ୟ ପରମ ଉପାସ୍ୟ ବାସୁଦେବ । ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚଗୋଟି ସ୍ୱରୂପ - ପର, ବୃହ, ବିଭବ, ଅର୍ଚ୍ଚା ଓ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ । ପର କହିଲେ ପରମ ତତ୍ତ୍ୱ ବା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସତ୍ତାକୁ ବୁଝାଏ । ବୃହ ହେଲା ଆବରଣ, ଏହା ଚାରିଗୋଟି, ଯଥା - ବାସୁଦେବ, ସଙ୍କର୍ଷଣ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ । ବାସୁଦେବ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ପରମାତ୍ମା ହେଲେ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଜୀବାତ୍ମା, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଅହଙ୍କାର । ବିଭବ ଅବତାର ସ୍ୱରୂପର ସଙ୍କେତକ । ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବହୁ ଅବତାରର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଅଛି । ପୃଥିବୀର ପାପଭାର ଲାଘବ କରିବାକୁ ସ୍ୱୟଂ ବିଷ୍ଣୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଅବତରଣ କରନ୍ତି ଓ ଲୌକିକ ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି । ‘ଗୀତା’ରେ କଥିତ ଅଛି -

ଯଦା ଯଦା ହି ଧର୍ମସ୍ୟ ଗ୍ଳାନିର୍ଭବତି ଭାରତ

ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନମଧର୍ମସ୍ୟ ତଦାତ୍ମନଂ ସୃଜାମ୍ୟହମ୍ ।

ପରିତ୍ରାଣାୟ ସାଧୁନାଂ ବିନାଶାୟ ଚ ଦୁଷ୍ଟତାମ୍

ଧର୍ମସଂସ୍ଥାପନାର୍ଥାୟ ସମ୍ଭବାମି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ॥

ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ କଥିତ ହୋଇଛି ଯେ, ଭଗବାନ ଅସଂଖ୍ୟ ଅବତାର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତହିଁରେ ବାଲଶିଳି ଅବତାର ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି । ସାଧାରଣ ରୂପରେ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଚବିଶଟି ଅବତାରର ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେହି ସମସ୍ତ ଅବତାର ମଧ୍ୟରେ ଦଶଟି ଅବତାର ଅତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣରେ ଏହି ଦଶ ଅବତାରର ନାମ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଦଶ ଅବତାର, ଯାହା ମତ୍ସ୍ୟ ପୁରାଣରେ କଥିତ ହୋଇଛି ତାହା ଅତିଶୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅର୍ଜନ କରିଛି ।

ମତ୍ସ୍ୟଃ କୂର୍ମୋ ବରାହଃ ନରସିଂହୋଽଥ ବାମନଃ

ରାମୋ ରାମଣ୍ଡ କୃଷ୍ଣଃ ବୁଦ୍ଧଃ କଳ୍କାତି ତେ ଦଶ ।

କିନ୍ତୁ ମହାଭାରତରେ ‘ରାମୋ ରାମଣ୍ଡ ରାମଣ୍ଡ କୃଷ୍ଣଃ କଳ୍କାତି ତେ ଦଶ’ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଓ ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ ମଧ୍ୟ ବଳରାମଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଏକ ଅବତାର ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ‘କୃଷ୍ଣସ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟମ୍’ ବୋଲି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଷୋଡ଼ଶ କଳାସମ୍ପନ୍ନ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇ ଥିବାରୁ ଦଶ ଅବତାର ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ବଳରାମଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ କବି ତଥା

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକାର ଜୟଦେବ ଏହି ଦଶ ଅବତାରକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କର କୃତିର ଆରମ୍ଭରୁ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଅର୍ଚ୍ଚା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଅର୍ଚ୍ଚନୀୟ ବିଗ୍ରହ । ଏହିଠାରୁ ପ୍ରତିମା ପୂଜାର ଆରମ୍ଭ । ଆଗମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିମାର ଲକ୍ଷଣ, ଦ୍ରବ୍ୟ, ଗଠନପ୍ରକାର, ପ୍ରତିଷ୍ଠାବିଧି, ଅର୍ଚ୍ଚନକ୍ରମ ପ୍ରଭୃତି ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି । ତାହା ସହିତ ଉକ୍ତ ବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ପାଇଁ ଦେବାୟତନ ବା ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ ବିଧି ଓ ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବିହିତ ହୋଇଅଛି । ଦେବମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ କେବଳ ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରର ବିଷୟ ନୁହେଁ, ଆଗମଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଅଟେ ।

ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହୃଦୟ ପୁଷ୍ପରୀକରେ ବାସ କରି ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ବ୍ୟାପାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ରୂପକୁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ କୁହାଯାଇଛି । ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦ୍ରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଆତ୍ମାଙ୍କ କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଐତରେୟ ଉପନିଷଦ୍ରେ କଥିତ ହୋଇଛି ଯେ, ଆତ୍ମା ଏହି ଲୋକ, ଲୋକପାଳ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ନ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଯାଇଥିଲେ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏହି ଯେ, ସେ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପରେ ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ନାମ ବାସୁଦେବ । ମହାଭାରତର ଶାନ୍ତି ପର୍ବରେ ସେ ନିଜେ କହୁଛନ୍ତି -

ଛାଦୟାମି ଜଗଦ୍ବିଶ୍ୱଂ ଭୂତ୍ୱା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଇବାଂଶୁଭିଃ ।

ସର୍ବଭୂତାଧିବାସଃ ବାସୁଦେବସ୍ତତୋ ହ୍ୟହମ୍ ॥

ମତ୍ସ୍ୟପୁରାଣରେ ତାହାଙ୍କୁ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ କଥିତ ହୋଇଛି-

ବସନ୍ତି ତ୍ୱୟି ଭୂତାନି ବ୍ରହ୍ମାଦାନି ଯୁଗକ୍ଷୟେ ।

ତ୍ୱଂ ବା ବସସି ଭୂତେଷୁ ବାସୁଦେବସ୍ତଥୋତ୍ୟସେ ।

ତେଣୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଜଗତ୍ବ୍ୟାପୀ ହୋଇଥିବା କାରଣରୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ବାସୁଦେବ ବୋଲାଉ ଆସିଛନ୍ତି ।

ଆଗମୋକ୍ତ ଉପାସନା ପଦ୍ଧତିର ମୁଖ୍ୟତମ ଉପାଦାନ ଭକ୍ତି । ନାରଦ ଭକ୍ତି ସୂତ୍ରରେ କଥିତ ହୋଇଛି - ‘ସା କର୍ତ୍ତ୍ତ୍ୱେତିତ୍ ପରମପ୍ରେମରୂପା ।’ ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ପରମେଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ୱଙ୍କ ଠାରେ ପରମପ୍ରେମରୂପା ବୃତ୍ତି ହିଁ ଭକ୍ତି ଅଟେ । ଭାଗବତରେ ହିଁ ନଅପ୍ରକାର ଭକ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଯଥା -

ଶ୍ରବଣଂ କୀର୍ତ୍ତନଂ ବିଷ୍ଣୋଃ ସ୍ମରଣଂ ପାଦସେବନମ୍ ।

ଅର୍ଚ୍ଚନଂ ବନ୍ଦନଂ ଦାସ୍ୟଂ ସଖ୍ୟମାତ୍ମନିବେଦନମ୍ ॥

ଇତି ପୁଂସାପିତା ବିଷ୍ଣୋ ଭକ୍ତିଶ୍ରେନ୍ନବଲକ୍ଷଣା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଷ୍ଣବାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଭକ୍ତିତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଚାର

ବିକାଶ ସାଧନ କରିଛନ୍ତି । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ନଅପ୍ରକାର ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ ଅଧୁନା ଅର୍ଚ୍ଚନ ଭକ୍ତି ଆଲୋଚ୍ୟ । ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମର ବିଗ୍ରହ ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ‘ଅର୍ଚ୍ଚା’ ଶବ୍ଦ ଓ ଭାଗବତ ପୁରାଣର ଭକ୍ତି ବ୍ୟଞ୍ଜକ ‘ଅର୍ଚ୍ଚନ’ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଅର୍ଥଗତ ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତତ୍ତ୍ୱଗତ ପ୍ରଭେଦ ମଧ୍ୟ କିଛି ନଥିବାର ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଅତଏବ ‘ଅର୍ଚ୍ଚନ’ ଭକ୍ତି କହିଲେ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କର ବିଗ୍ରହପୂଜାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବା ସ୍ୱଭାବିକ । ଐତିହାସିକମାନେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ଯେ, ଭାରତୀୟ ଧର୍ମଭାବନାରେ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା ବହୁ ବିଳମ୍ବରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, କାରଣ ବୈଦିକ ଧର୍ମ ଚେତନାରେ ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା କି ଉପନିଷଦ୍ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇନଥିଲା । କେତେକ ଆଲୋଚକ ଏହା ମନେ କରନ୍ତି ଯେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ହିଁ ଆର୍ଯ୍ୟ ସନାତନ ଧର୍ମରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ଏହାର ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଆଗମଧାରା ହିଁ ଏହି ସନାତନ ଧର୍ମରେ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାର ଉତ୍ସ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଓ ତାହା ହିଁ ସତ୍ୟ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ଉପନିଷଦ୍ ବା ବେଦାନ୍ତର ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନିଆଯାଇଥିଲା । ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବିଶେଷ ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀ ରହି ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମ ମୁକ୍ତ ସ୍ୱଭାବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ରୂପର ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ହେଲା ନିର୍ଗୁଣ ରୂପ ଓ ଅନ୍ୟଟି ସଗୁଣ ରୂପ । ତାଙ୍କର ପାରମାର୍ଥିକ ରୂପ ନିର୍ଗୁଣ ଓ ନିରାକାର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସୃଷ୍ଟି ଉତ୍ପାଦନ କରି ନିଜର ଲୀଳା ବିସ୍ତାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଉପାସନା ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାୟାଶବଳିତ ହୋଇ ସଗୁଣ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଆକୃତି ମଧ୍ୟ ଏକ ଗୁଣ ବିଶେଷ ହୋଇଥିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱଭାବତଃ ନିର୍ଗୁଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାବହାରିକ ରୂପରେ ସଗୁଣ ହୋଇ ସାକାର ହୁଅନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହତତ୍ତ୍ୱକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ପ୍ରତୀକ୍ଷାମାନ ହୁଏ ଯେ, ସେ ଉଭୟ ନିର୍ଗୁଣ ଓ ସଗୁଣ, ପୁଣି ନିରାକାର ଓ ସାକାର । ତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପ୍ରଣବ ବା ଓଁକାର ସ୍ୱରୂପୀ ବୋଲି କହି କେହି କେହି ତାଙ୍କର ନିର୍ଗୁଣତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥିବା ବେଳେ ଆଉ କେହି ତାଙ୍କର ଅବୟବ ଯୋଗେ ସଗୁଣ ଓ ସାକାର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଆଗମ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଉପାସ୍ୟ ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚାବିଗ୍ରହ ଗୁଡ଼ିକର ଲକ୍ଷଣମାନ ବିସ୍ତାର ସହକାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଦ୍ୟମାନ ବିଗ୍ରହ କୌଣସି ଆଗମ

ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ଅଭିନବ ପରିକଳ୍ପନା । ନିର୍ଗୁଣବାଦୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ନିର୍ଗୁଣ ସ୍ୱରୂପ ଓ ସଗୁଣବାଦୀ (ବୈଷ୍ଣବାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହା ଅପ୍ରାକୃତ ବିଗ୍ରହ । ଏହି ବିଗ୍ରହ ଏଇଥିପାଇଁ ଅପ୍ରାକୃତ ଯେ, ଏଥିରେ ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବ - ଉଭୟ ବିଗ୍ରହ ତତ୍ତ୍ୱର ସମାହାର ଘଟିଛି ଓ ପଞ୍ଚୋପାସନାର ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଛି । ସେହି କାରଣରୁ ଆଲୋଚକମାନେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ବିଗ୍ରହରେ ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସମନ୍ୱୟ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଧାରାର ଏହି କ୍ରମ ବିବର୍ତ୍ତନରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ସବୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅନୃତ ହୋଇ ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ସମନ୍ୱୟର ପ୍ରତୀକ ପାଲଟିଛନ୍ତି । ସେ ହିଁ ପାଞ୍ଚରାତ୍ରର ଅର୍ଚ୍ଚାବିଗ୍ରହ, ପୁଣି ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନମୂର୍ତ୍ତି । ସେ ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ବହୁ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧକ ଉପାସ୍ୟଦେବତା । ସେ ବୈଷ୍ଣବ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ସୌର, ଗାଣପତ୍ୟ, ଐନ୍ଦ୍ର, ବ୍ରାହ୍ମ ଆଦି ସମସ୍ତ ପୌରାଣିକ ଦେବତାଙ୍କର ସମାବେଶ । ସେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଦଶ ଅବତାର । ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଦଶାବତାର କ୍ଷେତ୍ର କୁହାଯାଇଛି । ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହିଁ ନିତ୍ୟ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କରିଥାନ୍ତି ଓ ଏହିଠାରୁ ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରକାରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ଅବତାର ଲୀଳା ଶେଷରେ ସେ ପୁଣି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିଆସନ୍ତି । ଏହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୋଲକ ଧାମ, ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠ ଓ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ସାକେତ । ସ୍ଥୂର୍ତ୍ତ ବା ସନାତନ ବୈଦିକ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଆଶ୍ରୟକାରୀମାନଙ୍କର ସେ ବନ୍ଦନୀୟ ଓ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉପାସ୍ୟ । ପାଞ୍ଚରାତ୍ରର ବାସୁଦେବଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛନ୍ତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ, କେବଳ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଲଭ୍ୟ । ତାଙ୍କର ପୂଜାବିଧିରେ ବୈଦିକ, ତାନ୍ତ୍ରିକ, ଆଗମିକ (ତନ୍ତ୍ରର ଉଭୟ ବାମାଚାର ଓ ଦକ୍ଷିଣାଚାର ଦ୍ୱାରା ଆଲମ୍ବନୀୟ) ଓ ସ୍ଥୂର୍ତ୍ତ (ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ କର୍ମକାଣ୍ଡ)- ସବୁପ୍ରକାର ପଦ୍ଧତିର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଘଟିଛି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମଧାରାକୁ ଭାରତୀୟ ସନାତନ ଧର୍ମଧାରାର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା, ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଚେତନାର ପ୍ରତିନିଧି କହିଲେ ଅଭ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ସାଧାରଣ ସଂପାଦକ
ଶ୍ରୀ ନୀଳାଚଳ ତତ୍ତ୍ୱସନ୍ଧାନ ପରିଷଦ
ବଳଭଦ୍ର ଗଳି, ପୁରୀ - ୧

ବ୍ରିଟିଶ୍ ସମସ୍ତାରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପ୍ରଶାସନିକ ଇତିହାସ

ଶ୍ରୀ ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର

୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଭୂକ୍ତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ୧୮୦୬ ମସିହାରେ ସରକାର ଚିତ୍ତାକଲେ । ୧୮୦୬ ମସିହାରେ ପ୍ରଶାସନ ରେଗୁଲେସନ୍ - ୪ ଅନୁଯାୟୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ବ "Collector, Pilgrim Tax" କ୍ଷେତ୍ର ଦ୍ବାରା ମନୋନୀତ ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ବାରା ନିଯୁକ୍ତ ତିନିଜଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଗଲା । ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କୁ ଗୌଣ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ଏ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ଠିକ୍ ରୂପେ ଚାଲିପାରିଲା ନାହିଁ । ୧୮୦୯ ମସିହାରେ ପ୍ରଶାସନ ରେଗୁଲେସନ୍-୪ରେ ଉପରୋକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଲୋପ କରାଯାଇ ରାଜାଙ୍କୁ କ୍ଷମତା ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରାଗଲା । ସେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସତ୍ତ୍ବେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚାଳକ (Superintendent) ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ରାଜାଙ୍କର ସ୍ବେଚ୍ଛାଚାରିତା କିମ୍ବା କ୍ଷମତାର ଅପବ୍ୟବହାରକୁ ରୋକିବା ପାଇଁ ମନ୍ଦିରର ତିନିଜଣ ମୁଖ୍ୟ ସେବାୟତଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ କମିଟି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ବାରା ନିଯୁକ୍ତ ପାଇଲେ । ଯଦି କୌଣସି ସମୟରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଥା ପରମ୍ପରା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରି ରାଜା କୌଣସି ଆଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ସିଧାସଳଖ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଉକ୍ତ କମିଟିକୁ କ୍ଷମତାପନ୍ନ କରାଗଲା । ସରକାରଙ୍କ ବିନା ଆଦେଶରେ ଏହି କମିଟିର କୌଣସି ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ରାଜା ବରଖାସ୍ତ କରି ନ ପାରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଲା । ଏହି ଦ୍ବୈତ ପ୍ରଶାସନ ପଦ୍ଧତି ଖୁବ୍ ଭଲକାମ କରିଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ତିନିଜଣ ସଦସ୍ୟବିଶିଷ୍ଟ କମିଟି ପ୍ରଶାସନର ଅଧିକାଂଶ ସମସ୍ୟା ରାଜାଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ କ୍ରମେ ସମାଧାନ କରିପାରୁଥିବାରୁ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସଂଘର୍ଷ ଉତ୍ପତ୍ତି ନଥିଲା । ଏହି ଦ୍ବୈତ ପଦ୍ଧତିରେ ସୁଶାସିତ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସବୁଷ୍ଟି ହୋଇ ଏବଂ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ହେତୁ ୧୮୪୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏକ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୀତ ହେଲା ।

ଏହାଦ୍ବାରା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସହିତ ସମସ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ କରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ତତ୍ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦେବୋତ୍ତର ସମ୍ପତ୍ତିର ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ରାଜାଙ୍କୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ କ୍ଷମତା ଦେଇଥିଲେ ।

ଏହି ଆଇନ୍‌ରେ ରାଜା ଅସମର୍ଥ କିମ୍ବା ଅପାରଗ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରିବାର କୌଣସି କ୍ଷମତା ରହିଲା ନାହିଁ ।

୧୮୫୫ ମସିହାରେ ଦୁଇଟି ଦୁର୍ଘଟଣା ବିଷୟ ପୁରୀ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ । ପ୍ରଥମ ଦୁର୍ଘଟଣାରେ ତିନିଜଣ ପୁରୁଷ ଓ ଚାରିଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ସିଂହଦ୍ବାରାରେ ଦଳାତକଟାରେ ମରିଥିଲେ । ଦ୍ବିତୀୟ ଘଟଣାଟିରେ ରଥତକ ତଳେ ତିନିଜଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଦୁଇଜଣ ଗୁରୁତର ଭାବରେ ଆହତ ହୋଇଥିଲେ । ପରିଣତି ସ୍ବରୂପ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ବାର୍ଷିକ ୬୮୦୪ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ଏକ ପୋଲିସ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା (Police Establishment) ସୃଷ୍ଟି କରାଗଲା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ସରକାର ବିଗ୍ରହ ପୂଜିତ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିରକୁ ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନ ଦେଉଥିବାରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମିଶନାରୀମାନେ ଉଚ୍ଛ୍ବେଦ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ସରକାର ଏହି ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନର ଅନୁରୂପ ରାଜସ୍ବ ଆଦାୟ ହେଉଥିବା ଭୁ-ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ରାଜାଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଚୁକ୍ତି ୧୮୬୩ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ତାରିଖରେ ଜିଲ୍ଲାପାଳ (Officiating Collector) ଟି.ବି. ମାକ୍‌ଟିୟର (T.B. Mactier) ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ପାଟମହାଦେଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା । ଏହା ଏକ ଐତିହାସିକ ଦଲିଲ୍ ଏବଂ ଏଥିରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସରକାରୀ ଅନୁଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସବିଶେଷ ତଥ୍ୟ ରହିଛି । ଏଥିରେ ଥିବା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ବାର୍ଷିକ ବ୍ୟୟ ୧୮୪୦ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୀତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ୫୩୦୦୦ ଥିଲା । ଏହା ସରକାର ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଉପରେ ଏକ କର ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୪୦ ଆଇନରେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ କରକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରାଯାଇଥିଲା ।

ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ କର ଉଚ୍ଛେଦ ହେବାପରେ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପ୍ରଶାସନିକ ଦାୟିତ୍ବ ଦିଆଯିବା ପରେ ଉପରୋକ୍ତ ଅନୁଦାନ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ଆସିବା ପରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଅଧିକାଂଶ ଦେବୋତ୍ତର ସମ୍ପତ୍ତି ବ୍ରିଟିଶ୍ ପରିଚାଳନାଧୀନ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୪୩ ମସିହାରେ ବାର୍ଷିକ

ଭୂରାଜସ୍ୱ ୧୭,୪୨୦ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ ହେଉଥିବା ସତେଇଶି ହଜାର ମାହାଲକୁ ରାଜାଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯାଇଥିଲା । ଏହାପରେ ପୂର୍ବରୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ସରକାରୀ ଅନୁଦାନ (୫୩୦୦୦) କୁ ୩୫୭୩୮ ଟଙ୍କା - ୭ ଅଣା - ୬ ପାହୁଲାକୁ କମାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

୧୯୪୫ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଆୟ ଓ ବ୍ୟୟ ସଂପର୍କରେ ଏକ ତଦନ୍ତ କରାଯିବା ଫଳରେ ଜଣାଗଲା ଯେ, ରାଜା ପୂର୍ବତନ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଥିବା ଦାନ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆୟ ପାଉଛନ୍ତି । ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ କର ଉଚ୍ଛେଦ ହେବା ପରେ ସରକାରଙ୍କୁ ୩୫୭୩୮ ଟଙ୍କା ଦେବା ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନକୁ ୨୩,୩୨୧ ଟଙ୍କାକୁ ହ୍ରାସ କରାଯାଇଥିଲା । ପୂର୍ବ ବର୍ଷରୁ ମତେ ୧୮୫୬ ମସିହାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହେତୁ ୬୮୦୪ ଟଙ୍କାରେ ଏକ ପୋଲିସ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାରୁ ପୂର୍ବରୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ସରକାରୀ ଅନୁଦାନକୁ ୧୬,୫୧୭ ଟଙ୍କାକୁ କମାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

୧୮୫୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ will ରେ ତାଙ୍କ ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ପାଟମହାଦେଇ ନାବାଳକ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ତରଫରୁ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କରିବେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା । ଏହି will ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା Court of wards ଦ୍ୱାରା ନ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନାରେ ତରଫ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ଦେଖା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ନ୍ୟାସ ପାଣ୍ଡି (Trust Fund) ର ବିପୁଳ ଅପତୟ ଘଟିଥିଲା । ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା ଯେ, ନାବାଳକ ରାଜା ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ହେଲେ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନାରେ ଉନ୍ନତି ଘଟିବ । କିନ୍ତୁ ରାଜା ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନାରେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ନ କରିବାରୁ ଅବସ୍ଥା ଆହୁରି ଶୋଚନୀୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଏହିପରି ଏକ ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ସମୟରେ ୧୮୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଗୋବିନ୍ଦ ଦ୍ୱାଦଶୀରେ ଦଳାଚକଟୀରେ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରାଣହାନି ଘଟିଥିଲା । ୧୮୭୮ ମସିହାରେ ଉଚ୍ଚ ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ଏକ ନରହତ୍ୟା କଲେ ଓ ସେହି ଅପରାଧରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଯାବଜ୍ଜୀବନ କାରାଦଣ୍ଡ ଆଦେଶ ହୋଇ କଳାପାଣି ଆଷ୍ଟାମାନଦ୍ୱୀପକୁ ପଠାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଏକ ପ୍ରଶାସନିକ ସଙ୍କଟ ଦେଖାଦେଲା । କାରଣ ୧୮୪୦ ଆଇନ୍ ଅନୁଯାୟୀ ରାଜାଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରିବାପାଇଁ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏକ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ କରି ଏକ ଅବୈତନିକ

(Honorary) କମିଟି ଏବଂ ଜଣେ ପରିଚାଳକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କରାଯିବା ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଆଗଲା । ଭାରତ ସରକାର ଏହା ଅନୁମୋଦନ କଲେ (ଟିପି ନଂ. ୨୧୯୨-୨୨ ନଭେମ୍ବର, ୧୮୭୯), କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଏକ ଟିଠା ବିଧେୟକ (Draft Bill) ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଗଲା, ଭାରତ ସରକାର (No. 962. d.11 July 1881) ଏହାକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିବା ପାଇଁ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । କାରଣ ସେହି ସମୟରେ କୌଣସି ଦେଶୀୟ ଧାର୍ମିକ ଓ ଦାତବ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ବିଷୟରେ କୌଣସି ବିଧେୟକ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଉଚିତ୍ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ବିଚାର କଲେ (On the ground that under the existing circumstances, legislation in connection with native religious and charitable foundations, in Bengal was neither desirable nor practicable.) ।

ଏହି ବିଷୟ ଉପରେ ବହୁ ଆଲୋଚନା ଓ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଇ ଶେଷରେ ୧୮୪୦ ଆଇନ୍‌କୁ ବାତିଲ କରି ଓ ଦେଓ୍ୱାନୀ ଆଇନ୍‌ର ୫୩୯ ଧାରା ସଂଶୋଧନ କରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧାର୍ମିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ପରି ପରିଚାଳନା କରାଯିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରାଗଲା । ଏ ସମସ୍ତ ଆଇନ୍‌ଗତ ସଂଶୋଧନ ପରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚାଳକ (Temple Superintendent) ପଦବୀକୁ ଶୂନ୍ୟ ଘୋଷଣା କରି ନୂତନ Trustee ନିଯୁକ୍ତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ସେଥିପାଇଁ ଏକ ପରିଚାଳନା ଯୋଜନା ବା Scheme of Management ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ତତ୍କାଳୀନ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାପାଳ K.G. Gupta ରେଭିନିଉ ବୋର୍ଡ଼ଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ନିମନ୍ତେ ପଠାଇଲେ । ଏହି ପରିଚାଳନା ଯୋଜନା ଅନୁଯାୟୀ ୫ ଜଣ ସଭ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ Trust Board ଗଠନ କରାଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ଏହିପରି ଏକ ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ ପ୍ରଶାସନିକ ସଙ୍କଟ ସମୟରେ ୧୮୮୦ ମସିହାରେ ୪/୫ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ରଥ ଚକ ତଳେ ଚାପି ହୋଇ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୮୧ ମସିହାରେ କେତେକ କୁସ୍ଥିତିଆ ବାବାଜୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହକୁ ପୋଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଫଳରେ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ତୁମୁଳ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ଜଣେ କୁସ୍ଥିତିଆ ବାବାଜୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଦେଓ୍ୱାନୀ ଆଇନ୍‌ର ୫୩୯ ଧାରା ଅନୁଯାୟୀ ଏକ ମକଦ୍ଦମା ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦାୟର୍ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ରାଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ପାଟମହାଦେଇ ତାଙ୍କ

ନାବାଳକ ପୁତ୍ର ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ତରଫରୁ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କରୁଥିବାରୁ ଉପରୋକ୍ତ ମୋକଦ୍ଦମାର ଏକ ସମ୍ମାନଜନକ ସାଲିସ୍ କରିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ବାରିଷ୍ଟର ମଧୁବାବୁଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ଫଳରେ ହାଇକୋର୍ଟ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ମତେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ -

Upon the affidavits before us it does not appear there is any reason for supposing that the property of this endowment is being made away with or wasted in any way. What does appear is that there is a suspicion there might be better management, and it is charged that the managers of this endowment are mismanaging it, but no trace whatever is there of any specific charge of dishonesty or misconduct against them in the sense of dishonesty. If any evidence were produced in the regular suit, it would be of the same character as that embodied in the affidavits which the High Court found so unsatisfactory, and might be considered of little value. As a matter of fact, the local authorities do not at present propose to produce any witnesses in the suit to prove mismanagement as they have found none.

ଶେଷରେ ଭକ୍ତ ଦେଘାନୀ ମକଦ୍ଦମା କେତେକ ସର୍ତ୍ତରେ ଆପୋଷ ରାଜିନାମା ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରାଗଲା । ଏହି ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ହେଲା -

(1) That the right of superintendence over the Temple of Jagannath at Puri, which formerly vested under Regulation IX of 1809 and Act. X of 1840 in the Raja of Khurda for the time being, continues in Raja Makhund Deb, but during the minority of the said Raja Makhund Deb, his grand-mother and guardian, Rani Sirjamani, Pattamahadai shall exercise on behalf of the minor the rights of superintendence over the Temple till the minor is of age.

(2) That during such minority, i.e. the period during which the Rani Sirjamani Pattamahadai acts as

de facto, Superintendent of the Temple, she shall appoint a competent Manager to manage the affairs of the Temple. That she shall delegate to such Manager all the powers which she exercises over the sevaks of the Temple, provided that the Manager shall not be competent to dismiss any sevak from his office without the sanction of the Rani.

(3) That in case the Rani dismisses a manager, she should appoint another within a reasonable time, failing which the Civil Court shall appoint a competent person to the vacant office.

ତଦନୁଯାୟୀ ୧୮୮୮ ମସିହାରେ କଟକ ଜଜ୍ କୋର୍ଟର ଶିରଷ୍ଠାଦାର ହରେକୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚାଳକ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ୧୮୯୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ଜଣେ British I.C.S. officer Mr. Price କୁ ୧୮୯୮ରେ ଏବଂ ୧୯୦୦ ମସିହାରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ସମ୍ପତ୍ତିର ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ନୀତିଗତ ଭାବରେ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିର ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବାରମ୍ବାର ମନ୍ଦିର ବିଷୟରେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ଙ୍କୁ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ବିଶ୍ୱତ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ ନିମନ୍ତେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ସମୟରେ ଚାରିଥର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସମ୍ଭବପର ହୋଇ ପାରିନଥିଲା । ୧୮୯୪ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ରିଟିଶ୍ ଇଣ୍ଡିୟନ୍ ଆସୋସିଏସନ୍ ନାମକ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ଥାନାବଳୀ ଦେଇଥିଲେ । Sir Charles Elliot ଏକ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତାବ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ । ଏହାକୁ ବିଚାର କରି ଭାରତ ସରକାର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ମତେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

"The representations from the British Indian and Indian Associations do not furnish the Govt. of India with any grounds for altering their opinion that the existing law would not be found to

be ineffective if the persons interested were prepared to make a genuine effort to enforce it. Nor do they establish that legislative action is at present advisable or opportune, or satisfy the Governor General in Council, that it is desired by the great body of Hindus in Bengal. (M. Garrets Report. P.-16).

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନରେ କ୍ରମାଗତ ବିଶୃଙ୍ଖଳା, ବାରମ୍ବାର ଦୁର୍ଘଟଣାରେ ଲୋକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ, ଏବଂ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଉତ୍କଟ ଅସୁବିଧା ନିରାକରଣ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ବହୁବିଧ ଉପାୟ, ଡକ୍ଟର, ଆଲୋଚନା ଓ ଆଇନଗତ ସମୀକ୍ଷା କରିବା ପରେ ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ଏକ ବିଜ୍ଞପ୍ତି (Resolution No. 5190 - J Judicial date Calcutta, the 5 December 1902) ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଫଳିମାନ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ ।

The Commissioner makes two recommendations : (1) that legislation be undertaken on the lines of a Bill which was under consideration in 1881, and which contemplated the establishment of an honorary committee exclusive of the hereditary president, with a manager to be appointed by Government and (2) that pending legislation the magistrate of Puri be formally vested with the control of the police arrangements inside as well as outside the temple, the details of the scheme being settled by a small committee. (Management of the Temple of Jagannath at Puri, 1903, March. M. Garrets Report. P. 65, 2nd Para).

ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ଦୁଇଗୋଟି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଲା ଯେ, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇ ଏକ କମିଟି ହାତରେ ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କୁ ରଖାଯାଇ ଉକ୍ତ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଜିଲ୍ଲାପାଳଙ୍କୁ ପ୍ରଭୃତ କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଆଇନ୍ ଶୃଙ୍ଖଳା ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ଉପରୋକ୍ତ ନୀତି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରଥମତଃ ରାଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ପାଟମହାଦେବଙ୍କ ସହିତ ରାଜିନାମା ଅନୁଯାୟୀ ଜଣେ

ମ୍ୟାନେଜରଙ୍କୁ କେବଳ ଧାର୍ମିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ ପ୍ରଶାସନିକ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ତଦନୁଯାୟୀ ଡେପୁଟି ମ୍ୟାନେଜର ଶ୍ରୀ ରାଜକିଶୋର ଦାସଙ୍କୁ ୧୯୦୩ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଗଲା । ସେ ୧୯୧୧ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଲେ । ତା'ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୨୬ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଳମୁକୁନ୍ଦ କାନୁନ୍ଗୋ, ସଖ୍ଯାଦ ଇତ୍ୟାଦି ମ୍ୟାନେଜରମାନେ ରହିଲେ । ୧୯୨୬ ମସିହାରେ ରାଜା ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ପରେ ତାଙ୍କ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ପାର୍ବନା ହାଇକୋର୍ଟର ଏକ ଡିଗ୍ରି ମୁତାବକ ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେ ମ୍ୟାନେଜର ପଦବୀ ଉଠେଇ ଦେଇ ତାଙ୍କ ନିଜ ମନୋନୀତ ଦେଫ୍ଡାନ୍ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ଚଳାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିଶେଷ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନହେବାରୁ ସରକାରଙ୍କର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପୁଜିଲା । ତେଣୁ ୧୯୫୪ ମସିହାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୀତ ହେଲା । ଏହି ଆଇନ୍‌ର ଆବଶ୍ୟକତା ଏହାର ମୁଖ୍ୟବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ।

ଉକ୍ତ ଆଇନ୍‌କୁ ରଦ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଦୁଇଟି କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ଗଜପତି ମହାରାଜା ବିରୋଧ କଲେ । ପ୍ରଥମତଃ ଉକ୍ତ ଗଜପତିମାନେ ଏହି ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ କରିଥିବାରୁ ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମାଲିକାନାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ହିନ୍ଦୁ ଦେବୋତ୍ତର ଆଇନ୍ ଭଳି ଏକ ସାଧାରଣ ଆଇନ୍ ଥିବା ବେଳେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଇନ୍‌ର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭାରତର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଏକ ସର୍ବସାଧାରଣ ଜାତୀୟ ମନ୍ଦିର ଭାବେ ଘୋଷଣା କଲେ ଏବଂ ଏହି ମନ୍ଦିରର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଏବଂ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ମତ ଦେଲେ । ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ୨୭.୧୦.୧୯୬୦ରେ ଏକ କମିଟି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାୟ ୨୪ ଜଣ ପ୍ରଶାସକ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଲେଣି ।

ସଂପାଦକ
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଗବେଷଣା କେନ୍ଦ୍ର
ନିର୍ମାଳ୍ୟ ଭବନ
ସର୍ବୋଦୟ ନଗର, ପୁରୀ - ୨

ଶ୍ରୀ ଗୌଡ଼ୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ :

କୁଞ୍ଜମଠ

● ଶ୍ରୀ ଭାସ୍କର ମିଶ୍ର

ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ଶ୍ରୀ ଗୌଡ଼ୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କୁଞ୍ଜ ମଠ ପୁରୀ ବାଲି ସାହିର ଗଣାମଲ୍ଲ ଲେନ୍‌ରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଭକ୍ତିଭାବ, ଭଜନନିଷ୍ଠା, ତ୍ୟାଗ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ସର୍ବୋପରି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧାରାଣୀଙ୍କର ଅଲୌକିକ କୃପାର କଥା ଅବଗତ ହୋଇ ଶ୍ରୀଧାମ ବୃନ୍ଦାବନର ବୈଷ୍ଣବଗଣ, ବ୍ରଜବାସୀଗଣ ଏପରିକି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତର ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଉତ୍କଳ ଆକାଶରେ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର କଳାମେଘ ଛାଇ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଦୁଷ୍ଟ ଓ ଖଳ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକମାନେ ଅକାରଣ ଜୀବ ହତ୍ୟା, ସାଧୁ ବୈଷ୍ଣବ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା, ମଦ୍ୟପାନ, ପରସ୍ପାହରଣ ପ୍ରଭୃତି କୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବା ଓ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମୀୟ ପରମ୍ପରା ଲୋପ ପାଇ ଆସୁଥାଏ । କତିପୟ ଉତ୍କଳୀୟ ଭକ୍ତଙ୍କର କାତର ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ସ୍ଵୟଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଉତ୍କଳ ଯାଇ ଶ୍ରୀ ହରିନାମର ପ୍ରଚାର ଏବଂ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ଅବତାର ଶ୍ରୀରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଶିଷ୍ୟ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଉତ୍କଳର ଘରେ ଘରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଗୌର ନିତାଇଙ୍କ ସେବା, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସେବା ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଗୌରକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନର ମହିମା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଏକଦା ପୁରୀର ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ରଥରେ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଶିଷ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦଙ୍କ ସହ ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ନୀଳାଚଳ ଧାମ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଅଭିମୁଖେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ଗୁଡ଼ିକରେ ଶ୍ରୀ ଜୀଉମାନେ ରଥ ଆରୋହଣ ପୂର୍ବକ ଯାତ୍ରା କରିବା ପରେ ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ତାଳଧ୍ଵଜ ଏବଂ ମା' ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଦେବଦଳନ ରଥ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ

ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ ଆଗକୁ ଚଳି ନଥିଲା । ଭକ୍ତଗଣ, କଳା ବେଠିଆ ତଥା ହସ୍ତୀ ମାନଙ୍କର ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସଫଳ କରିପାରି ନଥିଲା । ପରେ ମୁଦିରଥକୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଦେଶ ହେଲା ଯେ, ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ଓ ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାପରେ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ ଆଗକୁ ଚାଲିବ । ଯଥା ସମୟରେ ପ୍ରଭୁଦ୍ଵୟ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଅଟକି ରହିଥିବା ନନ୍ଦିଘୋଷ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଗୁରୁଦେବ ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ରଥ ପରିକ୍ରମା କରି ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥରେ ମସ୍ତକ ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ସହିତ ରଥ ଦଉଡ଼ି ଧରିବା ମାତ୍ରେ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ ହୁତ ଗତିରେ ଚଳିଲା ଏବଂ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଏହି ଅଲୌକିକ ଘଟଣାରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଉତ୍କଳର ତତ୍କାଳୀନ ଗଜପତି ମହାରାଜ ବାଲିସାହିସ୍ଥିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନ ଫୁଲତୋଟାରେ ଏକ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବିନୀତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ‘କୁଞ୍ଜ ମଠ’ ସ୍ଥାପନ କରି ବଡ଼ ଦେଉଳରୁ ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଚାଲି ଆସିଥିବା ବଟକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସେବା ପ୍ରକାଶ କରି ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ସେହି ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହଙ୍କର ନାମକରଣ କରିଥିଲେ ଶ୍ରୀ ରାଧା ରସିକରାୟ ଜୀଉ, ଯାହାକି ଅଦ୍ୟାପି ବାଲିସାହିସ୍ଥିତ ଗଣାମଲ୍ଲ ସାହିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କୁଞ୍ଜ ମଠର ମନ୍ଦିରରେ ବିରାଜମାନ କରୁଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ଏହି ମଠର ନାମ ଥିଲା ଫୁଲତୋଟା ମଠ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହା ‘କୁଞ୍ଜ ମଠ’ ନାମରେ ନାମିତ ହେଲା । ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ଗୋଲକ ବିଜୟର ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ମହତ୍ତ୍ଵ ରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରି ଶ୍ରୀ ପାଟଗୋପୀବଲ୍ଲଭପୁରରେ ଗାଦୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ସେହି ସମୟରେ ସାତ୍ଵେ ତିନିହଜାର ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୀ ମଠ ଓ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ତତ୍ପରେ ୨୧ଟି ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୀ ମଠ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପୁରୀର କୁଞ୍ଜମଠ ଓ ଏହାର ବିଜେସ୍ଥଳୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ଶ୍ରୀରସିକାରାୟ ଜୀଉ ମନ୍ଦିର ଅନ୍ୟତମ ।

ତତ୍କାଳୀନ ପୁରୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମଠ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

କୁଞ୍ଜ ମଠର ଅନେକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ମାହାରୀମାନେ ଏହି ମଠରୁ ଦୀକ୍ଷା ନେବାର ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ସ୍ୱର୍ଗତ କେଦାର ନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରଚିତ “ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଥା” ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ, “ମାହାରୀ ସେବକ କାହା ସଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ନ ହେବେ । ଅନ୍ୟ ଯାତ୍ରାରେ ନ ଗମିବେ । ଗଙ୍ଗାମାତା ମଠୁ, କୁଞ୍ଜ ମଠୁ, ରଥ ସାମନ୍ତଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ନେଇ କଲିତଳକ ନେବେ x x x x ।”

ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ଉତ୍କଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଶୁଦ୍ଧ ରାଗମାର୍ଗୀୟ ଭଜନର ଧାରାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖି ତାହାର ଆହୁରି ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୀ ପରିବାର ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରଚାର ପତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ,

ଜୟ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀରସିକାନନ୍ଦ ।

କୁଞ୍ଜ ମଠେ ସେବା କରେନ୍ ପରମ ଆନନ୍ଦ ॥

ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଯେ, ବାଲେଶ୍ୱର ରେମୁଣାର କ୍ଷୀରଚୋରା ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ରସିକାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ଲୀନ ହୋଇଥିଲେ । ‘ଭକ୍ତ ଫଟକ’ ନାମକ ଓଡ଼ିଆ ପୋଥି ଗୋବିନ୍ଦ ନାଏକ ନାମକ ଜଣେ ଭକ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ମଠରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଉକ୍ତ ପୋଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ, ଆସାମର ବିଶିଷ୍ଟ ସନ୍ଥ ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କର ଦେବ ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ, ଶିଶୁ ଅନନ୍ତଙ୍କ ଶିଶୁ ମଠ ଓ ବାଲିସାହିର କୁଞ୍ଜମଠରେ କିଛି ଦିନ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ।

କୁଞ୍ଜ ମଠର ବିଜେସ୍ଥଳୀ :- ଉକ୍ତ କୁଞ୍ଜ ମଠଟି ପ୍ରାୟ ୪୦୦ ବର୍ଷର ପୁରାତନ । ଗଣାମଲ୍ଲ ସାହିର ଶେଷ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥିତ କୁଞ୍ଜ ମଠର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ଦକ୍ଷିଣାଭିମୁଖୀ । ପୂର୍ବେ ଏହି ମଠଟି କେତେ ଏକର ଜମି ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା, ସେ ସଂପର୍କରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ମହତ୍ତ୍ୱ ନିକଟରେ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ନାହିଁ । ସମ୍ପ୍ରତି ମଠରେ ଥିବା ଡ୍ରାଫଟ୍ ଖତିୟାନ ଓ ପଟ୍ଟା ଇତ୍ୟାଦି କାଗଜାତରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ପୁରୀ ସହର ବାଲିସାହି ସାମିଲ ଗଣାମଲ୍ଲ ସାହିର ପ୍ଲଟ ନଂ ୨୧୨, ୨୪୫, ୨୫୬, ୨୫୯, ୨୬୧ରେ ଯଥାକ୍ରମେ କଟା ଘର ୨୦ ଡିସିମିଲି, ପକ୍କା ଘର ୩୦ ଡିସିମିଲି ଏବଂ ୨୧ ଡିସିମିଲି, ମେଲା ଡିହ ୨ ଡିସିମିଲି, ପକ୍କା ଘର ୨୪ ଡିସିମିଲି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପ୍ଲଟ ନଂ ୪୫୨ରେ କଦଳୀବାଡ଼ି - ୬୭ ଡିସିମିଲି, ପ୍ଲଟ ନଂ ୪୫୩ରେ ୮ ଡିସିମିଲି ରାସ୍ତା, ପ୍ଲଟ ନଂ ୪୫୯ରେ ମେଲାଡିହ ୨୦ ଡିସିମିଲି, ପ୍ଲଟ ନଂ ୪୬୪ରେ ପକ୍କା ଘର ୨୬୦ ଡିସିମିଲି, ପ୍ଲଟ ନଂ ୪୬୫ରେ ମେଲାଡିହ ୭୨ ଡିସିମିଲି ଏବଂ ପ୍ଲଟ ନଂ ୪୬୭ରେ ଡିହ ୬ ଡିସିମିଲି । ଏହିପରି ସମୁଦାୟ କୁଞ୍ଜ ମଠର ବିଜେସ୍ଥଳୀଟି

୫୩୦ ଡିସିମିଲି ଜମି ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ପକ୍ଷେ ଏଥିରୁ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଜମି ବିଜେସ୍ଥଳୀରୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ଉକ୍ତ ଜମିରେ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ କୋଠା ଘର ନିର୍ମାଣ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏପରିକି ମଠର କୂପଟି ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନର ବିଜେସ୍ଥଳୀ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ପୂର୍ବେ ମଠର ବିଜେସ୍ଥଳୀରେ ୧୫ ବଖରା ଗୃହ ଥିବା ବେଳେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାତ୍ର ୪/୫ ବଖରା ଗୃହ ରହିଅଛି । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ବିଜେସ୍ଥଳୀରେ ଦୁଇଟି ସମାଧି ମନ୍ଦିର ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଅଛି ।

ମଠର ମନ୍ଦିର ଓ ବିଗ୍ରହ :- କୁଞ୍ଜ ମଠର ବିଜେସ୍ଥଳୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ମୁଖ୍ୟ ମନ୍ଦିରର ନାମ ଶ୍ରୀ ରସିକରାୟ ଜୀଉ ମନ୍ଦିର । ମନ୍ଦିରଟିର ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରାୟ ୧୫ ଫୁଟ୍ ଏବଂ ଏହା ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ । ଏହି ମନ୍ଦିରର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏକ ସିଂହାସନରେ ପତିତପାବନ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କ ଦାରୁ ବିଗ୍ରହ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ସିଂହାସନର ଡାହାଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ନୃସିଂହ ଏବଂ ମଝିରେ ଦ୍ୱିଭୁଜ ବଂଶୀଧାରୀ ରସିକରାୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ମଠର ମୁଖ୍ୟ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତା ରୂପେ ବିରାଜମାନ ଥିବା ରସିକରାୟ ଜୀଉଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିର ଉଚ୍ଚତା ୧ ଫୁଟ୍ ଏବଂ ଏହା ମଣିମୟ ବିଗ୍ରହ । ବିଗ୍ରହଙ୍କର ପାଦରେ କଠଉ ରହିଛି । ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରାଧାଜୀ ଓ ଡାହାଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଲଳିତା । ସିଂହାସନର ଦ୍ୱିତୀୟ ଧାଡ଼ି ସମ୍ମୁଖରେ ବିଶାଖାଙ୍କ ସହିତ ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି ଗୋପାଳ ଏବଂ କ୍ଷୁଦ୍ର ରୂପା ନିର୍ମିତ ସିଂହାସନରେ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା, ଶାଳଗ୍ରାମ ୧୦ ମୂର୍ତ୍ତି, ଗଣେଶ, ହନୁମାନ ବିଗ୍ରହ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟ ମନ୍ଦିରକୁ ଲାଗି ପାଞ୍ଚ ୮ ଫୁଟ୍ ଉଚ୍ଚର ଏକ ଜଗମୋହନ ରହିଅଛି । ଏହାର ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଲାଗି ଅମୁଣିଆ ଘର ଏବଂ ରୋଷ ଘର ଅବସ୍ଥିତ ।

ଠାକୁରଙ୍କ ନୀତି ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ :- କୁଞ୍ଜ ମଠର ମନ୍ଦିରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଠାକୁରମାନଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ନୀତି ମଧ୍ୟରେ ସକାଳ ସମୟରେ ଦ୍ୱାରଫିଟା, ଆଳତୀ, ମିଶିରି ଭୋଗ, ସିଂହାର ଆଳତୀ, ବାଲ୍ୟ ଭୋଗ, ରାଜଭୋଗ (ଅନ୍ନ ଭୋଗ), ଆଳତୀ, ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଦିବା ପହୁଡ଼, ଅପରାହ୍ନ ୪ଟାରେ ପହୁଡ଼ ଫିଟାଯାଇ ବାଲ୍ୟ ଭୋଗ, ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଳତୀ, ରାତ୍ରରେ ରାଜଭୋଗ (ଅନ୍ନ ଭୋଗ) ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଦେବ ନୀତି ତୁଲାକବା ପାଇଁ ମଠରେ ଜଣେ ବାବାଜୀ ଓ ଜଣେ ପୂଜାରୀ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ମଠରେ ପାଳିତ ମୁଖ୍ୟ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଷଡ଼ ଜୟନ୍ତୀ, ଶିବରାତ୍ରି, ନୃସିଂହ ଜନ୍ମ, ରାମ ଜନ୍ମ, ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ, ରାଧାଷ୍ଟମୀ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପୂଜା, ଅନୁକୂଟ, ଝୁଲଣ ଯାତ୍ରା, ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆର୍ବିଭାବ ମହୋତ୍ସବ ଏବଂ ସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ

ପରଦିନ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦଙ୍କ ତିରୋଧାନ ମହୋତ୍ସବ, ମଠର ସମସ୍ତ ଗୁରୁ ମଠାଧୀଶମାନଙ୍କ ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧୋତ୍ସବ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଅଛି । ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ଗତ ୨୨.୭.୧୯୯୯ ମସିହାରେ ଏହି ମଠ ପରିସରରେ ନବକୁଞ୍ଜ ମହୋତ୍ସବ (କୃଷ୍ଣ ରାସଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଉତ୍ସବ) ମହାସମାରୋହରେ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଉପରିବର୍ଣ୍ଣିତ ଉତ୍ସବରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ତଥା ରାଜ୍ୟ ବାହାରୁ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟକ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୀ ପରିବାରର ଶିଷ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଇ ଥିଲେ ।

ମଠର ମହନ୍ତ ପରମ୍ପରା :- କୁଞ୍ଜ ମଠରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ୧୬ ଜଣ ମହନ୍ତ ଗାଦୀନସୀନ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି । ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ମହନ୍ତାଈ ଶାଢ଼ୀ ବନ୍ଧାଇ ମହନ୍ତମାନେ ମଠ ଠାକୁରଙ୍କ ସେବା, ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ଓ ପରିଚାଳନା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିଥାନ୍ତି । ମଠରୁ ସଂଗୃହୀତ ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ନିମ୍ନରେ ମଠାଧୀଶ ମାନଙ୍କ ନାମ ତାଲିକା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଗାଦି ସ୍ଥାପନ :-

୧. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ରସିକାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୨. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ରାଧାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
(ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର)
୩. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ନୟନାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୪. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ବ୍ରଜଜନାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୫. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୬. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ଗୋବିନ୍ଦାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୭. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୮. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ବୈଷ୍ଣବାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୯. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୧୦. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ତ୍ରିବିକ୍ରମାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୧୧. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ରାମକୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୧୨. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ସର୍ବେଶ୍ଵରାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୧୩. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ନନ୍ଦନନାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
୧୪. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋପାଳାନନ୍ଦ ଦେବ
ଗୋସ୍ଵାମୀ

୧୫. ଶ୍ରୀ ମହନ୍ତ ଗୋପାଳ ଗୋବିନ୍ଦାନନ୍ଦ ଦେବ
ଗୋସ୍ଵାମୀ

୧୬. ମହନ୍ତ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ କେଶବାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ
(ବର୍ତ୍ତମାନ ମହନ୍ତ ରୂପେ ଗାଦିନସୀନ ହୋଇ
କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଉଛନ୍ତି)

ପୁରୀ ଗଣାମଲ୍ଲ ସାହିରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏହି ପୁରାତନ ଐତିହ୍ୟସଂପନ୍ନ ତଥା ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଫୁଲ ତୋଟା ଭାବେ ପରିଚିତ କୁଞ୍ଜ ମଠରେ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବଳ ଅଭାବରୁ ଠାକୁରମାନଙ୍କ ନୀତି ଓ ଉତ୍ସବ ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ପାଳିତ ହୋଇପାରୁନାହିଁ । ମଠର ମନ୍ଦିର ଓ ଗୃହ ଗୁଡ଼ିକର ମରାମତି ଓ ସଂରକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସମୟରେ ହୋଇପାରୁ ନଥିବା ଜଣାଯାଏ । ତତ୍କାଳୀନ ପୁଷ୍ପ ଉଦ୍ୟାନ, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମାହାରୀମାନଙ୍କ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ଇତ୍ୟାଦି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବହୁ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଲୋପ ପାଇଯାଇଛି । ଏପରିକି ମଠର ବିଜେସ୍ଥଳୀରେ ଅବସ୍ଥିତ କୁପଟି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ତାଙ୍କ ମାଲିକାନାରେ ରହି ଯାଇଥିବାରୁ ଠାକୁରଙ୍କ ନୀତି ନଳକୁପର ଜଳରେ ସଂପନ୍ନ ହେଉଅଛି । ମଠରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ କେତେକ ଘର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଗ୍ନ ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ଗୃହ ଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ ତଥା ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଅଛି । ପୂର୍ବେ ମଠ ଠାକୁରଙ୍କ ନୀତି ଓ ଉତ୍ସବାଦିର ପରିଚାଳନା ନିମିତ୍ତ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ତଳଜଙ୍ଗ, ଚାରିଛକ, ରେବଣା ନୁଆଗାଁ, ଗବକୁଣ୍ଡ ଇତ୍ୟାଦି ଅଞ୍ଚଳରେ ଶହ ଶହ ଏକର ଧାନଜମି ରହିଥିଲା । ସମ୍ପ୍ରତି ସେହି ଜମି ମାନଙ୍କରୁ ଆଦାୟ ହେଉଥିବା ସ୍ଵଳ୍ପ ଆୟ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଦାନ ଅର୍ଥରେ ମଠର ଦେବନୀତି ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣି ପାଳନ ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁଅଛି ।

ରାଜ୍ୟ ଦେବୋତ୍ତର ବିଭାଗର ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନରେ ଥିବା ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମଠଟିର ଜୀର୍ଣ୍ଣୋଦ୍ଧାର ଓ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ ।

ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପଦାଧିକାରୀ
(ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ),
ପୁରୀ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ଗାନ୍ଧର୍ବ କଳା

● ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀନିବାସ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ଉରତ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ନୃତ୍ୟ ଏବଂ ନୃତ୍ତ ଏହିପରି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ । ନିଜେ ଦେବ ଦେବ ମହାଦେବ ନୃତ୍ତର ଆବିଷ୍କାରୀ ଅଟନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି -

ମୟାଽପୀଦଂ ସ୍ମୃତଂ ନୃତ୍ତଂ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେଷୁ ନୃତ୍ୟତା ।
ନାନାକରଣଫଂଯୁକ୍ତେଃ ଅଙ୍ଗହାରୈର୍ବିଭୂଷିତମ୍ ॥

(ନା.ଶା. ୪/୧୩)

ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ନୃତ୍ୟ କରିବା ସମୟରେ ନାନା କରଣ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରିୟାଦି ଏବଂ ଅଙ୍ଗହାର ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ଵାରା ବିଭୂଷିତ ନୃତ୍ତକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି । ଅଙ୍ଗହାର ଆଙ୍ଗିକ ଅଭିନୟର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଅଟେ । ଅଙ୍ଗହାରର ପ୍ରୟୋଗକୁ ନୃତ୍ତ ହିଁ ସଫଳ କରେ । ଅଙ୍ଗହାରର ଅଙ୍ଗକୁ କରଣ କୁହାଯାଏ । ନୃତ୍ତ କର୍ମର ବତିଶଟି ଅଙ୍ଗହାର ମୁଖ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ନୃତ୍ତ ଅନାଦି ଏବଂ ପ୍ରବାହ ପରମ୍ପରା ପ୍ରାପ୍ତ ଅଟେ । ମହାଦେବଙ୍କ ଆଦେଶରେ ତଷ୍ଠ (ନନ୍ଦୀ) ଭରତ ମୁନିଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗହାରର ପ୍ରୟୋଗ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ପରେ ଭରତ ମୁନି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନୃତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ‘ନୃତ୍ତ ତାଳିଲୟାଶ୍ରୟମ୍’, ‘ଅନ୍ୟଭାବାଶ୍ରୟଂ ନୃତ୍ୟମ୍’ - (ଦଶରୂପକ ୧/୮) । ନୃତ୍ତ ତାଳ ଏବଂ ଲୟ ଉପରେ ଆଶ୍ରିତ ଅଟେ । ନୃତ୍ତରେ କେବଳ ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ ରହିଛି, ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଅଭିନୟର ଅଭାବ ଥାଏ । ନୃତ୍ତ ତାଳ ଅନୁସାରେ ମାତ୍ରାର ଅନୁସରଣ କରେ ତଥା ଲୟ ଅନୁସାରେ ଗତି (ହ୍ରତ, ମନ୍ଦ ଅଥବା ମଧ୍ୟ) ର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ନୃତ୍ତ ହିଁ ନୃତ୍ୟ କଳାର ଆଦି ସୃଷ୍ଟି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣୀୟ, ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ନୃତ୍ୟ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଭରତ ମୁନି ନୃତ୍ତରେ ନାଟ୍ୟର ଅଭିନୟାଂଶ ମିଶାଇ ନୃତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ନୃତ୍ତ ଅଭିନୟବର୍ଜିତ ଏବଂ ନୃତ୍ୟ ଅଭିନୟସହିତ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ । ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ଭାବାଶ୍ରିତ । ନୃତ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ନୃତ୍ ଧାତୁରୁ ହୋଇଛି, ଯାହାର ଅର୍ଥ ଗାତ୍ରବିଶେଷ, ଯାହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଆଙ୍ଗିକ ଅଭିନୟର ବାହୁଲ୍ୟ ଅଟେ । ନୃତ୍ୟରେ ଭାବର ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜନା ଥାଏ । ଗାତ୍ର ବିଶେଷାଦିରୁ ହିଁ ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜନା ହୁଏ । ନୃତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପଦ୍ଧତିସମ୍ମତ ଗାତ୍ର ବିଶେଷ ଅଟେ । “ତାଣ୍ଡବଂ ନଟନଂ ନାଟ୍ୟଂ ଲାସ୍ୟଂ ନୃତ୍ୟଂ ତ ନର୍ତ୍ତନେ” - ଏହିପରି ଭାବରେ ଅମରସିଂହ ନୃତ୍ୟ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର

କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମଦଭଗବତ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ନୃତ୍ୟଗୀତାଦି ସମସ୍ତ କଳାଗୁଡ଼ିକର ଆଦି ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅଟନ୍ତି ।

ପୁରାଣ ପ୍ରମାଣାନୁସାରେ ଶିବାଦେଶରେ ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଠାରୁ ଭରତମୁନି ତାଣ୍ଡବ ଶିକ୍ଷା କରି ଜଗତରେ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଦେବୀ ପାର୍ବତୀ ବାଣାସୁରଙ୍କ କନ୍ୟା ଉଷାଙ୍କୁ, ଉଷାଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାମାନେ ଲାସ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଲାସ୍ୟକୁ ସୁକୁମାର ପ୍ରୟୋଗ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ‘ଗାତ୍ର ବିଶେଷ ମାତ୍ରଂ ତୁ ନୃତ୍ତମ୍’ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଏହା ମନୁଷ୍ୟର ସହଜାତ କ୍ରିୟା ଅଟେ । ଶିଶୁର କରପଦ ସଞ୍ଚାଳନରୁ ହିଁ ଏହାର ପ୍ରଥମ ସୃଷ୍ଟି । ମନୁଷ୍ୟ ମନର ଆବେଗମୟ ଭାବର ସାର୍ଥକ ପ୍ରତିଫଳନ ଏହାଦ୍ଵାରା ହୋଇଥାଏ । ସଭ୍ୟତା ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ ସହିତ ନୃତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ବିକାଶ ଘଟିଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ହିଁ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ଅବସରରେ ନୃତ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଆସିଅଛି । ପରମ ରହସ୍ୟମୟ, ଲୀଳାମୟ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଗଣଦେବତା ହିସାବରେ କେତେ ଯେ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ତା’ର କଳନା ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ତାଙ୍କର କୃଷ୍ଣଲୀଳା, କେତେବେଳେ ରାମଲୀଳା ତ କେତେବେଳେ ଗଣପତିଲୀଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ବେଶ ମଧ୍ୟ ଆୟୋଜିତ ହୁଏ । ‘କୃଷ୍ଣସ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ସ୍ଵୟମ୍’, ‘ଜୋହି ରାମୁ ସୋହି ଜଗଦୀଶା’, ‘ଯୋ ବିଷ୍ଣୁ ସ ମହେଶ୍ଵରଃ’ ନ୍ୟାୟରେ ଭକ୍ତ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟ ତଥା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ‘ନୃତ୍ୟପ୍ରିୟ ମାଧବ’ । ଗୀତ ତଥା ନୃତ୍ୟ ସହ ତାହାଙ୍କର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ବିଦ୍ୟମାନ । ଭକ୍ତର ଗୀତ ଶୁଣିବାରେ, ନୃତ୍ୟକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ସବ ଅବସରରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ତୁଷ୍ଟୀକରଣ ପାଇଁ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ନୃତ୍ୟଗୀତର ଆୟୋଜନ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁମୋଦିତ । ଚତୁର୍ମୁଖ ବ୍ରହ୍ମା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ନାରୟଣ, ହର, ପାର୍ବତୀ, ଗଣେଶ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ନାରଦାଦିଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ସଂଗୀତ ପ୍ରତି ପ୍ରବଳ ଆକର୍ଷଣ ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମୟରେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଗଣଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ ବିଷୟରେ ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣ ଉଲ୍ଲେଖ

ଖଣ୍ଡରୁ ଜଣାଯାଏ ।

ନର୍ତ୍ତକ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବେଶ ଧାରଣ କରି ନୃତ୍ୟାଭିନୟ କରେ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବେଶ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଯଥା- ରଘୁନାଥ ବେଶ, ଶ୍ରୀ ଗଣେଶ ବା ହାତୀବେଶ, ବଣଭୋଜି ବେଶ, ଶ୍ରୀରାମ କୃଷ୍ଣ ବେଶ, ବଳିବାମନ ବେଶ, ରାଧାଦାମୋଦର ବେଶ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ବେଶ ବା ଠିଆକିଆ ବେଶ, ବାମନ ବେଶ ବା ବାଙ୍କଚୂଡ଼ା ବେଶ, ଆଡ଼କିଆ ବେଶ ବା ତ୍ରିବିକ୍ରମ ବେଶ, ଡ଼ାଳକିଆ ବା ନୃସିଂହ ବେଶ, ନାଗାର୍ଜୁନାତ୍ମକ ବା ପରଶୁରାମ ବେଶ, ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ବେଶ, ପଦ୍ମପୁଷ୍ପ ବେଶ, ଗଜୋଦ୍ଧାରଣ ବେଶ, ଚାଚେରୀ ବେଶ ଏବଂ ରାଜବେଶ ଆଦି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର କଳାସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶବିଶେଷରେ ନୃତ୍ୟର ମୌନ ପରିପ୍ରକାଶ ଅନୁଭବ ସାପେକ୍ଷ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏକାଧାରରେ ନିଜେ ନଟ, ନର୍ତ୍ତକ, ନଟବର, ନଟନାଗର ଏବଂ ନଟରାଜରାଜ ଅଟନ୍ତି । ‘ଶିବସହସ୍ର ନାମ’ରେ ଶିବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କୁହାଯାଇଛି - ‘ନୃତ୍ୟପ୍ରିୟୋ ନିତ୍ୟନର୍ତ୍ତୋ ନର୍ତ୍ତକଃ ସର୍ବଲୀଳସଃ’ (୪୦) ଏବଂ ‘ମହାଗୀତୋ ମହାନୃତ୍ୟୋ ହ୍ୟପ୍ସରୋଗଣ-ସେବିତଃ’ (୧୧୭) । ଶିବ ଯେପରି ଡ଼ମ୍ବରୁ ବାଦନ କରି ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି, ବଂଶୀଧାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ କାଳୀୟଦଳନ ପର୍ବରେ କାଳୀୟର ମସ୍ତକ ଉପରେ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ତନ୍ମୂର୍ଧନନିକରସ୍ପର୍ଶାତିତାମ୍ର -

ପାଦାୟୁଜୋଃଖୁଳକଳାଦିଗୁରୁନର୍ତ୍ତକ ।

(ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ୧୦/୧୬/୨୬)

କାଳୀୟନାଗର ମସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକରେ ବିଜଡ଼ିତ ଲାଲ ମଣିଗୁଡ଼ିକର ସ୍ପର୍ଶରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁକୁମାର ପଦଯୁଗଳର ରକ୍ତିମା ବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ନୃତ୍ୟ, ଗାନ ଆଦି ସମସ୍ତ କଳା ଗୁଡ଼ିକର ଆଦି ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାଳୀୟର ମସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କଳାମୂଳ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତଚ୍ଚିତ୍ରତାଣ୍ଡବବିରୁଗଂଫଣାତପତ୍ରୋ ।

ରକ୍ତଂ ପୁଷ୍ପେରୁରୁ ବମନ୍ ନୃପ ଭଗ୍ନଗାତ୍ରଃ ।

ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଅତ୍ୟୁତ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା କାଳୀୟର ଫଣା ରୂପ ଛତ୍ର ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେଲା । ତା’ର ଶରୀରର ଅଂଶ ଗୁଡ଼ିକ ଶିଥିଳ ହୋଇ ମୁଖରୁ ରକ୍ତବାହି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରସରାଜ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଲୀଳା, ନିଜ ସ୍ୱରୂପଭୂତା ଗୋପିକା ଏବଂ ହ୍ନାନୀ ଶକ୍ତି

ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସହ ଦିବ୍ୟାତିଦିବ୍ୟ ମହାରାସ ନୃତ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ତଲ୍ଲୀନ କରିଦିଏ । ‘ରାସ’ ଶବ୍ଦର ମୂଳ ‘ରସ’ ଅଟେ ଏବଂ ରସ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଅଟନ୍ତି - ‘ରସୋ ବୈ ସଃ’ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହାରାସ ନୃତ୍ୟ ସମୟରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦିବ୍ୟ ଦୁନ୍ଦୁଭିବାଦ୍ୟ ସ୍ୱତଃ ଧ୍ୱନିତ ହେଲା ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପୁଷ୍ପବୃକ୍ଷି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗନ୍ଧର୍ବଗଣ ଭଗବାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତତୋ ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ନିପେତୁଃ ପୁଷ୍ପବୃକ୍ଷୟଃ ।

ଜଗ୍ନୁର୍ଗନ୍ଧର୍ବପତୟଃ ସସ୍ତ୍ରୀକାସ୍ତ୍ରଦ୍ୟଶୋଃମଳମ୍ ॥

(ଭାଗବତ ୧୦/୩୩/୫)

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଶ୍ରୀରାମଲୀଳା ପ୍ରସଂଗ ସହିତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ସାହିଯାତ୍ରା ସମନ୍ୱିତ । ଏହି ଅବସରରେ ପ୍ରତି ସାହି ରାମାୟଣର ଏକ ପ୍ରସଂଗ ଅଭିନୟ କରିବା ସହ ସାହିଯାତ୍ରା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମନୋରଞ୍ଜନଧର୍ମୀ ନୃତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଜନମାନସକୁ ରସାୟୁତ କରନ୍ତି । ସାହିଯାତ୍ରାରେ ପରଶୁରାମ ନୃତ୍ୟ, ରାବଣ ନୃତ୍ୟ, ନାଗା ନୃତ୍ୟ, ହନୁମାନ ନୃତ୍ୟ, ତ୍ରିଶିରା, ପଞ୍ଚଶିରା, ସପ୍ତଶିରା, ନବଶିରା, ବିଭିନ୍ନ ମେଡ଼ ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପରିବେଶିତ ହୋଇଥାଏ । ମେଡ଼ ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଦୁର୍ଗାମେଡ଼, ମଙ୍ଗଳାମେଡ଼, ଗାୟତ୍ରୀମେଡ଼, କାଳୀମେଡ଼, ଅର୍ଦ୍ଧନାରୀଶ୍ୱରମେଡ଼, ଶିବମେଡ଼, ଗଣେଶମେଡ଼, କାର୍ତ୍ତିକେୟ ମେଡ଼, ନୃସିଂହମେଡ଼, ହରିହରମେଡ଼ ଆଦି ପ୍ରଧାନ । ମେଡ଼ ନୃତ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଉନ୍ନତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଲୋକନୃତ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ସାର୍ଥକ ନିଦର୍ଶନ ଅଟେ ।

ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି - ‘ନର୍ତ୍ତନଂ ପାପକର୍ତ୍ତବ୍ୟମ୍’ ।

ଭକ୍ତମାନେ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟକ୍ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ସଖ୍ୟଭକ୍ତିରେ ବା ଆତ୍ମ ନିବେଦନ ପୂର୍ବକ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ସମସ୍ତ ପାପରୁ ପରିତ୍ରାଣ ମିଳେ । ମୀରାବାଇ ଲୋକଲଜ୍ଜା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗିରିଧର ଗୋପାଳଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନୃତ୍ୟ କରିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କହ୍ନେଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପହଣ୍ଡି ସମୟରେ ସ୍ୱୟଂ କହ୍ନେଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ ଯୋଡ଼ିବେତ ଧରି ‘ମଣିମା ବିଜୟ’ ଡ଼ାକ ଦେଇ ଯାଉଥିଲା ବେଳେ ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ ।

ମଣିମା ବିଜୟ ବୋଲି ହରଷେ ଡ଼ାକିଲି ।

ଉଦ୍ଧଣ୍ଡାରେ ଶ୍ରୀପ୍ରଭୁ ନୃତ୍ୟ ନିରେଖିଲି ॥

ଚୈତନ୍ୟ ଭାବାବେଶରେ ନୃତ୍ୟ କଲାବେଳେ ସେଠାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବା ହରିଚନ୍ଦନ ନାମକ ଜଣେ କରଣ ତାଙ୍କୁ

ନୃତ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବାରଣ କରି ଠେଲି ଦେଲା । କିନ୍ତୁ କହ୍ନେଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ପୁନର୍ଜନ୍ମରୁ ବର୍ତ୍ତବାର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ।

ଭାବବେଶେ ପାଇଲାକ କ୍ରୋଧ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭୁର
ନୃତ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ନ ବୁଝିଲା ବୀର ।
ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭୁର ନୃତ୍ୟକ୍ରୀଡ଼ା ନେତ୍ରେ ଦେଖିଲାଇଁ
ଜନମ ପୁଣି ଜନମ କ୍ରିୟା ମୁଁ ହୁଡ଼ିଲାଇଁ ॥

ପହଞ୍ଚିବେଳେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଢଳି ଢଳି ନାଚି ନାଚି ବିଜେ କରୁଥିବା ବେଳେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ନୃତ୍ୟରତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ଦିବ୍ୟ ନୃତ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଖୁଣ୍ଟିଆ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କାଳିଆ ହାତୀ ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ କରଭ ଅର୍ଥାତ୍ ହାତୀଛୁଆ ରୂପେ ଚିତ୍ରଣ କରି ହାତୀ ପାଖରେ ହାତୀଛୁଆର ସ୍ନେହ ବୋଲା ଖେଳର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି-

ପାହୁଣ୍ଡେ ଆସନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ନୀଳାଦ୍ରି ଇଶ୍ୱର
ଉଦ୍ଦଣ୍ଡେ ନାଚନ୍ତି ଭକ୍ତ ହୃଦୟ କିଶୋର ।
କାଳିଆ ହାତୀ ସମାନ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଠାକୁର
କରଭ ପ୍ରାୟ ଖେଳନ୍ତି ଗଭର ସୁନ୍ଦର ।
ରାଧା ରାଧା ନାମ ପ୍ରଭୁ କରନ୍ତି ଚିକ୍କାରେ
ଜଗନ୍ନାଥ ବିଜେ ଭୂମି ତିକ୍ତେ ଲୋଚକରେ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ନିଜେ ନାଚନ୍ତି, ଭକ୍ତକୁ ନଚାନ୍ତି, ନାଚିବା ଦେଖିଲେ ଆନନ୍ଦ ପାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ରସେଶ୍ୱର, ରାସେଶ୍ୱର, ରସିକେଶ୍ୱର । ରଥ ଉପରେ ଡ଼ାହୁକ ବେତପରି ନାଚେ, ଘଣ୍ଟୁଆମାନେ ନାଚି ନାଚି ଘଣ୍ଟ ବଜାନ୍ତି, ଭକ୍ତ ନାଚି ନାଚି ଆନନ୍ଦର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇ ତଳେ ଲୋଟିଯାଏ । ଶାସ୍ତ୍ର କହେ - ‘ଗୀତୈଃ ବାଦ୍ୟୈଃ ନୃତ୍ୟୈଶ୍ଚ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରିତୋଷୟେତ୍’ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବା ପୂଜାରେ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ଛଉଷଠି ଉପଚାର ମଧ୍ୟରେ ନୃତ୍ୟଗୀତକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ୧୪୯୯ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ଖୋଦିତ ଶିଳାଲେଖରୁ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ।

୧. XX X
୨. XX X
୩. ଠାକୁରଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ - ଠାକୁରେ ଭୋଗବେଳେ ଏ ନାଚ ହୋଇବ..... ସଞ୍ଜ ସରିଲାବୁ....
୪. ବଡ଼ସିଂଘାର ପରିଜଣେ ଏ ନାଚ ହୋଇବ ।
୫. ନାରୁଣୀ ମାନେ ପୁରୁଣା ସମ୍ପରଦା
ତେଲେଙ୍ଗା ସମ୍ପରଦା.... ଏମାନେ ସବିହେ

ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କ ଗୀତ ଗୋ.....

୬. ଆନଗୀତ ନ ଗାଇବେ, ଆନ ନାଚ ହୋଇ
ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଛାମୁରେ ନ ହେବ,
୭. ବୈଷ୍ଣବ ଗାଆଣ ଚାରିଜଣ ଅଛନ୍ତି....
ଏମାନେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗୀତ ହିଁ ଗାଇବେ...
୮. ଏହାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଶିକ୍ଷିତମାନେ ଏକ ସ୍ୱରରେ ଶୁଣି
ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଶିଖିବେ.... ଆନଗୀତ ନ ଶିଖିବେ ।
୯. ଯେ ପରୀକ୍ଷା ଆନଗୀତ ନାଚ କରାଇଲେ
ଜାଣି ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦ୍ରୋହ କରାଇ....

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ୧୧୯ ପ୍ରକାର ସେବକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଧାରା ୭୪, ୭୫ ଏବଂ ୭୬ରେ ଦେବଦାସୀ ମାନଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ଦାୟିତ୍ୱ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

୭୪ରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ ସେବିକା
୭୫ରେ ଭିତର ଗାଆଣୀ (ଦେବଦାସୀ) - ‘ଏ ସେବିକା ସକାଳଧୂପ ପଢୁଆର ବେଳେ ଜଗମୋହନ ଠାରେ ନୃତ୍ୟ କରିବେ । ୨୧ ଦିନ ଚାପରେ ମଦନ ମୋହନଙ୍କ ଚାପରେ ନୃତ୍ୟ କରିବେ । ନୀଳାଦ୍ରି ବିଜେ ଦିନ ଭେଟ ମଣ୍ଡପକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ଯିବେ । ଗୁଣ୍ଡିଚା ମଣ୍ଡପ ଠାରେ ପ୍ରଥମ ଦିନ ନାଚ କରିବେ ।’

୭୬ରେ ସମ୍ପ୍ରଦା ନିଯୋଗ - ‘ସକାଳ ଧୂପରେ ନୃତ୍ୟ କରିବେ । ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରା, ଚନ୍ଦନ ଲାଗିରେ ଜଗମୋହନରେ ପଢୁଆର - ଚାପ ଉପରେ ଓ ଚାପ ବାହୁଡ଼ା ବିଜେରେ ନୃତ୍ୟ କରିବେ ।’

ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଗମନ ପରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟ ପରମ୍ପରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଯାତ୍ରା ଅବସରରେ ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କର ସପ୍ତଦିନାତ୍ମକ ଝୁଲଣ ଯାତ୍ରା ଏବଂ ଏକବିଂଶଦିନାତ୍ମକ ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରା ଉପଲକ୍ଷେ ନୃତ୍ୟଗୀତ ବାଦ୍ୟର ଆସର ଜମୁଥିଲା । ଝୁଲଣ ସାତଦିନରେ ସାତସାହି ଆଖଡ଼ା ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷିତ ହେଉଥିଲା । ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରାରେ ସାତ ସାହି ଆଖଡ଼ାର ଗୋଟିପୁଅ ଦଳ ପ୍ରତ୍ୟେକ ତିନିଦିନ ଲେଖାଏଁ ପାଳିକରି ବଡ଼ଚାପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ରାମକୃଷ୍ଣ ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚାପରେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ । ସାନ ଚାପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ ମଦନ ମୋହନ ବିଜେ କରୁଥିବା ଚାପରେ ମାହାରୀନୃତ୍ୟ ପରିବେଷିତ ହେଉଥିଲା । ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟରେ ପୁଅପିଲେ ଝିଅବେଶରେ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ସମୟର ସ୍ରୋତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନୃତ୍ୟ

ପରିବେଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ବ ପରମ୍ପରା ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉନାହିଁ ।
ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଥା ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ହୋଇଛି ଏବଂ ପୁରୀର ଯେଗା
ଆଖଡ଼ା ମାନଙ୍କରେ ଗୋଟିପୁଅ ଦଳ ଦେଖାଯାଉ ନାହାନ୍ତି ।
ନୃତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବନତି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ପରିଚାପର ବିଷୟ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ତଥା ପାର୍ଶ୍ବ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକର ଗାତ୍ରରେ
ନିହିତ ବିଭିନ୍ନ ମୁଦ୍ରାରେ ଥିବା ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ
ଅଙ୍ଗହାର ସମ୍ବନ୍ଧୀ ୧୦୮ ଗୋଟି କରଣ (ତଳପୁଷ୍ପପୁଟ, ବର୍ତ୍ତିତ,
ବଳିତୋରୁକ, ଅପବିକ୍ଷ ଆଦି) ଅନୁଯାୟୀ ବିନିର୍ମିତ । ନର୍ତ୍ତକ
ମାନଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ବଦେଶରେ ବାଦକମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର
ବାଦନରେ ତଲ୍ଲୀନ ।

ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ ତଥା ଅଭ୍ୟାସ ପାଇଁ ‘ନାଟ
ମନ୍ଦିର’ର ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏ ସବୁ ତଥ୍ୟରୁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ
ନୃତ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ତଥା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ସହ ଓତଃପ୍ରୋତ
ଭାବରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ।

ନାଟି ନଚାଉ ଥାଏ ସେହି ।

ତା ବିନୁ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ ॥

ଅଧ୍ୟାପକ

ସଦାଶିବ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ପୁରୀ

ମାଉସୀ ମା' - ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷିଣୀ ଦେବୀ

ଶ୍ରୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମହାନ୍ତି

ଉପକ୍ରମଣିକା :-

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ତ' ଜଗତବାସୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣନ୍ତି, ବୁଝନ୍ତି ଓ ଆବଶ୍ୟକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଜନ୍ମ ନାହିଁ କି ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ । ଯିଏ ଯାଇଛି, ଯିଏ ଆସିଛି, ସେ ହିଁ ଜଗତ ଓ ଏହି ଜଗତର ମୁଖ୍ୟ ବିନ୍ଦୁ । ସେହି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ତମକୁ ସେ କୋଲେଇ ନେବେ । ସେଠି ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ସେଠି ଦୁଇ ବନ୍ଧୁର ସମ୍ପର୍କ । ଅଭୁକ୍ତ ଥାଇ ଅର୍ଦ୍ଧକ ରତ୍ନ ସିଂହାସନରେ ବସି ପୂଜା କରେ ନାହିଁ । ନିଜର ଉଦର ହବିଷାନୁରେ ଭରି ଅର୍ଦ୍ଧକ ପୂଜାପଣ୍ଡା ସାମନ୍ତ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ପୂଜାରେ ବସନ୍ତି ।

ଏମିତି ନିଜେ ମାନବୀୟ ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଥିବା ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ମାନବୀୟ ଲୀଳାରେ ତାଙ୍କର ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କୁ ଶଙ୍ଖୋଳିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼େ ବୋଲି ସେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କ ଘରଦେଇ ଫେରନ୍ତି ।

କାହିଁ କେଉଁ ସୁଦୂର ଅତୀତରେ ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ଦୁଇଭାଗ କରି ବଳବତ୍ତର ଗଣ୍ଡ (ବଳଗଣ୍ଡ) ସୃଷ୍ଟି କରି ବହି ଯାଇଥିବା ନଦୀର ଆର ପାଖରେ ରହି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ଅନିର୍ବାର ଆକାଞ୍ଛା ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କର । ଅସରନ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସେ ନାନାଦି ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାନ୍ତି ପୋଡ଼ପିଠା । ମାଉସୀ ମା'ର ଶୁଦ୍ଧ ଆକୁଳିତ ପ୍ରାଣର ସଂସ୍ପର୍ଶ ପାଇଁ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାଠାକୁର ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ଶ୍ରୀସୁଭଦ୍ରା ଓ ଶ୍ରୀସୁଦର୍ଶନ ଅଟକିଯାନ୍ତି । ପରେ ପରେ ପୁନଶ୍ଚ ଭେଳାରେ ନଦୀର ପରପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେଠାରେ ଅପେକ୍ଷାରତ ତିନି ରଥରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରକୁ ଯା'ନ୍ତି । ପୁଣି ସାତଦିନ ପରେ ଫେରନ୍ତି । ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କ ବୟସ ଅଧିକ । ଆହାର କମିଗଲାଣି । ସେ ତେଣୁ ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷିଣୀ । ହେଲେ ଆପଣାର ନାତିନାତୁଣୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ, ସେହି ଆନନ୍ଦର ବଳରେ ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କର ଶୀର୍ଷ ଶରୀରରେ ସଂଚରି ଯାଏ ଅନେକ ବଳ । ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କ ପାଇଁ ଫଳ ଫୁଲର ଉପହାର

ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ଅର୍ଦ୍ଧକଙ୍କ ହାତରେ ପଠାନ୍ତି ଓ ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କର ହାତରକ୍ଷା ପୋଡ଼ପିଠା ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କ ଠାରେ ଭୋଗ ଲାଗେ ।

କାଳର କୁଟିଳ ଗତିରେ ବଳବତ୍ତର ଗଣ୍ଡର ସ୍ରଷ୍ଟା ହାତୀଗାଧୁଆ ନଦୀ ଆଉ ବହୁନାହିଁ । ବଳବତ୍ତର ଗଣ୍ଡ ବା ବଳଗଣ୍ଡ ଏବେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଥିବା ଏକ ଅଂଶ । ମାତ୍ର ମାଉସୀ ମା'ଙ୍କ ପୋଡ଼ପିଠା ଭୋଗ ପାଇଁ ଏଠାରେ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ ଅଟକେ । ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଠାରେ ପୋଡ଼ପିଠା ଭୋଗ ଲାଗେ ।

ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀ ବା ଅର୍ଦ୍ଧଶନୀ ମାଉସୀଙ୍କ ସହ ରତ୍ନ ସିଂହାସନ ଆରୁଡ଼ା ମା' ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ :- ଯେହେତୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଅପୌରୁଷେୟ ଓ ଅଯୋନିସମ୍ଭୂତ, ତେଣୁ ତାଙ୍କର ମା' ରହିବା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ । ମା' ଯେତେବେଳେ ନାହାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ମା'ଙ୍କର ଅନୁଜା ମାଉସୀ ଆସିବା ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ । ଏହା ହିଁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମତ । ତେଣୁ ମାଉସୀ ମା' ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟତ କରି ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକଗାଥା ଓ ଲୋକକଥାର ଏକ ବହୁ ଆଦୃତ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ରୂପ । ତେବେ ଏ ଲୋକ ପ୍ରଥାର ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟ କ'ଣ ?

ଏଥିପାଇଁ ରତ୍ନ ସିଂହାସନାରୁଡ଼ା ମା' ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଅନୁଶୀଳନ ହିଁ ପ୍ରଜ୍ଞାର ରାସ୍ତା ଉନ୍ମୋଚନ କରିବ । ମୂଳତଃ ଦେବୀ ସୁଭଦ୍ରା ଶକ୍ତିଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା ହେତୁ ତାହାଙ୍କୁ ଜଗଜ୍ଜନନୀ ଓ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ । ଗୁଣୀଜନ ଓ ପଣ୍ଡିତ ତଥା ଭକ୍ତ ପାଖରେ ସେ ତେଣୁ ଜଗଜ୍ଜନନୀ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭା, ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ଇଚ୍ଛାର ପରିଣାମ ଯୋଗମାୟା ଆଦିଶକ୍ତି ସୁଭଦ୍ରା । ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗମାୟା ହିଁ ମୂଳ ପ୍ରକୃତି ରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା । ବିସର୍ଗାଦ୍ଭିକା ବିଷ୍ଣୁମାୟା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମାତ୍ରାରେ ବ୍ରହ୍ମ ସହ ବିଳୀନା ଓ ଅଧୋମାତ୍ରାରେ ଜଗତ କଳ୍ପନାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା । ତେଣୁ କରପଲ୍ଲବଶୂନ୍ୟା ନିର୍ଲିପ୍ତା, ନିପୁଣ ପରାଶକ୍ତି ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଜୀବଚୈତନ୍ୟ ବଳଭଦ୍ର ଓ ବ୍ରହ୍ମଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥିତି । ଏହା ହିଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତତ୍ତ୍ୱର ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରତୀକ୍ଷା ।

ସେଥିପାଇଁ ‘ଉତ୍କଳ ଚନ୍ଦ୍ରରେ’ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି -

ଯୋଗମାୟା ପରା ନିତ୍ୟା ସୁଭଦ୍ରା ମୋହରୂପିଣୀ

ନିର୍ଗୁଣା ବିଷ୍ଣୁମାୟାସି ନାଦବିଦ୍ୟାମୟା ସ୍ଵୟମ୍ ।

“ନୀଳଚନ୍ଦ୍ର”ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି -

ଉଭୟୋଃଚୈତନ୍ୟଯୋର୍ମଧ୍ୟେ

ବିଶ୍ଵାସଲକ୍ଷବୋଧକମ୍ ।

ଦେବୀ ସୁଭଦ୍ରା ତେଣୁ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ଯୋଗମାୟା । ଜୀବାତ୍ମାର ଗତି ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରିଣୀ ଶକ୍ତି । ଶଙ୍ଖନାଭି ସିଂହାସନ (ରତ୍ନ ସିଂହାସନ)ରେ ଦେବୀ ସୁଭଦ୍ରା ଯୋଗମାୟା ରୂପ ଧାରଣ କରି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା । ଦେବୀ ସୁଭଦ୍ରା ସର୍ବ ଦେବୀତତ୍ତ୍ଵର ମୂଳାଧାର ପ୍ରକୃତିରୂପିଣୀ ଅଟନ୍ତି । ସେ ସାକ୍ଷାତ ଲୋକମାତା । ମା’ ରୂପେ ହିଁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା ।

ଲୋକମୁଖରେ ପରିଚିତା ମାଉସୀ ମା’ ମୂଳତଃ ମାତା ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଅଙ୍ଗସମୂତା । ତେଣୁ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଭଗ୍ନୀ । ଅତଏବ ତାଙ୍କର ମୁଖାରବିନ୍ଦ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ପରି ଆରୋପିତ ହୋଇଛି । ଯେହେତୁ ସୁଭଦ୍ରା ମୌଳିକତଃ ଲୋକମାତା ଭାବେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ତତ୍ତ୍ଵରେ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତା, ସେହେତୁ ତାଙ୍କରି ଅଙ୍ଗସମୂତା ଏ’ ଦେବୀ ଲୋକମୁଖରେ ମାଉସୀ ମା’ ଭାବରେ ପରିଚିତା ହେବା ସ୍ଵାଭାବିକ ।

ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀ ବା ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ :-

ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରକାରେ ମହାପ୍ରଳୟ କାଳରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ରୋହିଣୀ କୁଣ୍ଡରୁ କାରଣୋଦକ ନିର୍ଝରିତ ହୋଇ ମହାପ୍ରଳୟ ସଂଘଟିତ ହେଲା ପରେ ପୁଣି ସେହି କୁଣ୍ଡରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଯଥା :-

ଅତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତଂ ବାରି ପ୍ରଳୟେ ଯତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ,

ଅତ୍ରେିବ ଲୀୟତେ ପଶ୍ଚାତ୍ତ୍ଵାତ୍ ରୋହିଣିସଂଜ୍ଞିତମ୍ ।

ଏହି ଘଟଣା କେବଳ ଯୁଗାବର୍ତ୍ତନ କାଳରେ ହିଁ ଘଟିଥାଏ । ଏକଦା ପ୍ରଳୟ ପରେ ପୃଥିବୀ ଜଳ କୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଲୀନ ହେଲା । ଏହାପରେ ମା’ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଷ୍ଣୁମାୟା ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ଠାରେ ଏପରି ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତେ, ଯୋଗମାୟା ଆପଣା ଅଙ୍ଗରୁ ଏକ ମାତୃଶକ୍ତି ଜାତ କରି ପ୍ରଳୟ ଜଳକୁ ଶୋଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଫଳ ସ୍ଵରୂପ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ରକ୍ଷା ହେଲା, ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନାର ସଂରକ୍ଷଣ ସମ୍ଭବ ହେଲା, ତେଣୁ ସେ ପ୍ରଳୟୋଦକ ଶୋଷଣକାରିଣୀ ଶକ୍ତି ‘ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀ’ ।

ତେବେ ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ବିଚାର କଲେ, ଆମେ ଦେଖୁ,

ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀର ସନ୍ଧି ବିଚ୍ଛେଦ ହେଲା - ଅର୍ଦ୍ଧ + ଶୋଷଣୀ = ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀ । ଚୈତ୍ତ୍ଵିରୀୟ ଉପନିଷଦ୍ ବା ସଂହିତାରେ ୧,୧,୩,୧୨ ମନ୍ତ୍ରରେ ସଂଗୁପ୍ତ ଅଛି ।

ତସ୍ୟ ତାତ୍ତ୍ଵସ୍ୟ ହୃଦୟମାଚ୍ଛିନ୍ଦମ୍

ଶକ୍ତିଙ୍କର ଦୁଇ ରୂପ - ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା ।

କେନୋପନିଷଦ୍ (୨-୧୦-୨୫)ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି :-

ବିଦ୍ୟାଂ ତାବିଦ୍ୟାଂ ତ ଯ ଯତ୍ତ୍ଵତ୍ ବେଦୋଭୟଂ ସହ,

ଅବିଦ୍ୟାୟା ମୃତ୍ୟୁଂ ତୀର୍ତ୍ତ୍ଵା ବିଦ୍ୟାୟାଃ ମୃତମଶ୍ଵତେ ।

ଦେବୀ ଭାଗବତରେ (୩-୧୮-୫୦) ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି :-

ବିଦ୍ୟାବିଦ୍ୟେତି ଦେବ୍ୟା ଦ୍ଵେ ରୂପେ ଜାନାହି ପାର୍ଥବ ।

ଏକୟା ମୁହ୍ୟତେ ଜନ୍ତୁରନ୍ୟୟା ବଧତେ ପୁନଃ ॥

ଅତଏବ ପରାଶକ୍ତି ଅବିଦ୍ୟା ରୂପରେ ଜୀବକୁ ସଂସାରରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖେ ଓ ବିଦ୍ୟା ରୂପରେ ଜୀବକୁ ମୁକ୍ତିଦାନ କରେ । ତେଣୁ ଏହି ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା ଶକ୍ତି ହିଁ ଗୁଣାତୀତା ସ୍ଵରୂପ । ଶକ୍ତି ଓ ଗୁଣାଶ୍ରୟା ଶକ୍ତି । ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ବାକ୍ୟ, ମନର ଅତୀତ, ଗୋଚରା ବିଶେଷଣହୀନା, କେବଳ ଜ୍ଞାନୀଜନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଦ୍ଵାରା ଅନୁଭୂତା, ସେ ହିଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ସ୍ଵରୂପଭୂତା ପରାଶକ୍ତି । ସର୍ବଭୂତ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଗୁଣାଶ୍ରୟା ଶକ୍ତି, ସେ ଅପରା ଶକ୍ତି ।

ଅତଏବ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ପରାଶକ୍ତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାକୁ ନେଇ ଉପରୋକ୍ତ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଲା, ଯିଏ ହୃଦୟ କନ୍ଦରର ଅଜ୍ଞାନତାକୁ ଭେଦ କରନ୍ତି ବା ଶୋଷଣ କରନ୍ତି, ସେ ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀ ଶକ୍ତି ଅଟନ୍ତି । କାଳିଦାସ କୁମାରସମ୍ଭବ କାବ୍ୟ ସମ୍ଭାରରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଅଶନୀ ଶବ୍ଦ ଶୋଷଣ କ୍ରିୟାର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଯଥା -

ଅଶନେରସୃତସ୍ୟ ଚୋଭୟ ଚିଶିନ୍

ଶ୍ଵାମୁଧାରାଶ୍ଚ ଯୋନୟଃ ।

ଅତଏବ ଏହା ନିଷର୍ଷ ହେଲା ଯେ, ଶୋଷଣ କ୍ରିୟାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଉକ୍ତ ଦେବୀଙ୍କର ନାମକରଣ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଏହି ଦେବୀ ଅଶ୍ଵଳ ଜନସମାଜର ମାତୃଭଗ୍ନୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସୁଭଦ୍ରା ରୂପିଣୀଙ୍କର ଏପରି ରୂପସୂକ୍ତା ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀ ମାଉସୀ ମା’ ହେବାରେ କୌଣସି ବାଧକ ନାହିଁ ।

ପୁନଶ୍ଚ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିବେଚନା କଲେ, ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀ ବା ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀ ଦେବୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର

ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାକୃବୈଦିକ ଯୁଗରୁ ଏଠାରେ ଯୂପ ବା ଯୂପାକାର ବିଗ୍ରହ ଜାତୀୟ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ଥିଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜଗତରେ ପୂଜାର ମୁଖ୍ୟ ହେଲା ଧ୍ୟାନ । ତାହାର ପରିଣାମ ହେଲା ଆତ୍ମୋପଲକ୍ଷି । ବସୁବୋଧ ସମସ୍ତ ପୂଜାର ମୂଳ । ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତୀକବାଦ । ପ୍ରତୀକରୁ ଆସିଲା ରୂପ । ପ୍ରତୀକ ପୂଜା ତେଣୁ ଭାରତୀୟ ପୂଜନ ପଦ୍ଧତିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚକୋଟିର । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା- (୧) ବୃକ୍ଷ ପୂଜା, (୨) ଅପୌରୁଷେୟ ବସୁ ପୂଜା, (୩) ଅକ୍ଷର ବା ବ୍ରହ୍ମବାଜର ପୂଜା ଓ (୪) ସାଙ୍କେତିକ ରେଖା ଆଦି ନ୍ୟାସିତ ମନ୍ତ୍ରପୂଜା । ଅକ୍ଷର ବା ବ୍ରହ୍ମବାଜ ପୂଜାତନ୍ତରେ ବର୍ଣ୍ଣବାଜ ସହ ଜଡ଼ିତ । ତେବେ ପ୍ରାଚୀନତାର ପ୍ରଣବ ବା ଓଁକାର ଉପାସନା କେବଳ ମନ୍ତ୍ର ରୂପରେ ଜପଧ୍ୟାନରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ଯଜ୍ଞର କୁଶାଣ୍ଡିକା କର୍ମରେ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟର ପରିଶୁଦ୍ଧି କରଣରେ ଓଁକାର ଲେଖିଦେଇ ତାକୁ ପୂଜା କରାଯାଉଥିଲା । ଯଜ୍ଞ କର୍ମରେ ଯୂପର ଅଗ୍ର ଦେଶରେ କୁଣ୍ଡମେଖଳାରେ ଅତି ପବିତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ସହ ନାଦରେଖା, ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକୃତି ରେଖା, ଅମୃତି ସ୍ପର୍ଶିକ, ଷଟ୍‌କୋଶ, ପଦ୍ମ ଇତ୍ୟାଦି ରେଖାଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କର୍ମକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍ଗକରଣ କର୍ମ କୁହାଯାଏ ।

ଏହି କ୍ରିୟା ଚତୁଷ୍ଟୟ ପ୍ରାଚୀନ ପୂଜା ପଦ୍ଧତିରେ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲା ଓ ଏ'ଯାବତ୍ ସାଧକମାନଙ୍କର ମାନ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ, ଏହି ଚତୁଷ୍ଟୟ ପ୍ରତୀକ ଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ଓ ମୌଳିକ ବିଗ୍ରହ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିରେ ଥିବାରୁ ତାହା ଉପାସ୍ୟ ରୂପରେ ଶାବର, ବ୍ରାତ୍ୟ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଗୃହୀତ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଯୂପାକାର ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି ମୂର୍ତ୍ତି ଯାହାକି ଶାବର ସାମନ୍ତ, ବ୍ରାତ୍ୟଧର୍ମୀ ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି, ଯିଏ କି ଦାରୁ ଦେବତା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସଂଗୃହୀତ, ସେହି ଯୂପାକାର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସ୍ତମ୍ଭ ବା ସ୍ତମ୍ଭ ଉପାସନା ସ୍ଥରଶାତୀତ କାଳରୁ ଏ' କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସୁଛି ।

ଯଜ୍ଞମାନବର୍ଗ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳରେ ଯୂପ ବା ଯୂପାକାର ବିଗ୍ରହ ଜାତୀୟ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ସ୍ୱକୀୟ ଧର୍ମଧାରଣାକୁ ପ୍ରତୀକବାଦକୁ ନେଇ ଏକ ଉନ୍ନତ ଚିନ୍ତାଧାରାର ସାଙ୍କେତିକ ରୂପରେ ଯୂପ, ଚମସ, ପ୍ରୋକ୍ଷଣୀ ପ୍ରଭୃତିକୁ ପ୍ରବିତ୍ର ଭାବରେ

ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଦି କର୍ମ ଏହି ଯୂପକୁ ଧର୍ମସାକ୍ଷୀ ରୂପରେ କାର୍ତ୍ତିର ଈଶାନ କୋଣରେ ସ୍ଥାପନା କରି ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଦାରୁ ବା ପାଷାଣର ଏକ ସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଓ ସବିଧ୍ ପୂଜା ହେଉଥିଲା । ଏହିପରି ସ୍ତମ୍ଭକୁ ଯୂପ କୁହାଯାଏ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଧର୍ମଯୂପ ସୁଦର୍ଶନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯୂପାକାର ମା' ସୁଭଦ୍ରା, ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ସହ ଶିଳପୁଆ ତଥା ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଗୃହସ୍ଥର ଈଶାଣ କୋଣରେ ସ୍ଥାପିତା ମୂର୍ତ୍ତିକା ନିର୍ମିତ ସ୍ତମ୍ଭାକାର ବିଗ୍ରହ ତଥା ପିତୃ ପୁରୁଷଙ୍କର ଗାଦିବ୍ରହ୍ମ - ସମସ୍ତ ହିଁ ଯୂପାକାର ।

ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆଡ଼ପ ମଣ୍ଡପ (ଗୁଣ୍ଡିଚା ବାଡ଼ି ବା ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର)ରେ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଯୂପଶକ୍ତି ଭାବରେ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ଆଡ଼ପ ମଣ୍ଡପର ଐଶାନ୍ୟ କୋଣରେ । ବର୍ଦ୍ଧନୀ ଜଳରେ ଅଭିଷେକ କରି ସ୍ତମ୍ଭାକାର ତଥା ଶିଳାକାର ଯୂପକୁ ପ୍ରୋଥ୍ୱତ କରିଥିଲେ । ବର୍ଦ୍ଧନୀ କଳସର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଜଳ ଏହି ଯୂପ ଦେବାଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀ ଆଡ଼ପ ମଣ୍ଡପ ବା ଗୁଣ୍ଡିଚା ବାଡ଼ିର ଯୂପଶକ୍ତି । ଯଜ୍ଞାଙ୍ଗ ରୂପରେ ଯଜ୍ଞର ଅନ୍ତିମ ଦିବସରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାଙ୍କୁ ପୁରୋଡ଼ାଶ ନୈବେଦ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ବାହୁଡ଼ା ଦଶମୀ ଦିନ ପୋଡ଼ପିଠା ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀ ଦେବୀ ନୈବେଦ୍ୟ ପାଇଁ ଅର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଯଜ୍ଞଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରପାପନ ପୁରୋଡ଼ାଶ ଦେଇ ଯଜ୍ଞ କର୍ମର ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏହାର ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତିବର୍ଷ ବାହୁଡ଼ା ଦଶମୀ ଦିନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥ ଏହି ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅଟକେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ତରଫରୁ ପୁରୋଡ଼ାଶ ବା ପୋଡ଼ପିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତି ପାଇଁ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପିଠା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମା' ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀଙ୍କ ତରଫରୁ ନୈବେଦ୍ୟ ଆକାରରେ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ ।

ଦେବୀଙ୍କର ସ୍ଥିତି, ସ୍ୱରୂପ ଓ ମନ୍ଦିରର ସାଂପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି :-

ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀ ଦେବୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଦୟିତାପଡ଼ା ସାହିର ପାର୍ଶ୍ୱଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତା । ପ୍ରଳୟ ଉଦକକୁ ଯୋଗମାୟା ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଅଙ୍ଗସମୂତା ଅର୍ଦ୍ଧଶୋଷଣୀ ଶୋଷଣ କରିଦେବା ପରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ରକ୍ଷା ପାଇଲା ଓ ଶବର ବିଶ୍ୱାବସୁ ବଂଶଜମାନେ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ମା' ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟରୂପେ ପରିଗୃହୀତା ହେଲେ ଓ ଶବରାର୍ଜକମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୟିତା

ସେବକମାନେ ସେହିଦିନ ଠାରୁ ପୂର୍ବ ତଥା ଉତ୍ତର ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କଲେ (ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମରେ ଥିଲେ) ଓ ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର କୁଳଦେବୀ ଭାବେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଏହାଙ୍କୁ ଗୃହ୍ୟମୂର୍ତ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ତଥା ମା' ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଅଙ୍ଗସମ୍ବୃତ ହେବାର ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ଯାଇ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭାଗକୁ ଲେପ ସଂସ୍କାର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି ।

ପୁନଶ୍ଚ ଆଡ଼ପ ମଣ୍ଡପର ଯୁପଶକ୍ତି ରୂପେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ। ଏହି ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞର ଅନ୍ତିମ ଦିବସରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ନୈବେଦ୍ୟର ସ୍ଥାନକୀ ସ୍ୱରୂପ ବାହୁଡ଼ା ଦଶମୀ ଦିନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥ ଫେରନ୍ତି ବାଟରେ ଏଠି ପହଞ୍ଚିଲେ ପୋଡ଼ପିଠା ନୈବେଦ୍ୟ ଆକାରରେ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ ।

ଏହି ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀ ଦେବୀଙ୍କର ଧ୍ୟାନରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ସେ ଦ୍ୱିଭୁଜା, ମାଳା ଓ ଅଭୟ ମୁଦ୍ରା ବିଭୂଷିତା । ସେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଦେବୀ ଓ ପ୍ରଳୟଜଳ ଶୋଷିକା ।

**ଦ୍ୱିଭୁଜା ସୌମ୍ୟବଦନା ଅଭୟ ଅକ୍ଷ ଧାରିଣୀ,
ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟାଙ୍ଗସମ୍ବୃତା ପ୍ରଳୟବାରିଶୋଷିକା,
ନାନାବସନଭୂଷିତା ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣପରାୟଣୀ,
ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀ ନମସ୍ତେ ତୁ ଭକ୍ତାନାଂ ଅଭୟପ୍ରଦା ।**

ଶବର ବା ଦୟିତାମାନଙ୍କର ବାସସ୍ଥଳୀକୁ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ଦେବୀ ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀ ଶବରାଜ୍ଞିକ ବା ଦୟିତା ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ଇଷ୍ଟଦେବୀଙ୍କ ମାନ୍ୟତା ପାଇଛନ୍ତି ।

ଏହି ଦେବୀ 'ବନଦୁର୍ଗା' ମନ୍ତ୍ରରେ ପୂଜା ପାଆନ୍ତି । ସଂପ୍ରତି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଦାଶ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ଦାଶଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ନିୟମିତ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ କେବଳ ଦୁଇଥର ବାଳଭୋଗ (ଶୁଖିଲା ଭୋଗ) ହୋଇଥାଏ । ଏ' ଯାବତ୍ ଦେବୀ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବଂଶର ପୂଜକଙ୍କଦ୍ୱାରା ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ମୌଳିକ ରୂପରେ ମା' ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀ କୃଷ୍ଣପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଖମ୍ବାକାର ରମଣୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି । ବିଗ୍ରହଙ୍କ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଛାୟା ଓ ମାୟା ନାମରେ ଦୁଇଜଣ ପାର୍ଶ୍ୱଦେବୀ ବିଦ୍ୟମାନା । ବିଗ୍ରହର କଟିଦେଶରୁ ଉପର ଅଂଶକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ମା' ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ମୁଖାଟିଏ ପ୍ରଜ୍ଞାଦନ କରି ଦିଆଯାଇଛି ।

ବର୍ଷକରେ ଦୁଇଥର ଅର୍ଥାତ୍ ଆଶ୍ୱିନ ଓ ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ଏହି ମୁଖାର ବନକଲାଗି ବା ରଙ୍ଗ ହୋଇଥାଏ । ଏହି

ମନ୍ଦିର ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାତଃ ୬ ଘଟିକାରୁ ରାତ୍ର ୯ ଘଟିକା ଯାଏଁ ଖୋଲା ରହିଥାଏ । ମୁଖ୍ୟତଃ ବଙ୍ଗୀୟ ଯାତ୍ରୀ ଏଠାକୁ ଦର୍ଶନରେ ଆସନ୍ତି । ମନ୍ଦିର ପରିସରରେ ଏକ ତୁଳସୀ ଚଉରା ଓ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ନଳକଳର ସୁବିଧା ଅଛି । ମୁଖ୍ୟ ମନ୍ଦିରର ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରାୟ ୨୦ ଫୁଟ ମଧ୍ୟରେ । ମନ୍ଦିର ବର୍ଷକରେ ଥରେ ଚୂନ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଦୁଇଟି ବୃହତ୍ ଆକାରର ସିଂହ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ସମ୍ମୁଖ କରି ବସିଛନ୍ତି । ଦେବୀଙ୍କର ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ଦେବୀଙ୍କର ମହାକେଶରୀ ଅଜ୍ଞାନରୂପକ ଗଜକୁ ମାଡ଼ିବସି ଅଜ୍ଞାନହାରିଣୀ ପରାୟା ମା' ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରୁଛି । ଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ମୁଖ୍ୟ ମନ୍ଦିର, ମୁଖଶାଳା ଓ ଜଗମୋହନ ଏପରି ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ମନ୍ଦିରର ଜଗମୋହନରେ ଦଶ ଅବତାର, ଦଶ ମହାବିଦ୍ୟା, ଦଶଭୁଜା ଦୁର୍ଗା, ନବଗ୍ରହ, ଶିବପାର୍ବତୀ, ଜଗନ୍ନାଥ, ରାଧାକୃଷ୍ଣ, ସୀତାରାମ, ନୃସିଂହ, ଗଣେଶ, ହନୁମାନ ଆଦି ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଚିତ୍ରପ୍ରତିମା ମଧ୍ୟ ନିତ୍ୟ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି ।

ଏହି ମନ୍ଦିର କେଶରୀବଂଶ ରାଜାଙ୍କ ରାଜୁତି ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

ନୈବେଦ୍ୟ ପୁରୋଡ଼ାଶ ବା ପୋଡ଼ପିଠାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ:-

ବାହୁଡ଼ା ଦଶମୀରେ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ରଥରେ ଉପବେଶନ କରି ଆଡ଼ପ ମଣ୍ଡପ (ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର) ରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ ଏହି ମାଉସୀ ମା' ବା ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଅଟକି ଯାଏ । ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ମାଉସୀ ମା' ମନ୍ଦିର ତରଫରୁ ପୋଡ଼ପିଠା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଭୋଗ ଲାଗେ । ମାତ୍ର ଏହି ପୋଡ଼ପିଠା ଭୋଗ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ତରଫରୁ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ମାଉସୀମା ମନ୍ଦିର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବା ପରିଚାଳନାଧୀନ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ପୋଡ଼ପିଠା ଭୋଗ ପାଇଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ତରଫରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ କିଛି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଏହି ପୋଡ଼ପିଠା ଛେନା, ଗହମଅଟା, ଚାଉଳଚୁନା, ଭଲଘିଅ, ବାଦାମ, କିସମିସ୍, ଅଲେଇଚ, ଲବଙ୍ଗ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଏ । ଏ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଏକତ୍ର କରି ଏକ ମାଟିତାଡ଼ରେ ରଖି ତା' ଉପରେ ଢାଙ୍କୁଣୀ ଘୋଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଏ । ଉକ୍ତ ତାଡ଼ରେ ପୂର୍ବରୁ ଥିବା ଜଳର ବାଷ୍ପରେ ଏହା

ଫୁଲ୍ ସିଝିଯାଏ । ସିଝି ଗଲାପରେ ଏହାକୁ ଥଣ୍ଡା କରାଯାଇ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ଭଲଦିଅରେ ଛଣାଯାଏ । ଏହି ପୋଡ଼ପିଠା ଭୋଗ ହୋଇ ସାରିବା ପରେ ଯାତ୍ରା ପୂର୍ବରୁ ଟଙ୍କା ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଓ କେତେକ ମନ୍ଦିର ସେବାୟତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ବିତରଣ କରାଯାଏ । ଏହି ପୋଡ଼ପିଠା ଦୀର୍ଘ ୧୫ରୁ ୨୦ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଜା ରହିପାରେ ।

ଶେଷକଥନୀ :-

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମାନବୀୟ ଲୀଳାଖେଳାର ଅଂଶଭୂତା ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀ ଅର୍ଚ୍ଚଶୋଷଣୀ ଜଗଜ୍ଜନନୀ ଲୋକମାତା ରତ୍ନସିଂହାନାରୂପ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଅଙ୍ଗସମୂତା ହେତୁ ଜନଜୀବନରେ ଓ ଜନମାନସରେ ମାଉସୀ ମା' ଭାବରେ ହିଁ ଖ୍ୟାତା । ମା' ଅର୍ଚ୍ଚାଶନୀ ସର୍ବତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରା ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆପଣା ମହିମାରେ ମହିମାନ୍ବିତା ।

ସେ ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି, ମାନବର ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ବୁଢ଼ୀ ମା'ର ସ୍ଥିତି ଯେମିତି ତାର ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ସଦା ଉଜ୍ଜୀବିତ ଓ ବିଦେଶାଗତ ନାତିନାତୁଣୀମାନଙ୍କୁ ଶଙ୍ଖୋଳିବାକୁ ଯେମିତି ଅର୍ଚ୍ଚାହାରୀ ମାଉସୀ ମା'ର ସ୍ନେହକାଞ୍ଚାଳ ମନ ଓ ସ୍ନେହବତୁରା ତନ୍ମୁ ଅନାଇ ବସିଥାଏ, ଠିକ୍ ସେମିତି ରଥଦାଣ୍ଡର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବୁଢ଼ୀ ମାଉସୀ ମା' ଅନାଇ ବସିଥାଏ ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗାଳି କଳାବଦନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ସହୋଦର ଓ ସହୋଦରାଙ୍କୁ ପୋଡ଼ପିଠା ଖୁଆଇବାକୁ ।

ଏହି ଅତି ଉଚ୍ଚ ପରମ୍ପରା ଶାଣିତ ଓଡ଼ିଆଘରର ପ୍ରତିଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କିଏ କରିପାରେ ?

ଏଥରର ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରାରେ କ୍ଷୀଣାଙ୍ଗୀ, ଅର୍ଚ୍ଚାହାରୀ ମାଉସୀ ମା'ର ସ୍ନେହ ପଖଳା ଆଶିଷ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୟାଶାମଳ ସହ ଝରିପଡ଼ୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ । ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦରେ ମଜ୍ଜି ରହି ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ପାତାଳ ତିନିଲୋକର ଏକୋଇଶ ପୁରୁଷ ଅତିକ୍ରମ କରି ବାଇଶି ପାହାଚରେ ପ୍ରଭୁମାନଙ୍କୁ ଆକଟାଇ ତିନି ରଥରେ ବସାଇ ୧୬ କଳା, ୧୪ ଭୁବନ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଦୁଇଥର ଅତିକ୍ରମ କରି ୮୪ ନରକ ଯନ୍ତ୍ରଣାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ଏ ଜୀବ ପରମ ସହ ଯୁଗନନ୍ଦ ଅବସ୍ଥାରେ ସଦା ରହୁ, ଏହା ହିଁ ଆଜିର ଏ ପବିତ୍ର ଦିବସରେ ଭାବନା ।

**ଉପଶାସନ ସଚିବ
ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ବିଭାଗ
ଭୁବନେଶ୍ୱର**

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :-

୧. ନୀଳକନ୍ଦରର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ - ରାଜେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମହାନ୍ତି
୨. ତନ୍ତ୍ରଶିରୋମଣି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ - ରାଜେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମହାନ୍ତି
୩. ପୁରୀ ବୋଲି - ଡ. ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର
୪. ନୀଳାଦ୍ରି ମହୋଦୟ (ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ) - ଡ. ବ୍ରଜକିଶୋର ସ୍ୱାଇଁ
୫. ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର - ରଥଯାତ୍ରା ବିଶେଷାଙ୍କ - ୨୦୦୨
୬. ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର - ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତବକ)
ସଂକଳନ - ଡ. ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି
୭. ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚେତନା - ପଣ୍ଡିତ ସଦାଶିବ ରଥଶର୍ମା
୮. ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର - ଡ. ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଜଗମୋହନରେ ସ୍ଥାପିତ

‘ହୁଣ୍ଡି’ରେ

ମୁକ୍ତ ହସ୍ତରେ ଦାନ କରନ୍ତୁ ।

**ପ୍ରଶାସକ
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର, ପୁରୀ**

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର : ଏକ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବଲୋକନ

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଟ୍ଟନାୟକ

ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ର । ଏହାର ପୂଜା ଓ ପରମ୍ପରା ଅତି ପୁରାତନ । ପୁରାତନ ଧର୍ମାନ୍ତ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଏହା ଏକ ନିଜ୍ଜଳ ଚିତ୍ର । ଏହାର ପ୍ରଭାବ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ, ଏହା ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ।

ଦିନେ ଓଡ଼ିଶା ତା'ର ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଧାରାରେ ଶୀର୍ଷତ୍ୱ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲା । ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ତୃତୀୟ ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଶାସନ କାଳରେ ପୂର୍ବ ଭାରତର ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳ ତାଙ୍କର ଶାସନାଧୀନ ହୋଇଥିଲା । ପରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ (୧୪୩୫-୬୬) ଦେବରକୋଣ୍ଡାଠାରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ପ୍ରବଳ ଶାସକଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ରାଜଧାନୀ କୁଳବର୍ଗାକୁ ମଧ୍ୟ ଦଖଲ କରିଥିଲେ । ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । କଟକର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ସହ ସେମାନେ ଅନେକ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାତା ଓ ସ୍ଥାପୟିତା ଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା ଓ ପୁରୀ ଏକ କ୍ଷେତ୍ର ଭାବରେ ବ୍ୟାପକ ମାନ୍ୟତା ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଥିଲା ।

ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦେବ (୭୮୮-୮୨୦) ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ସେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରି ପୁରୀର କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଆହୁରି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ଶଙ୍କରଙ୍କ ପରେ ରାମାନୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ, ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱାମୀ, ନିୟାଳାଚାର୍ଯ୍ୟ, ମାଧବାଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାରରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭକ୍ତିଧାରାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ଭାବ ପରିପ୍ରକାଶକୁ ଉନ୍ନତ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରତିଦିନ ମନ୍ଦିରରେ କବି ଜୟଦେବଙ୍କର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାୟନ ଏକ ପ୍ରଥାରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ପୂର୍ବ ଭାରତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହିମାର ବହୁଳ ପ୍ରସାରରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ସେ ପୁରୀଠାରେ ଅଠର ବର୍ଷ କାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଆବହମାନ କାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଦୈନନ୍ଦିନ ପୂଜା ବିଧି ଅନ୍ୟ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା ।

ସେତେବେଳର ରାଜନୈତିକ ସ୍ଥିତିରେ ମୁସଲମାନ-ମାନେ ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର ଭାରତର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମନ୍ଦିର ସବୁକୁ ଧ୍ୱଂସକାର କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏସବୁ ଘଟିଥିଲା କାଗ୍ରା, ସୋମନାଥ, ମଥୁରା, ବୃନ୍ଦାବନ, ଅଯୋଧ୍ୟା, କାଶୀ, ତ୍ରିବେଣୀ, କାନ୍ୟକୁବ୍ଜ, ପ୍ରୟାଗ, ଗୟା, ଉତ୍କଳିନୀ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ । ତେଣୁ ସେତେବେଳେ ଦେଶର ଏକମାତ୍ର ସୁରକ୍ଷିତ ମନ୍ଦିର ଭାବରେ ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଖ୍ୟାତି ବଢ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ଅନେକ ଭଜନ, ସଂଗୀତ, ଗବେଷଣା ପ୍ରସୂତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ସାରା ଦେଶରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ତିଆରି ଏହି ସମୟରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର, ପୁରୀ :-

ବର୍ତ୍ତମାନର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ଏହାର ଶୁଭାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଅଶନାତି ଏହାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ପରମ୍ପରା ସେତେବେଳ ଠାରୁ ଚାଲୁ ରହିଛି । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସିବା ବେଳକୁ ଏଠାରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ମନ୍ଦିର ଅଥବା ମୂର୍ତ୍ତି ନଥିଲା । ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବ ୧୧୦୦ ମସିହାରେ ସୋମବଂଶୀ ରାଜା କାମାର୍ଣ୍ଣବ ଦେବଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ୧୧୩୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ତାପ୍ରପତ୍ରରୁ ପ୍ରାୟ ଏହି ତଥ୍ୟକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଏ କଥା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେବା ପରେ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର କଥା ଚିନ୍ତା କରିଥିବେ । ତାପ୍ରପତ୍ରରୁ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ଏଠାରେ ପୂର୍ବରୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବିଗ୍ରହ ପୂଜା

ପାଉଥିଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ କେହି ରାଜା ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରି ନଥିଲେ । ଯାହା ବା ହୋଇଥାଇପାରେ, ସେ ସବୁ ଧ୍ବଂସ ପାଇ ଯାଇଥିଲା । ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଅନୁସାରେ ମନ୍ଦିରଟି ୧୧୯୭ ରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ।

ଉପରୋକ୍ତ ଘଟଣା ସଂପର୍କରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ଚରିତ୍ର ଟଂପୁ ବହିରେ କିଛି ସୂଚନା ମିଳେ । ଅନେକ ଗବେଷକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଅନଙ୍ଗ ଭୀମ ତୃତୀୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ମନ୍ଦିର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଅନଙ୍ଗଭୀମ କଟକର ଦ୍ଵିତୀୟ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ।

ସେ ଯାହାହେଉ, ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପରିକଳ୍ପନା ଯଯାତିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ତୃତୀୟଙ୍କ ସମୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । କେତେକ ଗବେଷକଙ୍କ ମତରେ ଆଗରୁ ଦୁଇଟି ମନ୍ଦିର ନଷ୍ଟ ହେବା ପରେ ଏହା ତୃତୀୟ ଥର ପାଇଁ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ :-

ଗବେଷକଙ୍କ ମତରେ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ତୃତୀୟ (୧୨୧୧-୪୫) ଅଭିନବ ବାରାଣସୀ ବା କଟକରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । କେତେକ ଗବେଷକ କହନ୍ତି ଯେ ସେ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ବରଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳକୁ ତାଙ୍କର ସୁଦକ୍ଷ ସେନାପତି ବିଷ୍ଣୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ୧୨୨୦ ରେ ଜୟ କରି ନିଜ ଶାସନାଧୀନକୁ ଆଣିଥିଲେ ଓ ପରେ ସେଠାରେ ଏକ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ।

ବରଗଡ଼ର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର :-

ପ୍ରାସ୍ତ ଦାନପତ୍ରରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ବରଗଡ଼ରେ ଦଧିବାମନ (ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର) ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପ୍ରଥମ କିଷ୍ତିରେ ୫୨.୩୦ ଓ ଦ୍ଵିତୀୟ କିଷ୍ତିରେ ୭୮ ଏକର ଜମି ଯଥାକ୍ରମେ ଦାସକୁସାରି ଓ ତୁଂପସରା ଗ୍ରାମରେ ଖଞ୍ଜି ଦେଇଥିଲେ ।

ତୁରନ୍ତରା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର :-

କୁଶଭଦ୍ରା ଅଞ୍ଚଳରେ ଗବେଷଣା ବେଳେ ବାଲିପାଟଣା ନିକଟସ୍ଥ ତୁରନ୍ତରାଠାରେ ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ମିଳିଥିଲା । ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଯେ, ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ଦ୍ଵିତୀୟ ଓ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ବାଘେଲା ଦେବୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅବସରରେ ଆନୁମାନିକ ୧୧୯୦-୯୮ ମଧ୍ୟରେ ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ

ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା ।

ଟେଙ୍କୁଲିର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର :-

ଟେଙ୍କୁଲି ଥିଲା ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଦୁର୍ଗ । ୧୯୩୬ ପର ଠାରୁ ଏହା ଏବେ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶରେ ରହିଛି । ପ୍ରାସ୍ତ ତଥ୍ୟରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ୧୦୧୨ ରୁ ୧୦୯୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଓଡ଼ିଶା ଶାସନାଧୀନ ଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ସେଠାରେ ମନ୍ଦିର ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଶାସକ ଥିଲେ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ।

ଟେଙ୍କୁଲିର ରାଜା ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ହରିଚନ୍ଦନ ନିଜର ଗବେଷଣା କାଳରେ ଗୋଟାଏ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଶିଳାଲିପିର ଭାଷା ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ସେଠାରେ ଏକ ଦଧିବାମନ (ଜଗନ୍ନାଥ) ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରିଥିଲେ । ଏହା ୧୧୭୦ ଅଥବା ୧୧୫୦ ମସିହାରେ ହୋଇଥିବା ଅନୁମାନ । ମନ୍ଦିରଟି ଥିଲା ଯଯାତି ତିମିରା (ପାହାଡ଼) ରେ । ପରେ ମୁସଲମାନମାନେ ସେହି ମନ୍ଦିରଟି ଧୂଳିସାର୍ କରି ସେଠାରେ ଏକ ମସଜିଦ୍ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ଏହା ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ସମୟରେ ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଉତ୍ସବଶେଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ପୁରଠାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ଛୋଟ ମନ୍ଦିରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଅବସ୍ଥାପିତ । ଏଠାରେ ଥିବା ଏକ ଭଗ୍ନ ଶିଳାଲିପିରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ମୂଳ ମନ୍ଦିରଟି କସ୍ତୁରୀକାମୋଦିନୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ଭୁବନେଶ୍ଵରର ବାଳକୃଷ୍ଣ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ମନ୍ଦିର :-

ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବଙ୍କର ବିଧବା କନ୍ୟା ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଦେବୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଗୋଟିଏ ଶିଳାଲିପି ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରୁ ମିଳିଛି । ୧୨୭୮ରେ ବିନ୍ଦୁ ସାଗର ତଟରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣର ସୂଚନା ମିଳେ । ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜା ଭାନୁଦେବ ପ୍ରଥମ (୧୨୬୪-୧୨୭୯) ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଶାସକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରଥମ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ, ଯାହା ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତତାର କାରଣ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଦଧିବାମନ (ବଳଭଦ୍ର), ସୁଭଦ୍ରା ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୂଜା ମିଳିତ ଭାବରେ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ପୂଜା ଦ୍ଵାଦଶ ଉପଚାର ବିଧିରେ ସଂପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ଓଡ଼ିଶା ଓ ବଙ୍ଗଳାରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା ଓ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ତାଲିକା :

କ୍ର.ନଂ	ଜିଲ୍ଲା	ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର	ଦଧିବାମନ ମନ୍ଦିର	ପତିତପାବନ ମନ୍ଦିର	ମୋଟ
୧.	ଅନୁଗୁଳ	୦୬	୦୭	୦୨	୧୫
୨.	ବଲାଙ୍ଗୀର	୩୪	୧୯	-	୫୩
୩.	ବାଲେଶ୍ୱର	୧୨	୧୧	-	୨୩
୪.	ବରଗଡ଼	୩୫	୧୧	-	୪୬
୫.	ଭଦ୍ରକ	୧୬	୦୭	-	୨୩
୬.	ବୌଦ୍ଧ	୦୨	୦୩	୦୧	୦୬
୭.	କଟକ	୧୯	୩୫	୦୯	୬୩
୮.	ଦେବଗଡ଼	୦୬	୦୨	-	୦୮
୯.	ଡ଼େଙ୍କାନାଳ	୦୯	୦୭	୦୨	୧୮
୧୦.	ଗଞ୍ଜପତି	୧୮	୧୦	୦୧	୨୯
୧୧.	ଗଞ୍ଜାମ	୧୨୦	୨୬	୦୩	୧୪୯
୧୨.	ଜଗତସିଂହପୁର	୦୭	୦୯	-	୧୬
୧୩.	ଯାଜପୁର	୦୭	୦୯	୦୧	୧୭
୧୪.	ଝାରସୁଗୁଡ଼ା	୨୮	୦୮	୦୧	୩୭
୧୫.	କଳାହାଣ୍ଡି	୨୨	୦୭	-	୨୯
୧୬.	କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା	୦୬	୦୯	-	୧୫
୧୭.	କେଉଁଝର	୦୨	୨୪	-	୨୬
୧୮.	ଖୋର୍ଦ୍ଧା	୧୨	୫୮	୨୧	୯୧
୧୯.	କୋରାପୁଟ	୦୩	୦୫	-	୦୮
୨୦.	ମାଲକାନାଗିରି	୦୧	-	-	୦୧
୨୧.	ମୟୂରଭଞ୍ଜ	୦୩	୦୫	-	୦୮
୨୨.	ନବରଙ୍ଗପୁର	୦୧	୦୧	-	୦୨
୨୩.	ନୟାଗଡ଼	୦୭	୩୧	୧୦	୪୮
୨୪.	ନୂଆପଡ଼ା	୦୧	-	-	୦୧
୨୫.	ଫୁଲବାଣୀ	୦୪	୦୫	-	୦୯
୨୬.	ପୁରୀ	୧୦	୩୯	୧୭	୬୬
୨୭.	ରାୟଗଡ଼ା	୦୧	-	-	୦୧
୨୮.	ସମ୍ବଲପୁର	୬୮	୨୭	-	୯୫
୨୯.	ସୋନପୁର	୦୩	-	-	୦୩
୩୦	ସୁନ୍ଦରଗଡ଼	୨୨	-	-	୨୨
	ମୋଟ	୪୮୫	୩୭୫	୬୮	୯୨୮

ଉପରୋକ୍ତ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ଅଧିକାଂଶ ମନ୍ଦିର ଗଞ୍ଜାମ ଓ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ପରେ ଆସିବ ପୁରୀ । ପୁରୀ ଚାରିପାଖେ ଷୋହଳ ଶାସନ ଓ ବତିଶ କରବାଡ଼ । ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ବସତି ଗୁଡ଼ିକ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଆକର୍ଷଣ ।

ଗଞ୍ଜାମ ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମାନସିକ, ଶାରୀରିକ ଓ ଐତିହାସିକ ସଂପର୍କ ଅତି ପୁରାତନ ଓ ନିବିଡ଼ । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ, ସେଠାରେ ଅଧିକାଂଶ ମନ୍ଦିର ଧୂଳିସାତ୍ କରି ଦେଇଥିଲେ । କେବଳ ଗଞ୍ଜାମ ଓ କେତେକାଂଶରେ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ସେମାନଙ୍କ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଯାଇଥିଲା । ବାସ୍ତବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଗଞ୍ଜାମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦ୍ଵିତୀୟ ନିବାସ ।

ବିଶେଷ କରି ସମ୍ବଲପୁରର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇନଥିଲା । କାରଣ ସେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏକକ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଯୋଗୁଁ ଘଟିଥିଲା । ଏହା ସର୍ବଜନ ବିଦିତ ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକମାନଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ଅଗାଧ ବିଶ୍ଵାସ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ଯେ କୌଣସି ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ କଥା କଥାକେ ଶରଣ ପଶିବା, ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଙ୍କ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଏହା ଛଡ଼ା ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ଯାନି ଯାତ୍ରା, ପରଂପରା, ସାମାଜିକ ଓ ଶାସକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସାମାଜିକ ଜୀବନଶୈଳୀର ଏକ ଅଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଏହା ଚାଲି ଆସିଛି । ଏହି ତଥ୍ୟ ଇତିହାସ ଦ୍ଵାରା ସମର୍ଥିତ । ବୋଧହୁଏ ଏହି କାରଣରୁ ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚ ଶହ ବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ଆକ୍ରମଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ଓଡ଼ିଶା ତା'ର ଆଭିଜାତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ପ୍ରଥା ଅତୁଟ ରଖିଛି ।

ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ଠାକୁର ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପରମ୍ପରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଖାଲି ଦେବତା ନୁହନ୍ତି, ପରିବାରର ଜଣେ ସଦସ୍ୟ । ତେଣୁ ସବୁ ଶୁଭକର୍ମରେ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଏ । ଏହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅତୁଟ ବିଶ୍ଵାସର ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନମୁନା । ଖାଲି ଏତିକି ନୁହେଁ, ଶୁଭ କର୍ମରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲାବେଳେ ନିର୍ମାଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପଠାଯାଏ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ସହିତ

ସଂପୃକ୍ତ, ତା'ର ଉଦାହରଣ ହେଲା, ଶୟନ ଯାତ୍ରା । ଏହାର ସମୟ ତିନିମାସ । ଏହି ସମୟରେ ସମସ୍ତ ଶୁଭ କର୍ମ ବନ୍ଦ ରହେ ।

ଓଡ଼ିଶାର କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଯାହା ଏବେ ପୃଥିବୀ ବିଖ୍ୟାତ, ତାହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ପରଂପରାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଅବଦାନ । ଏଠାକାର ଚିତ୍ରକର, ନଟୀ ଓ ସଂଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ଵ ଶୈଳୀ ଅଛି । ଚିତ୍ରକରମାନେ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ, ରଥରେ ସେମାନଙ୍କର କଳା ନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏକ ସେବା ରୂପେ ଗୃହୀତ । ସଂପ୍ରତି ଏହି କଳାକାରମାନେ ପୁରୀ ପାଖରେ କଳାଗ୍ରାମ ରଘୁରାଜପୁରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି । ଏମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଲୋକକଥା, ପୁରାଣ, ଇତିହାସକୁ ନେଇ ଚିତ୍ର କରନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଚିତ୍ରକଳାର ପ୍ରଭାବ ଏହି ବିଭାଗକୁ ଛୁଇଁ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶାର ନୃତ୍ୟ ପରଂପରା ପୃଥିବୀ ବିଖ୍ୟାତ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସୁଲଳିତ ରାଗଗୁଡ଼ିକ ଭାଷା ଓ ଅଭିନୟ ସହିତ ଯୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ନୃତ୍ୟ ଆଗେ କେବଳ ମନ୍ଦିରରେ ହିଁ ଚାଲୁଥିଲା । ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଥା ବନ୍ଦ ହେବା ପରେ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟି ପୁଅ ଓ ପରେ ପରେ ଅନ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଏପରି ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମିଳନ ସମାଜ ପାଇଁ ଏକ ଉଦାହରଣ ।

ଜାତିବିହୀନ ସମାଜ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ମୂଳ କଥା । ଏଠାରେ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ ବେଳେ ଜାତି ସହିତ ସାମାଜିକ କଟକଣା ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଥାଲିରୁ ଖାଇ ପାରନ୍ତି ।

ଆଉ ଏକ ଆକର୍ଷକତାର ଉଦାହରଣ ହେଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ମାଲ୍ୟକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଲୋକେ ସାଙ୍ଗ ହୁଅନ୍ତି ସାରା ଜୀବନ ପାଇଁ । ଏଥିରେ ଜାତି ଅଜାତିର ବିଚାର ରହେନି । ଜଗନ୍ନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କର - ଜାତି ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଢୋରିରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଦାନ ବିଶ୍ଵ ସଂସ୍କୃତିକୁ ।

ବଳଭଦ୍ରଗଳି

ପୁରୀ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ, ମାହାରୀ ସେବା : ଏକ ଐତିହାସିକ ସମୀକ୍ଷା

ଡକ୍ଟର ହରିହର କାହ୍ନୁଗୋ

ସୋ ନପୁରରେ ପାତାଳି ହୋଇଥିବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁରୀକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରି ଗାଁ ହାତର ପଟୋଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପରେ ତାହାଙ୍କ ଉପାସନାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଧିବିଧାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ‘ମହାପ୍ରସାଦ’ ସେବା ଅନ୍ୟତମ । ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ପୁରୀଧାମ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଏକ ପରମପାବନ କ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରି ଆସିଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରର ଅଧିପତି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ ଆଜି ପୃଥିବୀ ବିଖ୍ୟାତ । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିରରେ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ନୈବେଦ୍ୟକୁ ‘ପ୍ରସାଦ’ କୁହାଯାଉଥିବା ବେଳେ ଦାରୁବିଗ୍ରହ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ନୈବେଦ୍ୟକୁ ‘ମହାପ୍ରସାଦ’ କୁହାଯାଏ । ତେଣୁ ଭାରତବର୍ଷରେ କେବଳ ପୁରୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅନ୍ନଭୋଗକୁ ଲୋକେ ମହାପ୍ରସାଦ ରୂପେ ଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଓ ଶଙ୍ଖୁଡ଼ି ବା ଅଇଁଠା ବାରଣ ନରଖ୍ ସେବନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ମହାପ୍ରସାଦର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାଶ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ‘ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଜଗତର ମୁଖ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମ ରାମେଶ୍ୱର, ଜଗନ୍ନାଥ, ବଦ୍ରୀ, ଦ୍ୱାରକା ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ ହିଁ ବହୁଜନ ଆକାଞ୍ଛିତ । ଏହାର ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ବହୁ ଜନସମାଗମର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ବିଶେଷତଃ ଏଠାରେ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ଜାତିଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପଢ଼ି ଭୋଜନ ଅଧିକାର ଓ ଏଥିରେ ନିର୍ବିକାରତ୍ୱ ଏହି ଜନପ୍ରିୟତାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ କାରଣ । ନୈଷିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ସମସ୍ତେ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ କରି ଓ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜକୁ ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ ମନେ କରନ୍ତି । କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥାକୁ ଦୂରରେ ରଖି ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମବେତ ଭକ୍ତ ମେଳରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ନିର୍ମଳ ଚିତ୍ତରେ ଅନ୍ନପ୍ରସାଦ ସେବନ କରି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରେ ଏବଂ ପରମୁଖରେ ମହାପ୍ରସାଦ ଅନ୍ନ ଦେଇ ସେଥିରୁ କିଛି

ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଅଂଶ ଆଣି ନିଜେ ସେବନ କରି ନିଜକୁ ଅଧିକ ପବିତ୍ର ମଧ୍ୟ ମନେ କରେ । ଏହି ଏକତୃତ୍ୱାବ, ଏହି ଭ୍ରାତୃତ୍ୱାବ, ହିନ୍ଦୁ ଜଗତର ଐକ୍ୟ ଓ ଅଖଣ୍ଡତା ପ୍ରତିପାଦିତ କରୁଛି । ଏହା ସଂଗେ ସଂଗେ ମାନବଧର୍ମର ଉଦାରତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଛି ।^(୧) ଜାତି ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ବିଚାର ନ କରି ଏକତ୍ର ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ କରିବାର ପରଂପରାଟି ଜଗନ୍ନାଥ ଉପାସନାରେ କେବେ ଓ କାହିଁକି ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା, ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଏକ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଅସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ଅନ୍ନ ମହାପ୍ରସାଦ ଓ ପୂଜାବିଧି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଚାଲୁଛି, ତାହାସବୁ ଯଯାତି କେଶରୀ ବିଧାନ କରାଇଥିଲେ । ପୁଣି ‘ଜଗନ୍ନାଥ କୈଫିୟତ୍’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମହାପ୍ରସାଦ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି, ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଯଯାତି କେଶରୀଙ୍କ ସମୟରୁ ମହାପ୍ରସାଦର ପ୍ରଚଳନ ହୋଇଥିଲା ।^(୨)

ସୋମବଂଶୀ ରାଜା ଯଯାତି କେଶରୀ ଓଡ଼ିଶା ଜୟ କରିବା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ତନ୍ତ୍ର ଉପାସନା ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରି ବଳବତ୍ତର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସୋମବଂଶୀମାନେ ନିଜେ ଶୈବଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଭୌମକରମାନଙ୍କ ପ୍ରୋତ୍ସାହନରେ ଶିବପୂଜା, ଶକ୍ତିପୂଜା ଓ ତନ୍ତ୍ରବାଦ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ରାଷ୍ଟ୍ରଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କରିସାରିଥିଲା । ସୁତରାଂ ଯଯାତି ପୁରୀରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇ ତାଙ୍କ ପୂଜା ଉପାସନାର ବିଧିବିଧାନମାନ ପ୍ରଚଳନ କରିବା ସମୟରେ ତାନ୍ତ୍ରିକ ମତବାଦକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଓ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ତଦନୁଯାୟୀ ପୂଜା ଉପାସନାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ତାନ୍ତ୍ରିକ ମତବାଦରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭୈରବ ଓ ଦେବୀ ବିମଳାଙ୍କୁ ଭୈରବୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ମସ୍ୟାପୁରାଣ, ହେବଜ୍ଜତନ୍ତ୍ର, ଉଡ୍ଡତୀୟାନତନ୍ତ୍ର ଓ ଦେବୀଭାଗବତ ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ଏ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି -

ଉତ୍କଳେ ନାଭିଦେଶେ ବିମଳା ପୁରୁଷୋତ୍ତମେ

ବିମଳା ଭୈରବୀ ଯତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥସ୍ତୁ ଭୈରବଃ ।

ଏଇଥି ପାଇଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ରତ୍ନସିଂହାସନ ତଳେ ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଶ୍ରୀଚକ୍ର ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଗୋଟିଏ ଭୈରବ ବିଗ୍ରହ ରଖାଯାଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ବିଗ୍ରହକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଜେମସ୍ ହଣ୍ଡରକ୍ ୬.୧୨.୧୮୦୬ ମସିହାର ଏକ ରିପୋର୍ଟରୁ ଜଣାପଡ଼େ ।^(୩) ତେଣୁ ତାନ୍ତ୍ରିକ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଯଯାତିକେଶରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ତନ୍ତ୍ରର ଦେବତା ରୂପେ ପୁରୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଯାଇଥିଲେ । ଏହି ତାନ୍ତ୍ରିକ ପରମ୍ପରା ବୌଦ୍ଧଯୁଗରୁ ବଜ୍ରଯାନକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । ଏହି ପରମ୍ପରାନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ କୌଣସି ପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ଜାତି ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ବା ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟାସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ ଦୋଷର ବିଚାର ରହେ ନାହିଁ । ଏ ସଂପର୍କରେ ‘ହେବଜ୍ରତନ୍ତ୍ର’ ଏବଂ ‘ଗୁହ୍ୟସିଦ୍ଧି’ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ରଫେସର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଧାନ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି : 'The practice by devotees of taking food offered to the Panchen Lama has some similarity with the communal eating of food offered to lord Jagannath by the devotees of the Hindu community, irrespective of caste. I think it is the remnant of a Buddhist practice of the Tantric period, still lingering at the Puri temple. Food at the Puri temple is not polluted by the touch of a person of any caste, even if it is left over after eating and thrown on the road. It is called 'nirmalya' or unsullied.'^(୪)

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ତାନ୍ତ୍ରିକ ଦେବତା ରୂପେ ଓଡ଼ିଶାର ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରାରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣୀରେ ଏହି ତାନ୍ତ୍ରିକତା ପ୍ରତିଫଳିତ । ଶାକ୍ତ ମତାନୁଯାୟୀ ଭୈରବରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଅର୍ପିତ ପ୍ରସାଦ ଭୈରବୀ ବିମଳାଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପିତ ହେଲେ ତାହା ମହାପ୍ରସାଦ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପରମ୍ପରାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଯଯାତି କେଶରୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ୩୮ ହାତର ପଟୋଳ ନିର୍ମାଣ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ତାହାର ନୈରତ କୋଣରେ

ବିମଳାଙ୍କ ପାଇଁ ୧୮ ହାତର ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ତୋଳାଯାଇଥିଲେ । ଯଯାତିଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥାନୁଯାୟୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଅର୍ପିତ ପ୍ରସାଦ ବିମଳାଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପିତ ହେଲେ ତାହା ମହାପ୍ରସାଦ ହୋଇଥାଏ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିବା ବେଳେ ଏହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସାଦ ଅର୍ପିତ ହୁଏ, ତାହା ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟାସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ ଦୋଷରେ ଦୂଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ସଂପର୍କରେ ମତ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସାର୍ ଜନ୍ ଉଡ଼ରଫ୍ ସାହେବ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି : 'During the Cakra all eat, drink and worship together, there being no distinction of caste.' । କୁଳାର୍ଣ୍ଣବ ତନ୍ତ୍ରରେ ସେହିଭଳି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ, ଭୈରବୀ ଚକ୍ରରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ସମସ୍ତ ଜାତି ଏକ ଜାତି ପରି ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭୈରବୀ ଚକ୍ରରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେଲେ ସମସ୍ତ ଜାତି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୁଅନ୍ତି ।

ପ୍ରବୃତ୍ତେ ଭୈରବୀଚକ୍ରେ ସର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣାଃ ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।

ନିବୃତ୍ତେ ଭୈରବୀ ଚକ୍ରେସର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣାଃ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ॥

ଏଇଥିପାଇଁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ କହିଛନ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଗରେ ଯେଉଁଠାରେ ଭୋଗ ବଢ଼ା ହୋଇ ମହାପ୍ରସାଦ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେଇଥି ପାଇଁ ପୁରୀକୁ ଭୈରବୀ ଚକ୍ରପୀଠ ବା ତନ୍ତ୍ରପୀଠ କୁହାଯାଏ । ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାମାନଙ୍କରୁ ଦେଖାଯିବ ଯେ, ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବାର ଯେଉଁ ପରମ୍ପରା ରହିଛି, ତାହା ବଜ୍ରଯାନ ଆଶ୍ରିତ ତାନ୍ତ୍ରିକ ପରମ୍ପରା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଓ ପରିଚାଳିତ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବୌଦ୍ଧ ତନ୍ତ୍ରଯାନ କାଳକ୍ରମେ ବଜ୍ରଯାନରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେଲା । ସେହି ବଜ୍ରଯାନରୁ ସୃଷ୍ଟିହେଲା ସହଜଯାନ । ତେଣୁ ଏହି ବଜ୍ରଯାନର ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୀଠରେ ତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଦିବାସୀ ଶବ୍ଦରମାନଙ୍କ ଦେବତା ହୋଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶାବରୀ ତନ୍ତ୍ରର ଅନେକ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଉପାସନାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଅର୍ପିତ ମହାପ୍ରସାଦକୁ ଅବଢ଼ା କୁହାଯାଏ । ଆଦିବାସୀ ଶବ୍ଦର ବା ସଉରା ଭାଷାରେ ଆବ - ଆଡ଼ା ଅର୍ଥାତ୍ ପାଣିରେ ସିଝାଇବା ଅର୍ଥକୁ ଆବଡ଼ା - ଅବଡ଼ା ବା ଅଭଡ଼ା କହନ୍ତି ।^(୫) ସୁତରାଂ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ନୈବେଦ୍ୟ

ଅନୁମହାପ୍ରସାଦ ପାଣିରେ ସିଂହାୟାଈ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଥିବାରୁ ତାହାକୁ ଆବ୍-ଆଡ଼ା ବା ଅବଡ଼ା - ଅବଡ଼ା ବା ଅବଡ଼ା କୁହାଯାଏ । ତେଣୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ସୋମବଂଶୀ ଯଯାତି କେଶରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଅନୁଭୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଦିବାସୀ ଶାବରୀ ସଂସ୍କୃତି ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ଓଡ଼ ଶାବର ସଂସ୍କୃତି ମତରେ ଦିଅଁଙ୍କୁ ନଳବିଧି ରାକ୍ଷଣୀର ପାକସିଦ୍ଧି ଅନୁ ‘ମେଞ୍ଜନ’ ଭିନ୍ନେ ପୁଣି ‘ମାଏଁସ’ କି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦରବ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ି ଅର୍ପଣ କରାଯାଇଥାଏ । କେବଳ ଅନୁପ୍ରସାଦ ନୁହେଁ, ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଆଦି କେତେକ ଦିନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଅନୁ ଦିଗବଳି ଦେବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏ ଦିଗରେ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ଏମନ୍ତ ପୋଡ଼ା ରାକ୍ଷଣୀକୁ ଓଡ଼ ଶୂଦ୍ରମୁନି ସାରଳା ଦାସ ଶଉରୀ ବିଧି ରାକ୍ଷଣୀ ଏବଂ ନୀଳମାଧବ ପୂର୍ବବସ୍ତ୍ରର ଶବରୀ ନାରାୟଣ ରୂପେ ପୂଜିତ ହେବା କାଳେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବିବାହିତ ଶବରବାଳା ଶ୍ରୀୟା ବା ଶିରିଆ ଶିରିପୁର ଠାରେ ଏପରି ରାକ୍ଷଣୀ ଖୁଆଇଥିବା କୁହାଯାଏ । ଶିରିପୁରର ଶବରୀନାରାୟଣଙ୍କ ଆଦି ସେବକ ଶଉରାଗଣ କହନ୍ତି କି ତାଙ୍କ ଆଦି ମହାପ୍ରଭୁ ସେଠାରୁ ପୁରୀ ଧାମକୁ ଚାଲିଯାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଠା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲାଉଛନ୍ତି ।^(୬)

ଯଯାତି କେଶରୀ ପୁରୀରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୂଜା ଉପାସନାର ଯେ ବଳିଷ୍ଠ ପରମ୍ପରା ରହିଥିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅବହିତ ଥିବେ । ସେ ସମୟକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଣେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଦେବତାର ସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ଵୀକୃତି ପାଇସାରିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କ ପୂଜା ଉପାସନାର ପୁନଃ ପ୍ରଚଳନ କଲାବେଳେ ସେହି ବଳିଷ୍ଠ ପରମ୍ପରାର ଧାରାକୁ ସେ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିବା ଉଚିତ୍ ମନେ କରି ନଥିବେ । ଅପରପକ୍ଷେ ଏହା ତାହାଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବ । ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏକତ୍ର ଭୋଜନ କରିବାର ଯେଉଁ ପରମ୍ପରା ସେ ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ, ତାହା ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଐକ୍ୟଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବ । ସୁତରାଂ ଏହାଦ୍ଵାରା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପରମ୍ପରାକୁ ସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ଵୀକୃତି ଦେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ସେ ନିଜ ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ଦିଗରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିବେ ।

ମାହାରୀ ସେବା

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବିଭିନ୍ନ ବିଧିବିଧାନ ମଧ୍ୟରେ ମାହାରୀସେବା ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ସେବା ସଂପର୍କରେ କର୍ମାଙ୍ଗୀରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ମତେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ବାହାର ନିଯୋଗ ଦର୍ଶନକୁ ଜୟ ବିଜୟ ଦ୍ଵାର ନ ଡେଇଁବେ । ଭିତର ଗାହାଣୀ ପାଳିଆ କଳାଘାଟ ଦୁଆର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ଯିବେ । ଏ ବିଭାଘରରେ ମଂଗଳଗୀତ ପଢ଼ିବେ । ଚମ୍ପକ ଦ୍ଵାଦଶୀ ଗୁଆଲି ପଟୁଆରରେ ଯିବେ । ରଥରେ ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ବାହୁଡ଼ା କାଳେ ପରମଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପଟୁଆରରେ ଯିବେ । ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯହିଁ ତହିଁ ବିଜେ ହେଲେ ଏ ଛଳ କରି ଗମିବେ, ମଙ୍ଗଳ ପଢ଼ିବେ । ନିତ୍ୟ ପହୁଡ଼ ସମୟେ କଳାଘାଟ ଦ୍ଵାରେ ଗୀତ ଗାଇବେ । ନିତ୍ୟାନ୍ତି ଧୂପ ସମୟେ ଗରୁଡ଼ ଆଗେ ଅଳସୀ ନାଚ ନାଚିବେ । ଷୋଳପୂଜାରେ ବିମ୍ବଳାଇଙ୍କ ମଣ୍ଡପେ ନାଚିବେ । ଚାପ ପଟୁଆରରେ ନାଚିବେ । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚାପରେ ନିତ୍ୟାନ୍ତି ନାଚିବେ । ଏ ପରଅଙ୍ଗ ନ ଛୁଇଁବେ । ସେବକ ଗମିଲେ ଓଲଗି ହେବେ । ଅପରକୁ ଓଲଗି ନ ହେବେ । XXX ବାହୁଡ଼ା ବିଜେ କାଳେ ବଚନିକା କରିବେ । ସେବକ ଘରେ ଉତ୍ସବ ହେଲେ ମଙ୍ଗଳ ଗାଇବେ । କଉଡ଼ି ଦେବେ । ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ପ୍ରାୟେ ମହାଶ୍ରମଙ୍କ ନଅରରେ ଖଟିବେ । ବିଜେ ଆବର ତୁଲାଇବେ ।’^(୭) ଏହି ମାହାରୀମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ବିଧି ସଂପର୍କରେ ‘ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଥା’ ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗବେଷକ କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ‘ମାହାରୀ ସେବକେ କାହା ସଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ନ ହେବେ । ଅନ୍ୟ ଯାତ୍ରାରେ ନ ଗମିବେ । ଗଙ୍ଗା ମାତା ମଠୁ, କୁଞ୍ଜ ମଠୁ ରଥ ସାମନ୍ତଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ନେଇ କଳି ତିଳକ ନେବେ । ପାଳି ଦିନେ ଘରେ ପାକ ନ କରିବେ । ବହୁତ ଲୁଗା ନ ପିନ୍ଧିବେ । ତୁଳସୀ କଣ୍ଠି ଗଳାରେ ବାନ୍ଧିବେ । ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରମାଣେ ନୃତ୍ୟ କରିବେ । ନୃତ୍ୟକାଳେ ଯାତ୍ରୀ ଦର୍ଶନିୟାଙ୍କୁ ନ ଚାହିଁବେ । ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଦାସୀ ତୁଲ୍ୟ ଚଳିବେ । ଶୂଦ୍ର ଅଙ୍ଗ ନ ଛୁଇଁବେ । ସେବା ଖଟଣି ପାଳି ଦିନ ପୁରୁଷକୁ ବଚନ ନ କହିବେ । ମୀନ ନାହାକ ଜାଣି ଖଟାଇବ । ନାରୁଣି, ଗାଉଣି ସେବାକାଳେ ବିକଳ ନ କରିବ । ସ୍ଵରଙ୍ଗ ନ କରିବ । ପହପଟ, ସରିମାଳ, ହରତଣ୍ଡୀ, ମାଳଶ୍ରୀ, ଚନ୍ଦନଝୁଲା, ଶ୍ରୀମଙ୍ଗଳ ବଚନିକା, ଝୁଟି ଆଠତାଳି ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟ ଭାରଣୀ କରିବେ ।’^(୮) ଏହି ମାହାରୀ ସେବା ସଂପର୍କରେ

ସ୍ୱତ୍ୱଲିପିର ୭୫ ଓ ୭୬ ସଂଖ୍ୟାରେ ଭିତର ଗାଆଣି ଦେବଦାସୀ ଓ ସଂପ୍ରଦା ନିୟୋଗ ସେବା ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଂଗରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି ।^(୯୧)

ଉପରୋକ୍ତ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହି ମାହାରୀମାନେ ଏକ ଗାଆଣି ସଂପ୍ରଦାୟ ଓ ଏମାନଙ୍କର ସେବା ସ୍ୱତ୍ୱଲିପିରେ ସ୍ୱୀକୃତ ଓ ଏମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଖେଳ ଖଞ୍ଜାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଅଛି । ଦିଅଁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୀତ ଗାନ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୃତ୍ୟ କରିବା ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ସେବାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସେବା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏହି ମାହାରୀ ଏକମାତ୍ର ନାରୀ ପ୍ରତିନିଧି । ଏମାନେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପଦ୍ଧତିରେ ଗୀତ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ସେବା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ କେବେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା, ସେ ସଂପର୍କରେ ଭିନ୍ନ ମତ ରହିଅଛି । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ମତରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବ ବା ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ବା ନାତିମାନେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରୁ ଆଣି ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ ।^(୯୨) ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗବେଷକଙ୍କ ମତରେ ଏହା ଏକ ବୌଦ୍ଧ ପରମ୍ପରା । ବୌଦ୍ଧ ବିହାରମାନଙ୍କରେ ସେତେବେଳେ ଥେରି ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ।^(୯୩) ସୋମବଂଶୀ ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପାସନାରେ ବୌଦ୍ଧତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଭାବ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହି ଥେରି ବା ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଥାର ପ୍ରଚଳନ ସେହି ସମୟରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବପର ।^(୯୪) ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ମାହାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ନୃତ୍ୟଗୀତର ରୂପରେଖ କ’ଣ ଥିଲା, ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କୌଣସି ଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ମାତ୍ର କୌଣସି କାରଣରୁ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ (ଖ୍ରୀ:ଅ ୧୪୯୬-୧୫୩୨) ଏଥିରେ ଏକ ସଂସ୍କାର ଆଣିଥିଲେ । ଯେପରି - ‘ବୀର ଶ୍ରୀ ଗଜପତି XXX ପ୍ରତାପ ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ XXX ସମସ୍ତ ୪ ଅଙ୍କ XXX ଆଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ ବଡ଼ ଠାକୁରଙ୍କ ବେଳେ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ପାଠ ହୋଇବ । ସଞ୍ଜ ଧୂପ ଠାରୁ ବଡ଼ସିଂହାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ XXX ଆନ ଗୀତ ନ ଗାଇବେ XXX ଆନ ନାଚ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଛାମୁରେ ନ ହୋଇବ XXX ବୈରାଗୀ ଉନ ପଚାଶ ଜଣ ଅଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୀତ ହିଁ ଗାଇବେ । ଏହାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଗ୍ନିକ୍ଷିତମାନେ ଶୁଣି ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଗାଇବେ । ଆନ ଗୀତ ସେ ନ ଶିଖିବେ ।’^(୯୫) ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଜୟ ବିଜୟ ଦ୍ୱାର

ବାମପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏହି ଶିଳାଲେଖଟି ଖୋଦିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ଶିଳାଲେଖର ପଞ୍ଚମ ଓ ଷଷ୍ଠ ପଦ୍ଧତିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ‘ନାଚଣୀମାନେ ପୁରୁଣା ସଂପରଦା, ତେଲେଙ୍ଗା ସଂପରଦା ଏମାନେ ସଭି ହେଁ ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ହୁଁ ଆନଗୀତ ନ ଶିଖିବେ, ଆନଗୀତ ନ ଗାଇବେ, ଆନ ନାଚ ହୋଇ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଛାମୁରେ ନ ହବ ।’^(୯୬) ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ସମୟରୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ତେଲେଙ୍ଗା ସଂପ୍ରଦାୟ ନାଚ ପୂର୍ବରୁ ‘ପୁରୁଣା ନାଚଣୀ ସଂପ୍ରଦାୟ’ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୋଜିତ ଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏମାନେ ସୋମବଂଶୀ ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କ ସମୟରୁ ଦିଅଁଙ୍କ ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୋଜିତ ହୋଇଥିଲେ । କେତେକ ଗବେଷକଙ୍କ ମତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ତନ୍ତ୍ରର ଦେବତା ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ମାହାରୀମାନେ ପଞ୍ଚମକାର ପୂଜାରେ ମୈଥୁନର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରନ୍ତି ।^(୯୭) ସେମାନଙ୍କ ମତାନୁସାରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପଶ୍ଚିମଦ୍ୱାରକୁ ତନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାର କୁହାଯାଏ । ଏହି ଦ୍ୱାର ଦେଇ ମାହାରୀମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଯିବା ଆସିବା କରନ୍ତି । ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରାର ୪୨ ଦିନ ଆଲଟ ଲାଗି ବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ସେବା ରହିଛି । ଏହି ୪୨ ଦିନ ପୁଣ୍ୟରେ ସିନ୍ଦୂର, ଆଖିରେ କଜ୍ଜଳ, ମଥାରେ ସୁବାସ ଫୁଲ ନାଲ ଭିତର ଗାଆଣି ଗୁପ୍ତସେବା କରନ୍ତି ।^(୯୮) ମାର୍ଗାଲିନ୍ଙ୍କ ମତରେ ଏମାନେ ସିନ୍ଦୂର ନ ଲଗାଇ କେବଳ ଶିରିଦେଇ, ଅଳତା, ବାସ୍ନାତେଲ ଓ ବାସ୍ନାଫୁଲ ନ ଲଗାଇ, ଶବ୍ଦ ନ ହେବା ପାଇଁ ଅଳଙ୍କାର ନପିନ୍ଧି କଳାହାଟ ଦ୍ୱାରରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଶରୀରର ଉପର ଭାଗରୁ ବସ୍ତ୍ର କାଢ଼ି ଦେଇ ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ଗୋପନ ସେବା କରିଥାନ୍ତି ।^(୯୯) ପଞ୍ଚମକାର ପୂଜାର ମୈଥୁନ ଉପଚାର ପାଇଁ ଏହି ଦେବଦାସୀ ବା ମାହାରୀମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଚକ୍ରପୂଜାର ଶକ୍ତି ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଯେ, ଭୈରବରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥ ରତ୍ନବେଦୀ ଉପରେ ଏକ ଚକ୍ର ଉପରେ ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଭୈରବୀରୂପୀ ବିମଳାଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦେବଦାସୀ ବା ମାହାରୀମାନଙ୍କର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସେବା ରହିଛି ।

ପାଦଟୀକା :

୧. ଦାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ-ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରକାଶନ : ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ - ୨୧୮୨, ପୃ ୧-୨

୨. ମିଶ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର - ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ in ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର : ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ପ୍ରଥମ ସ୍ତବକ, ସଂପାଦନା : ଉତ୍କଳ ପାଠକ ସଂସଦ, ପ୍ରକାଶନ: ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍‌ସୋର, କଟକ-୨, ୧୯୮୬, ପୃ. ୨୧୮
୩. Jagannath Temple Correspondance for the year 1804 to 1932, Vol.I. Board of Revenue, Orissa, Cuttack, PP.72-73, PP.133-135.
୪. Pradhan, Prahlad - Presidential Address at the 2nd General Conference of International Association of Buddhist Studies at Nalanda, 1980 in ଅନାମ-୧୯, ମେ' ୧୯୮୩, ସଂପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶନ : ଗୋକୁଳବିହାରୀ ମହାନ୍ତି, ନୀଳଦୀପ, ଇନ୍ଦ୍ରା ଛକ, କଟକ-୮ ପୃ. ୧୧-୧୨
୫. ମିଶ୍ର, ହରପ୍ରସାଦ - ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ରହସ୍ୟ, ଝଙ୍କାର - ୩୭ ବର୍ଷ, ଏକାଦଶ ସଂଖ୍ୟା, ଫେବୃୟାରୀ, ୧୯୮୬, ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର ସମିତି, କଟକ, ପୃ. ୯୯୯
୬. ଅନାମ - ୧୯, ସଂପା: ଗୋକୁଳ ବିହାରୀ ମହାନ୍ତି, ମେ' ୧୯୮୩, କଟକ -୮, ପୃ. ୧୭, ୧୮
୭. ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ସେବକ ଖଟଣି ନିୟୋଗ କର୍ମାଙ୍ଗୀ in ଅନାମ' - ୧୯, ମେ' ୧୯୮୩, ସଂପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶନ: ଗୋକୁଳ ବିହାରୀ ମହାନ୍ତି, ପୃ. ୧୫୨
୮. Mahapatra, Kedarnath - The Mahari Seba in the Jagannath Temple, Souvenir, Bhubaneswar, 1988, P. 31.
୯. Extra Ordinary The Orissa Gazette, Vol.II, No. 205, 3.9.1956, Cuttack, Monday, Record of Rights, Puri Shri Jagannath Temple Act, 1952, Pt. III, PP. 42-43 & 48-49.
୧୦. ଦାଶ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ-ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମ ପରିମାଣ (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) in ନୀଳକଣ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ, ପ୍ରକାଶକ : କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ସୋର, ବାଲୁବଜାର, କଟକ-୨, ୧୯୬୭, ପୃ. ୧୯୫.
୧୧. Notes on Ratnagiri Plates of Somavamsi Karna in Epigraphia Indica, Vol. XXXVIII, Delhi, 1959-60, P.57
୧୨. Debadasi in Buddhist Temples in Epigraphia Indica, Vol. XXXV, Delhi, 1963-64, P.48
୧୩. ମାଦଳାପାଞ୍ଜି (ରାଜଭୋଗ ଇତିହାସ) ସଂପା: ଡଃ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, କଟକ, ୧୯୫୬, ପୃ. ୧୪୨.
୧୪. ହୋତା, ଦାମୋଦର - ଭାରତୀୟ ସଂଗୀତ ଓ ତାର ପ୍ରବାହ in ରଙ୍ଗଭୂମି, ପ୍ରକାଶନ, ଓଡ଼ିଶା ସଂଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୩, ପୃ. ୧୭
୧୫. ମହାପାତ୍ର, ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର - ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ମାହାରୀ ବା ଦେବଦାସୀ ସେବା in କୋଶାର୍କ. ୭୬ ତମ ସଂଖ୍ୟା, ୧୯୯୦, ପ୍ରକାଶନ : ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୧୪ ପୃ. ୪୨.
୧୬. ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦେବଦାସୀ in ସମ୍ବାଦ ୧୬.୧୦.୧୯୮୬, ଇଷ୍ଟ ମିଡ଼ିଆ ସର୍ଭିସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୭. Morglin, F.A. - Wives of the God king, Delhi, 1985, Pp. 227-233.

ବରିଷ୍ଠ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ,
ବି.ଜେ.ବି. (ସ୍ୱୟଂଶାସିତ) ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ପଢ଼ନ୍ତୁ !

ପଢ଼ନ୍ତୁ !!

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ତରଫରୁ ପ୍ରତିମାସ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଅବସରରେ ପ୍ରକାଶିତ

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସମାଚାର

ପ୍ରାସ୍ତିସ୍ଥାନ : ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସମସ୍ତ ସୂଚନା କେନ୍ଦ୍ର
ମୂଲ୍ୟ - ଏକ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ସ୍ମୃତି ଓ ସମ୍ଭାବନାରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ

ଡକ୍ଟର ନୀଳକଣ୍ଠ ମିଶ୍ର

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଉଭୟ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତଳା ଭକ୍ତି ଯୋଗୁ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗମ୍ଭୀରା ଭିତରେ ଅବସ୍ଥାନର ସୂଚନା ଏହି ସାନ୍ନିଧ୍ୟକୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ତର କରିଥିଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଦେବା ପାଇଁ ଗଜପତି ପତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ (ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠରେ) ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠ ଥିଲା ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ନିବାସ ସ୍ଥଳ । ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠ ବିଷୟରେ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀ ସମ୍ରାଟ ଅନିଲକୃଷ୍ଣ ଦେବ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମପୁରରେ ଦେଉଳ ଦୁଇ ପାଖରେ ବଳଭଦ୍ର ପୁର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁର କରି ଦୁଇ ଶାସନ ବସାଇବା କଥା'' ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରୁ ଜଣାଯାଏ । ପରେ ଏହି ବଳଭଦ୍ର ପୁର ଓ ଏହାର ଶେଷ ଭାଗରେ ଥିବା ବିରାଟ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଯଥାକ୍ରମେ ବଳଭଦ୍ର ଗଳି ଓ ପୋଖରିଆ ବସତିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବା ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁର ସମୟ କ୍ରମେ ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ଉପବନରେ ନାମିତ ହେବା ଓ ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବ । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ସମ୍ରାଟ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଏଠାରେ ରହି ଉତ୍କଳ ରସାଶ୍ରୟୀ, ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ପରମ୍ପରା ଅନୁସୂତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ 'ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ' ନାଟକ ତଥା ନୃତ୍ୟ ଗୀତାଦି ସାନି ସଂପ୍ରଦାୟର ଦେବଦାସୀ ଓ ମାହାରୀମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ଦେବଦାସୀ ବା ମାହାରୀ (ମହାନାରୀ) ମାନେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତାନ୍ତ୍ରିକ 'ଶାବର ବିଦ୍ୟାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ' ବହୁ ଯନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ରମାନ ଜାଣିଥିବା, ବେତାଳ ସାଧନା କରିଥିବା ବହୁ ହଠ ବିଦ୍ୟା ଓ ମନ୍ତ୍ରରେ ଭଣିତି ଥିବା (ଗବେଷକ କୁଞ୍ଜ ବିହାରୀ ଦାଶ, କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ସାହୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ମନ୍ତ୍ର ଅନୁଶୀଳନ ଅନୁସାରେ) ଗଙ୍ଗ ସମ୍ରାଟ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରୁଡ଼ଙ୍ଗ ସାହି (ଜଗନ୍ନାଥ

ବଲ୍ଲଭ ମଠର ନିକଟସ୍ଥ) ରୁ ଆସି ଏହି ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ଆଦି ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ଭିତରେ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଲୋକ ଶ୍ରୁତିରୁ ଜଣାଯାଏ, ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ସ୍ଵ ବାମନାର୍ଗୀ ତନ୍ତ୍ର ସାଧନା (ଯୁଦ୍ଧା, ମୈଥୁନ ଆଦି) ଲାଗି ଏଠାରେ ନାରୀ ଶକ୍ତି ମାନଙ୍କୁ ରଖାଇଥିଲେ । ଧନୁଶରଧାରୀ, ବାମପାଦ ଭୂମିନିପାତିତ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ବାମପାର୍ଶ୍ଵରେ ଦଣ୍ଡଛତ୍ର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ଵରେ ଚାମର ସେବାରତ ସେବକ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥିବାର ଏକ ବିଗ୍ରହ ରୁଡ଼ଙ୍ଗ ସାହିର ବଡ଼ ମହାପାତ୍ର ଜାଗାରେ (ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭର ପଶ୍ଚିମ ଦକ୍ଷିଣ କୋଣରେ) ଏବେ ମଧ୍ୟ ଉପାସିତ । ଏହି ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ନାମରେ ପୁରୀରେ ଥିବା ଏକ ହ୍ରଦ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ । ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ପାଇଁ ଏକଦା 'ରୁଡ଼ଙ୍ଗ ତାଟ' ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଥିବା କଥା ମନ୍ଦିର କର୍ମାଙ୍ଗୀରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କୁ ବାହୁଣ ବାସୁଦେବ ରଥ ସ୍ଵ ଅପମାନର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରୁ ଆଣି ନିତେଇ ଧୋବଣୀ, ପିତେଇ ଶଉରୁଣୀ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ରହସ୍ୟମୟୀ ତନ୍ତ୍ରସାଧୁକାଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ଶ୍ରୀ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂଯମନିଷ୍ଠ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ବଡ଼ ଶବ୍ଦର ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ । ଲୋକ ଚଳଣୀରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବ୍ରତ ଧାରଣ କରି ଗୁରୁକୁଳକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଯିବାକୁ 'ବଡୁଘର' କହନ୍ତି । ବଙ୍ଗଳାରେ ମଧ୍ୟ 'ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ' ଅର୍ଥରେ 'ବଡୁ' ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ବଡୁ ମହାପାତ୍ର ଜାଗାରେ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ଉପାସନା ତାଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଭିତ୍ତିକ ତନ୍ତ୍ର ସାଧନା ତତ୍ତ୍ଵକୁ ଆହୁରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେ । ଏହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପରମ୍ପରା ସମାଜର ଅସ୍ଥି ମଜାଗତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ଯାହା ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବ ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରୁ ଆନୀତ ଏହି ମାହାରୀ ପରମ୍ପରା

ମାଧ୍ୟମରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ଲାଗି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠର ମଧ୍ୟଖଣ୍ଡ (ସମାଧି ପୋଖରୀର ସାମାନ୍ୟ ଆଗକୁ) ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଦେବଦାସୀମାନଙ୍କର ‘ଅଭ୍ୟଙ୍ଗ ମର୍ଦ୍ଦନ’ କର୍ମ ସହିତ

ସୁହସ୍ତେ ପରାନ ବସ୍ତ୍ର ସର୍ବାଙ୍ଗ ମଣ୍ଡନ ।

ତତ୍ତ୍ୱ ନିର୍ବିକାର ରାୟ ରାମାନନ୍ଦେର ମନ ॥

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ମାହାରୀ ବା ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଥାକୁ ଅଧିକ ସଂଯତ, ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବାକୁ ‘ଦୋସନ୍ଦି ପରିଛା ନିଯୋଗ’ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବ ।

ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିଲେ (ତାଙ୍କ ବାସ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ କେଉଁଠାରେ ଥିଲା), ଏ ବିଷୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ଦେଖାଯାଏ । ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଅତୀତର କେତେକ ସୂତ୍ରକୁ ଭିତ୍ତିକରି ତାଙ୍କ ବାସ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇ ପାରେ ।

ସଂପ୍ରତି ମଠର ଝୁଲଣ ମଣ୍ଡପ ଓ ମଠର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପାଖାପାଖି ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ଠିକ୍ ସାମନାରେ ଅଗଣା ଓ ଅଗଣାକୁ ଲାଗି ପ୍ରାୟ ତିନିଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ବାରଣ୍ଡା ଓ ବାରଣ୍ଡା ସଂଯୁକ୍ତ (ବାରଣ୍ଡା ସ୍ତରରୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରଭୃତି ଉପାସିତ ହେଉଥିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବଡ଼ ପ୍ରକୋଷ୍ଠଟିର ଚଟାଣ ବାରଣ୍ଡା ଠାରୁ ନୀଚ ଭୂମିପତ୍ତନରେ ଅବସ୍ଥିତ) ପ୍ରଥମ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ (ବାରଣ୍ଡାକୁ ପଥର ପାହାଚରେ ଉଠିବା ବେଳେ ପଥର ପାହାଚ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଉପାସନା ଗୃହ) ସନ୍ତାନ ଗୋପାଳ (ଏ ନାମ ବର୍ତ୍ତମାନର ପୂଜକ ଅକ୍ଷୟ ରଥ ଏ ଲେଖକଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି) ତ୍ରିଭଙ୍ଗୀ ଠାଣିରେ ବିରଜମାନ । ଏହାଙ୍କ ବକ୍ଷ ଭାଗରେ ଦୁଇ ହାତରେ ରୂପାର ବଂଶୀ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦୁଇ ହାତରେ ଶଙ୍ଖ (ବାମ) ଓ ଚକ୍ର (ଦକ୍ଷିଣ), ମସ୍ତକରେ ସପ୍ତଫେଣୀ ନାଗ ଶୋଭିତ । ଏହା ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚିତ ବିଗ୍ରହ ବୋଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂଜକ ଅକ୍ଷୟ ରଥ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ବିଗ୍ରହ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନା ନାହିଁ, ତାହା ଜଣା ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଏ ବିଗ୍ରହରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଓ ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତଙ୍କ (ମସ୍ତକରେ ସପ୍ତଫେଣୀ ନାଗ ଶୋଭିତ) ଆୟୁଧ ଓ ତତ୍ତ୍ୱର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି । ଏହି ଏକକ ବିଗ୍ରହର ଉଗ୍ରତାପ ପ୍ରଶମନ କରିବାକୁ ପରେ ଶ୍ରୀରାଧା (ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ) ଓ ଲଳିତା (ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ) ସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି

ବୋଲି ପୂଜକ ରଥ ମତ ଦିଅନ୍ତି ।

ବନାରସରୁ ଆସିଥିବା ଜଟିନକ ସାଧୁଙ୍କ ଠାରେ ଥିବା ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସଂଗୃହୀତ ନିମ୍ନ ଶ୍ଳୋକକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଏହି ବିଗ୍ରହର ନାମ ସନ୍ତାନ ଗୋପାଳ ଥିଲା ବୋଲି ଶ୍ରୀ ରଥ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ କରାଭ୍ୟାଂ ଧୃତଶଙ୍ଖଚକ୍ରଂ ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ କରାଭ୍ୟାଂ ମୁରଲୀଂ ବଧାନମ୍ ସଂଦାପନେ ପୁତ୍ରନ୍ ଅମ୍ଭୁଦାଭ୍ୟାଂ, ସନ୍ତାନ ଗୋପାଳ ମହଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ

ସନ୍ତାନ ଗୋପାଳ ପୂଜା ପାଉଥିବା ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପିତ୍ତଳ ଖଚ୍ଛୁଳିରେ ବକ୍ଷରେ କେଶର ଚିହ୍ନିତ ଓ ହରିମନ୍ଦିର ଚିତା ଶୋଭିତ ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମୀ ନୃସିଂହ ଶାଳଗ୍ରାମ ଓ ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଗ୍ରହ ବା ନାରାୟଣ ଶିଳା ଶାଳଗ୍ରାମ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ନାମରେ ଉପାସିତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଏହି ପ୍ରକୋଷ୍ଠର ସଂଲଗ୍ନ ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ମୁହାଁମୁହିଁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ବାମ ଭାଗରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପିତ ଓ ଉପାସିତ । ଏମାନଙ୍କ ପୃଷ୍ଠଭାଗ କାନ୍ଥରେ ରାକା ରଜନୀ, ଆକାଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓ କଦମ୍ବ ଗଛ ମୂଳରେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ । ଏହି କାନ୍ଥର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଥିବା ଠଣାରେ ଆନୁମାନିକ ଚଉଦ ଇଞ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ଚତୁର୍ଭୁଜଧାରୀ ତାମ୍ରନିର୍ମିତ ପିତ୍ତଳ ପ୍ରଭାରେ ରୁକ୍ଷା ହୋଇଥିବା ନାରାୟଣ ପ୍ରତିମା ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରତିମା ତଳେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଆନୁମାନିକ ଦେଢ଼ଫୁଟ ଚଉଡ଼ା ପାଞ୍ଚଫୁଟ ଲମ୍ବା ସିମେଣ୍ଟ ପିଣ୍ଡର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ବସିବା ଭଙ୍ଗୀରେ ରହିଛି । ଏହି ଉଭୟ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳୀରେ ୧୦ ଇଞ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ହିରଣ୍ୟ ବିଦାରୀ ଶ୍ରୀନୃସିଂହ ଉପାସିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଏହି ପିଣ୍ଡର ବାମପଟେ ଏକ କାଠ ଚଉକିର ସାମ୍ନା ଦୁଇ ଗୋଡ଼କୁ ଧରି ରଖିଥିବା ଉପର ପଟ ବାହି ଓ ପଛପଟରେ କାନ୍ଥ ଆଉଟିବାକୁ ଥିବା କାଠ ବାହି ଉପରେ ରୂପା ଛାଉଣୀ ଓ ମଣି ଖଚିତ ହୋଇଛି ।

ମଠ ପ୍ରଶାସନ ଏହି ଚଉକି ବାବା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କ (ଜଣେ ସନ୍ଥ ଯେ ଆନୁମାନିକ ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଠରେ ରହୁଥିଲେ) ଆସନ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏବେ ସୁନିଆ ଦିନ ଏ ଚଉକି ଉପରେ ଗଜପତିଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପତ୍ରିକା ଏବଂ ଗୁଆ ପ୍ରଭୃତି ରଖା ଯାଉଛି ବୋଲି ମଠ ପ୍ରଶାସନ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଥିବା ତୃତୀୟ ଓ ଅନ୍ତିମ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଅନ୍ତତଃ ସାଡ଼େ ଚାରିଫୁଟ ଉଚ୍ଚତାରେ ଥିବା ବେଦୀ । ଆସନ ଉପରେ ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର ଆଦି ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ଓ ବହୁ ଧାତୁ ବିଗ୍ରହ, ଶାଳଗ୍ରାମ ସହିତ

ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ଥାପିତ ଏବଂ ଉପାସିତ ଏକପୁଟ ଉଚ୍ଚତାବିଶିଷ୍ଟ ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛନ୍ତି ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ ରାମାନନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭର କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିଲେ, ସେ ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁଠାରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ଉପାସିତ ହେଉଛନ୍ତି (ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ) ସେହି ସ୍ଥାନରେ ସେ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରହୁଥିଲେ ବୋଲି କେତେକ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ତଥ୍ୟ ଏ ଲେଖକର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନାହିଁ । କାରଣ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଏ ଯୁଗଳ ବିଗ୍ରହ ବାହାର ଅଗଣାକୁ ଯିବା ଦ୍ଵାରା ସଂଲଗ୍ନ ଘରେ (ବର୍ତ୍ତମାନ ବଡ଼ଦ୍ଵାର) ଉପାସିତ ହେଉଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅବ୍ୟବହୃତ କୋଠରୀ କାନ୍ଥରେ ରାକା ରଜନୀରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା, କଦମ୍ବ ଗଛ, କୁଟୀର ପ୍ରଭୃତି ଚିତ୍ର ସହ ଉପାସନା ପିଣ୍ଡ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ଗୃହର ସଂଲଗ୍ନ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଆଦି (ଯାହା ଏବେ ତୃତୀୟ ଘରେ ଉପାସିତ ହେଉଛନ୍ତି) ଏକଦା ଉପାସିତ ହେଉଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଅବ୍ୟାବଧି ରହିଛି । ଦ୍ଵାରକୁ ଲାଗି ଯେଉଁ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅଛି, ସେଠାରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ରହୁଥିବା ଅଧିକ ସମ୍ଭବ ମନେହୁଏ । ପୂର୍ବରୁ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଉପାସିତ ହେଉଥିବା ଗୃହ ଏକ ପୁରୁଣାକାଳିଆ କଢ଼ି ବରଗା ପଡ଼ିଥିବା କୋଠାଘର । ଚିତ୍ରରେ ଅଙ୍କିତ ପର୍ଷ କୁଟୀର ଭଳି ହୁଏତ ପୂର୍ବରୁ ଗୃହୀ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ରାମାନନ୍ଦ ରହିବା ଲାଗି ଏହା ଏକ ପର୍ଷ କୁଟୀର ଥିଲା । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ଚୈତନ୍ୟ ତଥା ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶଦ ଭକ୍ତମାନେ ଦାଣ୍ଡରୁ ଆସି ପ୍ରବେଶ ପଥରେ ଥିବା ଦ୍ଵାର ସଂଲଗ୍ନ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ମିଳିତ ହେଉଥିଲେ । ଏହାର ସଂଲଗ୍ନ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଉପାସନା କକ୍ଷ ଥିଲା । ସମୟ କ୍ରମେ ଏହି ପର୍ଷ କୁଟୀରଟି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି ଓ ଏଠାରେ କଢ଼ି ବରଗା ପଡ଼ିଥିବା କୋଠାଘରଟିଏ ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି । ବହୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ । ରାମାନନ୍ଦ ରହୁଥିବା ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ସଂଲଗ୍ନ ଦ୍ଵାରଟିରେ ମଧ୍ୟ ଏକଦା କ୍ଷୁଦ୍ର ବା ସାଧାରଣ କବାଟଟିଏ ଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ପରେ ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ (ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ, ଭକ୍ତଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, ସମୟର ଆବଶ୍ୟକତା) ଏଠାରେ ଏକ ବିରାଟ ଦ୍ଵାର ଲାଗିଛି । ତେବେ ପୂର୍ବରୁ ରାୟରାମାନନ୍ଦ ଓ ଚୈତନ୍ୟ ଉପାସିତ ହେଉଥିବା (ଯେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀ ରାମାନନ୍ଦ ରହୁଥିଲେ) ପ୍ରକୋଷ୍ଠର ଦ୍ଵାର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଛୋଟଥିଲା ।

ଯଦିଓ ଦ୍ଵାରର କବାଟ ଆଦି ବହୁଥର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିବ, ତଥାପି ଦ୍ଵାରର କାନ୍ଥ ଓ କବାଟର ଆକାର ବଦଳାଯାଇ ନଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ତଥା ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାଧାରଣ ଘର ଗୁଡ଼ିକ କମ୍ ଉଚ୍ଚତା ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଏହାର କାନ୍ଥ ପଥର ନିର୍ମିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ତଥା ଅକ୍ଷତ ଥିବା ସହରର ସଂଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାର (ସାହି ନାହାକ, ବରିଷ୍ଠ ସେବାୟତ ବକ୍ସି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର) ଘର ଗୁଡ଼ିକର ଦ୍ଵାର ନବ ନିର୍ମିତ ଗୃହ ଅପେକ୍ଷା କମ୍ ଉଚ୍ଚ ଓ ଦ୍ଵାର ଖୁଲାଣ ବିଶିଷ୍ଟ । ଏହି ଦ୍ଵାର ମାନଙ୍କର ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ପାରମ୍ପରିକ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ଛାତ୍ରାବାସ, ଏଭଳିକି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଗୃହ ଓ ଏହାର ଦ୍ଵାରର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରଣାଳୀ ତଥା ଗୃହର ଉଚ୍ଚତା ଆଦିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଯଥାର୍ଥତା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏହାଛଡ଼ା ତତ୍କାଳୀନ ସାମାଜିକ ତଳଣୀ ଦିଗରୁ, ବାହାରୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଲୋକେ ହସ୍ତ ପଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରି ଗୃହକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତି । ଯଦି ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ରହିବା ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ଦିଅଁ ଘର ଥାନ୍ତା, ତେବେ ରାମାନନ୍ଦ ବେଶ ବାସ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ହସ୍ତ ପଦ ଧୋତ ନକରି ବିଶେଷତଃ ଦିଅଁ ଘରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ସ୍ଵ ପ୍ରକୋଷ୍ଠକୁ ଯାଇ ନଥାନ୍ତେ । ତେଣୁ ଯେତେଦୂର ଅନୁମାନ, ପ୍ରବେଶ ପଥ (ଦ୍ଵାର) ସଂଲଗ୍ନ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ପୂଜା ପାଉଥିବା ପ୍ରକୋଷ୍ଠଟି ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନ ଥିଲା । ଏହାଛଡ଼ା ଉପାସନା କକ୍ଷ ତାଙ୍କ ରହିବା କକ୍ଷ ସନ୍ନିକଟ ଥିବା ବିଧେୟ । ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ଉପାସିତ ତିନି କ୍ଷୁଦ୍ରକାୟ ଦାରୁ ବିଗ୍ରହ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଗ୍ରହ ଓ ଶାଳଗ୍ରାମ (ଯାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ସନ୍ତାନ ଗୋପାଳ ଓ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ଚୈତନ୍ୟ ଉପାସିତ କୋଠରୀରେ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି) ଏ ସମସ୍ତ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଉପାସନା ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ସ୍ଥାନିତ ଓ ଉପାସିତ ହେଉଥିବା ସମ୍ଭବ । କାରଣ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବିତ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ଓ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ନିର୍ମିତ, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ଉପାସିତ ହେଉଥିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ତିରୋଧାନର କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କ ରହୁଥିବା ପର୍ଷକୁଟୀର ମାଟିରେ ମିଶିଯିବା ପରେ ତା'ର ସ୍ମାରକୀ ରୂପେ ଏହି ମହର୍ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ପକ୍ଷା ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ମହନ୍ତମାନେ କରି ରାମାନନ୍ଦ ଓ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନା କରି

ଉତ୍ତମଙ୍କର ଉପାସନା କରିଥିବେ ଓ ନିକଟସ୍ଥ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଦିଅଁଘରେ ପୂର୍ବଭଳି ଦେବତା ଉପାସନା ହେଉଥିବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବତା ଉପାସନା ଗୃହ ତିନୋଟିର ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀରେ କିଟିତ ଆଧୁନିକତାର ସ୍ୱରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଘରର ଦ୍ୱାରରେ ଲୁହା ଗ୍ରୀଲ ଲାଗିଛି । ତା'ପଛରେ କାଠର କବାଟ ସବୁ ଲାଗିଛି । ଏହି ତିନୋଟି ପ୍ରକୋଷର କାନ୍ଥ, ଯେଉଁଥିରେ ଦ୍ୱାର ଲାଗିଛି, ତାହା ଖୁବ୍ ମଜବୁତ ଓ ରାଜା, ସଂସ୍କୃତ ବଂଶୀୟ ଲୋକ ବା ମଠ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଦ୍ୱାର ବନ୍ଧ ଭଳି ଖୁଲଣାକୃତି । ଏହି ଦ୍ୱାର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସ୍ତମ୍ଭ ରହିଛି । ତେଣୁ ଜଣେ ଗୃହୀ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଏଭଳି ରମଣୀୟ ପ୍ରାସାଦ ସଦୃଶ ପ୍ରକୋଷରେ ଯଦି ରହିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ପୃଷ୍ଠ ଭାଗରେ ଅଙ୍କିତ ପର୍ବ କୁଟୀର ଚିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ଏକ ପ୍ରାସାଦ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ନମିଳିବା ଯାଏ ଆପାତତଃ ଏହି ଅନୁମାନ ପ୍ରମାଣକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠରେ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ରାମାନନ୍ଦ ପୂଜା ପାଉଥିବା ଦ୍ୱାର ସଂଲଗ୍ନ ପ୍ରକୋଷରେ ଶ୍ରୀ ରାମାନନ୍ଦ ରହୁଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଥିଲା ନିତ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନର ନିଧୁବନ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ମହାନାୟକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ନିତି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ରସସ୍ନିଗ୍ଧ କରୁଥିଲା । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଗରୁଡ଼ ଖମ୍ବ ପଛ ବାମ ଭାଗରେ ଠିଆ ହୋଇ ପ୍ରେମିକା ପ୍ରେମିକକୁ କଣେଇଁ ଚାହିଁଲା ଭଳି ଏହି ମହାଭାବ ସ୍ୱରୂପା ନିତ୍ୟତରୁଣୀ ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମର ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ ନିତ୍ୟ କିଶୋରରାଜ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭୋଗ ମଣ୍ଡପ ଦ୍ୱାରପାଳ ଜୟଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱ କାନ୍ଥରେ (ବାମ ଭାଗରେ) ତିନୋଟି ସ୍ଥାନରେ ସାମାନ୍ୟ ଗାତ ହେବା ଭଳି ଦେଖାଯାଏ । ଯାହାକୁ 'ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କର ଆଙ୍ଗୁଳି ଛାପ' ବୋଲି ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପଣ୍ଡା ପ୍ରତିହାରୀମାନେ କହିଥାନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମତରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଠିଆ ହୋଇ ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱ ସ୍ତମ୍ଭରେ ହାତ ଦେଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ, ସେଠାରେ ଅତ୍ୟଧିକ ଭକ୍ତି ଯୋଗୁଁ (ପାଷାଣ ହୋଇଲା ପାଣି ପବନ ବହେ ଉଜାଣି-ସାଲବେଗ) ପାଷାଣ ବିଗଳିତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ହସ୍ତ ଓ ଭୂମିରେ ପାଦଚିହ୍ନକୁ ସ୍ୱ ଅଙ୍ଗରେ ଧାରଣ କରିଥିଲା । ଏହି ପାଦଚିହ୍ନ

ଉପରେ କାଳେ ଅନ୍ୟ କାହାର ପାଦ ପଡ଼ିଯିବ, ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ଏହି ପାଦଚିହ୍ନକୁ ଆଣି କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ ଯିବା ବାଟରେ ଡାହାଣ ପଟେ ଥିବା ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଏହିଭଳି ଏକ ବିଗଳିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡ ନହରପଦା ସନ୍ନିକଟ ଅଲବାରନାଥ ବା ଅଲାରନାଥ ମନ୍ଦିର ପରିସର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ନହରପଦାରେ ଥିବା ଅଲବାରନାଥ ବିଗ୍ରହ ଗଦା ପଦ୍ମ ଶୋଭିତ ଚତୁର୍ଭୁଜଧାରୀ ନାରାୟଣ ବିଗ୍ରହ । ଏହା ଅଲବାର ପଦ୍ମୀ ସାଧୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ କହନ୍ତି ।

ଏହି ବିଗ୍ରହ କୌଣସି ରାଜନବରର ରାଜା ବା ରୋଡ଼ଙ୍ଗ ବକ୍ସି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ଥିବାର ଓ ଏହି ଦେବତାଙ୍କୁ ପଦା, ନହରପଦା ବା ନହରର ବହିର୍ଭାଗରେ ଥିବା ପଦା ପଡ଼ିଆରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଅନବସର କାଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଦର୍ଶନ ତାପ ପ୍ରଶମିତ କରିବାକୁ ପାର୍ଶ୍ୱଦ ଭକ୍ତ ଗହଣ ସହିତ ଅଲାରନାଥ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ନହରପଦା ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅନବସର କାଳରେ ବୈଷ୍ଣବ ଓ ଭକ୍ତମାନେ ଅଲାରନାଥ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଯାତ୍ରା କରିଥାନ୍ତି ଓ ପଥରେ ପଡୁଥିବା ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ବେଷ୍ଟପୁରରେ ଏକ ରାତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ ଓ ଭଜନ କାର୍ତ୍ତନ କରି ତା'ପରଦିନ ଅଲାରନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଫେରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଏହି ଅଲାରନାଥ ମନ୍ଦିର ପରିସରରେ ଥିବା ପାଷାଣ ଉପରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତିବିହ୍ୱଳ ଅବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ପାଷାଣ ତରଳି ପାଷାଣରେ ତାଙ୍କ ଗାତ୍ର ଚିହ୍ନ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବା କଥା ବହୁ ଭକ୍ତ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନ୍ୟତମ ଆକର୍ଷଣ ପୀଠ ଥିଲା ସିଦ୍ଧ ବକୁଳ ମଠ । ଏହା ଗମ୍ଭୀରା ବା ରାଧାକାନ୍ତ ମଠର ସାମାନ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ଉପାସିତ ପୂର୍ବାଣା ନୃସିଂହଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଯାଉଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଂଗରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଏହି ସ୍ଥାନ ଓଡ଼ିଶା ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀ / ରାଜଗୁରୁ ଶ୍ରୀ କାଶୀଶ୍ୱର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଉଆସର ବାଡ଼ିପଟ ବଗିଚା ଥିଲା । କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଯବନ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀଳ ହରିଦାସ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଏହିଠାରେ ରଖାଇଥିଲେ ।

ଠାକୁର ହରିଦାସ ଖୁଲନା ଜିଲ୍ଲାର (ପୂର୍ବନାମ ଯଶୋହର ଜିଲ୍ଲା) ବୁଡ଼ନ ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଅଦ୍ୱୈତ

ବିଳାସ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନୁସାରେ ‘ଖାନ୍ନାଉଲ୍ଲା’ ହରିଦାସଙ୍କ ପିତା ଥିଲେ । କେତେକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ହରିଦାସ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ପଡ଼ୋଶୀ ଯବନ ପରିବାରରେ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ବୈଷ୍ଣବୀୟ ପରମ୍ପରାରେ ଯବନ ହରିଦାସ ଦ୍ଵାପର ଯୁଗର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାରେ ବ୍ରହ୍ମା, କଳିଯୁଗ ଲୀଳାରେ ସେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ଵ ଯବନ ହରିଦାସ । ହରି ନାମ କାର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଜୀବନ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ପାଷାଣମାନେ ତଥା ଯବନ ଶାସକ ହରିଦାସଙ୍କୁ ନାମ କାର୍ତ୍ତନ ନ ଛାଡ଼ିଲେ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ପାଇବେ ବୋଲି ଧମକ ଦେବାରୁ ତା’ର ଉତ୍ତରରେ ହରିଦାସ ନିମ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ।

ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହଇ ଦେହ ଯଦି ଯାଇ ପ୍ରାଣ

ତବେ ଆମି ବଦନେ ନା ଛାଡ଼ି ହରିନାମ ।

(ଚୈ.ଭା.ଆ. ୧୬/୯୮)

ଯବନ ହରିଦାସ ପ୍ରତିଦିନ ଅନ୍ୟନ ତିନି ଲକ୍ଷ ମହାମନ୍ତ୍ର ଜପ କରୁଥିଲେ । ଏହି ନାମାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ଦର୍ଶନ ଓ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଯବନ ହରିଦାସଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ ତାଙ୍କର ସମାଧି କ୍ରିୟା ଆଦି ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସଂପାଦିତ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀ ହରିଦାସ ଠାକୁର ରହୁଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅଛି ଓ ତାହା ସଂଲଗ୍ନ ପୀଠରେ ଅହରହ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି । ଏହି ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ନିକଟରେ ସିଦ୍ଧ ବକୁଳ ବୃକ୍ଷ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ଉପାସିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଓ ଆକୃତି ଦୃଷ୍ଟି ଅଦୃଶ୍ୟ ଦୈବୀ ଶକ୍ତିର ମହିମା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା କେହି ନ ଦେଖିଲେ ବିଶ୍ଵାସ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନ୍ୟତମ ସ୍ମୃତି ବିଜଡ଼ିତ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ହେଲା ପୁରୀ ସହର ଉପକଣ୍ଠସ୍ଥ ଅଠରନଳା ସନ୍ନିକଟ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ନୀଳଚକ୍ର ଦର୍ଶନ ପୀଠ । ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ନୀଳଚକ୍ରରେ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ।

(ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ବାଣୀ - ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ, ପଞ୍ଚଶତ ବାର୍ଷିକୀ-ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ.୪୧) ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ମନ୍ଦିର ଓ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ଉପାସିତ ହୋଇ ଜନ ଚେତନାରେ ଏହି ସ୍ମୃତିର ପୁଣ୍ୟଗାନ କରୁଛି ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଲୀଳାର ଶେଷ ଅଠର ବର୍ଷ ବା

ଅତ୍ୟଳୀଳାର ଆଦ୍ୟ ଛ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଗୌଡ଼ ଦେଶରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ବହୁ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ନୃତ୍ୟଗୀତ ଭକ୍ତ କୀର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଜାତି ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ନାମ ପ୍ରେମ ଧ୍ଵଜା ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀ ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତ, ବିଭିନ୍ନ ଗୋସ୍ଵାମୀଙ୍କର ନୀଳାଚଳରେ ବାସ, ଶ୍ରୀ ବକ୍ରେଶ୍ଵର ପଣ୍ଡିତ, ଶ୍ରୀଦାମୋଦର ପଣ୍ଡିତ, ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କର, ଶ୍ରୀ ହରିଦାସ, ଜଗଦାନନ୍ଦ, ଭବାନନ୍ଦ, ଗୋବିନ୍ଦ, କାଶୀଶ୍ଵର, ପରମାନନ୍ଦ ପୁରୀ, ସ୍ଵରୂପ ଦାମୋଦର, ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ଭକ୍ତଗଣଙ୍କର, ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦାସଗଣ ପ୍ରତିବର୍ଷ ତତୁର୍ମାସ୍ୟାରେ ଗୌଡ଼ଦେଶରୁ ଆସି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି ।” (ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ବାଣୀ, ୧୯୮୬ ପୃ. ୩୩) ।

ଏହି ପ୍ରଥମ ଛ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯବନ ହରିଦାସଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ କଠୋର ରୌଦ୍ରଦଗ୍ଧ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଜୀବନ ଭିତରେ ଶ୍ରାବଣର ରସସିଦ୍ଧ ଦିବସ ଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ରଥଯାତ୍ରା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ବୃନ୍ଦାବନ ଯାତ୍ରା କାଳରେ, “ସମସ୍ତ ଭକ୍ତଗଣଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ପୁରୀ ଆସିବା ନିମନ୍ତେ ଉପଦେଶ ଦେଇ ବଲଭଦ୍ର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦାମୋଦର ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସହ ପୁରୀକୁ ଆଗମନ” କରିଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ରହୁଥିବା ବେଳେ ବୃନ୍ଦାବନବାସୀ ରୂପଗୋସ୍ଵାମୀ ଓ ସେତେବେଳେ ବନାରସରେ ରହୁଥିବା ସନାତନ ଗୋସ୍ଵାମୀ ସାମୟିକ ପୁରୀ ଆସି ତାଙ୍କ ସଂଗେ ସାକ୍ଷାତ ଓ ଆଳାପ କରୁଥିଲେ ।

କେବଳ ଗୋସ୍ଵାମୀମାନେ ନୁହନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ବହୁ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ବିଭିନ୍ନ ଉପହାର ସହିତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଏହି ପରମ୍ପରା ଏକ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ।

ନବଦ୍ଵୀପ, ନଦିଆର ପାଣିହାଟୀ ନିବାସୀ ରାଘବ ଭବନରେ ରହୁଥିବା ରାଘବ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଭଉଣୀ ଦମୟନ୍ତୀ ଦେବୀ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ମମତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବାସଲ୍ୟ ରସରେ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ରଥର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ଆଷାଢ଼ ଅମାବାସ୍ୟା (ନେତ୍ରୋତ୍ସବ) ଦିନ ବିଭିନ୍ନ ରୁଚିକର ଖାଦ୍ୟ ସମ୍ଭାର ଯଥା - ବଡ଼ି, ଆଚାର, ମିଷ୍ଟଦ୍ରବ୍ୟ, ରସଗୋଲା, ଖୁଆପେଡ଼ା ତଥା ବିଭିନ୍ନ ପନିପରିବା ଯଥା - ବୋଇତି କଖାରୁ, ଶଙ୍ଖସାରୁ, ମାଣସାରୁ ଆଦି ବଙ୍ଗଦେଶାଗତ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଇଁ ପଠାଉଥିଲେ । ଏ ପରମ୍ପରା ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ।

ଏ ସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆଜିକାଲି ଭକ୍ତମାନେ ଆଣି ପୁରୀ ବଣିଆ ଗଳି ପାତ୍ର ସାହିରେ ଥିବା ଝାଞ୍ଜପିଟା ମଠରେ ରଖୁଛନ୍ତି । ତା' ପରେ ଦୋଳମଣ୍ଡପ ସାହି ସିଂହଦ୍ୱାର, ଖଜାପଟି, ବାଲିସାହି, ଉଆଁସ ଦାଣ୍ଡ ଦେଇ ଏହା ଗନ୍ଧାରୀ (ରାଧାକାନ୍ତ ମଠ- ଯେଉଁଠାରେ ଏକାଦି କ୍ରମେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଅଠର ବର୍ଷ କାଳ ରହିଥିଲେ) ରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ସେହି ରାଧାକାନ୍ତ ମଠରେ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ପ୍ରସାଦ ସେବା, ମହୋତ୍ସବ ଆଦି ଏବେ ମଧ୍ୟ ସଂପାଦିତ ହେଉଛି । ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ପୂର୍ବଦିନ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ପ୍ରତିପଦା ଦିନ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏକ ଗୌରବାବହ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରୁଥିଲେ, ଯାହାର ପରଂପରା ଏବେ ମଧ୍ୟ ସୁରକ୍ଷିତ ଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଦୀର୍ଘ ଏକ ହଜାର ବର୍ଷ ତଳୁ ପ୍ରାରମ୍ଭ କରିଥିଲା (ଗଜପତିଙ୍କର ରଥ ଉପରେ ଛେରା ପହଁରା) । ତାହାକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ କରସେବା ନାମରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅବ୍ୟାହତ ରଖୁଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱଜୀବଦଶାରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଓ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ପୂର୍ବଦିନ ନିଜ ଭକ୍ତ ଓ ପାର୍ଶ୍ୱଦମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଯାଇ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ମାର୍ଜନା କରୁଥିଲେ । ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ବଳଗଣ୍ଡି ଠାରୁ ଆଡ଼ପ ମଣ୍ଡପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରତିଦିନ ମାର୍ଜନା କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ବଳଗଣ୍ଡିଠାରେ ମାଜଣା ଯାଗା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ମାର୍ଜନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କ ସହଯୋଗୀମାନେ 'ଆଇତୋଟା'ରେ ସାମୟିକ ବିଶ୍ରାମ ନେଇଥାନ୍ତି ଓ କର୍ମ ସରିଲେ ତୀର୍ଥରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନରେ ସ୍ନାନ ସାରି ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ।

ଅନେକ 'ଆଇ ତୋଟା' ଶବ୍ଦଟି ରାଇ (ରାଧା) ତୋଟାର ଅପଭ୍ରଂଶ ବୋଲି କହିଲା ବେଳେ ଆଉ କେତେକ ଏଠାରେ ଜନୈକ ବୟସ୍କା ବ୍ୟକ୍ତି (ସମସ୍ତଙ୍କ ଡାକରେ ଆଇ)ଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ, ପୁଣି ଆଉ କେତେକ ଜଣେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସଂଭ୍ରାନ୍ତ ସାମନ୍ତଙ୍କ ମାତାମହୀଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ହୋଇଛି ବୋଲି ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତେବେ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଗବେଷଣା ଆବଶ୍ୟକ ।

ତେବେ ଶରଧାବାଲି ସ୍କୁଲ, ନାକଚଣା ଦ୍ୱାର, ଦଶାବତାର ମଠ, ତଣ୍ଡିକଟା ଗୋହରି, ବର୍ତ୍ତମାନର ବସଷ୍ଟାଣ୍ଡ, ନବକଳେବର ରୋଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ଆଇ ତୋଟାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା ।

ସମାର୍ଜନ କ୍ରିୟା ପରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଯେଉଁଠାରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିଲେ, ଏବେ ରାଧାରମଣ ମଠ ପକ୍ଷରୁ ଅଳ୍ପ କେତେ ବର୍ଷ ତଳେ ସେଠାରେ ଏକ ସ୍ମୃତି ମନ୍ଦିର ଓ ମନ୍ଦିର ତୋରଣରେ ଏହାର ଆଭାସ ବିଜ୍ଞପ୍ତି ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ଏ ସ୍ମୃତି ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ସହିତ ଅନ୍ୟନ ଚାରିଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଏକ କମନୀୟ ବିଗ୍ରହ ଅର୍ଚ୍ଚିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଏହାର ପଛପଟେ ଏକ ପୁଲ ବଗିଚା, କିଛି ନଡ଼ିଆଗଛ ଓ ଜଣେ ବସି ଏକାନ୍ତରେ ଧ୍ୟାନ କଲାଭଳି ଏକ ଗୋଲାକୃତି ଧ୍ୟାନମନ୍ଦିର ରହିଛି । ଟିକର ପଡ଼ା ନିବାସୀ ଗୋପାଳ ଦାସଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରାଚୀନ ସନ୍ଥମାନେ କହନ୍ତି, ଆଇ ତୋଟା ଭଳି ଅନ୍ୟ ଏକ ତୋଟା 'ଜାଇ ତୋଟା' ବର୍ତ୍ତମାନର କୁମ୍ଭାରପଡ଼ା ଫାଣ୍ଟି ପୂର୍ବର ହରିଣୀ ଘାଟ / (ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରବେଶ ପଥ) ବଡ଼ଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ଥିଲା । ଏ ଜାଇ ତୋଟାର ଜାଇ, ଯୁଇ, ମଲ୍ଲୀ ପ୍ରଭୃତି ସୁଗନ୍ଧିତ ପୁଷ୍ପ ଦେବ ସେବାରେ ଲାଗୁଥିଲା । ଶଙ୍କରାନନ୍ଦ ମଠର ଅଧିକୃତ ଥାଇ ଏକଦା ଉପବନ ଥିବା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ବସତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବା ମଧୁବନ ମଧ୍ୟରେ ଏକ 'ଜାଇ ବଗିଚା' ଓ 'ଜାଇ ପୋଖରୀ' ଥିବା କଥା ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଜଣାଯାଏ । ତେବେ ଯାହା ହେଉ ଆଇ ତୋଟା, ଜାଇ ତୋଟା, ଜାଇ ବଗିଚା, ଜାଇ ବଗିଚାରେ ପାଣି ଦେବାକୁ ଖୋଳାଯାଇ ଥିବା ପୋଖରୀ - ଏସମସ୍ତ ଏବେ ପୋତା ଯାଇ ଜନ ବସତିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଲାଣି ।

ଆଇ ତୋଟା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବିଶ୍ରାମ ସ୍ଥଳୀ ଓ ଏହାର ରକ୍ଷଣା ବେକ୍ଷଣା କରୁଥିବା ପୂଜିତ ବିଗ୍ରହଙ୍କ ରାଧା ରମଣ ମଠରେ ସମ୍ମୁଖରେପନ୍ଦର ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବା, ଏଗାର ଇଞ୍ଚ ଚଉଡ଼ା, ପନ୍ଦର ଇଞ୍ଚ ଉଚ୍ଚା କାଠ ବ୍ୟଧନୀ ଦିଆ ଏକ କାଚ ବାକସରେ ଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଏକ ଭଜା ମାଠିଆ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ମଠ ଅଧିକାରୀ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ତଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ସେବାରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସୁନ୍ଦୁହଟ ଇଲାକା ଜମିଦାର ଯୋଗ ଦେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଲାଗି ସେ ମନ୍ଦିରଟିଏ ନିର୍ମାଣ କରିବେ । ସର୍ବଜ୍ଞ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏହା ଜାଣି ଏକଦା ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ସେବା ପରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତ ପାଖରେ ଥିବା ଏକ ମାଟି ମାଠିଆ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ, ଏହି ମାଠିଆ ଯେଉଁଠାରେ ପଡ଼ି ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ସେଠାରେ ଜମିଦାର ବର୍ତ୍ତମାନର ମନ୍ଦିରଟି ନିର୍ମାଣ କଲେ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ହାତ ଲାଗି ଥିବାରୁ ଏହି ଭଜା ମାଟି

ମାଠିଆଟିକୁ ଏକ କାଚ ବାକ୍ସରେ ରଖି ପୂଜା କଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ କରିଥିବା ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ସେବା ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ । ଏଥିରେ ଗମ୍ଭୀରା ବା ରାଧାକାନ୍ତ ମଠ, ହରିଦାସ ମଠ, ଝାଞ୍ଜିପିଟା ମଠ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ସଂପ୍ରଦାୟ ସମେତ ଅଷ୍ଟ ଗୋସ୍ୱାମୀ, (ଷଡ଼ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହିତ ଲୋକନାଥ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ଭୃଗୁର ଗୋସ୍ୱାମୀ ପରେ ଯୋଗ ହେଲେ) ଅଷ୍ଟ କବିରାଜ, ଦ୍ୱାଦଶ ଗୋପାଳ, ଚଉଷଠି ମହନ୍ତ, ଷଡ଼ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ, ଦାୟାଦମାନେ ଯୋଗଦେଇ ଏହି ସେବା ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂପାଦନ କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ସେବା ବେଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବିଶେଷତଃ ବଡ଼ଶଙ୍ଖ ଠାରୁ ଟିକରପଡ଼ା, ମାଟିଆପଡ଼ା, କୁମୁଟି ପାଟଣା, ସିଦ୍ଧମହାବୀର ପାଟଣା ଓ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ହୃଦୟରେ ଥିବା ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ଉକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ ମାନଙ୍କ ପଦରଜ ସ୍ପର୍ଶରେ, ହରିବୋଲ ହୁଳହୁଲିର ଅମୃତ ନିନାଦ ମଧ୍ୟରେ ଘଣ୍ଟ, ଶଙ୍ଖ, ଖୋଳ, କରତାଳି ଧ୍ୱନି ତଥା ଉପରେ ଉଡୁଥିବା ବାନା ବୈରଖ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଲବଙ୍ଗ ଦ୍ୱୀପରେ ଉପନୀତ କରାଇଥାଏ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏକ ତ୍ରିଭୁଜ । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାହୁ ଅନ୍ୟ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ, ନିର୍ଭରଶୀଳ ଓ ସମ୍ପର୍କିତ । ବୃନ୍ଦାବନ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଭ୍ରମଣ ସ୍ଥଳୀ, ମାତ୍ର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା ତାଙ୍କ ରହଣୀ ସ୍ଥଳୀ । ଅଠତାଳିଶ ବର୍ଷ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରୁ ଅଠର ବର୍ଷ କାଳ ତାଙ୍କର କଟିଥିଲା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ । ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଆଗମନ ଓ ଏଠାରେ ଅଠର ବର୍ଷ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ପ୍ରଥମ ଛଅ ବର୍ଷ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଆବେଗ ଓ ଆବେଶ ସ୍ଥଳିତ ରହିଥିଲା । ଏହି ସମୟର ଜନ ଜୀବନ ସହିତ ତାଙ୍କର ସଂପୃକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଅବଶିଷ୍ଟ ବାରବର୍ଷ ପାଇଁ ଅନନ୍ୟ ଭାବେ ‘ଜନଗଣ ମନ ଅଧିନାୟକ’ରେ ପରିଣତ କରି ଦେଇଥିଲା ।

ଗମ୍ଭୀରାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଜ୍ଜନର ରହସ୍ୟମୟ ଅନ୍ତର୍ଲୀଳା ଅନେକ ବିଶ୍ୱସନୀୟ / ଅବିଶ୍ୱସନୀୟ କଳ୍ପନା ଜନ୍ମନା ଭିତରେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ । କେତେକ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅପାଣିପାଦ ଶରୀରରେ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲେ କହିଲା ବେଳେ ଆଉ କେତେକ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଅନନ୍ତ ନୀଳ ପାରାବାରକୁ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନରେ ଝାସ ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପ୍ରଭାବ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର

ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ଓ ବିଦ୍ୱେଷୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତରେ ସଂହାର କରିଥିଲେ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତେବେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯିବା ଏକ ଭାକ୍ତିକ ମିଥ୍ୟା । ତେଣୁ ଏହା ଅଗ୍ରହଣୀୟ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ସମୁଦ୍ର ଭିତରକୁ ଭାବାବେଶରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅବାସ୍ତବ ଓ ଅବାଚ୍ଛର ମନେ ହୁଏ । ସ୍ୱୟଂ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଉଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତୀକ ପାରାବାର ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ସମୀଚୀନ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାଛଡ଼ା ପ୍ରଥମ ଛଅ ବର୍ଷ ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାର ବର୍ଷ ସେ ରାଧାଭାବରେ ସବୁବେଳେ ପ୍ରାୟ ଗମ୍ଭୀରା ଭିତରେ ଏକାନ୍ତ ଭାବେ ଅନନ୍ତ ଲୀଳା ଆସ୍ବାଦନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଭାବାବେଶ ବେଳେ ଅନ୍ତରଂଗ ଅନୁଗାମୀ, ଭକ୍ତ ଓ ପାର୍ଶଦମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଘେରି ରହୁଥିଲେ । ତେଣୁ ପାର୍ଶଦଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏଡ଼େଇ ଦେଇ ସମୁଦ୍ରକୁ ଯିବା ଓ ଭଗ୍ନ ଭାବାବେଶ ଭିତରେ ସମୁଦ୍ର ଭିତରକୁ ଝାସ ଦେବା କଥା ଅବାସ୍ତବ ମନେ ହୁଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟି ତାଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତରେ ମାରି ଦେବା ସୁସ୍ଥ ଚିନ୍ତନର ପ୍ରତିଫଳନ ନୁହେଁ । ସତ୍ୟ ନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ ପ୍ରଣୀତ ‘କଳିଙ୍ଗର ଆତ୍ମଲିପି’ ପାଠ କରିଥିବା ପାଠକ କଳିଙ୍ଗର ଆତିଥେୟତା ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅଂକୁଶ ଉଠାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ବିଭିନ୍ନ ବିଦେଶୀମାନେ ଛଳନା ବା ପ୍ରତାରଣାରେ କଳିଙ୍ଗରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିବା ଇତିହାସ ସମର୍ପିତ । ମାତ୍ର ଉତ୍କଳୀୟ ଜନତା ସୁରକ୍ଷାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିବା ତାର ଅତିଥି ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ମଧୁର ଜଳ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ପ୍ରୟାସ ଭଳି ବିରଳ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆସିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଅର୍ଥାଭାବ ଘଟିଲେ ପଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଉଧାର କରି ସ୍ୱଦେଶକୁ ବାହୁଡ଼ିବା ଘଟଣା ପ୍ରଚଳିତ ରହିଛି ।

ତା’ ଛଡ଼ା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁସୂତ ନୀତି ‘ଜୀବେ ଦୟା ନାମେ ପ୍ରେମ’ରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାର ବିଭୀଷ କଳ୍ପନା ଉଦ୍‌ଭବ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଯଦିବି ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ବିରୋଧୀ ଓ ବିଦ୍ୱେଷୀ ଥିଲେ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ସେମାନେ ଅସ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟକ ହୋଇଥିବା ନିଶ୍ଚିତ । ତାଙ୍କର ପାର୍ଶଦ, ଅନୁଗତ ତଥା ଅନୁଗୃହୀତ ଶିଷ୍ୟ, ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏହି ମୁଷ୍ଟିମେୟ

ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜନ୍ମନ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କିଭଳି ସପଳ ହୋଇଥିବ ?

ଅତଳାଳା ସମୟରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରାୟ ମୌନ ରହି ଗମ୍ଭୀରାରେ ଏକାନ୍ତ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ସେ ପବିତ୍ର ସ୍ଥଳୀ ମାନ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଶିଷ୍ୟ, ଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ଯାଉଥିବାର ଉଦାହରଣ ରହିଛି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ ନିଧନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ମନେ ହୁଏ । ଏହା ଛଡ଼ା ରାଜ ପରିବାରର ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ପ୍ରତାପ ରୁଦ୍ର ବେଦ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜର ସ୍ୱୟଂ ରାଜଗୁରୁ କାଶୀ ମିଶ୍ର, ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀର ସାର୍ବଭୌମ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ, ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସ୍ୱୟଂ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ସେବାୟତ ସଂପ୍ରଦାୟ ଭିତରୁ କହ୍ନାଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ମାରିବା ଏକ ବିକୃତ ମଣ୍ଡିତର କଳ୍ପନା ।

ଆଉ ଏକ ମତ, ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଆଗାଧାତ ପାଇ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ନିର୍ଭର ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ନମିଳିବା ଯାଏ ସଂପ୍ରତି ମିଳୁଥିବା ଉପାଦାନକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଏବଂ ପରିବେଶଗତ ଆଧାରକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଏହା ସମୀଚୀନ ମନେ ହୁଏ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ନବମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ଯେ, ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିବା ସମୟରେ ‘ଇଟା ଉପରେ ତାଙ୍କ ବାମ ପାଦ ପଡ଼ି ବୃକ୍ଷାଙ୍ଗୁଳିରେ କ୍ଷତ ହୋଇ କ୍ରମେ ଦୁଇ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ହାନି ଘଟି ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା ଦିନ ବ୍ରାହ୍ମ ମୂହୂର୍ତ୍ତରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ ହୋଇଥିଲା ଓ ସଂଗୋପନରେ ତାଙ୍କୁ ‘କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ’ରେ ସମାଧି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ।

(ପୁରୀବୋଲି, ପୃ.୧୮୪)

ଏ ତଥ୍ୟକୁ ଅଧିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଆନୁସଙ୍ଗିକ କେତେକ କଥା ମନକୁ ଆସେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର କୂର୍ମ ବେଢ଼ା ଭିତରେ ଯେଉଁଠି ଏବେ ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗର ପାଦ ଚିହ୍ନ ସ୍ଥାପିତ ଓ ଅର୍ଚ୍ଚିତ ହେଉଛନ୍ତି (କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ ଯିବାର ଡାହାଣ ପଟରେ, ବଳି ପାତାଳ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାୟ ଆଗ ସାମନା ଫୁଲ ଗୁଚ୍ଛ ଘର ସଂଲଗ୍ନ), ସେ ସ୍ଥାନରେ ହୁଏତ ନୃତ୍ୟରତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବାମ ପାଦ ବୃକ୍ଷାଙ୍ଗୁଳି ଇଟାରେ ବାଜି ରକ୍ତାକ୍ତ କ୍ଷତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବ ବା ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଆଗାଧାତ ପାଇବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟମ କରାଇବାକୁ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ରଖା ଯାଇଥିବା ସମ୍ଭବ ବା ତାଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ପରେ ସଂଗୋପନରେ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ ନେବା ବେଳେ ଏଠାରେ ତାଙ୍କୁ ରଖା ଯାଇଥିବା ସମ୍ଭବ । ତେବେ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଗବେଷଣା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ, ଯଦି ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ସମାଧି ଦିଆଗଲା, ତେବେ ଏହାର ସ୍ମୃତି ଓ ସ୍ମାରକା ରଖାଗଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ, କୌଣସି ମଣିଷ ଯେତେ ବଡ଼ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ନବକଳେବର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ସମାଧି ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ନବକଳେବର ବେଳେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଆଦିଙ୍କୁ ଶିଆଳୀ ଲତା ପରିବେଷିତ, ଏକ ଅନ୍ଧାରୁଆ ଗର୍ଭକୁ ନେଇ ସମାଧି ଦେବାର ବିଧି ଅଦ୍ୟାବଧି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ । ଏହି ଦେବ ସମାଧି ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରବେଶ ପଥରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ ସିନ୍ଦୂର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୋଇ ମଶାଣୀ ଚଣ୍ଡା/ମଶାଣୀ ମହାବୀର ନାମରେ ସେବାୟତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ପୂଜିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମହାପ୍ରୟାଣ ଖ୍ରୀ. ୧୫୩୪ ରେ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବ । ଯଦି ସେହି ସମୟରେ ନବକଳେବର ପରଂପରା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥାଏ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନବକଳେବର ବେଳେ ଯେଉଁଠାରେ ମହାପ୍ରଭୁମାନଙ୍କୁ ସମାଧି ଦିଆଯାଉଛି, ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସଂଗୋପନରେ ସମାଧି ଦିଆ ଯାଇଥିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ ।

ଆଦି ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ (ଖ୍ରୀ. ୭୮୮ - ଖ୍ରୀ. ୮୨୦) ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆଗମନ କରିବା କାଳରେ ସୋନପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଗୋପାଳୀ ଗ୍ରାମରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଉଦ୍ଧାର କରି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମସମେତ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଏହି ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ସାଧୁ ସନ୍ଥଙ୍କ ପାଇଁ ଛତ୍ରଭୋଗ (ଭୋଗ ମଣ୍ଡପ ପୂଜା) ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇଥିଲେ ବୋଲି କେତେକ ଗବେଷକ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପୂଜିତ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଭୃଗୁଭିକ୍ଷୁ କରାଇବା ସମ୍ଭାବନା କମ୍ । କାରଣ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହମାନଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । ‘ଦିଅବର’ ନାମକ ଏକ ବରଗଛ ତଳେ ଥିବା କୀଟଦ୍ରଷ୍ଟ ବିଗ୍ରହ ଆଣି ତାକୁ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପୋତିଥିବାର କୌଣସି ବିବରଣୀ ବିଭିନ୍ନ ସୂତ୍ରରୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ବରଂ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଯବନ ଆକ୍ରମଣ ଯୋଗୁଁ ବିଗ୍ରହମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ଭକ୍ତ ଓ ସେବାୟତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପସାରିତ ଓ ଅନ୍ୟତ୍ର ସଂଗୋପିତ ହେବା ଜଣାପଡ଼େ । ବିଗ୍ରହମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ସମୟରେ ଭଗ୍ନ ହେବା ଯୋଗୁଁ ଓ ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅପବିତ୍ର ହେବା କାରଣରୁ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବେଳେ ନବକଳେବରର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଅପର ପକ୍ଷରେ

ଗଙ୍ଗ ଶାସନ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ଶାସନ, ଏପରିକି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ନେତୃତ୍ୱ ସବଳ ଥିବାରୁ ବଙ୍ଗ ଶାସକ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନ ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ଏଥି ପାଇଁ ପ୍ରତିବେଶୀ ଯବନ ଶାସକ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଆତଙ୍କର ଭୂମି ଥିଲା । ତେଣୁ ଏ ସମୟରେ ବିଗ୍ରହମାନେ ମନ୍ଦିରରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବା ବା ଏମାନଙ୍କୁ ଲୁଚାଇଦିଅନ୍ତୁ କରି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ନଥିଲା । ଇତିହାସରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଦଶକ ପରେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ (୧୬୦୯ ଖ୍ରୀରେ) ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ନବକଳେବରର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀ. ୧୫୬୮ରେ କଳାପାହାଡ଼ ଆକ୍ରମଣ ପରେ ଖ୍ରୀ. ୧୬୨୨ରେ ଭୋଇ ବଂଶର ନରପତି ନରସିଂହ ଦେବ ଓ ଖ୍ରୀ. ୧୬୯୮ରେ ଗଜପତି ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ତଥା ଖ୍ରୀ. ୧୭୩୩ରେ ଭୋଇ ବଂଶୀୟ ଗଜପତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ(୨) ଯଙ୍କ ବେଳେ ବିଧର୍ମୀ ଓ ବିଦ୍ୱେଷୀ ଆକ୍ରମଣ ଯୋଗୁଁ ନବକଳେବର ହୋଇଥିଲା । ଏହାଛଡ଼ା ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ, ତଥା ଅବଶେଷରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା ସମ୍ପାଦନ ଭିତରେ ପାରମ୍ପରିକ ଆବଶ୍ୟକତା ବା ବିଧି ପାଳନ ଦିଗରୁ ତତ୍ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିଥିବାରୁ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା ଆସିବା ପରେ ନବକଳେବରର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଛି । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ ଓ ତିରୋଧାନ କାଳରେ ନବକଳେବର ହେବାର ସମ୍ଭାବନା କମ୍ ଥିଲା । ତେଣୁ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ବିବରଣୀ ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନବକଳେବର ବେଳେ ଏବେ ଯେଉଁଠି ପାତାଳୀ କରାଯାଇଛି, ସେହି ପାଖରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଭୂଗର୍ଭସ୍ଥ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା କରାଯାଇପାରେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶିଆଳୀ ଲତାରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଇଥିବା ବେଳେ ଜାରୀ ଶବର ଶରାଘାତରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଥିଲେ, ଏହା ଶାରଳା ଦାସ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଆଖ୍ୟାୟିକା ଭିତ୍ତିରେ ଶିଆଳୀ ଲତା ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମାଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିବା ବା ସମାଧି ସ୍ଥାନରେ ପରେ ଶିଆଳୀ ଲତା ଉଠିଥିବା ବା ରୋପଣ କରାଯାଇଥିବାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନପାରେ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା, ଗୁରୁ ଅନୁସାରେ ସଂଗୋପନରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସମାଧି ଦିଆଯାଇଥିଲା । କୂର୍ମବେଢ଼ା ଢେଙ୍କଲେ ବାହାର ବେଢ଼ାରେ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ ଓ

ଏହା ମେଘନାଦ ପାତେରୀକୁ ଲାଗିଛି । ଜଣେ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଓ ପରିଶ୍ରମ କଲେ ଏହି ମେଘନାଦ ପାତେରୀ ଅତିକ୍ରମ କରି ବାହାର ବେଢ଼ା ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିବ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବେଳକୁ ଏହି ମେଘନାଦ ପାତେରୀ ଥିଲା ନା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ଏହା ନିର୍ମିତ ହେଲା, ଏ ଦିଗରେ ଅଧିକ ଗବେଷଣା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସଂଗୋପନରେ ସମାଧି ଦିଆଯିବା ବେଳେ ସଂପୃକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ବିରୋଧ ପ୍ରାୟ ନଥିବ । କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଧାର୍ମିକ ପ୍ରଭାବ ସମାଜରେ ଏତେ ଅଧିକ ଥିଲା ଯେ, ଧର୍ମ ସମ୍ମୁଖରେ ସବୁ ନୀତି ନିୟମ ଗୌଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଉପାସନାର ପ୍ରଭାବ ଯୋଗେ ଧାର୍ମିକ ଜଗତରେ ସେତେବେଳକୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମିଳିତ ବିଗ୍ରହ ଭାବେ ସମାଜରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମାଜରେ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଗୃହୀତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ପ୍ରତାପ ରୁଦ୍ର ତାଙ୍କ ରାଜଗୁରୁ କାଶୀଶ୍ୱର ମିଶ୍ର ଓ ସଭା ପଣ୍ଡିତ ସାର୍ବଭୌମଙ୍କ ଅନୁମୋଦନରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସମାଧି ଦେବା ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଥିବା ସମ୍ଭବ । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ରାଜା ଚଳନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇଲା ପରେ ଆଉ ଅନ୍ୟମାନେ ଏହାର ବିରୋଧ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାଇ ପାରେ ।

ତେବେ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମ ମାୟାପୁରୀ ନବଦ୍ୱୀପ ନଦିଆ ତାଙ୍କର ଭ୍ରମଣ ଓ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ଉତ୍ତର ଭାରତର ବୃନ୍ଦାବନ, ଗଢ଼ା, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ତଥା ସମଗ୍ର ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଓ ଚେତନାରେ ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ଉଦ୍‌ଜୀବିତ ଥିଲା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ବାଧା ପ୍ରତିବନ୍ଧକୁ ପ୍ରତିହତ କରି ସେ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଧନ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ଏଭଳି ଭକ୍ତପ୍ରବରଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ସଫଳ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ରଖିବାରେ ।

ଶ୍ରୀ ସିଦ୍ଧ ତପୋବନ,
ଚିକରପଡ଼ା ସାହି
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର - ୨

ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ସେବାରେ ଜିଜୀବାଛି ଓ ଗୁରୁ ରାମଦାସ

ଡକ୍ଟର ଚିତ୍ରସେନ ପଣାୟତ

କଳାପାହାଡ଼ର ଆକ୍ରମଣ ପରେ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ ରହିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ସେବାପୂଜାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ତାଙ୍କ ପରେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଉପରେ ଯବନମାନଙ୍କର ସଂଘବଦ୍ଧ ଆକ୍ରମଣ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ଏହି ପରିବେଶରେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ତାଙ୍କ ଦେବୀନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଦାୟିତ୍ବ ଅର୍ପଣ କରି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ । ସେତେବେଳେ ବଙ୍କା ପ୍ରଦେଶ ପଟୁ ଅବଦୁଲ ସେରଖାଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଲୁଣ୍ଠନ ପାଇଁ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଯବନ ସେନାଙ୍କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରି ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ବୀର ପ୍ରାଣବଳି ଦେଇଥିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ହାହାକାର ଦେଖାଦେଲା ।

ଏହିପରି ଏକ ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଦର୍ଶନାର୍ଥେ ଏକ ମରହଟ୍ଟା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ଦଳ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ମରହଟ୍ଟା ବୀର ଶିବାଜୀଙ୍କ ମାତା ଜିଜୀବାଛି ଏବଂ ଗୁରୁ ସମର୍ଥ ରାମଦାସ । ଜିଜୀବାଛି ଦେଖିଲେ, ଏହି ଦାରୁଣ ବିପଦ କାଳରେ ଲୋକମାନେ ଅସହାୟ ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି; କାହାର ଦମ୍ଭ ଓ ସାହସ ପାଉନାହିଁ । ଚାରିଆଡ଼େ କୋକୁଆ ଭୟ; ସମସ୍ତେ ଉଦାସୀନ ଓ ନିଷ୍ଠୁହ । ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କୁ ଏବଂ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ରତ୍ନଭଣ୍ଡାରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କେହି ସମର୍ଥ ଥିବାପରି ଜଣାପଡୁ ନାହାନ୍ତି ।

କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ଏ ଶକ୍ତି । ଜିଜୀବାଛି ଓ ଗୁରୁ ସମର୍ଥ ରାମଦାସ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ବଜ୍ରଗନ୍ଧାର ସ୍ଵରରେ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଓ ଉତ୍ସାହ ଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜା ଓ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ମାନେ ଗୁରୁ ସମର୍ଥ ରାମଦାସଙ୍କ ନେତୃତ୍ବରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଧପରିକର ହୋଇ ଜିଜୀବାଛି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ବସି ରହିଲେ ।

ମହମ୍ମଦ କାଦର ଏବଂ ମକ୍ରମ ଖାଁ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ରତ୍ନ ଭଣ୍ଡାର ଲୁଟିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶଙ୍ଖକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବା ବେଳକୁ ସହର ଜନଶୂନ୍ୟ । ଏକମାତ୍ର ବୃଦ୍ଧା ମହିମା ଜିଜୀବାଛି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ବସିଛନ୍ତି । ଯବନ ମାମଲତକାରମାନେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ - ମା, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରତ୍ନଭଣ୍ଡାର କେଉଁଠି ଅଛି ? ତୁମ ଧର୍ମର ରାଣ ନେଇ ସତ୍ୟ କୁହ । ଜିଜୀବାଛି ଉତ୍ତର ଦେଲେ- ୧, ୨, ୩ ଘରେ ଭଣ୍ଡାର ଅଛି । ଏହା ଶିବ କର୍ଣ୍ଣାମେଶ୍ଵରଙ୍କ ରାଣରେ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ଯବନ ମାମଲତକାର ମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଯଦି

ସେମାନେ ୧କୁ ଭୋଗମଣ୍ଡପ, ୨କୁ ଜଗମୋହନ ଓ ୩କୁ ମୁଖଶାଳା ହିସାବ କରିଥାଆନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ରତ୍ନଭଣ୍ଡାର ଲୁଟି ନେବାକୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ସିଂହଦ୍ୱାର ଗୁମୁଟକୁ ୧, ଘୋଡ଼ାଦ୍ୱାର ଗୁମୁଟକୁ ୨ ଓ ଭୋଗମଣ୍ଡପକୁ ୩ ବୋଲି ଭାବି ଖୋଜା ଖୋଜି କରି କିଛି ପାଇଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ଶୂନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଦେଖି ହତାଶ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।

କୌଣସି ସୂତ୍ରରୁ ସୂଚନା ପାଇ ସେ ଆଡ଼େ ଫତେ ଖାଁ, ସୁବା ମହମ୍ମଦ ପ୍ରଭୃତି ସଂଗଠିତ ଭାବେ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ଅପବିତ୍ର କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନ କରି ନେଉଥିବା ଭକ୍ତ ଓ ସେବକମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଲେ । ଏହା ଦେଖି ଗୁରୁ ରାମଦାସଙ୍କ ନେତୃତ୍ବରେ ଭକ୍ତଗଣ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ଗଜପଦା ନାମକ କିଲ୍ଲାରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୁରୁ ରାମଦାସଙ୍କ ସହିତ ମାଣତ୍ରୀଗଡ଼ ଦଳବେହେରା, କୁଅଁର ସିଂହ, ଚନ୍ଦନ ସିଂହ ପ୍ରମୁଖ ଅକ୍ଷସଂଖ୍ୟକ ବୀର ଥିଲେ । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ନିଜ ଜୀବନର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରି ସାରିଥିଲେ । ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଯବନମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ଗୁରୁ ରାମଦାସ କାତର ଭାବେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସୁମରଣ କଲେ - ହେ ମହାବାହୁ ! ନିଜେ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କୃପା ହେଉ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଭାବେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବେଗରେ ଦୁଇଜଣ ବୀର ପଛପଟୁ ଆସି ରାମଦାସଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗଦେଲେ ଏବଂ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଯବନସେନା ପରାସ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଲେ (ହକ୍କୁ ହେଲେ) । ସେହି ଦିନୁ ସେହି ସ୍ଥାନର ନାମ ହେଲା ହକ୍କୁଆଡ଼ ।

ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହମାନେ ବର୍ଷେ କାଳ ଗଜପଦା କିଲ୍ଲାରେ ପୂଜା ପାଇଥିଲେ । ସାମନ୍ତମାନେ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରୁଥିଲେ । ତାପରେ ନରସିଂହ ଦେବ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଭଗ୍ନ ଦେଉଳରେ ତୃନ ଲଗାଇବା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ତୃନରା ସେବା ନିୟୋଗର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପୂର୍ବଦିନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ପୁନଃ ସଂସ୍କାର କରାଯାଇ ଠାକୁର ମାନଙ୍କୁ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ବିଜେ କରାଗଲା । ଗୁରୁ ସମର୍ଥ ରାମଦାସଙ୍କୁ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ମରିଚାଇ ପାଟଣାରେ ରାଜା ମଠ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ମଠରେ ଗୁରୁ ରାମଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କର୍ଣ୍ଣାମେଶ୍ଵର ମହାଦେବଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହା କର୍ଣ୍ଣାମଗିରି ମଠ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିଲା ।

ସହକାରୀ ପ୍ରଶାସକ
ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, ପୁରୀ

ଭକ୍ତପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ

ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏକ ରହସ୍ୟମୟ ଠାକୁର : ଆଦିବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଏକ ଶବ୍ଦର ଦେବତା, ଜୈନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ରକ୍ଷଭନାଥ, ବୌଦ୍ଧଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ବୁଦ୍ଧ, ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଶ୍ରୀପତି, ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଶୈବଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଭୈରବ, ଶାକ୍ତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ମହାକାଳୀ ଏବଂ ରାମ ଭକ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଶ୍ରୀରାମ । ଯେ ଯେଉଁ ଭାବରେ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଚାହଁନ୍ତି, ତା' ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେହି ରୂପ । ସେ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଭା, ସୀମା ବା ରୂପରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହଁନ୍ତି ।

ବେଦ, ଉପନିଷଦ ଓ ଗୀତାରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ କରାଯାଇଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅନ୍ୟନାମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ତାଙ୍କ ଧାମର ନାମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । କପିଳ ସଂହିତାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି -

ସର୍ବେଷାଂ ଚୈବ ଦେବାନାଂ

ରାଜା ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ

ସର୍ବେଷାଂ ଚୈବ କ୍ଷେତ୍ରାଣାଂ

ରାଜା ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ॥

ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମ ପୁରାଣରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଉକ୍ତି ହେଲା,

ଯଥା ସର୍ବେଶ୍ୱରୋ ବିଷ୍ଣୁଃ ସର୍ବଲୋକୋତ୍ତମୋତ୍ତମଃ ।

ତଥା ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥାନାଂ ବରିଷ୍ଠଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମନ୍ ॥

ପୁରୁଷ ଶବ୍ଦ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ । ଏହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ । ଋକ୍ ବେଦର ପୁରୁଷସୂକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସହସ୍ରଶୀର୍ଷୀ, ସହସ୍ରାକ୍ଷ, ସହସ୍ରପାଦ ଭାବରେ ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଅଛି ।

ଉପନିଷଦରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ବିଷୟରେ କୁହାଯାଇଛି-

ଅପାଣି ପାଦୋ ଯବନ ଗ୍ରହୀତା

ପଶ୍ୟତ୍ୟତକ୍ଷୁଃ ସଶୃଣୋତ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣଃ ।

ସ ବେଭି ବେଦ୍ୟଂ ନ ଚ ତସ୍ୟାସ୍ତିବେଭା

ତମାହୁରାଧ୍ୟଂ ପୁରୁଷଂ ମହାତ୍ମନ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍, ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ହସ୍ତପାଦ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସର୍ବାଧିକାରୀ, ଚକ୍ଷୁ ନ ଥାଇ ସର୍ବଦର୍ଶୀ, କର୍ଣ୍ଣ ନ ଥାଇ ସର୍ବଶ୍ରୋତା ଓ ସର୍ବଜ୍ଞତା ତଥା ଅତିତ୍ୱ ଶକ୍ତିମାନ, ସେ ହିଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ସେହିପରି ଗୀତାରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି,

ଯସ୍ମାତ୍ କ୍ଷରମତୀତୋଽହମକ୍ଷରାଦପି ଚୋତ୍ତମଃ

ଅତୋଽସ୍ମି ଲୋକେ ବେଦେ ଚ ପ୍ରଥତଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ

ଅର୍ଥାତ୍ - ମୁଁ କ୍ଷର ବା ବିନାଶଶୀଳ ଶରୀର ଓ ଅକ୍ଷର ବା ଅବିନାଶୀ ଚୈତନ୍ୟ ଠାରୁ ଅତୀତ ତଥା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ଏଥିପାଇଁ ଲୋକ ମୁଖରେ ଓ ବେଦରେ ମୁଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନାମରେ ବିଦିତ । ଅତଏବ ବେଦ, ଉପନିଷଦ ଓ ଗୀତାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହିଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପାଦ ନାହିଁ, ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହାତ ନାହିଁ, କାନ ନାହିଁ ଓ ଦୁଇଟି ଗୋଲକକୁ ଆଖି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଆଖି ନ ଥାଇ ସେ ସବୁ ଦେଖନ୍ତି, କାନ ନ ଥାଇ ସେ ସବୁ ଶୁଣନ୍ତି, ହାତ ନ ଥାଇ ସବୁ କରନ୍ତି ଓ ପାଦ ନ ଥାଇ ସବୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି । ସେ ଅବତାରୀ ପୁରୁଷ । ଭାଗବତକାର ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶରୀରରୁ ସବୁ ଅବତାର ଜାତ ଓ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥା,

ଯେତେ ଯେତେ ବିଷ୍ଣୁ ଅବତାର

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରୁ ସେ ବାହାର ।

ଏ ଦେବ ଦେବଙ୍କ ଉତ୍ତମ

ଏ କ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ॥

ନିଖୁଳ ବିଶ୍ୱ ପାଇଁ ଆତ୍ମା ପୁରୁଷର ପୂର୍ଣ୍ଣତାପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଆତ୍ମୋତ୍ତର ହେଉଛି ଉତ୍ତମ ପୁରୁଷ ବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ, ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱ ଚେତନା ହିଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚେତନା ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ହେଉଛି ଭକ୍ତ । ସେଥିପାଇଁ ଯଥାର୍ଥରେ କୁହାଯାଇଛି 'ଅପାର କରୁଣାସିନ୍ଧୁଃ ଭଗବାନ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ' । କେଉଁ ଭକ୍ତର ମନ ବାଞ୍ଛା ପୂରଣ ପାଇଁ ସେହି ଭକ୍ତର ସେ କେତେବେଳେ ପୁଅ ହୁଅନ୍ତି, ଆଉ କେତେବେଳେ ମା'ର ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରନ୍ତି । ଭଗବାନ ଅର୍ଜୁନ ରଥର ସାରଥୀ ମଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ କେଉଁ ଭକ୍ତ ସହିତ ମିତ୍ରତା

କରି ମିତ୍ରର ସମସ୍ତ ଭାର ବହନ କରନ୍ତି । ଭାବଗ୍ରାହୀଙ୍କୁ ସୁଦାମାର ଖୁଦଭଜା ଭଲ ଲାଗେ । ଶବରୀର ଅଇଁଠା କୋଳି ଖୁବ୍ ସ୍ବାଦ ଲାଗେ । ବିଦୁରର ଶାଗ ଭଜା ଓ ବିଦୁର ପନ୍ଦର କଦଳୀ ଚୋପା ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ । ଦାସିଆର ନଡ଼ିଆକୁ ଆନନ୍ଦରେ ସେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି ଉକ୍ତ କିଏ ? ଗୀତା, ଭାଗବତ ମାଧ୍ୟମରେ ଭକ୍ତର ଲକ୍ଷଣମାନ ପରିବେଷିତ ହୋଇଅଛି । ଗୀତାର ସାରମର୍ମ ହେଲା, ଈଶ୍ବରଙ୍କ ନିକଟରେ ଅତଳା ଭକ୍ତି ଓ ଅତୁଟ ବିଶ୍ବାସ ରଖିବା ସହ ତାଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେବା । ସେ ଭଳି ଭକ୍ତର ଅପ୍ରାପ୍ତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ଓ ପ୍ରାପ୍ତ ବସ୍ତୁର ରକ୍ଷଣା ବେକ୍ଷଣ ଦାୟିତ୍ବ ଭଗବାନ ହିଁ ବହନ କରନ୍ତି । ଜଣେ ସାମାଜିକ ପ୍ରାଣୀ ସାମ୍ବାରିକ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ରହୁ, ଈଶ୍ବରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ତାଙ୍କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ବୋଲି ମନେ କରୁ ଓ କର୍ମ ଫଳରେ ଆସକ୍ତି ନରଖି ସେହି ଫଳ ଈଶ୍ବରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରୁ । ତେବେ ସେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଭକ୍ତ ହେବ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ । ଜଣେ ଭଲ ମଣିଷ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ । ଯେ ସର୍ବଭୂତରେ ଦ୍ବେଷ ରହିତ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ମିତ୍ରତା ଓ ଦୟାଭାବ ଯାହାଙ୍କର ଥାଏ, ଯେ ଅନାସକ୍ତ ଓ ଅହଂକାରଶୂନ୍ୟ, ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ସବୁ ସମାନ, ଯେ କ୍ଷମାଶୀଳ, ସଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ନିତ୍ୟଯୋଗୀ, ସଞ୍ଜତ ଓ ଯେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ବରେ ଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚିତ ଏବଂ ଯେ ଈଶ୍ବରଙ୍କ ଠାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଅନବରତ ଲଗାଇଥାନ୍ତି, ସେ ଭକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ । ସେହିପରି ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ କେହି ଉଦ୍ବେଗ, ଭୟ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ଓ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଏ ସବୁ ପାଇ ନଥାନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବ୍ୟାକୁଳତା, ଭୟ ଭାବ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନଥାଏ, ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ । ଯାହାଙ୍କର ବାହ୍ୟ ତଥା ଅଭ୍ୟନ୍ତର ସମାନ, ଯେ ନିରଳସ ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତି, ଯେ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ରର ପାର୍ଥକ୍ୟ ନ ଥାଏ, ବରଂ ଯେ ଉଭୟଙ୍କୁ ସମଜ୍ଞାନ କରିଥାନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ । ଏହାଛଡ଼ା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଇଷ୍ଟ ପାଇଲେ ହୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିଲେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେ ଶୁଭ ଅଶୁଭ, ମାନ ଅପମାନ, ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସା, ଶୀତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଓ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ଅବିଚଳ ରହି ପାରନ୍ତି ଓ ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର, ଯେ ସଂଯତ ବାକ୍, ସେ ହିଁ ଭକ୍ତ ପଦବାର୍ଥ । ଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ଦଶ ଲକ୍ଷଣ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଯଥା -

ଅକ୍ରୋଧ ବୈରାଗ୍ୟ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟାଣୀ

କ୍ଷମା ଦୟା ସର୍ବଜନପ୍ରିୟଂ ଚ

ନିର୍ଲୋଭଦାନୀ ଭୟଶୋକହୀନ

ଭକ୍ତ ପ୍ରମାଣ ଦଶଲକ୍ଷଣଂ ଚ ।

ଅର୍ଥାତ୍, କ୍ରୋଧକୁ ଦମନ କରିଥିବା, ଆସକ୍ତି ନଥିବା, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇଥିବା, କ୍ଷମା ତଥା ଦୟାଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଓ ସର୍ବଜନ ପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଭକ୍ତ କୁହାଯାଏ । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ ସେ ନିର୍ଲୋଭ, ଦାନୀ, ଭୟହୀନ ଓ ଶୋକହୀନ ହେବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର । ଏ ସବୁରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଭଲ ମଣିଷ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ । ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ଭଲ ମଣିଷ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ବ୍ୟାସଦେବ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ରଚନା କଲେ । ସେ ସମସ୍ତରୁ ଦୁଇଟି କଥା ସାର ଅଟେ । ଯଥା,

ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣେଷୁ

ବ୍ୟାସସ୍ୟ ବଚନଂ ଦ୍ବୟମ୍ ।

ପରୋପକାରଃ ପୁଣ୍ୟାୟ

ପାପାୟ ପରପାତ୍ନମ୍ ॥

ପରୋପକାର ହେଉଛି ପୁଣ୍ୟ ଓ ପରକୁ ପାତ୍ନା ଦେବା ହେଉଛି ପାପ ।

ଏପରି ଉଚ୍ଚମାନର ମଣିଷ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଶରଣାପନ୍ନ ହୁଏ, ତା'ର ଆଉ ନିଜ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବାର ନଥାଏ । ଶରଣାପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର କେତେକ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ଥାଏ । ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେବା ଦରକାର ଯେ ସେ କ'ଣ କରିବ, ତା'ର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ, ଏ ସବୁ ଚିନ୍ତାରୁ ସେ ମୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ୍ । ସେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭୟ ହେବା ଦରକାର । ସେହିପରି ସେ ନିଃଶୋକ ହେବା ଉଚିତ୍ ଓ ନିଃଶଙ୍କ ହେବା ଦରକାର । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଶରଣଦାତାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ନଥାଏ - ତା' ମନରେ ବିପରିତ ଧାରଣା ରହେ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟର ସହିତ ଶରଣାଗତିକୁ - ସ୍ବାକାର କରିନିଏ, ତାହାଠାରେ ଚିନ୍ତା, ଭୟ, ଶୋକ ଆଦି ଦୋଷ ରହେ ନାହିଁ । ତାହାର ଶରଣାଗତି ସ୍ବତଃ ଦୃଢ଼ ହୁଏ ।

ପାତ୍ରସାହି ଲେନ୍

ପୁରୀ

ଶ୍ରୀସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମାର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରହସ୍ୟ

ଡକ୍ଟର ପ୍ରଭାତ ରଞ୍ଜନ ମହାପାତ୍ର

ପରମ ପବିତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନନ୍ତ କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନାୟକ ସଜ୍ଜିତାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ବେଦାନ୍ତ ବେଦ୍ୟ ବିଶ୍ୱବନ୍ଦ୍ୟ ଚତୁର୍ବର୍ଗଫଳପ୍ରଦ ସର୍ବବେଦମୟ ସର୍ବଦେବମୟ ସର୍ବସ୍ୱରୂପ^(୧) ସର୍ବାଧାର ସର୍ବକାମ ସର୍ବରସ ସର୍ବଜନବନ୍ଦ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସର୍ବତୋମୁଖ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ବିଚିତ୍ର ରହସ୍ୟମୟ ଦାରୁବିଗ୍ରହ ଧାରଣ କରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରସ୍ଥ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ବିରାଜମାନ କରିଛନ୍ତି । ଆକାଶ ଯେପରି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଏବଂ ସମୁଦ୍ର ଯେଭଳି ସୁଗଭୀର ଓ ବିଶାଳ, ମହାପ୍ରଭୁ ସେହିଭଳି ଅସୀମ ଓ ଗଭୀର ଚେତନାର ପ୍ରତୀକ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅନଧ୍ୱଞ୍ଜିତ ରହସ୍ୟମୟୀ ଚେତନାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ (ଲୌକିକ ତଥା ଅଲୌକିକ) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଦାର୍ଶନିକ, ଭାବୁକ, ସମାଲୋଚକ, ଐତିହାସିକ ତଥା ଗବେଷକ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥା ଭାବେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବେବି ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତ (ରହସ୍ୟାବୃତ) ହୋଇ ରହିଛି ।

ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦ୍ୱାଦଶ କଳାମୂଳ ଆଦିତ୍ୟ ଦେବଙ୍କର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ଚକ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ଦଣ୍ଡାକାରରେ ବିରାଜମାନ କରିଛନ୍ତି । ବେଦାନ୍ତବେଦ୍ୟ ଆତ୍ମା ବା ବ୍ରହ୍ମ ଏକ ଏବଂ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯେପରି ଚତୁଷ୍ପାର୍ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ତତ୍ତ୍ୱତଃ (ପରମାର୍ଥତଃ) ଏକ ଏବଂ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଲୌକିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା ତଥା ସୁଦର୍ଶନ ଏହିପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି^(୨) ଧାରଣ କରି ପୂଜିତ ହେଉଛନ୍ତି । ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର କଲେ ପ୍ରଭୁ ବଳଭଦ୍ର ଜାଗ୍ରତ୍ ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରତୀକ (ବିଶ୍ୱ), ମା' ସୁଭଦ୍ରା ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାର ନିଦର୍ଶନ (ଚୈତସ୍ୟ), ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାର ସ୍ୱରୂପ (ପ୍ରାଞ୍ଜ, ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବେଶ୍ୱର ଓ ଅତ୍ରୟୀମୀ) ଏବଂ ଚକ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ତୁରୀୟାବସ୍ଥା (ନିରୂପାଧିକ ଅବସ୍ଥା)ର ପ୍ରତୀକ ଅଟନ୍ତି । ଅତଏବ ସେ କେବଳ ଦଣ୍ଡାକାରରେ ବିଦ୍ୟମାନ^(୩) । (ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର = ଅସ୍ତ୍ର = ମାୟାମୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡାକାର = ଶସ୍ତ୍ର = ମାୟିପତ୍ର) ।

କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମପ୍ରଭ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ପବିତ୍ର ବୈକୁଣ୍ଠ ଧାମ (ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଧାମ)ର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ବୋଲି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି -

ସୁଦର୍ଶନ ମହାଜ୍ଞାନ କୋଟିସୂର୍ଯ୍ୟସମପ୍ରଭ
ଅଜ୍ଞାନତିମିରାନ୍ଧନାଂ ବୈକୁଣ୍ଠାଧିପ୍ରଦର୍ଶକ । (ଅ ୨୭-)

ସୁଦର୍ଶନ ନମସ୍ତେଷ୍ଟୁ କୋଟିସୂର୍ଯ୍ୟସମପ୍ରଭ

ଅଜ୍ଞାନତିମିରାନ୍ଧସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋଃ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶୟ ॥ (ଅ ୩୦)
ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ (ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଯାତ୍ରାକୁ ନିର୍ବିଘ୍ନ କରିବା ପାଇଁ) ପବିତ୍ର ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା, ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପହଣ୍ଡି ବିଜେ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସେବକ ଦୟିତାପତିମାନେ ତଥାକଥିତ ପହଣ୍ଡି ନ କରି ଶୂନ୍ୟରେ ଧରି ଦୁତ ଗତିରେ ଆଣି ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ରଥରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପବିତ୍ର ସ୍ନାନ ଯାତ୍ରା, ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ତଥା ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା, ଏହି ତିନିଗୋଟି ଯାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ପ୍ରଥମେ ସ୍ନାନମଣ୍ଡପ, ରଥ, ତଥା ଆଡ଼ପମଣ୍ଡପରେ ବିଜେ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପବିତ୍ର ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ଓ ଘୋଷଯାତ୍ରା ସମାପ୍ତ ହେବାପରେ ପୁନର୍ବାର ପୃଥକ ଭାବେ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ତାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ଯାତ୍ରା ବା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା କରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମାର କେତେକ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରହସ୍ୟ (ଦାର୍ଶନିକ ଚେତନାପୂର୍ଣ୍ଣ) ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବା (ଦିଗ୍‌ସୁଦର୍ଶନ ଦେବା) ହିଁ ଏହି ନୀତିବାଦୀ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତେକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅନୁଭୂତିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଯୁକ୍ତିସଂଗତ ମନେ ହୁଏ ।

ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆଜ୍ଞାମାଳ ବହନ କରି ଚକ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ରୂପରେ ବର୍ଷକୁ ତିନିଥର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା କରିଥାନ୍ତି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତିଥିମାନଙ୍କରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ସେ ଦ୍ୱାଦଶ ଚକ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ସୁସଜ୍ଜିତ ରମଣୀୟ ବିମାନରେ ବିଜେ ହୋଇ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୀଠସ୍ଥଳୀ (ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗୁରୁପୀଠ) ମାନଙ୍କୁ ବିଜେ କରିଥାନ୍ତି । ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ପବିତ୍ର ରଥଯାତ୍ରା ସମାପ୍ତ କରି ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ବିଜେ ହେବା ପରେ (ହରିଶୟନ ପରେ) ପ୍ରାୟ ଏକ ମାସପରେ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଯାତ୍ରା ବା କ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହି ଯାତ୍ରା ପରିକ୍ରମା ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ କାଳ ଭିତରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସମାପ୍ତ ହୁଏ । ଏହି ଯାତ୍ରା ମାତ୍ର ତିନି ଥର ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଶ୍ରାବଣ ମାସ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା (ଗନ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣିମା) ଦିନ ଏହି ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ସମାପ୍ତ ହୁଏ । ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳ ଅଷ୍ଟମୀ (ରାଧାଷ୍ଟମୀ) ତିଥିରେ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ମଧ୍ୟାବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ଯାତ୍ରା (ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା) ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ତିନିଗୋଟି ତିଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଧୂପ

ସମାପ୍ତ ହେବାପରେ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ଯାତ୍ରାରମ୍ଭ କରନ୍ତି^(୪) । ପ୍ରଥମେ ସେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆଜ୍ଞାମାଳ ବହନ କରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ରତ୍ନସିଂହାସନରୁ ବାହାରି ମୁଖ୍ୟମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣଦ୍ୱାର ଦେଇ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ଦ୍ୱାଦଶ ଚକ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ବିମାନ ମଧ୍ୟରେ ବିଜେ ହୁଅନ୍ତି^(୫) । ତା'ପରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ଆନନ୍ଦ ବଜାର ମାର୍ଗଦେଇ ପୂର୍ବଦ୍ୱାର (ସିଂହଦ୍ୱାର)ରେ ବାହାରକୁ (ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ) ଆସିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରାବଣ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ସିଂହଦ୍ୱାର ଦେଇ ବାହାରକୁ (ଅରୁଣଶୟନିକଟକୁ) ଆସିବା ପରେ ପୁନର୍ବାର ଦକ୍ଷିଣ ମୁଖ ହୋଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ବାହାର ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା କରିଥାନ୍ତି । ସେହି କ୍ରମରେ ସେ ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଯଥାରୀତି ବଳଭଦ୍ର ଜନ୍ମ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ (ସୁଦର୍ଶନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ)^(୬) । ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱରଙ୍କ ପୀଠ ଭ୍ରମଣ ପରେ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ଜହ୍ନମୁଣ୍ଡିଆ ଛକ ନିକଟସ୍ଥ ଅଙ୍ଗିରାଶ୍ରମ, ବାଲିସାହିସ୍ଥ ଭୃଗୁ ଆଶ୍ରମ (ଉଗ୍ରସେନ ମଣ୍ଡପ), ତଥା ହରଚଣ୍ଡୀ ସାହିସ୍ଥ ପଣ୍ଡୁ ଆଶ୍ରମ (ପଣ୍ଡୁ ନୃସିଂହ) ଭ୍ରମଣ କରି ଯମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ବିଜେ କରିଥାନ୍ତି । ସେଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ପୂର୍ବଦ୍ୱାର ଦେଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି (ବଳଭଦ୍ର ଜନ୍ମ ହିଁ ଶ୍ରାବଣପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଭ୍ରମଣର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ) । ଶ୍ରାବଣ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଠିକ୍ ଚବିଶ ଦିନ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳ ଅଷ୍ଟମୀ ତିଥିରେ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଯାତ୍ରା (କ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା) ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେହିଦିନ ସେ କେବଳ ଭୃଗୁ ଆଶ୍ରମ ତଥା ପଣ୍ଡୁ ଆଶ୍ରମ ଭ୍ରମଣ କରି ଯମେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ କିଛି ସମୟ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥାନ୍ତି । ଇତ୍ୟବସରରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆୟବ୍ୟୟ ହିସାବ କରାଯାଏ । ସେଦିନ ମଧ୍ୟ ସେ ଯାତ୍ରା ପରିସମାପ୍ତି ପରେ ପୂର୍ବଦ୍ୱାର ଦେଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳ ଅଷ୍ଟମୀର ଠିକ୍ ୩୮ଦିନ (ଏକମାସ ଆଠଦିନ) ପରେ ଆଶ୍ୱିନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ତୃତୀୟ ଯାତ୍ରା ବା ସମାପନୀ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ସେଦିନ ସେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱର ଆଶ୍ରମକୁ ନ ଯାଇ ପ୍ରଥମେ ଅଙ୍ଗିରାଶ୍ରମ, ତା'ପରେ ଭୃଗୁ ଆଶ୍ରମ ଏବଂ ଶେଷରେ ପଣ୍ଡୁ ଆଶ୍ରମ ଭ୍ରମଣ କରି ଯମେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଯଥାରୀତି ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ବନ୍ଦାପନା ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ଶୀତଳାପିଣ୍ଡା ସାହି, ବାରବାଟି ଯାଗା, ନାଗାମଠ, ବାସେଲି ଠାକୁରାଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନରେ ପକ୍ତିଭୋଗ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ । ବାର୍ଷିକ ଯାତ୍ରାର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ପୂର୍ବଦ୍ୱାର ଦେଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ ନ କରି (ଯଦିଓ ସେ ଦିନ ସେ ପୂର୍ବଦ୍ୱାର ଦେଇ ଯାତ୍ରାରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି, ତଥାପି ଯାତ୍ରା ଶେଷ କରନ୍ତି ନାହିଁ) ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱାର ବାଟେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ସ୍ନାନଯାତ୍ରା, ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା, ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା ଏଥିରେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗହଣରେ (ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ରଥରେ) ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଯାତ୍ରା ଅନୁଷ୍ଠିତ

ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରାବଣପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ରାଧାଷ୍ଟମୀ ତଥା କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଏହି ତିନି ଦିନରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଯାତ୍ରା ବା କ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଦ୍ୱାଦଶ କଳାମୂଳ ଆଦିତ୍ୟ ଯେପରି ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ଉଦିତ ହୋଇ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଅସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ମନେହୁଏ ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାଦଶ କଳାମୂଳ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରତୀକ ସଦୃଶ ପୂର୍ବଦ୍ୱାର (ପୂର୍ବଦିଗ) ଦେଇ ଯାତ୍ରାରମ୍ଭ କରି ଶେଷରେ କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ପଶ୍ଚିମଦ୍ୱାର ଦେଇ (ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ) ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ଅସ୍ତାଚଳଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ପ୍ରତୀକ ନୀଳାଚଳଗାମୀ ସୁଦର୍ଶନ । ଏହା ତାଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା ବିଧିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଏହି ସବୁ ଯାତ୍ରାରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ସେ ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟା, ଶ୍ରାବଣପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଭାଦ୍ରଶୁକ୍ଳ ଅଷ୍ଟମୀ, ଆଶ୍ୱିନପୂର୍ଣ୍ଣିମା- ଏଇ ଛଅଗୋଟି ତିଥିରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରି ପୁନର୍ବାର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଗମନ ଓ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ସଂଖ୍ୟା ଦ୍ୱାଦଶ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସେ ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କର ନିଦର୍ଶନ, ଏହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତିସଂଗତ । ତତ୍ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଦ୍ୱାଦଶ ମାସର ମିଶ୍ରିତ ରୂପ ସଂବହର ବା କାଳାବୟବର ନିଦର୍ଶନ । କାଳସ୍ୱରୂପ ସୁଦର୍ଶନ ମହାକାଳ ସ୍ୱରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବା ଆୟୁଧ । ସେହି ମହାକାଳ ସ୍ୱରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କଲେ ଜୀବ କାଳର ବଶୀଭୂତ ନହୋଇ ନିର୍ଭୟ ଓ କାଳଜୟୀ ହୁଏ, ଏହା ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ରହସ୍ୟ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । □ □ □

ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ବେଦାନ୍ତ ବିଭାଗ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ପୁରୀ

୧. ନମଃ ପୁରସ୍ଥାଦଥ ପୁଷ୍ପତସ୍ତେ ନମୋଃସ୍ତୁତେ ସର୍ବତ ଏବ ସର୍ବଃ ଅନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟାମିତବିକ୍ରମସ୍ତ୍ୱ ସର୍ବ ସମାପ୍ତୋଷି ତତୋଽସି ସର୍ବଃ (ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ୧୧/୪୦)
ସର୍ବତଃ ପାଣିପାଦ୍ ତତ୍ ସର୍ବତୋଽକ୍ଷିଶିରୋମୁଖମ୍
ସର୍ବତଃ ଶ୍ରୁତିର୍ମଲ୍ଲୋକେ ସର୍ବମାବୃତ୍ୟ ତିଷ୍ଠତି
(ଭଗବଦ୍ ଗୀତା-୧୩/୧୩)
ସର୍ବଞ୍ଜ ଭଗବାନ ହରି, ସର୍ବ ସ୍ୱରୂପେ ରୂପ ଧରି
(ଭାଗବତ ଷଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଦ)
୨. ମାଣ୍ଡୁକ୍ୟ ଉପନିଷଦ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଓଁକାର ସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ଯେଭଳି ଚତୁଷ୍ପାଦ, ସେହିଭଳି ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି । ଅତଏବ ମହାପ୍ରଭୁ ହିଁ ବେଦାନ୍ତବେଦ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ, ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।
୩. ସର୍ବ ହେତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ଅୟମାତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ ସୋଽୟମାତ୍ମାଚତୁଷ୍ପାଦ୍ - ମାଣ୍ଡୁକ୍ୟ ଉପନିଷଦ୍
୪. ନୀଳାଦ୍ରି ମହୋଦୟ ବ୍ରହ୍ମବ୍ୟ ।
୫. ଜଗନ୍ନାଥ ଉତ୍ତରମୁଖ ହୋଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ବାହାରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ସୁଦର୍ଶନ ଦକ୍ଷିଣମୁଖା ହୋଇ ବାହାରନ୍ତି ।
୬. ଦକ୍ଷିଣାମୂର୍ତ୍ତି ରୂପରେ ସେ ସମସ୍ତ ଜୀବଗଣଙ୍କର କଲ୍ୟାଣକାରକ, ଦକ୍ଷିଣା ଅନୁକୂଳା ମୂର୍ତ୍ତିର୍ଯସ୍ୟ ସଃ ଦକ୍ଷିଣାମୂର୍ତ୍ତିଃ ।

ଗଜପତି ଠାକୁରରାଜାଙ୍କ ଛେରାପହଁରା

ଶ୍ରୀ ପଙ୍କଜ ସାହୁ

ଛେରାପହଁରା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ମହାର୍ଦ୍ଦ ବିଭବ । ଆମ ସଂସ୍କୃତିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହବଧୂ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଗୃହ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋମୟ ଜଳ (ଛେରା) ଛିଞ୍ଚି, ଖଡ଼ିକା (ପହଁରା)ରେ ଓଳାଇ ଗୃହର ପରିବେଷଣକୁ ପ୍ରତ୍ୟୁଷ ଯୁକ୍ତ ରଖିବା ସହିତ ପରିବେଷଣ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ରକ୍ଷାକରିଥାନ୍ତି । ଏହାକୁ ତାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀରେ ଅଗ୍ରାଧିକାର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଆଲୋଚ୍ୟ ଛେରାପହଁରାରେ ‘ଛେରା’ର ସାଧାରଣ ଅର୍ଥକୁ ନେଇ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ବହଳିଆ ଘୋରାଚନ୍ଦନ ସିଞ୍ଚି ଓଳାଇଲେ, ତାହାକୁ ଛେରାପହଁରା କୁହାଯିବ ନାହିଁ । କେବଳ ଦେବୋପାସନା ପରମ୍ପରାରେ ଏହି ସେବାର ଉପଯୋଗକୁ ହିଁ ‘ଛେରାପହଁରା’ କୁହାଯାଇଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ରଥଯାତ୍ରାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ମହାପ୍ରଭୁମାନେ ରଥାସୀନ ହେବାପରେ ତରଳ ଚନ୍ଦନ ଅଭିଷିକ୍ତ ପୂର୍ବକ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କ ସମାର୍ଜନ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସମସ୍ତେ ‘ଛେରା ପହଁରା’ ଅର୍ଥରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଥାନ୍ତି । ଛେରାପହଁରା ଏକ ପ୍ରକାର ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଜଣାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଏହି ସେବା ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବାରୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସେବାବିଧିରେ ଏହାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମାନ୍ୟତା ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଅଛି ।

ଅକ୍ଷେପ୍ର କୋଣାର୍କରେ ମାନ୍ୟସପ୍ତମୀରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରା ଆଜି ଜନମାନସର ସ୍ମୃତିପତ୍ରରୁ ନିର୍ବାପିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିଲା ବେଳେ, ଚୈତ୍ର ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀରେ ଏକାମ୍ରକ୍ଷେତ୍ର ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଶ୍ରୀଲିଙ୍ଗରାଜ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅଶୋକାଷ୍ଟମୀ ରଥଯାତ୍ରା, ସର୍ବୋପରି ଦଶହରା ମହାପୂଜା ସମୟରେ ଶକ୍ତିକ୍ଷେତ୍ର ଯାଜପୁରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ବିରଜାଦେବୀଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରାରେ ‘ଛେରାପହଁରା ସେବା’ ବିଧିରକ୍ଷା ପୂର୍ବକ ଜନୈକ ସେବକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନାମକୁ ମାତ୍ର ଅନୁସୂଚି ହେଉଥିଲେ ହେଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ରଥଯାତ୍ରାରେ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କର ଏହା ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସେବାବିଧି ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଅଛି ।

ରଥଯାତ୍ରାର ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ଏହି ‘ଛେରାପହଁରା ସେବା’ ଠାକୁର ରାଜାଙ୍କ ଅବର୍ତ୍ତମାନତାରେ ମୁଦିରସ୍ତ / ମୁଦ୍ରାହସ୍ତ/ ମୁଦିରଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାହିତ ହୋଇଥାଏ । ‘ରଥ ଚକଡ଼ା’ର ବର୍ଣ୍ଣନାନୁସାରେ ‘ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ଜେନା ରାଉତ ରାଜୁତିରେ ମୁନିମ୍ ଖାଁ ଡରରେ ପାଲରେ ପଡ଼ି ମୁଗଲ ବୋଲାଲଲେ । ଶକ ବସରେ ୧୫୦୮ରେ ରଥଯାତ୍ରାରେ ରାଜା ଥାଇ ମୁଗଲ ହୋଇଥିବାରୁ ଛେରାପହଁରା କରିବା ନେହିଲା । ମୁଦିରଥ ଶାଢ଼ୀ ନଥିବାରୁ ଛେରାପହଁରା ପରିଛା’^(୧) ଦାମୋଦର ଚମ୍ପୂରା ଛେରାପହଁରା କରିବା କଥା ଉଠିଲା । ମାତ୍ର ପରିଶେଷରେ ଭିତରଞ୍ଜ ନାରାୟଣ ମହାପାତ୍ର ଛେରାପହଁରା କଲେ’^(୨) । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଅବତାରଣାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳେ ଯେ, ପରିସ୍ଥିତି ବଶତଃ ଗଜପତିଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଛେରାପହଁରା ପରିଛା କିମ୍ବା ଭିତରଞ୍ଜ ମହାପାତ୍ର କରିଛନ୍ତି ସିନା, ହେଲେ ଏ ସେବାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ରଥଯାତ୍ରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇନାହିଁ । ହାପିଜ୍ କାଦରବେଗ୍ ଗଜପତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଛେରାପହଁରା ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଅଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହେବାରୁ ତତ୍କାଳରେ ଏହି ସେବା ରାଜପ୍ରତିନିଧି ମୁଦିରଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାହ କରାଯାଇଥିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପରେ ବୀରକିଶୋର ଦେବ ଗଜପତି ରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତ^(୩) ହେବାପରେ ଏହି ସେବାରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ଦିନ ଠାରୁ ଉକ୍ତ ସେବାବିଧି ଯଥାରୀତି ଅନୁସୂଚି ହୋଇ ଆସୁଛି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଛେରାପହଁରା ସେବାବିଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ଅବଶ୍ୟକତା ମନେହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦାରୁବିଗ୍ରହ ପରିକଳ୍ପନା ପରେ ପରେ ରଥଯାତ୍ରା ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଛେରାପହଁରା ସେବାବିଧି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ରଥଯାତ୍ରାର ସମସାମୟିକ ନୁହେଁ । କିଞ୍ଚିତ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବା ପରମ୍ପରାରେ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଅଛି । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଆମର ନମସ୍ୟ । ସେବ୍ୟସେବକ ଭାବଧାରାରେ ସେ ଉକ୍ତ ଛେରାପହଁରା ବିଧି ପ୍ରଚଳନ^(୪) କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ^(୫) କାବ୍ୟାନୁଶୀଳନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସମଗ୍ର ଗଜ ରାଜତ୍ୱରେ କୌଣସି ଶାସକ ଚଣ୍ଡାଳ ରୂପେ ଆଖ୍ୟାୟିତ

ହୋଇନାହାନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି ସେବା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ^(୬) କରି ଚଣ୍ଡାଳ ରୂପେ ଭର୍ଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ କାଞ୍ଚିଯୁକ୍ତର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଏକ ବିଶେଷ ପରିସ୍ଥିତିର ଶିକାର ହୋଇ ଛେରାପହଁରା ସେବାକୁ ବରଣ କରିନେଇଥିଲେ । କପିଳେଶ୍ୱର ଦେବଙ୍କ ବିବାହିତା ପତ୍ନୀ ତଥା ପାଟରାଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭସମ୍ଭୂତ ପ୍ରଥମ ସନ୍ତାନ କୁମାର ହମୀର ଥିଲେ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ରାଜପୁତ୍ର । ଅତଏବ ରାଜତନ୍ତ୍ରର ନିୟମାନୁସାରେ ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜସିଂହାସନ ତାଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରାପ୍ୟ । ମାତ୍ର କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ହମୀରଙ୍କର ରାଜଧାନୀରେ ଅନୁପସ୍ଥିତିର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସେବକମାନେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ‘ଫୁଲବିବାହୀ’ ବା ଭୋଗିନୀ ଅର୍ଥାତ୍ ପୋଇଲି ପୁଅ ପୁରିଆ (ପୁରୁଷୋତ୍ତମ)ଙ୍କୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ରାଜସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରାଇ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏକ ବିଶେଷ ସେବା ନିର୍ବାହ ନିମିତ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ‘ମାଦଳାପାଞ୍ଜି’ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ ‘ତୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବଡ଼ ସେବକ । ତୁ ବଡ଼ ସେବା କିଛି କର । ନ ହେଲେ ତୋ ବଡ଼ ସେବକପଣ କିଛି ରହି ନପାରେ । ବଡ଼ ସେବା କ’ଣ ? ସମାର୍ଜନୀ ଚାଳନା ହିଁ ବଡ଼ ସେବା । ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ରଥ ଉପରେ ସମାର୍ଜନୀ ଚାଳନାରେ ହିଁ ତୋର ବଡ଼ପଣ ରହିବ’^(୭) । ସେବକମାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଥମ ତଥା ପ୍ରଧାନ ସେବକ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସେବା ହେଲା ଛେରାପହଁରା । ପ୍ରତିବର୍ଷ ରଥଯାତ୍ରାରେ ଛେରାପହଁରା ସେବା କରି ସେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବାବିଧିରେ ଏକ ନୂତନ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କଲେ ସତ, ହେଲେ କାଞ୍ଚିରାଜ ଶାଳୁ ନରସିଂହ ଦେବ ସ୍ୱୀୟ ପଦ୍ମିନୀଜାତୀୟା କନ୍ୟା ରୂପାୟିକା ସହିତ ଚଣ୍ଡାଳର କୁସ୍ଥିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଗଜପତି କାଞ୍ଚି ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଅବ୍ୟାହତ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ସାମ୍ବଲବିକ ରଥଯାତ୍ରା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଛେରାପହଁରା ନୀତି ପରିଚାଳନା ନିମିତ୍ତ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ^(୮) ହୋଇଥିଲେ । ଏହାକୁ ଆଧାର କରି କାଞ୍ଚି ଯୁଦ୍ଧରେ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ପ୍ରଥମବାର ପରାଜୟ ବରଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ଛେରାପହଁରା ସେବା ନିମିତ୍ତ

ପରାଜୟ ଗ୍ଳାନିରେ ଜର୍ଜରତ ଗଜପତିଙ୍କୁ ଭାବଗ୍ରାହୀ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ଓ ବଡ଼ଠାକୁର ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର ସହାୟତା କରିବା ଫଳରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ କାଞ୍ଚିଜୟ ପୂର୍ବକ ରୂପାୟିକା ଓ ଭଣ୍ଡଗଣେଶଙ୍କ ସହ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ପିତୃ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅପମାନର ପ୍ରତିବିଧାନ ନିମିତ୍ତ ରୂପାୟିକାକୁ ଏକ ଚଣ୍ଡାଳ ସହ ବିବାହ ଦେବା ନିମିତ୍ତ ଗଜପତି ମହାରାଜା ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ରଥଯାତ୍ରାରେ ଗଜପତି ଛେରାପହଁରା କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱୀୟ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ଗଜପତିଙ୍କୁ ଚଣ୍ଡାଳ ରୂପେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରାଇ କାଞ୍ଚିଜେମା ସହ ବିବାହ ଦେବାର ସୂତ୍ରପାତ କଲେ । ପରମ୍ପରାନୁସାରେ ବିବାହ ବେଦୀରେ ରୂପାୟିକାର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ‘ପଦ୍ମାବତୀ’ରଖାଗଲା । ଏତାଦୃଶ ମହନୀୟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନା ହିଁ ‘କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନ’ର ଉତ୍ସ ଅଟେ । ଏହି ଆଖ୍ୟାୟିକାକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ଆଜି ସମୃଦ୍ଧିଶାଳିନୀ ।

ଛେରାପହଁରା ସେବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ନୀଳମାଧବଙ୍କୁ ଶବରରାଜ ବିଶ୍ୱାବସୁ ନୀଳଗିରିର ପାର୍ବତ୍ୟକନ୍ଦରରେ ନିର୍ଭୂତ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ଯେହେତୁ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ପ୍ରବେଶ ସୁଯୋଗ ନଥିଲା, ସେହି ହେତୁ ପୂଜା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱାବସୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ନୀଳମାଧବଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ପରିବେଶ ସମ୍ମାର୍ଜନ କରୁଥିବେ ନିଶ୍ଚୟ । ପରମ୍ପରାନୁସରଣରେ ଠାକୁରରାଜା ପ୍ରତ୍ୟହ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗର୍ଭଗୃହ ସମାର୍ଜନ କରିବାକୁ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ମରୂପେ ବରଣ କରିନେଇଥିବା ଅସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ଶବରରାଜ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ ରାଜପୁରୁଷଙ୍କ ସମ୍ମିଳିତ କର୍ମ ପରମ୍ପରା ହିଁ ଛେରାପହଁରା । ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଫଳରେ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବତ୍ର ରାଜତନ୍ତ୍ରର ଅବସାନ ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରତି ଗଜପତିଙ୍କର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବାବିଧିରେ ଆଦ୍ୟ ସେବକ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କର ରାଜନୀତିସେବା ଅଦ୍ୟାବଧି ଅବ୍ୟାହତ ରହିଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଉପାସନା ପରମ୍ପରାରେ ଏବେ ‘ରାଜନୀତି’ ନାମରେ ଏକ ବିଶେଷ ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟହ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସକାଳ ବେଶ ବଢ଼ିବା ଉତ୍ତାରେ ଖୁଣ୍ଟିଆ ବେତଧରି ‘ମଣିମା’ ‘ମଣିମା’ ଡାକ ଦିଅନ୍ତି ଓ ଅଖଣ୍ଡମେକାପ ବଇଁଠା ଧରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଥାନ୍ତି । ପାଲିଆ ଖୁଣ୍ଟିଆ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଉପରେ ଶୁକ୍ଳପୁଷ୍ପ ବର୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଇତ୍ୟାଦିରେ ଗଜପତି

ମହାରାଜା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସନ୍ନିଧିରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି କର୍ପୂର ଆଳତି କରନ୍ତି ଓ ପରେ ପରେ ଭଣ୍ଡାର ମେଳାପ ଯୋଗାଇଥିବା ଉପଚାର ସାମଗ୍ରୀରେ ସେ ଆଳତ ଚାମର ସେବା ସମାହିତ କରନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଏହି ନୀତି ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହା ‘ରାଜା ନୀତି’ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇଅଛି । ପୂର୍ବେ ଗଜପତି ପ୍ରତ୍ୟହ ରାଜନୀତି ସମାପନ ପରେ ରତ୍ନସିଂହାସନ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ଵ ସଂମାର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । କ୍ରମେ ସେ ପ୍ରଥା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଗଜପତି ଯେଉଁଦିନ ଶ୍ରୀଜୀଉ ଦର୍ଶନକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେଦିନ ରାଜନୀତି ବନ୍ଦାପନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗର୍ଭଗୃହ ସଂମାର୍ଜନ କଲେ । ସମ୍ପ୍ରତି ରାଜପ୍ରତିନିଧି ପ୍ରତ୍ୟହ ରାଜନୀତି ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ ହେଁ ଗଜପତିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅନୁସୂତ ଗର୍ଭଗୃହ ସଂମାର୍ଜନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପ୍ରାୟତଃ ଲୋପ ପାଇଛି । ମାତ୍ର କେତେକ ଉତ୍ସବାନୁଷ୍ଠାନରେ ଉକ୍ତ ଛେରାପହଁରା ଏକ ବିଶେଷ ବିଧି ରୂପେ ଆଚରିତ ହେଉଅଛି ।

ଗଜପତି ମହାରାଜା କେବଳ ଯେ ଗର୍ଭଗୃହ ସଂମାର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ପରେ ପରେ ସେ ରଥଯାତ୍ରାରେ ମହାପ୍ରଭୁମାନେ ରଥରେ ବିଜେ କଲା ପରେ ଏବଂ ବାହୁଡ଼ାଯାତ୍ରାରେ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ରଥାରୋହଣ କଲାପରେ ରଥରେ ଛେରାପହଁରା କଲେ । ଚନ୍ଦନଯାତ୍ରା ଅବସରରେ ଚାପ ଉପରେ ପ୍ରଥମ ଦିନ ଓ ଶେଷଦିନ, ସର୍ବୋପରି ସ୍ନାନବେଦୀ ଓ ଦୋଳବେଦୀରେ ଛେରାପହଁରା କରୁଥିଲେ^(୧୮) । ଗଜପତିଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମୁଦିରଥ ଏ ସେବା ସମ୍ପାଦନ କରିଥାନ୍ତି । ଏକଦା ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ସ୍ନାନବେଦୀକୁ କିମ୍ବା ରଥ ଉପରକୁ ବିଜେ କରିବା ସମୟରେ ଗଜପତି ପ୍ରଣାମ ଜ୍ଞାପନ ପୂର୍ବକ ଚନ୍ଦନ ଛେରା ପକାଇ ସୁନାଖଡ଼ିକାରେ ପହଣ୍ଡିବିଜୟ ପଥ ସମାର୍ଜନ^(୧୯) କରୁଥିଲେ । ଏକଦା ଗଜପତି ରଥମାର୍ଗ ଶୋଧନ କଲାପରେ ରାଜଦାଣ୍ଡରେ ଚିତା ପଡ଼ି ତା ଉପରେ ରଥଯାତ୍ରା ହେଉଥିଲା । ଖ୍ରୀ. ୧୪୬୦ରେ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ରଥମାର୍ଜନା ପରିବର୍ତ୍ତେ ରଥର ପୁରୋଭାଗରେ ସ୍ଵୟଂ ରଥଦାଣ୍ଡ ଓଳାଇ ଯାଇଥିଲେ^(୧୯) । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ଵୟଂ ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ କାଶୀ ମିଶ୍ର, ତୁଳସୀ ପରିଚ୍ଛା ଓ ବାସୁଦେବ ସାର୍ବଭୌମଙ୍କ ସହ ନିଜ ବସ୍ତ୍ରରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଗୃହ ଓ ରତ୍ନବେଦୀ ସମାର୍ଜନ^(୧୯) କରିଥିଲେ । ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଗଜପତି କିମ୍ବା ମୁଦିରଥ ଛେରାପହଁରା କଲାପରେ ଚାର ଫିଟି ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ଦକ୍ଷିଣାଭିମୁଖ ହୋଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଯାତ୍ରା^(୧୩) କରିଥାନ୍ତି । ଗଜପତିମାନେ ବାହୁଡ଼ା ରଥରେ

ଛେରାପହଁରା କରିବାକୁ ଅନୁରୂପ ଗୁରୁତ୍ଵ ନ ଦେବା ଫଳରେ ମୁଦିରଥ ସାଧାରଣତଃ ଏହି ସେବା ସଂପାଦନ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନର ଗଜପତି ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ପ୍ରାୟ ନିୟମିତ ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଓ ବାହୁଡ଼ା ଉଭୟ ରଥଯାତ୍ରାରେ ଛେରାପହଁରା କରି ଆସୁଛନ୍ତି । କେତେକ ଗଜପତି ଅତୀତରେ ଶରଧାବାଲି ଓ ଝୁଲଣମଣ୍ଡପ ମାର୍ଜନା କରିଥିବାର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଉପର୍ୟୁକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ସବାନୁଷ୍ଠାନରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପଦ୍ଧତିରେ ଛେରାପହଁରା ହେଉଥିଲେ ହେଁ ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରାଦିନ ରଥରେ ଗଜପତିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ପାଦିତ ଛେରାପହଁରାର ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଛି ।

ଛେରାପହଁରାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ରଥଯାତ୍ରାର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପ୍ରସ୍ତୁତିପର୍ବ ସମ୍ଭବରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଭକ୍ତଗଣଙ୍କ ସାମୁହିକ ସ୍ମୃତିପାଠ, ସମବେତ ଜନତାଙ୍କ ବିପ୍ଳବ ଉତ୍ସାହ, ଅଦମ୍ୟ ଉନ୍ମାଦନା ତଥା ଗଗନ ପବନକୁ ପ୍ରକମ୍ପିତ କରୁଥିବା ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଧ୍ବନି ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ଧାଡ଼ିପହଣ୍ଡିରେ ବିଜେ ହୋଇ ରଥ ସିଂହାସନୋପରି ଉପବିଷ୍ଟ ହେଲାପରେ ରଥାକର୍ଷଣ ସମୟରେ ଦୁର୍ଘଟଣାରହିତ ଯାତ୍ରା ନିମିତ୍ତ ଚାଙ୍ଗଡ଼ା ମେଳାପ ଯୋଗାଇଥିବା ‘ଗୋଲ ତକିଆ’ ମହାପ୍ରଭୁମାନଙ୍କ ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ଲାଗିହୁଏ । ଏହାକୁ ‘ତକା ଅପସର ଲାଗି’ କୁହାଯାଏ । ବ୍ୟୋମଯାନରେ ଯାତ୍ରାକାଳରେ ବିମାନଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଯେପରି କମରପଟି ସାହାଯ୍ୟରେ ବନ୍ଧା ଯାଏ; ସେହିପରି ତକାଅପସର ଲାଗିପରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା ନିମିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ସିଂହାସନ ସଂଯୁକ୍ତ ପୃଷ୍ଠଭାଗ ପ୍ରଭାରେ ପାଟଡ଼ୋରି ଦ୍ଵାରା ରୁକ୍ଷାଯାଏ । ଅର୍ଚ୍ଚାପ୍ରତିମା ବ୍ୟତିରେକେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର କୌଣସି ଯାତ୍ରାଙ୍ଗ ନାତି ସମ୍ପାଦନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ମହାଜନମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସଂଲଗ୍ନ ଦକ୍ଷିଣଘରୁ ବିଜେ ପ୍ରତିମା/ତଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା/ଉତ୍ସବ ମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତିନିଧି ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ପାଲିଙ୍କିରେ ଆଣି ନନ୍ଦିଘୋଷରେ ମଦନ ମୋହନ ଓ ତାଳଧ୍ବଜରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସମାସୀନ କରାଇଥାଆନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ରତ୍ନଭଣ୍ଡାର ହାରରୁ କୋଠ ସୁଆଁସିଆମାନେ ଚଉଦ ମହଣ (ପ୍ରାୟ ସାତ କିଣ୍ଠାଲ) ଓଜନର ଦୁଇଗୋଟି ବଡ଼ ସିନ୍ଦୂର ବୋହି ଆଣି ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥରେ ଚକାବଇଠିର ପଶ୍ଚାତ୍ ଭାଗରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକରେ ଯାତ୍ରାକାଳୀନ ନବଦିବସରେ ପରିଧାନ ନିମିତ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ପାଟବସ୍ତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟତିରେ ବେଶଭୂଷଣ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରଭୃତି ଗଚ୍ଛିତ ଥାଏ । ତଦନନ୍ତର

ପାଣିଆପଟ (୧୪) ଓ ଦର୍ପଣିଆ ଗାଧୁଆକୁଣ୍ଡ ନେଇ ରଥରେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସଜେଇ ରଖନ୍ତି । ଇତ୍ୟବସରରେ ତିନିବାଡ଼ର ପୂଜାଠା' ସାମଗ୍ରୀ ପୃଥକ ଭାବେ ତିନିରଥରେ ରଖାଯାଏ । ବିନା ଚିତାରେ ବହିର୍ଯାତ୍ରୀ ସଫଳ ତଥା ଶୁଭଙ୍କର ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତେଲିଙ୍ଗିବାଜା, ଘଣ୍ଟ, ଛତା ଓ କାହାଳୀ ସହ ଲେଙ୍କା ଓ ପାଇକମାନେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାରଙ୍କ ଗୃହକୁ ଚିତା ଆଣିବା ପାଇଁ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାରମାନେ ଭଣ୍ଡାରରୁ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ ନେଇ ତିନିଠାକୁରଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ଚିତାକୁ ନବବସ୍ତ୍ର ଆଛାଦନ ପୂର୍ବକ ନୂତନ ଚାଙ୍ଗଡ଼ାରେ ପାହାଡ଼ା ପକାଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ଚିତାମାନ ସସମ୍ମାନେ ପଟୁଆରରେ ଆଣି ରଥ ଉପରେ ଦଇତାମାନଙ୍କୁ ଦେବା ପରେ ସେମାନେ ଶ୍ରୀଜୀଉ ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ସୋଲଟିତା ଲାଗିକରନ୍ତି । ଚିତାଲାଗି ପରେ ସିଂହାରୀମାନେ ମହାପ୍ରଭୁମାନଙ୍କୁ ବୋଇରାଣୀ ଶାଢ଼ୀ, ପାଟ ଖଣ୍ଡୁଆ, ଶିରରେ ଶିରିପାଟ ପିନ୍ଧାନ୍ତି । ସ୍କନ୍ଧ ଓ ହସ୍ତଦେଶକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା ପହରଣ ଓ ହସ୍ତରେ ବାରଲାଗି ନେତପୁଟା ପରିଧାନ କରାନ୍ତି । ଏକଦା ଦାସିଆ ବାଉରୀ ପ୍ରଦତ୍ତ ନଡ଼ିଆକୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀହସ୍ତ ପ୍ରସାରଣ ପୂର୍ବକ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ତାହାରି ସ୍ମୃତିରେ ପ୍ରହରାଜପୁର ବାଲିଗାଁ ଓ ରେବତୀରମଣ ମୌଜାରୁ 'ଦାସିଆଭେଟି' ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତିନୋଟି ଲେଖାଏଁ ମାଳତୁଳ ଓ ତିନୋଟି ନଡ଼ିଆ ଆସିଥାଏ । ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ପାଟବସ୍ତ୍ରରେ ବେଶ କରିବାର ବିଧି ସମାପନାନ୍ତେ ନାସାରେ ଫୁଲର ନାକୁଆସୀ, ଗୁଣା, ତିଳକ, ଅଧରମାଳି ସମେତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାଳତୁଳ ଲାଗି କରି ମନୋମୁଗ୍ଧକର ରଥାରୁଡ଼ ବେଶରେ ସିଂହାରୀମାନେ ସଜାଇ ଦେଲାପରେ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କର ମାର୍ଗ ପରିଷ୍କାର କର୍ମ^(୧୫)/ଛେରାପହଁରା ସେବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରାଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ସେବକ ଗଜପତିଙ୍କର ସେବା ସର୍ବଜନ ଉପଭୋଗ୍ୟ ତଥା ପ୍ରକୃଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ଛେରାପହଁରା ହେଲେ ହେଁ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ସେବକଗଣ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥାନ୍ତି ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିମ୍ନରେ ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

୧. କାହାଳିଆ :- ଛେରାପହଁରା ସେବାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ଓ ଉଦ୍‌ଯାପନରେ କାହାଳିଆ କାହାଳୀ ବଜାନ୍ତି ।

୨. ରାଜଗୁରୁ :- ଛେରାପହଁରାରେ ବ୍ୟବହୃତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉପଚାର ଓ ଉପକରଣକୁ ରାଜଗୁରୁ ବିହିତ ମନ୍ତ୍ରପାଠ ପୂର୍ବକ

ସଂସ୍କାର କରି ଗଜପତିଙ୍କୁ ଦେଇଥାନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ସେବା ସମୟରେ ଗଜପତିଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଶିରକପଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାମଗ୍ରୀକୁ ସେ ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ କରିଥାନ୍ତି । **୩. ଗରାବତୁ :-** ଅନ୍ୟ ସେବକମାନଙ୍କଠାରୁ ଛେରାପହଁରାରେ ବ୍ୟବହୃତ ବିଭିନ୍ନ ଉପକରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗଜପତି ପ୍ରତିଥର ହସ୍ତ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହାକୁ ହାତୁଆଣି (ହାତକୁ ପାଣି ଦିଆ ଯିବା) କୁହାଯାଏ । ଉକ୍ତ ହାତୁଆଣି ଯୋଗାଇବା ନିମିତ୍ତ ସୁନାଝରିରେ ଜଳ ଭରି ଗରାବତୁ ସେବକ ସତତ ଅପେକ୍ଷାରତ ଥାନ୍ତି । **୪. ଭଣ୍ଡାର ମେକାପ :-** ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ରତ୍ନଭଣ୍ଡାରରୁ ସୁନାଝରି, ସୁନାର କର୍ପୁର ଦାନି, ରୌପ୍ୟ ପିଙ୍ଗଣ, ତାମ୍ରପତ୍ର, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବେଷ୍ଟଯୁକ୍ତ ସମାର୍ଜନୀ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦଣ୍ଡଯୁକ୍ତ ଆଲଟତାମର ପ୍ରଭୃତି ଆଣି ଛେରାପହଁରା ସେବାରେ ଯଥାକାଳରେ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । **୫. ଦୟାଶାମାଳି :-** ଫୁଲମାଳ ଓ ଶୁକ୍ଳପୁଷ୍ପ ଯୋଗାଇଥାନ୍ତି । **୬. ଘଟୁଆରୀ :-** ଗୋଳାଚନ୍ଦନ ଓ ଘୋରାଚନ୍ଦନ ଯୋଗାଇଥାନ୍ତି ।

ଛେରାପହଁରା ନିମିତ୍ତ ଗଜପତିଙ୍କ ଶୁଭାଗମନ ଏକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧି ଅନୁସରଣରେ ଆୟୋଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଠାକୁରମାନେ ରଥାରୋହଣ ପରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ନୀତି ସମ୍ପାଦନ ପାଇଁ ଅନେକ ସମୟ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିଲେ ହେଁ ଛେରାପହଁରା ଉପଲକ୍ଷେ ଗଜପତିଙ୍କ ଆଗମନରେ ବିଳମ୍ବ ହେଉଛି ବୋଲି ସର୍ବସାଧାରଣରେ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଗଜପତି ରଥ ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉପବାସ ବ୍ରତ ଆଚରଣ ପୂର୍ବକ ପୂର୍ବାହ୍ନରେ ରାଜନିଅର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଦେବାର୍ଜନ କ୍ଷଣରେ ଶ୍ରୀଗଣେଶ, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ, କନକଦୂର୍ଗା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ପଞ୍ଚ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଯଥାରୀତି ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରିବା ପରେ ରାଜଗୁରୁ ଦଶବିଧ ଉପଚାର ପ୍ରୟୋଗରେ ଗଜପତିଙ୍କ ମଙ୍ଗଳାରୋପଣ^(୧୬) ସମ୍ପାଦନ କରିଥାନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀନିଅର ସେବାୟତ ବାରିକ ଓ ମାପିଷ୍ଠା (ଦରଜି) ଗଜପତିଙ୍କୁ ରଥସେବା ପୋଷାକ ପରିଧାନ କରାଇଥାନ୍ତି । ଗଜପତିଙ୍କ ଛେରାପହଁରାକାଳୀନ ବେଶ ଅତୀବ ରମଣୀୟ ତଥା ଚିତ୍ତକର୍ଷକ । ଇତ୍ୟବସରରେ ଗଜପତି ସାଧାରଣତଃ ଶ୍ୱେତ ଚପକନ, ଶୁକ୍ଳ ରୁଡ଼ିଦାର ସହ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ପାଛୁଡ଼ା (ଉତ୍ତରୀୟ) ପରିଧାନ ପୂର୍ବକ ନୀଳ କମରପଟି ଓ ଲାଲ ପଇତାପଟି ବାନ୍ଧି କମରରେ ରାଜଦଣ୍ଡ /ଖଡ୍ଗ ଝୁଲାଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଶୁଭ୍ରପାଗ ତଥା ପରତୁଳ ପିନ୍ଧି ଉନ୍ନତ ପରିପାଟୀରେ ଭ୍ରମିତ ହୋଇ ଛେରାପହଁରା ଆମନ୍ତ୍ରଣକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ତରଫରୁ ବେହେରାକରଣ ପ୍ରୋକ୍ତ ସେବାନିର୍ବାହ ନିମିତ୍ତ ଗଜପତିଙ୍କୁ ଔପଚାରିକ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କର ରଥାରୋହଣ ପରେ ମାଳତୂଳ ଲାଗି ସମାପନାନ୍ତେ ଦେଉଳକରଣ, ତଡ଼ାଉକରଣ, କୋଠକରଣ ଓ ଚାଙ୍ଗଡ଼ାକରଣ ପ୍ରଭୃତି ସେବାୟତଗଣ ଆଜ୍ଞାମାଳ ନେଇ ଗଜପତିଙ୍କୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ରାଜନଅରରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ବିଜେ କାହାଳୀ ବାଜିବା ମାତ୍ରେ ବେଦଜ୍ଞମାନଙ୍କ ସ୍ତୋତ୍ର ପାଠ ଓ ଗ୍ରହବିପ୍ରଙ୍କ ମଙ୍ଗଳାଷ୍ଟକ ପାଠ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ବୟଂ ଗଜପତି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ କନକଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ରାଜଉଆସରୁ ବିଜେ କରନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ଯେତେବେଳେ ଗଜପତି ବାଲିସାହିସ୍ଥ ପୁରୁଣା ରାଜଉଆସ^(୧୭)ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ; ତତ୍କାଳରେ ରାଜାସାହେବ ଶ୍ୟାମାକାଳୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଛେରାପହଁରା ପାଇଁ ଯାତ୍ରାରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ । ଗଜପତିଙ୍କ ସହଯାତ୍ରୀ ହିସାବରେ ଥାଟରାଜ, କୁମାର ସାହେବ, ପାଟଙ୍ଗେମାଙ୍କ ଗହଣରେ ଶ୍ରୀନଅରର ତିନି ପରିଛା, ପାଟଙ୍ଗେନା, ପାଟସାହାଣୀ, ବକ୍ସି, ରାଜଗୁରୁ, ରାୟଗୁରୁ ପ୍ରଭୃତି ରାଜକର୍ମଚାରୀ^(୧୮) ଆସିଥାନ୍ତି । କାଶୀର ରାଜା ‘ନରପତି’, ମଦ୍ରଦେଶର ରାଜା ‘ଅଶ୍ବପତି’, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ରାଜା ‘ଛତ୍ରପତି’ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା ସ୍ଥଳେ ଓଡ଼ିଶାର ମହାରାଜା ‘ଗଜପତି’ ନାମରେ ପରିଚିତ । ପୂର୍ବେ ଗଜପତି ହସ୍ତୀପୁଷ୍ପରେ ଆରୋହଣ ପୂର୍ବକ ଛେରାପହଁରା ନିମିତ୍ତ ଶୁଭାଗମନ କରୁଥିଲେ । ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ପରମ୍ପରା ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯାଇଛି । ସମ୍ପ୍ରତି ଗଜପତି ମହାରାଜା ରାଜନଅରରେ ସଂରକ୍ଷିତ ରୌପ୍ୟଖଚିତ ତଥା ସୁସଜ୍ଜିତ ଏକ ତାମ୍ବାନ/ମେହେନା/ହାୟୋଳା/ପାଲିଙ୍କିରେ ଉପବେଶନ ପୂର୍ବକ ଯେତେବେଳେ ରାଜନବରରୁ ଆସୁଛନ୍ତି; ସେତେବେଳେ ସେହି ପୂର୍ବସ୍ଥୁତିର ସ୍ଥାନକୀ ବହନ କରି ପଟୁଆରର ପୁରୋଭାଗରେ କେବଳ ପାଟହାତୀ ରାଜାସାହେବଙ୍କର ବାଟ କଢ଼େଇ ଆଣିବାରେ ସହାୟତା କରୁଛି ମାତ୍ର ।

ଦିନ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ଗଜପତି ରାଜନବର ଠାରୁ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଓଲେଇ ଓଲେଇ ରଥପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଗମନ କରୁଥିଲେ । ପାଟହାତୀ-ପାଟଛତି ସଲଟଣରେ ତାମ୍ବାନରେ ଆଗମନ କରିବା ହୁଏତ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ଚଳଣି ରୂପେ ସ୍ବୀକୃତି ଲାଭ କରିଛି । ଉକ୍ତ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଘଷା/ତେଲିଙ୍ଗୀ ବାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଧି ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରୋକ୍ତ

ଛେରାପହଁରା ସେବା କୌଣସି ତେଲୁଗୁ ଗଜପତିଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିବା ଅନୁମେୟ । ଲକ୍ଷେ ରାଜାର ମଉଡ଼ମଣି ଗଜପତି ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ମହାରାଜା, ଯିଏକି ଏହି ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଆଗମନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ବାଡ଼ର ଶ୍ବେତବର୍ଣ୍ଣର ଛତି, ତ୍ରାସ, ଆଲଟ ଓ ଚାମର ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି । ତତ୍ସହିତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରାବସ୍ଥିତ ବିଭିନ୍ନ ଜାଗାଆଖଡ଼ାର ଭେଣ୍ଡିଆମାନେ କରପଇଠ ଦ୍ବାରା ଏକ ନିରାପତ୍ତା ବଳୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ଗଜପତିଙ୍କୁ ରଥ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଟ ବଳେଇ ଆଣିଥାନ୍ତି ।

ଗଜପତି ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଆସି ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବଡ଼ଠାକୁର ବଳଦେବଙ୍କ ତାଳଧ୍ବଜ ରଥ ସମୀପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ପରେ ଦଇତାପତିମାନେ ସାନ୍ତନୟ ତାଙ୍କୁ ଚାରମାଳ ଉପରେ ବଡ଼ବାଡ଼ ରଥ ଉପରକୁ ପାଛୋଟି ନିଅନ୍ତି । ଗଜପତି ରଥାରୋହଣ କରିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ରଥ ଉପରେ ଗରାବତୁ ପାଣିଝରି ଧରି, ମେକାପ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଆରତୀଦାନି, ଚାନ୍ଦିର ଧୂପଦାନି, ଆରତୀକାଠି, ଆଲଟ-ଚାମର ଓ କର୍ପୁର ଧରି; ମୁଦୁଲି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଖଡ଼ିକା ଓ ରୌପ୍ୟ ପିଙ୍ଗଣ ଧାରଣ କରି; ଦୟାଶାମାଳି ଧବଳପୁଷ୍ପ ଓ ଘଟୁଆରୀ ଘୋରାଚନ୍ଦନ ସହ ଝୁରାଚନ୍ଦନ ଧରି ଗଜପତିଙ୍କ ଛେରାପହଁରା କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ଗଜପତି ସର୍ବପ୍ରଥମେ ରଥଗର୍ଭ ସିଂହାସନର ସାମୀପ୍ୟ ଲାଭକରି ବଡ଼ଠାକୁର ବଳଭଦ୍ରଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡପ୍ରଣାମ ହେବାପରେ ଗରାବତୁ ଠାରୁ ହାତୁଆଣି ନେଇ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିଉଛାଳି ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଶୁକ୍ଳବସ୍ତ୍ର ଲାଗି କରନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ଦୟାଶାମାଳି ଠାରୁ ଫୁଲ ଓ ଘଟୁଆରୀ ଠାରୁ ଚନ୍ଦନ ନେଇ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କୁ ଫୁଲଚନ୍ଦନ ଲାଗି କରିବା ପରେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ସୁନା ଆରତୀଦାନିରେ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିବା କର୍ପୁର ବସାଇ କର୍ପୁର ଆଳତି ବଢ଼ାନ୍ତି । ଏହାପରେ ମେକାପ ଠାରୁ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣବେଷ୍ଟଯୁକ୍ତ ଆଲଟଚାମର ନେଇ ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କୁ ଆଲଟ ଚାମର ସେବା କରିସାରିବା ପରେ ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରଣାମ ଜ୍ଞାପନ ପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀପୟରମାଳା ଗ୍ରହଣ କରି ଚକାବଜଠିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସନ୍ତି । ସୁଲତଃ ଛେରାପହଁରାର ଉପକ୍ରମ ସଦୃଶ ଗଜପତି ମହାରାଜା ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀଜୀଉଦର୍ଶନ, ଦଣ୍ଡପ୍ରଣାମ, ନିଉଛାଳି ପ୍ରଦାନ, ମାଳତୂଳ ଓ ଫୁଲଚନ୍ଦନ ଲାଗି, ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି, କର୍ପୁର ଆଳତି, ଆଲଟଚାମର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଧି ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି;

ତାହାକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଭାଷାରେ ରାଜନୀତି କୁହାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସେବା ଶେଷ ଓ ଅନ୍ୟ ସେବା ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଗଜପତି ଗରାବତ୍ତୁ ଠାରୁ ହାତୁଆଣି ନେଇ ହସ୍ତ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରିଥାନ୍ତି । ତତ୍ସହିତ କାହାଳୀ ବାଜି ଗୋଟିଏ ସେବା ଶେଷ ପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସେବାର ଆରମ୍ଭ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥାଏ ।

ଛେରାପହଁରାରେ ଅନୁସୂତ ପ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଧି ସମାପନାନ୍ତେ ଗଜପତି ରଥଗର୍ଭରୁ ନିଷ୍ପାତ ହେବାପରେ ବାସ୍ତବ ଛେରାପହଁରା ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । କାହାଳୀ ବାଜିବା ପରେ ଦୟାଶାମାଳି ପ୍ରଦତ୍ତ ଧବଳପୁଷ୍ପକୁ ଭଣ୍ଡାରମେକାପ ଏକ ରୌପ୍ୟପିଙ୍ଗଣରେ ଧରି ମହାପ୍ରଭୁ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ରଥଗର୍ଭର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ବରୁ ରଥଭୂମି ବା ରଥପୀଠରେ ତାହା ପକାଇବା ସହ ରଥ ମାର୍ଜନା ପାଇଁ ଗଜପତିଙ୍କୁ^(୧୯) ଅନୁରାଧ ଜଣାନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ତୃତୀ ବାଜିବା ପରେ ରାଜଗୁରୁଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଅଭିମନ୍ବିତ ସୁନାବେଷ୍ଟ ସଂଯୁକ୍ତ ଖଡ଼ିକା ନେଇ ଗଜପତି ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ରଖି ବିଚ୍ଛୁରିତ ପୁଷ୍ପରାଶିକୁ ଓଲେଇ ଓଲେଇ ରଥବେଦୀ ପରିକ୍ରମା କରନ୍ତି । ଏହି କର୍ମର ପରିସମାପ୍ତିରେ ପୁଣି ତୃତୀ ବାଜିଉଠେ । ଉକ୍ତ ସମାର୍ଜନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତିହାରୀ ଓ ଦଇତାଗଣ ଗଜପତିଙ୍କୁ ସବିନୟେ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇଥାନ୍ତି । ଏହି ଅବସରରେ ରାଜପରିବାରର ଉପସ୍ଥିତ ସଦସ୍ୟ ତଥା ରାଜପାରିଷଦ ବର୍ଗ ଗଜପତିଙ୍କ ଅନୁଗମନ କରିଥାନ୍ତି । ଭାବେ ପ୍ରଥମ ବାର ମାର୍ଜନା ପରେ ସଂସ୍କାରକର୍ମ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ରୌପ୍ୟ ପିଙ୍ଗଣରେ ଘରୁଆରୀ ପ୍ରଦତ୍ତ ଘୋରାଚନ୍ଦନ ଓ ତାମ୍ରପାତ୍ରରେ ଝୁରାଚନ୍ଦନ କୁ ରାଜଗୁରୁ ସଂସ୍କାର କରି ଯଥାକ୍ରମେ ତଡ଼ାଉକରଣ ଓ ଦେଉଳକରଣକୁ ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି । କାହାଳୀ ବାଜିବା ପରେ ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ସଙ୍କେତ କ୍ରମେ ତଡ଼ାଉକରଣ ଧାରଣ କରିଥିବା ରୂପାପାତ୍ରରୁ ବହଳିଆ ଘୋରା ଚନ୍ଦନ ନେଇ ରଥଭୂମିରେ ଅଭିଷିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବକ ଦ୍ବିତୀୟ ବାର ରଥ ପରିକ୍ରମଣ କରାଯାଏ । ଏହି କର୍ମ ସରିବା ପରେ ପବିତ୍ରୀକରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ପୁନର୍ବାର କାହାଳୀ ବାଜିଲେ ଦେଉଳକରଣ ତାମ୍ରପାତ୍ରରୁ ଚନ୍ଦନଗୁଣ୍ଡ ବିଞ୍ଚିବା ପରେ ଗଜପତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କନକ ସମାର୍ଜନରେ ରଥଭୂମି ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ବ ସଂମାର୍ଜନ (ପହଁରା) କରି ତୃତୀୟବାର ରଥ ପରିକ୍ରମା ସମାପ୍ତ କରନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ଗଜପତି ରଥଗର୍ଭରୁ ସିଂହାସନ ସମୀପକୁ ଯାଇ ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କୁ

କୋଳ କରିବା ସହ ଶ୍ରୀପୟରରେ ପ୍ରଣାମ ଜ୍ଞାପନ କରନ୍ତି । ଇତ୍ୟବସରରେ ଦଇତାପତିମାନେ ଶ୍ରୀପୟରମାଳା, ଶିରକାପଡ଼ା ଓ ଶ୍ରୀମହାପ୍ରସାଦ ଆଣି ପିଙ୍ଗଣରେ ଦିଅନ୍ତି । ରାଜଗୁରୁ ଗଜପତିଙ୍କର ମଥାରେ ସ୍ପର୍ଶ କରାଇ ତାଙ୍କ ଗଳାରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଅନୁରୂପ ବିଧିରେ ମାର୍ଜନ, ସଂସ୍କାର ଓ ପବିତ୍ରୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ତ୍ରିବାର ରଥ ପରିକ୍ରମା ସମାପନାନ୍ତେ ତାଳଧ୍ବଜ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ମେହେନାରେ ଯଥାକ୍ରମେ ନନ୍ଦିଘୋଷ ଓ ଦେବଦଳନ ରଥକୁ ଯାଇ ପ୍ରୋକ୍ତ କ୍ରମରେ ଛେରାପହଁରା ସାରି ତାମ୍ରଯାନରେ ସଲଟଣ ସହିତ ରାଜବାଟୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥାନ୍ତି । ଉକ୍ତ ରଥ ସେବା କରିବା ନିମିତ୍ତ ଉପବାସ ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିବା ଗଜପତି ମହାରାଜା ଛେରାପହଁରା କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସମାପ୍ତିରେ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ସେବନକରି ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ମନୋଜ୍ଞ ରଥୋତ୍ସବ ସନ୍ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଉପରେ ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି ।

ରଥଯାତ୍ରାର ଜାତୀୟ ପରମ୍ପରାରେ ଗଜପତିଙ୍କ ଚଣ୍ଡାଳ ସେବା ‘ଛେରାପହଁରା’ର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଆଧାରିତ ଅଟେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିରେ ଜାତି ବିଚାରରେ କେହି ନିନ୍ଦନୀୟ କିମ୍ବା ବରେଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ସର୍ବୋପରି ଶ୍ରୀମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ସେବାନୀତି ସମ୍ପାଦନାରେ କର୍ମ ବିଭାଜନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି କର୍ମ ଘୃଣ୍ୟ ଅଥବା ବରଣୀୟ ନୁହେଁ^(୨୦) । ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଦରବାରରେ ରାଜାପ୍ରଜା ସମସ୍ତେ ସମାନ । ଆମ ସଂସ୍କୃତିରେ ରାଜା ଓ ଚଣ୍ଡାଳ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତିରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏକଦା ଆଭିଜାତ୍ୟ, ଅହଙ୍କାର ତଥା ସ୍ବାଭିମାନ ପରିହାର ପୂର୍ବକ ‘ମୋ ବଂଶରେ କେହି ନରହୁ’ ବୋଲି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କରି ଦାୟାଦ ଆଜି ଜନତା ଦରବାରରେ ସମାଜର ନିମ୍ନତମ ସେବକ ଝାଡୁଦାର କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହକୁ ଏକ ଚରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ତଥା ପରମକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ଆପଣେଇ ନେଇଛନ୍ତି । ‘ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଗୀତା’ ଯେଉଁ ଅନାସକ୍ତ କର୍ମବାଦର ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା କରିଛି; ଗଜପତିଙ୍କ ଛେରାପହଁରା ସେବାରେ ତାହା ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଦେବତାଙ୍କ ସେବାରେ ରାଜା ଓ ଚଣ୍ଡାଳର ଭେଦ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିରେ ରାଜା ହୋଇଛି ଚଣ୍ଡାଳ । ସନାତନ ଧର୍ମରେ ସମନ୍ୱୟ ସାଧନା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ରାଜା ସାଧାରଣତଃ ରାଜୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି; ମାତ୍ର ସାମାଜିକ ଚଳଣିବୋଧରେ

ନିକୃଷ୍ଟ ବିବେଚିତ ଚଣ୍ଡାଳର କର୍ମ ଗଜପତିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ପାଦିତ ହେବା ହେଉଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସେବା । ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତିରେ ପରମବିଷ୍ଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ଵୟଂ ପତିତପାବନ, ସେହି ସଂସ୍କୃତିରେ ଚଳନ୍ତିବିଷ୍ଣୁ ଠାକୁରାଜା ପତିତ ଜନୋଚିତ ନିମ୍ନସ୍ତରୀୟ ସେବକତୁଲ୍ୟ ଛେରାପହଁରା କରିବା ଏହି ସଂସ୍କୃତିର ବିଶେଷତ୍ଵ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରମର ସମ୍ମାନ ତଥା କର୍ମର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟ ରହିଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଛେରାପହଁରା ବିଧିରେ କର୍ମର ମହନୀୟତା ସହିତ ଶ୍ରମର ସମ୍ମାନବୋଧ ହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଅଛି । କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ପରିପାଟୀରେ ଭୂଷିତ ସ୍ଵୟଂ ଗଜପତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ପଦ୍ଧତିରେ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରି ବୈଶ୍ୟତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତିଦାନରେ ମାଳପ୍ରସାଦ ଓ ଶିରକାପଡ଼ା ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ଶୂଦ୍ରୋଚିତ ବିଧିରେ ଛେରାପହଁରା କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଥାନ୍ତି । ଚାରିବର୍ଷେ ଚଉବର୍ଗ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ତାଙ୍କର ମହନୀୟ ସେବାବିଧିରେ ଛେରାପହଁରା ସେବାନୀତି ହେଉଛି; ଚତୁର୍ବର୍ଷର ଏକ ସାର୍ଥକ ସମନ୍ୱୟ ତଥା ସାମ୍ୟବାଦର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ।

ହୁଆଁ, ଇତିପୁର, ଭୁବନେଶ୍ଵର - ୨

୧. ଛେରାପହଁରା ପରିଚ୍ଛା - ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବକ ବିଶେଷ ।
୨. ରଥଚକଡ଼ା - ଭିକାରି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଲିଖିତ ଓ ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠରେ ସଂରକ୍ଷିତ ।
୩. ଏଜନ ।
୪. ଛେରା ପହଁରା - ହରିହର ବାହିନୀପତି, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ଦ୍ଵିତୀୟ ସ୍ତବକ, ପୃ-୩୦୬ ।
୫. ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ-ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ (ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ)ଙ୍କର ଏକ ଅପ୍ରକାଶିତ କାବ୍ୟ ।
୬. “ଚଣ୍ଡାଳ ପଣରେ ଦେଖ ଖରକଇ ଦାଣ୍ଡ” - କାଞ୍ଚିକାବେରୀ କାବ୍ୟ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦାସ ।
୭. ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ପୂଜାସଂଖ୍ୟା (୧୯୮୨) - ଡଃ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ସଂପାଦନା, ପୃ ୧୧ ।

୮. ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ଦ୍ଵିତୀୟ ସ୍ତବକ, ପୃ ୩୦୬, ଉତ୍କଳ ପାଠକ ସଂସଦ ପ୍ରକାଶନ ।
୯. ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ସ୍ଵତ୍ଵଲିପି - ଗଜପତି ମହାରାଜା ସେବା, ପୃ ୧୨ ।
୧୦. (କ) ଆଗେ ଗଜପତି ଉଭା ହୋଇଥାନ୍ତି ଶିରେ ଯୋଡ଼ି କର ଦୁଇକି । ସୁନା ଶୋଧନୀରେ ମାର୍ଜନା କରନ୍ତି ମହଣ୍ଡି ବିଜୟ ଭୂଇକି ॥ (ଗୌରଚରଣ ଅଧିକାରୀ)
- (ଖ) ପହଣ୍ଡି ବିଜେ ବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ରାଜନ ଚନ୍ଦନ ଛେରା ପକାଇ ଖରକନ୍ତି ପୁଣ । କାଞ୍ଚିକାବେରୀ କାବ୍ୟ (ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦାସ) ।
୧୧. ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠରେ ସଂରକ୍ଷିତ ତଥା ଭିକାରି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଲିଖିତ ‘ରଥଚକଡ଼ା’ ।
୧୨. ନିଜ ବସ୍ତ୍ର କୈଳ ପ୍ରଭୁ ଗୃହ ସମାର୍ଜନ । ମହାପ୍ରଭୁ ନିଜବସ୍ତ୍ର ମାର୍ଜି ସିଂହାସନ । ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ ।
୧୩. ରଥସଂମାର୍ଜନ ରାଜା କରୋତି କାଳପୃଷ୍ଠଗାଃ ।
ସର୍ବେ ରଞ୍ଜିତରା ରଥାଃ ଗଛନ୍ତି ଦକ୍ଷିଣାମୁଖମ୍ ।
ସପ୍ତଦଶୋଧ୍ୟାୟଃ, ଷୋଡ଼ଶ ଶ୍ଳୋକଃ ।
୧୪. ପାଣିଆପଟ-ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବକ ବିଶେଷ ।
୧୫. "Travels of Fahian"ରେ ଗଜପତି ରଥ ଆଗରେ ଛେରାପହଁରା କରିବା ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି ।
୧୬. ଭୂମି ଦୀପ୍ ଫଳ ଦୁର୍ବା ପୁଷ୍ପ ଗୋରଚନା ତଥା
ଦର୍ପଣ ଦଧି ସିଦ୍ଧାର୍ଥାଳଙ୍କାରଦଶଦ୍ରବ୍ୟକାଃ
ମଙ୍ଗଳାରୋପଣେ ଥେୟ ସର୍ବବାଧାଦ୍ୟପୋହକମ୍ ।
୧୭. ଛେରା ପହଁରା - ହରିହର ବାହିନୀପତି, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ୨ୟ ସ୍ତବକ, ପୃ ୩୦୬ ।
୧୮. ରଥ ଚାରିପଟ ଓଳାଇ ଦିଅନ୍ତି ଯାତବେଳେ ପୁରୀରାଜା ।
ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ କେତେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତି ବାଜୁଥାଏ କେତେ ବାଜା ।
୧୯. ଭବାନ୍ ଭକ୍ତ୍ୟା ରଥାନାଂ ମାର୍ଜନମାତରେତ୍ । (ନୀଳାଦ୍ରି ମହୋଦୟ)
୨୦. ବୈନିକ ସମ୍ବାଦ ତା ୨୮. ଜୁନ. ୧୯୮୭ (ରଥଯାତ୍ରା ବିଶେଷାଙ୍କ), ପୃ ୩ ।
୨୧. ଆମ ଏ ରାଇଜେ ନୀଚ କେ ନୁହଇ ହୀନ ନୁହେଁ କାର କର୍ମ ।
ଝାଡୁଧରି ଛେରା ପହଁରା କରିବା ଯେ ଦେଶେ ରାଜାର ଧର୍ମ ।
(ଉତ୍କଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ) ।

ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ଶେଷ କେତେପଦ କଥା

ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର

ମନ୍ତ୍ରୀ ଆସିବାରେ ସିନା ବିଳମ୍ବ ହୁଏ, ମାତ୍ର ମହାପ୍ରଭୁ ବଳଭଦ୍ର, ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ମାତା ସୁଭଦ୍ରା ବହୁଆଗରୁ ଆସି ସଭାମଣ୍ଡପରେ ବସି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କଠାରୁ କିଛି ମିଥ୍ୟା, ଶଠତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଆତ୍ମସରି କଥା ଶୁଣିବା ପାଇଁ । ଭାଷଣ ପର୍ବ ପରେ ବନ୍ତା ଓ ଶ୍ରୋତା ଯେ ଯାହା ବାଟରେ ଯାଆନ୍ତି । ଯିବାବେଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବା ଦୂରେଥାଉ କେହି ଥରେ ହେଲେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହାଁନ୍ତି ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥାଏ କେବଳ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ । କାରଣ ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ଠାକୁରଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଲେ ହଠାତ୍ ନିଜର ଈଶ୍ଵରୀତ୍ଵ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ, ମାତ୍ରକ ମନ୍ତ୍ରୀ ଚାହିଁଲେ କ୍ଷଣକେ କୋଟୀ ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟ ଭରି ଦେଇପାରନ୍ତି । ସେ ଯାହା ହେଉ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କିଏ ଚାହୁଁ ବା ନ ଚାହୁଁ ସେ କିନ୍ତୁ ସଭାଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁ ବସିଥାନ୍ତି ଦାରୁଭୂତ ମୁରାରି ହୋଇ । ଏପରିକି ଡେକୋରେଟର୍ ତା'ର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜିନିଷ ବନ୍ଧାବନ୍ଧି ସାରି ତାଙ୍କୁ ଟ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ମୋଡ଼ି ମାଡ଼ି ରଖିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି ।

ହଠାତ୍ ସଭାସ୍ଥଳ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ରେଳଗାଡ଼ି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ନିଃଶବ୍ଦ ଷ୍ଟେସନଟି ଶବ୍ଦାୟମାନ ହେବା ପରି ସଭାସ୍ଥଳର କୋଳାହଳ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଗମନୀ ବାଉଁ ପ୍ରଚାରକଲା । ବାଣ, ବାଜା, ମେଡ଼ ଓ ପଟୁଆରେ ଖଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳ କମ୍ପିଉଠିଲା । ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଠେଲି ପେଲା ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଯାହାର ସୁବିଧାସ୍ଥାନ ବାଛି ନେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ କଳାପତାକା ଦେଖାଉଥିବା କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପୋଲିସ୍ ଗିରଫ କରିନେଲା । ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବିଧାୟକ ସୁସଜ୍ଜିତ ଖୋଲା ଜିପ୍ରେ ଠିଆ ହୋଇ ଗଦାଏ ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧି ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ଢଙ୍ଗରେ ହସି ହସି ଜନତା ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କୁ ହାତଯୋଡ଼ି ଅଭିବାଦନ ଜଣାଉଥାଆନ୍ତି । ପୂର୍ବବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଲୋକେ ଗାଡ଼ି ଅଟକାଇ ଫୁଲମାଳ ଓ ଫୁଲତୋଡ଼ା ଉପହାର ଦେଉଥାନ୍ତି । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଏହି ପଟୁଆର ସଭାମଣ୍ଡପର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା ।

ତେଣେ ମାଇକ୍ ଗର୍ଜି ଉଠିଲା । ଆମର ପ୍ରିୟମନ୍ତ୍ରୀ - ସ୍ଵାଗତମ୍, ସ୍ଵାଗତମ୍ । ଆମର ପ୍ରିୟ ବିଧାୟକ- ସ୍ଵାଗତମ୍, ସ୍ଵାଗତମ୍ । ପୁଣି ତୁହାକୁ ତୁହା ଗର୍ଜନ । ଆମର ପ୍ରିୟମନ୍ତ୍ରୀ ଜିନ୍ଦାବାଦ, ଜିନ୍ଦାବାଦ; ଆମର ପ୍ରିୟ ବିଧାୟକ ଜିନ୍ଦାବାଦ, ଜିନ୍ଦାବାଦ । ଗେଟ୍ ମୁହଁରୁ ପୂର୍ବ କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଅନୁସାରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଓଡ଼ିମେନ୍ଦର କେଳୁଶୀ ଦିବିଙ୍କ ସହିତ କେତେକ ମହିଳା ଅତିଥିଙ୍କୁ

ହୁଳହୁଳି ପକାଇ ସଭାମଣ୍ଡପକୁ ପାହୋଟି ନେଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଟିକିଏ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଦେଖାଗଲା ଯାହାକି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭାରେ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଘଟିଥାଏ । କାରଣ ଅନେକ ଲୋକ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅତି ନିକଟରୁ ନମସ୍କାର କରି ଚିହ୍ନାଲୋକ ପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋବକୁ ଗୌରବର ବିଷୟ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଆଉଦଳେ ଟି.ଭି. କ୍ୟାମେରାରେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜ ମୁହଁ କିପରି ଦେଖାଯିବ ଏଥିପାଇଁ ଠେଲିପେଲି ହୋଇ ଆଗକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଏହିପରି ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ କେତେକ ଯୁବ କର୍ମୀ ହାତରେ କର୍ଡ଼ିନ କରି ଅତିଥି ଦ୍ଵୟଙ୍କୁ ନେଇ ସଭା ମଣ୍ଡପରେ ବସାଇଲେ ।

ଶଙ୍ଖବାଜିବାରୁ ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ସୂଚନା ମିଳିଲା । ଜଟାଧାରୀ ପଣ୍ଡିତେ “ଓଁ ମଙ୍ଗଳ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ, ମଙ୍ଗଳ ମଧୁସୂଦନ... ସର୍ବ କାର୍ଯ୍ୟେଷୁ ମାଧବ” ମଙ୍ଗଳାଷ୍ଟକ ଆବୃତ୍ତି କରି ଏକ ଭାବଗମ୍ଭୀର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ସଭାମଣ୍ଡପର ଏକ ପାର୍ଶ୍ଵରେ ପ୍ରଭୁ ବଳଭଦ୍ର, ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ମାତା ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦାରୁ ବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ବସାଯାଇଥାଏ । ହରିବୋଲ, ହୁଳହୁଳି ଓ ମନ୍ତ୍ରପାଠ ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ ପ୍ରଦୀପଜଳାଇ ସଭା ଉଦ୍ଘାଟନ କରିଥିଲେ । ବିଧାୟକ ମଧ୍ୟ ଫୁଲମାଳ ଦେଇ ହାତଯୋଡ଼ି ନମସ୍କାର କଲେ । ପ୍ରେସ୍‌ବାଲା ଫଟୋ ଉଠାଇଲେ । ଦର୍ଶକବୃନ୍ଦ ଘନ ଘନ କରତାଳି ବୁଝିକଲେ ।

ସଭାମଣ୍ଡପର ଖୁବ୍ ନିକଟରେ ଅଶୀବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବ ହଲେ ବୃଦ୍ଧବୃଦ୍ଧା ଚୌକିରେ ବସି ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ । ବୃଦ୍ଧା ଜଣକ ମଝିରେ ମଝିରେ ବୃଦ୍ଧଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାଉଥିଲେ ଓ ବୃଦ୍ଧ ଜଣକ ମଧ୍ୟ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଉଥିଲେ ।

ବୃଦ୍ଧା- ହଇହୋ ଶୁଭୁଛି, ମଠାକି ପାଟ ନ ପିନ୍ଧି ଛୁଆଁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି, ହାତଗୋଡ଼ ନଧୋଇ ମନ୍ତ୍ରୀ କିମିତି ଠାକୁରଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଦେଲେ ଓ ଧୂପଦୀପ ଜାଳି ପୂଜା କଲେ ?

ବୃଦ୍ଧ- ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କଥା ନିଆରା । ଏ ପରା ବଡ଼ ବଡ଼ିଆଙ୍କ କଥା । ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଦିଅଁ ଦେବତା, ଛୁଆଁ, ଅଛୁଆଁର ବାରଣ କିଛି ନାହିଁ ।

ବୃଦ୍ଧା- ବହୁଦିନ ତଳେ ମୈତ୍ର ତ୍ରିଲୋଚନପୁର ଗାଆଁରେ ସ୍ଵାଧୀନତା ପାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ବିରାଟ ସଭା ହୋଇଥିଲା ସେଠିକି ଯିବାକଥା ତୁମର ମନେ ଅଛି କି ନାହିଁ ?

ବୃଦ୍ଧ- ହଁ, ମନେ ଅଛି ।

ବୃଦ୍ଧା- ସ୍ଵାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ତ ସଭାମଣ୍ଡପରେ

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ବସାଇ ନଥିଲେ !

ବୃଦ୍ଧ- ଓ ହୋ ! ସେ ମଣିଷ ଏ ମଣିଷ କ'ଣ ସମାନ ! ସେମାନେ ଥିଲେ ତ୍ୟାଗୀ କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଭୋଗୀ । ସେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ ମାତ୍ରକ ଏମାନେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟବସାୟରେ ଲଗାଉଛନ୍ତି । ଦେଖୁନ ଭାଗ୍ୟ-ଭଗବାନରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଧର୍ମଭାରୁ ଜନତାଙ୍କ ଧର୍ମ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବା ପାଇଁ କିପରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବସାଇଛନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରୀ ତ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଚାର କରୁଛନ୍ତି, କ'ଣ ଆବଶ୍ୟକ ଏଠି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସଭାମଣ୍ଡପକୁ ଆଣିବା ! ମନ୍ଦିର ବା ଖରୁଳିରେ ବସାଇଲେ ସିନା ଠାକୁରଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବଢ଼େ, କିନ୍ତୁ ସଭା ସମିତି ଇତ୍ୟାଦିରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ବସାଇଲେ ଆମେ ହେଉ ମୁଖ୍ୟ ସେ ହୁଅନ୍ତି ଗୌଣ । ତାଙ୍କର ନାମନେଇ ଆମେ ଆମର ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନ କରିଥାଉ । ହେଇଚି ତୁମେ ସେଦିନ କହୁଥିଲା ନା ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ଫଟୋ ଛପା ହୋଇଥିବା ଚିରା କ୍ୟାଲେଣ୍ଡର୍ ଟିଏ ଦାଣ୍ଡରେ ମୋଟାମୋଟି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ତା ଉପରେ ସମସ୍ତେ କୁଦିଚକଟି ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି । ଏହା କେତେ ବଡ଼ ଅପରାଧ ! କ'ଣ ଦର୍ଜୀର, ନିଜ ବ୍ୟବସାୟର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଠାକୁରଙ୍କ ଫଟୋ ଛପାଇ ତାଙ୍କୁ ନଳାପାଣିରେ ଭସାଇ ଦେବା !

ବୃଦ୍ଧା - ମନ୍ତ୍ରୀ ଆଳତି ଲଗାଇ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲାବେଳେ ଲୋକେ ମୁଣ୍ଡିଆ ନମାରି ତାଳି କାହିଁକି ମାରିଲେ ? ଆମ ବଡ଼ ଦେଉଳରେ ଠାକୁରଙ୍କ ଆଳତି ସମୟରେ କ'ଣ ଏପରି ତାଳି ମରା ହେଉଛି ନା ଆମ ଘର ଖରୁଳିରେ ବସିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଗରେ ସଞ୍ଚିବତି ଜାଳିବା ବେଳେ ତାଳିମରା ହେଉଛି !

ବୃଦ୍ଧ - ଜନତାଙ୍କ ତାଳି ଠାକୁରଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବିଧାୟକ ସେମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା କରୁଥିବାରୁ ତାଳି ମାଧ୍ୟମରେ ସେହି ମହାମାନ୍ୟ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରାଯାଉଛି । ତଥାପି ତୁମ କଥା ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ । ହଉ ତାହାଁ ସିଆଡ଼େ କ'ଣ ହେଉଛି । ପରେ କଥା ହେବା । ଏହା କହି ବୃଦ୍ଧ ଜଣକ ରୁପ୍ ହୋଇ ବସିଲେ ।

ଏହା ପରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତିଥିମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପର୍ବ ଓ ଆବାହନୀ ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆସିଲା ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନପର୍ବ ଅର୍ଥାତ୍ ଖୋସାମତି ପର୍ବ । କାରଣ ଅତିଥିମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଯାହା ନୁହଁନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଦଶଗୁଣା ବଡ଼ାଇ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥାଏ । ବୁଦ୍ଧ ଭାଇସ୍ ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ରାମହରିବାରୁ ଅତିଥି ଦ୍ୱୟ ତଥା ସଭାପତି ରୂପେ ବସିଥିବା ବୁଦ୍ଧ ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ବାବୁଙ୍କୁ ବହୁ ଟେକିଟାକି କହିଥିଲେ । ଏହାପରେ ସଭାପତିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଜଣକପରେ ଜଣେ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ମନ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟଙ୍କ ପାଳି ପଡ଼ିଲା । ସେ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ବାକ୍ତାବୁରୀ ଦ୍ୱାରା ଘନ ଘନ କରତାଳି ମଧ୍ୟରେ ବିଧାୟକଙ୍କୁ ଦେଶମାତୃକାର ଜଣେ ସଜା ସେବକ ରୂପେ ଜନତାଙ୍କ ଆଗରେ

ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ବିଜୁଳି ଆଲୋକ ଲିଭି ଯାଇ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା । ସଭାମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଗ୍ରାନାଇଟ୍ ବୋଲ୍‌ଡର୍ ବୃଷ୍ଟି ହେଲା ଓ ଲାଗ ଲାଗ ପାଞ୍ଚ ଛଅଟା ବୋମା ସ୍କେଜ୍ ପାଖରେ ପଡ଼ି ଫୁଟିଥିଲା । ସବୁଆଡ଼େ ହୋ ହଲ୍ଲା ଓ ଦଳାଚକଟା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । କିଏ କେଉଁଆଡ଼େ ଆତୁରକ୍ଷା କରି ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଟେକାମାଡ଼ରେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ଗଲା । ଚୌକି ବେଞ୍ଚଗୁଡ଼ିକ ମାଙ୍କଡ଼ଟିର୍ ମାରି ଭଙ୍ଗାତୁଟା ହୋଇଗଲା । ପୋଲିସ୍ ଟର୍ଜ୍ ମାରି ହୁଇସିଲ୍ ବଜାଇ ଯାହାକୁ ଦେଖିଲା ତାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦାତିଆ ପିଟିଲା । ବହୁତ ଲୋକ ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ହେଲେ । ଏହିପରି ଆଇନ୍ ଶୃଙ୍ଖଳା ପରିସ୍ଥିତିର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟିବାରୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବିଧାୟକ ବାଧହୋଇ ପୋଲିସ୍ ଘେର ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ନାଲିବତୀ ଲାଗିଥିବା ଗାଡ଼ିରେ ବସି ସଭାସ୍ଥଳ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ।

ଦଶ, ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ପରେ ଜେନେରେଟର ଷ୍ଟାର୍ଟ କରାଯାଇ ଆଲୁଅ ଜଳିଲା ବେଳକୁ ଦେଖାଗଲା ସଭାମଣ୍ଡପଟି ଏକ ଭୂମିକମ୍ପ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ସ୍ତୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ବୃଦ୍ଧା ଲୋକଟି ଦଳାଚକଟା ମଧ୍ୟରେ ରକ୍ତାକ୍ତ ହୋଇ ବସିଥିବା ଚୌକି ପାଖରେ ମରିପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସଭାମଣ୍ଡପ ପଛପଟେ ଏକ ନର୍ଦ୍ଦମା ଖାତ ପାଖରେ ବୃଦ୍ଧ ଜଣକ ମୃତ୍ୟୁ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଜଗତର ନାଥ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦାରୁ ବିଗ୍ରହ । ବୃଦ୍ଧ ଜଣକ ହାତଠାରି ପାଣି ମାଗିଥିଲେ । ପାଣି ଡୋକେ ପିଇ ସେ ବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ଧରି କାନ୍ଦି ଉଠିଥିଲେ । ସେ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ମଧ୍ୟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଥିଲେ ଯେ “ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ କ’ଣ ଖେଳଣା କଷେଇ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଯିଏ ଯେଉଁଠି ଯେପରି ବସାଇ ତାଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଦୁରୁପଯୋଗ କରିବ ! ସେ କ’ଣ ଏତେ ଶସ୍ତା ଯେ ନିଜ ବ୍ୟବସାୟର ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଫଟୋ ଚିତ୍ର ଛାପି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବମାନନା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବ ଓ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଶସ୍ତା ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରି ଭକ୍ତିଭାବ ଉଦ୍ରେକ କରାଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କଦର୍ଯ୍ୟ ମାନସିକତା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ! ଏ ସବୁର ତୁରନ୍ତ ଅବସ୍ଥାନ ଘଟୁ । ଏହାଥିଲା ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ଶେଷ କଥା ।

ମୁଣ୍ଡରେ ଆଘାତ ଲାଗି ଅତ୍ୟଧିକ ରକ୍ତସ୍ରାବ ଯୋଗୁଁ ସେ ଆଉ କିଛି କହିପାରି ନଥିଲେ । ଏତିକି କହିବାପରେ ପାଟିବନ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ତିନିଧର ହିକ୍କା ଉଠି ଜୀବନ ଦୀପ ନିର୍ବାପିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ଏହା ଏକ କାଳ୍ପନିକ କାହାଣୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଭରି ରହିଛି କିଛିଟା ଧର୍ମୀୟ ଆବେଗ ଓ ବିତର୍କ ପାଇଁ କିଛିଟା ଖୋରାକି । ସେ ଯାହା ହେଉ ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ଶେଷ କେତେପଦ କଥା ଏବଂ ମର୍ମହୁତ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତନର ବାଉଁ ହେଉ ।

ପୀତାମ୍ବରୀନିଳୟ
ପ୍ରଭାତ ଲେନ୍, ଦତ୍ତତୋଟା, ପୁରୀ

ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କାବ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିକ୍ରମା

● ଅଧ୍ୟାପକ ସୁନୀଲ ରଥ

ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ କଳାର ପ୍ରତିଟି ସୋପାନ ଓ ଯୁଗୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗତିମୁଖର ନିୟମାନୁବନ୍ଧତା ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ନିୟମାନୁବନ୍ଧତା ସମସାମୟିକ ସମୟର ଜୀବନବୋଧ, କଳାବୋଧ, ଆନନ୍ଦବୋଧକୁ ନେଇ ଗତିଶୀଳ ହେବା ସମୟରେ, ତା ମଧ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱର ପରିଲକ୍ଷିତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସମସାମୟିକ ସାମାଜିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି କେବେ ହେଁ ତା'ର ଧର୍ମକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅଗ୍ରଗତି କରିପାରେ ନାହିଁ । ସ୍ୱଷ୍ଟାର ସୃଷ୍ଟି ମାନସରେ, ଚିନ୍ତାନାୟକର ଚେତନାର ପଟ୍ଟଭୂମିରେ ପ୍ରଜନ୍ମ ଭାବରେ ଧର୍ମର ଅପ୍ରତିହତ ପ୍ରଭାବ ରହିଥାଏ ।

ଉତ୍କଳୀୟ ଦୃଶ୍ୟପଟରୁ ଏହି ଧାରଣାକୁ ଅବଲୋକନ କଲେ ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବା, ଯେଉଁ ଅଖଣ୍ଡ ଧର୍ମୀୟ ଚେତନା ପ୍ରବାହର ପ୍ରଭାବରେ ଆମର ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ, ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରଭାବିତ ଓ ପ୍ରବାହିତ, ତାହା ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ଆମର ଏକମାତ୍ର ଅନନ୍ୟ ଧ୍ୟେୟ, ଉପାସ୍ୟ ଓ ନମସ୍ୟ । ବୋଧହୁଏ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତିରେକେ ସାଧକର (ସେ ସାହିତ୍ୟ ସାଧକ ହେଉ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧକ) ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ନିରର୍ଥକ । ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଜ୍ଜିତାନନ୍ଦ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଜୀବ ପରମର ଅହରହ ଲୀଳାଖେଳା ଲାଗିଛି ଏବଂ ଏହି ନିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥାଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବୈକୁଣ୍ଠ ରୂପୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ । ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମମୟ ପୁରୁଷଙ୍କ ସଗୁଣ ସ୍ୱରୂପ ହିଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ସମସ୍ତ ଦେବଦେବୀ ତାଙ୍କରି ସୃଷ୍ଟି; ମହାପ୍ରଳୟରେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କରି ଠାରେ ଲୀନ ହେବେ । ଯେଉଁଥିପାଇଁ ହିନ୍ଦୁର ପରିଚିତ ସମସ୍ତ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ସହାବସ୍ଥାନ ସଂଘଟିତ ହୋଇଛି ଏହି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଓ ତାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରହିଥିବା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ । ବୋଧ ହୁଏ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ବିଶେଷତଃ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିରର ଚତୁଃସୀମା ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱାସର ସକଳ ଦେବଦେବୀ ଆରାଧିତ ହେଉଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଗୋଟିଏ ଦେବତାଙ୍କର ରହସ୍ୟମୟତ୍ୱକୁ ନେଇ ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ଧାରା

ଏତେ ପ୍ରବଳ ମାତ୍ରାରେ ଗତିଶୀଳ ନୁହେଁ, ଯାହା ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ସମ୍ଭବ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସାରଳାଦାସଙ୍କ ପୌରାଣିକ ସୃଷ୍ଟି ମହାଭାରତ ହେଉ କିମ୍ବା ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର ଧର୍ମୀୟ ଯୋଗସାଧନାର ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ସୃଷ୍ଟିସମ୍ଭାର ହେଉ, ଅପର ଦିଗରେ ରୀତିଯୁଗୀୟ ଶୃଙ୍ଖାରିକତାର କଳ କଳ ଛଳ ଛଳ ଧାରାରେ ରସୋତ୍ତରୀୟ ସାହିତ୍ୟ ହେଉ କିମ୍ବା ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟର ଆତ୍ମିକ ଦିଗ ହେଉ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥଳରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଚିନ୍ତା, ଚେତନା ଓ ପ୍ରେରଣାର ପ୍ରତିଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତଥା ପରୋକ୍ଷ ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ଧରି ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ଆତ୍ମିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ତରରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ଲୀଳାୟିତ । କିନ୍ତୁ ଘୋର ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଏହି ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ଠାକୁରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଓ କ୍ଷେତ୍ରର ଐତିହାସିକ ଦିଗଟିକୁ ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ଆକଳନ କରିବା ପାଇଁ ଏ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି କେବେ ମଧ୍ୟ ଅତୀତରେ ଚେଷ୍ଟା କରି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ କାଳରେ ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ ସୃଷ୍ଟି କରି ଯାଇଥିବା କୃତିକୁ ନେଇ ହିଁ ଆଜିର ଆଲୋଚକଗଣ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନରେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରତ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ରୀତିଯୁଗୀୟ କବି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦର ପ୍ରଥମ ୭୪ଟି ପଦକୁ ଆଲୋଚନାର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆଣି ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାକୁ ନୂତନ ଭାବେ ପୁଷ୍ଟକ କରିବା ହିଁ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ମୁଖ୍ୟତଃ ଶୃଙ୍ଗାର ରସାସ୍ତ୍ରାରୀ ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ରୀତି ସାହିତ୍ୟର ପରଂପରା ଥିଲା କାବ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ପରମାରାଧ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରତି ଭକ୍ତିପୂର୍ବ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ବା ନମଃସ୍ତ୍ରୀୟା । ତତ୍ ସହିତ ଖଳନିନ୍ଦା, ସାଧୁସ୍ତୁତି ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ବିଷୟକ ସୂଚନା ବା ବସ୍ତୁନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ଶତାଧିକ ବର୍ଷର ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଧାରାକୁ ପ୍ରତିହତ କରି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା

ବିଶଦଭାବରେ କରି ଯାଉଛନ୍ତି ।

କେବଳ ରୀତି ସାହିତ୍ୟ କାହିଁକି, ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା ସଂପର୍କୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ହେବ ଯେ, ବେଢ଼ା ଏବଂ କ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମଣର ଏପ୍ରକାର କାବ୍ୟିକ ଧାରା ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଥମ ଏବଂ ଶେଷ କରି ଭାବରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହା ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କାବ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିଛି । ଅବଶ୍ୟ କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କର ‘କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ’ କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିଷୟକ ସାମାନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଥିଲେ ହେଁ ସେଥିରେ ଧର୍ମ କିମ୍ବା ଭକ୍ତିଭାବର ନିଦର୍ଶନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଅପେକ୍ଷା ରୀତିଯୁଗୀୟ କବିତାତୁରୀର ପରାକାଷ୍ଠା ଓ ଉଚ୍ଚଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ ମାଧ୍ୟମରେ ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ବର ଆସନ ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ କବି ସମ୍ରାଟ ଯତ୍ନବାନ ହୋଇଛନ୍ତି ।^(୧)

‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦକୁ ତନ୍ମତନ୍ନ କରି ଅବଲୋକନ କଲେ ଆମେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦଶକ ଠାରୁ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦ୍ଵିଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ବିଶଦ ବିବରଣୀ ପାଇଥାଉ । ଦ୍ଵିତୀୟ ଲକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ହେଲା, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ବନ୍ଦନା ଗାନ ନ କରି ରୀତିଯୁଗୀୟ ଛନ୍ଦରେ ବିଭିନ୍ନ ପୌରାଣିକ କଥାବସ୍ତୁକୁ ଆଧାର କରି ବେଢ଼ାସ୍ଥ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଠାରେ ତାହା ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ସଂଯୋଜିତ କରିଛନ୍ତି । ଫଳରେ ଆମେ ଏକାଧାରରେ ତଥ୍ୟ, ତତ୍ତ୍ଵ ଓ ରସଚର୍ଚ୍ଚାର ତ୍ରିବେଣୀଧାରା ମଧ୍ୟରେ ଅବଗାହନ କଲାପରି ମନେହୁଏ ।

ତେବେ କବିଙ୍କର ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦସ୍ଥ ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା ସଂପର୍କୀୟ ଆଉ କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ସହିତ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଏକ ଆକଳନ କରିବାର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି । ଏଯାବତ୍ ଯେଉଁ କେତୋଟି ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା ସଂପର୍କୀୟ ପୁସ୍ତକ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ‘ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା’ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ‘ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା’ର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ କୃଷ୍ଣ କର୍ତ୍ତୃକ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମଣ, ‘କପିଳ ସଂହିତା’ର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟସ୍ଥ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ବେଢ଼ାର ଦେବାଦେବୀ, ଦିବାକର ଦାସଙ୍କ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ର ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟର ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମଣ, ୫୫ ସୁରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମିଶ୍ରଙ୍କ ସଂପାଦିତ ‘ସ୍ରୋତ୍ର

ରତ୍ନାବଳୀ’ରେ ସଂଯୋଜିତ ‘ମୁକ୍ତି ଚିନ୍ତାମଣି’ର ବେଢ଼ାସ୍ଥ ଦେବଦେବୀଙ୍କ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ପରିକ୍ରମଣକାଳୀନ ସ୍ତୁତି । ବେଢ଼ାବୁଲା ନାମରେ ତିନିଖଣ୍ଡ ଅର୍ବାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଜିର ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ବଳରାମ ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଏବଂ ଦିବାକର ଦାସଙ୍କ ରଚନାମାନଙ୍କରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଅନେକ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏମାନେ ପତିତପାବନ, କାଶୀବିଶ୍ଵନାଥ, ସିଂହଦ୍ଵାରସ୍ଥ ଜୟ ବିଜୟ ମୂର୍ତ୍ତି, କଳ୍ପବଟ ନିମ୍ନସ୍ଥ ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବଙ୍କ ମନ୍ଦିର, ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ, ଭୂବନେଶ୍ଵରୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଆଦିର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରି ନ ଥିବା ବେଳେ ମୁକ୍ତି ଚିନ୍ତାମଣିରେ ପରିକ୍ରମାକାଳୀନ କ୍ରମ ସଠିକ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭଞ୍ଜ ଏବଂ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମୟକୁ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇସାରିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳିଲେ ହେଁ ଅଳ୍ପକିଛି ମନ୍ଦିର ଯାହା ଚନ୍ଦ୍ରକଳାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ନାହିଁ, ତାହା ଏହି ଅର୍ବାଚୀନ ବେଢ଼ାବୁଲା ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଅପର ପକ୍ଷରେ ବଳରାମ ଦାସ ଏବଂ ଦିବାକର ଦାସ ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା ମାଧ୍ୟମରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମିକ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତ କୃଷ୍ଣକର୍ତ୍ତୃକ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅବତାରିତ୍ଵକୁ ମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ମୁକ୍ତି ଚିନ୍ତାମଣି ଓ ବେଢ଼ାବୁଲା ଆଦିରେ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସ୍ତୁତିଗାନ ମଧ୍ୟରେ ପରିକ୍ରମା ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ସମସ୍ତ ଧାରାଠାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ସ୍ଵାୟତ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥୈକପ୍ରାଣତାର ସମୁଜ୍ଜ୍ଵଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ସହ, ଚାତୁର୍ଯ୍ୟମୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଟବତୀ, ଅଳଙ୍କାରର ସମାରୋହ ଓ ରଚନାଶୈଳୀର ଅପୂର୍ବ ଆଲେଖ୍ୟ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ପ୍ରଦାନ କରି ଉଚ୍ଚଳୀୟ କବି ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜସ୍ଵ ଏକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାସଂପନ୍ନ ଆସନ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖି ପାରିଛନ୍ତି ।

‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦ ପ୍ରଥମ ପଦରେ ‘ଜମ୍ବୁଦ୍ଵୀପ ଲବଣ ଜଳଧି ନିକଟସ୍ଥ କମ୍ବୁ କ୍ଷେତ୍ରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ’ଙ୍କ ଜୟଗାନ କରି ୨ୟ ଏବଂ ୩ୟ ପଦରୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିକ୍ରମା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ,

କଷ୍ଟଧୂସୀ ଅଷ୍ଟ ଅଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି ଜୟ ଜୟ,
ବହୁ ସଂଖ୍ୟ ଭବାନୀ କର ମୋ ଭୟ କ୍ଷୟ ଯେ ।
ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ସିତଗଙ୍ଗା ଶ୍ରୀରୋହିଣୀ କୁଣ୍ଡ,

ତୀର୍ଥରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ କଳିତାପ ଖଣ୍ଡ ଯେ । (୧/୨,୩)

ଏହି ପଦଦ୍ଵୟରୁ ସେ କ୍ଷେତ୍ରନିବାସୀ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ର ସଂପର୍କୀୟ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତାର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । କବିଙ୍କ ସୂଚିତ ‘ଅଷ୍ଟ ଅଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି’ ହିଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଅଷ୍ଟ ଶିବ ଯିଏ କି କଷ୍ଟଧ୍ୟାସୀ ଅଟନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଦୁଇଟି ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ଏକ ଦିଗରେ ଗଜପତିଙ୍କ ପୁରୁଣା ନଅର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଆରାଧ୍ୟ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ ଯାହାଙ୍କୁ କି ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ପୃଥିବୀ, ଯଜମାନ, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଅଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।^(୨) ଅପର ପକ୍ଷଟି ସ୍ୱୟ ପୁରାଣର ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡର ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ଅଷ୍ଟରୁଦ୍ର । ମୋ ମତରେ ପ୍ରଥମ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ ଅପେକ୍ଷା ଅଷ୍ଟଶିବ ହିଁ ବେଶୀ ଗ୍ରହଣୀୟ । ସେମାନେ ହେଲେ କପାଳମୋଚନ, କାମପାଳ, କ୍ଷେତ୍ରପାଳ, ଯମେଶ୍ଵର, ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ଵର, ବିଶ୍ଵେଶ୍ଵର (ଈଶାନେଶ୍ଵର), ନୀଳକଣ୍ଠ, ବଟେଶ୍ଵର ।^(୩) ଏହାଛଡ଼ା ବର୍ଣ୍ଣିତ ବହୁସଂଖ୍ୟ ଭବାନୀ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଉପରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ରକ୍ଷାର ଭାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିୟୋଜିତ । ସ୍ୱୟ ପୁରାଣାନୁସାରେ ସେମାନେ ହେଲେ ‘ମଙ୍ଗଳା, ବିମଳା, ସର୍ବମଙ୍ଗଳା (ବାଟମଙ୍ଗଳା), ଅର୍ଦ୍ଧାଶନୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ (ଅଲୀମତଶ୍ରୀ), କାଳରାତ୍ରି (ଦକ୍ଷିଣକାଳିକା), ମରାଟିକା ଏବଂ ଚଣ୍ଡରୂପା ।^(୪)

‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପଞ୍ଚତୀର୍ଥ ମଧ୍ୟ ସଂପ୍ରତି ଲୋକଚଳଣିର ପଞ୍ଚତୀର୍ଥ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । କାରଣ ସ୍ୱୟ ପୁରାଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ରୋହିଣୀ ତୀର୍ଥର^(୫) ସ୍ଥାନ ସ୍ୱୟପୁରାଣ କାଶୀଖଣ୍ଡ ଅନୁସରଣରେ ମଣିକର୍ଣ୍ଣିକା ଓ ସୁଲ ବିଶେଷରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ପୁଷ୍କରିଣୀ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ରଚନା କାଳ କିମ୍ବା ତତ୍ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କୃତିମାନଙ୍କରେ ରୋହିଣୀ କୁଣ୍ଡ ଥିଲା ପଞ୍ଚତୀର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କିନ୍ତୁ ‘ମୁକ୍ତି ଚିନ୍ତାମଣି’ରେ ରୋହିଣୀକୁଣ୍ଡ ସ୍ଥରଣେ ଏବଂ ରୋହିଣୀ କୁଣ୍ଡ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶ୍ଳୋକ ରହିଥିବା ପରି ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ରୋହିଣୀ ଦୁର୍ଲଭ ସ୍ଥାନତୀର୍ଥ ଓ ରୋହିଣୀ କାକତୀର୍ଥ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଏଥିରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମେୟ ଯେ, କଞ୍ଚବଟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ରୋହିଣୀ ତୀର୍ଥ ନାମକ ଜଳାଶୟ ରହିଥିଲା ଓ ସେଠି ସ୍ଥାନ କଲେ ଦୁର୍ଲଭ ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶା ରହିଥିଲା ।^(୬) କାଳକ୍ରମେ ଏହି ସ୍ଥାନ ତୀର୍ଥର ବିଲୁପ୍ତି ଘଟି କେବଳ ସ୍ଥରଣ ପାଇଁ ପଦ୍ୟାକାରରେ ରହିଯାଇଛି ।

କେବଳ ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ପଦରୁ ନୁହେଁ, ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର

ନବମ ପଦରେ କାଶୀଶ୍ଵରଙ୍କ ବାଇଶି ପାହାଚରେ ଅବସ୍ଥାନର କାରଣ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ପଞ୍ଚଦଶ ପଦରେ ସତ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯମଦଣ୍ଡରୁ ମୁକ୍ତିର ଫଳାଗମ, ପଞ୍ଚତ୍ରିଶ ଠାରୁ ଅଠତ୍ରିଶ ପଦଯାଏଁ ନୃସିଂହଙ୍କ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବିଦାରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ତେପନ ପଦରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଆରାଧ୍ୟ ନୀଳମାଧବ ଏବଂ ଛପନ ପଦରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବେଡ଼ା ପରିକ୍ରମାରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଲୀଞ୍ଜନ ବସଗୁଛ ସହଚରୀ କରିବା ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ସ୍ୱୟ ପୁରାଣାଦି ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଦର୍ଶିତାର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ତାହାର ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ରେ କବିଙ୍କ ଭୌଗୋଳିକ ଜ୍ଞାନର ମଧ୍ୟ ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ଚତୁର୍ଥ ପଦରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅବସ୍ଥିତିକୁ ‘ମହେନ୍ଦ୍ର ଚରମେ’ ବା ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରିର ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ମହାପ୍ରସ୍ଥାନିକ ପର୍ବର ମହୋଦଧିରେ ସ୍ଥାନ ପୂର୍ବକ ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରିରେ ଅବସ୍ଥାନ ପାଇଁ ଲୋମଶ ରକ୍ଷି କହିଥିବା ବାକ୍ୟକୁ ନୀଳପର୍ବତ ବୋଲି ସୂଚିତ କରୁଛି । କି ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ ଏହାକୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନିକଟସ୍ଥ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଥିବା ସ୍ଥଳେ ତାହାକୁ ଖଣ୍ଡନ କରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପୁରୋହିତ ଶ୍ରୀ ହରିହର ମହାପାତ୍ର ‘ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରି’ କହିଲେ ନୀଳପର୍ବତ ସମେତ ସମଗ୍ର ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳା ବୋଲି ନୀଳାଚଳ ତତ୍ତ୍ୱ ସନ୍ଧାନ ପରିଷଦର ‘ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରାଚୀନତା’ ସଂପର୍କୀୟ ଆଲୋଚନା ମାଳାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । ଏହା ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ମଧ୍ୟ ପୁଷ୍ଟ ହେଉଛି ।

ଷଷ୍ଠଠାରୁ ଅଷ୍ଟମ ପଦଯାଏଁ ସିଂହଦ୍ଵାରରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପତିତପାବନ ଭାବରେ ଉଭା ହେବାର କାରଣ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ପୁସ୍ତକମାନ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିଥିବା ଦ୍ଵିତୀୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମନ୍ଦିର ପ୍ରବେଶାଧିକାର ହରାଇଥିବା ହେତୁ ମନ୍ଦିର ବାହାରୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ୧୭୩୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ପ୍ରତିତପାବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଥିବା ଭଳି ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମତରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ନନ୍ଦାବର୍ତ୍ତ ଦ୍ଵାର ନିକଟରେ ଚିତ୍ରପ୍ରାୟେ ଆଭାଷିଛନ୍ତି ।

ଦଶମ ଏବଂ ଏକାଦଶ ପଦରେ କାଶୀବିଶ୍ଵନାଥଙ୍କ ବାଇଶି ପାହାଚ ଅବସ୍ଥାନ ବିଷୟକ ସମସ୍ତ ଲୋକପ୍ରଚଳିତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ପରିହାର କରି ସ୍ୱକୀୟ କଞ୍ଚନା ବଳରେ ଏକ ନୂତନ

କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ତତ୍ସହିତ ମହାପ୍ରସାଦର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ମଧ୍ୟ ପରୋକ୍ଷରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ କାବ୍ୟ ରଚନା କାଳକୁ ଆନନ୍ଦବଜାର ନଥିଲା ଏବଂ ବାଇଶିପାହାଚ ଉପରେ ହିଁ ମହାପ୍ରସାଦ ବିକ୍ରୀ ହେଉଥିଲା । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ-

କାକଟଞ୍ଜୁ ପୁଟଭୃଷ୍ଟ ଯାହାଙ୍କର ଲବ,
ବିତରନ୍ତି ତ୍ରିଲୋକ ନିର୍ବାଣ ମହୋତ୍ସବ ଯେ । (୧/୧୦)
ସେ ଶ୍ରୀମହାପ୍ରସାଦ ସୌରଭ ନିକେତନ
ମୋ ଶରଣ ଦ୍ୱାବିଂଶତି ସଂଖ୍ୟକ ସୋପାନ । (୧/୧୧)

ରୀତିଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା ପରିପାଟୀ ସାହିତ୍ୟ । ଏଠି ହସିବା, କାନ୍ଦିବା କିମ୍ବା ଭକ୍ତି ବନ୍ଦନା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଆବେଗ ମୁଖ୍ୟ ନ ଥିଲା । ବରଂ ଏଥିପାଇଁ ବହୁ ଶବ୍ଦର ଦାୟିକତା, ଚାତୁର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ନିଖୁଣ ପଦସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସପ୍ତଦଶ ଠାରୁ ଉନବିଂଶ ପଦ ମଧ୍ୟରେ ବଟଗଣେଶ, ବଟେଶ୍ୱର, ବାଟମଙ୍ଗଳା ଓ କୁମାରଙ୍କ ଅବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭକ୍ତ କବିର ହୃଦୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ରସ ପିପାସା, ଭାକ୍ତିକତା ଏବଂ କଳ୍ପନା ବିଳାସ । ତେଣୁ କବି କଳ୍ପବଟକୁ ପ୍ରଣାମ କରୁ କରୁ କହିଛନ୍ତି, -

ନିମିଳିନା କେଳି କାଳେ ଯା କୁମ୍ଭ ଶଙ୍କାରେ
ଉମା କୁଚାତଳ ନୀଳ ଦୁକୁଳ ଝିଙ୍କାରେ ।
କୁମାର ହଟ ପ୍ରକଟ କରୁ ତାହା ଦେଖୁ
ହର ହସୁ ହେଁ ମୁଖ ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ।
ସେ ଭକ୍ତ ଜନସମୂହ ମହାବିପ୍ଳ ବାର

ଅଟକିବା ବଟଗଣେଶଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । (୧/୧୭-୧୯)
ଏ ଅପ୍ତଗଣ ଯୋଗୁଁ ଲଜ୍ୟାରେ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ପଳାୟନ କରିଛନ୍ତି ଓ ବଟଗଣେଶ, ବଟମଙ୍ଗଳା ଓ ବଟେଶ୍ୱର ତିନି ଦିଗକୁ ମୁଖ କରି ବସିଛନ୍ତି । ଏତିକିରେ କବିଙ୍କର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିନାହିଁ । ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବଟକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ - ‘ବଟ ବିଟପୀଶ୍ୱର’, ବାଳମୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ - ‘ରାଧା ମୁଖାମୁଖ ଭ୍ରମେ ସ୍ୱପଦ ସାରସ’, ରମା ସରସ୍ୱତୀ ବନ୍ଦ୍ୟ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ - ‘ଭୁଜଙ୍ଗ ପୁଙ୍ଗବତନ୍ତ୍ର ଅର୍ଥ କଳ୍ପତରୁ’ ଆଦି ଅତିଶୟୋକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଜ୍ଞାନ ମସ୍ତିଷ୍କର, ଭକ୍ତି ହୃଦୟର । ବିଶେଷତଃ ଜ୍ଞାନର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖେଇ ହେବାକୁ ଯାଇ ବହୁ ରୀତିକବି ଯେଉଁଠି ଭକ୍ତିକୁ ଗୌଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ସେଠି କିନ୍ତୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଜ୍ଞାନର ସୂଚନା ସହିତ ଭକ୍ତିର ଅମୀୟ ମହାକିନୀ ଗୋଟିଏ ଧାରାରେ ପ୍ରବାହିତ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଏହି ଭାବ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାୟୁକ୍ତ ସର୍ପଜଣାଣ ତଥା

ଚଉତିଶା କ୍ରମରେ ରଚିତ ମହାବାହୁ ଜଣାଣ ଆଦିରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ପାରଂପରିକ ଶୈଳୀରେ କ୍ଷେତ୍ରପାଳ, ନୀଳଚକ୍ର, ଯଜ୍ଞ ନୃସିଂହ, ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ, ନୃତ୍ୟଗଣେଶ ବା କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ ଖୁରି ଗଣେଶ, କାକଟୀର୍ଥ ରୋହିଣୀକୁଣ୍ଡ ଆଦି ଦର୍ଶନ କରି କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାରୀଣୀ ବିମଳାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ‘ଖୁରୀ’ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ‘ଖୁରି’ ଅର୍ଥ ଘଡ଼ି ବା ସମୟ ରୂପୀ କାଳ ବିଶେଷ । ଏହି ଗଣନାଥଙ୍କୁ ସମୟର ବା କାଳର ପ୍ରତୀକ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା କବିଙ୍କର ନୂତନ ଉପଲବ୍ଧି । ତେବେ ଯଜ୍ଞ ନୃସିଂହ ଏବଂ ମାତୃଶକ୍ତି ବିମଳାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଇ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଯମକ, ଶ୍ଳେଷ ଓ ବକ୍ରୋକ୍ତି ଆଦିର ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ -

ପ୍ରବଳନ୍ତେ ହିରଣ୍ୟ ଦନୁଜ ଗଜ ବଳେ
ସମଗ୍ର କେଶରୀ ବେଶ ପରିଗ୍ରହ କାଳେ ।
ବିପତ୍ତି ଅଶକ୍ତ ଭକ୍ତ କରନ୍ତେ ସ୍ମରଣା,
ହୃଦକଞ୍ଚା ଦ୍ରବମୟ କରନ୍ତେ କରୁଣା ।
କଣ୍ଠଯାଏଁ କଣ୍ଠିରବ ବେଶ ହୋଇଥିଲେ,
ସ୍ତମ୍ଭରୁ ସମ୍ଭବି ଦନୁଜକୁ ସେ ମାଇଲେ । (୧/୩୭-୩୮)

ଏହା ଭକ୍ତକବିଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ବର୍ଜିତ କଳ୍ପନା ନୁହେଁ । ବରଂ ଆର୍ତ୍ତର ଆର୍ତ୍ତଚିହ୍ନରେ ବ୍ୟଥିତ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହିରଣ୍ୟ ଦନୁଜର ମଉଜୁ ଧୂସ୍ର କରିବା ପାଇଁ ସିଂହରୂପ ଧାରଣ କଲା କାଳରେ ହିଁ ଭକ୍ତ ପାଇଁ ଖମ୍ବରୁ ବାହାରି ଦନୁଜ ସଂହାର ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରିଛି । ଏହା ସହ କବି ଆତ୍ମନିବେଦନ ଅତି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ପ୍ରାକ୍ତ ଯମକରେ କରିଛନ୍ତି -

ପାପବର୍ଣ୍ଣ ଯିବାବେଳେ ମୁଁ ନରକେସରି
ଅବଳୟ ହୋଇବେକି ସେ ନରକେଶରୀ ।” (୧/୩୯)

ମୃଗେନ୍ଦ୍ରବାହିନୀ, ନଗାଧିରାଜକନ୍ୟା ବିମଳା କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାରୀଣୀ ଓ ତାଙ୍କରି ପ୍ରସାଦରୁ ହିଁ ମହାପ୍ରସାଦ ସମ୍ଭବ ବୋଲି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଦୟିନୀ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା କ୍ରମରେ ବିମଳାଙ୍କ ପରେ, ବଳରାମ ଦାସ, ଦିବାକର ଦାସ କିମ୍ବା ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ରଚନାରେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କାବ୍ୟରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଶ୍ରୀମଦିରର ପଶ୍ଚିମ ବେଢ଼ାରେ ରାଧାମାଧବ, ମଦନମୋହନ, ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ, କ୍ଷୀରଚୋରା ଗୋପୀନାଥ, ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ, ଷଷ୍ଠୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ଗାୟତ୍ରୀ, ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଆଶିଷ ଭିକ୍ଷା ମାଗିଛନ୍ତି ।

ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ, ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ବିମଳା ଏବଂ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାରି ମନ୍ଦିର ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ ନ ଥିଲା । ଅନ୍ୟଥା ଏ ସମୟର ତିନି ତିନି ଜଣ ସାଧକ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କାଳରେ ଏମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଭୁଲି ଯାଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ତେବେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗ ପରଠାରୁ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଏହି ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସୂଚନା ମିଳୁଅଛି । ବୋଧହୁଏ ଦୀର୍ଘ ଏକଶହ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ନିର୍ମିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ।

ଏପରିକି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ନବଗ୍ରହ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ଦଶକ ବେଳକୁ କିମ୍ବା କିଞ୍ଚିତ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ କୋଣାର୍କ ଠାରୁ ଆସିଥିବାର ସୂଚନା ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରୁ ମିଳିଥାଏ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିବା ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରେ ଆପାତତଃ ସେହି ସମୟ ଠାରୁ ଲିପିବଦ୍ଧ ସୂଚନାମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରେ । ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଅନୁସାରେ ବାଖର ଖାଁ ୧୬୨୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଉପରେ ଉପଦ୍ରବ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲା । ଫଳରେ ‘ମଇତ୍ରାଦିତ୍ୟ ବିରଞ୍ଚିଦେବ’ (କୋଣାର୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ) ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେଉଳେ ବିଜେ କରିଥିଲେ ।^(୭)

‘ପୁକ୍ତି ଚିନ୍ତାମଣି’ ଏବଂ ‘ବେଢ଼ାବୁଲା’ ଆଦିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ପରେ ପାତାଳେଶ୍ୱର ଓ ତା’ପରେ ପରିକ୍ରମା ରକ୍ଷା କରାଯାଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ କାବ୍ୟରେ ଏ କ୍ରମରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟିନାହିଁ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଏଥିରେ ପାତାଳେଶ୍ୱର, ଉତ୍ତରାଣୀ, ଶୀତଳା, ଧରାଧର ଅଧିରାଜ କନ୍ୟା ସହ ଲୋକେଶ୍ୱର, ଈଶାନେଶ୍ୱର ଆଦି କ୍ରମରେ ଦର୍ଶନ କରିବା ସହ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଜଗମୋହନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀରେ ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭର ବନ୍ଦନାଗାନ ନ କରି ରୀତି ମୁଗାଦର୍ଶର ଅତିଶୟୋକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗରେ କହିଛନ୍ତି,

ତକ୍ଷକରଦଞ୍ଜ ଜନରକ୍ଷକ ଯା’ନାମ

ପକ୍ଷପାତ କରନ୍ତୁ ସେ ପକ୍ଷି ସାର୍ବଭୌମ । (୧/୬୮)

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭ ଠାରୁ ଜୟ ବିଜୟ ନିକଟସ୍ଥ ‘କଳାରାହାଟ’ ଯାଏଁ ଆସିଛନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରକଳାରେ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯିବାକୁ ବାରଣ ନ କରିବା ପାଇଁ ଜୟ ବିଜୟଙ୍କ ଠାରେ ଦୟନୀ ହୋଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ କାମ୍ୟ ଅବକାଶ ଠାରୁ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଯାଏଁ ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ରହିବା ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଗର୍ଭଗୃହକୁ ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର, ଯାହାକୁ କି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ‘କଳାରାହାଟ’ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଛାମୁଦ୍ୱାର ବା କଳାହାଟ ଦ୍ୱାର ବୋଲି ପରିଚିତ । ବେଦାନ୍ତସାର

ଗୁପ୍ତଗୀତାରେ କଳାରାହାଟ (୨୧ ଅଧ୍ୟାୟ) ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଶବ୍ଦତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ମନେ ହୁଏ, କଳାରାଟ (ବା କାଳିଆରାଜା)ଙ୍କ ନିକଟସ୍ଥ ଦ୍ୱାର ଅପଭ୍ରଂଶର କ୍ରମରେ କଳାରାହାଟ, କଳାରାହାଟ ଓ କଳାହାଟକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି ।

ପରିଶେଷରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାର ପ୍ରଚାରକ ରୀତିଯୁଗର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟର କବି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ଭାବ, ଭାଷା ଓ ଭକ୍ତିରସର ଯେଉଁ ଅପୁରୁଷ ପରିପ୍ରକାଶ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ଘଟାଇବା ସହିତ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ବାସ୍ତବରେ କବିଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତତ୍ ସଂପର୍କୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତଥ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସିଦ୍ଧିର ସୂଚନା ଦିଏ । ତେବେ ଦୁଃଖର କଥା, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବହେଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବା ଏହି ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟଟିର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗଟିକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ତତ୍ତ୍ୱାନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠ ଓ ଗବେଷକ ମାନଙ୍କର ମାର୍ଗଦର୍ଶନରେ ଗୁଣ୍ଡୁଚିର ଅବଦାନ ପ୍ରଦାନ କରିବ, ଏହା ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ।

ପାଦଟୀକା :

- ଆସି କାଶୀଶ୍ୱର ବାସ କଲେ ଏହା ଜାଣି, ଅନ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ଏ ମଉଡ଼ ମଣି । (କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ ୧/୨)
- ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, କଟକ ପବ୍ଲିସିଙ୍ଗ ହାଉସ, ନବମ ସଂସ୍କରଣ ପୃଷ୍ଠା - ୩୨୯
- କପାଳ ମୋଚନ କାମ୍ ଶ୍ରେତପାଳ ଯମେଶ୍ୱରମ୍ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ତଥେସ୍ତାନ ବିଶ୍ୱେଶ୍ ନୀଳକଣ୍ଠମ୍ । ବଟମୂଳେ ବଟେଶଞ୍ଜ ଲିଙ୍ଗନ୍ୟଷ୍ଟେ ମହେଶ୍ୱରଃ ତାନି ଦୃଷ୍ଟା ତଥା ସ୍ପଷ୍ଟା ମୂର୍ତ୍ତିୟା ବିମୁଖତେ । (ସୁନ୍ଦପୁରାଣ, ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡ, ଚତୁର୍ଥଅଧ୍ୟାୟ, ୫୮, ୫୯)
- ସାତ୍ର ତିଷ୍ଠତି ମତ୍ ପ୍ରୀତ୍ୟେ ଅଷ୍ଟଧା ଦିକ୍ଷୁ ସଂସ୍ଥିତା
X X X X
ଏତାଭିରୁଗ୍ରରୂପାଭିଃ ଶକ୍ତିଭିଃ ପରିରକ୍ଷିତମ୍ । (ଏକନ, ୪/୪୭-୫୦)
- ବାୟବ୍ୟା ଦିଶି ଯତ୍ କୁଣ୍ଡ ରୋହିଣି ନାମ ବିଶ୍ୱତମ୍ ତତ୍ତ୍ୱାରେ ନିବସତ୍ ମା ପଶ୍ୟତ୍ସର୍ଗତସ୍ତସ୍ମା । (ସ୍କ.ପୁ. ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡ ୧/୩୯)
- ରୋହିଣ୍ୟାଖ୍ୟା ମହାତୀର୍ଥ କାରଣ ସର୍ବପାଥସାମ୍ ଅତ୍ର ସ୍ନାତ୍ୱା ନରୋ ଯାତି ବୈକୁଣ୍ଠଭବନଂ ଦ୍ୱିଜଃ (ସ୍କ.ପୁ. ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡ ୮/୧୬) ଏବଂ ରୋହିଣୀତୀର୍ଥ (ପୁଷ୍କରିଣୀ) ବର୍ଣ୍ଣନା ଦଶମଅଧ୍ୟାୟ ୧୫ ଓ ୧୬ ଶ୍ଳୋକରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ (ତତ୍ତ୍ୱେବ)
- ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ, ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ, ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ପୃଷ୍ଠା - ୨୩୫ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଉପର କୁଆସାହି, ପୁରୀ

ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

● ଶ୍ରୀ ବାଳକୃଷ୍ଣ ଦାଶ

ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କର ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ପ୍ରଗାଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ’ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାଶ ବା ଛନ୍ଦରେ ଯେପରି ଏହା ପ୍ରତିଫଳିତ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସାମନ୍ତଙ୍କ ଜୀବନୀ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସମ୍ୟକ୍ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ବୟେଲ୍ ବଂଶୀୟ ବୈରାଗୀ ଭ୍ରମରବର ମର୍ଦ୍ଦରାଜଙ୍କ ତୃତୀୟ ପାତ୍ର (ନାତି) ନୃସିଂହ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ । ସେ ଯେପରି ପ୍ରତାପୀ ଥିଲେ, ସେହିପରି ଭଗବତ୍ ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ନୃସିଂହଙ୍କ କ୍ଷସ୍ତ୍ର ପୁତ୍ର ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଶାରଦ ଓ ଭଗବତ୍ ବିଶ୍ୱାସୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବିଷ୍ଣୁମାଳୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମପରାୟଣା ଓ ପରଦୁଃଖକାତରା ରମଣୀ ଥିଲେ । ସାମନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମପୂର୍ବରୁ ଉଭୟଙ୍କର ବହୁ ସନ୍ତାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ଉଭୟେ ବହୁ ବ୍ରତ, ଉପବାସ ଓ ଈଶ୍ୱରାରାଧନା ପରେ ମହାଦେବ (ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର)ଙ୍କ କୃପାରୁ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ପାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନାମ ‘ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର’ ରଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ସହିତ ଯମ ଖଣ୍ଡିଆ ନାମ ପଠାଣି ମଧ୍ୟ ରଖିଥିଲେ । ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଏହି ପଠାଣି ସାମନ୍ତ ନାମରେ ବିଶ୍ୱପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ । ତେଣୁ ଏପରି ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମୀ ପିତା-ମାତାଙ୍କ ଠାରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ପୁତ୍ର ‘ପଠାଣି’ କିପରି ବା ଭଗବତ୍ ବିଶ୍ୱାସୀ ନ ହେବେ ? ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ନାନାଦି ଧର୍ମକର୍ମ ସାଧନ ‘ସାମନ୍ତ’ଙ୍କ ଜୀବନରେ ଧର୍ମଭାବନା ଜାତ କରିବା ସହ ଅଶେଷ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ହେତୁ ସେତେବେଳର ବଣ-ଜଙ୍ଗଲ ଘେରା ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟରୁ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ’ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ସ୍ୱ ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ।

‘ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ପାଇଁ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ସେତେବେଳର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା, ଅଭାବ, ଅନାଚନ ଓ ସ୍ୱ ୧୮୬୬ ମସିହାର ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଏକ ପ୍ରକାର ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲା । ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଭଳି ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଉଦ୍ବେଳିତ କରି ପକାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା - ଲୋକେ ଏହି ଭୟାବହ ତାଣ୍ଡବର ସୂଚନା ଆଗରୁ ପାଇଥିଲେ ଅନ୍ତତଃ କିଛି ସାବଧାନ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ସେତେବେଳର କୌଣସି ପଞ୍ଜିକାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଆଭାସ ନଥିଲା । ଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ର ଚଳନର ଗଣିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେଉନଥିବାରୁ କୌଣସି ସୂଚନା ମିଳୁନଥିଲା ଏବଂ ପଞ୍ଜିକା କଥିତ ଦିନମାନଙ୍କରେ ଗ୍ରହଣ-ପରାଗାଦି ସଂଘଟିତ ହେଉ ନଥିଲା । ଏ ସବୁ ବିଷୟ

ତାଙ୍କୁ ଜ୍ୟୋତିଃଶାସ୍ତ୍ର ଗବେଷଣା ପାଇ ପ୍ରେରଣା ଦେଲା । ସେ ସେତେବେଳେ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସରଣୀ (ସୂତ୍ର)ରେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଗ୍ରହ ସାଧୁବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ପୂର୍ବ ଗଣନା ସମୂହ ତୁଟିପୁର୍ଣ୍ଣ ଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତେଣୁ ସେ ନୂତନ-ସରଣୀ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ କୃତଂକ୍ଷ ହେଲେ । ଏପରି ସାଧନା ଓ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ତିନିବର୍ଷ ଗତ ହେଲା । ସ୍ୱ ୧୮୭୦ ମସିହାରେ ତାଙ୍କୁ ୩୪ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ସେ ଏହି କାମ ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତେଲଶି ବର୍ଷ ଧରି ସାଧନାରତ ରହି ସ୍ୱ ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ସେ ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳିର ନାମ ‘ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ’ ରଖିଲେ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାଶ ଓ ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ସାମନ୍ତ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରଣାରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ସମାହିତ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ସେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ସ୍ତୁତି ପ୍ରଣୀୟାନ ଯୋଗ୍ୟ :-

ଶ୍ରୀଭୂମାଧବଚକ୍ରଚକ୍ର୍ୟବନିଭୂତଦ୍ରାଘିରଭୂୟଙ୍କଳ -

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠପ୍ରମୁଖାଞ୍ଜଳାମରଣିଖାକୁଷାନ୍ତ୍ରୀପୀଠୋପଳମ୍ ।

ଶ୍ରୀନୀଳାଚଳମୌଳିମଣ୍ଡନମହାନୀଳାୟମାନ ମହଃ

ଶ୍ରୀଭୂମାଧରିତସ୍ୱର୍ ଭବତୁ ନଃ ପ୍ରତ୍ୟୁହ ହୃଦ୍ୟଦ୍ୟତମ୍ ।।

(ସି : ଦ : ପ୍ର : ପ୍ର : /

୧ଶ୍ଳୋ)

ଯେଉଁ ଚକ୍ରୀ (ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ), ଶ୍ରୀ(ଲକ୍ଷ୍ମୀ), ଭୂ(ଭୂଦେବୀ), ଚକ୍ର(ସୁଦର୍ଶନ), ଅବନୀଭୂତ (ଶେଷଦେବ-ବଳଭଦ୍ର), ଭଦ୍ରା (ସୁଭଦ୍ରା), ମାଧବ (ନୀଳ-ମାଧବ)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ; ଯାହାଙ୍କର ଅଭୂୟଙ୍କଳ ଅର୍ଦ୍ଧପୀଠ (ରତ୍ନ ସିଂହାସନ)କୁ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ (ଶିବ) ପ୍ରମୁଖ ଦେବଗଣ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କରନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ତେଜ କନ୍ଦର୍ପକୁ ମଧ୍ୟ ଡିରସ୍ୱାର କରେ (ଅଧରିତ ସ୍ପର୍ଶ); ସେହି ନୀଳାଚଳମୌଳିମଣ୍ଡନ (ନୀଳପର୍ବତ ଶିଖାଗ୍ର ମଣ୍ଡନକାରୀ) ମହାନୀଳାୟମାନ ମହଃ ନବଘନ କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ବିଘ୍ନ ବିନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ ରୁହନ୍ତୁ; ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତ ବିଘ୍ନ ନାଶ କରନ୍ତୁ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଫକ୍ତିରୁ ସାମନ୍ତେ କିପରି ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରେମୀ ଥିଲେ, ତାହା ଅନୁମେୟ । ସେ ନିଜକୁ ଅତିହେୟ, ଅଧମ ଓ ଅଜ୍ଞ ମନେ କରି ଅତି ବିନୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି :- ମୋର ବୁଦ୍ଧି ଦୈବାଧୀନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଭଗବତ୍ ଭଜନରେ ତାଙ୍କୁ ନିୟୋଜିତ

କଲାବେଳେ ସେଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଭଜନ ଓ ଜପରୁ ଟାଣି ଆଣି ଗଣିତ ବଜାର (ହାଟ)ରେ ଗଡ଼ଗଡ଼ାଉଛନ୍ତି । ସେହି ପତିତପାବନ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଶରଣ । ମୁଁ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିରେ କିଛି କରୁନାହିଁ ।

ଯସୋଞ୍ଜା ମେ ନିଜଭଜନତୋ ଦୂରମୁସାର୍ଯ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି
ଦୈବାଧୀନା ଗଣିତବିପଣୀ ପାତୟତ୍ୟାତତୟମ୍ ।
ସଂଖ୍ୟାତୀତାନୁଗତପତିତୋଦ୍ଧାରକାରୁଣ୍ୟସିନ୍ଧୁଃ ।
ଶସ୍ୟାଲ୍ଲେତଃଶରଣତରଣଃ ସିନ୍ଧୁକାପ୍ରାଣବନ୍ଧୁଃ ।।

(ସି.ବି.୧୫୩ ପ୍ର./୭୧)

ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ସର୍ବଦା ବିଷ୍ଣୁନାମ ଜପ, ଭଜନ ଓ ଜପରୁ ଟାଣିଆଣି ବୁଦ୍ଧିକୁ ବିସ୍ତୃତ ଗଣିତ ବଜାରରେ ଠେଲିପେଲି ପୁରାଇ ଦେଇଛି, ଏବଂ ଏହି ବୁଦ୍ଧି ଦୈବାଧୀନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ଏବଂ ସେହି କୃପାସିନ୍ଧୁ ସମୁଦ୍ରତନୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ତରଣ ଯୁଗଳ ମୋର ଏହି ବୁଦ୍ଧିର ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳ ହେଉ । କାରଣ, ସେହି ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଅସଂଖ୍ୟ ଅନୁଗତ ପତିତମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାରେ ଦୟାର ସିନ୍ଧୁ ସଦୃଶ ।

ପୁନର୍ଜନ୍ମ ବିଶ୍ୱାସୀ ହିନ୍ଦୁ ମନେ କରେ ଯେ, କର୍ମର ଫଳ ନିଶ୍ଚୟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ‘ନ ହି କର୍ମାଣି କ୍ଷୟନ୍ତେ କଳ୍ପକୋଟିଶତୈରପି’ । ‘କର୍ମାଣାଂ ଭୋଗାଦେବ କ୍ଷୟଃ’ । କର୍ମଫଳ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ ନାନା ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ହୁଏ । ପୁର୍ବଜନ୍ମର ଫଳ ଭୋଗ କରିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାକୁ ନୂତନ କର୍ମ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥାଏ । ତାହାର ପୁଣି ଫଳ ଅଛି । ଏପରି ଭାବେ ତା’ର ଆଉ ମୁକ୍ତି ହୋଇ ନ ଥାଏ । କେତେକ କର୍ମର ଫଳ ତାକୁ ତତକାଳରେ ମିଳିଥାଏ । ତେଣୁ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ କହିଛନ୍ତି – ‘ଅତ୍ୟୁଲ୍ଲଟୈଃ ପାପପୁଣ୍ୟୈରିହୈବ ଫଳମଶ୍ନୁତେ’ । ବିଶେଷ ଭାବେ ସେ ଅକ୍ରିୟା ହିଁ କରିଥାଏ । କାରଣ ଭଲକାମ ନିମନ୍ତେ ପରିଶ୍ରମ ଓ ସାଧନା ଦରକାର । ଅକ୍ରିୟାରେ ଲୋକ ‘ପତିତ’ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ଏବଂ ତାର ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେଲେ ସେ ତାର ‘ପାତିତ୍ୟ’ ହଟାଇବାକୁ ଯନ୍ତ୍ର କରିଥାଏ । ଏଣୁ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ନିଜକୁ ପତିତ ବୋଲି ଧରି ନେଇ ନିଜର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ‘ପତିତପାବନ’କୁ ଖୋଜି ବୁଲନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପତିତପାବନ ଓ ପଲକମାତ୍ରେ ପତିତ ଜନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ବହୁ ହିନ୍ଦୁ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପତିତପାବନ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନାନା ଭଜନ, ଛାନ୍ଦ, ଚୌପଦୀ ଆଦି ରଚନା କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏପରିକି ମୁସଲମାନ କବି ସାଲବେଗ, କବୀର ଏବଂ ଶିଖଗୁରୁ ନାନକ ଆଦି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପତିତପାବନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବହୁ ଭଜନ, ବନ୍ଦନାଦି ରଚନା କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନିଜକୁ ପତିତ ବୋଲି ଧରି ନେଇ ପତିତପାବନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସ୍ତୁତିରୁ ଜଣାଯାଏ ।

ପତିତାନାଂ ସଂସ୍ପୃହସ୍ୟତୁ ତମଃ ପଟଳଂ ନଃ

(ସି.ବି.୧୧୩.ପ୍ର./୧୧୧)

ପତିତୋଦ୍ଧାର କାରୁଣ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ

(ସି.ବି. ୧୫ ପ୍ର./ ୭୧)

ପତିତପତିସମ୍ବନ୍ଧାରଣୋନ୍ମୁଦ୍ଧବନ୍ଧୁ

(ସି.ବି. ୨୪ ପ୍ର./ ୧୫୪)

ପୁନନ୍ତି ପତିତାନଂ ତଥ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମାରୁତୌର୍ମା ଦୃଶୋ

(ସି.ବି. ୨୦/୧୧୨)

ଅଧମଜନାନୁଦ୍ଧର୍ତ୍ତକାମଃ ସ୍ତୁତମ୍ ।

(ସି.ବି. ୧ ପ୍ର./ ୫୫)

ଉପରୋକ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶମାନଙ୍କରୁ ସାମନ୍ତଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବାସ୍ତବିକତା ପରିଷ୍ଟୁଟ ହୋଇଥାଏ । ବିନୟୀ ସାମନ୍ତଙ୍କ ଜୀବନୀ ପାଠ କଲେ ଜଣାଯାଏ ସେ କେତେଦୂର ନୈଷିକ ଓ ହୃଦୟବାନ୍ ଥିଲେ । ଏପରିକି ଛୋଟ ଛୋଟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା ତାଙ୍କ ଘରକୁ ବୁଲିଗଲେ, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଶ୍ଳୋକ ଜାଣି ନଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଶ୍ଳୋକ ପଢ଼ାଇ ସେହି ସବୁ ଶ୍ଳୋକ ମୁଖସ୍ଥ କରି ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । ଥରେ ସାମନ୍ତେ ଅଳ୍ପ କଷି କଷି ବିରକ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର କବି, ସଂଗୀତଜ୍ଞ ଓ ଗଣକ ଗଦାଧରଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ବାବା ! ଲାବଣ୍ୟବତୀରୁ ଗୋଟିଏ ରସରସିଆ ଛାନ୍ଦ ଗାଇ ଅର୍ଥକରି ମୋତେ ବୁଝାଅ ।’

ଗଦାଧର ‘ତେତି ଚାତୁରୀ ଚାହିଁଲା ନିଶିନାଶେ ପାଶେ ନାହିଁ ଦିବ୍ୟ ତରୁଣ...’ ଛନ୍ଦଟି ଗାଇ ଅର୍ଥ କଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱରର ଝଙ୍କାର ଅତି ମଞ୍ଜୁଳ ଥିଲା । ସ୍ୱର, ଗୀତ ଓ ଅର୍ଥ ଶୁଣିବାକୁ ପାଖ ଆଖ ଘରର ଝିଅ ବୋହୂମାନେ ସେଠାରେ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ସାମନ୍ତଙ୍କ ଝିଅବୋହୁ ମାନେ ସେଥିରୁ ବା ବାଦ କିପରି ଯାଆନ୍ତେ । ସେମାନେ ଆସି ଗୀତ ଶୁଣିଲେ ଓ ଅର୍ଥ ବୁଝିଲେ । ଗୀତ ସରିବା ପରେ ଝିଅ-ବୋହୂମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସାମନ୍ତେ ନିଜକୁ ଅପରାଧୀ ଓ ପତିତ ମନେକଲେ । ତାଙ୍କୁ ଏ ପାତିତ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ସେ ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ନିବେଦନ କଲେ । ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ, ସେ ଲକ୍ଷେ ଗାୟତ୍ରୀମନ୍ତ୍ର ଜପ କରିବେ ଏବଂ ୧୦୮ ମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ କରାଇବେ । ଦୁଇମାସ କାଳ ଲାଗି ଏସବୁ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନରେ ପବିତ୍ରତା ନ ଆସିବାରୁ ସେ ପତିତପାବନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନିଜର ପାତିତ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକାଂଶ (ଉଦ୍ଧୃତାଂଶ) ଗୁଡ଼ିକ ସେହି ସବୁ ସ୍ତୁତି ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ଓ ତାହା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ସାମନ୍ତ ଏକାଧାରରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଗଣିତଜ୍ଞ, ସଂଗୀତଜ୍ଞ, ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ, କବି ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତୁତି କବିତାର ଧାରା କେଉଁ ଗୁଣରେ ମହାକବି କାଳିଦାସ, ମାଘ, ଶ୍ରୀହର୍ଷ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କ ଠାରୁ ନ୍ୟୁନ ନୁହେଁ । କାଳିଦାସ ମେଘଦୂତରେ ମେଘର ଉପରି ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଧୂମଜ୍ୟୋତିଃସଲିଳମରୁତାଂ ସନ୍ନିପାତଃ କୁମେଘଃ ।

ସାମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ମେଘ କିପରି ହୁଏ, ତାହା ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ

ଲେଖକ -

ଚଣ୍ଡୀଶ୍ରୀମନ୍ଦିରପ୍ରଧାନପଣ୍ଡିତ
ରୁଦ୍ରାୟ ବାସୁଦେବ ଘନାନ୍ତି ଧୂମିଃ ।
ପୂଜାନ୍ତି ମେଘାଃ ପ୍ରଭବତ୍ତ ଚେନ୍ଦ୍ର,
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୁକୁତମକସନ୍ତିପାତାର ।

(ସି.ବି. ୨୧ ଶ.ପ୍ର. ୨୨୨/୨୨୭)

‘ଶ୍ରୀମୁକାଳରେ ପ୍ରଖର ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣରେ ଧରଣୀ ଉଦ୍ଭସ୍ତ ହେଲେ ନଦୀ, ନାଳ, ପୁଷ୍କରିଣୀ, ସମୁଦ୍ର ଆଦିର ଜଳ ବାଷ୍ପ ବା ଧୂଆଁ ରୂପରେ ଉଠି ଶୀତଳ ବାୟୁ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ମେଘ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ସାମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର କବିମାନଙ୍କ ରଚନାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣରୁ ମିଳିଥାଏ । ଥରେ ଜଣେ ରସିକ ଗାୟକ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଳା ରୂପର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତ ସିଂହାରଙ୍କ ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣିରୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ -

‘କଳା କଞ୍ଚା ଦଳା ଅଞ୍ଜନ ମର୍ଦ୍ଦତ ଇନ୍ଦ୍ର ନୀଳମଣି ଘନ’ । ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଳା ରୂପର ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଥିବା ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ କରିବାକୁ କହିବାରୁ ସାମନ୍ତେ ତତ୍ତ୍ଵଶାତ୍ ଗାଈ ଉଠିଲେ :-

ନୀଳାରବିନ୍ଦସୁମିଳିତ କଳିଦଜେନ୍ଦ୍ର-
ନୀଳାମ୍ବୁଦାଳିଦଳିତାଞ୍ଜନମୁଖମଞ୍ଜୁମ୍ ।
ନୀଳାଚଳାଧରଶିରୋମୁକୁତାୟମାନ
ନୀଳାୟରାଜୁଜମଙ୍ଗ ଶରଣ ବ୍ରଜମଃ ।

(ସି.ବି. ୧୮ଶ.ପ. ୧୭୬ ଶ୍ଳୋ)

ଅଭିମନ୍ୟୁ ଚାରିଗୋଟି କଳାଦ୍ରବ୍ୟର ଉପମା ଦେଇଥିବା ବେଳେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଫଳିତରେ ସାମନ୍ତେ ଛଅଗୋଟି କଳାଦ୍ରବ୍ୟର ଉପମା ‘ନୀଳା’ ଶବ୍ଦ ଉପଯୋଗ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଶ୍ଳୋକଟିର ଅର୍ଥ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା -

ମିଶ୍ରିତ ନୀଳକମଳ, ଶ୍ରେଷ୍ଠଭ୍ରମର, ଯମୁନା ନଦୀର ଜଳ, ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି, ମେଘପଟଳ, ଦଳିତାଞ୍ଜନ (ଚିକ୍ନିଶ କଳା) ପରି ସୁନ୍ଦର, ନୀଳଗିରି ମଞ୍ଜୁକୋପରି ମୁକୁଟ ସଦୃଶ ଶୋଭିତ ଶ୍ରୀବଳଦେବାନୁଜ, ନିତ୍ୟ, ଶାଶ୍ଵତ, ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଆମେମାନେ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଉଅଛୁ ।

ଆଉଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେମୀ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ଚମ୍ପୁରେ “ଚ” ଅନୁପ୍ରାସର ବ୍ୟବହାରାନୁଯାୟୀ ସେହି ଅନୁରୂପ ଶ୍ଳୋକ ରଚନା କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ସାମନ୍ତେ ତତ୍ତ୍ଵଶାତ୍ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶ୍ଳୋକଟିଏ ରଚନା କରିଦେଇଥିଲେ ।

ପଟାପଟୁରୁଚୀକୃତପ୍ରକଟହାଟକଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ
କଟାହଘଟନାୟୁଟୋ କୃଟକଟାକ୍ଷପାତକୁମାର
ବଟକୁମାରଟୋଭଟଦ୍ୟୁତିରନିଷ୍କୃଟାଟବୀ
ଫଟାଧରଫଟାଛଟାନଟାନପାଟବୀ ପାଟୟେତ୍

(ସି.ବି. ୧୨ପ୍ର. ୯୩ ଶ୍ଳୋ.)

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ‘ଚ’ ଅନୁପ୍ରାସ ତିନିଥର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ସମୟରେ ସାମନ୍ତେ ୨୦ଥର ‘ଚ’ ଅନୁପ୍ରାସ ଦେଇ ଶ୍ଳୋକଟି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜକୁ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ କବି, ଭାରୁକ ଓ ଲେଖକ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ଳୋକଟିର ଅର୍ଥ ଏହିପରି :-

ପରିହିତ ପୀତବସ୍ତ୍ର (ହଳଦିଆ ବସ୍ତ୍ର) ଦ୍ଵାରା ଯେ ଶୁଦ୍ଧ ସୁବର୍ଣ୍ଣକୁ ତିରସ୍କୃତ କରନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପକ (ଜଗତ୍-କଟାହ) କଡ଼େଇର ଯଥାଯଥ ରଚନାରେ ଯେ ବରାବର ତୀକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରନ୍ତି; ଯେ ଫଣୀ କାଳୀୟର ଫଣାଉପରେ ନୃତ୍ୟର ପଦୁତା ଦେଖାଇଛନ୍ତି (କୃଟକଟାକ୍ଷ ପାତକୁମାର) ଏବଂ ଯେ କଳ୍ପବଟ ନିକଟରେ ରହି ନିଜର ମହାଦ୍ୟୁତି ଦେଖାଇଛନ୍ତି; ସେହି ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଅନିଷ୍ଟ ସମୂହ - ବନକୁ ନାଶ କରନ୍ତୁ (ଉପୁଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତୁ - ପାଟୟେତ୍) ।

ସେହିପରି ‘ମ୍’ ଅନୁପ୍ରାସ ବ୍ୟବହାର କରି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଫଳିତ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଅମ୍ବୁଦାବଳିବିଡ଼ମିତତନ୍ତୁ
ଶ୍ରୀରମୁରାଶିତଟବିଷ୍ଣୁଟଧାମା
କମ୍ବୁପତ୍ତନପତିଃ ପତିତାନାମ୍
ସମ୍ବୁଦସ୍ୟତୁ ତମଃ ପଟଳଂ ନଃ ।

(ସି.ବି. ୧୧ ଶ.ପ୍ର. ୧୧୧ଶ୍ଳୋ)

ନୀଳ ଜଳଧର କାନ୍ତିକୁ ଯିଏ ନିଜ କାନ୍ତିଦ୍ଵାରା ତିରସ୍କାର କରିଥାନ୍ତି, (ଅମ୍ବୁଦାବଳି ବିଡ଼ମିତତନ୍ତୁ), ଯିଏ ସାଗର ତଟରେ ବାସ କରନ୍ତି (ଶ୍ରୀରମୁରାଶିତଟ), ଯିଏ କମ୍ବୁପତ୍ତନ ପତି - ଶଙ୍ଖକ୍ଷେତ୍ରାଧୀଶ୍ଵର, ସେହି ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଆମମାନଙ୍କ ପରି ପତିତମାନଙ୍କର (ତମଃ ପଟଳଂ) ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାର ସମୂହକୁ ନଷ୍ଟ କରନ୍ତୁ ।

ସାମନ୍ତଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣର ତ୍ରୟୋବିଂଶ ପ୍ରକାଶ କେବଳ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥରୂପୀ ମହାବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ଓ ଦଶାବତାର ବର୍ଣ୍ଣନା ତଥା ସ୍ତୁତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଶ୍ଳୋକଫଳିତ ଉଦ୍ଧୃତି ଦେଇ ସାମନ୍ତଙ୍କ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତିର ପରୀକାଷା ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା ।

ବନ୍ଦେ ବନ୍ଦାରୁବୃନ୍ଦାରକନିକରଶିଖାରନ୍ଦନକ୍ଷତ୍ରରାଜୀ
ରଜ୍ୟାପ୍ତାଦାରବିନ୍ଦସ୍ତୁଟନଖରବିଧିଧୃତଚେତସମସ୍ମାନ୍
କୋଟିକ୍ରୀଡ଼ାଶ୍ଵଭାଷ୍ଠପ୍ରକଟଗୁଣଘଟିଃ ସେବିତଂ ସ୍ଵାବତୀଭୈଃ
ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଗୋବିନ୍ଦମିନ୍ଦାବରରୁଚିରତନ୍ତୁମିନ୍ଦିରାନନ୍ଦକଳମ୍ । ୩୦ ।

(ସି.ବି. ୨୩ଶ.ପ୍ର. ୩୦)

ପ୍ରଣାମ କରୁଥିବା ଦେବବୃନ୍ଦଙ୍କ ଶିଖାରେ ଥିବା ନକ୍ଷତ୍ର ରୂପକ ରନ୍ଦ-ସମୂହରେ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣ କମଳ ତେଜୋଦୀପ୍ତ ହୋଇଥାଏ; ଯାହାଙ୍କର ତେଜୋଦୀପ୍ତ ନଖ-ସମୂହ ଚନ୍ଦ୍ରପରି ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକ ସକଳଙ୍କ ହୃଦୟାନ୍ଧକାର ଦୂର କରିଥାଏ; ଯାହାଙ୍କର କୋଟି ସଂଖ୍ୟକ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରୂପକ ହାଣ୍ଡି ଗୁଣଗ୍ରାମ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କର ନୀଳକମଳ-ସଦୃଶ

ମନୋହର ତନ୍ମୁ ନିଜର ଅବତାରମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ମଧ୍ୟ ପରିପୂଜିତ ଏବଂ ଯିଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ, ସେହି ମହାପ୍ରଭୁ ଗୋବିନ୍ଦ ରୂପୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ।

ଅଙ୍ଗଂସଂସ୍ନାନୁସିଂହୋ ଭବତୁ ଭବହରୋଽହ୍ନୟ ସଂହର୍ତ୍ତୁମହେ ଗହନିହ୍ନାଦୃୟେଃ ପ୍ରଳୟଜଳଧରଧ୍ୟାନଧାରାସମୃଦ୍ଧିମ୍ ଅକ୍ଷାତ୍ ସ୍ୱାୟତ୍ତାକ୍ଷତିରମରପରାଧ୍ୟକ୍ଷକବାଚ-

କ୍ଷୋଭପ୍ରକ୍ଷୟମାଶକ୍ଷତଜ୍ଞତନଖୋ ଲକ୍ଷ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀକବକ୍ଷାଃ

(ସି.ବି. ୨୩୩ ପ୍ରା / ୩୪ ଶ୍ଳୋ.)

ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର କବାଟ ସଦୃଶ ବକ୍ଷକୁ ଚିରିବା ବେଳେ ସେଥିରୁ ନିର୍ଗତ ହେଉଥିବା ରକ୍ତରେ ନଖ ସମୂହ ପୁରି ଉଠୁଥିଲା; ସେହି ସମୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗର୍ଜନ ପ୍ରଳୟ କାଳୀନ ମେଘ-ଗର୍ଜନକୁ ତୁଚ୍ଛ କରି ଦେଉଥିଲା; ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ; ଯିଏ ସଂସାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁର ନାଶକ; ସେହି ନୃସିଂହ ରୂପୀ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଶାନ୍ତ ସଂସାରର ପାପସମୂହ ନାଶ କରନ୍ତୁ । ଉର୍ଜ୍ଜ୍ୱେନ୍ଦ୍ରକୋଟିରୁଦ୍ଧର୍ବକ ବିମଳହରାହାୟାରୁଗଜେନ୍ଦ୍ରପାତ୍ରଃ ସଦ୍ୟଃ ପ୍ରୋଦ୍ୟହନେଶତ୍ରମଦମଦଭରାଦୁର୍ଦ୍ଦିନାସ୍ତ୍ରୀର୍ଣ୍ଣନେତ୍ରଃ ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରାକ୍ଷୋଦବୃନ୍ଦପ୍ରତିଭଟପଟଭୃତୁରିଭାସ୍ୱଦ୍ ବିଭୂଷୋ ଭୂୟା ଭୂଗୋଳଭାରୋ ଭବଭୟଭରଭିରୁଭେଦନୋନଃ

(ସି.ବି. ୨୩୩ ପ୍ରା./୩୮)

ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଗାତ୍ର ଶରତକାଳୀନ ଜହ୍ନ (ଉର୍ଜ୍ଜ୍ୱେନ୍ଦ୍ର) ପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଯାହାଙ୍କର ଶରୀରର ଶୁକ୍ଳିମା ଅତି ଶୁଭ୍ର ଓ ସୁନ୍ଦର; ଏପରିକି କୈଳାସ ପର୍ବତର ଶୁଭ୍ରତାକୁ ମଧ୍ୟ ପରାହତ କରେ (ହାୟାରୁର୍ ଚୈତ୍ର ଗାତ୍ରଃ); ଯାହାଙ୍କର ମାଦକଭରା ଆକ୍ଷିଦ୍ୱୟର ରଙ୍ଗ ବିସ୍ମୃତ ଓ ଲାଲ ଥିବାରୁ ଉଦୟକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଭ୍ରମ ଉତ୍ପାଦନ କରେ; ଯାହାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟ ସଦା ଭ୍ରମଶୀଳ; ଯିଏ ମେଘବର୍ଷ (ଘନନୀଳ) ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରନ୍ତି; ଏବଂ ଯିଏ ଗୋଲାକାର ପୃଥ୍ବୀର ଭାର ଅକାତରରେ ବହନ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱଚ୍ଛତ୍ୱକ୍ଷମାନ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି; ସେହି ବଳରାମ ରୂପୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଭୀତିନାଶକ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ଏହିପରି ସ୍ତୁତିସମୂହ ପତିତପାବନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଣୀତ ‘ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ’, ‘ଦର୍ପଣ-ସାର’ ଇତ୍ୟାଦି ଗ୍ରନ୍ଥ-ସମୂହରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଏ ସବୁରୁ ସେ ସୁଦୂର ଖଣ୍ଡପଡ଼ାରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ଶ୍ରୀନୀଳମାଧବଙ୍କ ଚରଣାଶ୍ରିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ; ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରାଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି କେତେ ଦୂର ଆକୃଷ୍ଟ ଥିଲେ, ତା’ର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ସେ ନିଜକୁ ‘ପତିତ’ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଜା ବୋଲି ଧରିନେଇ ପାତିତ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚରଣାବିନ୍ଦରେ ଭକ୍ତି ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି :- ପାରାବାରପ୍ରତାରପ୍ରଥବଚମହାପାଦପସ୍ପର୍ଶନାଶା ପ୍ରୋଦ୍ୟତ୍ତପ୍ରାସାଦପୀଠାର୍ପିତବିପ୍ଳବପୁଃ ପାଣ୍ଡୁପଦ୍ମୋପମାଃ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରେମପ୍ରଦାନପ୍ରବଣ ଉପନିଷଦ୍ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟମାନାବୁନମ୍ରଃ ପାପୌଘାମ୍ନଃ ପୁନଃପାପତିତପତିମଃ ପୁତନାପ୍ରାଣପାୟା ॥

(ସି.ବି. ୨୩୩ ପ୍ରା: ୨୦)

ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଫଳରେ ସାମନ୍ତ ନିଜର କବିତ୍ୱର ପରୀକ୍ଷା ୨୦ଥର ‘ପ’ ଅନୁପ୍ରାସ ବ୍ୟବହାର କରି ଦେଖାଇ ପାରିଛନ୍ତି ଓ ନିଜର ଦୈନ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ବିନମ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା :-

‘ସମୁଦ୍ର ତୀରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାକଳ୍ପବଟ-ବୃକ୍ଷର ସ୍ପର୍ଶ ଥିବା ଦିଗ ଅର୍ଥାତ୍ ସମୁଦ୍ର ତୀରବର୍ତ୍ତୀ ମହାକଳ୍ପବଟ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ମନ୍ଦିରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି; ଯେଉଁ ମନ୍ଦିରର ପୀଠ (ରତ୍ନସିଂହାସନ)ରେ ଯେଉଁ ବିପ୍ଳବ-ବପୁଧାରୀ ମହାପ୍ରଭୁ ପୂଜିତ ହେଉଛନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟ ଧବଳ-ପୁଷ୍ପପରି ଶୋଭିତ, ଯିଏ ପୂତନା ରାକ୍ଷସୀର ପ୍ରାଣକ୍ଷୀର ସଂଗରେ ଶୋଷି ଦେଇଛନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ବେଦ-ଉପନିଷଦ୍ ମାନଙ୍କରେ ଗାନ କରାଯାଉଛି; ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ଅନୁଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ବିନୀତ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନେହ ପ୍ରଦାନରେ ତତ୍ପର; ସେହି ମହାପ୍ରଭୁ ପତିତପାବନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମୋତେ (ମୋ ପରି ପତିତକୁ) ସଂସାର ପାପରାଶିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ।

ସେ ନିଜକୃତ ‘ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ’କୁ ଶ୍ରୀନୀଳମାଧବ ରୂପୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚରଣାବିନ୍ଦରେ ସମର୍ପଣ କରି ନିଜର ଶେଷ ଜୀବନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ଭକ୍ତି ନିବେଦନ ଜଣାଇ ଗ୍ରନ୍ଥଲେଖା ଶେଷ କରିଛନ୍ତି ।

ସୋଽହଂ ବ୍ରହ୍ମଗିରୀଶମାଧବପଦାବାସଃ ସ୍ୱଧର୍ମାଧମଃ

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗ୍ରନ୍ଥନ୍ ତକାର ଯଦିଦଂସ୍ୟାକୃଷ୍ଣପାଦାର୍ପିତମ୍ ॥୧୪୮॥

ବାଳୋଦ୍ୟ ଦସିତ ଗୋତ୍ରେ ସୂତ୍ରାମାଦି ସ୍ତବାବଳୀ ପାତ୍ରେ ।

ଗାତ୍ରଂ ମମ ସୁପବିତ୍ରେ ନିପତତୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମକ୍ଷେତ୍ରେ ॥୧୪୯॥

ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଦିନାଥ ଶ୍ରୀନୀଳ-ମାଧବଙ୍କ ପାଦଦେଶରେ (ଖଣ୍ଡପଡ଼ାରେ କୃଷ୍ଣଲୋଠାରେ ନୀଳମାଧବ ବିଦ୍ୟମାନ) ବାସ କରୁଥିବା ମୁଁ ଅଧମାଧମ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ଶେଷ କଲି । ଏହାକୁ ଶ୍ରୀ ନୀଳମାଧବ ରୂପୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚରଣାବିନ୍ଦରେ ସମର୍ପଣ କରି ମୋର ଗାତ୍ର ପବିତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିପତିତ ହୋଇ ବୋଲି ଭକ୍ତି ନିବେଦନ କରୁଛି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାହି

ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ପଡ଼ା, ଜି. ନୟାଗଡ଼

ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚନା :-

୧. ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ - ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ସାମନ୍ତ ।
୨. ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ ଟୀକା - ପଣ୍ଡିତ ବୀରହନୁମାନ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ।
୩. ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର - ପଣ୍ଡିତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର, (କାବ୍ୟତୀର୍ଥ)

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାଗବତର ନବଧା ଭକ୍ତିରେ ରଥଯାତ୍ରା

● ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦ ମହାପାତ୍ର

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ । ଉତ୍କଳର ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ କଳା ସବୁ କିଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ପରିପୁଷ୍ଟ, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ପ୍ରସାରିତ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ପ୍ରାଣ କେନ୍ଦ୍ର । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସଭା ଉତ୍କଳୀୟ ରୀତିନୀତି, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ତଥା ଜନଜୀବନରେ ପ୍ରତିଭାତ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ସ୍ୱରୂପ ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବାର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବ୍ୟତିରେକେ ବହୁ ଲେଖକ ଓ କବି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଥଯାତ୍ରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁ ରଚନା କରିଥିବା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖା ଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତରେ ଲିଖିତ ହଳଧର ମିଶ୍ରଙ୍କ ‘ବସନ୍ତୋତ୍ସବ କାବ୍ୟ’, ବକ୍ସବାବୁ ଚକ୍ରପାଣି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ‘ଗୁଣ୍ଡିଚା ଚମ୍ପୂ’, ଭଗବତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ‘ଗୁଣ୍ଡିଚାସ୍ତବ ବର୍ଣ୍ଣନ’ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ନରହରି ପଣ୍ଡାଙ୍କ ମେଘଦୂତର ‘ବ୍ରହ୍ମପୁକାଶିକା ଟୀକା’, ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ହିନ୍ଦିରେ ରଚିତ ‘ଗୁଣ୍ଡିଚା ବିଜେ’ ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରଥଯାତ୍ରାର ବର୍ଣ୍ଣନା ହିଁ ଆଲୋଚ୍ୟର ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦ୍ୱାଦଶ ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ତିନିଗୋଟି ଯାତ୍ରା ପ୍ରସିଦ୍ଧ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା (ରଥଯାତ୍ରା) ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହି ତିନିଗୋଟି ଯାତ୍ରା ହେଉଛି :-

ଦୋଳାୟାଁ ଦୋଳଗୋବିନ୍ଦ ଚାପେ ତ ମଧୁସୂଦନ ।

ରଥେ ତୁ ବାମନ ଦୃଷ୍ଟା ପୁନଃ ନ ବିଦ୍ୟତେ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ - ଫଗୁଣମାସରେ ଦୋଳଯାତ୍ରାରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦୋଳଗୋବିନ୍ଦ ରୂପରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିବା ବେଳେ ବୈଶାଖ ମାସରେ ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ପୁଷ୍କରିଣୀର ତୀରରେ ମଧୁସୂଦନ ରୂପେ କଥିତ ହୋଇଥାନ୍ତି (ଏଥିରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା ବିଜେ ହୁଅନ୍ତି) । ଆଷାଢ଼ ମାସର ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟାରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରାକୁ ବାହାରି ରଥରେ ବିଜୟ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ବାମନ ରୂପରେ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତିନି ଯାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ

ଆନ୍ତରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପୁନଃଜନ୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ।

ଏହି ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ରଚିତ ‘ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ’ର ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦରେ କହିଛନ୍ତି:-

ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ବୋଲି ତୁଷ୍ଟେ କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ

ସମସ୍ତ ବେଦନାମାନ ତୁଟଇ ଭଲେ ।

ପୁନଶ୍ଚ କବି ମଦନ ଗୋପାଳଙ୍କ ସହ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କର ରଥ ବିଜୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନବମ ଛାନ୍ଦରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି :-

ବଳଦେବଙ୍କୁ ଆଗରେ କରି

ସିନ୍ଧୁରିଗନ୍ତା ପାଗକୁ ଧରି

ନୀଳାଦ୍ରିନଗରୁ ବାହାର ଜଗଦୀଶ୍ୱର

ସ୍ନେହ ଭାବରୁ ସୁଭଦ୍ରା ସଙ୍ଗେ

ସୁନ୍ଦରଶନ ବିଜୟ ରଙ୍ଗେ

ମଦନ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ଘେନି ବିଜୟେ ରଥେ ।

କବିଙ୍କର ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ ଛଡ଼ା, ମଧୁମଙ୍ଗଳର ନବମ ଛାନ୍ଦ ଓ ରସକଲ୍ଲୋଳର ପଚିଶି ଛାନ୍ଦରେ ଏକାପରି ଗୋଟିଏ ପଦରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବି ଲୋକନାଥ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ‘ନୀଳାଦ୍ରି ମହୋତ୍ସବ’ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସଂପର୍କୀୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ । କବି ଡାହୁକ ଓ ସାରଥୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି -

ଧରନ୍ତି ଦଉଡ଼ି ହୋଇ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି

ଏ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରତି ସାଧନ

ସୁନ୍ଦର ଘୋଟକ ଉପରେ ବାହୁକ

ବିରାଜେ ଯେମନ୍ତ ଶୋଭନ

ମୁକୁଳ କରି ସେ ଚିକ୍କର ନିକର

କୁଗତି ଦେଖାଇ ରସନା ବୁଲାଇ

ନାନାଭଙ୍ଗିରେ ଚାଲି କର

ତୁଚ୍ଛ ପଦମାନ କରନ୍ତି ଗାୟନ

ଏମନ୍ତ ହୋଇ ସେ ଦାରୁକ ।

ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ରଚିତ ‘କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସୁନ୍ଦରୀ’ ଓ

‘ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ’ କାବ୍ୟରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରାର ଅବତାରଣା କରିଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସ୍ନାନ ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ବୟଂ ଲୀଳା । ପତିତମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାରଣ ନିମନ୍ତେ ବର୍ଷରେ ଥରେ ସ୍ବୟଂ ବାହାରୁଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯାତ୍ରାରେ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା ବିଜେ ହୋଇଥାନ୍ତି । କବି ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି :-

**ସ୍ନାନ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଏ ବେନି ସ୍ବୟଂ ଲୀଳା ଯାର
ପତିତ ପାବନ ଅର୍ଥେ ପ୍ରାସାଦୁ ବାହାର**

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ରଚିତ ‘ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ’ରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବନଗମନକୁ ଏକାମ୍ର ଗୁଣ୍ଡିଚା ରୂପେ ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦର ଅଣତାଳିଶ ପଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା ବେଳେ, ସେହି କାବ୍ୟର ଏକାବନଛାନ୍ଦ ତେତିଶ ପଦରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଗୁଣ୍ଡିଚା ସହ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କବି ବିଶ୍ଵନାଥ ଖୁଣ୍ଟିଆ ତାଙ୍କ ରଚିତ ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ତୁତି ସହ ଗୁଣ୍ଡିଚାର ବର୍ଣ୍ଣନା ସୂଚାଇବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି :-

**ଦ୍ଵାଦଶ ଯାତ୍ରାରୁ ତିନିଯାତ୍ରା ସାର
ଦୋଳ, ସ୍ନାନ, ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ।**

ସକଳ ଜୀବର ଅବ ଲୋକନରେ ପାତକ ସମୂହ ମୁଞ୍ଚା ॥
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚଢ଼ିଣ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରୁ ବିଜୟ
ଦେଖୁ ନାଗ ନର ଗନ୍ଧର୍ବ କିନ୍ନର କରୁଥାନ୍ତି ଜୟଜୟ ॥

(ଆଦ୍ୟକାଣ୍ଡ)

ସେହିପରି ଗୁଣ୍ଡିଚା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରାଜା ପଦ୍ମନାଭ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କୃତି ‘ଶଶିରେଖା’ କାବ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରି ରଥଯାତ୍ରାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତି ପାଦନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି :-

**ତଥ ମଧ୍ୟେ ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଉତ୍ସବ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଅଟେ ସେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ॥**

ଏହି ରଥଯାତ୍ରାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଦେଇ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାଶ ତାଙ୍କ ‘ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା’ର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା ଦେଖାଯାଏ :-

**ପହଣ୍ଡି ବିଜୟ କରନ୍ତି ତିନି ରଥେ ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି
ବିଜୟ ଏ ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦା ରୂପଧୀରେଧୀରେ
ରଥ ଦିଶନ୍ତି ମେରୁ ଜାଣି ଚନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡଳ ପରିମାଣି**

ଏହି ରଥଯାତ୍ରାକୁ ରାମଦାସ ତାଙ୍କ ରଚିତ ‘ଦାତ୍ରୀତାଭକ୍ତି’ରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି :-

**ଅଶେଷଜନଙ୍କର ହିତେ ବିଜୟ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥେ
ଶ୍ରୀନନ୍ଦିଘୋଷ ଚଳିବାରେ ଆନନ୍ଦକେ କହୁ ସଂସାରେ**

ଏ ସମସ୍ତ କାବ୍ୟ ବ୍ୟତିରେକେ ପୀତାମ୍ବର ଦାସଙ୍କ ‘ନୃସିଂହ ପୁରାଣ’ର ସପ୍ତମ ରତ୍ନାକର ମହାଦେବ ଦାସଙ୍କ ‘ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ପୁରାଣ’, ମଧୁସୂଦନ ଦାସକୃତ ‘ନୀଳାଚଳ’ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ଲେଖକ ଓ କବିଙ୍କର ଲେଖାରେ ରଥଯାତ୍ରାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ ତାହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଉପରୋକ୍ତ ସାହିତ୍ୟିକତାରେ ରଥଯାତ୍ରାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ଵ ଦିଆଯାଇଥିବା ବେଳେ ଭାଗବତୀୟ ନବଧା ଭକ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ଵ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଥିବା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ନବଧାଭକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଥମେ ଜାଣିଲେ ପରେ ତାହା କିପରି ରଥଯାତ୍ରାରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି, ତାହା ଆଲୋଚନା କରିବା । ନବଧା ଭକ୍ତି ହେଉଛି ଭଗବତ୍ ସେବାର ନଅଟି ସୁଗମ ସରଣୀ, ଯଥା :-

**ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନ ବିଷୋଃ ସ୍ବରଣ ପାଦସେବନ ।
ଅର୍ଚ୍ଚନ ବନ୍ଦନ ଦାସ୍ୟ ସଖ୍ୟମାମୁନିବେଦନମ୍ ॥**

ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଲା, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ନାମ ଶୁଣିବା, ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା, ସ୍ମରଣ କରିବା, ପାଦସେବା କରିବା, ପୂଜା କରିବା, ବନ୍ଦନା କରିବା, ଦାସ ତଥା ସଖା ଭାବରେ ସେବା କରିବା ଓ ଶେଷରେ ଆତ୍ମ ନିବେଦନ କରିବା । ଏହି ନବଧା ଭକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ନିକଟତର ହେବାର ମାର୍ଗ ବୋଲି ଭାଗବତରେ ଦର୍ଶାଯାଇଅଛି ।

ଶ୍ରବଣ କରିବା ନବଧା ଭକ୍ତିର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କିଛି କିଛି ଶୁଣିବା କାରଣରୁ ଚିତ୍ତ ବଶୀଭୂତ ହୋଇଥିବାରୁ ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି, ‘ଶ୍ରବଣ ନାମଚରିତଗୁଣାଦୀନାଂ ଶୁଦ୍ଧିର୍ଭବେତ୍’ । ଭଗବାନଙ୍କ କଥା, ଲୀଳା ଓ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଶ୍ରବଣରେ ହୃଦୟର କଳ୍ପସ ଦୂର ହୁଏ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତରେ ଯଥାର୍ଥରେ କୁହାଯାଇଛି ଯଥା :-

**ପ୍ର ବିଷ୍ଣୁଃ କର୍ଣ୍ଣରହ୍ମେଣ ସ୍ଵାନାଂ
ଭାବସରୋରୁହମ୍ ।**

ଧୁନୋତି ଶମଳଂ କୃଷ୍ଣଃ ସଲିଳସ୍ୟ ଯଥା ଶରତ୍ ॥

(୨.୮.୫)

ଅର୍ଥାତ୍ - ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣ ରନ୍ଧ୍ରଦ୍ଵାରା ଭାବମୟ ହୃଦୟ କମଳ ଉପରେ ବସି ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ଯେପରି ଶରତ୍ ଋତୁ ସମସ୍ତ ଜଳର କାଳିମା ଦୂର କରିଥାଏ, ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ହୃଦୟରୁ କଳ୍ପସ ଦୂର କରନ୍ତି ଓ ତାହା କରିବା ପାଇଁ ଏକା ସେ ହିଁ ସମର୍ଥ । ସୁତରାଂ ଶ୍ରବଣ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଥମେ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ।

ଦ୍ଵିତୀୟରେ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା, ଯଥା :- ‘ନାମଲୀଳା ଗୁଣାଦୀନାମୁଚ୍ଚେର୍ଭାଷା ତୁ କୀର୍ତ୍ତନ’, ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ, ଗୁଣ, ଲୀଳା ପ୍ରଭୃତିକୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଵରରେ କହିବାକୁ କୀର୍ତ୍ତନ କୁହାଯାଏ । ନିଆଁ ଯେପରି ଇନ୍ଦ୍ରନକୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରିଦିଏ, ସେହିପରି ଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ, ଯଦି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନାମକୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ସମସ୍ତ ପାପ ପୋଡ଼ି ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଭାଗବତରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତମତେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ:-

ଅଜ୍ଞାନାଦପବା ଜ୍ଞାନାଦୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକନାମ ଯତ୍
ସଂକୀର୍ତ୍ତନଘଂ ପୁଂସାଂ ଦହେଦେଧୋ ଯଥାନଳଃ ।
(୬.୨.୧୮)

ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନ ପରେ ତୃତୀୟ ସରଣୀ ହେଲା ‘ସ୍ମରଣ’, ଅର୍ଥାତ୍ ‘ଯଥା କଥାସ୍ମରଣା ସମ୍ବନ୍ଧଃ ସ୍ମୃତିରୁଚ୍ୟତେ’ । ମନ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଉଛି ସ୍ମରଣ ବା ସ୍ମୃତି । ସ୍ମରଣ ଦ୍ଵାରା ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସମ୍ବନ୍ଧ ଜଡ଼ିତ ଥାଏ ।

ତତ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସରଣୀର ପାଦସେବନରେ, ଅର୍ଚ୍ଚନ ଓ ବନ୍ଦନର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଥିଲେ ହେଁ ଏବଂ ବସ୍ତୁତଃ ଏହି ତିନି ମାର୍ଗ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ବୁଝାଉ ଥିବା ଜଣାପଡୁଥିଲେ ହେଁ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରଭେଦ ଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଯେପରି ପାଦ ସେବାରେ କୁହାଯାଇଛି, ‘ପାଦସ୍ୟ ସର୍ବଭୂତାନି’, ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତ ଭୂତ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦସ୍ପର୍ଶପ୍ରାପ୍ତ । ତେଣୁ ଏହି ଭାବରେ ସମସ୍ତ ଭୂତଙ୍କ ଠାରେ କୃତଜ୍ଞତା । ଅର୍ଚ୍ଚନ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ବର୍ଣ୍ଣାନୁସାରେ କର୍ମ ହେଉଛି ଅର୍ଚ୍ଚନା । ଏଠାରେ ପଞ୍ଚୋପଚାର ବା ଦଶୋପଚାର ପୂଜାର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ବନ୍ଦନ ଯାହାକୁ କି ଆମ୍ଭେମାନେ ନମସ୍କାର ବୋଲି କହୁ । ନମସ୍କାର ଦ୍ଵାରା ଅନ୍ତରରୁ ଅହଂଭାବ ଦୂର ହୋଇ ନମ୍ରଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥାଏ । ପାଦ ସେବା ଦ୍ଵାରା ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବା ସହ ବର୍ଣ୍ଣାନୁସାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ଦ୍ଵାରା ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବିନୟ ଭାବ ଜାତ ହୋଇ ଅନ୍ତରକୁ ସୁଷ୍ଟ କରିଥାଏ ।

ନିଜର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କିଙ୍କର ପରି ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ଦାସ୍ୟଭାବ କୁହାଯାଏ, ଯଥା :- ‘ଦାସ୍ୟ କର୍ମାର୍ପଣଂ ତସ୍ୟ କୈକର୍ଯ୍ୟମପି ସର୍ବଥା’ । ଅର୍ଥାତ୍ - ନିଜକୁ ଦାସାନୁଦାସ ଭାବେ କର୍ମ ଅର୍ପଣ କରିବା ଦ୍ଵାରା ମମତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିନାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସଖ୍ୟଭାବକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଯଥା :- ‘ବିଶ୍ଵାସୋ ମିତ୍ରବୃତ୍ତିଶ୍ଚ ସଖ୍ୟଂ ଦ୍ଵିବିଧମୀରିତମ୍ ।’ ଅର୍ଥାତ୍ - ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ଵାସ ଓ ମିତ୍ରବୃତ୍ତି ଆଚରଣ କରିବା ଦ୍ଵାରା ସଖ୍ୟଭାବ ସଫଳ ହୋଇଥାଏ । ଶେଷଭାବ

ହେଉଛି ଆତ୍ମ ନିବେଦନ, ଯଥା :- ‘ତତ୍ କୁରୁସ୍ଵ ମଦର୍ପଣମ୍’ ଏହି ନୀତିରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଅକାର୍ଯ୍ୟ ସବୁ କିଛିକୁ ଓ ନିଜକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପିତ କରିବାକୁ ହିଁ ଆତ୍ମ ନିବେଦନ କୁହାଯାଏ । ଯେପରି ବିକ୍ରି କରାଯାଇଥିବା ପଶୁପାଇଁ କୌଣସି ରକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତା କରାଯାଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ସର୍ବାଙ୍ଗକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପଣ କରି ଦେଲେ ତାହାର ରକ୍ଷଣ ଜନିତ ଚିନ୍ତାକୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । ଏହି ବିଶ୍ଳେଷଣଟି ‘ଭକ୍ତି ବିବେକ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଯଥା :-

ଚିନ୍ତାଂ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ନ ରକ୍ଷୟେତ୍ବିକ୍ରିତସ୍ୟ ଯଥା ପଶୋଃ
ତଥାର୍ପୟନ୍ ହରୌ ଦେହଂ ବିରମେତ୍ବସ୍ୟ ରକ୍ଷଣାତ୍
ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସଂକ୍ଷେପରେ ନବଧା ଭକ୍ତି । ଭାଗବତର ଏହି ନଅଟି ଯାକ ଭକ୍ତି ଏକ ସମୟରେ, ଏକସ୍ଥାନରେ ଏକ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରାରେ ହିଁ ଆଚରିତ ହୁଏ । ପହଣ୍ଡି ବିଜୟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରଥାରୁଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅସଂଖ୍ୟ ଭକ୍ତଙ୍କ ସମାଗମ ହୁଏ । ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡର ଭବ ସମୁଦ୍ରରେ ଭକ୍ତଗଣ ତଦ୍ଗତ । ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରବଣ, ଚକାଡ଼ୋଳା, କଳାସାଆନ୍ତ, କାଳିଆ, ମଣିମା ଓ ଦେବାଧିରାଜ ପ୍ରଭୃତି ନାମାବଳିର କୀର୍ତ୍ତନରେ ଭକ୍ତ ମସରୁଲ । ଦାସିଆବାଉରି, ବନ୍ଧୁମହାନ୍ତି, ସାଲବେଗ ପରି ବହୁ ଭକ୍ତଙ୍କ ଅଲୌକିକତାର ସ୍ମରଣରେ ଭକ୍ତର ହୃଦୟ ଓ ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁଳ, ପାଦସେବନ, ଅର୍ଚ୍ଚନ ଓ ବନ୍ଦନ ସେହି ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡରେ ସ୍ଵତଃ ଆଚରିତ, ଦାସାନୁଦାସ ଭାବରେ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ ସମର୍ପଣ କରି ସଖ୍ୟଭାବରେ ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ଵାସର ସହ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କୁଣ୍ଠାଇ ଧରି ତାହାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ସହ ନିଜକୁ ମିଶାଇ ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା ଏବଂ ସର୍ବତୋଭାବେ ଉପରକୁ ହାତ ଟେକି ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରି ଦେବୀର ଭାବ କେବଳ ନୀଳାଦ୍ରିରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ ଏବଂ ତାହା ହିଁ କେବଳ ରଥଯାତ୍ରାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଏଥିରେ ତିଳାର୍ଦ୍ଧ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ସର୍ବୋପରି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ନଅଟିଯାକ ଭକ୍ତି ଏକା ବେଳକେ ଏକ ସମୟରେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ପରିସ୍କୃତ ହେବା କେବଳ ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ରଥଯାତ୍ରା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୁହାଯି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସୁତରାଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦ୍ଵାଦଶ ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟରେ ରଥଯାତ୍ରା ହିଁ କେବଳ ଏକ ମାତ୍ର ମୁଖ୍ୟ ଯାତ୍ରା, ଯାହାକି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ନବଧା ଭକ୍ତିରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇପାରିଛି ।

ଜିଲ୍ଲା କୋଷାଗାର, ପୁରୀ

ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଜପତିଙ୍କ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଅଧିକାର

ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତରାମ କର କୌଣ୍ଡିନ୍ୟ

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଓଡ଼ିଆର ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବ ! ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ, ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ସ୍ୱାଭିମାନ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିନା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଇତିହାସର ଅବଧୂ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ବହୁ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରି ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ସବୁ ସମୟରେ, ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଅପରାଜେୟ ଆତ୍ମା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଚିରଦିନ । ଅତୀତରେ ବହୁ ଅତ୍ୟାଚାରୀ, ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ ବିଧର୍ମୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି, ଧନରତ୍ନ ଲୁଣ୍ଠନର ଆଶା କିମ୍ବା ଧର୍ମ ବିଦ୍ୱେଷର ମନ ନେଇ । କିନ୍ତୁ ଏକଦା ଖେମୁଣ୍ଡିର ଗଜପତି ମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଅଧିକାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମାନରକ୍ଷା ଏବଂ ଅଣ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ କବଳରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସୁରକ୍ଷା । ଏଥରର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଆକ୍ରମଣର ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣଟି ଥିଲା - ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଜପତିମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା । ଏହା ଥିଲା ୧୭୬୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଘଟଣା ।

ଘଟଣାର ପୂର୍ବାଭାଷ ଏହା ଯେ - ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳେ ମହାରାଜା ଅନନ୍ତ ବର୍ମା ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ସମଗ୍ର କଳିଙ୍ଗ କୋଶଳ ଉତ୍କଳ ଜୟ କରିବା ପରେ କଟକଠାରେ ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ସେ ପୁରୀଠାରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଅନନ୍ତବର୍ମା ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ସାନ ଭାଇ ପରମର୍ଦ୍ଦ ଦେବ ପୈତୃକ ରାଜଧାନୀ ମୁଖଲିଙ୍ଗମ୍ରେ ରହି ପୈତୃକ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କଲେ । କଟକ ରାଜଧାନୀରେ ତେଣେ ଅନନ୍ତବର୍ମା ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗଙ୍କ ପରେ ୧୪ ଜଣ ରାଜା ଦୀର୍ଘ ୨୮୮ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ କରିବା ପରେ ଚତୁର୍ଥ ଭାନୁ ବା ନିଶଙ୍କ ଭାନୁଙ୍କ ପରେ ଖ୍ରୀ. ୧୪୩୫ରେ ଓଡ଼ିଶା ସିଂହାସନରୁ ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ଶେଷ ହେଲା । ଏହାପରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଶାସନଭାର ଅଧିକାର କରି ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

କଟକ ରାଜଗାଦିରୁ ଗଙ୍ଗବଂଶର ଶାସନ ଲୋପ ହେବା ପରେ ଗଙ୍ଗମାନଙ୍କ ମୂଳଗାଦି ମୁଖଲିଙ୍ଗମ୍ ବା ଖେମୁଣ୍ଡିର

ରାଜାମାନେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ । କାରଣ ଓଡ଼ିଶା ଗାଦି ଥିଲା ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଙ୍ଗମାନଙ୍କ ପୈତୃକ ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ ଭାତୃଗାଦୀ । ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳର ରାଜା ଠାକୁରରାଜାର ମାନ୍ୟତା ଦେଉଥିବା ବେଳେ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ଏଥିରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଖେମୁଣ୍ଡିର ତତ୍କାଳୀନ ଗଜପତି ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଭାନୁ ଖ୍ରୀ. ୧୪୪୨ରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କଲେ । ଏ କ୍ରମରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଜପତିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଥିବା କେତେକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧିକାରକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କଲେ । ଏହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ଓ ଓଡ଼ିଶା ରାଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରକୃତରେ ଥିଲା ଗଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି । ଗଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ଦାୟଦ ହିସାବରେ ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଙ୍ଗମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ନଥିଲେ । ଏଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଓ ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଙ୍ଗ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରକାରେ - ‘କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ୧୦ ଅଙ୍କରେ ଖେମୁଣ୍ଡି ମାଇଲେ ।’

ଖେମୁଣ୍ଡିର ରାଜା ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଘଟଣା ବିଦ୍ରୋହ ସୂତ୍ରପାତ କଲା । ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ସମୟ ଓ ସୁବିଧା ଦେଖି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ କଟକ ରାଜଧାନୀ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଯୋଜନା କରୁଥିଲେ । ୧୫୬୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ଶିବଲିଙ୍ଗ ଭାନୁ ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅନଙ୍ଗଭୀମ କେଶରୀ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର ପାଇଁ ସୈନ୍ୟ ଚାଳନା କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେମାନେ ଖୋରଧା, ରଥୀପୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ଅଧିକାର କରି ଅନ୍ଧକାଳ ପାଇଁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳକୁ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିଲେ । ଏଭଳି ବିବାଦ ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଜପତି ଓ ଓଡ଼ିଶା ଗଜପତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରମ୍ପରିକ ଶତ୍ରୁତାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶା ଗଜପତିଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଓ ପ୍ରଜା ଲକ୍ଷେ ରାଜାର ମଉଡ଼ମଣି, ଚଳନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁ ଆଦି ନାମରେ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । କଟକ ବା ଖୋରଧା ରାଜାଙ୍କ ଅଙ୍କକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜାମାନେ ସେହି କାଳରୁ

ଓଡ଼ିଶା ଗଜପତିଙ୍କ ଅଙ୍କୁ ବର୍ଜନ କରି ନିଜସ୍ବ ଅଙ୍କ ପ୍ରଚଳନ କଲେ । ଏପରିକି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ବର୍ଜନ କଲେ । ଓଡ଼ିଶା ରାଜାଙ୍କ ବଶ୍ୟତାକୁ ଅସ୍ବୀକାର କଲେ । କାରଣ, ବଂଶ ପରମ୍ପରା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଶା ଗଜପତିଙ୍କ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ଅପେକ୍ଷା ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଙ୍ଗାମାନେ ଉଚ୍ଚ ପରମ୍ପରାର । ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ଖେମୁଣ୍ଡି ମଧ୍ୟରେ ପାରମ୍ପରିକ ଶତ୍ରୁତା ଲାଗି ରହିଲା । ଓଡ଼ିଶା ରାଜା ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମଧ୍ୟ ଖେମୁଣ୍ଡି ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଏତେବେଳକୁ ଖେମୁଣ୍ଡିର ସୀମା ପୂର୍ବରେ ରକ୍ଷିକୂଳ୍ୟା (ଗଞ୍ଜା) ଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଭୋଇ ବଂଶର ବୀରକେଶରୀ ଦେବ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ହେଲେ । ୧୭୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କଲେ । ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଓଡ଼ିଶା ଶାସିତ ହେବା ସହିତ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ପରିଚାଳିତ ହେଲା । ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜାମାନେ କିନ୍ତୁ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନକୁ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ।

ଘଟଣାର ଗୁରୁତ୍ବ ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରଳା ଗଜପତି ଖୋରଧା ରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦୂତ ହସ୍ତରେ ଏକ ପତ୍ର ପ୍ରେରଣ କଲେ । ସେଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା - ଆପଣ ଯେଉଁ ସିଂହାସନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅତି ପବିତ୍ର ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କରୁଣାର ସିଂହାସନ । ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁ ଦୂର ଦେଶରୁ ଆସି ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଉତ୍ତଳ ଅଧିକାର କରି ସେହି ପବିତ୍ର ସିଂହାସନକୁ ଅପବିତ୍ର କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ଗଙ୍ଗବଂଶର ଦାୟାଦ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଭାତୃତୂଲ୍ୟ ମନେକରି ଉପଦେଶ ଦେଉଅଛୁ - ଆମ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଖୋରଧା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମିଶାଇ କଟକ ବାରବାଟୀ କିଲ୍ଲା ଅଧିକାର କରିବା ଓ ଆମ ଉତ୍ତଳ ରାଜ୍ୟକୁ ସ୍ବାଧୀନ କରିବା । ଆପଣ ଜଣେ ବିଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ । ଏଣୁ ଆମର ଏହି ଉପଦେଶକୁ ମାନି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ବଂଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଆମ ଜାତିର ସମ୍ମାନ ରହିବ ।

କିନ୍ତୁ ଫଳ ହେଲା ଓଲଟା । ପତ୍ରଟି ପାଇ ବୀରକିଶୋର ଦେବ ମନେ କଲେ ଯେ, ପାରଳାର ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ନିଜକୁ ଗଙ୍ଗବଂଶର ଦାୟାଦ ବୋଲି ପତ୍ରରେ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ଆମ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରିବା ତା'ର ଅଭିପ୍ରାୟ । ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମୀ ମରହଟ୍ଟାଙ୍କୁ ଆମ ବିପକ୍ଷରେ ଛଡ଼ା କରାଇବାର ମସୂଧା । ଏଭଳି ବିଚାର କରି ବୀରକେଶରୀ ଦେବ ପାରଳା ଦୂତକୁ ଉତ୍ତର

କରି ଫେରସ୍ତ କଲେ । ଦୂତଠାରୁ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ପାରଳା ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଖୁତୁତା ଭାଇ ବଡ଼ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ଖୋରଧା ଆକ୍ରମଣ କରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଅଧିକାର କରିନେଲେ । ପାରଳା ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ରାଜା ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ବୃଷ ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧର ଚୈତ୍ର ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ବାଦଶ ତିଥିରେ ଏହି ବିଜୟ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ପାଞ୍ଜି ଗଣନା ପ୍ରକାରେ ବୃଷ ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧର ୧୭୬୧ ମସିହାରେ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏ ସଂପର୍କରେ ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ଏ ରାଜା (ବୀରକେଶରୀ) ରାଜଗାଦିରେ ଅଭିଷେକ ହେବା ସମୟେ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବୋଲି ବୀର କେଶରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଓଡ଼ିଶା ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ । ବୀରକେଶରୀ ଦେବ ମରହଟ୍ଟାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରିବାରୁ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜାଙ୍କୁ ପରାଜୟ କଲେ ଓ ଖୁରୁଧାରୁ ତଡ଼ିଦେଲେ ।’ ପାରଳା ଗଜପତି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଅଧିକାର କରିବା ପରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସମସ୍ତ ରୀତିନୀତି ରଥଯାତ୍ରା ଏବଂ ଛେରା ପହଁରା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କଲେ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପୁରାତନ ଚିତ୍ରାଘରେ ମଧ୍ୟ ଏ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘କକଡ଼ା ଦି ୧ ନେ ରଥମାନ ଶରଦା ବାଲିରେ ଥିଲେ । ଏଦିନ ପାରଳା ପାଟଣାର ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେ ଏ ଭାଇ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଜଣେ ବାହୁଡ଼ା ଗୁଣ୍ଡିଚା ଦରଶନକୁ ଅଇଲେ । XXX ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ ଉପରେ ପରମେଶ୍ବରଙ୍କୁ ଦରଶନ କରିବାରେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ମାଳ ଗୋଟାଏ ଛିଡ଼ିଲା । ଏ ନରଣ ଦେ ବୋଇଲେ ଏ ମାଳ ମୋତେ ଦିଅ । XXX କକଡ଼ା ଦି ୨ ନେ ତଳପା ବାହୁଡ଼ା ଗୁଣ୍ଡିଚା ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ରଥମାନେ ରାତ୍ର ଚାରିପ୍ରହର ସରିକି ସିଂଘ ଦ୍ବାରରେ ଥିଲେ । ନରଣ ଦେ ଏ ଭାଇ ମଧ୍ୟ ପାଗଗନ୍ତା ବାନ୍ଧି ରଥ ଉପରେ ବସିଲେ । XXX କକଡ଼ା ଦି ୨୦ ନେ ବେହରଣ ତଳପ ବେଳ ଦୁଇ ପ୍ରହର ସରିକି ମାନସିଙ୍ଗେ ନରଣ ଦେବ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ଦରଶନ କଲେ ସମାଜେ । ସଜପାଗ ପଟୁ ଥାଉ ଏ ଦିନ ଦରସନ କଲେ । ନରଣ ଦେବ ଓ ଉକାଳ ବାଙ୍କ ପଣ୍ଡାକୁ ସୁତା ଫେଟା ୧ ମୃଗାଏ ।’

ସେହିଭଳି ‘ପାରଳା ରାଜବଂଶ ମାଦଳା’ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ରାଜତ୍ବ କଲେ ବ ୪୦ର୍ଷ ମାଃସ । ଏହି ରାଜା ବଳବନ୍ତ ହେବାରୁ ଗୋଦାବରୀ ଠାରୁ ଛତ୍ରଗଡ଼ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଖଣ୍ଡିତ ଅଧିକାର କଲେ XXX ଶ୍ରୀ

ବୀରକେଶରୀ ଦେବଙ୍କୁ ଲଢ଼ାଇ କରି ଜିଣି ଓଡ଼ିଶା ଦେଶରେ ରାଜତ୍ବ କଲେ ବା ଶ୍ରୀ ମା ୧ ସ ଦି ଗ ନ’ । ଏ କ୍ରମରେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ପାରଳା ରାଜା ଗଜପତି ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ଦୀର୍ଘ ୩ ବର୍ଷ ୧ ମାସ ଧରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ନିଜ ଅଭିଆତରେ ରଖିଥିଲେ । ଏ ସମୟର ସକଳ ରୀତି ଏବଂ ରଥଯାତ୍ରା ଛେରା ପହଁରା ମଧ୍ୟ ସେ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ପରିସ୍ଥିତି ଏଭଳି ହେଲା, ରାଜା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ନିଜେ ହିଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ବ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପାରଳା ଫେରିଥିଲେ । କାରଣ ପୁରୀ ରାଜା ବୀରକେଶରୀ ଦେବ ମରହଟ୍ଟା ସୁବେଦାର ଶିବଭଟ୍ଟଙ୍କ ସହ ବନ୍ଧୁତା କରି ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଏଣେ ଆନ୍ଧ୍ର ବିଜୟ ନଗରର ରାଜା ବିଜୟ ରାମରାଜୁ ଓ ସୀତାରାମ ରାଜୁ ପାରଳା ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଉଭୟ ଶତ୍ରୁକୁ ମୁକାବିଲା କରିବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ସେ ସ୍ୱରାଜଧାନୀ ପାରଳାର ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରତି ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଦାୟିତ୍ବ ବୀରକେଶରୀଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ ।

ଏଭଳି ପରିସ୍ଥିତି ସତ୍ତ୍ୱେ ପାରଳା ଓ ପୁରୀ ରାଜ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ୧୮୧୦ ମସିହା ମେ ମାସରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନକୁ ଯାଇଥିଲେ । ବିଧି ପ୍ରକାରେ ପାରଳା ରାଜା ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କ ଠାରେ ୩୦ଟଙ୍କା ଦର୍ଶନୀ ଦାଖଲ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ସୁଯୋଗ ମିଳି ନ ଥିଲା । ଏପରି କି ପ୍ରସାଦ ମଧ୍ୟ ମିଳି ନ ଥିଲା । ଏହି ଘଟଣାର ପ୍ରତିବାଦ କରି ପାରଳା ରାଜା ତତ୍କାଳୀନ ପୁରୀ କଲେକ୍ଟର ‘ଉଇଲିୟମ ଟ୍ରାଫାର୍’ଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ ।

୧୮୧୦ ମସିହାର ଏହି ଘଟଣା ପରେ ପାରଳା ରାଜ ପରିବାର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ପୁରୀ

ରାଜା ମଧ୍ୟ ଇର୍ଷା ପରାୟଣ ହୋଇ ପାରଳା ରାଜା ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତି କଟକଣା ଲାଗୁ କଲେ । ଏହାର ଏକ ସୂଚନା ମିଳେ ପାରଳା ଅଞ୍ଚଳର ‘ଖର ଖରେଇ’ ଓଷା ଗୀତରେ-

ଓଡ଼ିଶାକୁ ଯିବି ବୋଲି କିଣିଥିଲି ପାଟ

ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକେ ମୋତେ ନ ଛାଡ଼ିଲେ ବାଟ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଅବସ୍ଥାର ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା । ୧୮୬୨ ମସିହାରେ ତତ୍କାଳୀନ ପୁରୀ ରାଜା ବୀରକେଶରୀ ଦେବ (ଦ୍ୱିତୀୟ) ଅପୁତ୍ରିକ ଅବସ୍ଥାରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ସେ ପାରଳା ଗଜପତିଙ୍କ ଭାଉଷୁଭ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡି (ଦିଗପହଣ୍ଡି) ରାଜା ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପୁତ୍ର ମଦନମୋହନଙ୍କୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପୁରୀ ଗାଦିରେ ଆସାନ ହେବା ପରେ ସେ ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇ ଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣା ପରେ କିଛି କାଳ ପାଇଁ ପୁରୀ ଓ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କର ଉନ୍ନତି ଘଟିଥିଲା । ତଥାପି ପାରଳା ରାଜବଂଶର କେହି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଦିବ୍ୟସିଂହ ଖେମୁଣ୍ଡି ଗଙ୍ଗବଂଶର ହୋଇଥିବାରୁ ପାରଳା ରାଜବଂଶ ଅବଶ୍ୟ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଶାନ୍ତ ଥିଲେ । ପାରଳାର ଶେଷ ରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାପରେ ଦୀର୍ଘଦିନରୁ ପ୍ରଚଳିତ ମନାକରର ପରଂପରା ଭଙ୍ଗ କରି ଦୀର୍ଘ ୧୬୭ ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ପୁରୀ ମନ୍ଦିର ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ପାରଳା ଗଜପତିଙ୍କ ସମ୍ମାନାର୍ଥେ ତତ୍କାଳୀନ ପୁରୀ ରାଜା ଚତୁର୍ଥ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମନ୍ଦିର ଶୋଧ ଆଦି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ ।

ଗବେଷକ
ଭୀଷ୍ମଗିରି (ଗଞ୍ଜାମ)

ପଢ଼ନ୍ତୁ !

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରଥଯାତ୍ରା

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ - ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସୂଚନା କେନ୍ଦ୍ର, ସିଂହଦ୍ୱାର,
ପୁରୀ । ମୂଲ୍ୟ - ଟ ୫୦ଙ୍କା ମାତ୍ର ।

ମୋ ନନ୍ଦନ ପଥେ ରହିଥାଅ ଜଗନ୍ନାଥ

ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ନନ୍ଦ

ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରମ୍ପରାରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ଦେବତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱନାଥ, ଲୋକନାଥ, ବଢ଼ିନାଥ, ଭେଙ୍କଟନାଥ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ନାମରେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ ହିନ୍ଦୁ ତ୍ରିଦେବ ପରିକଳ୍ପନାରେ ପୌରାଣିକ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦରେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି । ଏଣୁ ବିଷ୍ଣୁସହସ୍ରନାମରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଭୀଷ୍ମଦେବ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି:-

ତସ୍ୟ ଲୋକପ୍ରଧାନସ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥସ୍ୟ ଭୂପତେଃ

ବିଷ୍ଣୋର୍ନାମସହସ୍ରଂ ମେ ଶୁଣ୍ଠ ପାପଭୟାପହମ୍ ।

ସେହିପରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ପୁରାଣ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସପ୍ତଶତୀ ଚଣ୍ଡୀରେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଯଥା :-

ଉତ୍ତସ୍ତୌ ଚ ଜଗନ୍ନାଥଃ ଦୃୟା ମୁକ୍ତୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ

ବାଲ୍ମୀକୀ ରାମାୟଣରେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଇକ୍ଷ୍ବାକୁ କୁଳର ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ କହିଥିଲେ । ଯଥା :-

ଆରାଧୟ ଜଗନ୍ନାଥଂ ଇକ୍ଷ୍ବାକୁକୁଳଦୈବତମ୍ ।

ବେଦରେ କିମ୍ବା ଉପନିଷଦରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ, ବେଦ ଓ ଉପନିଷଦ କାଳୀନ ସଭ୍ୟତାର ଶେଷଭାଗରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରାଣ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭରେ ଅବତାର ବାଦକୁ ଭିତ୍ତି କରି ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ନୀଳ ସାଗର ତୀରରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଂଶ ଭାବରେ ଦାରୁମୟ ସ୍ୱରୂପରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣର ପରିସୀମା ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । କେଉଁ ସ୍ଥରଶାତୀତ କାଳରୁ ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ବାଲୁକାମୟ ଘଞ୍ଚି ଅରଣ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀଳାଚଳରେ

ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା, ତାହା ଗବେଷକ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିଥାଏ । ବହୁ ଗବେଷଣା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବର ପ୍ରକୃତ ସମୟ ନିରୂପଣ ଏଯାବତ୍ ହୋଇନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ମହତାବ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗବେଷକମାନେ ବୌଦ୍ଧ ତ୍ରିରତ୍ନ ରୂପେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବକୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ବୋଲି ଯେଉଁ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସର୍ବତୋଭାବେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ସେହିପରି କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ବିଶ୍ୱାସସ୍ଥ, ବିଦ୍ୟାପତି ଯେଉଁ ନୀଳମାଧବଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରୂପେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ, ସେ କିପରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ନୀଳମାଧବ ଶବ୍ଦକୁ ଯେପରି ଅର୍ଥ କରିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ନୀଳମାଧବ ଏକ ନୀଳମଣିମୟ ବିଷ୍ଣୁପୂର୍ତ୍ତି ରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେହି ନୀଳମାଧବ ଶବ୍ଦର ଜାତିର ପ୍ରଥମ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ ବିଶ୍ୱାସସ୍ଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାବରୀୟ ମନ୍ତ୍ର ଓ ଅରଣ୍ୟଜାତ ଫଳ ପୁଷ୍ପଦ୍ୱାରା ଉପାସିତ ହେଉଥିଲେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ସମୟରେ ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଏପରି ଏକ ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମର ଦେବତା କିପରି ଭାବରେ ଶାବରୀୟ ମନ୍ତ୍ରର ଉପଚାରରେ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଥିଲେ, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିମୟ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଂଶାବଶେଷରୁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଆଉ ଏକ ମତ ରହିଛି । ତେବେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୁଏ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମର ନୀଳମାଧବ କିପରି ଅଣଆର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଗୋଷ୍ଠୀର ମୁଖ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସସ୍ଥଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ? ଏପରିକି ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କ ଠାରୁ ନୀଳମାଧବଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବିଷୟ ଶୁଣି ଯେତେବେଳେ ଅବନ୍ତୀର ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ସେତେବେଳେ ନୀଳମାଧବ ସ୍ୱୟଂ ପାତାଳୀ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁଯାୟୀ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ

ତପସ୍ୟାର ପ୍ରଭାବରେ ନୀଳମାଧବ ପୁନର୍ବାର ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ରୂପେ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଭାସି ଆସି ଲାଗିଥିଲେ ।

ବହୁ ଗବେଷକଙ୍କ ମତରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଥମେ ବୌଦ୍ଧ ଦେବତା ରୂପେ ଉପାସିତ ହେଉଥିଲେ । ଅଶୋକଙ୍କର ଉତ୍କଳ ଆକ୍ରମଣ ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଥିଲା ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଯେଉଁଠି ଅଛି, ସେଠାରେ ଏକ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ତୂପ ଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ବୌଦ୍ଧମାନେ ତ୍ରିରତ୍ନ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ଓ କାଳକ୍ରମେ ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡର ଶବ୍ଦରମାନେ ବୌଦ୍ଧ ତ୍ରିରତ୍ନଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ତଥ୍ୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଏବଂ ବୌଦ୍ଧସ୍ତୂପ, ଚୈତ୍ୟ ଓ ଦନ୍ତପୂଜା ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଡକ୍ଟର କନିଙ୍ଗହାମ୍, ଉତ୍କଳିୟମ ହାଣ୍ଡର ଓ ଡକ୍ଟର ମହତାବ ପ୍ରଭୃତି ଐତିହାସିକମାନେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧ ଦେବତା ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଗବେଷକ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତିଙ୍କ ରଚିତ ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧି ଗ୍ରନ୍ଥର ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସର୍ବ ବୁଦ୍ଧମୟ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଯଥା:-

ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଂ ସର୍ବଜୀନବରାର୍ଜିତଂ

ସର୍ବବୁଦ୍ଧମୟଂ ସିଦ୍ଧିବ୍ୟାପିନଂ ଗଗନୋପମମ୍

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଗବେଷଣା କରି ମୂଳତଃ ତାଙ୍କୁ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଡକ୍ଟର ମହତାବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ମତକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ କଳିଙ୍ଗ ଜୀନ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଜୀନନାଥ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦର ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ଜୈନ କେବଳୀ ଭାବ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର କୈବଲ୍ୟ ଚେତନା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ।

ବହୁ ଗବେଷଣା, ଐତିହାସିକ ପ୍ରମାଣ, ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ଶିଳାଲେଖର ବିବରଣୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପେ ମୂଳତଃ ଉପାସିତ ହେଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏଣୁ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ପୂଜା ‘ଗୋପାଳାର୍ଜନ ପଦ୍ଧତି’ରେ ହୁଏ ଓ ‘ଗୋପୀଜନ ବଲ୍ଲଭ’ ମନ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ନୈବେଦ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଏ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅବତାର ସମ୍ପର୍କୀୟ ବହୁବିଧ ଘଟଣାବଳୀକୁ ନେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବେଶ, ଯାତ୍ରା, ନୀତି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ବାସ୍ତବରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାଳିନ୍ଦୀ ତଟରେ ନିଜର ବେଶ୍‌ବାଦନ ଦ୍ୱାରା ସହସ୍ର ଗୋପୀଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲେ, ସେହି କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜର ବିରାଟ ଚକ୍ଷୁ ଯୁଗଳ ଦ୍ୱାରା ସହସ୍ର ଭକ୍ତ ଓ ଭକ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଆଦି ଶଙ୍କର ଯଥାର୍ଥରେ କହିଥିଲେ :-

ଚାହେଁ ନା ମୁଁ ରାଜ୍ୟ, ଚାହେଁନା ସୁବର୍ଣ୍ଣ

ଅବା ମାଣିକ୍ୟ ବିଭବ

ଚାହେଁନି ସୁନ୍ଦରୀ, ବିଶ୍ୱ ମନୋହାରୀ

ବର ବଧୂର ସଂଯୋଗ

ସବୁବେଳେ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରମଥ ପତି ଯେ

ଗାଥାନ୍ତି ତୁମ ଚରିତ

ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ, ମୋ ନୟନ ପଥେ

ରହିଥାଅ ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଡି. ୨୪, କଟକ, ପ୍ଲଟ୍
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଦୟାକରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ମୋବାଇଲ୍ ଫୋନ୍
ନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶାସକ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର, ପୁରୀ

ସନ୍ଥ କବୀର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀ

● ଶ୍ରୀ ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵର ମହାପାତ୍ର

ସନ୍ଥ କବୀର ଏକ ବିସ୍ମୟ । ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜଗତର ଏକ କ୍ରାନ୍ତି । ଏକ ଦୀପସ୍ତମ୍ଭ । ଚିରନ୍ତନର ପ୍ରତୀକ ସେ, ତେଣୁ ଆଜି ବି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ । ‘ସମ୍ବତ୍ ପନ୍ଦ୍ରଶୋ ଭନହର ଆବେ, ସଦଗୁରୁ ତଲେ ଉଡ଼ିଶା ଯାବେ ।’ ସମ୍ବତ୍ ୧୫୬୯ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୫୧୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ଆସିଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା, ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀ । ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ସ୍ଵାକ୍ଷର ମହୋଦଧି ବେଳାରେ, ସ୍ଵର୍ଗଦ୍ଵାରର ଫେରନ୍ତା ଲୋକଙ୍କ ପଥରେ । ସେଇଟି ହେଉଛି କବୀର ଚୌରା ମଠ । ଯେଉଁ କବୀର କହିଥିଲେ ‘ନା ବ୍ରତ ନା ମହରମ୍, ନା ପୂଜା ନା ନମାଜ, ନା ତୀର୍ଥ ନା ହଜ (ନାହଜ୍ ଜାଉଁ ନା ତୀରଥ ପୂଜା)’ – ମୋର ସବୁ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଯାଇଛି । ମନ ଲାଗିଛି ଗୋଟିଏ ନିରଞ୍ଜନରେ । ସିଏ କାହିଁକି ଏ ତୀର୍ଥକୁ ଆସିଥିଲେ ? ଜଣେ ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିର ସାଧକ କେଉଁ ଆକର୍ଷଣରେ ଆସିଥିଲେ ଏଠିକି ? କଥାଟି ଏକ ବିରୋଧାଭାସ ଭଳି ମନେ ହୁଏ । ଯିଏ ଆଜନ୍ମ କାଶୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ, ଅଥଚ ସେଠାରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ ମୁକ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ – ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଶ୍ଵାସକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ କାଶୀ ଛାଡ଼ି ମରହର ତାଲିଯାଇଥିଲେ (ତାଙ୍କ କପାଳରେ କ୍ଷେତ୍ରଯୋଗ ନ ଥିଲା କି କ’ଣ) । ଏଭଳି ଏକ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ଲୋକ ପୁରୀ ଆସିଲେ ବା କାହିଁକି ? ଲୋକେ ତ କୁହନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଡୋର ନ ଲାଗିଲେ କେହି ଏ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିପାରେନି କି ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଏନି । ଡୋର ଲାଗିଥିବ ବୋଧେ ।

କବୀର ଚୌରା ମଠ ସ୍ଵର୍ଗଦ୍ଵାର ଅଞ୍ଚଳର ଆଧୁନିକ ଚାକଚକ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପଣୀର ଆଖିଝଲସା ପରିବେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମଠଟି ଶ୍ରୀହୀନ ଓ କରୁଣ । ଏଠାରେ ଅଛି କବୀରଙ୍କ ଗାଦି । ଏହି ଗାଦିଘରେ ରହିଛି ଗୋଟିଏ ଆଶାବାଡ଼ି ଓ ହଳେ କଠଉ । ଗାଦିଘର ବାହାରପଟ କାନ୍ଥରେ ଲେଖାଅଛି – ‘କବୀର ସାହବ ଯହିଁ ପର କୁବଡ଼ୀ ଗାଡ଼ କର ସମୁଦ୍ର ହଟାୟେ ।’ ଏଠାରେ ଆଶାବାଡ଼ି ପୋତି କୁଆଡ଼େ କବୀର ଉଚ୍ଛ୍ଵାଳ ସମୁଦ୍ରକୁ ଜବତ କରି ତା’ ସ୍ଥାନକୁ ତଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ମଠ ପରିସରରେ କେତେଜଣ ପୂର୍ବତନ ମଠାଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ସମାଧି ରହିଛି । ଦର୍ଶନାର୍ଥୀ ଭକ୍ତମାନେ ଏଠାରେ ଟଙ୍କା ତୋରାଣୀ ସେବା କରନ୍ତି ଓ ଝାଡୁରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏହି ମଠର

ଜଣେ ପୂର୍ବତନ ମହନ୍ତ ନଟବର ଦାସ ତାଙ୍କର ‘ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟକବୀର ଦର୍ଶନାମୃତ’ରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ମହାରାଜା କବୀରଙ୍କଠାରୁ ଟଙ୍କା ତୋରାଣୀ ପାଇ ଝାଡୁରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ଯାହା ବେଶ ଆମୋଦଦାୟକ । ସେଥିରେ କବୀରଙ୍କୁ ଅବତାରୀ ପୁରୁଷ ଭାବେ ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଛି । ‘ସେହି ପୁରୁଷ ଆଜ୍ଞା ବହି, ଥରକୁ ଥର ଆସେ ମହୀ ।’ ସତ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ନାମ ସତ୍ୟନାମ, ତ୍ରେତାରେ ମୁନୀନ୍ଦ୍ର, ଦ୍ଵାପରରେ କରୁଣାମୟ ଓ କଳିଯୁଗରେ ତାଙ୍କ ନାମ କବୀର । ଦାର୍ଢ୍ୟତାଭକ୍ତିର କାହାଣୀଟି ଏହିଭଳି – ଗଙ୍ଗାନଦୀ ତଟ ହିଙ୍ଗୁଳରେ ଝୋଲିଆ କବୀରଙ୍କ ଘର । ‘ଦାରା ତନୟ ତା’ର ନାହିଁ’ (ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଦାରା, ତନୟ ଓ ତନୟା ଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଏ) । ମାଆ ଓ ପୁଅ ଘୋର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତରେ ଜୀଉଥାନ୍ତି । ଲୁଗା ବୁଣି ବିକିଲେ ଘରେ ତୁଲି ଜଳେ । ଦିନେ ଭଗବାନ ବିପ୍ର ରୂପରେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କଲେ । କବୀର ନିଜ ଛିନ୍ନବସ୍ତ୍ରରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ବସ୍ତ୍ର ଦାନ ଦେଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅପର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଦକ୍ଷିଣା ଭାବରେ ନେବା ପାଇଁ ମାଗିବାରୁ ସେ ତାହାକୁ ଦେଇ ଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ଘରକୁ ବାହୁଡ଼ିଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ବିଷ୍ଣୁ ଏକ ଗୋପାଳ ବେଶରେ ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟ ସମ୍ଭାର ପହଞ୍ଚାଇ ତାଙ୍କ ଘର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ । କହିଲେ – କବୀର ଏ ସମସ୍ତ ପଠାଇଛନ୍ତି । କବୀର ଜାଣିଲେ – ‘ଆନର ନୋହେ ଏ ଚରିତ, ନିଶ୍ଚେ ସେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ।’

ସମୁଦ୍ରକୁ ହଟାଇବା ଭଳି ଅଲୌକିକ ଲୀଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଓ ଦାନଶୀଳତାର କାହାଣୀ ତା’ ସ୍ଥାନରେ ଥାଉ । ଆସନ୍ତୁ ଖୋଜିବା ଅସଲ କବୀରଙ୍କୁ ।

ସନ୍ଥ କିଏ ? ତୁଳସୀ ଦାସ କୁହନ୍ତି – ‘ଜୋ ଜଗ ଜଙ୍ଗମ ତୀରଥ ରାଜୁ’ । ସନ୍ଥ ଚଳମାନ ତୀର୍ଥରାଜ ପ୍ରୟାଗ । ଫୁଲର ଧର୍ମ ସୁଗନ୍ଧ ବିତରଣ । ଛିଣ୍ଡେଇଥିବା ହାତକୁ ଓ ଅଞ୍ଜଳିରେ ଧରିଥିବା ହାତକୁ ଫୁଲ ସମାନ ଭାବରେ ସୁଗନ୍ଧିତ କରେ । ଶତ୍ରୁ ଓ ମିତ୍ର, ସଜନ ଓ ଦୁର୍ଜନ ଉଭୟଙ୍କର ହିତସାଧନ କରନ୍ତି ସନ୍ଥ । ତୁଳସୀ ଦାସ ଉଭୟଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ପ୍ରଣତି ବାଡ଼ିଛନ୍ତି । ‘ବନ୍ଦେ ସନ୍ଥ ଅସଞ୍ଜନ ଚରନା ।’

ସନ୍ଥ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ, ବିଲକ୍ଷଣ ପୁରୁଷ । ଯାହାଙ୍କ

ପାଦ ଆଶୁଯାଏଁ ଧୂଳି ସରସର ସତ, ମଥା ଛୁଇଁଥାଏ ମେଘ....
ଆକାଶ । ସତ୍ ପୁରୁଷ ସିଏ, ମାଟିକି କରନ୍ତି ତୀର୍ଥ । ମଣିଷକୁ
ଭଲପାଆନ୍ତି ବୋଲି ତ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଅଧିକ । କେମିତି ତାକୁ
ଛନ୍ଦି ପକାଉଥିବା ନାନା ଅଦିବ୍ୟତ୍ତ୍ୱ ଯୁକ୍ତ କରିବେ ଓ ଦିବ୍ୟ
ଜୀବନର ପଥକୁ ଚୋଳିନେବେ ।

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରଜନୀଶ କୁହନ୍ତି - ‘ସବୁ ସନ୍ନ ସୁନ୍ଦର ଓ
ଅଭୂତ, କିନ୍ତୁ କବୀର ଅନନ୍ୟ । ତାଙ୍କ ରାସ୍ତା ସଲଖ । ସେ
ରାସ୍ତାରେ ପିଲାଟିଏ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଖୁସିରେ ଚାଲିଯାଇପାରିବ ।’^(୧)

କବୀରଙ୍କର ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜୀବନ କାହାଣୀ ମିଳେ
ନାହିଁ । ତେବେ ଜନଶ୍ରୁତି ଆଧାରିତ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ୍ରର
ଏକ ରେଖାଚିତ୍ର ଦିଆଗଲା । ‘ପାଞ୍ଚୁସ୍ ବନ୍ଦେ କିସକି ହିଫାଜର୍
ହଞ୍ଜା କରେ, ଓହ୍ଲ ଶମା କ୍ୟା ବୁଝେ ଜିସେ ରୋଷନ୍ ଖୁଦା
କରେ ।’ ଯେଉଁ ବତୀକୁ ପବନ ଝାଡ଼ ଭଳି ରକ୍ଷା କରେ, ତା’କୁ
ଲିଭେଇବ କିଏ ? ଯେଉଁ ବତୀକୁ ଇଶ୍ୱର ପ୍ରଦୀପିତ କରନ୍ତି,
ତା’କୁ ଲିଭେଇବ କିଏ ? କବୀର ସେହିଭଳି ଏକ ଆଲୋକ
ବର୍ତ୍ତକ । ସେ ଦିନ କାଶୀର ଏକ ପୁଷ୍ପରିଣୀ ଲହର ତଳାବ
ନିକଟରୁ ମୁସଲମାନ ଜୁଲାଇ (ତନ୍ତୀ) ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ନିମା ଓ ନିରୁ
ଏକ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଶିଶୁକୁ ପାଇ କୋଳକୁ ଉଠାଇ ନେଇଥିଲେ ।
ସେହି ଅଜ୍ଞାତ କୁଳଶୀଳ ଶିଶୁଟି ପାଇଁ କିନ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା
ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ହୃଦୟ ସିଂହାସନ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମନେ
ପଡ଼ନ୍ତି ଭୀମଭୋଇ । ୧୮୫୫ ମସିହା ହେବ । ବଲାଙ୍ଗୀର
ବୀରମହାରାଜ ପୁର ଆନାର ଜଟାଶିଙ୍ଘା ଗାଁ ମୁଣ୍ଡରେ ସେହିଭଳି
ଏକ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଶିଶୁକୁ ଉଠାଇ ନେଇଥିଲେ କନ୍ଧ ଦମ୍ପତି ଦନାର
ଓ ଗୁରୁବାରୀ । ଲୋକେ ଯେ ଅଣହେଲାରେ ରତ୍ନକୁ ଫୋପାଡ଼ି
ଦିଅନ୍ତି, ଭାବିଲେ ଆତମିତ ଲାଗେ । ଜନ୍ମରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
କବୀରଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ କେବଳ ଦୃଶ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶିଶୁଟି
କିଏ, ସେ ନେଇ ଏକ ଜନଶ୍ରୁତି ରହିଛି । କାଶୀର ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ
ତାଙ୍କ ବିଧବା କନ୍ୟାକୁ ନେଇ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ
ଯାଇଥିଲେ । ବିଧବା କନ୍ୟାଟି ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଦତଳେ
ପ୍ରଣିପାତ କରିବାରୁ ସେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଦେଲେ, ପୁତ୍ରବତୀ
ଭବ ।’ ସେହି ଆଶୀର୍ବାଦର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ବିଧବାର ପୁତ୍ରଟିଏ
ହେଲା । ଲୋକାପବାଦ ଭୟରେ ଶିଶୁପୁତ୍ରଟିକୁ ଲହର ତଳାବ
କୁଳରେ ପକାଇ ଦିଆଗଲା । ଆଉ ଏକ ମତ ହେଉଛି କବୀର,
ନିମା ଓ ନିରୁଙ୍କ ପାଳିତ ସନ୍ତାନ ନୁହଁନ୍ତି, ଜନ୍ମିତ ସନ୍ତାନ ।
କୁହାଯାଏ, ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ (ଆଉ ଏକ ମତରେ ଶିଷ୍ୟା) ଓ
ପୁତ୍ରକନ୍ୟାଙ୍କ ନାମ ଯଥାକ୍ରମେ ଲୋଇ, କମାଲ ଓ କମାଲା ।
ସେ କୌଳିକ ବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତେତା କବୀର ଭାରତବର୍ଷର ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଗୁରୁବାଦରେ
ବିଶ୍ୱାସୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ - ‘ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ଦୋଉ
ଖଡ଼େ, କାକେ ଲାଗୌ ପାୟ; ବଲିହାରୀ ଗୁରୁ ଆପନେ,
ଗୋବିନ୍ଦ ଦିୟା ବତାୟ ।’

ଆଗରେ ଗୁରୁ ଓ ଗୋବିନ୍ଦ ଉଭୟ ଦକ୍ଷାୟମାନ ।
କାହାକୁ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଣିପାତ କରିବ ? ନିଶ୍ଚୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ, କାରଣ
ସିଏ ହିଁ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ପାଇବା ବାଟ
ବତାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେ ସମୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରାମାନନ୍ଦ (ରାମାନୁଜ
ପରମ୍ପରାର ଚତୁର୍ଥ ଶିଷ୍ୟ)ଙ୍କ ସମୟ । ତାଙ୍କ ମହିମା ଲୋକ
ମୁଖରୁ ଶୁଣି କବୀରଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ତାହାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ଭାବରେ
ପାଇବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ହୋଇଥିବ । ତାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ
ହୋଇଥିବ, ନଚେତ୍ ସହଜରେ ସେ କାହାକୁ ଗୁରୁ ଭାବରେ
ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲୋକ ନୁହଁନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ ସମ୍ପର୍କରେ
ଏକ ରୋଚକ କାହାଣୀ ରହିଛି । ରାମାନନ୍ଦ ପ୍ରତ୍ୟହ ବ୍ରାହ୍ମ
ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପଞ୍ଚଗଙ୍ଗା ଘାଟରେ ସ୍ନାନ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ
କୁଆଡ଼େ ସ୍ନାନୀଙ୍କ ସ୍ନାନ କରି ଫେରିବା ବାଟରେ କବୀର ଶୋଇ
ରହିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କ ପାଦ ପଡ଼ିଗଲା । ମୁହଁରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା
- ରାମ, ରାମ । କବୀର ଉଠି ପଡ଼ି ତାଙ୍କ ପାଦ ଧରି ପକାଇଲେ
ଓ କହିଲେ - ଆପଣ ରାମମନ୍ତ୍ର ଦେଇ ଆଜିଠାରୁ ମୋର ଗୁରୁ
ହେଲେ (ଅବଶ୍ୟ ରାମାନନ୍ଦ ଭକ୍ତି ସାଧନାର ମାର୍ଗ ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ,
ଲିଙ୍ଗ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ଦେଇଥିଲେ) ।
‘କାଶୀ ମେଁ ହମ୍ ପ୍ରଗଟ୍ ଭୟେ ହେଁ ରାମାନନ୍ଦ ତେତାଏ’
(ମୁସଲମାନ କବୀରପଟ୍ଟନାମାନେ କବୀର ସୁପି ଫକୀର ଶେଖ୍
ତକାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ବୋଲି ମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି) । ଶେଷ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ରାମନାମ ଜପୁଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସମୟକ୍ରମେ ତାଙ୍କ
ରାମ ଗୁରୁଙ୍କ ରାମଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ
ଆଉ ଦଶରଥନନ୍ଦନ ସାକାର, ସଗୁଣ ରାମ ନ ହୋଇ
ନିରାକାର, ନିର୍ଗୁଣ ରାମ ହୋଇ ଯାଇଥିବେ । ‘ନିରଗୁଣ ରାମ,
ନିରଗୁଣ ଜପହୁରେ ଭାଇ ।’ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ରାମ,
ରହିମ, ଆଲା, ସତ୍ୟ, ନାମ, ଗୋବିନ୍ଦ, ସାହାବ, ହରି ଆଦି
ଅନେକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି ।

କାଶୀ ମୋକ୍ଷଦାପୁରୀ ଭାବରେ ବିଖ୍ୟାତ ।
ମୁମୁକ୍ଷୁମାନେ ସେଠାରେ ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗର ଅଭିଳାଷ
ପୋଷଣ କରନ୍ତି । ଅଥଚ ସାରା ଜୀବନ କାଶୀରେ କଟାଇ
ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ କବୀର ମରହର ଚାଲିଯିବା ତାଙ୍କର ଦଇବ ଛଡ଼ା
ବୁଦ୍ଧି ନୁହେଁ ତ ? ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ହେଉଛି - ଯଦି କାଶୀରେ
ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ ମୁକ୍ତିଲାଭ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ, ତେବେ ରାମକୃପା ବା

ବିଭୁପ୍ରେମରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ‘ଜୈ କାଶୀ ତନ ତଜେ କବୀରା ତୋ ରାମହିଁ କହଁ ନିହୋରାରେ ।’ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ନେଇ ଦୃଢ଼, ମୃତ୍ୟୁ ନେଇ ବି ଦୃଢ଼ । କବୀରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବିବାଦ ଉତ୍ପତ୍ତିଲା ତାଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ସଂସ୍କାରକୁ ନେଇ । ଚିତାଗ୍ନି ଦିଆଯିବ ନା ସମାଧି ? ଅନୁଗାମୀମାନେ ତାଙ୍କର ଏତେ ପାଖରେ ରହିଲେ, ଏତେ ସାମ୍ନିୟ ଲାଭ କଲେ, ଅଥଚ ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କବୀରଙ୍କ ଶବ ଉପରୁ ଚାଦର ଉଠାଇ ଦିଆଗଲା ପରେ କୁଆଡ଼େ ଦେଖାଗଲା ଯେ, କିଛି ଫୁଲ ମାତ୍ର ରହିଛି । ଫୁଲ ଭାଗ ବଞ୍ଚା ହେଲା । ଅଥେ ହୁଏତ ଜଳିଥିବ, ଆଉ ଅଧକ ସମାଧି ଦିଆଯାଇଥିବ ।

‘ସବୁ ସମ୍ପଦାୟ ବିଶ୍ୱ ସମ୍ପଦାୟ ଓ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱ ଧର୍ମ ।’^(୭) ‘ଯଦି ଜଣେ ସବୁକୁ କୌଣସି ଧର୍ମର ସବୁ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥାଏ, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେ ସବୁ ହେବାକୁ ଆହୁରି ବାକି ଅଛି । ପ୍ରକୃତ ସବୁ ସମଗ୍ର ମାନବ ଜାତିର, ସବୁକାଳର ।’^(୮)

କବୀରଙ୍କର ହୁଏତ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ନଥିଲା, ଥିଲା ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ । ସେହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କୁ ଧର୍ମଭାରୁ ନୁହେଁ, ଧର୍ମବୀର କରି ଗଢ଼ିଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ ବା ଇସଲାମ ଧର୍ମ ହେଉ, ଯାହା ତାଙ୍କୁ ଅବାହୁତ ଓ ଅସୁନ୍ଦର ଲାଗିଛି, ତା’ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଛନ୍ତି କବୀର । ଦେଖୁ ଚାହିଁ, ପାଟି ଚିପିଚିପି ନୁହେଁ, ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ କହିଛନ୍ତି – ସବୁ ଚାରୁବାକ୍ ହେବେ କେମିତି ? ମଧୁର ବଚନ କହି ଜନମନ ତୋଷିଲେ ଶୁଙ୍ଖଳ ଛିଡ଼ିବ କେମିତି ? କଙ୍କାଳ ଜାଗିବେ କେମିତି ? କାନ୍ଧରେ ନୂଆ ମଣିଷ ଗଢ଼ିବାର ଦାୟିତ୍ୱ । ସବୁ ଆଉଁସାରେ ନୁହେଁ, ଚିମୁଟି କରି ଜଡ଼ ମଣିଷକୁ ଜଗାଇବାକୁ ହେବ । ସ୍ଥାୟୀ ସମାଜର ଶ୍ରେଣିତ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଭରିବାକୁ ହେବ ନୂଆ ପ୍ରାଣ ସ୍ପନ୍ଦନ ।

କବୀରଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତୁ । ସେ କହୁଛନ୍ତି – ‘ହମ୍ ଘର ଜାରା ଆପନା ଲିୟା ସୁରାଡ଼ା ସାଥ୍, ଅବ୍ ଘର ଜାରେଁ ତା ସୁକା ଯୋ ଚଲେ ହମାରେ ସାଥ୍ ।’ ମୁଁ ମୋ ଘର (ଯେତେ ଯାହା ମଣିଷକୁ ବାନ୍ଧି ରଖେ, ତା’ର ଏକ ପ୍ରତୀକ ହୋଇପାରେ) ଜାଳି ଦେଇ ହାତରେ ନିଆଁଅଟା ଧରି ଠିଆ ହୋଇଛି । ଯିଏ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବ, ତା’ ଘର ବି ଜାଳି ଦେବି । ମୁହଁରେ ସାମାନ୍ୟ ବେଖାତିର ଭଙ୍ଗା । ଓଠରେ ମୃଦୁ ଦୁଃଖ ହସ । ନିଆଁଲଗା ଲୋକଟିକୁ ଦେଖିଲେ ତ ?

କାଳେ କାଳେ ଦୁନିଆ ବାହାରଟାକୁ ନେଇ ମାତିଛି । ଭେକରେ ମାତିଛି, ମୁଖରେ ମାତିଛି । ପାଟମକୁଟା, ଚିତାଚଇତନ, ମାଳିମାତ୍ରାରେ ମାତିଛି । ‘କରନ୍ତି ଅଙ୍ଗେ ଅନେକ ଛାପ, କେହି ନଜାଣେ ଭିତର ପାପ’ ।^(୯) ମନରେ ଗେରୁ

ଲାଗିନାହିଁ, ବସ୍ତ୍ର ଯତ୍ନରେ ଗେରୁଆ ହେଉଛି । ଗେରୁ ପିନ୍ଧୁଛି, ସିଏ ପୁଣି ଝଲମଲ ଗେରୁ । ଭିତରଟା ଅରମା ଓ ଅନ୍ଧାର, ବାହାରଟାକୁ ଉଦ୍ୟାନ କରାଯାଉଛି । କବୀରଙ୍କ ଆଖିରେ ଏ ଅସାରତା ଧରାପଡ଼ିଛି । ସେ କୁହନ୍ତି – ‘ମନ ନ ରଙ୍ଗାୟେ ରଙ୍ଗାନ ଜୋଗୀ କପରା, ଆସନ ମାର ମନ୍ଦିରମେଁ ବୈଠେ ନାମ ଛାଡ଼ି ପୂଜନ ଲଗେଁ ପଥରା ।’ ପୂଜା କରୁଛ, ଭାବଘର ଶୂନ । ଦିଅଁଙ୍କୁ ନୁହଁ ପୂଜୁଛ ପଥର । ମାତିଛ ବୟସ୍କଙ୍କ କଣ୍ଠେଇ ଖେଳରେ । ଆଗ ଭିତରଟାକୁ ସୁନ୍ଦର କରିବାକୁ ହେବ । ମନକୁ ସୁନ୍ଦର କରିବାକୁ ହେବ । ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଯେମିତି ନବୀନା କିଶୋରୀ । ‘ମନକୁ ସ୍ତ୍ରୀର ବେଶ କରି, ହୋଇବୁ ନବୀନା କିଶୋରୀ ।’^(୧୦)

ଭକ୍ତ ଓ ଭକ୍ତ ଭେକଧାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ । ଭକ୍ତ ପହଞ୍ଚେ ତା’ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ, ଭକ୍ତ ଭେକଧାରୀ ଅଟକିଯାଏ ବାଟରେ । ଧନ, ମାନ, ପାଦପୂଜା, ଫୁଲଚନ୍ଦନରେ । ‘ଭକ୍ତି ଭେଶ୍ ବହୁ ଅନ୍ତରା, ଜୈସେ ଧରିନା ଆକାଶ; ଭକ୍ତ ଲୀନ ଗୁରୁ ଚରନ ମେଁ, ଭେଶ୍ ଜଗତ୍ କା ଆଶ୍ ।’ ନିଜର ମୁଣ୍ଡ (ଅହଂ)ଟି କାଢ଼ି, ଭୂଇଁରେ ରଖି ତା ଉପରେ ଯିଏ ପାଦ ରଖିପାରିବ ବା ଚାଲିଯାଇପାରିବ, ସିଏ ହିଁ ଏକା ପ୍ରେମ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ । ‘ସୀସ୍ ଉତ୍ତାରେ ଭୂଇଁ ଧରେଁ ତା ପର ରଖେଁ ପାଞ୍ଜୁ; ଦାସ କବୀର ଯୋଁ କହେଁ ଏବା ହୋୟ ତୋ ଆଞ୍ଜୁ ।’ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ‘ମୁଁ’ ଅଛି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହରି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ମଲେ ହରି ମିଳନ୍ତି । ‘ଜବ୍ ମୈଁ ଥା ତବ ହରି ନହଁ’ ଅବ୍ ହରି ହେଁ ମୈଁ ନହଁ ।’

ଆଜି ବଡ଼ ପାଟିଆ ଯନ୍ତ୍ର ନଲାଗିଲେ ଜମୁନାହିଁ ପୂଜାପାଠ, ଭଜନ କୀର୍ତ୍ତନ । ଏତେ ପାଟି, ଏତେ କୋଳାହଳ କାହିଁକି ? ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଦୋଷ ଅଛି କି ? ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଭଳି ଛୋଟିଆ ଜୀବ, ତା’ ପାଦରେ ଯଦି ନୁପୁର ବନ୍ଧାଯାଏ (ତାହାର ଆକାର ଯାହା ହୋଇଥିବ), ସେ ନୁପୁରର ନିକ୍ଷେପ ଯିଏ ଶୁଣିପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏତେ ଶବ୍ଦ କାହିଁକି ? ନୀରବ ଭାଷାରେ ଯାହାଙ୍କ ସହ ଆଳାପ କରି ହୁଏ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଶବ୍ଦ ? ‘ମସ୍ଜିଦ୍ କେ ଭିତର ମୁଲ୍ଲା ପୁକାରେ, କ୍ୟା ସାହବ୍ ତେରା ବହରା ହେଁ’, ଚିଉଁଟୀ କେ ପଗ୍‌ପର ନେଝୁର ବାଜେଁ, ସୋ ଭି ସାହବ୍ ସୁନତା ହେଁ’ । ପିମ୍ପୁଡ଼ି ପାଦର ନୁପୁରର ନିକ୍ଷେପ କଥାଟି ବେଶ୍ ଅଭିନବ ଓ କାବ୍ୟିକ । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ, କବୀର ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିଧାରାର ପ୍ରମୁଖ କବି । ଜୀବନରେ କାଗଜ କଲମ ଛୁଇଁ ନ ଥିବା (ମାସି କାଗଜ୍ ଛୁୟୋ ନାହିଁ, କଲମ ଗହେଁ ନହିଁ ହାଥ୍) ଏହି ନିରକ୍ଷର ପ୍ରଜ୍ଞାପୁରୁଷ କବି ହେବା ପାଇଁ କାବ୍ୟ ରଚନା କରି ନ ଥିଲେ । ନିଜର

ବକ୍ତବ୍ୟ ପାଇଁ କବିତା ଥିଲା ମାଧ୍ୟମ । ସିଏ ସିନା କେବେ କାଗଜ କଲମ ଛୁଇଁ ନ ଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବହୁ କାଳି କାଗଜ ସରୁଛି ।

ପୋଥି ପଢ଼ି ପଢ଼ି ଜୀବନ ବିତାଇ ଦେଉଥିବା ଓ କଥା କଥାକେ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧୃତିମାନ ଦେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱେଇ ପକାଉଥିବା ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ କୁହନ୍ତି - ଭାଇ ! ତୁମର ଆମର କେମିତି ପଟିବ କହିଲ ? ତୁମେ ବହିର କଥା କହୁଛ, ମୁଁ ଆଖିରେ ଦେଖୁଥିବା ବା ଅନୁଭବରେ ଆଣିଥିବା କଥା କହୁଛି । ମୁଁ ସକଳ ରାସ୍ତା କଥା କହୁଛି, ତୁମେ ଖାଲି ଅତୁଆତତୁଆ ଗୋଳମାଳିଆ କଥା କହୁଛ । ‘ମେରା ତେରା ମନୁଆ କୈସେ ଇକ୍ ହୋଇରେ, ମୈଁ କହତା ଆଖିନ କୀ ଦେଖୀ’, ତୁ କହତା କାଗର୍ କୀ ଲେଖୀ, ମୈଁ କହତା ସୁରଝା ଝୁନହାରୀ, ତୁ ରାଖ୍ୟା ଅରୁଝାଇରେ ।’ ସିଏ ହିଁ ପଣ୍ଡିତ, ଯିଏ ଜଗତକୁ ଭଲପାଏ । ଅଦେଇ ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ‘ପ୍ରେମ’ଟିକୁ ଯିଏ ପଢ଼ିଛି, ସିଏ ହିଁ ଏକା ପଣ୍ଡିତ । ‘ପୋଥି ପଢ଼ ପଢ଼ ଜଗମୁଆ ପଣ୍ଡିତ ହୁଆ ନ କୋୟ, ଢାଇ ଅଛର ପ୍ରେମକା ପଢ଼େ ସୋ ପଣ୍ଡିତ ହୋୟ ।’ ପଣ୍ଡିତ ତା’ ମଣ୍ଡିଷରୁ ପଣ୍ଡିତ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତ ହୁଏ ତା’ ହୃଦୟରୁ ।

କବୀର ସ୍ୱାନ୍ୱଭବକୁ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ଆଉ କାହା କଢ଼ା ପାଣିରେ ତାଙ୍କର ରୁଚି ନାହିଁ । ନିଜେ ପାଣି କାଢ଼ି ପିଇବେ । ଧାର କରା କଥା କହିବେ ନାହିଁ । ନିଜେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବା କଥା କହିବେ । ‘କାଗଦ୍ କୀ ଲେଖୀ’ ନୁହେଁ, ‘ଆଖୀନ୍ କୀ ଦେଖୀ’ କହିବେ । ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ନାଭାଜୀ ‘ଭକ୍ତମାଳ’ରେ କୁହନ୍ତି - ‘ଆରୁଡ଼ ଦଶା ହେ, ଜଗତ୍ ପରମ୍ପରା ଦେଖୀ ନାହିଁ ନା ଭନି ।’ ସିଏ ଅନ୍ୟର କଥାକୁ ଦୋହରାଇ ନାହାନ୍ତି । ନିଜେ ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି, ସେଠାରୁ ଯାହା ଦିଶିଛି, ତାହା ହିଁ କହିଛନ୍ତି । ତେବେ ଅନେକ ସମୟରେ ଲାଗେ, ସାଧାରଣ ମଣିଷର କଥା, ମୂଳ ମୁହଁର କଥା କହିଛନ୍ତି କବୀର । ତା’ର ଅନ୍ତରର କଥା, ଅସନ୍ତୋଷ, କ୍ଷୋଭ ଓ ବିଦ୍ରୋହକୁ ଶବ୍ଦରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ୱର ଭିତରେ ଶୁଭିଛି ନିଖୁଳର ନିଃଶ୍ୱାସ । ହୃଦୟର ସହ କହିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଅନେକ ଦୋହା ମନକୁ ଛୁଏଁ ଓ ଉଦ୍ଧୃତିଯୋଗ୍ୟ ମନେହୁଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଚମକ ଥାଏ । ଯେମିତି ‘ଗଲି ଗଲି ଗୋରସ ଫିରେ ମଦିରା ବୈଠ ବିକାଏ ।’ କ୍ଷୀର ବୁଲୁଛି ଦୁଆର ଦୁଆର । ମଦ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଚକାମଣି ପକାଇ ବସି ନିଶରେ ହାତ ବୁଲାଇଛି । ବୁଲୁଥିବା ଚକି ଦେଖୁ ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଛି, ଜନ୍ମ ମରଣର, ଦିନରାତିର (ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ ସମୟର) ଦୁଇପଟ ଚକିରେ ସବୁ କିଛି ପେଷି ହୋଇଯାଇଛି । ‘ଚଲତୀ ଚକ୍କା ଦେଖୁକେ ଦିୟା କବୀରା ରୋୟ, ଦୁଇପଟ ଭିତର ଆଇକେ ସାବିର୍ ଗୟା ନ

କୋୟ ।’ ମୁଣ୍ଡରେ ଯମ ଦେଇଥିବା ମଲ୍ଲୀ ଫୁଲ ଲଗେଇଛି, ତଥାପି ମଣିଷର ନିଦ ଭାଙ୍ଗୁ ନାହିଁ ।

ସନ୍ତୁକବିମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ରହସ୍ୟବାଦୀ । ଜୀବ ଓ ପରମ ମଧ୍ୟରେ ସାଂସରିକ ସମ୍ବନ୍ଧର ସ୍ଥୂଳ ପ୍ରତୀକ ଆରୋପ ମାଧ୍ୟମରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ମିଳନାନନ୍ଦ ସନ୍ଧାନ ହେଉଛି ରହସ୍ୟବାଦ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପିତା, ମାତା, ପୁତ୍ର, ସଖା ଆଦି ରୂପରେ ଦେଖିବା ହେଉଛି ରହସ୍ୟବାଦ । ତାହା ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଭାବଯୁକ୍ତ ହେଲେ ପରମାତ୍ମା ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି ପ୍ରିୟତମ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଭକ୍ତ ହୁଏ ବିରହିଣୀ । କବୀରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାମଙ୍କ ବିରହର ଆକୃଳତା ଦେଖନ୍ତୁ । ‘ବୈଦିନ କବ ଆବୈଗେ ଭାଇ, ଜା କାରନି ହମ୍ ଦେହ ଧରୀ ହେ ମିଲିବୌ ଅଙ୍ଗ ଲଗାଇ ।’ ଆଖିରେ ଏବେ ରାମ ପ୍ରେମର ରଙ୍ଗିମା । କଳ୍ପକ ପାଇଁ ଜାଗା କାହିଁ ? ‘କବୀର ରେଖା ସିନ୍ଦୂର କୀ କାଜଲ ଦିୟା ନ ଜାଇ, ନୈନ୍ଦୁ ରମୟା ରମି ରହା ଦୁଜ କହାଁ ସମାଇ ।’ ପୁଣି ଇଶ୍ୱର କେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପିତା (ବାପା ରାମ ରାୟା ଅବହୁଁ ସରନ ତିହାରୀ) ତ କେତେବେଳେ ମାତା (ହରି ଜନନୀ ମୈଁ ବାଲିକ୍ ତେରା) ।

କବୀର ଆସିଥିଲେ ପୁରୀ । ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିର ସାଧକ ଆସିଥିଲେ ସଗୁଣ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପୀଠକୁ । ଭଲରେ ଥାଆନ୍ତୁ ଠାକୁରେ (ଠାକୁର ଭଲେ ବିରାଜୋଜୀ) ବୋଲି କୁଶଳ କାମନା କରିଥିଲେ । କବୀରଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ମଲ୍ଲିକ ଦାସ ଆସି ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ।^(୧) ‘ଗୁରୁ ବସୈ ବନାରସୀ ସିଷ୍ଟ ସମୟର୍ ତାର୍’ । ପୁରୀର ସମୁଦ୍ର ତଟରେ କବୀରଚୌରା ନିକଟରେ ମଲ୍ଲିକଦାସ ଚୌରା ବା ବିଦୁର ମଠ ନାମରେ ଏକ ରାମାନନ୍ଦୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମଠ ରହିଛି । ନେମାଳରେ କବୀରଙ୍କର ଏକ ଗାଦି ରହିଛି । ଗଣନାଥ ଦାସ ଅନୁମାନ କରନ୍ତି ଯେ, ଅରୁ୍ୟତାନନ୍ଦଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କ୍ରମେ ସେ ହୁଏତ ନେମାଳ ଯାଇଥିବେ ।^(୨)

୧. ଓଶୋ ଟାଇମସ୍ (ହିନ୍ଦୀ), ୧୯୯୮
୨. ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ କା ଇତିହାସ - ଡ. ନଗେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ପାଦିତ ।
୩. ଓଶୋ ଟାଇମସ୍, (ହିନ୍ଦୀ) ଜୁନ୍ ୧୯୯୮ ।
୪. ରସକଲ୍ଲୋଳ - ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ
୫. ହେତୁ ଉଦୟ ଭାଗବତ - ଶିଶୁ ଅନନ୍ତ
୬. କବୀର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ - (ହିନ୍ଦୀ) ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଦାସ ସମ୍ପାଦିତ ।
୭. ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ସନ୍ତ କବୀର, ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ, କୋଣାର୍କ, ଏପ୍ରିଲ ୧୯୯୨ ।

କାଳିକାଦେବୀ ସାହି
ପୁରୀ

ଶ୍ରୀଜୟଦେବ ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଖଣ୍ଡୁଆ

ଶ୍ରୀ ଅଜିତ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀ

❧ ନପାଠ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ମହାକବି ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟଙ୍କ ମତରେ ଭକ୍ତକବି ଶ୍ରୀଜୟଦେବ ବଙ୍ଗ ଦେଶର ବୀରଭୂମି ଜିଲ୍ଲାର ଅଜୟ ନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା କେନ୍ଦୁଲୀ ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କେନ୍ଦୁଲୀ ନାମରେ ଯେ ସେଠାରେ କୌଣସି ଗ୍ରାମ ନାହିଁ ଏବଂ ସେଠାରେ ରାଧାମାଧବଙ୍କର କୌଣସି ପୁରାତନ ମନ୍ଦିର ନାହିଁ, ଏକଥା ସେ ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁନ୍ତି । କେନ୍ଦୁଲୀ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବାଉଳ ମେଳାର ନାମ, ଯେଉଁଠାରେ ବାଉଳ ଗାନକାରୀମାନେ ରାତିସାରା ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଗୀତ ଗାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏ ମେଳାକୁ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପରଠାରୁ ‘ଜୟଦେବ କେନ୍ଦୁଲୀ ମେଳା’ କହିବା ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା ।

ମହାକବି ରାଉତରାୟ ନା ଓଡ଼ିଶା କେନ୍ଦୁଲୀକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ନା ବଙ୍ଗର ତଥାକଥିତ କେନ୍ଦୁଲୀ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଦୁଇଟିଯାକ ସ୍ଥାନ ବୁଲି ଦେଖୁଥିବା ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଉପରେ ଗବେଷଣା କରି ଅପୂର୍ବ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥିବା ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ମିଶ୍ରଙ୍କର ଗବେଷଣାଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ରାଉତରାୟଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରାଗଲା, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜର ପୂର୍ବ ମତରେ ଅଟଳ ରହିଲେ । ଅପରପକ୍ଷେ ଐତିହାସିକ କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର, ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଗବେଷକ ଡଃ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ, ଅଧ୍ୟାପକ ଡଃ କାନ୍ହୁ ଚରଣ ମିଶ୍ର, ଅଧ୍ୟାପକ ଡଃ ବନମାଳୀ ରଥଙ୍କ ଗବେଷଣାପ୍ରସ୍ତୁତ ଜ୍ଞାନ ଓ ତଥ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଡଃ ରାଉତରାୟ ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁନ୍ତି ।

ବଡ଼ସିଂହାର ବା ବୃହତ୍ ଶୃଙ୍ଗାର ବେଶ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଆଛାଦନ କରାଯାଉଥିଲା, କେନ୍ଦୁଲୀରେ ବୁଣାଯାଉଥିବା ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଶ୍ଳୋକାବଳୀ ମଣ୍ଡିତ ଖଣ୍ଡୁଆ ବା ଉତ୍ତରୀୟରେ । ପଣ୍ଡିତ ସ୍ୱର୍ଗତ ସଦାଶିବ ରଥ ଶର୍ମାଙ୍କ ମତରେ ଖଣ୍ଡୁଆ ଦେହରେ ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଶ୍ଳୋକାବଳୀ ବୁଣିବା ଥିଲା ବୟନ ଶିଳ୍ପର ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷର ପରିଚାୟକ ।

କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଠାରୁ କନିଷ୍ଠ ଓ ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଦ୍ୱିଜ ଶ୍ରୀଧର ଲେଖିଥିବା ‘କାଞ୍ଚନଲତା’ କାବ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଶ୍ରୀ ଜୟଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି କେନ୍ଦୁଲୀ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ଦ୍ୱିଜ କୁମାରଙ୍କର ବେଶ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କବି ଶ୍ରୀଧର ଏହି କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

ସହଜେ ଦ୍ୱିଜ ନନ୍ଦିନୀ ତେଜଧାମା କନକ କାନ୍ତି ।

କଳା କେନ୍ଦୁଲୀ ଶାଢ଼ୀ ଏ ଭିଡ଼ି ପିନ୍ଧିଛି ମୋତିଦନ୍ତୀ ॥

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ ବେଳକୁ କେନ୍ଦୁଲୀ ଶାଢ଼ୀ ସାରା ଦେଶରେ ଖ୍ୟାତି ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଓଡ଼ିଶାର ବୟନ ଶିଳ୍ପ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଏହିପରି ସହାୟକ ଥିଲା ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ବାନ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ ରେଶମରୁ ତିଆରି ହୁଏ ଏବଂ ବାନ୍ଧ (ଇକାର୍) ଶୈଳୀରେ ସଜ୍ଜିତ ହୁଏ । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଶ୍ଳୋକ ଲିଖନ ହିଁ ଏହାର ପରିପାଟୀ ହୋଇଥାଏ । ଏହାକୁ କେନ୍ଦୁଲୀ ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡୁଆ ବା ଚଦର ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ପୁରୀର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ବଳଭଦ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ବଡ଼ସିଂହାର ବେଶରେ ଏହା ଲାଗି କରାଯାଏ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସେବା ମଧ୍ୟରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଶାଢ଼ୀ ବା କେନ୍ଦୁଲୀ ଶାଢ଼ୀ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ୧୯୫୬ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଓଡ଼ିଶା ଗେଜେଟ୍‌ରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ‘ରେକର୍ଡ୍ ଅଫ ରାଇଟ୍‌ସ’ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ୨୬/୨୭ ପୃଷ୍ଠାରେ ଏହା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଅହମ୍ମଦାବାଦର କାଲିକୋ ମିଉଜିୟମ ଅଫ ଟେକ୍ସଟାଇଲ୍‌ରେ ଏହାର ନମୁନା ରଖାଯାଇଛି । ସୁଭଜରଲାକ୍ଷର ବାସ୍ଲ ଠାରେ ସ୍ଥିତ ଏଥ୍‌ନୋଗ୍ରାଫିକ୍ ମିଉଜିୟମ ଏବଂ ଆମେରିକାର ସିଆଟଲ ମିଉଜିୟମ ଆର୍ଟରେ କେନ୍ଦୁଲୀ ଶାଢ଼ୀ ଓ ଖଣ୍ଡୁଆର ପରିପାଟୀର ନମୁନା କଳ୍ପିତ ଅଛି ।

‘ଇକାର୍ ପାବ୍ରିକ୍ ଅଫ ଓଡ଼ିଶା ଆଣ୍ଡ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ’ ପୁସ୍ତକରେ ଶ୍ରୀ ବି.ସି. ମହାନ୍ତି ଓ କଲ୍ୟାଣ କୃଷ୍ଣ ଏ କେନ୍ଦୁଲୀ ବାନ୍ଧ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଇ.ଫିଶର, ଶ୍ରୀ ସୀତାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀ ଦୀନାନାଥ ପାଠୀଙ୍କ ଲିଖିତ ଏକ ପୁସ୍ତକରେ ଇକାର୍ ବାନ୍ଧ ବୁଣାର କଳା କୌଶଳ ବିଷୟ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏବର ଓଡ଼ିଶାର ତିଗିରିଆ ଓ ନୂଆପାଟଣା ଅଞ୍ଚଳର ବୁଣାକାରମାନେ ଏହି ବାନ୍ଧ ବୁଣା କୌଶଳ ସହ କେତେ କାଳରୁ ପରିଚିତ, ଏହା ସଠିକ୍ ଭାବେ କହିହେବ ନାହିଁ । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସେବା ପାଇଁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଖଣ୍ଡୁଆର ବ୍ୟବହାର କଥା ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ଏହା ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ତ୍ରୟୋଦଶ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା ।

ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ଅନୁଯାୟୀ ୧୭୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ଆଉ କେନ୍ଦୁଲୀର ତନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ବାନ୍ଧ

ଯୋଗାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବାରୁ ତିଗିରିଆର ନୂଆପାଟଣାର ଆଠ ଜଣ ବୁଣାକାରଙ୍କୁ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଓ ବଡ଼ୟା ଅଞ୍ଚଳରୁ ବୁଣାକାରମାନେ ଯାଇ ତିଗିରିଆର ନୂଆପାଟଣାରେ ବସବାସ କରି ରହିଲେ । ଟମାସ ମୋଟେଙ୍କ ୧୭୬୬ ମସିହାର ରିପୋର୍ଟରେ ଏକଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସେବା ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜାଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ମରହଟ୍ଟା ଓ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଖ୍ୟାତ ଥିଲା ।

ଏହି ସେବାରେ ବର୍ଷକୁ ଆଠଟି ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସାଜ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତି ସାଜରେ ବାରହାତରେ ଦେହହାତ ତିନୋଟି ଶାଢ଼ୀ, ଛ ହାତରେ ତିନିହାତ ତିନୋଟି ଖଣ୍ଡୁଆ (ଉତ୍ତରୀୟ), ବାରହାତରେ ଅଢେଇହାତ ଚାରିଟି ଫେଟା ଏବଂ ଚବିଶିହାତରେ ଦେହହାତ ଦୁଇଟି ଫୁଟା ବା ଫୁଣ୍ଡା ଥାଏ ।

ଦିଅଁମାନେ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଅଣ୍ଟାରେ ଖଣ୍ଡୁଆ (ଉତ୍ତରୀୟ) ବନ୍ଧାଯାଇ ତଳକୁ ଝୁଲେ । କାନ୍ଧରେ ଫେଟା ପଡ଼େ ଏବଂ ଫୁଟାକୁ ହାତ ଓ ବାହୁରେ ଗୁଡ଼ାଯାଏ । ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ସାଜ ପିନ୍ଧନ୍ତି, ଯାହା ମୁକ୍ତିର ପ୍ରତୀକ । ମା' ସୁଭଦ୍ରା ନାଲି ରଙ୍ଗର ସାଜ ପିନ୍ଧନ୍ତି, ଯାହା ଶକ୍ତିର ପ୍ରତୀକ ଏବଂ ବଡ଼ ଠାକୁର ବଳଭଦ୍ର ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ସାଜ ପିନ୍ଧନ୍ତି, ଯାହା ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ ।

‘ରେକର୍ଡ୍ ଅଫ ରାଇଟ୍‌ସ’ରେ ଲେଖା ଅନୁଯାୟୀ ବଡ଼ସିଂହାର ବେଶ ପାଇଁ ତାଙ୍ଗଡ଼ା ମେଳାପ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ବାରଲାଗି ଶାଢ଼ୀ ଦିଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସାଜରେ ଶାଢ଼ୀ, ଖଣ୍ଡୁଆ, ଫେଟା ଓ ଫୁଟା ମିଶାଇ ବାରଟି ଖଣ୍ଡ ରୁହେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କାମ ବୋଲି ଧରାଯାଏ ।

ସର୍ବପ୍ରଥମେ ନିଜ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପ୍ରାଚୀ ନଦୀ କୂଳ ଗ୍ରାମ କେନ୍ଦୁଲୀର ବୁଣାକାରମାନଙ୍କୁ ଜୟଦେବ କହିଥିଲେ, ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟକୁ କନାରେ ବୁଣି ଲେଖିବା ପାଇଁ । କୌଣସି କାରଣରୁ ଜୟଦେବ ଗୋଟିଏ ରାତିରେ କେନ୍ଦୁଲୀ ଖଣ୍ଡୁଆ ବୁଣାଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବାର ଥାଏ । ବୁଣାକାରମାନେ କହିଲେ, ଯେତେବେଳେ ରାତିସାରା ସେମାନେ ଲୁଗା ବୁଣୁଥିବେ, ଜୟଦେବ ତାଙ୍କୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାଇ ଶୁଣାଉଥିବେ । ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ପାଠ କଲାବେଳେ ଜୟଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବାବେଶରେ ସମାଧୁସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଗୀତ ଗାଇବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ବୁଣାକାରମାନେ ଲୁଗା ବୁଣିବା ବନ୍ଦ କରିଦେବାକୁ ବସିଲେ । ଠିକ୍ ଏତିକି ବେଳେ ଆଉ ଜଣେ ସହାସ୍ୟବଦନ ସାଧୁ ଗିନି ବଜାଇ ବଜାଇ ସେଠାରେ

ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ବୁଣାକାରମାନଙ୍କୁ କହିଲେ ‘କାମ ବନ୍ଦ କର ନାହିଁ । ମୁଁ ଜୟଦେବଙ୍କ ସାନ ଭାଇ । ମୋର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ମୁଖସ୍ଥ । ତୁମେ ପବିତ୍ର ଲୁଗାବୁଣା ଚାଲୁରଖ । ମୁଁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାଉଛି ।’

ଜୟଦେବ ସମାଧୁରୁ ଉଠିଲା ପୂର୍ବରୁ ସାଧୁ ଚାଲିଗଲେ । ବୁଣାକାରମାନେ ଜୟଦେବଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସାନଭାଇ ସାଧୁଙ୍କ କଥା କହିଲେ । ଜୟଦେବ କହିଲେ, ‘ମୋର କେହି ସାନଭାଇ ନାହାନ୍ତି । ପଦ୍ମାବତୀ ଓ ମୋ’ ବ୍ୟତୀତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।’ ସାଧୁ ଯେଉଁ ପଦଟି ବୋଲୁଥିଲେ, ବୁଣାକାରମାନେ ଜୟଦେବଙ୍କୁ ସେହି ପଦଟି ବୁଣି ଦେଖାଇଲେ ।

କଂସାରିରପି ସଂସାରବାସନାବବେଶୁଙ୍ଗଳମ୍

ରାଧାମାଧବହୃଦୟେ ତତ୍ୟାକ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀ

ଜୟଦେବ କହିଲେ, ‘ମୋ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଏହା ତୁମକୁ ବୋଲି ଶୁଣାଇଲେ । ତୁମେମାନେ ମହାଭକ୍ତ । କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିଲ ଓ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗୀତ ବି ଶୁଣିଲ’ । ସମସ୍ତ କେନ୍ଦୁଲୀର ବୁଣାକାରମାନଙ୍କୁ ଜୟଦେବ ଭକ୍ତିଭରା ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇଲେ । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଖଣ୍ଡୁଆ ଓ ଭକ୍ତ ଜୟଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କେତେ ପ୍ରିୟ ଥିଲେ, ଏ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ତା’ର ପ୍ରମାଣ । ଖଣ୍ଡୁଆ ତିଆରି ନ ସରିଲେ କେବଳ ସାଧାରଣରେ ଜୟଦେବ ଅପଦସ୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତା’ ନୁହେଁ, ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡୁଆ ପିନ୍ଧି ପାରି ନଥାନ୍ତେ । ତେଣୁ ଭକ୍ତର ମାନରକ୍ଷା ପାଇଁ ଭଗବାନ ସ୍ୱଦେହରେ ଆସି ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ବୋଲିଥିଲେ ।

ঐତିହাসিক ବ୍ୟକ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ରାଜା ମହାରାଜା ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ସେମାନଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଅନେକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଯୋଡ଼ାଯାଇଥାଏ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ଅବାସ୍ତବିକତାକୁ ଯଦି କେହି ଭିତ୍ତି କରି ଐତିହାସିକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରେ, ତେବେ ତାହା ମୂର୍ଖତା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାର କେନ୍ଦୁଲୀର ବୟନ ଶିଳ୍ପର ଉତ୍କର୍ଷତା ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ଓ ବିଭିନ୍ନ କାବ୍ୟରେ ସ୍ୱୀକୃତ । ଶ୍ରୀ ଜୟଦେବଙ୍କ ରଚିତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପଦ ସଜ୍ଜିତ ଖଣ୍ଡୁଆ ଯେ ବଙ୍ଗର ବୀରଭୂମି ଜିଲ୍ଲାର କେନ୍ଦୁଲୀରେ ବୁଣା ହୋଇ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରକୁ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ଆସୁଥିଲା ଏବଂ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ କେନ୍ଦୁଲୀ ଶାଢ଼ୀ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗରୁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆସୁଥିଲା, ଏକଥା ହୁଏତ ମହାକବି ଡଃ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାଜ ପକ୍ଷେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ସହଜ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ବିନୟାବନତ ଲେଖକ ଏକଥା ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ମତାମତ ପାଠକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେବା ହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ଅର୍ଥ ସଚିବ, ସଚିବାଳୟ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

ଶ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାସିଂହ ଚନ୍ଦ୍ରପତି

ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଏକ ସହଜାତ ସହଚର । ତ୍ରେତୟା ଯୁଗର ଅବତାର ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଚଉଦ ବର୍ଷ ବନବାସ କାଳରେ ଅକଥନୀୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଲାଗି ଥିବା ବେଳେ ଦ୍ଵାପର ଯୁଗର ଅବତାର ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶରାଦ୍ଵାତରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ଅବତାରୀ ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇନାହାନ୍ତି । ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଯେଉଁ ସବୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି, ତାହାର ଅବତାରଣା ଏଠାରେ କରାଗଲା ।

(ଏକ)

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ରହସ୍ୟାବୃତ୍ତ, ତଥାପି ଜନଶ୍ରୁତିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗୁଣ୍ଡ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଥମ ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣକର୍ତ୍ତା ରୂପେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଏହାଙ୍କର ବହୁଦିନ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଶୋଭନ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ଵ ସମୟରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଯବନରାଜାଙ୍କ ସେନାପତି ରକ୍ତବାହୁଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣ ଯୋଗୁଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗୁଣ୍ଡ ସୋନପୁରର ଗୋପାଳୀ ଗାଁକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲେ । ପାଞ୍ଜି ଅନୁସାରେ ଠାକୁରଙ୍କ ସୋନପୁରର ଗୋପାଳୀ ଗାଁରେ ରହଣି ୧୩୫ ବର୍ଷ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଶେଷ ୮୮ ବର୍ଷ ଠାକୁର ମାଟି ତଳେ ପୋତା ହୋଇ ରହିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ଶୋଭନ ଦେବ ରାଜାଙ୍କ ୨୪ ଅଙ୍କ ଡିଲିକୁ ରକ୍ତବାହୁ ଆସିବା ବାରତାକୁ ପରମେସରଙ୍କୁ ସୁନୁପୁର ଗୋପାଳୀ ଘେନି ଗଲେ । xxx ମଣ୍ଡପରେ ବିଜେ ୪୫ବର୍ଷxxx ମୁଗଲେ ପ୍ରବଳ ହେଲାକୁ xxx ପରମେସରଙ୍କୁ ପାତାଳି କରିxxx ଉପରେ ଗଛ ଲଗାଇ xxx ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲେ । ଏ (ଶୋଭନ ଦେବ) ଭୋଗକଲେ ବ୯୬ । ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦେବ ଭୋଗକଲେ ୧୩ ବର୍ଷ । xxx ହତପାଟ ହୋଇ ମୁଗଲେ ଭୋଗକଲେ ବ ୩୫ ।’

ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ମନ୍ଦିର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ଓ ଦାରୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗୁଣ୍ଡ ୮୮ ବର୍ଷ ମାଟି ତଳେ ପୋତା ହୋଇ ରହିବାରୁ ଆପେ ଆପେ ଧୂସ ସାଧୁତ ହେବା ସ୍ଵାଭାବିକ । ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ

ଧାମର ନଷ୍ଟବୈଭବ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ସଫଳ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଶୋଭନ ଦେବଙ୍କ ରାଜବଂଶର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଶାର ସୋମବଂଶୀ ନରପତି ଯଯାତି କେଶରୀ । ସେ ସୋନପୁର ଗୋପାଳୀ ଗାଁରୁ ଠାକୁରଙ୍କ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତିରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଉଦ୍ଧାର କରି ନବକଳେବର କରାଇ ଶଙ୍ଖନାଭି ମଣ୍ଡଳରେ ୩୮ ହାତର ଦେଉଳ ନିର୍ମାଣ କରି ୭୯୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଅପସାରିତ ଠାକୁରଙ୍କୁ ନୂତନ ମନ୍ଦିରରେ ୮.୮.୯୩୨ ତାରିଖରେ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ଏଠାରୁ କେଶରୀ ପାଟରାଜା ହୋଇଥିଲେ lxxx ଏ ରାଜାଙ୍କ (ଯଯାତି କେଶରୀ) ଅ ୧୧୯ xxx ସୁନୁପୁର ଗଲେ । ଦିଅଁବର କଟାଇ xxx ମାଟିତଳୁ xxx ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ xxx ପର୍ମେସରଙ୍କୁ ସୁମୂର୍ତ୍ତି କରାଇଲେ । ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶଙ୍ଖନାଭି xxx ମଣ୍ଡଳେ ହା ୩୮ ଅ କରି ପୋଟଳ ଗୋଟିଏ ତୋଳି ପରମେସରଙ୍କୁ xxx ଅ୧୩ଙ୍କ କକଡ଼ା ଦି୨୨ନେ ସିଂହାସନେ ବିଜେ କରାଇଲେ’ ।

(ଦୁଇ)

୧୫୬୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶେଷ ସ୍ଵାଧୀନ ଗଜପତି (ଚାଲୁକି) ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ନିହତ ହେବା ପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିରୋଧର ଅଭାବରୁ ବଙ୍ଗ ସୁଲତାନଙ୍କ ସେନାପତି କଳାପାହାଡ଼ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଲୁଣ୍ଠନ କରି ଲୁକ୍କାୟିତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଚିଲିକାର ଛପଲି ହାଥୀପଡ଼ାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଗଙ୍ଗାନଦୀ କୂଳରେ ପୋଡ଼ି ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଛଦ୍ମ-ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ବେଶରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଇଥିବା ବିଶର ମହାନ୍ତି ଦରପୋଡ଼ା ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଆଣି କୁଜଙ୍ଗ ଗଡ଼ରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଲେଖା ଅଛି - ‘କଳା ପାହାଡ଼xxx ଛପଲି ହାଥୀପଡ଼ାରୁ xxx ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କୁ ହାଥୀରେ ପକାଇ ଆଣିଲେ । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଗଙ୍ଗାକୂଳ xxx ଅଗ୍ନିରେ ଜାଳି ଦେଲା । ତେଣେ ପଠାଣର ଦେହ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଫାଟିଲା । ତାହାର ପୁଅ ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କୁ ଗଙ୍ଗାରେ ମେଲି ଦେଲା । ସେ ଦାରୁ ଭାସି ଆସନ୍ତେ ଅମୁରା ଗୋଟିଏ ଜାଳକାଠ

ବୋଲି ଧରି ତାହା ବାରିରେ ପକାଇଲା । xxx ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନେବାବେଳେ ବିଶର ମହାନ୍ତି xxx ବୈଷବ ହୋଇ ସଙ୍ଗେ ଗୋଡ଼ାଇ ଥିଲା । xxx ସେ ବ୍ରହ୍ମ ଖୋଳ କରି ମୃଦଙ୍ଗେ ପୁରାଇ କୁଜଙ୍ଗ ଗଡ଼କୁ ଘେନି ଅଇଲା ।’

୧୫୭୦ରୁ ୧୫୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ପ୍ରଥମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଖୁରୁଧାରେ ନୂତନ ଦୁର୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ସେ କୁଜଙ୍ଗ ଗଡ଼ରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଅଣାଇ ଖୁରୁଧାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନବକଳେବର କରାଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ୧୭.୭.୧୫୭୫ ତାରିଖରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଦୀର୍ଘ ଆଠବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଠାକୁର ନଥିଲେ । ଏହି ସ୍ଥରଣୀୟ ଘଟଣାର ଅବତାରଣା କରାଯାଇ ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି – ‘୯ ଅଙ୍କେ ରାଜା (ପ୍ରଥମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ) କୁଜଙ୍ଗ ଗଡ଼ରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଅଣାଇଲେ । ଖୁରୁଧା କଟକେ xxx ସୁମୁରତି କରାଇଲେ । ଅ୧୧ଙ୍କେ କକଡ଼ା ୧୮ଦିନ ଶ୍ରାବଣ ଶୁକ୍ଳ ନବମୀ ଦିନ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବଡ଼ ଦେଉଳେ ରତ୍ନସିଂହାସନେ ବିଜେ କରାଇଲେ ।’

(ତିନି-କ)

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପରେ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଖୁରୁଧା ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ରାଜତ୍ବ (୧୬୦୦-୧୬୨୧) ସମୟରୁ ମୋଗଲ ଦୌରାତ୍ମରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବହୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଆସିଥିଲା । ୧୬୦୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଓଡ଼ିଶାର ମୋଗଲ ଅଧିକୃତ ଅଞ୍ଚଳ ଏକ ସୁବା (ପ୍ରଦେଶ)ରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଏହାର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ବନେଇ କଟକରେ ଜଣେ ସୁବାଦାର ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । କଟକର ପ୍ରଥମ ସୁବାଦାର ହାସିମ୍ ଖାଁ । ସେ ସମୟରେ କେଶୋଦାସ ମାରୁ ନାମକ ଜଣେ ରାଜପୁତ ହାସିମ୍ ଖାଁଙ୍କ ଶାସନାଧୀନ କଟକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଜଣେ ଜାୟଗିରଦାର ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥ ଯାତ୍ରାରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ରହଣି ସମୟରେ କେଶୋଦାସ ମାରୁ ପାଞ୍ଚଶହ ଛତ୍ରବେଶୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ତୀର୍ଥ କରିବା ବାହାନାରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ପାଖେ ପହଞ୍ଚି ତିନି ରଥକୁ ପୋଡ଼ି, ସେଠାରେ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି – ‘ଏ ରାଜାଙ୍କ (ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ) ଯାତ୍ରାପଣେ କେସୋମାରୁ ଆସି ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ଦେଖି ଦୁଇ ଦେଉଳ (ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ଓ

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର) ଧଇଲା । ପରମେଶ୍ବର ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରେ ବିଜେ କରିଥିଲେ । ତିନିରଥ ପୋଡ଼ିଦେଲା xxx ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘର ଠାରେ ଅନେକ ମାଇଲା ।’

ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ୧୪ ଅଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଘଟିଥିଲା । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ୧୪ ଅଙ୍କ ୨୧.୮.୧୬୧୦ ତାରିଖ ସୁନିଆ ଠାରୁ ୨୭.୯.୧୬୧୧ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ସାଧାରଣତଃ ମିଥୁନ ବା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ପଡ଼େ । ଏଣୁ ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଜୁଲାଇ ୧୬୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଘଟିଥିଲା । ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଘଟିବାରୁ ସେବକମାନେ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ଖୁରୁଧା ଦୁର୍ଗରେ ଥିବା ଗୋପାଳ ମନ୍ଦିରକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି – ‘୧୪ ଅଙ୍କେ ହାସିମ ଅଇଲା । ସେବକେ ପରମେଶ୍ବରଙ୍କୁ ନେଇ ଖୁରୁଧାରେ ଗୋପାଳ ଦେଉଳେ ବିଜେ କରାଇଲେ ।’

ପାଞ୍ଜିରେ ‘କେସୋମାରୁ ଦୁଇ ଦେଉଳ ଧଇଲା’ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାରୁ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ପରେ କେଶୋଦାସ ମାରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଅଧିକାର କରିବା ଘଟଣା ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅଛି । ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଅଧିକାର କରି ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ା ଭିତରେ ରହି ଭିତରୁ କବାଟ ଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଦ କରି ମନ୍ଦିରକୁ ଏକ ଦୁର୍ଗ ବନାଇ ଦେଲେ ଓ ମନ୍ଦିରର କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କାର ସଂପତ୍ତି ଲୁଣ୍ଠନ କଲେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଖୁରୁଧାରୁ ସୈନ୍ୟ ସହ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଘେରାଉ କରି ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଅନେକ ରାଜପୁତ ସେନା ନିହତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ା ବାହାରକୁ ଆଣିବାକୁ ସଫଳ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ କେଶୋଦାସ ମାରୁଙ୍କୁ ବିପଦରୁ ମୁକ୍ତି କରିବାକୁ ବଙ୍ଗ ସୁବାଦାରଙ୍କ ସେନାପତି ଓ କଟକ ସୁବାଦାରଙ୍କ ମିଳିତ ସେନା ପୁରୀ ଆସୁଥିବାର ସମ୍ବାଦ ମିଳିଲା । ବଙ୍ଗ ଓ ଓଡ଼ିଶା ସୁବାଦାରଙ୍କ ମିଳିତ ସେନା ଦ୍ବାରା ଆକ୍ରମଣର ଭୟାବହ ପରିଣାମ ଆଶଙ୍କା କରି ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ କେଶୋଦାସ ମାରୁଙ୍କୁ ସହିତ ସନ୍ଧି କଲେ । ସନ୍ଧି ସର୍ତ୍ତ ଅନୁସାରେ ରାଜା ବାଦଶାହଙ୍କ ନିକଟକୁ ନିଜ କନ୍ୟା ଓ ତିନିଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ପଠାଇବେ ଏବଂ ନିଜର ଭଉଣୀଙ୍କୁ କେଶୋଦାର ମାରୁଙ୍କୁ ବିବାହ ଦେଇ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦେବେ । ସର୍ତ୍ତରେ ଗଜପତିଙ୍କ କନ୍ୟା ଓ ଭଉଣୀ ପ୍ରଦାନ ବିବରଣୀ ଅମୂଳକ । କାରଣ ଗଜପତି କାହାର ଶ୍ବଶୁର ବା ଶଳା ନ ହେବା ପରମ୍ପରା ଅଦ୍ୟାବଧି ପ୍ରଚଳିତ

ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଏହା ଇତିହାସ ଓ ଗବେଷଣା ଦ୍ଵାରା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ ।

ଏହି ଘଟଣାରେ ଦେଶରେ ଶାନ୍ତି ବିରାଜିତ ହେବା ପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ ଆଠମାସ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟତକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ଖୁରୁଧା ଗୋପାଳ ମନ୍ଦିରରେ ରହି ନିଶଙ୍ଖୁଡ଼ି ଭୋଗ ହେଉଥିଲେ । ଦେଶରେ ଶାନ୍ତି ଫେରିବାରୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ଚଉଦୋଳରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଅନୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଭୋଗ ପ୍ରଚଳନ କଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି- ‘ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୀରତି ହୋଇଗଲା ।xxx ବଡ଼ଦେଉଳେ ବିଜେ କରାଇଥିଲେ । ଆଠମାସxxx ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କୁ ଶୀତଳ ଭୋଗ ମୁଣୋହି ହେଉଥିଲେ ।’

(ଚିନି-ଖ)

ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ୨୧ ଅଙ୍କ ବା ୧୬୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମକରମ ଖାଁ କଟକର ସୁବାଦାର ହେଲେ । ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କୁ ଖୁରୁଧା ଚଡ଼ି ପ୍ରାୟ ଏକବର୍ଷ କାଳ ଖୁରୁଧା ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ରାଜା ଗଡ଼ମାଣିତ୍ରିଠାରେ କଟକ କରି ରହିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପୁରୀରୁ ନେଇ ବାଣପୁର ସୀମା ଗବପଦର ନଈରେ ନୌକାରେ ରଖି ନିଶଙ୍ଖୁଡ଼ି ଭୋଗ କରା ଯାଉଥିଲା । ମକରମ ଖାଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ୨୩ ଅଙ୍କ ବା ୧୬୨୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସୁବାଦାର ପଦରୁ ଅବ୍ୟାହିତ ହେଲା ପରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ପୁରୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଅଣାଯାଇ ଅନୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଭୋଗ କରାଗଲା । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି -‘୨୧ ଅଙ୍କେ ମକରମ ଖାଁxxx ଖୁରୁଧା ଘେନିଲେ । ରାଜା କୁରୁମ୍ ଘେନି ଗଡ଼ମାଣିତ୍ରିxxx କଟକ କରିଥିଲେ । ୨୩ ଅଙ୍କେ ମକରମ ଖାଁ ଗଲେ । ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କୁ ଗବପଦରୁ ଆଣି xxx ବଡ଼ଦେଉଳେ ବିଜେ କରାଇଲେ’ ।

(ଚାରି)

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଗଜପତି ନରସିଂହଦେବ ଖୁରୁଧା ସିଂହାସନରେ ୧୬୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ । ସେ ସମୟରେ ମିର୍ଜା ଅହମ୍ମଦ ବେଗ କଟକର ସୁବାଦାର ଥିଲେ । ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଅହମ୍ମଦ ବେଗ ଖୁରୁଧା ଠାରୁ ବାଣପୁର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଜମିଦାରମାନଙ୍କୁ

ଆକ୍ରମଣ କରି ବହୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଦେଉଥିଲେ । ରାଜା ସେ ସମୟରେ ବାଣପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଅନ୍ଧାରିମହିମଠାରେ ବିଜେ କରିଥିଲେ । ଅରାଜକତା ଓ ଅଶାନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଚିଲିକା କୁଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟାପି ରହିଥିଲା । ଚିଲିକା ବାଟ ଦେଇ ପୁରୀରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବାର ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ଏଣୁ ରାଜା ଗୁପ୍ତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କରୁ ବ୍ରହ୍ମମାନ ଅଣାଇ ଗଡ଼ମାଣିତ୍ରିରେ ବିଜେ କରାଇଲେ । ପୁରୀ ଓ ଗଡ଼ମାଣିତ୍ରିଠାରେ ଠାକୁରମାନେ ନିଶଙ୍ଖୁଡ଼ି ଭୋଗ ହେଲେ । ଅହମ୍ମଦ ବେଗ ରାଜାଙ୍କ ପରିବାରକୁ କଟକ ନେବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେବାରୁ ରାଜା ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ମଙ୍ଗଳାଯୋଡ଼ି ଗଡ଼ ଠାରେ ଅହମ୍ମଦ ବେଗଙ୍କୁ ଘେରାଉ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ପାଇକମାନଙ୍କୁ ହଟାଇ ଦେଇ ସେ କଟକ ପଳାଇଲେ । ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ଚାରି ଅଙ୍କରେ ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଘଟିଥିଲା । ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ୪ ଅଙ୍କ ୨୬.୮.୧୬୨୩ ସୁନିଆଁ ଠାରୁ ୧୫.୮.୧୬୨୪ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳିଥିଲା । ପାଞ୍ଜିରେ, ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି- ‘ଏ ମହାରାଜାଙ୍କ ଚାରି ଅଙ୍କେ ଅହମ୍ମଦ ବେଗ ବୋଇଲା କୁରୁମ୍ ରାଜାଙ୍କର କଟକ ନେଅ । ରାଜା ଅନ୍ଧାରିମହିମ ଠାରୁ ଭାଙ୍ଗି ମାଣିତ୍ରି କଟକକୁ ବିଜେ କରିଥିଲେ । ତାଟି ଭିତରୁ ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମମାନ ବାହାର କରି xxx ମାଣିତ୍ରିକଟକେ ବିଜେ କରାଇଥିଲେ । xxx ଅହମ୍ମଦ ବେଗ xxx ମଙ୍ଗଳାଯୋଡ଼ିଠାରେ ଦରବନ୍ଧାରୁ ପେଲି ହୋଇ କଟକ ଗଲେ ।’

ଇତିମଧ୍ୟରେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ପୁତ୍ର ସାହାଜାହାନ ନ୍ୟାୟ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ୧୬୨୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ । ମୋଗଲ ଶାସନରେ ନିଷ୍ପେଷିତ ନରସିଂହ ଦେବ ଓ ମୋଗଲ ସିଂହାସନରୁ ବଞ୍ଚିତ ସାହାଜାହାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ ଥିଲା ଏକ ମୋଗଲ ବିରୋଧୀ ବନ୍ଧୁତ୍ବର ସହଯୋଗ । ସାହାଜାହାନ ଖୁରୁଧା ଦୁର୍ଗରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ନରସିଂହଦେବ ତାଙ୍କୁ ସ୍ବାଗତ କରି ବଣ୍ୟତା ସ୍ବାକାର କରିଥିଲେ । ସାହାଜାହାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରାଜାଭୀମ ବା ଭୀମସିଂହ ନାମକ ତାଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ହିନ୍ଦୁ ସେନାପତି ଓ ବିଶ୍ଵସ୍ଥ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ସହଯୋଗରେ ନରସିଂହ ଦେବ ରାତାରାତି ଗଡ଼ମାଣିତ୍ରିରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଅଣାଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ରହିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହରେ ତାହା ସ୍ଥାପନ କରି ଏକ ବର୍ଷ ପରେ

ଅନ୍ନ ମହାପ୍ରସାଦ ଭୋଗ ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ । କଟକ ସୁବାଦାର ଅହମ୍ମଦ ବେଗ କଟକ ଛାଡ଼ି ମୁର୍ଖିଦାବାଦକୁ ପଳାୟନ କରିଥିଲେ । ସାହାଜାହାନ ସାହା କୁଲି ଖାଁକୁ କଟକରେ ସୁବାଦାର ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି- ‘୫ଅଙ୍କେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ସାହାଜାନ ପତିଶା ଅଇଲେ lxxx ପରମେଶ୍ୱର ଯେ ମାଣିତିରି ବିଜେ କରି xxx ଶୀତଳ ଭୋଗ ମୁଣୋହି ହେଉଥିଲେ । ରାଜା ଭୀମ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଅଇଲାକୁ ରାତି ରାତି ବ୍ରହ୍ମ ଆଣି ବିଜେ କରାଇ ଶଙ୍ଖୁଡ଼ି ଭୋଗ ମୁଣୋହି ହୋଇଲେ । ଏ ଦିନେ ସାହା କୁଲି ଖାଁ ନବାବ ହୋଇଥିଲେ ।’

ସାହାଜାହାନଙ୍କ ପିତୃବିରୋଧ ଅଭିଯାନର ପରିସମାପ୍ତି ପାଟଣା ଠାରେ ଘଟିଥିଲା । ସେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ୧୬୨୫ ଜାନୁୟାରୀ ମାସରେ ବଙ୍ଗଳା ହରାଇ ଓଡ଼ିଶା ଭିତର ଦେଇ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଭିମୁଖେ ଫେରି ଯାଇଥିଲେ । ସାହାଜାହାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ସମୟରେ ନରସିଂହ ଦେବ ପୁରୀରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଖୁରୁଧାକୁ ନେଇ ମେରଦା ଠାରେ ବିଜେ କରାଇଥିଲେ । ସାହାଜାହାନ ଫେରିଯିବା ପରେ ରାଜା ପୁନର୍ବାର ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନୀଳାଚଳ ରତ୍ନ ସିଂହାସନକୁ ଫେରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ଏହା ମହାରାଜାଙ୍କ ୧୨ ଅଙ୍କେ ସାହାଜାଦା ପତିଶା ପାଟଣାରୁ ଭାଗି ଅଇଲାକୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଖୁରୁଧା କଟକେ ନେଇ ମେରଦାରେ ବିଜେ କରାଇଲେ । ସାହାଜାନ ପତିଶା ଭାଗି ଆସି ଦକ୍ଷିଣ ଗଲା ଭିତରେ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିଚଳ ସିଂହାସନେ ବିଜେ କରାଇଲେ ।’ ଏଠାରେ ପାଞ୍ଜି ବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟଣା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଅଙ୍କ ଗଣନା ଭୁଲ । ଏହା ୧୨ ଅଙ୍କ ନ ହୋଇ ୭ ଅଙ୍କ ହେବ ।

(ପାଞ୍ଜି)

ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ପ୍ରଥମ ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ୭ ଅଙ୍କ ବା ୧୬୯୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଘୋର ଦୁର୍ଘଟନ ଘୋଟି ଆସିଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁ ବିଦ୍ୱେଷୀ, ହିନ୍ଦୁ କୀର୍ତ୍ତି ବିଧ୍ୱଂସୀ, ଭାରତର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ସମ୍ରାଟ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ ଦିଲ୍ଲୀର ବାଦଶାହ ଓ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଚାରୀ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଦ୍ୱେଷୀ ଏକରାମ ଖାଁ କଟକର ସୁବାଦାର ଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଧ୍ୱଂସ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରେରଣ ପାଇଁ ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଗଜପତି ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ

କଟକ ସୁବାଦାର ଏକରାମ ଖାଁଙ୍କୁ ଭେଟି ମନ୍ଦିର ଭାଙ୍ଗି ମୂର୍ତ୍ତି ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ସେହି ରାତିରେ ଗଜପତି ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚି ଦକ୍ଷିଣ ଘରେ ରହିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ତେରଯାତ୍ରାର ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାଗୁଡ଼ିକୁ କୋକଲ ଗଡ଼କୁ ପଠାଇଲେ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ରତ୍ନ ସିଂହାସନରୁ ଆଣି ବିମଳା ମନ୍ଦିର ପଛପଟ ବେଢ଼ାରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଲେ । ଚନ୍ଦନ କାଠରେ ନିର୍ମିତ ମୂର୍ତ୍ତିର ନେତ୍ର ଦ୍ୱୟରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ରତ୍ନ ଖଚିତ କରି ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ବିଜେ କରାଇ, ରାଜା ଚନ୍ଦନପୁର ଉଆସକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ତା’ପରଦିନ ଗଜପତିଙ୍କ ୭ଅଙ୍କ ବୃଷ ୧୯ଦିନ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୬୯୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ସୁବାଦାର ଏକରାମ ଖାଁ କଟକରୁ କେତେକ ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଚାରୀ ଓ ୫୦ ଜଣ ଘୋଡ଼ା ସବାରଙ୍କୁ ନେଇ ଚନ୍ଦନପୁର ଠାରୁ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଜା ଦେଉଳ ଭାଙ୍ଗିବା ସର୍ତ୍ତ ରକ୍ଷା କରି ହସ୍ତୀ ଦ୍ୱାରା ସିଂହଦ୍ୱାରରେ ଥିବା ଏକ ରାକ୍ଷସ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ କେତେକ ଗୁମୁଚି ଭାଙ୍ଗି ସିଂହଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କଲେ । ରତ୍ନ ସିଂହାସନରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ଚନ୍ଦନ କାଠରେ ନିର୍ମିତ ଦେବ ବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ସୁବାଦାରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରି, ଦକ୍ଷିଣ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କଲେ । ସୁବାଦାର ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସମ୍ରାଟ ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ବିଜାପୁର ପଠାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ମସଜିଦ୍‌ର ପାହାଚ ତଳେ ପକାଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛି - ‘ଏହା ରାଜାଙ୍କ (ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ-୧ମ) ଅଞ୍ଚଳ ରକ୍ଷଭ ଦି୧୮ନ ମୁଗଲ ଗୋଳରେxxx ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ମୂରତି xxx ବିମଳାଙ୍କଙ୍କ ପଛପଟ ବେଢ଼ାରେ ବିଜେ କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଘରୁ ଦେବତାମାନେ ପୋକଲ ଗଡ଼କୁ ବିଜେ କଲେ । xxx ରାଜା ଚନ୍ଦନପୁର ନଅରକୁ ବିଜେ କଲେ । ରକ୍ଷଭ ୧୯ ଦିନ xxx ଆଉରଙ୍ଗ ସାହାଙ୍କ ନବାବ ଏକରାମ ଖାଁ xxx ଇମାନ କୋଲି (ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅନୁଚର) ଆସୁଆର ୫୦ ଗୋଟା ଘେନି ଏହାଙ୍କ (ରାଜା) ଠାରୁ ଅଇଲା । ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ବାରୁ (ହସ୍ତୀ) ଲାଗୁ ହୋଇ ସିଂହଦ୍ୱାର ଗୁମୁଚି ଭାଙ୍ଗିଲେ । କାଠର ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରତିମାକୁ ମୁଗଲେ ନେଲେ ।’

ଏତିକିରେ ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ନୀରବ । କିନ୍ତୁ ‘ଚକଡ଼ା ପୋଥି’ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ଅନୁସାରେ ଗଜପତି ଓ ସୁବାଦାର ପୁରୀରୁ ଫେରିବା ପରେ ପୂଜକମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବିମଳାଙ୍କ ପଛପଟ ବେଢ଼ାରୁ ନେଇ ରତ୍ନ ସିଂହାସନରେ ବିଜେ କରାଇ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୭ ଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେବକ ଠାକୁରଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ମାତ୍ର ସାତକାହାଣ କଉଡ଼ି ମୁଦ୍ରା

ବ୍ୟୟରେ ହେଉଥିବା ଭୋଗକୁ ସେବକମାନେ ସାରନ୍ତି । ବାହାରକୁ ଭୋଗ ଆସିବା ମନା । ସୁବାଦାର ଏକରାମ ଖାଁ ଏହି ଘଟଣା ଜାଣିପାରି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଚାରୀ ସୁବନାମଦାର ଖାଁଙ୍କୁ ଗଜପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଜଣାଇଲେ । ସୁବାଦାର ସେ ସମୟରେ ଚିକାକୋଲଠାରେ ଥିଲେ । ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାଧର ମହାପାତ୍ର ସୁବାଦାରଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଆଣି ମାଣିକି ପାଟଣା ବନ୍ଦର ଠାରେ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରାଇଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଗଜପତି ରଥପୁର ଦୁର୍ଗକୁ ଫେରି ଆସି ତିରିଶ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଜିନିଷ କଟକକୁ ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ପଠାଇବାରୁ ସୁବାଦାରଙ୍କ ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଚକଡ଼ା ପୋଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି- ‘ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବିମଳାକ୍ଷୀଙ୍କ ପଛପଟୁ ଆଣି ସିଂହାସନେ ବିଜେ କରାଇxxx ପୂଜା କଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ୧୭ଜଣxxx ସାତ କାହାଣ ଭୋଗ ହୋଇxxx ସାରନ୍ତି । ବାହାରକୁ ମହାପ୍ରସାଦ ନ ଆଣନ୍ତି । ପାଦସାହାଜୀ ଠାରେ ଓପାକା (ଖବର ଜଣାହେବା) ହୋଇଲା । xxx ରାଜା ରଥପୁର ଆସି ୩୦,୦୦୦ ଟଙ୍କାର ଜିନିଷ ବେଭାର ଦେଇ କଟକ ପହଞ୍ଚାଇଲା ରାଜାଙ୍କର ନବାବଙ୍କର ବଡ଼ ସୁଖ ହୋଇଲା ।’ (ଚକଡ଼ା ପୋଥି - ୨୦ ପୃଷ୍ଠା)

ତଥାପି ମୋଗଲ ଆକ୍ରମଣର ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ବାଣପୁର ରାଜ୍ୟର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ବଙ୍କାଡ଼ଗଡ଼ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ରଖି ପୂଜା କଲେ । ପରେ ସେହି ସ୍ଥାନର ନାମ ହେଲା ‘ନିଳାଦ୍ରୀପ୍ରସାଦ’ । ସେ ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ହରିଚନ୍ଦନ ବାଣପୁର ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଥିଲେ । ୧୬୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜୁନ ମାସରେ ଏକରାମ ଖାଁ ସୁବାଦାର ପଦରୁ ବିଦାୟ ନେଲା ପରେ ପୁଣି ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ରତ୍ନସିଂହାସନକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଦୀର୍ଘ ଛଅବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସମୟ ଠାକୁର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ନ ଥିଲେ ।

ଗଜପତି ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତ ବୁଦ୍ଧି ସହନଶୀଳତା ଓ ତ୍ୟାଗ (ଦାନ) ଫଳରେ ଆଜି ଭାରତର ପ୍ରଖ୍ୟାତ କୀର୍ତ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ସଗର୍ବରେ ଦକ୍ଷାୟମାନ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଏଣୁ ଗଜପତି ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ଏ ଜାତି ଓ ଦେଶର ଚିର ନମସ୍ୟ ହୋଇ ରହିବେ ।

(ଛଅ)

ପୁନଶ୍ଚ ୧୭୩୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବା ଗଜପତି ଦ୍ୱିତୀୟ

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ୮ ଅଙ୍କରେ କଟକର ସୁବାଦାର ମହମ୍ମଦ ତକୀ ଖାଁର ଖୁରୁଧା ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ ଯୋଗୁଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ତକୀ ଖାଁ ୨.୧୨.୧୭୩୧ ତାରିଖରେ ଶିଶୁପାଳ ଗଡ଼ ଧ୍ୱଂସ କଲେ । ଖୁରୁଧା ପାଇକମାନଙ୍କର ଅସହଯୋଗ ଯୋଗୁଁ ପରେ ପରେ ବିନା ପ୍ରତିରୋଧରେ ସେ ଧଉଳି, ରଥପୁର ଗଡ଼ ସମେତ ରଥପୁର ଦୁର୍ଗ ଅଧିକାର କରି ପାରିଥିଲେ । ସେ ରଥପୁର ଦୁର୍ଗକୁ ନିଜର ସୈନ୍ୟ ଶିବିରରେ ପରିଣତ କରି ସେଠାରୁ ଖୁରୁଧା ଦୁର୍ଗର ମୂଳଘାଟି ଗଙ୍ଗପଡ଼ାକୁ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଗଙ୍ଗପଡ଼ା ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ବେଲୁବେଳ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଉଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସନ୍ଧି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗଜପତି ତକୀଙ୍କ ସହିତ ରଥପୁର ଦୁର୍ଗଠାରେ ମକର ୫ଦିନ ବା ୩.୧.୧୭୩୨ ତାରିଖରେ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତକୀ ଖାଁ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରି ଗଜପତି, ଦିଆନ ଓ ବକ୍ସିଙ୍କୁ ଅଟକ ରଖିଲେ । ଅଟକ ରଖିବା ପରଦିନ ଗଜପତିଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ, ଖୁରୁଧା ଅଧିକାର ଓ ସେଠାରେ ନିଜର ସୈନ୍ୟ ରଖି ତକୀ ଖାଁ ରକ୍ଷତ ୨୫ ଦିନ ବା ୨୩.୫.୧୭୩୨ ତାରିଖରେ ଗଜପତିଙ୍କୁ ରଥପୁର ଠାରୁ ନେଇ କଟକ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଲେ ।

ଗଜପତିଙ୍କ ବନ୍ଦୀ ଜୀବନର ଛଅମାସ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଗଜପତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭାଗୀରଥ କୁମାର ଓ ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନେ ମିଶି ଆଠଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ସୈନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ ଆଣି ପୁରୀ ଓ ଖୁରୁଧାରୁ ମୋଗଲ ଫୌଜକୁ ତଡ଼ି ନିଜକୁ ରାଜା ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ତକୀ ଖାଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ନିଜ ପକ୍ଷରେ ରଖି ଗଙ୍ଗପଡ଼ା ଠାରେ ବିଦ୍ରୋହୀ ନେତା ଭାଗୀରଥ କୁମାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ରାଜଭକ୍ତ ପାଇକମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଖି ଯୁଦ୍ଧ ନ କରିବାରୁ ଭାଗୀରଥ କୁମାର ଓ ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନେ ଦଶପଲ୍ଲୀ ରାଜ୍ୟକୁ ପଳାୟନ କଲେ । ତକୀ ଖାଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ଖୁରୁଧାରେ ନଜରବନ୍ଦୀ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖି କଟକ ଫେରି ଆସିଲେ । ନଜରବନ୍ଦୀ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଲୁଚ୍ଚାୟିତ ଭାବରେ ପୁରୀକୁ ଯାଇ ଦୋଳ ଯାତ୍ରା ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା କରାଇ ପାରିଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ, ‘ରାଜା ଦୋଳଯାତ୍ରା ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବିଜେ କରି ଶ୍ରୀ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ବଢ଼ିବା ଯାଏ ବିଜେ କରିଥିଲେ । ଏ ଉତ୍ତାରେ ନବାବଙ୍କ ଲୋକେ ନ ଜାଣିବାରେ ଖୁରୁଧା ଶ୍ରୀନବରକୁ ରାତି ରାତି ବିଜେ କଲେ ।’

ନଜରବନ୍ଦୀ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ସର୍ବଦା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଆକ୍ରମଣର ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଚିଲିକା ପାର କରାଇ ବାଣପୁରର ନଇରି ଗ୍ରାମରେ ଥିବା ହରୀଶ୍ଚରଙ୍କ ମଣ୍ଡପରେ ବିଜେ କରାଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ସିଂହ ୧୨ ଦିନେ (୨୮.୮.୧୭୩୨ ତାରିଖ) ଶ୍ରୀ ଛାମୁ ଚିଟାଉ ପ୍ରମାଣେ xxx ପରମାନନ୍ଦ କୁଅଁରxxx ବିଷ୍ଣୁ ପଣ୍ଡିତ କବାଟxxx ଦୁଇଜଣ ଅଧିକାରରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନୀଳାଦ୍ରି ସିଙ୍ଗାସନ ଛଡ଼ାଇxxx ଚିଲିକା ପାର ହୋଇ ବାଣପୁର ନଇରି ଠାରେ ହରୀଶ୍ଚରଙ୍କ ମଣ୍ଡପରେ ବିଜେ କରାଇଲେ’ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରାଯିବା ଖବର ପାଇ ତକୀ ଖାଁ ଉତ୍ତ୍ରେୟ ହୋଇ ଖୁରୁଧା ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ରାଜା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ରଖିବା ପାଇଁ ହରୀଶ୍ଚର ମଣ୍ଡପରୁ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ସୀମା ଟିକାଲିଠାକୁ ପଠାଇ ଖୁରୁଧା ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଲେଖା ଅଛି - ‘ନଇରିରୁ ହରୀଶ୍ଚରଙ୍କ ମଣ୍ଡପଠାରୁxxx ଖଲ୍ଲିକୋଟ ସୀମା ଟିକାଲି ବିଜେ କରାଇଲେ’ ।

ତକୀ ଖାଁ ରାଜପୁତ ଭାଗିରଥି କୁମାରଙ୍କୁ ଦଶପଲ୍ଲାରୁ ଅଣାଇ ନିଜର ସୈନ୍ୟ ଦେଇ ଖୁରୁଧାରେ ରାଜା କରାଇଲେ । ସେଠାରୁ ସେ କଟକକୁ ଫେରି ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ଗଲେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଠାକୁର ନ ଥିବା ଯୋଗୁ ଭାଗୀରଥି କୁମାର ନୂତନ ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା କରାଇବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମିଥୁନ ୩୦ ଦିନ ବା ୨୯.୬.୧୭୩୩ ତାରିଖରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ବୋଲଗଡ଼ରୁ ଆସି ପୁନର୍ବାର ଖୁରୁଧା ଅଧିକାର କଲେ । ସେ ଟିକାଲି ଠାରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅଣାଇ ୨.୭.୧୭୩୩ ତାରିଖ ଦିନ ପୁରୀରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା କରାଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ଶ୍ରୀଠାକୁରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଟିକାଲି ଠାରୁ ବିଜେ କରାଇ ଆସି ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା କଲେ’ ।

ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ମହାସମାରୋହରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ସମ୍ଭାବରେ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ କଟକରୁ ନବାବ ଖାଁ ଓ ରସୁଣ ଖାଁ ଖୁରୁଧା ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିଯାନରେ ଆସିବାରୁ ରାଜା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆଣି ତାଙ୍କର ୧୧ ଅଙ୍କ ବିଛା ୨୪ ଦିନ ବା ୩୦.୧୧.୧୭୩୩ ତାରିଖରେ ବାଣପୁର ହରୀଶ୍ଚରଙ୍କ

ମଣ୍ଡପରେ ବିଜେ କରାଇଲେ । ମୋଗଲମାନେ ଖୁରୁଧା ଦଖଲ କରିବାରୁ ୨୯.୧୨.୧୭୩୩ ତାରିଖରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ହରୀଶ୍ଚର ମଣ୍ଡପରୁ ଆଣି ଗଞ୍ଜାମ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ମାରଦା ନାମକ ଗ୍ରାମରେ ରଖାଇଲେ । ପାଞ୍ଜିରେ ଲେଖା ଅଛି - ‘ଖୁରୁଧା ଘେନିଲାକୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନଇରିରୁ ଆଠଗଡ଼ ସୀମା ମାରଦା ବିଜେ କରାଇଲେ ।’ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ମଥୁରା ଗ୍ରାମର ବିଶାଣିମାନେ ଦୁଇମାସ କାଳ ଦିନରାତି ପରିଶ୍ରମ କରି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ମନ୍ଦିର ମାରଦା ଠାରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଠାକୁରଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଚକାପଥର ଏବେ ବି ସେଠାରେ ପୂଜା ହେଉଅଛି ।

ତକୀ ଖାଁ ମୁର୍ଶିଦାବାଦରୁ ମୀନ ୧୫ଦିନ ବା ୩୦.୩.୧୭୩୪ ତାରିଖରେ କଟକକୁ ଫେରିଲେ । ଏହାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ୧୧୪୭ ହିଜ୍ରୀସନରେ (୧୭୩୪ ମେ ଠାରୁ ୧୭୩୫ ମେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) କଟକଠାରେ ତକୀ ଖାଁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । କଟକ କଦମ-ଇ-ରସୁଲ ହତା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ କବର ଦିଆଯାଇଥିବା କଥା ଏକ ଅଭିଳେଖରୁ ଜଣାଯାଏ ।

ତକୀ ଖାଁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମୁର୍ଶିଦ କୁଲି ଖାଁ ୨ୟ କଟକର ସୁବାଦାର ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମସହିଷ୍ଣୁତା ଗୁଣଯୋଗୁଁ ଗଜପତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ୨ୟ ତାଙ୍କର ୧୩ ଅଙ୍କ ବୃଷ ୧୫ ଦିନ ବା ୧୯.୫.୧୭୩୫ ତାରିଖରେ ମାରଦାଠାରୁ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଅଣାଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରାଇ ପାରିଥିଲେ । ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ୨ୟଙ୍କ ୧୧ ଅଙ୍କ ଧନୁ ୨୯ଦିନ ଠାରୁ ୧୩ ଅଙ୍କ ବୃଷ ୧୫ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୨ ବର୍ଷ ୪ମାସ ଠାକୁର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିରାଜମାନ ନ ଥିଲେ । ୧୭୩୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ରହି ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଅଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶା ରାଜନୀତିର ବହୁ ଉତ୍ଥାନ-ପତନର ମୂଳସାକ୍ଷୀ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଅଟଳ ଓ ଅଟଳ ରହି ସାରା ବିଶ୍ୱରେ ସାମ୍ୟ, ମୈତ୍ରୀ, ଭାତୃତ୍ୱବୋଧର ଜୟଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇ ଜଗତର ନାଥ ‘ଜଗନ୍ନାଥ’ ନାମକୁ ସାର୍ଥକ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ହରିରାଜପୁର
ପୁରୀ

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ନେପାଳ ନରେଶ

ବୋଧୁପ୍ରିୟ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ସାହୁ

ନେପାଳ ନରେଶ ବୀର ବିକ୍ରମ ଦେବ ସାହା ମହାରାଣୀ କୋମଳ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସାହାଙ୍କ ସହିତ ନିକଟରେ ପୁରୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନରେ ଆସି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କଲେ । ଏଥି ପୂର୍ବର ନେପାଳ ରାଜଦମ୍ପତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଆସି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ସ୍ୱ ସ୍ୱ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଥରେ ହେଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ କରିବେ । ନେପାଳ ରାଜଦମ୍ପତିଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ଦର୍ଶନର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଧି ବିଧାନ ରହିଅଛି । ଯାହା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ, ତାହାର କିୟତ୍ତ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ :

ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବରୁ, ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ ପୂର୍ବରୁ, ମନ୍ଦିର ବିଶେଷ ପ୍ରକାରେ ଶୁଦ୍ଧ ବା ପବିତ୍ରୀକରଣ କରାଯିବ । ନେପାଳ ରାଜପରିବାରର ପଣ୍ଡା ତଥା ସୀମିତ ସେବକମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମନ୍ଦିରର ସେବକ ବି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ରାଜପରିବାରର ଏକାନ୍ତ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ଅତି ସୀମିତ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶାସନିକ ତଥା ଆରକ୍ଷୀ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ବାହ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ପୁରୀର ଗଜପତି ମହାରାଜା ଇଚ୍ଛା କଲେ ଉପସ୍ଥିତ ରହିପାରନ୍ତି ।

ନେପାଳ ନରେଶ ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ଦକ୍ଷିଣ ଦ୍ୱାର ବାଟେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ସାଙ୍ଗରେ ଥାନ୍ତି ତାଙ୍କ ପଣ୍ଡା, ଯାହାଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ଲାଲମୋହରିଆ ପଣ୍ଡା । ରାଜାରାଣୀ ଗମ୍ଭୀରୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲାପରେ ରାଜା ଲାଲମୋହରିଆ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସହାୟତାରେ ରତ୍ନସିଂହାସନ ଉପରକୁ ଉଠିଯାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଜୀଉଙ୍କୁ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ମାର୍ଜନା ଓ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରିଥାନ୍ତି । ପୁଷ୍ପ, ଧୂପ, ଦୀପ, ନୈବେଦ୍ୟ ଓ ଅଙ୍ଗବସ୍ତ୍ରରେ ସଜାଇ ସ୍ତୁତି ପାଠ କରନ୍ତି । ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ସରିଲା ପରେ ଦାନ ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଅବତରଣ କରି ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ନେପାଳ ନରେଶଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାରି ଅଧିକାର ନାହିଁ ରତ୍ନସିଂହାସନ

ଉପରକୁ ଉଠି ସ୍ୱହସ୍ତରେ ବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରିବା । ଏପରିକି ପୁରୀର ମହାରାଜା, ଯାହାଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସେବକ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଛି, ତାଙ୍କୁ ବି ଏ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ମାନ ଦିଆ ଯାଇନାହିଁ । ସେ ବି ରତ୍ନସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିବାର ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ନେପାଳ ନରେଶଙ୍କୁ ପୁରୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଏପରି ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ୱାଧିକାର ଦେବା ଅନ୍ତରାଳରେ କି ରହସ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି ? ଯେପରି ଅନୁମିତ ହୁଏ, ସତ୍ୟକୁ କୌଣସି କାରଣରୁ ଚପାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଅଥବା କାଳର ଆବର୍ତ୍ତନରେ ଚପି ଗଲାଣି । କୁହାଯାଉଛି ଯେ, ସୁଦୂର ଅତୀତରେ ନେପାଳ ରାଜା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ନିମନ୍ତେ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥଦାନ କରିଥିଲେ, ରତ୍ନସିଂହାସନ ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ବିପୁଳ ପରିମାଣରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ପ୍ରସ୍ତର ଯୋଗାଇଥିଲେ । ଏବେବି ସେ ଜୀଉଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକ କସ୍ତୁରୀ ଓ ମହାର୍ଦ୍ଦ ପାଟବସ୍ତ୍ର ଯୋଗାଉଛନ୍ତି । ହେଲେ ଏ ତଥ୍ୟ ହୃଦବୋଧ ହେଉନାହିଁ । ଅର୍ଥ ଅଥବା ବସ୍ତୁ ବିନିମୟରେ କ’ଣ ଜଗତର ନାଥଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରି ଦିଆଯାଇପାରେ ? ଅସମ୍ଭବ ।

ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ନେପାଳର ଅତୀତ ତଥା ବର୍ତ୍ତମାନର ଧର୍ମୀୟ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ପ୍ରଣାଳୀର ଯୋଗ୍ୟ । ଅଧୁନା ନେପାଳ ପୃଥିବୀ ବକ୍ଷରେ ଏକମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁରାଷ୍ଟ୍ର, ଯାହାକି ଗଢ଼ି ଉଠିଛି ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧରାଷ୍ଟ୍ର ଉପରେ । ଏହା ୨୫୦୦ ବର୍ଷ ତଳର ଇତିହାସ । ଶାକ୍ୟ ରାଜକୁମାର ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ସମୟର ଘଟଣା । କପିଳବାସ୍ତୁର କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଜଣେ ଦାସୀକନ୍ୟାକୁ ରାଜକନ୍ୟା କହି କୋଶଳରାଜ ପ୍ରସେନଜିତଙ୍କୁ ବିବାହ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ଦାସୀକନ୍ୟାର ପୁତ୍ର ବିରୁତକ ମାମୁଁ ଘର କପିଳବାସ୍ତୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଲାଞ୍ଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଯାଇ ବିରୁତକ କପିଳବାସ୍ତୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସେଠିକାର କ୍ଷତ୍ରିୟ ମଲ୍ଲ ଓ ଶାକ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରିଦେଲେ । ବିତାଡ଼ିତ କେତେକ ମଲ୍ଲ ଓ ଶାକ୍ୟମାନେ ନେପାଳକୁ ପଳାୟନ କଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ସ୍ଥାପନ କଲେ ଏକ ବୌଦ୍ଧରାଷ୍ଟ୍ର । ନେପାଳର

ଦକ୍ଷିଣରେ ମଗଧ ଓ ବୈଶାଳୀ ରାଜ୍ୟ । ବୈଶାଳୀ ଥିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୌଦ୍ଧରାଜ୍ୟ ଏବଂ ଏଠିକାର କ୍ଷତ୍ରିୟ ଲିଚ୍ଛବୀମାନେ ଥିଲେ ମହାତ୍ମା ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପରମ ଭକ୍ତ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଦେହାନ୍ତର ପରେ ପରେ ମଗଧର ପ୍ରତାପୀ ରାଜା ଅଜାତଶତ୍ରୁ ବୈଶାଳୀ ଆକ୍ରମଣ କରି କ୍ଷତ୍ରିୟ ଲିଚ୍ଛବୀମାନଙ୍କୁ ଛିନ୍ନଛତ୍ର କରିଦେଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଦଳ ନେପାଳରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେଠାରେ ବୌଦ୍ଧରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଇତିହାସର ଏହି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଚୀନ ନେପାଳରେ ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ ଏକ ସୁସଙ୍ଗଠିତ, ସୁପରିଚାଳିତ ବୌଦ୍ଧରାଷ୍ଟ୍ର, ଯାହାର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିଲେ ଶାକ୍ୟ, ମଲ୍ଲ ଓ ଲିଚ୍ଛବୀ କ୍ଷତ୍ରିୟବଂଶ । ଏହି ଭିତ୍ତିଭୂମିରେ ନେପାଳର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ନେପାଳ ରାଜ୍ୟର ବିଶେଷତ୍ୱ ଓ ଆଦର୍ଶ ହୁଏ ଏଠିକାର ବୌଦ୍ଧ ଓ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାବସ୍ଥାନ ଓ ସଦ୍ଭାବ । ନେପାଳ ଇତିହାସରେ ବୌଦ୍ଧ ହିନ୍ଦୁ ସଂଘର୍ଷର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିରଳ । ଉଭୟ ଉଭୟଙ୍କ ମନ୍ଦିର ବା ବିହାରକୁ ଅବାଧରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ନେପାଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଶାସକମାନଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହାସ ପାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ରାଣା, ସାହା ଓ ଜଙ୍ଗ ହିନ୍ଦୁ ରାଜବଂଶମାନଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁଥାନ ଘଟିଲା । ଏବେସୁଦ୍ଧା ହିନ୍ଦୁରାଜ୍ୟ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି । ହେଲେ ବୌଦ୍ଧ ଓ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେବେ ହେଲେ ରକ୍ତାକ୍ତ ସଂଘର୍ଷ ଘଟିନାହିଁ । ଉଭୟ ପରସ୍ପରକୁ ମୈତ୍ରୀ ବନ୍ଧନରେ ରଖୁଛନ୍ତି । ନେପାଳର ବୌଦ୍ଧମାନେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ବଦଳରେ ଧ୍ୟାନୀବୁଦ୍ଧ ଓ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କ ପ୍ରତିମା ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ସେ ସବୁରୁ ଅନେକ ଆଜି ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଶିବ ରୂପରେ ପୂଜିତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ନେପାଳରେ ଏତାଦୃଶ ଅସାଧାରଣ ଧର୍ମୀୟ ସହାବସ୍ଥାନ ପଛରେ ରହିଛି ଏକ ଅଲୌକିକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଯାହାକି ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି ନେପାଳରେ ବହୁ ଆଦୃତ ଏକ ପ୍ରାଚୀନଶାସ୍ତ୍ରରେ, ଯାହାର ନାମ ‘ସ୍ୱୟଂଭୂ ପୁରାଣ’ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ଏହି ପ୍ରକାରେ:- ଆଜକୁ ୪,୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ସେ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ଅଥବା ଧ୍ୟାନୀ ବୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ସଂସାରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଲୀଳାଖେଳା କରୁଥିଲେ । ସେ

ଖେଳ ମାଧ୍ୟମରେ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱମାନେ ସଂସାରରେ ପ୍ରକଟ କରୁଥିଲେ ଦାନ, ଶୀଳ, ଧ୍ୟାନ, ପ୍ରଜ୍ଞା, ବୀର୍ଯ୍ୟ, କ୍ଷମା, ସତ୍ୟ, ନିଷ୍ଟାମ, ମୈତ୍ରୀ ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତି ଆଦି ପାରମିତା ସମୂହ । ଏତାଦୃଶ ପାରମିତାର ପୂର୍ଣ୍ଣତାରେ ହିଁ ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି । ବୁଦ୍ଧତ୍ୱର ଚରମ ବିକାଶରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା, ପରିଶୁଦ୍ଧତା ଓ ପରମତା ପ୍ରାପ୍ତିରେ ସମ୍ୟକ୍ ସଂବୁଦ୍ଧ ବିକଶିତ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରଚଳିତ ଯୁଗରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ସମ୍ୟକ୍ ସଂବୁଦ୍ଧ ଅଟନ୍ତି । ‘ନମ ତସ୍ୟ ଭଗବତ ଅରହତ ସମ୍ମାସଂବୁଦ୍ଧସ୍ୟ’ । ଏହି ବୁଦ୍ଧ ପରଂପରାରେ ଆଜକୁ ୪,୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଚୀନ ଦେଶର ପଞ୍ଚଶୃଙ୍ଗ ପର୍ବତ ଉପରେ ବାସ କରୁଥିଲେ ଜଣେ ମହାନ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ, ନାମ ତାଙ୍କର ମଂଜୁଶ୍ରୀ, ଜଣେ ସୁବିଖ୍ୟାତ ସନ୍ଥ । ଏହି ସମୟକୁ ଐଶ୍ୱରୀୟ ନାମଧେୟ ଏକ ଧର୍ମୀୟ ପଦ୍ମୀ ଆଦିବୁଦ୍ଧ ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଅଭିନବ ତତ୍ତ୍ୱ ନେପାଳରେ ବେଶ୍ ପ୍ରସାର ଓ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା । ଦିନେ ମଂଜୁଶ୍ରୀଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେଲା ଯେ, ଆଦିବୁଦ୍ଧ ନେପାଳର କାଳିନ୍ଦ୍ରଦେବେ ଏକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ପଦ୍ମଫୁଲ ଉପରେ ବିରାଟ ଅଗ୍ନିଶିଖା ରୂପରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ସ୍ୱୟଂଭାବ ସତ୍ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମଂଜୁଶ୍ରୀ ତୁରନ୍ତ ତାଙ୍କର ପଞ୍ଚଶୀର୍ଷ ପର୍ବତ ଆସ୍ଥାନରୁ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ସହଗାମୀ ହେଲେ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଧର୍ମକର, ତାଙ୍କର ଦୁଇପତ୍ନୀ ବରଦା ଓ ମୋକ୍ଷଦା ଏବଂ ଅନେକ ଶିଷ୍ୟ ।

ମଂଜୁଶ୍ରୀ ହୃଦ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ବିରାଟ ଜଳଭଣ୍ଡାର, ଏକ ହୃଦ । ହୃଦର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ରଥ ଚକ ପରିମିତ ଏକ ବିରାଟ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ପଦ୍ମ, ରତ୍ନ ପାଖୁଡ଼ା ବିମଣ୍ଡିତ । ପଦ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜିତ ଏକ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ବସ୍ତୁ, ଯାହାକୁ ଘେରି ପ୍ରାଚୀର ସଦୃଶ ରହିଅଛି ଜାଞ୍ଜଲ୍ୟମାନ ଅଗ୍ନିଶିଖା । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମଂଜୁଶ୍ରୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ଓ ପୁଲକିତ ହେଲେ । ନିଶ୍ଚିତ ହେଲେ, ଏହା ହିଁ ସ୍ୱୟଂଜାତ ସ୍ୱୟଂଭୂ । ନିକଟକୁ ଯାଇ ଦର୍ଶନ ଓ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବାର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରବଳ ହେଲା । ସ୍ୱୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଶକ୍ତି ବଳରେ ସେ କୌଣସି ମତେ ଅଗ୍ନି ସନ୍ନିକଟକୁ ଯାଇ ଆବିର୍ଭୂତ ସତ୍ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ନିବେଦନ କଲେ । ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱମାନେ ସର୍ବଦା ପରୋପକାର ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଫେରିଆସି ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ମଂଜୁଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତା କଲେ, ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷେ ପଦ୍ମସମୀପକୁ ଯାଇ ଦର୍ଶନ କରିବା ସହଜ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଧ୍ୟାନ କରି କରି ସେ ହୃଦ

ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ବ ବନ୍ଧ ଉପରେ ସଂକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ବରେ ଦେଖିଲେ, ବନ୍ଧ ଦୁର୍ବଳ ଅଛି । ତହିଁ ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ସେହି ପଟର ବନ୍ଧକୁ ଖଡ୍ଗରେ ହାଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କ୍ରମେ ବନ୍ଧ ମେଲି ଗଲା, ହ୍ରଦର ଜଳ ସେହି ବାଟରେ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ବହିର୍ଗତ ହେଲା । ଏହା ଫଳରେ ଦକ୍ଷିଣରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ବାୟୁମତୀ ନଦୀ, ଯାହାକି ଉତ୍ତରଭାରତରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ଖଣ୍ଡା ଦ୍ବାରା ବନ୍ଧ ହାଣିଥିଲେ, ତାହା ଏବେବି ‘କର୍ବାର’ ନାମରେ ପରିଚିତ । ହ୍ରଦରୁ ଜଳ ନିଷ୍କାସନ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ କାଠମାଣ୍ଡୁ ଉପତ୍ୟକା । ଏବେ ରାସ୍ତା ଖୋଲିଗଲା । ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀଙ୍କ ସହଗାମୀମାନଙ୍କ ସମେତ ଜନ ସାଧାରଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ । ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ପଦ୍ମ ଉପରେ ଚୈତ୍ୟ ବା ମନ୍ଦିରଟିଏ ତୋଳାଇଲେ । ନାମକରଣ କଲେ ସ୍ବୟଂଭୂନାଥ ମନ୍ଦିର । ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଜଗତର ନାଥ ପରମ ବ୍ରହ୍ମ ଶୂନ୍ୟ ସନାତନ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ଯୋଗେ ଏହାକୁ ଆଦିବୁଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଗଲା । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଗୁଣବାଚକ ଏକ ସଂଜ୍ଞା ହୁଏ ‘ଜଗନ୍ନାଥ’, ଯାହାକି ବୌଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଅତୀତରେ କେତେ ନା କେତେ ବୁଦ୍ଧ ସଂସାରରେ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦି ହୁଅନ୍ତି ଆଦିବୁଦ୍ଧ (Primordial Buddha), ଯାହାଙ୍କ କଳା ଓ ପ୍ରତିଭାରେ ବୁଦ୍ଧମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଆଦିବୁଦ୍ଧ, ଯାହାଙ୍କ ପରଂପରାରୁ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ । ଅବତାରବାଦରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେଲେ ନରସିଂହ ହରିଙ୍କ ଅବତାର, ଶ୍ରୀରାମ ନାରାୟଣଙ୍କ ଅବତାର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅବତାର ଓ ଗୌତମବୁଦ୍ଧ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅବତାର ଅଟନ୍ତି ।

ଆଦିବୁଦ୍ଧ ସ୍ବୟଂଭୂଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସାରି ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ବହୁକାଳ ନେପାଳ କାଠମାଣ୍ଡୁରେ କଟାଇଲେ । ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ ବା ବିହାର ସ୍ଥାପନ କଲେ, ଯାହାର ନାମ ଏବେବି ମଞ୍ଜୁପାଟଣା ରହିଅଛି । ରାଜା ଧର୍ମକରଙ୍କୁ ନେପାଳର ରାଜା କଲେ । ଏ ସମସ୍ତ ସମାପନ କରି ପରିଣତ ବୟସରେ ସେ ଫେରିଗଲେ ସ୍ବସ୍ଥାନ ଚୀନ ଦେଶର ପଞ୍ଚଶଙ୍ଖ ପର୍ବତକୁ । ସେଠାରେ ଧ୍ୟାନରତ ରହି ପରିନିର୍ବାଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।

ଏହା ହିଁ ସଂକ୍ଷେପରେ ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ପୂଜିତ ସ୍ବୟଂଭୂଙ୍କର ଅଦ୍ବ ଠାରୁ ରାଣା ଶାସନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେପାଳର ସୁଦୀର୍ଘ ଐତିହ୍ୟ ।

ଗବେଷଣାସାପେକ୍ଷ ସ୍ବୀକାର ପୂର୍ବକ ମନରେ ଏହି ଧାରଣା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଯେ, ହିନ୍ଦୁତ୍ବର ବୈମାତୃକ ଅଥବା କଠୋର ବୈଷମ୍ୟ ଆଶଙ୍କା କରି ଅତିମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନେପାଳର କୌଣସି ବୌଦ୍ଧ ନରପତି, ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ବୌଦ୍ଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କଳିଙ୍ଗର କୌଣସି ଆଗ୍ରହୀ ନରପତିଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଓ ସ୍ବୀକୃତି କ୍ରମେ ସ୍ବୟଂଭୂଙ୍କ ଗର୍ଭସ୍ଥ ମହାର୍ଘ ବସ୍ତୁଟିକୁ ଆଣି ନୀଳାଚଳରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଆଦିବୁଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପବିତ୍ର ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହା ଯାଇଛି, ନେପାଳର ହିନ୍ଦୁମାନେ ସ୍ବୟଂଭୂ ଆଦିବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଉପାସକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ପରକାଳୀନ ନେପାଳ ହିନ୍ଦୁ ନରେଶ ଆସି ସେହି ଐଶୀ ବସ୍ତୁଟିକୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅପସାରଣ କରିବାକୁ କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନିକଟରେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏଥିରେ କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଟ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଉକ୍ତି ମାରିଲା, ଅତୀତରେ କିପରି ବୁଦ୍ଧଧାର୍ମିକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାକୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯାଇଛି, ଫେରସ୍ତ ଆସିଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ଉତ୍ତର ମୈତ୍ରୀକାମୀ ବୌଦ୍ଧ ନରପତି ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ଯେ, ନେପାଳ ନରେଶ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନରେ ଆସିବେ, ସେ ତ୍ରିରତ୍ନ ବେଦି ଉପରେ ସ୍ବହସ୍ତରେ ଜୀଉଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରିପାରିବେ । ଏଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନେପାଳ ରାଜା ବହୁ ଧନରତ୍ନ, କସ୍ତୁରୀ ଓ ପାଟବସ୍ତ୍ର ଆଦି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲେ ଓ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ନେପାଳ ନରେଶଙ୍କ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ ଏବେବି ସେହି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ରୀତିରେ ଚାଲି ଆସୁଛି ।

ସହାୟକ ପୁସ୍ତକ :

1. The Adi Buddha : by Kanailal Hazra.
2. Buddhist & Hindu Shrines of Nepal : Government of Nepal.

ବୋଧିନିକେତନ,
ପୁରୀ

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ନୀଳାୟନ ନନ୍ଦ

ନୀଳାଦ୍ରିକେଶରୀ, ଅପୌରୁଷେୟ, ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୀଳସାଗର ତୀରରେ ନିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ, ସତ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ, ଅନନ୍ତ ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଜାଣି ପାରିଲେ ପରମ ପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଜଗତବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସର୍ବଲୋକର ମହାନ ଈଶ୍ବର, ସକଳଜୀବର ପରମ ବନ୍ଧୁ, ପିତା, ମାତା ଓ ସର୍ବନିୟନ୍ତ୍ରା ହରି ରୂପେ ଉପାସିତ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରଭାବରେ ବିଶ୍ବରୁ ସମସ୍ତ ସଂକଟ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଅଶାନ୍ତି ଦୂର ହେବାର ଅଭୟବାଣୀ, ଅପୌରୁଷେୟ ବେଦବାକ୍ୟ ଠାରୁ ଗୀତା, ଭାଗବତ, ବ୍ରହ୍ମ ପୁରାଣ, ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଛି ।

ରତ୍ନବେଦର ୧୦ମ ମଣ୍ଡଳର ୧୫୫ ସୂକ୍ତର ତୃତୀୟ ମନ୍ତ୍ରରେ ‘ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ’ଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଛି । ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ରଷି ଭରଦ୍ବାଜଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶିରିମିଷ୍ଠ, ଏହାର ଛନ୍ଦ ଅନୁଷ୍ଠୁଭ ଓ ଦେବତା ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଣସ୍ପତି । ଏହି ସୂକ୍ତଟିର ଜପ ହୋମ ଓ ପଠନ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀନାଶନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଏ । ସାୟଣାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭାଷ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ସମୁଦ୍ର ତୀରରେ କୌଣସି ପୁରୁଷ ବିଶେଷଙ୍କ ଦ୍ବାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇ ନ ଥିବା ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ ବା ଉପାସନା କରିବାକୁ କୁହାଯାଇଛି । ପୁରାଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣ ଓ ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ମହିମା ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ବ୍ରହ୍ମ ପୁରାଣରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଉପାସନାରେ ସମସ୍ତ ପାପ ଦୂର ହୁଏ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଯଥା -

ନ୍ୟଗ୍ରୋଧରୂପଂ ଦୃଷ୍ଟାପି ନାରାୟଣମକଳ୍ମଷଂ

ନିଷ୍ଠାପୋ ଜାୟତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ କିମୂତଂ ପୂଜୟନ୍ ସୁବନ୍
‘ବିଷ୍ଣୁ ସହସ୍ର ନାମ’ରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଭୀଷ୍ମଦେବ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି,

ଜଗତ୍ପ୍ରଭୁଂ ଦେବଦେବଂ ଅନନ୍ତଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଂ

X X X X

ତସ୍ୟ ଲୋକପ୍ରଧାନସ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥସ୍ୟ ଭୂପତେଃ

X X X X

‘ବାମନ ପୁରାଣ’ରେ ବଳିଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ମଧ୍ୟ

ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ନମୋଽସ୍ତୁତେ କାରଣବାମନାୟ

ନାରାୟଣାମିତବିକ୍ରମାୟ

ଶଙ୍ଖଚକ୍ରାବୁଗଦାଧରାୟ

ନମୋଽସ୍ତୁ ତସ୍ମୈ ପୁରୁଷୋତ୍ତମାୟ

କିନ୍ତୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ମତରେ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଓ ବେଦରେ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ବିଷୟରେ କୁହାଯାଇଛି, ସେ ହିଁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଜଗନ୍ନାଥ । ପ୍ରକୃତରେ ସର୍ବ ଦେବାଦେବୀ ରୂପରେ ଏକ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚନା ହିଁ ଗୀତାର ରହସ୍ୟମୟ ଶିକ୍ଷା ।

ପଦ୍ମ ପୁରାଣରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ମହିମା ବିଷୟରେ ଯଥାର୍ଥରେ କୁହାଯାଇଛି :-

ସତ୍ୟଂ ସତ୍ୟଂ ପୁନଃ ସତ୍ୟଂ

କ୍ଷେତ୍ରଂ ତଂ ପରମଂ ମହତ୍

ପୁରୁଷାଖ୍ୟଂ ସକୃତ୍ ଦୃଷ୍ଟା

ସାଗରାନ୍ତଂ ସକୃତ୍ ମୃତଃ

ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସକୃତ୍ ଜପ୍ତା

ଗର୍ଭବାସୋ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।

ବାସ୍ତବରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ରୂପେ ସ୍ବୟଂ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ । ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ମାନବାମ୍ନା ପରମ ଶାନ୍ତି, ଗଭୀର ଆନନ୍ଦ ଓ ଅନନ୍ତ ଆଲୋକର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥାଏ । ସର୍ବହରାର ସର୍ବସ୍ବ ରୂପେ ସେ ସାମ୍ୟବାଦର ପ୍ରତୀକ ।

ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣର ଉତ୍କଳ ଖଣ୍ଡର ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଦ୍ବିଜ ବିଦ୍ୟାପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ, ‘ନୀଳଗିରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ନାଭି ଭଳି ଶୋଭା ପାଉଛି । ସେହି ନୀଳଗିରି ଶୃଙ୍ଗରେ ଏକ କଳ୍ପକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ବଟବୃକ୍ଷ ଅଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଗତି ସହିତ ସେହି ବୃକ୍ଷର ଛାୟାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାର ପଶ୍ଚିମକୁ ପାପହାରୀ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ରୋହିଣୀ କୁଣ୍ଡ ରହିଛି । ସେହି କୁଣ୍ଡର ବାହାରେ ଏକ ସ୍ବଟିକ ମଣିମୟ ବେଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମରେ ଅବସ୍ଥିତ ଇନ୍ଦ୍ର ନୀଳମଣିମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ବିରାଜିତ । ଯେଉଁମାନେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ

କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ଏହି ନୀଳମୂର୍ତ୍ତି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଶୋକମୁକ୍ତ ହୋଇ ବିଷ୍ଣୁପୁରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି’ ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦର୍ଶନ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ମାନବବାଦୀ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାଗବତ ଧର୍ମ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ରୂପରେ ନିତ୍ୟ ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଜାଣି ପାରିଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ସର୍ବଭାବର ଉପାସନା ହୁଏ । ଅନନ୍ତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ସାର୍ବଭୌମ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରୁ ସିଦ୍ଧ ସନ୍ତୁମାନେ ପଞ୍ଚବିଧ ଭାବନାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାନ୍ତି । ତାହା ହେଲା ସତ୍ତ୍ୱ ଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମ ଚୈତନ୍ୟ, ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧ ପ୍ରଜ୍ଞ ଚୈତନ୍ୟ, ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପ୍ତ ମୁକ୍ତ ଚେତନା, ଲୀଳାସିଦ୍ଧ ଭକ୍ତିଚେତନା ଏବଂ ଅପ୍ରାକୃତ ଦିବ୍ୟଚେତନା ।

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଲୀଳାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧାମ ରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଉପନିଷଦର ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ମାତ୍ର ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଶରୀର-ରଥସ୍ଥ ବାମନ ରୂପୀ ‘ପ୍ରଣବ ବ୍ରହ୍ମ’ଙ୍କ ଦର୍ଶନ ରୂପେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନରେ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଏ । ବେଦ, ଉପନିଷଦର ସାରତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭକ୍ତମାନେ ତାଙ୍କ ଅପାର କରୁଣାରୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦର୍ଶନ ସଂପର୍କରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଡ଼ମ୍ବରୁ, ବିଷ୍ଣୁଗର୍ଭ ପୁରାଣ, ବିରାଟ ଗୀତା, ଶୂନ୍ୟସଂହିତା, ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଗୀତା, ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ, ସପ୍ତାଙ୍ଗ ଯୋଗସାର ଟୀକା ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିଶେଷ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଶାରଦା ଡିଲକ, ଗୋପାଳାର୍ଜନ ପକ୍ଷି, ଗୌତମୀୟ ତନ୍ତ୍ର ଓ ତନ୍ତ୍ରସାର ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବୈଭବ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ଯଥାର୍ଥରେ ‘ଶାରଦା ଡିଲକ’ରେ କୁହାଯାଇଛି:-

ଦେବଂ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଂ କମଳୟା ସ୍ୱାଙ୍କସୁୟା ପଙ୍କଜଂ
ଏହାର ଶୁଦ୍ଧିଫଳରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ସାଧକ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଉପାସନା ବଳରେ ପୁରୁଷାର୍ଥଚତୁଷ୍ଟୟ ଲାଭ କରିଥାଏ । ସେହିପରି ‘ଗୋପାଳାର୍ଜନ ପକ୍ଷି’ରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ମହିମା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଯଥା :-

ଫୁଲ୍ଲାରବିନ୍ଦବଦନଂ ପୀତନିର୍ମଳବାସସଂ

ପଙ୍କଜାସନମଧସ୍ତଂ ଶୁଦ୍ଧଂ ଜନ୍ମନଦପ୍ରଭଂ

X X X X

ସୋହମସ୍ମାଦ୍ୟତ୍ତେଦେନ ଚିନ୍ତୟେତ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମମ୍
‘ଶାରଦା ଡିଲକ’ ମତରେ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ନିୟମିତ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ସଂପଦ, ଭାଗ୍ୟ, ଗୌରବ, ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ ଇତ୍ୟାଦି ଲାଭ କରେ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ସେବା ନୀତି ନୀଳାଦ୍ରି ମହୋଦୟ, କ୍ଷେତ୍ର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ଗଦାଧର ପକ୍ଷି ମତରେ ସମାହିତ ହୁଏ । ତଦନୁଯାୟୀ ସକାଳ ପାଞ୍ଚଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ମଙ୍ଗଳାଳତୀ କରାଯାଏ । ମାନବଧର୍ମୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସେବକମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଦନ୍ତମାର୍ଜନ, ସ୍ନାନ, ପୋଷାକ ପରିଧାନ, ପୁଷ୍ପମାଳା ପ୍ରଦାନ ଓ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ କ୍ଷୀରିପିଠା ପ୍ରଭୃତି ଭୋଗ ସମର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି । ସଂଧ୍ୟାରେ ଆରତୀ ହୁଏ । ରାତ୍ରିରେ ତୁଳସୀ ଓ ସୁଗନ୍ଧ ପୁଷ୍ପର ମାଳା ପିନ୍ଧାଇ ସୁନ୍ଦର ପୋଷାକରେ ସଜ୍ଜିତ କରାଯାଏ ଓ ବଡ଼ ସିଂହାର ବେଶ କରାଯାଏ, ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ କରାଯାଏ ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦର୍ଶନରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ ସମାଜରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ତରକୁ ଯାଇପାରିଛି । ମାତୃଭାବର ପୂଜା ଦ୍ୱାରା ମହାଶକ୍ତି ବିମଳାପୀଠର ମହିମା ସୁବିଦିତ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ରତ୍ନ ସିଂହାସନରେ ସମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯାଇଛି । ପତ୍ନୀ ଭାବରେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇଛି ।

ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଥିଲେ ଯେ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହିଁ ସଜ୍ଜିତାନନ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମ । ସେ ଉଭୟ ସସୀମ ଓ ଅସୀମ; ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ; ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ; ଗତିଶୀଳ ଓ ଗତିହୀନ । ବାସ୍ତବରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଏହି ସମସ୍ତ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ରୂପେ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ସମଗ୍ର ଜନସମାଜକୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ।

‘ଯଥାଦେହେ ତଥା ଦେବେ’ ନୀତିରେ ପ୍ରତି ବାର ବର୍ଷରେ ବା କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷରେ ଦୁଇଟି ଆଷାଢ଼ ପଡ଼ୁଥିବା ବେଳେ ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଥିବା ରହସ୍ୟାମୟ ‘ବ୍ରହ୍ମ’ ପଦାର୍ଥର ସଂସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ନବକଳେବର ନୀତିରେ ବନଯାଗ ପ୍ରଭୃତି କରାଯାଇ ଦାରୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରାଯାଏ । କାକଟପୁର ମଙ୍ଗଳାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ବଳରେ ଦଇତାପତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଅନ୍ୟ ସେବକମାନେ ଦାରୁ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତି ଓ ସେହି ଦାରୁକୁ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ରଖାଯାଇ ନୂତନ ବିଗ୍ରହ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଏ । ସେହି ନୂତନ ବିଗ୍ରହରେ ରହସ୍ୟାମୟ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ସଂସ୍ଥାପନ କରାଯିବା ପରେ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟା ଦିନ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ପତିତପାବନ ଯାତ୍ରା ବା ଘୋଷଯାତ୍ରା ବା ରଥଯାତ୍ରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜକୁ ସକଳ ବାଧାବିଘ୍ନରୁ ରକ୍ଷା କରି ନନ୍ଦିଘୋଷ ଉପରେ ବିରାଜିତ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସାମ୍ୟ, ଏକତା, ମୈତ୍ରୀ, ଅଭୟ, ଭକ୍ତି, ମୁକ୍ତି ଓ ପରମାନନ୍ଦର ଆଶୀର୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ।

ଗୋପୀନାଥପୁର, ପୁରୀ

ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ

ଡଃ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର

ଜୟଦେବଙ୍କ ରଚିତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ବସ୍ତୁତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ରାଧାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରଚିତ କଥାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ଆଧାରିତ ହେଲେ ହେଁ କବି ତାଙ୍କର ରଚନାରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମୂଳକେନ୍ଦ୍ର କରିଛନ୍ତି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତିର ସଙ୍କେତ ଦିଆଯାଇଛି । ତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଗୀତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ରଚିତ ହୋଇଥିବା କଥା ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଟୀକାକାର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ର ତାଙ୍କର ଟୀକାରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ଜୟଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଯୁଗଳମୂର୍ତ୍ତି ଭାବଧାରାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଚାରକ ଥିଲେ ଶ୍ରୀନିନ୍ଦାକାଚାର୍ଯ୍ୟ । ସେ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ନିଜର ମତବାଦ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଭଣ୍ଡାରକରଙ୍କ ମତ ଅନୁସାରେ ରାମାନୁଜଙ୍କ ମହାପ୍ରୟାଣର ୨୫ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ୧୧୬୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ଘଟିଥିଲା । ଶ୍ରୀନିନ୍ଦାର୍ଚ୍ଚଙ୍କ ମତରେ ବ୍ରହ୍ମ ସଗୁଣ, ସର୍ବଗୁଣନିଧାନ, ସକଳଦୋଷରହିତ । ତାଙ୍କର ମତାନୁସାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ, ବ୍ରହ୍ମ । ରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ । ରାଧା ଆତ୍ମା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମାତ୍ମା । ସେହି ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଗୋଲକରେ ନିତ୍ୟଲୀଳା ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ନିନ୍ଦାର୍ଚ୍ଚଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସ୍ଥାନ କୃଷ୍ଣ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସ୍ଥାନ ରାଧା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କେବଳ ପ୍ରେମିକା ନୁହଁନ୍ତି, ସର୍ବଯୁଗରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମସୀ, ଦେବୀ ଓ ସହଚାରିଣୀ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସେ ଧାରଣା ଦେଲେ । ସାଧନାରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆରାଧନା ପାଇଁ ପ୍ରପଞ୍ଚ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ବୋଲି ନିନ୍ଦାର୍ଚ୍ଚଙ୍କ ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଲା ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତରେ ରାଧାଙ୍କର ସଙ୍କେତ ନଥିଲେ ହେଁ ଶ୍ରୀନିନ୍ଦାର୍ଚ୍ଚ ଭାଗବତ ସଂପ୍ରଦାୟର ପଦ୍ଧତିରୁ ଆପଣାକୁ ଛିନ୍ନ କରି ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯୁଗଳ ଉପାସନାକୁ ଧରି ନେଲେ । ବ୍ରହ୍ମ ବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ ଓ ଦେବୀ ଭାଗବତରେ ରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଅଙ୍ଗରୁ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାହାଙ୍କର ବାମାଙ୍ଗରୁ ଜାତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜେ ଦୁଇଭାଗ ହୋଇ ଯାଇ ଚତୁର୍ଭୁଜ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଦ୍ୱିଭୁଜ କୃଷ୍ଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି,

ଏବଂ ରାଧାଙ୍କୁ ନିଜ ପାଖରେ ରଖି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଚତୁର୍ଭୁଜ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଦେବୀ ଭାଗବତରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏହି ଅଂଶଟି ନିମ୍ନ ଭାଗରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା -

ପୂର୍ବେ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରାରମ୍ଭେ ରାସ ମଣ୍ଡଳରୁ ।
ପରମାତ୍ମା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାମ ଭାଗଟିରୁ ॥
ସେ ସତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ହୋଇଲେ ଉତ୍ପନ୍ନା ।
ଅଟନ୍ତି ତ ପ୍ରତସ୍ତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବରନା ॥
ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାହାଙ୍କ ବାମାଂଶ ସମୂତା ।
ଶ୍ରୀ ରାଧିକା ଅଟନ୍ତି ଦକ୍ଷିଣାଂଶ ଜାତା ॥
ସେହିକ୍ଷଣି ରାଧିକା ହୋଇଲେ ଉତ୍ପନ୍ନା ।
ଦ୍ୱିଭୁଜ ପରାପୁରେ କରିଲେ କାମନା ॥
ତଦନ୍ତେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ସୁମନା ହୋଇଲେ ।
କମନୀୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଲେ ॥
ଦୁହଁଙ୍କର ଗୌରବ ଦେଖିଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।
ବହିଲେ ଦୁଇ ରୂପ ହୋଇଣ ସତୃଷ୍ଣ ॥
ଦକ୍ଷିଣ ଅଂଶ ମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱିଭୁଜ ।
ବାମାଂଶ ମୂର୍ତ୍ତି ହେଲେ ବିଷ୍ଣୁ ଚତୁର୍ଭୁଜ ॥
ଚତୁର୍ଭୁଜ ଶ୍ରୀନାରାୟଣକୁ ସେକାଳେ ।
ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ସତୀଙ୍କି କୃଷ୍ଣ ଦାନ କଲେ ॥
ଚତୁର୍ଭୁଜ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ।
ଏହିପରି ଦ୍ୱିଭୁଜ କୃଷ୍ଣ ରାଧାକାନ୍ତ ॥
ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ ଗୋପଗୋପୀଙ୍କରେ ।
ପରିବୃତ୍ତେ ରହିଲେ କୃଷ୍ଣ ଗୋଲକରେ ॥
ଚତୁରରାଜ ଚତୁର୍ଭୁଜ ନାରାୟଣ ।
ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଗମିଲେ ରମାଙ୍କୁ ଘେନିଣ ॥
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାରାୟଣ ଏହି ବିଭୁ ଦୁଇ ।
ସର୍ବାଂଶରେ ସମାନ ଆହେ ରକ୍ଷିସାଇଁ ॥
(ଦେବୀ ଭାଗବତ ଉନଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ, ନବମ ସ୍କନ୍ଧ,
ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଅନୁବାଦ - ବାଲାଜି ରଣା,
ପ୍ରକାଶକାଳ, ୧୯୬୫, ପୃ. ୯୮୭)

ଏହି ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାପଡୁଛି, ଦେବୀ ଭାଗବତରେ ଯେପରି କୃଷ୍ଣ ଏବଂ ନାରାୟଣଙ୍କର ଅଭିନ୍ନତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ସେହିଭଳି ରାଧା ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏକତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି । ତାହା ହିଁ ଜୟଦେବଙ୍କ ରଚନାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ସେ ରାଧା ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବିଷ୍ଣୁ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିନ୍ନତା ଦେଖି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଜୟଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ନିମ୍ନ ଶ୍ଳୋକଟିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ଶେଷଦେବଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି । ସେହି ଶ୍ଳୋକଟି ହେଲା :-

ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କୀକୃତନାଗନାୟକଫଣୀଶ୍ରେଣୀମଣୀନଂ ଗଣେ ।

ସଂକ୍ରାନ୍ତପ୍ରତିବିମ୍ବସଙ୍କଳନୟା ବିଭ୍ରତ୍ବପୁର୍ବକ୍ରିୟାମ୍ ॥

ପାଦାମ୍ବୋରୁହଧାରିବୀରିଧିସୁତାମୟାଦିଦୃଷ୍ଟଃ ଶତୈଃ

କାୟବ୍ୟୁହମିବାତରନ୍ମୁପତିତାକୃତୋ ହରିଃ ପାତୁ ବଃ ॥

(ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ-୧୦)

ଶ୍ଳୋକଟିର ଅର୍ଥ ହେଲା - ବିଷ୍ଣୁ ଶେଷଶାୟୀ, ଅନନ୍ତ ତାହାଙ୍କ ପଲଙ୍କ । ନାଗରାଜ ଅନନ୍ତଙ୍କ ଅଂଶ୍ୟ ଫଣୀର ମଣିଦର୍ପଣରେ ଅନନ୍ତ ଶୟନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନିପତିତ । ପାଦ ମଞ୍ଜୁଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ପତ୍ନୀଙ୍କ ଅପରୂପ ଶୋଭା ସନ୍ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ନାରାୟଣ ସତେଅବା କାୟବ୍ୟୁହ ରଚନା କରି ନିଜକୁ ବହୁ ଗୁଣିତ କରି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଛଳରେ ଶତଶତ ନେତ୍ରରେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାକୁ ଦେଖିବାର ଲାଳସା ଚରିତାର୍ଥ କରୁଛନ୍ତି ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ସରଳ ଅନୁବାଦରେ ଶ୍ଳୋକଟି ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାବରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି :-

ନାଗନାୟକର ଫଣୀରେ କରି ପଲଙ୍କ ଶେୟ

ଶେଷନେତ୍ରାଲୋକେ ବଢ଼ାଇ ରମା ରୂପର ତେଜ

ଚରଣ କମଳ ସେବିକା କମଳାତରୁ ଲୀନ

ନିଜେ ବିଭା କରି ପୁଲକେ ପ୍ରଭୁ ତ୍ରିପୁରାନନ

ହେରି ହରି ଭୋଗି ଭୋଗରେ ଭୋଗି ହେଲେ ଉଷତ ॥

ଏହି ଶ୍ଳୋକଟି ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଟୀକାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅନ୍ୟ ଟୀକାକାରଙ୍କର ମୂଳପାଠରେ ରହିଅଛି । ଏହି ସବୁ ଟୀକାକାରଙ୍କ ନାମ ଏବଂ ଟୀକାର ନାମ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ନାମ	ଟୀକାର ନାମ	ସମୟ
୧. ବୃହସ୍ପତିମିଶ୍ର	ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଟୀକା	ଖ୍ରୀ.୧୪୧୫-୧୪୩୧
(ବଂଗପୁଲଚନ ଜଲ୍ଲାନୁଦିନ ମହମ୍ମଦ ସାହାବ୍‌ର ସଭାପତିତ)		

୨. ପ୍ରବୋଧାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ	ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନମ୍	୧୯୭୦
୩. ବନମାଳୀଭଟ୍ଟ	ସଦାବନୀ	ଖୋର୍ଦ୍ଧାଶତାବ୍ଦୀ
୪. ନାରାୟଣଭଟ୍ଟ	ପଦଦ୍ୟୋତନିକା	୧୭୨୨ ପୂର୍ବବର୍ଷ
୫. ନାରାୟଣଭଟ୍ଟ	ରସତରଙ୍ଗିଣୀ	୧୭୨୦ ପୂର୍ବବର୍ଷ
୬. ଚୈତନ୍ୟଦାସ	ବାଳବୋଧିନୀ	ସପ୍ତଦଶଶତାବ୍ଦୀ
୭. ଲକ୍ଷ୍ମଣଭଟ୍ଟ	ରଞ୍ଜିତରଞ୍ଜନୀ	୧୭୪୨
୮. ବିଦାନନ୍ଦନାମାସନାୟୀ	ଗୀତଗୋବିନ୍ଦଟିପ୍ପଣୀ	-

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଅନୁରୂପ ଶ୍ଳୋକ କାଶ୍ମୀର ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଦେଶିକଙ୍କ ଲିଖିତ ଶାରଦା ଚିଳକ ତଥା ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଦୁଇଟି ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ଦେବଂ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମଂ କମଳୟା ସ୍ୱାଙ୍କସ୍ଥୟା ପଙ୍କଜମ୍ ।
ବିଭ୍ରତ୍ୟା ପରିରଞ୍ଜମ୍ବୁଜରୂତା ତସ୍ୟାଂ ନିବେଶ୍ୟମ୍ ॥

(ଶାରଦା ଚିଳକ ୧୭/୩୧)

ନୃସିଂହଂ ଶାନ୍ତବପୁଷଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀସଂସ୍ଥିତବକ୍ଷସମ୍ ।

ଚକ୍ରଂ ପିନାକଂ ଦଧତଂ ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟାଗ୍ନିଚକ୍ଷୁଷମ୍

ଜାନୁପ୍ରସାରିତକରସରୋଜଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱମୁନ୍ନସମ୍ ।

ଯୋଗପଞ୍ଚସମାରୂଢ଼ଂ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶକଳପଦ୍ମକେ ।

ମନ୍ତ୍ରବର୍ଣ୍ଣମୟେ ମଧ୍ୟେ କର୍ଣ୍ଣିକାପ୍ରଣବୋକ୍ତବେ ॥

ସୁଖାସୀନଂ ସାଙ୍ଗହାସଂ ବୀକ୍ଷତଂ ଶ୍ରୀମୁଖାମ୍ବୁଜମ୍

ସତୀମଣ୍ଡିତବକ୍ରାକ୍ତଂ ଦିବ୍ୟରତ୍ନୋଜ୍ଜ୍ୱଳାକୃତିମ୍

ଫଣୀସହସ୍ରଂ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣଂ ପଶ୍ଚାତ୍ତାକୃତିଂ ବିଭୋଃ ।

ଦଦର୍ଶ ବଳଭଦ୍ରଂ ତଂ ହଳଲାଙ୍ଗଳଧାରିଣମ୍ ।

(ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ ୨୮/୨୫-୨୯)

ଶ୍ଳୋକଟିର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ହେଲା :-

ବିଧାତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ।

ଯେତେବେଳେ ମନ୍ତ୍ରରାଜ କରିଲେ ଗ୍ରହଣ ॥

ନୃସିଂହ ଦେବ ଭୀଷଣ ମୂର୍ତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ପ୍ରସନ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ସିଂହାସନେ ବିଜେ କଲେ ॥

କମଳା ଦେବୀ ଯେ ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ ତାହାଙ୍କର ।

ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୟନ ଯୁଗଳ ॥

ଚକ୍ରଧରୁ ଏ ଦୁଇରେ ଶୋଭା ବେନି ହସ୍ତ ।

ଅନ୍ୟ ଦୁଇହସ୍ତ ଜାନୁ ଉପରେ ନିହିତ ॥

ଓଁକାର ରୂପ କର୍ଣ୍ଣିକା ମଧ୍ୟରେ ଶୋଭିତ ।

ମନ୍ତ୍ର ଅକ୍ଷର ଦ୍ୱିତ୍ରିଂଶ ଦଳରେ ବେଷିତ ॥

ପଦ୍ମମୁଖେ ମହାସୁଖେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ।

ଅଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗହାସ୍ୟେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଦନକୁ ଚାହିଁ ॥

ଦିବ୍ୟରତ୍ନ ଅଳଙ୍କାରେ ଦେହ ସୁଶୋଭିତ ।
ଜଟା ସମୂହରେ ମୁଖପଦ୍ମ ବିରାଜିତ ॥
ହଳ ଲଳାଳକୁ ହସ୍ତେ ବଳଭଦ୍ର ଧରି ।
ସହସ୍ର ପଟା ମଣ୍ଡଳ ଛତ୍ରାକାର କରି ॥
ବିରାଜମାନ ନୃସିଂହ ଦେବଙ୍କ ପଛରେ ।
ଏହାଦେଖ୍ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ହରଷ ହୋଇଲେ ॥

(ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ, ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ, ପଣ୍ଡିତ ହରିହର ମିଶ୍ର)
ଉଭୟ ଶାରଦା ତିଳକ ଏବଂ ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣର ଶ୍ଳୋକରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କୋଳରେ (ନୃସିଂହଙ୍କ କୋଳରେ) ବସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଦର୍ଶାଯାଇଛି ଏବଂ ବଳଭଦ୍ର ଶେଷନାଗ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ପଛଭାଗରେ ପଟା ଟେକି ରହିଛନ୍ତି । ମହାପ୍ରଭୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ଶ୍ଳୋକର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ୍ରି ଚିତ୍ର ପୁରୀ ବଡ଼ଦେଉଳର ଗରୁଡ଼ ସ୍ତମ୍ଭ ସାମନାର ଉପର ଛାତରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଦ୍ଵାଦଶ ଶ୍ଳୋକ ଅନୁସାରେ ଭଗବାନ ଶେଷନାଗ ଉପରେ ଶୋଇ ରହି ଶେଷ ନାଗଙ୍କର ମଣିର ତେଜ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ପାଦ ମଞ୍ଚାକୁ ଥିବା ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ରୂପକୁ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ପୁରୀ ବଡ଼ଦେଉଳର ରତ୍ନ ସିଂହାସନରେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅବସ୍ଥିତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଜଣାଯାଉଛି, ଉପର ମୁଣ୍ଡରେ ବଳଭଦ୍ର ଶେଷ ନାଗ ରହିଛନ୍ତି । ଭଗବାନ ଯଦି ରତ୍ନ ସିଂହାସନରେ ଶୋଇ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କଳ୍ପନା କରାଯାଏ, ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ରହିଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯିବ । ଅତଏବ ଶାରଦାତିଳକର ଶ୍ଳୋକ ଏବଂ ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣର ଶ୍ଳୋକର ପ୍ରଭାବ ଜୟଦେବଙ୍କର ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଶାରଦାତିଳକର କାଳକୁ ଯଦି ଧରି ନିଆଯାଏ, ଏହା ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର କିଛି ସମୟ ଆଗରୁ ରଚିତ ବୋଲି ଧରାଯିବ । ସେହିଭଳି ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣର କାଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ଏହା ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ରଚନା ବୋଲି ଯଦି ଧରି ନିଆଯାଏ, ଏହା ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ସମସାମୟିକ ବୋଲି କୁହାଯିବ ।

ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ହିରରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ବିଶେଷ ପ୍ରଚଳିତ ଗୀତ ହେଲା ଦୁଇଟି । ଗୋଟିଏ ହେଲା ଦଶାବତାର ଷୋଡ଼ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ଶ୍ରୀତଳ୍ପନା ଗୀତ । ଜୟଦେବ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦଶ ଅବତାର କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଛନ୍ତି -

ବେଦାନୁଷ୍ଠରତେ ଜଗନ୍ତି ବହତେ ଭୃଗୋଳମୁଦ୍ରିତ୍ରତେ
ଦୈତ୍ୟାନ୍ ଦାରୟତେ ବଳିଂ ଜଳୟତେ କ୍ଷତ୍ରସୟଂ କୁର୍ବତେ
ପୌଲସ୍ୟଂ ଜୟତେ ହଳଂ କଳୟତେ କାରୁଣ୍ୟମାତନ୍ତତେ
ମୈତ୍ରାନ୍ ମୂର୍ଚ୍ଛୟତେ ଦଶାକୃତିକୃତେ କୃଷ୍ଣାୟ ତୁଭ୍ୟଂ ନମଃ

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତରେ ଯେଉଁ ଅବତାର କଥା କୁହାଯାଇଛି, ସେହି ଅବତାରମାନ ହେଲେ-ବ୍ରହ୍ମା, ଶୂକର, ନାରଦ, ନରନାରାୟଣ, କପିଳ, ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ, ରକ୍ଷଭଦେବ ୧ମ, ରକ୍ଷଭଦେବ ୨ୟ, ପୃଥ୍ଵରାଜ, ମତ୍ସ୍ୟ, କୂର୍ମ, ଧନୁର୍ଭରୀ, ମୋହିନୀ, ନରସିଂହ, ବାମନ, ପରଶୁରାମ, ବ୍ୟାସ, ରାମ, ରାମକୃଷ୍ଣ, ବୁଦ୍ଧ ଓ କଲ୍କୀ । ଏହି ଅବତାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶେଷ ଅବତାରଦ୍ଵୟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିବେ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟ ଅବତାରମାନେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମ କରିଥିବା କଥା କୁହାଯାଇଛି । ୮ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ରଚିତ ଦଶାବତାର ଷୋଡ଼ରେ ଅବତାର ମାନଙ୍କ କ୍ରମ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାଗବତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବହୁ ଅବତାରର ଯଥାର୍ଥତା ନଥିବା ଉପଲକ୍ଷ୍ କରି ତାଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଇ ମାତ୍ର ୧୦ଟି ଅବତାରର ଷୋଡ଼ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଭାଗବତରେ ଉଲ୍ଲେଖିଥିବା ବ୍ରହ୍ମା, ନାରଦ, ନରନାରାୟଣ, କପିଳ, ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ, ରକ୍ଷଭ ୧ମ ଓ ୨ୟ, ପୃଥ୍ଵରାଜ, ଧନୁର୍ଭରୀ, ମୋହିନୀ ଓ ବ୍ୟାସ ଆଦି ଅବତାର ମାନଙ୍କୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି । ଭାଗବତରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ରାମକୃଷ୍ଣ ଅବତାର ଉଭୟ ବଳରାମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବୁଝାଉ ଥିବା ବେଳେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ବଳରାମଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଚକ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅବତାର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ମତ୍ସ୍ୟ, କଳ୍ପ, ବରାହ, ନୃସିଂହ, ବାମନ ଇତ୍ୟାଦି କ୍ରମରେ ସଜାଇ ଷୋଡ଼ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ସମୟରୁ ଅବତାର ଦଶଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ସୀମିତ ରହିଥିବାରୁ ଜୟଦେବ ତାଙ୍କ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦରେ ଦଶ ଅବତାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ଦଶଅବତାର ଶ୍ଳୋକରେ ‘ଦଶାକୃତିକୃତେ କୃଷ୍ଣାୟ ତୁଭ୍ୟଂ ନମଃ’ ବୋଲି କହି ସ୍ତୁତି ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବତାରର ବାଖ୍ୟା ଶେଷରେ ‘ଜୟ ଜଗଦୀଶ ହରେ’ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ଜଗଦୀଶ ଶବ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶବ୍ଦର ଅନୁରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ସ୍ଥଳରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଜୟଦେବଙ୍କର ରଚିତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଟୀକାକାର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ର ତାଙ୍କର ଦଶାବତାର ସ୍ତୁତି ଟୀକାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରତିଭାତ କରାଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ପ୍ରଥମ ଅବତାର ମାନରୂପର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ର ଟୀକା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତୁମେ ସ୍ଵପ୍ରକାଶ, ତୁମର ଦେହ ଦୃଶ୍ୟ ନାହିଁ, ତଥାପି ତୁମର ସଂସାର କ୍ରୀଡ଼ା ଅର୍ଥକୁ କାରଣ ଯେ ବେଦ (ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ବଚନ) ତାହା ମୀନ ଦେହ ଧରି ଧଇଲ । ଯେପରି

ବଣିଜର ନାବ ବଣିକ ବୋହିବାରେ ଖେଦ ପାଏ ନାହିଁ, ତାର ସକଳ ବସ୍ତୁ ବଣିଜର ସହିତ କୂଳରେ ନେଇ ଥୁଆଇ ଦିଏ, ସେହିପରି ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ମାୟାବଳରେ ଗଠିତ ଏହି ସୃଷ୍ଟିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟିମୟ ବେଦକୁ ଧରି ସଂସାର ରକ୍ଷା କଲେ । ଏବେ ତୁମର ଭକ୍ତ ଜନମାନଙ୍କୁ ସେହି ମତ କରି ଭବ ସମୁଦ୍ରର ଜନ୍ମ ମରଣ ଦୁଃଖରୁ ପାରିକର ।

ସେହିଭଳି ନରସିଂହ ରୂପର ସ୍ଥିତିରେ କୁହାଯାଇଛି, ହେ କେଶବ । ତୁମର ହସ୍ତ, ପଦ୍ମମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋମଳ । ସେ କର ପଦ୍ମ ଉପରେ ପାଣ୍ଡୁଡ଼ା ମାନଙ୍କ ପ୍ରାୟେ ଅଙ୍ଗୁଳିମାନ ଓ ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ନଖମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ଶୃଙ୍ଗ ପ୍ରାୟ ହୋଇଲେ । ପୁଷ୍ପମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଭ୍ରମର ବଣ କରେ, ତୁମେ ସେହିପରି ହରିଣ୍ୟକଶିପୁର ଦେହ ଭୂଜ ପୁଷ୍ପକୁ ନରହରି ରୂପରେ ଦଳିଲ ।

ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ ଯେ, ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ବଡ଼ ସିଂହାର ବେଶରେ ଯେଉଁ କରପଲ୍ଲବ ଲାଗି ହୁଏ, ତାହାକୁ ଦେଖିଲେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଅଙ୍ଗୁଳିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶୃଙ୍ଗ ପ୍ରାୟ ନଖ ଭଳି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଆହୁରି ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଏହି ଯେ, ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ନବକଳେବର ନୃସିଂହ ମନ୍ତ୍ରରେ ହିଁ କରାଯାଏ । ଅତଏବ ସେ ମୂଳତଃ ନୃସିଂହ ଏବଂ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାହାଙ୍କୁ ସେହି ରୂପରେ ଦେଖୁଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପୁରାଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

ବାମନାବତାର ଟୀକାରେ କୁହାଯାଇଛି, ତୁମେ ବିକ୍ରମାବତାରରେ ଅଭୂତ ବାମନରୂପ ଧରି ବଳିକୁ ଦଳିଲ । ସେହି ବାମନରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖର୍ବ, ଦ୍ଵାଦଶାଙ୍ଗୁଳ ପ୍ରମାଣ ଦେହ । ପୁରୁଷସୂକ୍ତ ଅନୁସାରେ ସେହି ପୁରୁଷ ଦ୍ଵାଦଶାଙ୍ଗୁଳ ପ୍ରମାଣ ଦେହରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି (ଯଦ୍ଵିଷ୍ଠତି ଦଶାଙ୍ଗୁଳ) । ସେ ଦେହ ନାଭିପଦ୍ମରୁ ପାଦଗୋଟି ବାହାର ହୋଇ ପଞ୍ଚାଶ କୋଟି ଯେ ପୃଥିବୀ, ତାହାକୁ ଆବରଣା ଯେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କଟି, ତହିଁରେ ବାଜି ପ୍ରକୃତି ଭୁବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶବ୍ଦ କଲା । ସେ ପ୍ରକୃତି ଭୁବନ ଯେତେ ଅନ୍ତରେ ଅଛି, ତାହା ହେଲା - ଆଦ୍ୟରେ ସପ୍ତଦ୍ଵୀପାବଳୀ ପୃଥିବୀ, ତାହାକୁ ଆବରଣ କରି ତାର ଦଶଗୁଣ ପ୍ରମାଣେ ଭେଦିଛି କାରୁଣ୍ୟ ଜଳ, ସେ ଜଳକୁ ଦଶଗୁଣ ପ୍ରମାଣ ଆବୋରିଛି ଅନଳ, ଅନଳକୁ ଦଶଗୁଣ ପ୍ରମାଣେ ଆବୋରିଛି ପବନ, ପବନକୁ ଦଶଗୁଣ ପ୍ରମାଣେ ଆବୋରିଛି ଗଗନ, ଗଗନକୁ ଦଶଗୁଣ ପ୍ରମାଣେ ଆବୋରିଛି ମନ, ମନକୁ ଦଶଗୁଣ ପ୍ରମାଣେ ଆବୋରିଛି ଅହଙ୍କାର, ଅହଙ୍କାରକୁ ଦଶଗୁଣ ପ୍ରମାଣେ ଆବୋରିଛି ମହତ୍ତ୍ଵ, ଏହାକୁ ବୁଦ୍ଧି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି

ବୁଦ୍ଧିତତ୍ତ୍ଵ ଦଶଗୁଣର ପ୍ରକୃତି ବାମନଙ୍କର ପାଦାଘାତରେ ଏତେ ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କମ୍ପିଗଲା । ତେଣୁ ତାହା ଅଦ୍ଭୁତ । ସେ ପାଦ ପଦ୍ମର ନଖ ଲାଗି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭାଜି ଯେ ନୀର (କାରୁଣ୍ୟ ଜଳ) ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରକୁ ପଶୁଛି, ତାହା ଆକାଶରେ ମୟାକିନୀ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଗଂଗା ଓ ପାତାଳରେ ଭୋଗବତୀ ନାମରେ ନାମିତ । ତାହା ତ୍ରେଲୋକ୍ୟରେ ସ୍ଥିତ ଜନମାନଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରୁଛି ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବାମନ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଯାତ୍ରା ଭାଗବତ ଅନୁସାରେ :-

ଦୋଳେ ତ ଦୋଳଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦନ ମଧୁସୂଦନ ।

ରଥେ ତୁ ବାମନ ଦୃଷ୍ଟା ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନ ବିଦ୍ୟତେ ॥

ହଳଧର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କୁହାଯାଇଛି, ହେ ଜଗଦୀଶ ! କୋଟି ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରକାଶକ ଯେ ତୁମର ଦେହ, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁକ୍ଳ । ସେ ଦେହରେ ତୁମେ ଜଳଦ ଯେ ନୀଳମେଘ, ତାହାର ଆଭାପ୍ରାୟ ବସନକୁ ବହିଛ । ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ଉପରେ ବସି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଘେନି କ୍ରୀଡ଼ାର ରସରେ ପୁଟି କାଦମ୍ବରୀ ପାନରେ ଭୋଜ ହୋଇ ଯମୁନା ନଦୀକୁ ତାଙ୍କର ସ୍ନାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯମୁନା ପର୍ବତକୁ ଡାକିଲ, ସେ ନଦୀ ନ ଆସିବାରୁ ହଳ ଘେନି ଶତଧାର କରିବାକୁ ବିଚାରିବାରୁ ନଦୀ ହଳଘାତ ତ୍ରାସରେ ତୁମର ପାଦ ପଦ୍ମ ତଳେ ମିଳିଲା ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପୂଜିତ ବଳଦେବଙ୍କର ଆଭା ଶ୍ଵେତ ଚନ୍ଦ୍ର ପରି । ତାଙ୍କର ଦେହରେ ନୀଳମେଘ ସଦୃଶ ଲୁଗା ମଧ୍ୟ ଲାଗି କରାଯାଏ । ତାହାଙ୍କୁ ହଳଲଙ୍ଗଳଧାରୀ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଗ୍ର, ଆଶ୍ଵତୋଷ ମଧ୍ୟ । ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ (ଶ୍ରୀବଣ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା) ଦିନ ହେବା ପରେ ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ (ଭାଦ୍ରବ କୃଷ୍ଣ ଅଷ୍ଟମୀ)ରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର (କୃଷ୍ଣଙ୍କର) ଜନ୍ମ ଦିନ ପାଳନ କରାଯାଏ । ସବୁଠାରୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଜଗନ୍ନାଥ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜନ୍ମ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଖାଆନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସେଦିନ ଯେଉଁ ଭୋଗ ଲାଗି ହୁଏ ।

ବୁଦ୍ଧାବତାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କୁହାଯାଇଛି, ଯଜ୍ଞବିଧିରେ ପଶୁନାଶ ହେଉଥିବାରୁ ତୁମେ ଯଜ୍ଞ କର୍ମକୁ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲ । ଯେଣୁ କରି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ଵରୂପ ହୋଇ ତୁମେ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଅଛି, ତେଣୁ ଯଜ୍ଞବିଧିରେ ହେଉଥିବା ପଶୁଘାତକୁ ନିନ୍ଦାକରି କର୍ମମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କଲ ଏବଂ ଜଗତକୁ

ଦୟା ସହିତ ଚିତ୍ତ ଦେଖାଇ କହିଲ, ‘ହେ ପ୍ରାଣୀମାନେ, ଆତ୍ମା ହିଁସା କଲେ ନାଶ ଯିବ’ । ଏମନ୍ତ ବୋଧ ଜ୍ଞାନଦାତା ଶରୀରକୁ ଧରି ତୁମେ ଜଗତକୁ ଅଜ୍ଞାନ ଭାବରୁ ପାରି କର ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧାବତାର ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । କେହି କେହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ବୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଆରୋପ କରନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ଗବେଷକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ସହିତ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରାର ସଂପର୍କ ରହିଛି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧାବତାର କରିବା ପାଇଁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ ରଖି ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ଘଟଣା କେବେ, କାହାଦ୍ୱାରା ଘଟିଲା ବା ତାହା ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଘଟିଲା, ତାହା କହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏ ବାବଦରେ ଅଧିକ ଗବେଷଣା ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ଏପରି ବ୍ୟାପକ ଯେ, ତାହା ଭାରତରେ ସମସ୍ତ ସଂସ୍କୃତିର ସମନ୍ୱୟ ହୋଇପାରିଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧମାନେ ବୁଦ୍ଧ, ଜୈନମାନେ ଜିନ, ତାନ୍ତ୍ରିକମାନେ ଦକ୍ଷିଣକାଳିକା, ଶୈବମାନେ ଭୈରବ, ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବିଷ୍ଣୁ, ଗାଣପତ୍ୟମାନେ ଗଣପତି, ସୌରମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି କହି ନିଜ ନିଜର ଗୋଷ୍ଠୀର ଦେବତାଙ୍କ ସହିତ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଜଗନ୍ନାଥ ସବୁ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତିରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

କଳକି ଶରୀର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କୁହାଯାଇଛି, ତୁମେ କଳକି ଶରୀର ଧାରଣ କରି ଜଗତକୁ ନିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ, ମୈତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବା ପାପୀ ପ୍ରାଣୀ ସମୂହ ନିଧନାର୍ଥେ ଧୂମକେତୁ ବା ଉଲ୍ଲୁକା ପ୍ରାୟ କରାଳ କରବାଳ ଯେ ଖଡ୍ଗ, ତାହାକୁ ଧରିଲ । ହେ ଜଗଦୀଶ, ତୁମର ଏହି ରୂପ ଧ୍ୟାନକଳା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସଂସାର ଭୟରୁ ପାରି କର ।

କଳକି ରୂପ ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର ଉଭୟଙ୍କୁ ସମନ୍ୱିତ କରାଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଧଳା ଘୋଡ଼ାରେ ଓ ବଳଭଦ୍ର କଳାଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ମୈତ୍ର ସଂହାର କରିବେ ବୋଲି ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିମାନେ ଧାରଣା ଦେଇଛନ୍ତି । ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥରେ ଧଳାଘୋଡ଼ା ଓ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ରଥରେ କଳାଘୋଡ଼ା ମଧ୍ୟ ଯୋଡ଼ା ଯାଉଛି । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମହାକାଳ ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇ ସୃଷ୍ଟି ସଂହାର କାଳରେ ସେ ଭୟଙ୍କର ରୂପ ଧାରଣ କରିବେ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଶେଷରେ ଜୟଦେବ କହୁଛନ୍ତି, ହେ ବୈଷ୍ଣବମାନେ, ଶୁଣ, ଜୟଦେବର ଏ ବଚନ ସମସ୍ତ କବିତ୍ୱ ବଚନ ମାନଙ୍କରେ

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟଇ । ତାହା ସୁଖଦ, ମୋକ୍ଷ ଦିଏ । ଶୁଭଦ ଶୁଭକର୍ମ ମାନ ଦିଏ । ଅଶୁଭ ନାଶ କରେ । ପୁଣି ତାହା ଭବ ଯେ ଜନ୍ମ, ତହିଁର ସାର ଯେ ଜ୍ଞାନ, ତାହା ଦିଏ । ଏମନ୍ତ ହରି ଯେ କେଶବ ଦଶପ୍ରକାର ରୂପ ଧରିଲେ, ତାହାକୁ ଧ୍ୟାନ ଶ୍ରବଣାନୁସ୍ମରଣେ ଯମାଦି ଭୟରୁ ପ୍ରାଣୀମାନେ ପାର ହୁଅନ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୀତଟି ଯାହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ତହିଁରେ କୁହାଯାଇଛି –

ହେ ହରେ । ତୁମେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ କମଳ ମଧ୍ୟେ ଆଶ୍ରୟ କରି ଚତୁଃବର୍ଗ ଦାତା ହୋଇ ବସିଛ । କର୍ଣ୍ଣରେ କୁଣ୍ଡଳ ଧାରଣ କରିଛ । ଦେହରେ ଗଳାଠାରୁ ଚରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣ୍ଡଳାକାର ଲଳିତ ରମଣୀୟ ମନୋହର ବନମାଳ ମାନ ଲମ୍ବିଛି । ଏମନ୍ତ ରୂପରେ ତୁମେ ଜଗତର ପାତକ ନାଶ କରୁଛ ।

ଦିନମଣି ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାହାର ମଣ୍ଡଳକୁ ତୁମେ ଅଳଙ୍କାର ରୂପେ ମଣ୍ଡନ କରିଛ । ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟେ ପଦ୍ମାସନ ହୋଇ ହିରଣ୍ମୟ ଦେହରେ ନାନା ଅଳଙ୍କାର ଭୂଷିତ ଖଞ୍ଜ ତକୁ ଧରି ସେହି ମଣ୍ଡଳକୁ ଶୋଭା କରାଇ ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶ କରି ତ୍ରେଲୋକ୍ୟ ମଣ୍ଡଳକୁ ମଣ୍ଡନ କରୁଛ । ଏମନ୍ତ ରୂପକୁ ଯେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ତୁମେ ଭବ ଯେ ସଂସାର ଖଣ୍ଡନ କର । ମୁନିଜନମାନଙ୍କର ମନ ତୁମର ପାଦପଦ୍ମାମୃତ ସରୋବରରେ ହଂସ ପ୍ରାୟ ହୋଇ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଅଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପରମହଂସ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି ।

ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ଏହି ଯେ, ଏହି ଗୀତଟି ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ଧ୍ୟାନର ଅନୁସରଣରେ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ଧ୍ୟାନରେ କୁହାଯାଇଛି ।

ଧେୟଃ ସଦା ସବିତୃମଣ୍ଡଳମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ

ନାରାୟଣଃ ସରସିଜାସନସନ୍ନିବିଷ୍ଠଃ ।

କେୟୂରବାନ୍ ମକରକୁଣ୍ଡଳବାନ୍ କିରୀଟୀ

ହାରୀ ହିରଣ୍ମୟବପୁଃ ପୃତଶଂଖଚକ୍ରଃ ॥

ସେହି ପରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି, ‘ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥିତତତ୍ ଗତେନ ମନସା ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯଂ ଯୋଗିନଃ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଯୋଗୀମାନେ ଧ୍ୟାନରେ ସେହି ରୂପକୁ କେବଳ ଦେଖିପାରନ୍ତି । ସେହି ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ପରମହଂସ କୁହାଯାଏ, ଯାହାଙ୍କର ଧ୍ୟାନରେ ପ୍ରଭୁ ଦିଶନ୍ତି ।

ପୁନଶ୍ଚ ତୁମେ ଦିନେଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶକ । ପଦ୍ମବନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଯେପରି ବିକଶିତ ହୁଏ, ସେହିପରି ଉଦିତ ହେଲେ, ବ୍ୟାକୁଳ ଅନ୍ଧକାର ଭୟ ନାଶ ହୁଏ । ଆପଣ

ଯଦୁକୁଳରେ ଜନ୍ମହୋଇ ଜନ୍ମମରଣ, ଅହଙ୍କାର, ମମତା,
ମିଥ୍ୟାଜ୍ଞାନ, ଭୟ, ବ୍ୟାକୁଳ ଇତ୍ୟାଦି ସକାଳ ଦୁଃଖ ନାଶ କଲ ।
ଆପଣ ଯେପରି କାଳୀୟକୁ ଦଂଶନ କଲ, ସେପରି ପ୍ରାଣୀ
ଆପଣଙ୍କର ପଦାରବିନ୍ଦରେ ଶରଣ ନେଲେ, ତାହାର ମରଣରୂପ
କାଳକୁ ଆପଣ ଗଞ୍ଜନ କରନ୍ତି ।

ଆପଣ ଯେପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପେ ମଧୁଦୈତ୍ୟ,
ମୁରଦୈତ୍ୟ ନରକାସୁରକୁ ନାଶ କଲ, ହେ ଗରୁଡ଼ାସନ, ତୁମର
ଶରଣଗଲା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମଧୁ ଯେ ସଂସାର ମୋହ ରସ,
ତାହାକୁ ବିନାଶ କର । ଆପଣ ଅସାଧୁ ମାନଙ୍କୁ କ୍ଷୟ କରି
ସାଧୁ ମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ସପ୍ତଲୋକ ପ୍ରଦାନ କର ।

ହେ ନିର୍ଲୋପ ସ୍ୱପ୍ନକାଶ, ପରମାନନ୍ଦ ରୂପ, ତୁମର
ଲୋଚନକୁ ଯେ ଚାହାନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ବାସନାରୂପ
ସଂସାର ଦଳ ଯାହାକି ଜଡ଼, ତାହା ନାଶ ହୁଏ । ତାହା ଜନ୍ମ
ମରଣାଦି ଦୁଃଖ ମୋଚନ କରେ । ଦୁଃଖ ବନ୍ଧନ କର୍ମସଂସାରରୁ
ମୁକ୍ତ କରେ । ତୁମେ ବନ ଯେ ଜଳ, ତାହାର ଭବନ ଯେ
ଗୃହକାର, ସମୁଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ତଟ ରୂପେ ଆବୋରିଛ । ଜଳରୂପେ
ପୂରି ପୃଥିବୀ ରୂପେ ଧରିଛ । ଏଣୁକରି ଆପଣ ଆଦି
ନାରାୟଣ ।

ଜନକସୁତା ଯେ ବ୍ରହ୍ମା, ତାହାର ସୁତ ଯେ ଜୀବନ
(ଜୀବ), ତାହାର ଆକୃତି ଯେ ମାୟା, ସେ ମାୟାକୁ ମହଦ୍,
ବୁଦ୍ଧି, ଅହଙ୍କାର, ମନ, ପବନ, ସମୀରଣ, ତେଜ, ଜଳ
ପୃଥିବୀ, ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ ଇତ୍ୟାଦି ମାନଙ୍କରେ
କରି ମାୟାକୁ ବେଗ କରି ତାହାକୁ ବନ୍ଧିଛ । ତୁମେ ମାୟା ଭୂଷଣ
ଏବଂ ଅଜିତ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ତୁମକୁ ଶରଣଗଲା ପ୍ରାଣୀ ମାନଙ୍କର
ଦୃଷ୍ଟି ଯେ କାଳ, ତାହାକୁ ତୁମେ ନାଶ କରି ପରମ ସୁଖ ଦିଅ ।
ଧର୍ମାର୍ଥ କାମ ରସ ଏଥେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ଯେଉଁ ବିଷୟାରସ,
ସେ ରସକୁ ଯିଏ ପ୍ରମାଣ କରଇ, ସେ ତୁମେ । ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର
ଶିର ଯେ ମନ, ସେ ମନକୁ ମାୟାରେ ଠକଇ ଯେ ସେ
ଦଶକଣ୍ଠ । ଆପଣ ମାୟାଧୀଶ, ତେଣୁ ମାୟା ଆପଣଙ୍କର
ଅଧୀନ ।

ହେ ଦେବ, ତୁମେ ଅଭିନବ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବପ୍ରକାରେ
ନିତ୍ୟନୂତନ । ଭକ୍ତ ପ୍ରତିପାଳନ ରୂପ ହୋଇ ଭକ୍ତକୁ ସନ୍ତୋଷ
କର । ତୁମେ ନବ ଜଳଧର । ଏ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁ ନବ
ପ୍ରକାର ଜଳଧର ଅଛି, ଯଥା ଲବଣ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସୁରା, ସର୍ପି, ଦଧି,
ଦୁରଧ, ସ୍ୱାଦୁ, ଜଳ, କାରୁଣ୍ୟଜଳ (ଗଂଗା) ଏତେକ ଜଳଧିକୁ
ତୁମେ କୂର୍ମରୂପ ହୋଇ ଧାରଣ କରିଛ । ତୁମେ ସୁନ୍ଦର,
ମାୟାଜିତ, ଜଗନ୍ନୋହନ । ତୁମେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କାଳରେ

ମନ୍ଦରକୁ ଧାରଣ କରିଛ । ତୁମେ ଶ୍ରୀ ଯେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତାଙ୍କର
ମୁଖତନ୍ତ୍ର ଚକୋର । ଚକୋର ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଚାହିଁ ଜିଏଁ,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେପରି ତୁମର ମୁଖତନ୍ତ୍ରକୁ ଚାହିଁ ଜୀବନ ବନ୍ଧନ କରନ୍ତି ।
କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ :-

ପଦ୍ମାପୟୋଧରତଟୀପରିରମ୍ଭଲଗ୍ନ-
କାଶ୍ମୀରମୁଦ୍ରିତମୁରୋ ମଧୁସୂଦନସ୍ୟ
ବ୍ୟକ୍ତାନ୍ତୁରାଗମିବ ଖେଳଦନଙ୍ଗଖେଦ-
ସ୍ନେହାମ୍ବୁପୁରମନୁପୁରୟତୁ ପ୍ରିୟଂ ବଃ (୧/୧୦)

ଏହାର ଓଡ଼ିଆ ଅର୍ଥ ହେଲା:-

ରମାବଦନ ବିଧୁକୁ ଚକୋର କି ଜାଣି
ପଦ୍ମାପୟୋଧର ତଟ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି
ଦୃଢ଼ୟକୁଳୁମାଳିତେ ପ୍ରମୋଦ ମୁରାରି
ମନ ଅନୁରାଗ କିଏ ହୋଇଛି ବାହାର
କାମଖେଦ କଳେବର ପୁରେ ସ୍ନେହନୀର

ଶେଷରେ ଜୟଦେବ କବି କହୁଛନ୍ତି, ହେ
ବୈଷ୍ଣବଜନମାନେ, ତୁମେ ଏ ଗୀତ ଶୁଣ । ଏହା ପରମହର୍ଷ
କରେ, ସକଳ ଦୁଃଖକୁ ଖଣ୍ଡନ କରେ, ମଙ୍ଗଳ କରେ, ଅମଙ୍ଗଳ
ନାଶ କରେ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଟେ । ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ଏହା ଅନ୍ତଃକରଣକୁ
ନିର୍ମଳ କରେ ।

ପୁଣି ଗୀତ ୩ରେ କହୁଛନ୍ତି, ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା
କିପରି ? ସେ ହରି, ହରଣଶୀଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ଶରଣାଗତ
ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଆର୍ତ୍ତ ହରଣ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନାମ ହରି ।
ସେ ଲିଙ୍ଗ ଯେ ଦେହ, ତାହାର କାରଣ ଯେ କର୍ମ, ଏ ଦୁଇ
ପଦକୁ ଯେ ହରଣ କରନ୍ତି, ସେ ହରି । ସେ ହରି ବଡ଼ ଦୟାଳୁ ।
ସ୍ଥାବର, ଜଂଗମ, କୀଟ ପତଙ୍ଗ - ଏମାନଙ୍କର ଅବିଦ୍ୟା ନାଶ
କରି ଆନନ୍ଦ କୈବଲ୍ୟ ମୋକ୍ଷ ଦେବା ଅର୍ଥରେ ସେ କାମକ୍ରୀଡ଼ା
ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ଏ ଭୂମିରେ ସ୍ଥାବରାଦି ଯେତେ ଜୀବ
ହେତୁମାନେ ବସିଛନ୍ତି, ସେ ଦେହମାନଙ୍କର ଅତି ସୁସ୍ଥ ମନୋମୟ
ଆତ୍ମାରୂପ ହୋଇ, ତହିଁରେ ବିହାର କରି କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଛନ୍ତି ।
ଯୁବତୀ ଜନ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କ୍ରୀଡ଼ା
କରୁଛନ୍ତି । ସେ ହରି ବିରହୀ ଜନ ମାନଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାର,
ମଧ୍ୟେ ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରୀ ତାହାଙ୍କର ଦୂରରେ ଥାନ୍ତି ।
ବୈଷ୍ଣବ ଜନମାନଙ୍କର ସମୀପରେ ଥାଆନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱଭକ୍ତ
ଜନମାନଙ୍କର ସମୀପରେ ଥାନ୍ତି ।

ଗୀତ ୪ରେ କହୁଛନ୍ତି, ସେହି ହରିର କ୍ରୀଡ଼ା
ରସକେଳିରେ ଧର୍ମାଦି ଚତୁର୍ବର୍ଗ ପୁରି ରହିଛି । ସେହି ହରି ଆତ୍ମ
ସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ସଂସାରକୁ ବିଷୟ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ମୋହ କରାଉଛନ୍ତି ।

ସେ ହରି ସ୍ୱଭାବେ ନିର୍ଲେପ, ନିରଞ୍ଜନ, ତଥାପି ସଂସାରୀମାନଙ୍କୁ ତାରିବା ନିମନ୍ତେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଛନ୍ତି । ସେ ହରି ଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ, ନୀଳକଳେବର ପୀତ ବସନ ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଗଳାରେ ବନମାଳା ଲମ୍ବିଛି । କ୍ରୀଡ଼ା ଚଞ୍ଚଳ କରି ତାଙ୍କର ମଣିମୟ ମକରାକୃତି କୁଣ୍ଡଳ କର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡିତ କରିଛି । ସେ ଅଳ୍ପହାସ ଯୁକ୍ତ ମୁଖ କରି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ରମଣ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଜୟଦେବ କବି କହୁଛନ୍ତି, ହେ ବୈଷ୍ଣବ ଜନମାନେ, ଶୁଣ, ତୁମେମାନେ ଯେବେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଗୀତଗାନ କଳାରେ କୁଶଳୀ ହେବାକୁ ବିଚାରିବ, ତେବେ ଏ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସ କର । ଯେବେ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ ଯୋଗ ଭଜିବ, ତେବେ ଏଥେଁ ପାଇବ, ଯେବେ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇବ, ତ ଏଥେଁ ପାଇବ । ଯେବେ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ଜାଣିବ, ତ ଏ ଅଭ୍ୟାସ କର । ଯେବେ କାବ୍ୟରସ ଜାଣିବ, ତ ଏ ଅଭ୍ୟାସ କର । ଏମନ୍ତ ବାଞ୍ଛା ଯେଉଁ ଜୟଦେବ କବିଙ୍କର ବଚନରେ ଅଛି, ସେ ଜୟଦେବ କୃଷ୍ଣର ଏକ ଆତ୍ମା ଅଟେ । ତାହାଙ୍କର ଗୀତରେ ସୁବୁଦ୍ଧି ଲୋକମାନେ ସାନନ୍ଦ ହୋଇ ପରିଶୋଧନ କରି ସବୁ ପାଇବେ ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏହି ଶ୍ଳୋକଟି ତଳେ ଦିଆଗଲା ।

ଯଦ୍ ଗାନ୍ଧର୍ବ କଳାସୁ କୌଶଳମନ୍ତୁ
ଧ୍ୟାନଞ୍ଚ ଯଦ୍ ବୈଷ୍ଣବଂ
ଯଦ୍ ଶୃଙ୍ଗାରବିବେକତତ୍ତ୍ୱମପି ଯଦ୍
କାବ୍ୟେଷୁ ଲୀଳାୟିତମ୍
ତସ୍ମିନ୍ ଜୟଦେବପଣ୍ଡିତକବେଃ
କୃଷ୍ଣେକତାନାମ୍ନଃ
ସାନନ୍ଦାଃ - ପରିଶୋଧୟନ୍ତୁ ସୁଧୟଃ
ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦଃ (୧୨/୧୨)

ଅତଏବ ଜୟଦେବ କବି ଜଗନ୍ନାଥପ୍ରାଣ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ପୁରୀ ରହଣିକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଶ୍ରୀନିମାକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରାଧାବଲ୍ଲଭ ମଠରେ ରହି ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ରଚନା କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ନିମାକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣ ଭାବରେ ବଳଦେବଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ଭାବରେ ଏବଂ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଭାବରେ ବନ୍ଦନା କରିବାରୁ ଜୟଦେବ କୃଷ୍ଣଗତ ପ୍ରାଣ ବୋଲି କହି ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ପରିସମାପ୍ତି କଲେ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ଶୁକ୍ଳ କୃଷ୍ଣର ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ରାଧାମାଧବଙ୍କର ମିଳିତ ତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଜୟଦେବ ତାଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦରେ ‘ରାଧାମାଧବଯୋଃ’ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଲେ । ସେହି ସମୟରୁ

ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତିର ପରିକଳ୍ପନା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ (ନାରାୟଣ) ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଲେ । ଦଶାବତାର ଷୋଡ଼ଶରେ ‘ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ହରେ’ ପଦ ଯୋଡ଼ି ଜୟଦେବ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ସମନ୍ୱିତ କରିଦେଲେ । ସେ ପଦ୍ମାପତି ପଦ୍ମାଙ୍କର ମୁଖ ଦର୍ଶନ ଲାଳସୀ ଇତ୍ୟାଦି ପଦମାନ ଯୋଡ଼ି ପଦ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ନାରାୟଣଙ୍କର ରସସିଦ୍ଧ ସ୍ନେହକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ଶ୍ରୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏତେ ପ୍ରିୟ ହେଲା ଯେ, ମହାପ୍ରଭୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ନ ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କୁ ନିଦ ଆସିଲାନି । ଫଳରେ ମନ୍ଦିରରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସେବା ସହିତ, ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଖଣ୍ଡୁଆ ପାଟରେ ମହାପ୍ରଭୁ ବଡ଼ଶୃଙ୍ଗାର ବେଶରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହେଲେ । ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥରେ କୁହାଯାଇପାରେ, ଜଗନ୍ନାଥପ୍ରାଣ ଜୟଦେବ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖି ପାରିଛନ୍ତି ।

ପରୀକ୍ଷା ନିୟନ୍ତ୍ରକ
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ପୁରୀ

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସୂଚୀ

୧. ଶ୍ରୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ (ଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ର ଟୀକା), ସଂସ୍କୃତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ, ଓଡ଼ିଶା - ୧୯୯୬
୨. ସନ୍ତ ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟ - ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୨
୩. ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ - ବାବାଜି ଚୈତନ୍ୟ ଚରଣ ଦାସ
୪. ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ - ପଣ୍ଡିତ ହରିହର ମିଶ୍ର
୫. ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତ ଚରିତମାଳା - ଡଃ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଏସ୍.ବି.ପବ୍ଲିକେଶନ, କଟକ
୬. ଅତିବଡ଼ି - ଅତିବଡ଼ି ସ୍ମୃତି କମିଟି, ପୁରୀ - ୨୦୦୩
୭. ବିଶ୍ୱ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ମିଳନୀ ସ୍ମାରକୀ ଗ୍ରନ୍ଥ - ୧୯୯୨
୮. ଉତ୍କଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ - ମେ ୧୯୯୨, ଭୁବ୍ ୨୦୦୦
୯. Dr. R.N. Panda & G.C. Panda Contribution of Orissa to Sanskrit Literature - 1994.

ମହାପ୍ରସାଦର ମହାନତା

ଡକ୍ଟର ଉମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଚିହ୍ନିକା

ଅଧୁନା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଖାଲି ଓଡ଼ିଶା ନୁହେଁ, ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ସହରମାନଙ୍କରେ, ଏପରିକି ସୁଦୂର ବିଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି । ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଏକ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ତଥା ଏକ ସ୍ବାଗତଯୋଗ୍ୟ ପଦକ୍ଷେପ । ପାପ କଲୁଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲିଯୁଗର ସାମ୍ବାରିକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ସମୟ ଏହିଭଳି ପବିତ୍ର ପୀଠମାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଅତିବାହିତ କରିବା ଯେକୌଣସି ସମାଜ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ । ମାନବବାଦର ପ୍ରତୀକ ସାମ୍ୟ, ମୈତ୍ରୀ, ଶାନ୍ତି, ଅହିଂସା, ଜୀବେଦୟାର ପ୍ରତୀକ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଓ ତାଙ୍କରି ସାନିଧ୍ୟରେ ମାନବ ସମାଜ ଅହରହ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇଯାଉ, ଏହା ଅତି ଅନନ୍ଦର ବିଷୟ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ‘ବସୁଧେବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍’ ନୀତି ଅନୁସରଣରେ ବ୍ରତୀ ହେଉ, ଏହାହିଁ ସମସ୍ତେ କାମନା କରନ୍ତି । ଝଡ଼ଝଟାମୟ ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଅସଦ୍‌ଭାବ, ପରଶ୍ରୀକାତରତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୌତିକ ବସ୍ତୁବାଦୀ ଜଗତରେ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ହେଉଛି ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି । ମାନବ ସମାଜ କ୍ରମଶଃ ଏହି ସତ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁଛି । ଏହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ମଣିଷ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରଟିଏ ନିର୍ମାଣ କରି ସହଜରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଓ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାହୀନ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି । ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ପାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରସାଦକୁ ମହାପ୍ରସାଦ କୁହାଯାଏ । ସେବନ କଲେ ମହାନ ପ୍ରସନ୍ନତା ସଂପାଦନ କରୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ ମହାପ୍ରସାଦ କୁହାଯାଏ । ଏହା ସ୍ୱର୍ଗଦୋଷ ରହିତ ଓ ସ୍ଥାନ, କାଳ, ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ । ମନୁଷ୍ୟର ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ସହିତ ଏହା ମହାପାପ ଖଣ୍ଡନକାରୀ । ମହାର୍ଘ ସଂପର୍କିୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ମହାର୍ଘ । ଏହାର ସେବନ ବ୍ୟତୀତ ଆତ୍ମାଣରେ ମାନସ ପାପ, ଦର୍ଶନରେ ଦୃଷ୍ଟିଜାତ ପାପ ତଥା ସ୍ୱର୍ଗରେ ଶ୍ରବଣଜାତ ପାପ ଓ ମିଥ୍ୟା

କଥନଜନିତ ପାପ କ୍ଷୟ ହୁଏ । ମହାପ୍ରସାଦର ଅନ୍ୟ କେତେକ ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ ଶବ୍ଦ ରହିଅଛି, ଯଥା - ନିର୍ମାଲ୍ୟ, କୈବଲ୍ୟ, ଅବତ୍ତା ଓ ମାହାର୍ଘ । ମହାପ୍ରସାଦକୁ ଶୁଖାଇ ଦେଲେ କିମ୍ବା କୁଡୁଆରେ ଲାଗିଥିବା ଅନ୍ନ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଗଲେ ନିର୍ମାଲ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ସ୍ନାନ ପରେ ଦୈନିକ ନିର୍ମାଲ୍ୟ ସେବନ କରି ଆପଣାକୁ କୃତାର୍ଥ ବୋଧ କରନ୍ତି । ଭାବ ସହକାରେ ଅଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ଗ୍ରହଣ ଯୋଗ୍ୟ ମହାପ୍ରସାଦକୁ କୈବଲ୍ୟ କୁହାଯାଏ । କୈବଲ୍ୟକୁ ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ କଣିକାଏ ପାଇବାକୁ ହୁଏ । ଅବତ୍ତା ଓ ମହାପ୍ରସାଦ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ ଶବ୍ଦ । ଯାହାକୁ କେହି ବାଢ଼ି କରି ଦିଏ ନାହିଁ ତାହା ଅବତ୍ତା, ଅପଭ୍ରଂଶରେ ଅଭତ୍ତା । ମନ ମୁତାବକ ମୂଳପାତ୍ରରୁ ପେଟପୁରା ଖାଇବାକୁ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କୁହାଯାଏ । ମହାପ୍ରସାଦ ଖିଆ ଯାଏ ନାହିଁ, ସେବା କରାଯାଏ । ଜୈନ ଧର୍ମର ‘କେବଳୀ’ ଭାବ ଯେପରି ଏଥିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ, ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ନିର୍ବାଣ ମଧ୍ୟ ‘ଏକାଭାବ’ରେ ନାମାନ୍ତରିତ । ଏହି ନିର୍ବାଣ ଲାଭ ଓ କୈବଲ୍ୟ ଲାଭ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ‘ଅନ୍ନ’ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ । ଏଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାଙ୍କର ମହାପ୍ରସାଦ ଅଭିନ୍ନ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦକୁ ଭକ୍ତ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଗାଇଛନ୍ତି - ‘ଦର୍ଶନ ତେଣିକି ଥାଉ କୈବଲ୍ୟେ ମୁକତ’ । ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ମୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚାଯିତ । ଏଥିପାଇଁ କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ‘କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ’ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବନ୍ଦନା କରିବା ଅବସରରେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

ମୁକ୍ତି ଦେବା ଗୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି ଯୁକ୍ତାକ୍ଷରେ

ବୈଷ୍ଣବ ବିହୁନେ କେହୁ ଜାଣିବ ସଂସାରେ । (୧ମ ଛାନ୍ଦ)

ମହାପ୍ରସାଦ ଏବଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଯୁକ୍ତାକ୍ଷର ‘ନ୍ନ’ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ ହେଉଛି ‘ଅନ୍ନ’ । ଏହି ଅନ୍ନ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମର ସ୍ୱରୂପ । ଅନ୍ନକୁ ଅନ୍ନବ୍ରହ୍ମ କୁହାଯାଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ, ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଅନ୍ନବ୍ରହ୍ମ, ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଠାରୁ ଅନ୍ନବ୍ରହ୍ମ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ୟତିରେକେ ଜୀବ ଶବ୍ଦରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଅନ୍ନ ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମକୁ

ଚିହ୍ନାଙ୍କବାକୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଥାଏ । ନାମ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ନାମୀଙ୍କୁ ଜାଣିହୁଏ, ଜୀବନ ରହିଲେ ସେହିପରି ଜୀବ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରେ । ଜୀବନ ପାଇଁ ଅନୁବ୍ରହ୍ମ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଏଥିପାଇଁ ଭାଗବତରେ କୁହାଯାଇଅଛି - ‘ଅନୁ ବିହୁନେ ହଂସହାନି, ଯୋଗ ସାଧୁବି କାହା ଘେନି ।’ ଅନୁ ହେଉଛି ଜୀବନ ଧାରଣର ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭୋଜନ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାର ନିମ୍ନ ଶ୍ଳୋକଟିକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଭୋଜନ ସାମଗ୍ରୀକୁ ବ୍ରହ୍ମାର୍ପିତ କଲାପରେ ଭୋଜନ କରିଥାନ୍ତି -

ବ୍ରହ୍ମାର୍ପଣ ବ୍ରହ୍ମହବିବ୍ରହ୍ମାଗ୍ନୌ ବ୍ରହ୍ମଣା ହୁତମ୍

ବ୍ରହ୍ମେବ ତେନ ଗତବ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମକର୍ମସମାଧିନା । (୪ର୍ଥ.୨୪)

ଅର୍ଥାତ୍-ଯାହାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ ସେ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ-ସର୍ବତଃ ପାଣିପାଦଂ ତତ୍ (୧୩.୧୩), ଭୋଜନ ପଦାର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମ (ଅନୁବ୍ରହ୍ମ)- ‘ଅହମେବାଜ୍ୟମ୍’ (୯.୧୬), ଭୋଜନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମରୂପ- ‘ମମୈବାଂଶୋ ଜୀବଲୋକେ’ (୧୫.୬), ଜଠରାଗ୍ନି ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ, ‘ଅହଂ ବୈଶ୍ୱାନରଃ ଭୂତ୍ୱା’ ୧୫/୧୪, ଭୋଜନ କ୍ରିୟା କରୁଥିବା ଜଠରାଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ଦେବା କ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ- ‘ଅହଂ ହୁତମ୍’ (୯.୧୬) । ଏହିପରି ଭାବରେ ଭୋଜନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମ ଉପଲବ୍ଧ କରେ - ‘ଯଜ୍ଞଶିଷ୍ଟାମୃତଭୁକ୍ତୋ ଯାତି ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍’ (୪.୩୧) । ସୁତରାଂ ଅନୁ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ । ଗୀତାରେ ଏହା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଅଛି ଯେ -

ଅନ୍ନାଭବତି ଭୂତାନି ପର୍ଜନ୍ୟାଦନ୍ନସମ୍ଭବଃ

ଯଜ୍ଞାଭବତି ପର୍ଜନ୍ୟୋ ଯଜ୍ଞକର୍ମସମୁଭବଃ (୩.୧୪)

ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୀର ଯାହା ଖାଦ୍ୟ, ତାହା ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଶରୀରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ରକ୍ଷଣ ଓ ପୁଷ୍ଟିସାଧନ ହୋଇଥାଏ । ଜରାଯୁଜ (ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ), ଉଭିଜ (ବୃକ୍ଷାଦି), ଅଣ୍ଡଜ (ପକ୍ଷୀ, ସର୍ପ ଇତ୍ୟାଦି), ସ୍ପେଦଜ (କୃମି, ଜିଆ ଆଦି) -ଏହି ଚାରି ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀ ଅନୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଅନୁଦ୍ୱାରା ବଞ୍ଚି ରହିଥାନ୍ତି । ଅନୁରୁ ଶରୀରରେ ରକ୍ତ, ରକ୍ତରୁ ଶୁକ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହି ଶୁକ୍ର ବା ବ୍ରହ୍ମ ବିନ୍ଦୁ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ଅତଏବ ଅନୁବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ମୂଳ କାରଣ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ବିରାଜିତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ନୈବେଦ୍ୟ ପ୍ରସାଦକୁ ଅନୁ ମହାପ୍ରସାଦ କୁହାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ନୈବେଦ୍ୟ କରାଯାଉଥିବା ଅନୁ ପ୍ରସାଦକୁ

ମହାପ୍ରସାଦ କୁହାଯାଏ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ର ସଂସ୍କାର କରା ନ ଯାଇ ଦେବତାଙ୍କୁ କେବଳ ନୈବେଦ୍ୟ କରାଗଲେ ତାହା ଭୋଗ ନାମରେ ନାମିତ ହୁଏ । ପୁଣି ପାରମ୍ପରିକ ବୈଦିକ ରୀତିରେ ଆସନ ଠାରୁ ନୈବେଦ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ରିୟାକ୍ରମ ସଂପାଦନ ପୂର୍ବକ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଦେବତାଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହେଲେ ତାହା ପ୍ରସାଦରେ ପରିଣତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଏହାଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ଏହାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ତଥା ପାକକ୍ରିୟା ପ୍ରଣାଳୀରେ ବହୁ ରୀତି ନୀତି ଅନୁସୂତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ପାଇଁ ରକ୍ଷନ ପଦାର୍ଥ ମହାପ୍ରସାଦ ହେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଷଡ଼ଜ ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଏହାର ଅନୁଦୂର ବିଲୋପ କରାଯାଇ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯାଏ । ଏହି ଷଡ଼ଜ ସଂସ୍କାର ହେଲା - ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବୈଷ୍ଣବାଗ୍ନିରେ ପାଚନ କ୍ରିୟା ସଂପାଦନ, ଶ୍ରୀଯନ୍ତ୍ର ରୂପକ ଠାଆ ମୁରୁଜରେ ନୈବେଦ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାତ୍ରରେ (ବର୍ତ୍ତମାନ ପିତ୍ତଳ ପାତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି) ପରିବେଷଣ, ମନ୍ତ୍ରରାଜ ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ନୃସିଂହ ତାପନୀୟ ପାତାଳ ନୃସିଂହ ମନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରୋକ୍ଷଣ, ଗୋବିନ୍ଦ ଅଷ୍ଟଦଶାକ୍ଷରୀ ଗୋପାଳ ମନ୍ତ୍ରରେ (କ୍ଳାଂ କୃଷ୍ଣାୟ ଗୋବିନ୍ଦାୟ ଗୋପୀଜନବଲ୍ଲଭାୟ ସ୍ୱାହା) ନିବେଦନ, ଭୈରବ ଚକ୍ରର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୈରବୀ ବିମଳାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ ଓ ଅଷ୍ଟ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବୈଷ୍ଣବ (ବିଶ୍ୱକ୍ଷେନ, ଶୁକ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ହନୁମାନ, ନାରଦ, ବୈନତେୟ ଦେବଳ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ)ଙ୍କୁ ଅବଶେଷ ଅନ୍ନବଳି ପ୍ରଦାନ । ଉପରୋକ୍ତ ଛଅଗୋଟି ବିଧିକୁ ଷଡ଼ଜ ସଂସ୍କାର କୁହାଯାଏ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ରକ୍ଷନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରଭାବ ରହିଅଛି । ଦୈନିକ ରକ୍ଷନ ପୂର୍ବରୁ ବୈଷ୍ଣବାଗ୍ନି ସଂସ୍କାର କରାଯାଏ । ଏହି ବୈଷ୍ଣବାଗ୍ନି ସଂସ୍କାର ନବଚକ୍ର ଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ହୋଇଥାଏ । ରୋଷଘର ଚୂଲିର ଛଅ ଗୋଟି ଝିଙ୍କା ଥାଏ । ଏହି ଛଅ ଗୋଟି ଝିଙ୍କା ହେଉଛି ଷଟ୍‌କୋଣାତ୍ମକ ଅଗ୍ନିଯନ୍ତ୍ର । ଏଥିରେ ଥରକରେ ନଅଗୋଟି ହାଣ୍ଡି ବସେ । ଏହି ‘ନଅ’ ହେଉଛି ମହାପ୍ରସାଦର ମହତ୍ତ୍ୱ । ଶାରଦାତିଳକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ‘ମହତ୍ ନବଗୁଣିତମ୍’, ଅର୍ଥାତ୍ ନଅ ବା ନଅର ଗୁଣିତକ ହେଉଛି ମହାପ୍ରସାଦର ଗୌରବ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅନ୍ନରେ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ଆରୋପିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଅନୁ ପ୍ରସାଦର ଷଡ଼ଜ ସଂସ୍କାର ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ତାହା ମହାପ୍ରସାଦରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥାଏ । ଷଡ଼ଜ ସଂସ୍କାର ପୂର୍ବରୁ ଦୈନିକ ନୀତିରେ ସାହାଣମେଲା ଓ ବେଶଲାଗି ହେଲା

ପରେ ରୋଷ ହୋମ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଏହାପରେ ତୁଳିରେ ବୈଷବାଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରାଯାଏ । ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱୟଂ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏହି ରକ୍ଷନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ରୁଦ୍ର ଯାମଳରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି -

**ଯଦନ୍ତଂ ପାତୟେଲ୍ଲକ୍ଷ୍ମୀହରୟେ ପରିବେଷଣମ୍
ତଦୁଚ୍ଛିଷ୍ଟଂ ହରେତୁକ୍ତା କଃ ସଂସରତି ପାର୍ବତି ।**

ମା' ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସ୍ୱହସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସାଦ ବିଷ୍ଣୁ ଭୋଜନ କରନ୍ତି - 'ତତ୍ରାନ୍ନପାତିକା ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ସ୍ୱୟଂ ଭୋକ୍ତା ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ' (ପଦ୍ମପୁରାଣ) । ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଷଡ଼ଜ ସଂସ୍କାର ପୂର୍ବକ ନୈବେଦ୍ୟ ପରେ କ୍ଷେତ୍ରାଧିଶ୍ୱରୀ ମା' ବିମଳାଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦ ସମର୍ପଣ କରା ଯାଇ ମହାପ୍ରସାଦରେ ପରିଣତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ 'ମାଆ ପ୍ରସାଦ' ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଉକ୍ତ ମହାପ୍ରସାଦ ବିମଳାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରାଯିବା ସଂପର୍କରେ ଏକ ଚମତ୍କାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ରହିଅଛି । 'ଏକଦା ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସ୍ୱହସ୍ତପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସାଦକୁ ପରମ ପ୍ରେମମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ନାରଦ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ନାରଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ଅଧରାମୃତ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ପାଇବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତେ ପରମ ପ୍ରେମମୟୀ ଶ୍ରୀରାଧା ନାରଦଙ୍କୁ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟାଂଶରୁ କିଛି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ନାରଦ ତାହା ସେବନ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାତରେ ଶ୍ଳୁଶ୍ମରେ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟାନୁର ଗୋଟିଏ କଣିକା ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଏହାପରେ ନାରଦ କୈଳାସପୁରକୁ ଶିବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଗଲେ । କୈଳାସ ପତି ମହାଦେବ ନାରଦଙ୍କ ସହ କଥୋପକଥନ ସମୟରେ ନାରଦଙ୍କ ଶ୍ଳୁଶ୍ମରେ ଲାଗିଥିବା ପ୍ରସାଦ କଣିକା ସଂପର୍କରେ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ । ନାରଦ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମକୁ ଯାଇଥିବା କଥା କହିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଧରାମୃତ ସେବନ କରିବା କଥା କହିଲେ । ଶିବ ସଂଗେ ସଂଗେ ସେହି ପ୍ରସାଦ କଣିକା ନାରଦଙ୍କ ଦାଡ଼ିରୁ ଆଣି ସେବନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ପାର୍ବତୀ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରସାଦ କଣିକାଏ ପାଇବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଅଭିମାନରେ ଧ୍ୟାନରେ ବସି ରହିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କଳି ଯୁଗରେ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମା' ବିମଳା ରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କରି ପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ନୈବେଦ୍ୟ ପରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନୈବେଦ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ମା' ବିମଳାଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ସାରିଲା ପରେ ମହାପ୍ରସାଦରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ଭୈରବୀ ଚକ୍ରରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ ସେବନ କରିବାରେ

ଜାତିଗତ ବିଧି ନିଷେଧ ରହି ନ ଥାଏ । କୁଳାର୍ଣ୍ଣବ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଏଥିପାଇଁ କୁହା ଯାଇଅଛି ଯେ -

**ପ୍ରବୃତ୍ତେ ଭୈରବୀ ଚକ୍ରେ ସର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣାଃ ଦ୍ୱିଜାତୟଃ
ନିବୃତ୍ତେ ଭୈରବୀ ଚକ୍ରେ ସର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣାଃ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍**

ଏହି ପବିତ୍ର ତଥା ଦୁର୍ଲଭ ପ୍ରସାଦ ଯେ କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ମହାପ୍ରାଦରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଏହାକୁ ସେବା କରିବାର ବିଧି ମଧ୍ୟ ରହିଅଛି । ପବିତ୍ର ତଥା ନିର୍ମଳ ମନରେ ଆତ୍ମାଭିମାନ ନ ରଖି ଅକୁଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଇଥାଏ । ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭାବି ଏହାକୁ ଅବମାନନା କରିବା ବା ନଷ୍ଟ କରିବା ପାପ । କୌଣସି ଆସନ, ବିଛଣା କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ବସି ମହାପ୍ରସାଦକୁ ନିମ୍ନତର ସ୍ଥାନରେ ରଖି ସେବନ କରିବା ଶାସ୍ତ୍ର ଗର୍ହିତ । ସେବନ କରି ସାରି ପାଣିରେ କୁଳୁକୁଆ କରିବା ନିଷେଧ । ଇତସ୍ତତଃ ଅପବିତ୍ର, ଅପରିଷ୍କାର ସ୍ଥାନରେ ହସ୍ତ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ନ କରି ମୁଣ୍ଡରେ ବୋଲି ଦେବା କିମ୍ବା କୌଣସି ଛୋଟ ବୃକ୍ଷ ଉପରେ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରିବା ବିଧେୟ । ପବିତ୍ର, ଅପବିତ୍ର, ଶୌଚ, ଅଶୌଚର ତଥା ସ୍ଥାନ, କାଳ, ପାତ୍ରର ଭେଦ ବର୍ଜନୀୟ । ଅପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ରହିଥିଲେ ହେଁ ଏହା ସେ ସ୍ଥାନକୁ ପବିତ୍ର କରାଇଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ପୁରାଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି-

ବେଶ୍ୟାଲୟଗତଂ ତଦ୍ଧି ନିର୍ମାଲ୍ୟଂ ପତିତାଦୟଃ

ସ୍ୱଶତ୍ୟନ୍ତଂ ନ ଦୃଷ୍ଟଂ ତଦ୍ ଯଥା ବିଷ୍ଣୁସ୍ତଥୈବ ତତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟତିରେକ ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଅନ୍ନପ୍ରସାଦ ରକ୍ଷନ କରାଯାଇ ମହାପ୍ରସାଦ ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇ ବିକ୍ରୟ କରାଯାଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟତିରେକ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁଠାରେ ଅନ୍ନ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନୈବେଦ୍ୟ କରାଯାଉଛି, ତାହାକୁ ମହାପ୍ରସାଦ କୁହାଯିବା ଅମୂଳକ । ତାହା କେବଳ ପ୍ରସାଦ ପଦବାଚ୍ୟ । କାରଣ ପୁରୀ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୀଠରେ ମହାପ୍ରସାଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ଅନ୍ନ ଭୋଗ ବା ଅନ୍ନପ୍ରସାଦ କହିବା ସମୀଚୀନ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଅନନ୍ୟ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମନ୍ଦିର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏଣୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଥିବା ଅନ୍ନ ଭୋଗକୁ କେବଳ ଅନ୍ନ ଭୋଗ ବା ଅନ୍ନ ପ୍ରସାଦ କହିବା ହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ତାହାକୁ ମହାପ୍ରସାଦ କହିବା ଅଶାସ୍ତ୍ରୀୟ । ଭକ୍ତିକତାର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ମହାପ୍ରସାଦ ଜ୍ଞାନରେ ତାହା ସେବନ କରାଯାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ତାହାକୁ କର୍ତ୍ତ୍ତ୍ୱିନ୍ କାଳେ ମହାପ୍ରସାଦ

କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତାହା କେବେ ହେଲେ ନିର୍ମାଳ୍ୟ ମାହାର୍ଜି ବା କୈବଲ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ମହାପ୍ରସାଦର ଅନନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ । ଭକ୍ତମାନେ ଏହି ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ୱୟଂ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି ବୋଲି କପିଳ ସଂହିତାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି -

ଜଗନ୍ନାଥୋ ଯଥା ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନାନୁକ୍ତିଦୋଧୁବଂ
ତଥୈବ ମୁକ୍ତିଦଂ ହ୍ୟନ୍ତଃ ଜଗନ୍ନାଥସ୍ୟ ଭୋ ଦ୍ୱିଜାଃ
ପୁଣି ମଧ୍ୟ - ସତ୍ୟଂ ସତ୍ୟଂ ପୁନଃ ସତ୍ୟଂ ସତ୍ୟମେବ ସୁନିଶ୍ଚିତଂ
ଭକ୍ତ୍ୟା ସମାନ୍ତଃ ଭୁକ୍ତା ବୁ ସାନ୍ନିଧ୍ୟଂ ମମ ଗଚ୍ଛତି ।
- ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଯୋଗେଶ୍ୱର

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗାଳି ଦିଆ ଯାଇପାରେ, ନିନ୍ଦା କରା ଯାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ମହାପ୍ରସାଦକୁ ନୁହେଁ । ଏହି ମହାପ୍ରସାଦ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । ଅନ୍ନ, ଡାଲି, ବେସର, ଶାଗ, ପିତା, ଖଟା ଆଦିକୁ ସଂଖୁଡ଼ି ମହାପ୍ରସାଦ ଓ ଗଜା, ଖଜା, ଝିଲ୍ଲି, ଖୁରୁମା, ଆରିସା, ପାରିଜାତକ, କାକରା, ଲଡୁ, ଝଡ଼େଇନଦା ଓ ବିଭିନ୍ନ ପିଷ୍ଟକାଦି ଭୋଗକୁ ନିସଂଖୁଡ଼ି (ଶୁଖିଲା) ମହାପ୍ରସାଦ କୁହାଯାଏ । ଏହି ମହାପ୍ରସାଦ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ବାହାର ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଆନନ୍ଦ ବଜାରରୁ ମିଳିଥାଏ । ଆନନ୍ଦ ବଜାର କେବଳ ମହାପ୍ରସାଦ ମିଳୁଥିବା ସ୍ଥାନକୁ କୁହାଯାଏ । ଅନ୍ୟ କେଉଁ ମନ୍ଦିରରେ ସଂଖୁଡ଼ି ବା ନିସଂଖୁଡ଼ି ଭୋଗ ବିକ୍ରୟ ହେଉଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଅନନ୍ଦ ବଜାର ନାମକରଣ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଅନ୍ନବ୍ରହ୍ମର ଉପସ୍ଥିତି ହିଁ ଆନନ୍ଦର କ୍ଷେତ୍ର । ତାହା ହିଁ ଆନନ୍ଦର ଖାଲା ହେବାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ । ଅନ୍ୟତ୍ର ଏହା କଦାପି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ସେଠାରେ ମିଳୁଥିବା ଅନ୍ନ ଭୋଗ କେବଳ ଅନ୍ନ ପ୍ରସାଦ, ତାହା ମହାପ୍ରସାଦ ନୁହେଁ । ସାଧାରଣତଃ ଭକ୍ତ ସବୁ ଦେବ ଦେବୀ ମନ୍ଦିରକୁ ଅମୁଣିହା ଭୋଗ ନେଇ ପୂଜକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନୈବେଦ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ନୈବେଦ୍ୟ ହୋଇ ସାରିବା ପରେ ଯାଇ ମିଳିଥାଏ । ଏହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ, ସମସ୍ତ ନୈବେଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ମହାପ୍ରସାଦ ହୁଏ । ମହାପ୍ରସାଦରେ ପରିଣତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଏ, ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେବ ଦେବୀ ମନ୍ଦିରର ନୈବେଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅନୁସୂତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମହାପ୍ରସାଦ ସବୁ ପାପ ହରଣକାରୀ -

ଅତିପାତକପାପାନ୍ତି ମହାପାପାନ୍ତି ଯାନି ଚ
ତାନି ସର୍ବାଣି ନଶ୍ୟନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥାନୁଭକ୍ଷଣାତ୍

ଆତ୍ମାହ୍ନି ଚଣ୍ଡାଳ ସମସ୍ତେ ଏକତ୍ର ମହାପ୍ରସାଦ ଭୋଜନ କରିଥାନ୍ତି-

ଚାଷ୍ଟାଳାଦିଜନଶୃଙ୍ଖ ତଦନ୍ତଂ ଚ ନୃପୋତ୍ତମ
ଭୋକ୍ତବ୍ୟଂ ସହସା ବିପ୍ରେଃ ପାବନଂ ସୁରଦୁର୍ଲ୍ଲଭମ୍
ଏହି ମହାପ୍ରସାଦକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ତେତିଶ କୋଟି ଦେବ ଦେବୀ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ଭାରତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚାରିଧାମ ମଧ୍ୟରୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଧାମ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ ।

ରସନା ଉଦ୍ରେକେଣେ ଚ ବିମଳା ପୁରୁଷୋତ୍ତମେ
ତଦୁଚ୍ଛିଷ୍ଟମହାପୀଠେ ଜଗନ୍ନାଥାଖ୍ୟଭୈରବ

ଉଡ଼ିଶୀଶତ୍ରୁ, ତୃତୀୟ ସ୍ତବକ
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଛଡ଼ାମାଳ ଓ ମହାପ୍ରସାଦ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଲାଗି ହୋଇଥାଏ । ଏପରିକି ମହାପ୍ରସାଦରୁ କିଛି ସେବା କରି ସାରି ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶକୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିବାରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବାରଣ ନ ଥାଏ । ପଶୁପକ୍ଷୀ ତଥା ଇତର ପ୍ରାଣୀ ଭକ୍ଷଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିନା ସଂକୋଚରେ ସେହି ପାତ୍ରରୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦୋଷାବହ ନୁହେଁ ।

ଶୂନୋ ମୁଖେଭ୍ୟୋଽପି ଚ କାକତୁଷ୍ଟାତ୍
ବିଡ଼ାଳବକ୍ରତାତ୍ ବପତି ଯଦନ୍ନୋ ।
ସ୍ୱର୍ଗଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ସମସ୍ତଦେବା
ଭ୍ରମନ୍ତି ଭୂମୌ ପୁରୁଷୋତ୍ତମାଖ୍ୟେ ।

ମହାପ୍ରସାଦ ଯେଉଁଠି, ଯେଉଁପରି, ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପବିତ୍ର । ପାଇଲା ମାତ୍ରେ ସ୍ଥାନ, କାଳ, ପାତ୍ର ବିଚାର ନ କରି ସେବନ କରିବା ଉଚିତ୍ । ବ୍ରହ୍ମ ସାଧନ କଳ୍ପାନୁସାରେ-

ଭକ୍ଷାଭକ୍ଷବିଚାରୋତ୍ତ ତ୍ୟାଜ୍ୟୋଽଗ୍ରାହ୍ୟୋ ନ ବିଦ୍ୟତେ
ନ କାଳଶୁଦ୍ଧିନିୟମୋ ନ ବା ସ୍ଥାନନିରୂପଣମ୍
ବ୍ରହ୍ମାର୍ପିତଂ ତୁ ନୈବେଦ୍ୟଂ ପାବନଂ ପରମ୍ ପରମ୍
ପ୍ରାସ୍ତିମାତ୍ରେଣ ଭୋକ୍ତବ୍ୟଂ ନାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟା ବିଚାରଣା ।

ଏହି ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ମହାପ୍ରସାଦ ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ପରମ ଆରାଧ୍ୟ । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି କୋଟି କୋଟି ଜଗନ୍ନାଥପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଏହାକୁ ସେବନ କରି ନିଜକୁ କୃତାର୍ଥ ମନେ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆଜାତିର ପ୍ରାଣପ୍ରବାହରେ ମହାପ୍ରସାଦର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରଭାବକୁ କେବେ ହେଲେ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେବନାହିଁ ।

ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ,
ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଶେଖର ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ,
ପୁରୀ

ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

● ଡଃ ପ୍ରଦୀପ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ

ଉତ୍କଳୀୟ ଧର୍ମଧାରୀ ସଂପର୍କେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଉତ୍କଳ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମଧାରୀର ସମନ୍ୱୟ-ରକ୍ଷାକାରୀ ଏକ ମିଳନ ପାଠ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଏ ଦେଶ ଏକ ଧର୍ମ-ରକ୍ଷାକାରୀ ଦେଶ ହିସାବରେ ପରିଗଣିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଏଠାକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ଏଠାରେ ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥକୁ ପୂଜା କରୁଥିବା ବହୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଏହାପରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ମାଟି ଦେବତା, ପଥର ଦେବତା, କାଠ ଦେବତା ଆଦିର ପୂଜା ପ୍ରଚଳନ କରି ଉତ୍କଳୀୟ ଧର୍ମଧାରୀକୁ ବହୁମାତ୍ରାରେ ଆଗେଇ ନେବା ସହ ଏହି ଧର୍ମଧାରୀର କ୍ରମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ । ପରେ ପରେ ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମାଦିର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ଫଳରେ ଉତ୍କଳ ମାଟି ଆହୁରି ରସ୍ୟମୟ ଓ ରହସ୍ୟମୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଏହି ମାଟିରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ରାଜାମାନଙ୍କ ଶାସନ ଓ ଶୋଷଣରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଧର୍ମଧାରୀ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ବହୁମାତ୍ରାରେ ମାର୍ଜିତ ଓ ପ୍ରକୃଳିତ ହୋଲା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ଅନ୍ୟତମ ।

ଉତ୍କଳୀୟ ଧର୍ମଧାରୀରେ ବହୁ ଜାତି ଓ ଧର୍ମର ମିଳନ ଘଟିବା ସହ ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ, ନାଥ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ସୌର, ଗାଣପତ୍ୟ, ଶାବରାଦି ବହୁ ଧର୍ମର ମହାସ୍ରୋତର ମିଳନ ଘଟି ଥିଲା । ତାହା ପରେ ପରେ ମହାବୈଷ୍ଣବୀୟ ଧର୍ମ ଏହି ମହାସ୍ରୋତରେ ମିଶି ଏହାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ବା ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଏକ ମହାନ୍ ପରମ୍ପରାରେ ଆବଦ୍ଧ କରାଗଲା । ଏହାର ମୂଳଭିତ୍ତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ‘ଦାସ’ ସଂଜ୍ଞାଧାରୀ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚଜଣ ବିଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ଏଇ ଉତ୍କଳ ମାଟିରେ ଦେଖାଦେଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ ପରମଭକ୍ତ ସିଦ୍ଧସାଧକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ବଳରାମ ଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଅରୁଣାନନ୍ଦ ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଓ ଅନନ୍ତ ଦାସ । ଏଇ ‘ପଞ୍ଚଦାସ’ ହେଲେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରମଭକ୍ତ ଉତ୍କଳୀୟ ‘ପଞ୍ଚସଖା’ ।

ଏଇ ସାଧକମାନେ ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀର ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ।

ଏମାନେ ‘ଦାସ’ ସଂଜ୍ଞାଧାରୀ ବୈଷ୍ଣବ ଭାବରେ ପରିଚିତ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ସାଧକ ଓ ଲେଖକ ଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଇଷ୍ଟ ଦେବତା ଥିଲେ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ’ ଓ ସାଧନା ପାଠ ଥିଲା ‘ପୁରୀ’ । ଏମାନଙ୍କ ମନ୍ତ୍ର, ନାମ, ଧ୍ୟାନ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶକ୍ତି ହିଁ ନିହିତ ରହିଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅରୁଣାନନ୍ଦ ଦାସ ତାଙ୍କ ଉଦୟକାହାଣୀ ବା ବର୍ଣ୍ଣଟୀକାରେ କହିଛନ୍ତି -

ଭେକରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତି ଆନ୍ତର
ପାଦପଦ୍ମ ସେବୀ ଦାସଟି ସାର ।
ଦ୍ୱିଜ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି କ୍ଷତ୍ରିୟ ହେଲୁ
କରଣ ଶୂଦ୍ର କୁଳ ଉଦ୍ଧାରିଲୁ ।
ଆମେ ପାଞ୍ଚସଖା ପଞ୍ଚକୁଳରେ
ଜନମ ହୋଇଲୁ କୃଷ୍ଣ ଆଜ୍ଞାରେ ।

ଏଇ ପଞ୍ଚ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛି କିଛି ଭିନ୍ନତା ଦେଖାଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ‘ପଞ୍ଚଶାଖା’ । ଏମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ଗୁରୁମାନ ରଚନା କରିଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ତଥା ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ର ଉପରେ ଆଧାରିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୀତା, ସଂହିତା, ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ମାଳିକା, ପଟଳ, ଓଗାଳ, ସ୍ତୁତି, ଜଣାଣ, ଚଉତିଶା, ଟୀକା ଇତ୍ୟାଦି ନାମରେ ନାମିତ । ଏମାନଙ୍କ ଲିଖନୀରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ସଂଚାରିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଯେପରି ଭାବରେ ଜ୍ଞାନର ପରିପକ୍ୱତା ଲାଭ କରିଛି, ସେଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ, ଏମାନେ ସବୁ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ତେଣୁ ଏମାନେ ‘ପଞ୍ଚଶାଖା’ ହେଲେ ବି ‘ପଞ୍ଚସଖା’ ଅଟନ୍ତି ।

ଏଇ ଲେଖକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ ଏବଂ ପ୍ରକାଶିତ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସମତା ଓ ଭିନ୍ନତା ସଂପର୍କେ କିଛି ତଥ୍ୟ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମତା ଓ ଭିନ୍ନତା -

୧. ପଞ୍ଚସଖା	ବଳରାମ	ଜଗନ୍ନାଥ	ଅରୁଣ	ଯଶୋବନ୍ତ	ଅନନ୍ତ
୨. କୁଳ	ଶୂଦ୍ର	ବ୍ରାହ୍ମଣ	ଅହୋକରଣ	କ୍ଷତ୍ରିୟ	କରଣ
					ସୂର୍ଯ୍ୟକୁଳ

୩. ସଂପ୍ରଦାୟ	ବିଷ୍ଣୁସ୍ଥାପନା	ଅତିବଡ଼ି	ନିମାନନ୍ଦ	ମଧ୍ୱାଚାର୍ଯ୍ୟ	ନିମାନନ୍ଦ
୪. ଗୁରୁ	ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ	ବଳରାମ ଦାସ	ଶ୍ରୀ ସନାତନ	ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ	ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ
ଗୋସ୍ୱାମୀ					
୫. ମନ୍ତ୍ର ଓ ନାମ	କୃଷ୍ଣ ମନ୍ତ୍ର	ରାଧାମନ୍ତ୍ର	ମନ୍ତ୍ରରାଜ	ଶ୍ୟାମମନ୍ତ୍ର	ଗୋପାଳ
	ରାମଚାରକ	୧୭ ନାମ	ପ୍ରେମଷୋଡ଼ଶୀ	ଶ୍ୟାମ	ମନ୍ତ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣ-
		୩୨ ଅକ୍ଷର	ଅକ୍ଷ ଅକ୍ଷର	ପଞ୍ଚାକ୍ଷର	ଏକାକ୍ଷର ଓ
					ପାଦୁକା ମନ୍ତ୍ର
୬. କପିତ ମନ୍ତ୍ର	ଅଜପା	ଅଶାକାର	ଶୂନ୍ୟ	ଅବନା	ଏକାକ୍ଷର
୭. ନାମ ଭଜନ	ହରେ-	ହରେ-	ହରେ-	ହରେ-	ହରେ-
	ରାମକୃଷ୍ଣ	ରାମକୃଷ୍ଣ	ରାମକୃଷ୍ଣ	ରାମକୃଷ୍ଣ	ରାମକୃଷ୍ଣ
୮. ଇଷ୍ଟଦେବତା	ଜଗନ୍ନାଥ	ଜଗନ୍ନାଥ	ଜଗନ୍ନାଥ	ଜଗନ୍ନାଥ	ଜଗନ୍ନାଥ
୯. ଦୀକ୍ଷା	ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ	ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ	ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ	ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ	ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ
୧୦. ଚିକିତ୍ସା ଓ	ନାସାଗ୍ର ଠାରୁ	ନାସାଗ୍ର ଠାରୁ	ନାସାଗ୍ର ଠାରୁ	ନାସାଗ୍ର ଠାରୁ	ନାସାଗ୍ର ଠାରୁ
	ଚିତା	କେଶପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ	କେଶପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ	କେଶପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ	ଚିକିତ୍ସା ବଳେ
		ଚିକିତ୍ସାଗାର ଓ	ହରିମନ୍ଦିର	ହରିମନ୍ଦିର	କପାଳରେ
			ଚିତା	ହରିମନ୍ଦିର	ଚିତା
୧୧. ସମାଧି	ସମାଧିଯୋଗ	ଜ୍ଞାନଯୋଗ	ତୁରୀୟ	ସମସମାଧି	ଧ୍ୟାନସମାଧି
(ପରବ୍ରହ୍ମକଥନ)					
୧୨. ପାଠ	ପୁରୀ ନିକଟସ୍ଥ	ପୁରୀ	କଟକ ଜିଲ୍ଲା	କଟକ ଜିଲ୍ଲା	(ପୁରୀ)
	ସମଗରା	ସାତଲହରୀ	ନେମାଳ	ଅତୁଳ	ବର୍ତ୍ତମାନ
	ଗର୍ବକ ମଠ	ମଠ	ମଠ	ମଠ	ଖୋର୍ଦ୍ଧାଜିଲ୍ଲା
					ବାଲିପାଟଣା
					ମଠ(୧)
ଅଭ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ତାଙ୍କ ‘ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା’ରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଇ ଆଉ ଚାରି ସଖାଙ୍କ ସଂପର୍କେ ଯେଉଁ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ।					
୧. ସତ୍ୟଯୁଗ	ନାରାୟଣ	ମାର୍କଣ୍ଡ	ନାରଦ	ଗା ଗ୍ରବ	କୃପାଜଳ
୨. ତ୍ରେତାଯୁଗ	ରାମଚନ୍ଦ୍ର	ସୁଷେଣ	ନୀଳ	ଜାୟବ	ନଳ
୩. ଦ୍ୱାପରଯୁଗ	କୃଷ୍ଣ	ସୁବଳ	ଶ୍ରୀଦାମ	ସୁବାହୁ	ସୁଦାମ
୪. କଳିଯୁଗ	ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ				
(ଗୌଡ଼ୀୟଶାଖା)ଗୌରୀଦାସ ଅଭିରାମ ଉଦ୍ଧାରଣ ଦତ୍ତ ସୁନ୍ଦରାନନ୍ଦ					
ପଣ୍ଡିତ					
(ଓଡ଼ିଶୀ ଶାଖା) ବଳରାମ ଅନନ୍ତ ଦାସ ଯଶୋବନ୍ତ ଅଭ୍ୟୁତାନନ୍ଦ					
ଦାସ ଦାସ ଦାସ					
୫.	ସଂପ୍ରଦାୟର	ବିଷ୍ଣୁଶ୍ୟାମ,	ରାମାନନ୍ଦ	ମଧ୍ୱାଚାର୍ଯ୍ୟ	ନିମାନନ୍ଦ
	ଆଚାର୍ଯ୍ୟ				
୬.	ଦେବ	ଅଧର୍ବଦେବ	ସାମବେଦ	ଯଜୁର୍ବେଦ	ରଗ୍ବେଦ

୭.	ବୀଳ	ହରେବୀଳ	ରାମବୀଳ	ହରେବୀଳ	କୃଷ୍ଣବୀଳ
୮.	ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର	ସୁବର୍ଣ୍ଣନ	ଭଦ୍ରା	ବଳଭଦ୍ର	ଜଗନ୍ନାଥ
	ଦେବତା	(ଦୂତୀ)	(ରାଧା)	(ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ)	
୯.	ମଠ	ଚଇତନ ମଠ	ସ୍ୱରୂପ ମଠ	ଆନନ୍ଦ ମଠ	ପ୍ରକାଶ ମଠ
୧୦.	ନାମ ମନ୍ତ୍ର	ହ	ରାମ	ରେ	କୃଷ୍ଣ
୧୧.	ଦେବତା	ବରୁଣ	ହନୁମାନ	ହଂସ	ଗରୁଡ଼
୧୨.	ମନ୍ତ୍ର	ବୁଦ୍ଧିମା ମନ୍ତ୍ର	ରାମ ଚାରକ	ବିଷ୍ଣୁ ହଂସ	ଗୋପାଳ ମନ୍ତ୍ର
୧୩.	କ୍ଷେତ୍ର	ବିଷ୍ଣୁ କାଞ୍ଚ	ଅଯୋଧ୍ୟା	ଅନନ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର	ମଥୁରା
୧୪.	ତୀର୍ଥ	ଶ୍ୱେତଗଙ୍ଗା	ଧନୁକତୀର୍ଥ	ନୈମିଷାରଣ୍ୟ	ଗୋପତୀ
					ତୀର୍ଥ
୧୫.	ଜପମନ୍ତ୍ର	ଶ୍ୟାମ	ରାମ	ହରେ	କୃଷ୍ଣ
	ସାଧକଙ୍କ	ଚାରକ ମନ୍ତ୍ର	ଏକାକ୍ଷର ଓ	ଶ୍ୟାମ	ଅକ୍ଷ
	ମନ୍ତ୍ର	ପାଦୁକା ମନ୍ତ୍ର	ପଞ୍ଚାକ୍ଷର	ଅକ୍ଷର (୨)	

ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି :-

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭାଷାରେ ‘ସମଗ୍ର ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବନାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ସର୍ବତୋଭାବେ ସମାନ୍ୱୟ କରି ରଖିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରଠାରୁ ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ ଅବଶ୍ୟ କୃଷ୍ଣାଭିମୁଖୀ ହୋଇ କ୍ରମେ ମହାବୈଷ୍ଣବରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଥିଲେ ମହାବୌଦ୍ଧ । ତାଙ୍କ ଆରାଧନା ପଦ୍ଧତି ଥିଲା ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ମାର୍ଗ, ଅଥବା ଯୋଗ ଭିତ୍ତିକ ସାଧନା’ (ଓ.ସା.ଇ - ମଧ୍ୟପର୍ବ, ପୃ - ୧୫୧) । ଶିଶୁ ଅନନ୍ତ ଦାସ ତାଙ୍କ ‘ହେତୁ ଉଦୟ ଭାଗବତ’ରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ବୌଦ୍ଧ ରୂପେ ନୀଳାଚଳରେ ବିହାର କରୁଥିବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଂଗରେ ଲେଖିଲେ -

ପରମ ପୁରୁଷ ଦେଉଳ । ନୀଳଚକ୍ର ଯେ ଶୂନ୍ୟ ଚୂଳ ।
ନେତ୍ର ଯେ ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ହର । ଉଭୟ ଅଛି ଚକ୍ର ପର ।
ଦେଉଳେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଗୋସାଇଁ । ବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରୂପ ବିହରଇ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି - (କ) ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ବା ଓଡ଼ିଶୀ ବୈଷ୍ଣବ, (ଖ) ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ । ଏହି ଦୁଇ ବୈଷ୍ଣବ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ତାହାର ସମ୍ୟକ୍ ସୂଚନା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ

ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ	ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ
କନ୍ୟାସନ - ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର, ପୁରୀ, ଓଡ଼ିଶା	ନବଦ୍ୱୀପ, ବଙ୍ଗଳା
ଇଷ୍ଟଦେବତା - ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ପ୍ରାଚୀନ	-	ସ୍ୱକାୟା	ପରକାୟା
ମହାମନ୍ତ୍ର	-	ହରେ ରାମ	ହରେ କୃଷ୍ଣ
ଭକ୍ତି	-	ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି	ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି
ବାଦ	-	ଅଦୈତ ବାଦ	ଦୈତ ବାଦ
ତତ୍ତ୍ୱ	-	ପିଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ	ଗୋଲକ ବା ନିତ୍ୟରାସ ତତ୍ତ୍ୱ
ଗାୟତ୍ରୀ	-	ଯୁଗଳ ଗାୟତ୍ରୀ	କାମ ଗାୟତ୍ରୀ
କଣ୍ଠିମାଳ	-	ଏକ ସରି	ଏକାଧିକ ସରି

ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ :-

ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅରୁଣାଚଳ, ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ଅନନ୍ତ, ଏମାନେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପଞ୍ଚସଖା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମକୁ ଏମାନେ ଯେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି ।

ପ୍ରଥମତଃ, ବୌଦ୍ଧର୍ଯ୍ୟାବଲମ୍ବୀମାନେ ଶୂନ୍ୟବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ କଲାପରି ଏମାନେ ଶୂନ୍ୟବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ‘ବୌଦ୍ଧଗାନ ଦୋହା’ରେ ଶୂନ୍ୟ ଚତୁର୍ବିଧ-ଯଥା ଶୂନ୍ୟ, ଅତିଶୂନ୍ୟ, ମହାଶୂନ୍ୟ ଓ ତୁରୀୟ ଶୂନ୍ୟ ବା ନିର୍ବାଣ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏହି ‘ଶୂନ୍ୟ’ର ପରମ ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ‘ନିର୍ବାଣ’ । ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧ ନିର୍ବାଣପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷ । ବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱୟଂ ନିରାକାର ଓ ନିର୍ଗୁଣ ପରି ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶୂନ୍ୟର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ସର୍ବଘଟରେ ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି । ସେ ବିବିଧ ମାୟା, ମୋହ ବନ୍ଧନରେ ରହିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଏଥିରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତି । ଏହି ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷ ହିଁ ନିରାକାର । ଏହାକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ହେଲେ ଦ୍ୱାଦ୍ୱିଶ ଅକ୍ଷର (ହରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ମହାମନ୍ତ୍ର) ଉଚ୍ଚନ କଲେ ପରମ ଗତି ମିଳିଥାଏ । ତେଣୁ ଅରୁଣାଚଳ ତାଙ୍କ ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ -

ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କରଯୋଡ଼ି କରତୁ ଲୟେ । ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମୁଖ କରି କରତୁ ଲୟେ ।
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖ କରି ଚିତାକୁ ଧାୟି । ତ୍ରିକୂଟ ସନ୍ଧି ଅଲେଖକୁ ଚାହିଁ ।
ନିରାକାର ମନ୍ତ୍ର କଣ୍ଠ ଚକ୍ରରେ । ବୋଲିବାକୁ ସ୍ୱର ଅର୍ଦ୍ଧ ମୁଖରେ ।
ଦ୍ୱାଦ୍ୱିଶ ଅକ୍ଷର ଉଚ୍ଚାର କର । ନୟନ ନ ଚଳୁ ଚିତା ଚକ୍ରର ।
ଯେସନରେ ବାରୁବୋଇତ କାକ । ନଚଳେ ନଚାଲେ ତିଳ ମାତ୍ରକ ।

(୭ମ ଅ.)

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଏମାନେ ଯୋଗ ସାଧନାକୁ ବିଶେଷ ରୂପେ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ଏମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ଯୋଗ ସାଧନା ବଳରେ ଶରୀର ଆୟତ୍ତାଧୀନ ରହେ । ଶରୀର ଆୟତ୍ତାଧୀନ ରହିଲେ କାୟାର ସ୍ଥିରତା ଆସେ । କାୟାର

ସ୍ଥିରତା ଆସିଲେ ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ବା ସାଧକର ଆତ୍ମା ସହ ପରମାତ୍ମାର ସଂଯୋଗ ହୁଏ ।

ତୃତୀୟତଃ, ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ତତ୍ତ୍ୱ ପୂରି ରହିଛି । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱରୂପ ଦେଖାଇବା ଓ ପାଟି ଭିତରେ ମାଟି ରହିଛି କି ନାହିଁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ମାତା ଯଶୋଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଟିକୁ ଦେଖିବା ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପରିକଳ୍ପନା । ଏଠାରେ ସାଧକ ବା ଜ୍ଞାନୀ ପିଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କ ବିରାଟ ଗୀତାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ଯେତେ ବିଧିମତ । ପିଣ୍ଡରେ ରହିଛି ସମସ୍ତ ॥

ପିଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଏକ ମତ । ତୋ’ଆଗେ କହିଗଲି ତତ୍ତ୍ୱ ॥

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ବୁଝିଣ ନ ମର । ଏ ପିଣ୍ଡେ ସର୍ବହେତୁ କର ॥

ଚତୁର୍ଥତଃ, ଏମାନେ ଭକ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଭକ୍ତି ଦୁଇ ପ୍ରକାର - (୧) ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତି । ଯାହା ଶ୍ରବଣ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆତ୍ମ ନିବେଦନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଅଟି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଏହାକୁ ନବଧା ଭକ୍ତି କୁହାଯାଏ; (୨) ଜ୍ଞାନ ମିଶ୍ରାଭକ୍ତି । ଏମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତିକୁ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିରେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥାନ୍ତି । ଏହାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ଜ୍ଞାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ଜଣେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇ ପାରିବ । ତେଣୁ ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କ ଗୁପ୍ତଗୀତାରେ ଲେଖିଲେ -

ଜ୍ଞାନ ଯେ ପରମ ଅଟଇ

ପୂର୍ବେ ଯେ କହି ନ ଜାଣଇ ।

ଯେ ଜ୍ଞାନ ହୋଇଛି ଗୁପ୍ତ

ଓଁ କାର ଭିତରେ ଏ ତତ୍ତ୍ୱ ।

ପଞ୍ଚମତଃ ଜ୍ଞାନ କହିଲେ ଜ୍ଞାନଯୋଗକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଏ । ଶୂନ୍ୟସାଧନା ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ । ତେଣୁ ଏମାନେ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିର ଉପାସକ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତାରେ ଏହି ପ୍ରେମଭକ୍ତି ସଂପର୍କେ କହିଲେ-

ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିରୁ ଭକ୍ତି ନାହିଁ, ପ୍ରେମ ନିକଟେ ଥାଏ ମୁହିଁ ।

ଭକ୍ତି ଯେ ନବ ପରକାର, ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଅଟେ ସାର ।

ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିରେ ଭକ୍ତିସୀମା, କହିବି ପ୍ରେମର ଗାରିବା ।

ଷଷ୍ଠତଃ, ଦୁଷ୍ଟ ଦଳନ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଯେପରି ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା, ଦ୍ୱାପର ଓ କଳି ଯୁଗରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ସେମିତି ଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ କଳିଯୁଗରେ ଭଗବାନ ରୂପରେ ଜନ୍ମ

ଗ୍ରହଣ କରି ଲୀଳା ଖେଳାର ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ମହିମାରୁ ଏ ପଞ୍ଚସଖା ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କ ସହ ଲୀଳା ପ୍ରଚାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ । ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମରେ ଏଇ ଅବତାର ତତ୍ତ୍ୱ ଏକ ଅଲୌକିକ ଦିଗ୍‌ବର୍ତ୍ତନ । ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ସୁଦର୍ଶନ ଦାସଙ୍କ ଚୌରାଅଶୀ ଆଜ୍ଞାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି -

**ଜନମ ହେଲେ ଭଗବାନ । ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ନାମ ॥
ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରୁ ପଞ୍ଚସଖା । ଜନମ ହୋଇ ସଂଗେ ଲେଖା ॥**

ସପ୍ତମତଃ, ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମରେ ଗୁରୁସେବା ହିଁ ପରମ ଧର୍ମ । ସଦ୍‌ଗୁରୁ ସେବାରେ ଭଗବାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏଥିରେ ସକଳ ପାପ ନାଶ ହୁଏ । ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଈଶ୍ୱର ସମାନ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଲେଖିଲେ-
ସାକ୍ଷାତେ ଗୁରୁ ଯେ ଈଶ୍ୱର । ଗୁରୁଙ୍କ ନମଣିବ ନର ।

ପୁଣି ଅଭ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ତାଙ୍କ ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତାରେ ଲେଖିଲେ -

ଗୁରୁ ମୁକତି ଗତି ଦାତା । ଗୁରୁଟି ଜୀବ ଉଦ୍ଧାରକ୍ତା ।

ଅଷ୍ଟମତଃ, ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗରେ ମନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ର ଓ ତନ୍ତ୍ରାଦିର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା । ଏ ସମୟେ ବାମାଚାରୀ ଓ ଦକ୍ଷିଣାଚାରୀ ତନ୍ତ୍ରପୂଜାର ପ୍ରୟୋଗ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ଦକ୍ଷିଣାଚାରୀ ମତ (ସାଂଖ୍ୟିକ ମତ)ରେ ପୂଜା କରିବାର ବହୁ ସୂଚନା ମିଳେ । ଯାହାକି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମଠ ମନ୍ଦିରାଦିରେ ପ୍ରଚଳନ ହୋଇ ଆସୁଅଛି ।

ନବମତଃ, ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମର କେତେକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ଘଟସାଧନା ଏହାର ଏକ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । ଏମାନଙ୍କ ମତରେ ଘଟରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ବିଦ୍ୟମାନ । ଘଟସାଧନା ବଳରେ ଜୀବ ଓ ପରମର ମିଳନ ହୁଏ ବୋଲି ଏମାନଙ୍କ ମତ । ତେଣୁ ଅଭ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ତାଙ୍କ ପରମ ଜ୍ଞାନଗୀତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ -

ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଏ ନରଘଟ ଏଥୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାହିଁ ।

ଘଟକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ମନ ପାଇବୁ ତୁ କାହିଁ ॥

ଦୁନିଆରେ ଯେତେ ଜୀବ ଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ହିଁ ସାର୍ଥକ ଜୀବନ । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ‘ଘଟ’କୁ ଚିହ୍ନିଲେ ସେ ମହାଜ୍ଞାନୀ ହୋଇଯାଏ । ଯେ ନ ଚିହ୍ନେ, ସେ ଏଣେ ତେଣେ ହୋଇ ବୁଲେ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ କବି ଘଟର ପ୍ରତିପାଦନ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଘଟରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେମାନେ ଏ ଶରୀରକୁ ଏକ ମନ୍ଦିର କରି ତା’ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଚିହ୍ନିବା ସହ ପରଃବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରୂପେ ଚିହ୍ନି ପାରିଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚ୍ୟ ମତମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ଅତି ସୁସ୍ଥ ରୂପେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରନ୍ତ କରି ରଖିଛି । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ମହାବିଷ୍ଣୁ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ନିତ୍ୟ ରାହାସ ସ୍ଥଳୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସହ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ସକଳତୀର୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କ୍ଷେତ୍ର ହିସାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କବି ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତିଗୀତାର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ -
କହିଲୁ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ନିତ୍ୟ ରାହାସ ଅନୁପମ

X X X X

**ଦେଖ ଯେ ନିତ୍ୟ ନୀଳତାଳ । ସକଳ ତୀର୍ଥଙ୍କର ଆଳ ॥
ଗୋପ ମଥୁରା ବୃନ୍ଦାବନ । ଦ୍ୱାରିକା ଆଦି ଯେତେ ସ୍ଥାନ ॥
ସକଳ ଯେହି ସ୍ଥାନେ ପାଇ । ଆବର କାଶୀ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ॥
କୋଟିଏ ତୀର୍ଥ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ । ମହିମା କହିଲେ ନସରେ ॥**

ପୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରବର ଚଉତିଶାରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବା ଶଙ୍ଖକ୍ଷେତ୍ରର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ସହ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ସହ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ତୁଳନା କରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ‘କ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ’ ବା ‘କ୍ଷେତ୍ରବର’ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଲେ -

**ପିତା ମୋର ଭଗବାନ ଦାସ ମହାଶୟ
ପଦ୍ମାବତୀ ମାତା ମୋର ସଦ୍‌ଗୁଣ ନିଚୟ ।
କପିଳେଶ୍ୱର ପୁର ଯେ ଶାସନ ଗରିଷ୍ଠ
ବିପ୍ରକୁଳେ ଜାତି ମୁହିଁ ଏକ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ବିନୁ ଆନ ନ ଜାଣଇ ମୁହିଁ
କ୍ଷେତ୍ରବର କୁ ଗୋକୁଳ ବୋଲି ବିଚାରଇ ।
ପଞ୍ଚତୀର୍ଥ, ପଞ୍ଚଧାରା, ରାଧା ଶ୍ୟାମ କୁଣ୍ଡ
ନୀଳଶଇଳ ଅଟଇ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଖଣ୍ଡ ।**

ପଞ୍ଚସଖା ସାଧକମାନେ ସଦା ସନ୍ତତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବିବେଚନା କରି ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କ ବିରାଟ ଗୀତାରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ କଥୋପକଥନ ଶୈଳୀରେ ବୁଝାଇ ଲେଖିଲେ -

**ବଡ଼ ଦେଉଳ ବୋଲି ଯାହା । ନିଶ୍ଚୟ ଏ ତୋହର କାୟା
ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡଟି ଯାହା କହି । ଅର୍ଜୁନ ତୋର ମୁଖ ସେହି
ବାଇଶି ପାହାଚଟି ପୁଣି । କଣ୍ଠ ତଳକୁ ହେ ଅର୍ଜୁନ
ଅଠର ନଳା ଯାହା କହି । ତୋହର ଗଳା ସେ ଅଟଇ ।**

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଜଗତର ନାଥ । ଜଗତକୁ ଉଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ ସେ ହୋଇଛନ୍ତି ଦାଶରଥ ଏବଂ ଦେବକାନନ୍ଦନ ତଥା ବୌଦ୍ଧ, କଲ୍କୀ ଆଦି ଦଶ ଅବତାରୀ, ଦୈତ୍ୟ ସଂହାରୀ

ମୁରାରି !! ତେଣୁ ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କ ମହାକାବ୍ୟ
ରାମାୟଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ -

ବନ୍ଧଇ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ କମଳାର ପତି

ସର୍ବ ଦେବ ନିସ୍ତାରଣ ପ୍ରସନ୍ନ ମୂରତି ।

X X X X

ମହ୍ୟ କୂର୍ମ ବରାହ ନୃକେଶରୀ ବାମନ

ଶ୍ରୀରାମ ରୂପୀ ଯେ ତୁମ୍ଭେ ଦେବକୀ ନନ୍ଦନ

ବଉଦ କଳିକି ଯେ ହୋଇଲୁ ଦେବ ହରି

ଦଶ ଅବତାର ତୁହି ଦଇତ ସଂହାରି ।

ଶୂନ୍ୟ, ଅଣାକାର, ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ରୂପୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ
ଦେଖୁ ଭକ୍ତି ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ହୋଇ ଅରୂପତାନନ୍ଦ ତାଙ୍କ ହରିବଂଶ
ପୁରାଣର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡରେ ଲେଖିଲେ -

ଜୟ ନୀଳାଚଳ ନାଥ ନୀଳାଦ୍ରି ବିହାରୀ

ଅବିକାର ବ୍ରହ୍ମ ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରାଣ ଅଧିକାରୀ

ଯୋଗୀ ଜନମାନଙ୍କର ଅଟ ଆଦି ମୂଳ

ତୁମ୍ଭ ରୂପ ରେଖ ବର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ ଶୂନ୍ୟତୁଳ ।

ବଡ଼ସଖା ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କ ଗୁପ୍ତଗୀତାରେ
ବଳଭଦ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ, ସୁଭଦ୍ରା, ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଲେ -

ବଳଭଦ୍ର ଯେ ସାମ ହୋଇ । ରକ୍ ଯେ ସୁଭଦ୍ରା ଅଟଇ

ଯଜୁର୍ବେଦ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ । ଅଥର୍ବ ସୁଦର୍ଶନ ପାର୍ଥ

ନାସିକା ସୁଦର୍ଶନ କହି । ଅଧର ସୁଭଦ୍ରା ଅଟଇ

ନୟନ ଜଗନ୍ନାଥ ଜାଣ । ବଳଭଦ୍ରତି ଯେ ଶ୍ରବଣ(୭ମ.ଅ.)

ଅରୂପତାନନ୍ଦ ତାଙ୍କ ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତାରେ ମହାମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥ
ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖିଲେ -

ହରେ ରାମ ହରେ ରାମ ରାମ ରାମ ହରେ ହରେ

ହରେ କୃଷ୍ଣ ହରେ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ହରେ ହରେ ।

ହରେ ରାମ ଅଷ୍ଟ ନାମ କୃଷ୍ଣ ନାମ ଚାରି

ରାମ ନାମ ଚାରି ଗୋଟି ଷୋଳ ନାମ ହରି ।

ଏହି ମହାମନ୍ତ୍ର ଭିତରେ ଯେ ‘କୃଷ୍ଣ’ ସେ ହିଁ
‘ଜଗନ୍ନାଥ’ । ତେଣୁ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଲେ -

ମହାମନ୍ତେ କୃଷ୍ଣ ଯେହୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସେହି

ଦ୍ଵିତୀୟ କୃଷ୍ଣକୁ କାମ ଦାମ ବୋଲି କହି ।

ଅରୂପତାନନ୍ଦ ପୁଣି ତାଙ୍କ ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତାରେ ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ଵ
ବା ପଞ୍ଚବାଜ ଯଥା :- ଛାଁ ଶାଁ କାଁ ଧାଁ ପାଁ ଏହି ପଞ୍ଚ ବାଜରେ
ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା, ମୁରାରି, ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପୃଥ୍ଵୀ, ରମା,
ସୁଦର୍ଶନ, ରସାନନ୍ଦ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଧର୍ମ ସଂହାସନ ପ୍ରଭୃତି

ବିଷୟର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ପଞ୍ଚବାଜ ମଧ୍ୟରୁ କାଁ ବାଜ
ରୁ ହିଁ କିଶୋର ବୟସରେ କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପେ ଆବିର୍ଭାବ
ହେବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଲେ -

କାମ ବୀଜର ସେ ଏକ ଆରେକ ମହିମା

କାଁ ବୀଜ ବୋଲିଣ ଯେହୁ ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତି ସୀମା ।

କିଶୋର ବୟସରେ କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ ସେହି

ରସାନନ୍ଦ ସ୍ଵରୂପେ ସେ ଆପେ ଭାବଗ୍ରାହୀ ।

ଏହି ରସାନନ୍ଦ ସ୍ଵରୂପୀ ଶ୍ରୀ ଭାବଗ୍ରାହୀ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ରୂପୀ
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରୁ ଏ ସୃଷ୍ଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ବୋଲି ଏମାନେ
ବିଶ୍ଵାସ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅବତାରୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ
କରି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଷୋଳକଳାରୁ ଏକକଳା ହିସାବରେ
ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ଜାତି, କୁଳ, ଗୋତ୍ର
ନିର୍ବିଶେଷରେ ଯେଉଁ ଧର୍ମକୁ ସର୍ବଧର୍ମର ଆଧାର ରୂପେ ଗଢ଼
ତୋଳିଲେ, ତାହା ଯୋଗୋ ସେମାନେ ହେଲେ ଏଇ
ଉତ୍କଳମାଟିର ଯୋଗଜନ୍ମା ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷ ‘ପଞ୍ଚସଖା’ । ଏମାନେ
ଥିଲେ ପଞ୍ଚ ସାହିତ୍ୟରଥୀ । ଏମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ
ଏମାନେ ସମଭାବାତ୍ମକ ଧର୍ମଧାରାକୁ ରୂପାୟିତ କରି ଶୁଦ୍ଧ
ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ଗୁଣାବଳୀରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ
ଦେଇ ମହା ବୈଷ୍ଣବୀୟ ଭାବଧାରାରେ ରୂପାୟିତ କରି ମହାନ
ଧର୍ମ ପରଂପରା ଭିତ୍ତିକ ଯୁଗ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛନ୍ତି । ଆଜି
ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ହିଁ ଆମର ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ ବା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର
ସର୍ବଧର୍ମର ମିଳନ କ୍ଷେତ୍ର ହିସାବରେ ପରିଗଣିତ ହୋଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ
ବୃନ୍ଦାବନ ରୂପେ ବିଶ୍ଵ ଦରବାରରେ ବନ୍ଦିତ, ପୂଜିତ ହୋଇ
ପାରିଛି ।

ତେଣୁ ଉତ୍କଳର ଏଇ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ‘ପଞ୍ଚସଖା’ଙ୍କୁ ଏ
ଜାତିର କୋଟି ପ୍ରଣାମ ।

ରେଡ଼କ୍ରସ ରୋଡ଼ (ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ ନିକଟ)

ଭଞ୍ଜନଗର - ୭୬୧୧୨୬ (ଗଞ୍ଜାମ)

ଓଡ଼ିଶା

ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ - ଡ଼କ୍ଟର ପ୍ରଦୀପ ପଟ୍ଟନାୟକ,
‘ସ୍ମରଣିକା’ - ଉତ୍କଳ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ, ସୁନାବେଡ଼ା - ୨, ପୃ-
୧, ୧୯୯୫ ମସିହା ।

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରାରେ ପଞ୍ଚସଖା ପରିକଳ୍ପନା- ଡ଼ଃ ନଟବର
ସାମନ୍ତରାୟ, ପ୍ରକାଶକ - ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ, ଭୁବନେଶ୍ଵର - ୧୯୮୨, ପୃ-
୧୩୪.

ଶଙ୍ଖାପତ୍ରକ

ଶ୍ରୀ ସୁର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ରଥଶର୍ମା

ସା ଧାରଣତଃ ଭକ୍ତ ଓ ଜିଜ୍ଞାସୁଙ୍କ ମନରେ ଜାଗ୍ରତ
ଥୁବା ନିମ୍ନ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ଶଙ୍ଖାର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

୧. ଜଗନ୍ନାଥ ଦାରୁ ବା କାଷ୍ଠରେ ନିର୍ମିତ ହେଲେ କାହିଁକି ?

ଶାସ୍ତ୍ର ମତରେ ସଂସାର ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ । ବୃକ୍ଷ
ବୋଇଲେ ଦାରୁ । ଦିବ୍ୟ ଶରୀରରୁ ଆତ୍ମା ଚାଲିଗଲେ ଏ ଦେହ
ଦାରୁରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସୂତିକା ଗୃହରେ ପିଲା ଜନ୍ମ ହେଲେ
ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ଦାରୁ ସେକିବା ପାଇଁ । ପ୍ରତିଦିନ ଅନ୍ନ ପାଇଁ
ଲୋଡ଼ା ଦାରୁ । ଦାରୁ ଘଷି ହୋଇ ଅଗ୍ନି ବାହାରେ । ତେଣୁ
ଦାରୁ ହିଁ ଅଗ୍ନିବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ନିବାସ । ମରଣରେ ଦାରୁଦେହ
ଦାରୁଯୁକ୍ତ ଅଗ୍ନିରେ ଅନ୍ତ ହୁଏ ।

ସଂସାର ଏକ ସମୁଦ୍ର । ଏ ଘୋର ସଂସାର ସମୁଦ୍ରକୁ
ପାରି ହେବା ପାଇଁ ଦରକାର ଦାରୁର ଡଙ୍ଗା । ଜଗତରେ ଯେତେ
ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଛି ଅଗ୍ନିରେ ପଡ଼ିଲେ ଜଳିବ, ଗରମ ହୋଇଯିବ । ତାକୁ
ଛୁଇଁ ହେବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏକମାତ୍ର ଦ୍ରବ୍ୟ କାଷ୍ଠ ଯାହାର ଏକ
ପାର୍ଶ୍ଵରେ ଜଳୁଥିବ ତ ଅପର ପାର୍ଶ୍ଵ ଶୀତଳ ଥିବ । ତେଣୁ
ଦାରୁରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମର ଗୁଣ ରହିଛି । ସେ ତେଜ ଓ ଶୀତଳ ।
ତେଣୁ ସ୍ଵୟ ପୁରାଣରେ କୁହାଯାଇଛି - ଏହା ଏକ ଗୁପ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ଏହା ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କରିବାର ନୁହେଁ-
'ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନବସୁରେତସ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ନାସ୍ୟ ବିଚାରୟେତ୍' । ଦାରୁ
'ନୀଳମଣି ପୁରାଣ' ନାମକ ଏକ ଅପ୍ରକାଶିତ ଅସଂପାଦିତ
ପୁସ୍ତକର ତାଳପତ୍ର ଲିଖିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପିରେ ଦାରୁ ସଂପର୍କରେ ବୃକ୍ଷ
ନିରୁପଣାଧ୍ୟାୟରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ :-

ଏବଂ ଜୀବନ ହୁମସ୍ୟ ସତୀମ୍ବା ବିଲୟାନ୍ତରେ
ସଦେହ ଭବତି ଦାରୁ ଦହନାର୍ଥ ବିଶେଷତଃ ॥
ଜନ୍ମେ ସୂତିକା ଗେହେତ ତାପନାର୍ଥେ ପ୍ରୟୋଜନ
ଅନ୍ନ ପ୍ରାଣମୟ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦାରୁ ପ୍ରଚନ କାରଣଃ ॥
ତାରଣାର୍ଥେ ଭବାବଧୌତ ଦାରବୀ ଉଦ୍ଭୂତ ତଥା
ଦେହବଶାନେ ଦାହାର୍ଥେ ଦାରୁ ଅନ୍ତିମ ଦ୍ରାବକ ॥
ତୈଜସ୍ୟ ଶୀତଳଂ ଯତ୍ର ସହ ତିଷ୍ଠତି ଦାରବେ
ଘର୍ଷଣେ ପ୍ରଭବନ୍ତି ବହି ବ୍ରହ୍ମାଗ୍ନି ରୂପିଣଃ ॥
ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ତ୍ଵମୟ ଦାରୁ ସର୍ବ-କର୍ମେ ପ୍ରୟୋଜନଂ
ତାରକଂ ଦ୍ରାବକଂ ସୌଖ୍ୟଂ ତଥୈବ ଦାରବାତନୁଃ ॥

ସଂସାର ତାରକ ଦେବଃ ପାବନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।

୨. ଲିମ୍ବଗଛ ଦାରୁ ହେଲା କାହିଁକି ?

ଲିମ୍ବ ଏକ ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ, ପିପ୍ପଳ, ବଟ, ପଲ୍ଲୀସ ଓ
ବିଲ୍ୱ ପରି । କିନ୍ତୁ ଲିମ୍ବରେ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତ୍ଵ ଅଛି । ମଳୟ
ଲାଗିଲେ ତାହା ମଧୁର ହୁଏ, ଚନ୍ଦନରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ନିମ୍ବମଳୟ ସଂଯୋଗେ ମହାଗନ୍ଧତରୁର୍ଭବେତ୍ ।

ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ଦିଗରୁ ବିଚାରିଲେ ପୂର୍ବାଚାର୍ଯ୍ୟଗଣ
କହନ୍ତି- ଜୀବନ, ଶରୀର, ଧନ ଯୌବନ ସବୁ ପିତା ।
ସମସ୍ତଙ୍କର ପରିଣତି ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ । କିନ୍ତୁ ଲିମ୍ବ ପ୍ରଥମରୁ ପିତା,
ତାହାର ପରିଣାମ ମିଠା । ତେଣୁ ଲିମ୍ବରେ ମିଠା ଅଛି ।
'ମଧୁରଂବୈ ବ୍ରହ୍ମ' । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନୀଳମଣି ପୁରାଣରେ ଅଛି-

ଜୀବନ ବସୁ ସମ୍ବିଦଃ ଯୌବନ ତିକ୍ତ କେବଳଂ
ଆଦ୍ୟାନୁକୂଳ ମିଷ୍ଟୁଞ୍ଚ ପରିଣାମ ବୈଦୁଷ୍ଟରଂ
ମହାଦାରୁମୟ ବ୍ରହ୍ମ ଆଦ୍ୟେ ତିକ୍ତାନ୍ତେ ମିଷ୍ଟତାଃ
ଅପବର୍ଗାଣି ସର୍ବାଣି ବାରଣାର୍ଥ ଇଦଂ ବସୁଃ
ଅଘ ବିନାଶକ ମିଷ୍ଟ ମୋକ୍ଷ ଭୁକ୍ତି ପ୍ରଦାୟକଃ
ସର୍ବବାଧାହର ଦାରୁ ଲିମ୍ବେଣ ମହତି ତନୁଃ ।

ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଭାରତୀୟ ଶୁଭ କର୍ମରେ ଲିମ୍ବଡ଼ାଳ
ପୋତାଯାଏ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ ନାଶ ନିମନ୍ତେ । ଜଗନ୍ନାଥ ସମସ୍ତ
ଅପବର୍ଗ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗର ନାଶକାରୀ, ତେଣୁ ନିମ୍ବଗଛରେ ସେ
ନିର୍ମିତ ହେଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅପୌରୁଷେୟ କାଷ୍ଠ ଦୈବୀବଳରେ
ଭାସି, ଆସିଥିଲା । ତାହାହିଁ ମଧୁରାତ୍ମକ ବସ୍ତୁ, ଯାହା
ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରେ ସର୍ବଦା ରହିଆସିଛି । ଉପରକୁ ପ୍ରଭୁ ପିତା କିନ୍ତୁ
ଭିତରକୁ ମିଠା ବା ଦିବ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ବ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟରେ
ଏହି ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସମର୍ଥନ କରାଯାଇଛି । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହା ଶାବର
ମତର ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ ଅଟେ । ଶାବର ମାନଙ୍କର ଲିମ୍ବ ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ
ଅଟେ ।

୩. କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ କ'ଣ ?

ପୁରୀ ସ୍ଵର୍ଗଦ୍ୱାର ଯେପରି ଏକ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ, କୋଇଲି
ବୈକୁଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଏକ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ । ଏହା କୈବଲ୍ୟ ଶବ୍ଦର
ଅପଭ୍ରଂଶ ଶବ୍ଦ । ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନବକଳେବରରେ

ଗୋଲକ ଗମନ ସମାଧି ଲୀଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ, ସେ ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶନରେ କୈବଲ୍ୟ ମୁକତି ମିଳେ । ତେଣୁ ଏହା କୈବଲ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । କୈବଲ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠର ଅପର ନାମ ଦେବଶ୍ଳୀଶାନ । ଏହାର ପୂର୍ବରେ ବୈକୁଣ୍ଠେଶ୍ବର ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ପବିତ୍ରତମ ସମାଧି ଭୂମିର ପ୍ରହରୀ ତପସ୍ବୀ ହନୁମାନ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ମହାନ ଭୂମିର ପୁରାତନ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୋଲକ ଲୀଳା କରନ୍ତି । ରାତ୍ରିରେ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାର ବାରଣ ରହିଅଛି । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନୀଳମଣି ପୁରାଣର ଉକ୍ତି ହେଉଛି -

ନ ନିଶାୟା ନଗନ୍ତବ୍ୟା ମମ ନିର୍ବାଣମାଳୟେ
ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତା ସର୍ବେ କୁର୍ବନ୍ତି ଦର୍ଶନଂ ମମ ॥
କୌବଲ୍ୟ ଭୂମିସ ଖ୍ୟାତଂ ଦର୍ଶନାତ୍ ମୁକ୍ତି ନିଶ୍ଚିତଂ
ସଭକ୍ତ୍ୟା ଦର୍ଶୟନ୍ ତତ୍ର ବୈକୁଣ୍ଠାଧିତା ଭକ୍ତିତଃ ॥

ତେଣୁ ରାତ୍ରି ହେଲାମାତ୍ରେ ଦେବଯାନ ମାର୍ଗ ବା ଉତ୍ତର ଦ୍ବାର ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । ଏହାକୁ ସାଧାରଣରେ ଲୋକମାନେ ଦର୍ଶନ କରୁନଥିଲେ । ଗୋପନୀୟ ଶିଆଳି ଲତା ଏଠାରେ ରହିଛି ।

୪. ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସିଂହାସନ ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ଥିବାର ସତ୍ୟ କି ?

କେତେକ କହନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୋଖରୀଆରେ ଲକ୍ଷେ ଶାଳଗ୍ରାମ ପୋତା ହୋଇଛନ୍ତି, ସେଠାକୁ ଯିବା ଅନୁଚିତ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଶାସ୍ତ୍ରୀୟ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅସ୍ଥଗିଆ ଭୋଗ ବଢ଼ାଯାଏ, ତାହା ତଳେ ବିଷ୍ଣୁ ଶିଳା ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ।

ବିଷ୍ଣୁଶିଳାସମାବେଶେ ବ୍ରହ୍ମାଃ କୈବଲ୍ୟତାଂ ଗତାଃ ।

ଶାଳଗ୍ରାମରେ ଛୁଆଁଇ ଦେଲେ କୌଣସି ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରସାଦ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ନୈବେଦ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ରହି ନପାରନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ସିଂହାସନ ଉପରେ ଥିବା ପିଣ୍ଡିକା ତଳେ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଚକା ବା ପିଣ୍ଡିକାରେ ପାଦ ବାଜିଯିବା ପ୍ରତି ସେବକଗଣ ସାବଧାନ ଥା'ନ୍ତି । ସିଂହାସନ ଉପରକୁ ମାର୍ଜନୀରେ ମାର୍ଜନା କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ଯଦି ଏହି ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଥାଆନ୍ତା, ସେବକ କିପରି ସେ ସ୍ଥାନରେ ପାଦ ଦିଅନ୍ତେ । ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ ୧୨ଶ ସ୍କନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି- ଏହି ସ୍ଥାନର ନାମ “କକୁଦ୍ ପୃଥ୍ବ୍ୟା” ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥ୍ବୀର ଚୂଳ, ଯାହା ମହାପ୍ରଳୟରେ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ପବିତ୍ରତମ ବେଦୀରେ ଗୋଡ଼ ନ ବଜାଇ ଭକ୍ତିର ସହିତ ତାହାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରିବା ବିଧେୟ ।

ରତ୍ନସିଂହାସନଂ ଦିବ୍ୟଂ ବିଷ୍ଣୁଶିଳୋପମଂ ପରଂ
ତଦାନ୍ତ୍ରୀଂ ସ୍ପର୍ଶନେ ପୁଣ୍ୟାଃ ବିନଶ୍ୟନ୍ତି ପଦେ ପଦେ
ଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସ୍ମରଣେ ନାମ ଯତ୍ନତଃ
କୋଟିତୀର୍ଥଫଳଂ ତସ୍ୟ ଲଭନ୍ତେ ମାନବା ଧ୍ରୁବମ୍ ।

ମୁକ୍ତି ଚିନ୍ତାମଣି

୫. ରଥଯାତ୍ରାର ମୌଳିକ ହେତୁ କ'ଣ ?

ରଥଯାତ୍ରାର ମୂଳ କାରଣ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଶାଳା ବା ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରକୁ ନେବା । ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ବିତୀୟା ପୁଷ୍ୟା ନକ୍ଷତ୍ର ଯୋଗରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ହୁଏ । ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ତାଙ୍କର କୁଳ ଲୋପ ହେଉ, ଏ ବର ମାଗିବାରୁ ତାଙ୍କର ରାଣୀଙ୍କର ଦୁଃଖହରଣ ପାଇଁ ତାଙ୍କରି ନାମରେ ଏ ଯାତ୍ରା ହେଲା ବୋଲି ଲୋକସାହିତ୍ୟ କହନ୍ତି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ସ୍ଥାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଠାରୁ ଶୟନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ । ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଠାରୁ ଆଷାଢ଼ ଅମାବାସ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାବର ପୂଜା ବା ଗୁପ୍ତ ପୂଜା ହୁଏ । ଏହାର ଅପର ନାମ ଅନବସର ଅଟେ । ଏହି ସମୟରେ ଶାବର ଭାବରେ ପୂଜା ମନ୍ତ୍ରହୀନ ଭାବରେ ଆଚରିତ ହୁଏ । ଯାତ୍ରାଦିନ ଠାରୁ ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ‘ସପ୍ତାହୁତି ପୂଜା’, ତା’ପରେ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ନବମୀରେ ‘ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ମହୋତ୍ସବ’, ଦଶମୀ ଦିନଠାରୁ ତ୍ରୟୋଦଶୀ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଯାଏଁ ‘ଦକ୍ଷିଣମୁଖ ଉତ୍ସବ’ ଓ ତା’ପରେ ପୁନର୍ବାର ପିଣ୍ଡି ବିଜେ । ରଥଯାତ୍ରାର କାରଣ ହେଲା, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରଦିନ ନଗର ଭ୍ରମଣ ବିଧି ବୈଦିକ ପରମ୍ପରା ଅଟେ । ସେହି ନଗର ଭ୍ରମଣ ବିଧି ଉପରେ ହିଁ ରଥଯାତ୍ରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସେହି ଅନୁସାରେ ନଗର ଭ୍ରମଣ ହିଁ ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା, ପିଣ୍ଡି ଆରୋହଣ ନୀଳାଦ୍ରି ବିଜେ ଅଟେ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆପ୍ତ ଜନୋପଦିଷ୍ଟ ପାରମ୍ପରିକ କ୍ରମ ଅଟେ । କର୍ମକାଣ୍ଡର ଅନ୍ତର୍ଗତ ‘ବ୍ରହ୍ମୋତ୍ସବ’ ଏହାର ନାମ । ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିରରେ ବ୍ରହ୍ମ ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେଦିନ ଦେବତାମାନେ ସ୍ବ ସ୍ବ ଅନୁରୂପ ଯାନବାହନରେ ନଗର ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ, ବ୍ରହ୍ମର ଯାନ ରଥ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମ ଉତ୍ସବ କରନ୍ତି, ରଥରେ ହିଁ କରନ୍ତି । ଏହାହିଁ ବିଶ୍ବର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ଯାତ୍ରା ଅଟେ ।

ପଥୁରୀଆ ସାହି, ପୁରୀ

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର-୨୦୦୩

ପ୍ରାର୍ଥନା

ଡକ୍ଟର ବଳରାମ ଦାସ

କେ ତେ ପଥ....

ଯମୁନାରୁ ଯମନିକ
କଦମ୍ବରୁ କଳ୍ପବଟ
ପୃଥ୍ବୀରୁ ଆକାଶ
କେତେ ତପୀ-ମୁନି-ରଷି-ସାଧକଙ୍କ
ଅଦୈଷ୍ଟାର ହୋଇ ନାହିଁ ଶେଷ
ତୁମେ ପ୍ରଭୁ !
ଅଖିଳ ଏ' ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର
ଅନ୍ତଃମାନ ଅନ୍ତିମ ରହସ୍ୟ ।

ଯୋଜନ-ଯୋଜନ ବ୍ୟାପି ଝରୁଥାଏ
କବିତାର ଝର
ରତ୍ନ-ସିଂହାସନେ ବସି, ମହାକବି !
ଅହର୍ନିଶ ସର୍ଜୁଥାଅ
ଜଗତ ଓ ଜୀବନର ଆଲୋକ-ଅନ୍ଧାର
ଝାଉଁଟେ ମର୍ମିରିତ କୋମଳ ଗାନ୍ଧାର ।

ସାଗର ବେଳାରେ ବସି
କେବେ ମଧ୍ୟ ଶୁଣ ନାହିଁ
ସମୁଦ୍ରର ସ୍ବର
ସ୍ବତିରେ-ସ୍ବତିରେ ଖାଲି ଭାସୁଥାଅ
ଗୋପ-ବୃନ୍ଦାବନ ଆଉ ମଥୁରା ନଗର
ନିଭୃତ ନିର୍ଜନେ ପ୍ରଭୁ ଖୋଜୁଥାଅ
ଫୁଲ ପରି ଢଳ ଢଳ
ଆପଣାର ହଜିଲା କୈଶୋର
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆକାଶ ବୁକେ
ନୀଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ସ୍ବପ୍ନ ଜରଜର ।

ସେଇ ସ୍ବପ୍ନ ଦିଅ ପ୍ରଭୁ
ଦିଅ ସେଇ ନିଃସଙ୍ଗ ନୀଳିମା
ଢେଉରେ-ଢେଉରେ ତାର ଭାସିଯିବ
ଜୀବନର ରାଶି ରାଶି କଲୁଷ କାଳିମା
ପ୍ରାଣ ମନ ଉଲ୍ଲସାଇ
ଚାରିଆଡୁ ଶୁଭୁଥିବ ତୁମ ବଂଶୀ ସ୍ବର
ତା' ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ କୋରକିତ ହେଉଥିବ
ହଜି ଯାଇଥିବା ମୋର ସବୁଜ କୈଶୋର । ☐ ☐ ☐

କନ୍ଦେଶ୍ବ ଏରିଆ

ଭି.ଆଇ.ପି. ରୋଡ୍, ପୁରୀ

ଜଗନ୍ନାଥ ହୋ

ଶ୍ରୀ ଶରତ କୁମାର କର

ଜ ଗନ୍ନାଥ ହୋ କିଛି ମାରୁନାହିଁ ତତେ

ନ ମାଗି ନ ମାଗି ସବୁ ମାରୁଅଛି
ଦେଇ କି ପାରିବୁ ସତେ ?
ସବୁ ଦେଖୁଅଛି ସବୁ ଶୁଣୁଅଛି
କହୁନାହିଁ କଥା ମତେ
ଆଖିରେ ଆଖିରେ କେତେ କଥା ହେବି
ମନେ ରହୁନାହିଁ ଏତେ
ତଡ଼ାଇ ଦେଇଛୁ ମନୋରଥେ ମତେ
ଭେଳିକି ଲଗାଇ ଯେତେ
ଭଳି ଭଳି ଦୃଶ୍ୟ ଭଳି ଭଳି ଭାବ
ଭଣ୍ଡାଇଛୁ କେତେ ମତେ
ସଂସାର ଭଣ୍ଡାର ଘର ଚାବିକାଠି
ଦେଇଅଛି ମାୟା ସାଥେ
ଖାନା, ପିନା, ଗାନା ମିତ ମିତଣୀରେ
ବାଜା ରୋଷଣୀରେ ମାତେ
ପିଲା ପ୍ରୀତି ପ୍ରେମ ପୋଷଣେ ଡୋଷଣେ
ପରିବାର ପରିଯନ୍ତେ
ପାରାବାର ମୋର ପ୍ରସରୁଛି ସିନା
କି'ଦଶା ହୋଇବ ଅନ୍ତେ ?
ଜାଣି ପାରୁନାହିଁ ଜଣାନାହିଁ କିଛି
ଜଞ୍ଜାଳ ଜାଲର ସୂତ୍ରେ
ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଛଦ୍ମ ଯଶ ଆନନ୍ଦରେ
ଅନ୍ଧଦଶା ପ୍ରାୟ ନେତ୍ରେ
ଅଥଳ ଜଳରେ ଭାସୁଅଛି ମୁହିଁ
ବେଳେ ବେଳେ ହୁଏ ପ୍ରତେ
ପୁଣି ତେତା ହରେ ମାୟା ଫାଶ ଡୋରେ
ମରୀଚିକା ମୋହ ସାଥେ
କାହିଁ ଖେଳାଉଛୁ ସଂସାର ଲୀଳାରେ
ଛଟ ପଟ କରି ମତେ
(ତୁମ) ଅସଲ ରାହାସ ଲୀଳାରେ ବୁଡ଼ାଅ
ଭସାଇ ନ ଦେଇ ସ୍ରୋତେ
ଶରତ ଶରଣ କର ଉଦ୍ଧାରଣ
ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ପଦ୍ମ ହସ୍ତେ ☐ ☐ ☐

ବାଚସ୍ପତି

ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନସଭା

ନୀତିର ପ୍ରୀତି

ଶ୍ରୀ ଜୟନ୍ତ ନାରାୟଣ ପଣ୍ଡା

ଦ୍ଵା ରଫିଟା ନୀତି ଠାରୁ
ବେଶ ବଡ଼ସିଂହାର
ପଛୁଡ଼ ପଡ଼ିବା ଯାଏ-
ଚାଲିଥାଏ ନୀତି
ଧରି କେତେ ଅତୀତର
ପ୍ରଥା ପରମ୍ପରା
ଏ ସଂସ୍କୃତି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ନିଆରା
ଯେଉଁଠାରେ ଭରିଅଛି
ମନଚୋରା ପ୍ରାଣଭରା
ଜଗନ୍ନାଥ-ପ୍ରୀତି ।
ଏହି 'ନୀତି' ହୋଇଅଛି
ନୀତିକର୍ତ୍ତା ଖୁଆଲି ମନର
ନିଜ ଇଚ୍ଛା, ସ୍ଵାଧୀନତା-ବଳେ,
ସେଠି ନାହିଁ ଡର ଭୟ
ବିବେକ ବିଧାନ,
ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ବଳେ ହୁଏ-
ପାଟି.....
'ନୀତି ଆମେ କରିବୁ ନାହିଁ' ।
ତୁଣ୍ଡେ ସଦା ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ
ବୁକୁ ତଳେ ଥାଏ ଚିହ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ?
ନୀତି କରେ ନିର୍ଭରତା
ନିଜର ଉପରେ,
ମନ ମିଞ୍ଜାସର
'ହୁଁ' 'ନା' ଠାରେ,
କେଉଁ ଅପରାଧ-
କରିଥିଲା
ବିଚରା ସେ
ଚର୍ଚ୍ଚା ଅମୀନ ?
ସେବାକାରୀ ସେବକମାନଙ୍କୁ
ଦ୍ଵାର ଦ୍ଵାର ଘର ଘର
ବୁଲି, ମାରଇ କୁହାଟ
ପକାଇ ଦେବାକୁ ମନେ-
ଆଜି ଅଛି ପାଳି
ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ନୀତି-
ମନ୍ଦିରରେ ।
ବିଚିତ୍ର ଏ ଚିନ୍ତାଧାରା
ଦୂତର ଡାକରା

ତାଗିଦ୍ ... ତଳବ,
କେତେ ସଭା ସମିତିର
ପାଟିତୁଣ୍ଡ... ନୀତିବାଣୀ
କାର୍ଯ୍ୟାଳୟେ, ମାଜଣା ମଣ୍ଡପେ,
କିନ୍ତୁ କାହିଁ....
କାହିଁ ପଦ୍ମ
ଯାଉଅଛି ଘୁଞ୍ଚି ?
ଏ କି ଅବିଚାର
କୁହ ହେ ଠାକୁର ?
କାହିଁ ପାଇଁ ପାଦପଦ୍ମ
ଖରୁଥିବା ଖଟଣିଆ
ସେବକମାନଙ୍କୁ,
ଡାକିବାକୁ ଯିବ ଜଣେ,
ଅନ୍ୟ ଜଣେ-
ଜଗି ବସିଥିବ,
ପାଟିକରି ରଡ଼ିଛାଡ଼ି
ଡାକୁଥିବେ
ବଡ଼ ବଡ଼ ବାବୁ...
ଦଉଡ଼ାଇ ଦେବାଲାଗି
ବାକିଥିବା-
ମାଳ ମାଳ ନୀତି ।
ତମକୁ ମୋ' ରାଣ-
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଏତିକି କାକୁତି
ବିନୀତ ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଳି
ଭକତ ମିନତି...
ନୀତିକାରୀ ସେବକଙ୍କ ପ୍ରାଣେ
ଟାଣିଦିଅ ଆଣିଦିଅ-
ସ୍ଵତଃ ଭାବଭକ୍ତି...
ଛାଏଁ ଛାଏଁ, ଆପେ ଆପେ...
ହୁଅନ୍ତୁ ପାଗଳ ସର୍ବେ,
ମାନିବାକୁ ସବୁ 'ନୀତି'-
ତୁମ ମନ୍ଦିରର
ଅସରା ସମ୍ଭାର
ଦିବ୍ୟପ୍ରଭା-ପ୍ରୀତି । ☐ ☐ ☐

ଏସ୍.ଭି.୩୦, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବିହାର
ଆଇଗିଣିଆ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୯

ହେ ମହାବାହୁ

ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ନନ୍ଦ

ମ ହାସିନ୍ଦୁ ତୁମେ ଜଳବିନ୍ଦୁ ମୁହଁ
ବିନ୍ଦୁଏ କରୁଣା ପାଇଁ
ଚାତକିନୀ ସମ ଅନାଇ ରହିଛି
କରୁଣା ନୋହିଲା କାହିଁ
ହେ ମହାବାହୁ..... ।
ତୁମେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ମୁହଁ ଦୀନଦୁଃଖୀ
ବହୁଛି ଦୁଃଖର ଦାଉ
ଆଉ କା' ଆଗରେ କହିବି କାହିଁକି
ତୁମ ପରି ପ୍ରଭୁ ଥାଉ
ସବୁ ମନକଥା ଗୋପନ ବାରତା
ଜଣାଏ ତୁମକୁ ଯାଇ ।
ତୁମେ ଚକାଆଖି ମୁଁ ତ ନିରିମାଖୀ
ଅନାଇ ରହିଛି ପ୍ରଭୁ
ଥରେ ବସିଗଲେ ମନ ନନ୍ଦିଘୋଷେ
ପାଶୋରନ୍ତି ଦୁଃଖ ସବୁ
ହେ ଜଗତ ଜିତା ପ୍ରାଣର ବାରତା
ଘେନ ମୋ' କମଳା ସାଇଁ ।

ଏମ୍.ଭି. ୧୩, ମଧୁବନ
ପାରାଦ୍ୱୀପ - ୭୫୪୧୪୨

ଅଳି

ସୁବିନ୍ଦ୍ୟା ଦେବୀ

ମୁଁ ତ ଦାସିଆର ନଡ଼ିଆ ନୁହେଁ ଯେ
ଦୁଇ ହାତେ ମୋତେ ଉଠାଇ ନେବ,
ମୁଁ ତ ଶବରୀର ଚଖା କୋଳି ନୁହେଁ
ତୁମ ରଜାଧର ଛୁଆଁ ମିଳିବ ।
ମୁଁ ତ ତୁମ ପ୍ରିୟ ପାଞ୍ଚାଳୀ ନୁହେଁ ଯେ
କୋଟି ବସ୍ତ୍ର ଦେଇ ଲଜ୍ୟା ଢାଙ୍କିବ,
ମୁଁ ତ ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ଅହଲ୍ୟା ନୁହେଁ ଯେ
ଛୁଇଁଲେ ପାଷାଣୀ ରମଣୀ ହେବ ।
ମୁଁ ତ ଗରଭିଣୀ ହରିଣୀ ନୁହେଁ ଯେ
ବ୍ୟାଧି-ନିଆଁ-ଜାଲ ସବୁ ନାଶିବ,
ମୁଁ ତ ସାଲବେଗ ଭକତ ନୁହେଁ ଯେ
ନନ୍ଦିଘୋଷ ଦାଣ୍ଡେ ଅଟକି ଯିବ ।
ମୁଁ ଅଟଇ ଛାର, ମଣିଷ ମାତର
ସତ-ମିଛ, ସୁଖ-ଦୁଃଖର ଜୀବ,
ତୁମେଇ ରଖିବ, ତାରିବ, ମାରିବ
ମୋ ପାପ ପୁଣ୍ୟର କରି ହିସାବ ।
ତୁମରି ଆଶ୍ରାରେ ଧାଉଁଛି, ଜିଇଁଛି
ଆଶା, କଣିକାଏ କରୁଣା ଦେବ,
ଏ ଜନ୍ମେ ନ ଦେଲେ, ନ ଦିଅ ହେ ପ୍ରଭୁ
ଆଉ ଜନ୍ମେ ମୋତେ କୋଲେଇ ନେବ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମିତି ପଡ଼ିଶା
ହେରା ଗୋହିରୀ ସାହି
ପୁରୀ

ଅନୈଷଣ

ସବିତା ରଥ

ବର୍ଣ୍ଣିତ ଏଇ ଜୀବନ ସଞ୍ଜେ
ଭରିଛ ମୋ ପାତ୍ର ମଧୁର ଛନ୍ଦେ
ମଧୁମୟ ପଥେ ଦୁଃଖର କ୍ଳାଳା
ତଥାପି ଲୋଭୁଛି ଜୀବନ ଧାରା
ବିଦୀର୍ଘ ପୃଥ୍ବୀ
ଭଗ୍ନ ଶତଦଳେ ଖୋଜୁଛି ସାଥ୍ । ୧ ।

କଙ୍କରିତ ଏବେ ନଦୀର ଶଯ୍ୟା
ଆଶା ବୈତରଣୀ ସାଜିଛି ବନ୍ଧ୍ୟା
ବାହୁଛି ମୁଁ ନାଆ ଶୁଖିଲା ତୁଠେ
ହୃଦେ ସାହାନାଲ ବିଳପି ଉଠେ
ପାଉନି ରାହା
ଆକୁଳେ ଖୋଜୁଛି ତୁମରି ବାହା । ୨ ।

□□□

ଦୋଳମଣ୍ଡପ ସାହି
ହାବେଳି ଗଳି, ପୁରୀ

ଶରଣ ପଶିଲି ହେ ବିଶ୍ୱପତି

ଶ୍ରୀ କିଶୋର କୁମାର ରାଓ

କେ ମନ୍ତେ ପ୍ରଭୁ ମୁଁ ପୂଜିବି ପାଦ
ହୃଦୟରେ ମୋର ଘୋର ପ୍ରମାଦ
ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ହୀନ ପାଷାଣ ଅତି
କଠିନ ହୃଦୟ କୁଟିଳ ମତି

ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଳାସେ ପାପ ବିକାରେ
ଜଡ଼ିତ ରହିଛି ଏହି ସଂସାରେ
କେମନ୍ତେ ଦେଖିବି ସେ ପ୍ରେମାଜନେ
ମୋହେ ଅନ୍ଧାରୁତ ପାପ ନୟନେ
ଦୂର କର ପ୍ରଭୁ ଏ ମୂଢ଼ମତି
ଶରଣ ପଶିଲି ହେ ବିଶ୍ୱପତି ।

□□□

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ,
ରେକର୍ଡ଼ିଂ
ପୁରୀ

ମହାନାୟକ

ଶୈଳବାଳା ମହାପାତ୍ର

ପ୍ରତିଟି ଘଟଣା ତମର
ସବୁ ଅଘଟଣା ବି

ତମେ ମୋ ପୁଣ୍ୟର ପୁଣ୍ୟ
ମୋର ସବୁ ପାପର ପାପ
ତମେ ମୋ ସମ୍ମୋଗର ଶେଷ ଶିହରଣ
ବିପ୍ରଲୟ ବିଚିତ୍ର ବିଷାଦ
ମୋ ଦୁଃଖର ନିର୍ଜନ ଦରଦ
ପୁଣି ସୁଖର ସୁନୀଳ ଆକାଶ

ତମେ ମୋ ପ୍ରୀତିର ପୂରବା
ପୁଣି ରତିର ଜାହ୍ନବୀ
ପ୍ରତିଟି ଘଟଣା ତମର
ସବୁ ଅଘଟଣା ବି

ତମେ ଦ୍ରୌପଦୀର କର୍ଣ୍ଣମନସ୍କ ମନ
ସୀତାର ତପସ୍ୟା
ରାଧାର ମୃଦୁ ମଳୟ
ତମେ ମୋର ଅହଙ୍କାର
ତମେ ମୋ ନିଃସ୍ୱତା
ଏକାନ୍ତ ଏକାକୀପଣ
ତମେ ମୋର ଆଚାର
ଓ ପୁଣି ବ୍ୟଭିଚାର

ଗଛରେ
ପତ୍ରରେ
ଫୁଲର କାକର ବିନ୍ଦୁରେ
ପାହାଡ଼ ଛାତିରେ
ନଈର ଗୀତରେ
ତମେ ଥାଅ
ତମେ ଦିଶୁଥାଅ
ସମୟର ପ୍ରତିଟି ପୃଷ୍ଠାରେ
ଦିଶୁଥାଏ ତମର ଛବି
ସବୁ ଘଟଣା ତମର
ପ୍ରତି ଅଘଟଣା ବି !!

□□□

ଶିଳାଚିହ୍ନ, ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଛକ,
ଟିକରପଡ଼ା, ପୁରୀ-୨

ସେ, ସର୍ବରୂପମୟ ଓ ସର୍ବମନ୍ତ୍ରମୟ

ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ମିଶ୍ର

ବଡ଼ ଦେଉଳକୁ ଆସୁଥିବା ହଜାର ହଜାର ଦର୍ଶନାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ବାରି ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି, ତା ଭିତରୁ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ । ବୟସ ପଚାଶରୁ ଅଧିକ ହେଲେ ବି ତାଙ୍କର ସୌମ୍ୟ ଶାନ୍ତ ରୂପକାନ୍ତି ଜଣେଇ ଦେଉଥିଲା ସେ ଯେମିତି ତିରିଶ ପାର ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ତା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ଚାଲି, ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଢଙ୍ଗ, ତାଙ୍କ ବେଶଭୂଷା ସବୁଥିରେ ଯେମିତି କିଛି ଗୋଟାଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଲାଖ୍ ରହିଛି ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲା । ସେ ପ୍ରାୟ ଏକୃତିଆ ଆସୁଥିଲେ ଓ ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଫେରି ଯାଉଥିଲେ । ଜଗମୋହନ ଭିତରେ ଦର୍ଶନ ଚାଲୁଥିଲେ ସେ ବେହରଣ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ସିଧା ପଶିଯାଆନ୍ତି ଓ ଗୋଟିଏ କଣରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏକ ଲୟରେ ଚକାଡ଼ୋଳାକୁ ଚାହିଁ ରହନ୍ତି । ଯଦି କେତେବେଳେ କେମିତି ବେହରଣ ଦ୍ୱାରା ଦେଇ ଦର୍ଶନ ବନ୍ଦ ଥାଏ, ତେବେ ଜୟବିଜୟ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ଜଗମୋହନକୁ ଓହ୍ଲେଇ ପଡ଼ି ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସଳଖ ହୋଇ ଦେଖି ପାରିବା କଣମୁଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ଥରେ ବିଳମ୍ବିତ ରାତିରେ ସେ ଦର୍ଶନ କରିବା ବେଳେ ଦେଖିଲି, ନିଜ ଆଞ୍ଚୁଳାରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚୋଟି ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଧରି ସେ କ’ଣ ଗୁଡ଼ାଏ ସ୍ତୋତ୍ର ପଢୁ ପଢୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଉପରୁ ତଳକୁ ପକାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ନିଜେ ଜଗମୋହନର ଅନ୍ୟ କଣରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲି । ତାଙ୍କର ଆଞ୍ଚୁଳାରୁ ଫୁଲ ପକାଇବା ଦେଖି ମୁଁ ଚମକି ପଡ଼ିଲି । କାରଣ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଫୁଲ ମୁଖଶାଳାର ଚଟାଣରେ ନ ପଡ଼ି କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼େଇ ଯାଉଥିଲା । ନିଜ ଆଖିକୁ ନିଜେ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲିନି । ଆଞ୍ଚୁଳାରୁ ପଡୁଥିବା ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଗୁଡ଼ିକ ଉଡ଼େଇ ଯାଉଛି କେମିତି ! ସେଦିନ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦର୍ଶନ ସାରି ବେହରଣ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ପଶ୍ଚିମ ପଟ ନିଶାନ୍ତଳ ବେଢ଼ାକୁ ଚରତର ହୋଇ ଫେରିଲେ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କଲି । ଘୋଡ଼ାଦ୍ୱାର ଦେଇ ଆନନ୍ଦବଜାର ବାଟେ ସେ ବିଜୁଳି ବେଗରେ ଦେଉଳରୁ ବାଉଁଶପାହାଚ ଦେଇ ବାହାରି ଯାଉଥିଲା ବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଥାଇ ଦେଖିଲି, ସିଂହଦ୍ୱାର ଦେଇ ସେ ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ ପଛରେ ଯାଇ ଠିଆହେଲେ ଓ ସେଇଠି ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ

ଚକଡ଼ାରେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ସେ ଉଠିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବା ଜଣେ ଅତିବୟସ୍କ ପୁରଷ ଓ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭଳି ଲାଗୁଥିବା ବଙ୍ଗଳାଭାଷାରେ ପଚାରିଲେ, “କାଲି କେତେବେଳେ ଆସିବୁ ?” ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଠିକ୍ ଏଇ ସମୟରେ ବାବା” । ମୁଁ ଚଟକିନି ଘଣ୍ଟାକୁ ଚାହିଁଲି । ରାତି ଏଗାରଟା । ଦେଖିଲି ତିନିଜଣ ଯାକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଖଜାପଟି ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ରାସ୍ତା ଧରିଲେ ।

(୨)

ତହିଁ ଆରଦିନ ଦିନତମାମ ମୋ ମନରେ ତାଙ୍କ ଆଞ୍ଚୁଳାରୁ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖି ଖସାଇବା ଦୃଶ୍ୟଟି ମନେ ପଡ଼ି ଯାଉଥାଏ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ତ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଆଦୌ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ସେ କାହିଁକି ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଦେଉଛନ୍ତି ? ତେବେ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଗୁଡ଼ିକ ଆଞ୍ଚୁଳିରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ପରେ କୁଆଡ଼କୁ ଯାଉଛି ? ଗୋଟିଏ ହେଲେ ତ ଚଟାଣରେ ପଡୁନି । କିଏ ଏ ରହସ୍ୟମୟ ?

ତହିଁ ଆର ଦିନ ରାତି ଏଗାରଟା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖୁଥାଏ । ଏଗାରଟା ବାଜିବାକୁ ପନ୍ଦରମିନିଟ୍ ଥାଏ, ସେ ତିନିଜଣ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପୂର୍ବଦିନ ଭଳି ଦୁଇଜଣ ରହିଗଲେ ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ ପାଖରେ, ସେ ଏକାକିନୀ ସିଂହଦ୍ୱାର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କଲି । ବାଉଁଶପାହାଚ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ସେ ସ୍ତୋତ୍ର ପଢ଼ିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଅତି ପାଖରୁ କାନେଇ ଶୁଣିଲି ସେ ସପ୍ତଶତୀ ଚଣ୍ଡୀର ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ରଖିସ୍ଥିତି ପଢୁଛନ୍ତି । ଅତି ସୁନ୍ଦର କଣ୍ଠ-ସ୍ୱର ଉଚ୍ଚାରଣ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସି ଦେବୀଙ୍କ ସ୍ଥିତି ପଢୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ସେ ଭୋଗମଣ୍ଡପର ଭୋଗଯିବା ବାଟ ଧରି ପହଞ୍ଚିଲେ ନାଟମଣ୍ଡପରେ । ସେଠାରୁ ସିଧା ଜୟବିଜୟ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ଜଗମୋହନ ପାହାଚରେ ଓହ୍ଲେଇ ପଡ଼ିଲେ ଓ ଗୋଟିଏ କଣରେ ଠିଆହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଚାହିଁ କାନି ଫିଟାଇ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଗୁଡ଼ିଏ ନିଜ ଆଞ୍ଚୁଳାରେ ଧରିଲେ । ଏଥର ମୁଁ ଠିଆହେଲି ତାଙ୍କ ଦେଖି ନ ପାରିବା ପାହାଚରେ । ବହୁତ ସମୟ ସ୍ତୋତ୍ର ପଢ଼ିସାରି ସେ ଆଞ୍ଚୁଳା ଟେକିଲେ

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି । ଠିକ୍ ପୂର୍ବରାତି ଭଳି ପାଞ୍ଚୋଟି ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ଆଞ୍ଜୁଳାରୁ ଖସି ତଳେ ପଡ଼ିବା ଆଗରୁ କୁଆଡ଼େ ଉଠେଇ ଗଲେ । ମୁଁ ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ପତ୍ତି ମନେମନେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ସିଧା ଫେରି ଆସିଲି ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ ଚକଡ଼ାକୁ । ଦେଖିଲି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିଥିବା ବୟସ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଦୁଇଜଣ ଅନତିଦୂରରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ହିନ୍ଦୀରେ ପଚାରିଲି, “ଆପଣମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିଥିବା ମହିଳା ଯେ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି କ’ଣ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କୀୟ ? ଆପଣମାନେ କେଉଁଠୁ ଆସିଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆପଣ ଦୁଇଜଣ କାହିଁକି ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଗଲେନି ?”

ମୋର ଏ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଯେମିତି ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ବଡ଼ ଅତୁଆରେ ପକେଇଦେଲା । ସେମାନେ ମୋ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣୁଶୁଣୁ ଯେମିତି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ତା’ପରେ ମତେ ହିନ୍ଦୀରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ବାରୁ ଆମେ ବିଦେଶରୁ ଆସିଛୁ । ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଯେ ଯାଇଛି, ସେ ଆମ ଝିଅ । ତା ଆସିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛୁ” । ମୁଁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲି, “ତେବେ ଆପଣ ଦୁଇଜଣ ଝିଅସାଙ୍ଗେ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ କାହିଁକି ଗଲେନି ?”

ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି, ମୋର ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ମାତ୍ରେ ଉଭୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନ ସ୍ତ୍ରୀ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହିଁଲେ । ତା’ପରେ ପୁରୁଷ ଜଣକ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଆମେ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉନା ।”

ମତେ ଲାଗିଲା, ସେମାନେ ମୋ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ତଥାପି ପଚାରିଲି, “ଆପଣମାନେ କ’ଣ ମନ୍ଦିର ଭିତରୁ ଝିଅ ଫେରିବା ଯାଏ ଏଇଠି ଅପେକ୍ଷା କରିବେ ?” ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡ ଚୁଙ୍ଗି ‘ହଁ’ ବୋଲି କହିଲେ । ମୁଁ ଏଥର ପୁଣି ପଚାରିଲି, “ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୁଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ପାରିବି ?” ଏଥର ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଜଣକ କହିଲେ, “ହଁ, ହଁ, କଥାବାର୍ତ୍ତା କାହିଁକି କରି ପାରିବେନି ? ଗୁଲାର୍ ଫେରିଆସୁ । ଆପଣ ତା ସହିତ କଥାହେବେ ?”

ସେଦିନ ମତେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲା । ସେ ମନ୍ଦିର ଭିତରୁ କେମିତି ଗୋଟାଏ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଫେରିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଜଣାପଡୁଥାଏ, ସେ ଯେମିତି ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଦେଖୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ମତେ ଦେଖାଇ କହିଲେ, “ଏ ବାରୁ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ କ’ଣ ଟିକେ କଥାହେବେ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ଗୁଲାର୍” । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାରୁ ମୁଁ କହିଲି, “ହଁ, ଆପଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଟିକେ

କଥା ହେବାକୁ ଚାହୁଁଛି” । ସେ ‘ମତେ ବଙ୍ଗଳାଭାଷାରେ କହିଲେ, “କ’ଣ ନିହାତି ଜରୁରୀ ?” ମୁଁ କହିଲି, “ହଁ, ଟିକେ କଥା ଅଛି । ଆପଣ ଯଦି....”

ମୋତେ ମୋ କଥା ସାରିବାକୁ ନ ଦେଇ ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ମନ୍ଦିରକୁ ଯିବି । ଦର୍ଶନ ପରେ କଥା ହୋଇପାରିବି, ଆପଣ କ’ଣ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବେ ?”

ମୁଁ ‘ହଁ’ କହି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ମନ୍ଦିର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲି । ଖଜାପଟି ପାର ହୋଇ ସେ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ମନ୍ଦିର ଆଡ଼କୁ ମୋଡ଼ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସ୍ତ୍ରୀମାନ, ସ୍ତ୍ରୀ ଚାଲିଥାଆନ୍ତି । ସେ ଦୁଇଜଣ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ମନ୍ଦିରର ପାହାଚ ପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ରହିଲେ । ପାହାଚ ଚଢ଼ି ସେ ଯେତେବେଳେ, ମା’ଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ପଛରେ ରହିଥିଲି । ମା’ଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେ ଭାବାବେଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତା’ପରେ ସେ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼େଇଲେ । ପଣ୍ଡା କିଛି ନ କହି ଚାରି ପାଞ୍ଚୋଟି ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇଦେଲେ ମା’ଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ଆଣି । ମନ୍ଦାର ଫୁଲଗୁଡ଼ିକର ଆକାରରୁ ମତେ ଲାଗିଲା ଏ ଯେମିତି ସେଇ ଫୁଲ ଯାହାକୁ ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଆଞ୍ଜୁଳାରୁ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ଦର୍ଶନ ସାରି ସେ ମତେ ରାସ୍ତା ଉପରେ ପଚାରିଲେ, “କ’ଣ ଅଳ୍ପବେଳ କଥା ଅଛି ? ମୁଁ ତ ଏଠୁ ଘରକୁ ଯିବି । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯଦି ବେଶୀ କଥା ଥାଏ, ତେବେ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

ମୁଁ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଗଲି । ଖଜାପଟିରୁ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ଆଡ଼କୁ ଯେଉଁ ରାସ୍ତାପଡ଼ିଛି, ସେ ରାସ୍ତାରେ କିଛିବାଟ ଗଲେ ରାଧାକାନ୍ତ ମଠ ପାଖାପାଖି ଗୋଟିଏ ରାସ୍ତାକଡ଼ର ବାଁ ହାତ ଘରେ ସେ ରହୁଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି, ଘରେ ତିନୋଟି ବଖରା ଅଛି । ସେ ବାହାରେ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଗୋଟିଏ ବଖରାକୁ ଯାଇ ଘରକାନ୍ଥକୁ ଆଉଜା ହୋଇ ଖଟୁଳିରେ ଥୁଆ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଫଟୋକୁ ନତଜାନ୍ତୁ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତାଙ୍କ ଦେଖାଦେଖୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଗୋଟିଏ ଆସନ ବଢ଼େଇ ଦେଲେ । ମୁଁ ସେଥିରେ ବସିବା ପରେ ସେ ଅନ୍ୟ ବଖରାରେ ଥିବା ସ୍ତ୍ରୀମାନ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ କହିଲେ, “ବାବା ମା, ତୁମେ ଦି’ଜଣ ଖାଇନିଅ, ମୋର ଡେରି ହେବ । ଏ ବାରୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କ’ଣ ଟିକେ କଥା ଅଛି ।”

ଏଥର ସେ ସଜାଡ଼ି ହୋଇ ବସି ମୋ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରଶ୍ନ

ପଚାରିବା ଢଙ୍ଗରେ ଚାହିଁ ରହିବାରୁ ମୁଁ ପଚାରିଲି, ‘ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଯେଉଁ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଆପଣ ଆଞ୍ଚୁଳାରେ ଟେକି ଦେଇଥିଲେ, ସେଇ ଫୁଲ କ’ଣ ଆପଣ ମା’ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରୁ ଆଣିଲେ ?’

ମୋ ପ୍ରଶ୍ନରେ ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ତା’ପରେ ମତେ ଟିକେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, ‘‘ଆପଣ କ’ଣ ମତେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆଞ୍ଚୁଳାରେ ଫୁଲ ଦେଲାବେଳେ ଦେଖୁଥିଲେ’’ ?

ମୁଁ କହିଲି, ‘‘ହଁ, ଦୁଇଦିନ ଦେଖୁଛି ।’’ ତେବେ ମୋର ଏ ଦେଖିବାଟାକୁ ଆପଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି’’ ।

ସେ କହିଲେ, ‘‘ଦୁଇଦିନ ଯାକ ଆପଣ ଦେଖୁଛନ୍ତି ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ମା’ଙ୍କ ପାଖରୁ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ଆଣିବା’’ ?

ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି, ‘‘ନା, ନା, ଆଜି କେବଳ ଦେଖୁଲି, ଆପଣ ମା’ଙ୍କ ପୂଜକ ପାଖରୁ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ନେବା । ଫୁଲର ଆକାରରୁ ମତେ ଲାଗିଲା ଯେଉଁ ଫୁଲ ଆପଣ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆଞ୍ଚୁଳାରେ ଦେଉଥିଲେ, ଏ ସେଇ ଫୁଲ । ହଁ, ସେ ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଆପଣ ଆଞ୍ଚୁଳାରୁ ପକାଇଦେଲାବେଳେ ସେଗୁଡ଼ିକ ତ ତଳେ ପଡ଼ୁ ନ ଥିଲା’’ ?

ଏଥର ସେ ବିସ୍ମୟଭରା କଣ୍ଠରେ ପଚାରିଲେ, ‘‘ଓ ଆପଣ ତା ବି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ! ବେଶ୍, ଏଥର କହନ୍ତୁ, କ’ଣ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଥିଲା’’ ।

ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇ ଦେଲି, ‘‘ମତେ କହୁନାହାନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆଞ୍ଚୁଳାରୁ ଯେଉଁ ଫୁଲ ଦେଇଥିଲେ, ଏ କ’ଣ ସେଇ ଫୁଲ, ଯାହାକୁ ଆପଣ ମା’ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରୁ ଆଣିଲେ’’ ?

ସେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘‘ହଁ’’ । ମୁଁ ଏଥର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲି । ସେ ମୋର ମୁହଁର ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି କହିଲେ, ‘‘ଆପଣ ମୋ ବିଷୟରେ ସବୁକଥା ଜାଣିବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଏଇଆ ତ’’ ?

ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କଲି । ତା’ ପରେ ସେ କହିଲେ, ‘‘ବେଶ୍ ଠିକ୍ ଅଛି । ମୁଁ ସବୁ କଥା କହିଯାଉଛି, ସବୁ ଶୁଣିଲା ପରେ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଆଉ କିଛି ପଚାରିବାକୁ ଥାଏ, ତେବେ ମତେ କହିବେ ।’’

ସେ କହି ଚାଲିଲେ ।

(୩)

ତାଙ୍କ କଥା ଆରମ୍ଭରେ ସେ ମତେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ,

‘‘ଆପଣ ଢାକା ଦେଖୁଛନ୍ତି କି’’ ?

ମୁଁ ନାହିଁ କହିବାରୁ ସେ କହି ଚାଲିଲେ, ‘‘ମୁଁ ଯେଉଁ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି, ସେ ପରିବାର ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ଢାକାରେ ରହି ଆସୁଥିଲେ । ଆମର ଭିଟାମାଟି ଏବେ ବି ଢାକାରେ ଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଯା ଭିତରେ ଢାକା ବହୁତ ବଦଳି ଗଲାଣି । ତେବେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିଥିବା ଏଇ ବାବା ମା’ ଢାକାର ଅଧିବାସୀ । ଏବେ ବି ସେମାନେ ଢାକାରେ ରହନ୍ତି’’ ।

ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଲି, ‘‘ଆପଣଙ୍କର ଏ ବାବା ମା’ ଏବେ ବି ଢାକାରେ ରହନ୍ତି, ଆଉ ଆପଣ ?’’

ସେ ସାମାନ୍ୟ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘‘ମୁଁ ଏବେ ଢାକାରେ ନାହିଁ । ତା’ ଛଡ଼ା ମୁଁ ହିନ୍ଦୁ । ବାବା ମା’ ମୁସଲମାନ ।’’

ମୁଁ ଚମକି ଉଠି ପଚାରିଲି, ‘‘ଆପଣ ହିନ୍ଦୁ, କିନ୍ତୁ ପିତାମାତା ମୁସଲମାନ !’’

ସେ କହିଲେ, ‘‘ହଁ, ଶୁଣି ଯାଆନ୍ତୁ । ବହୁତ କଥା କହିବାକୁ ଅଛି । ମୁଁ ଯେଉଁ ବାପା ମା’ଙ୍କଠାରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି, ସେମାନେ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ । ଏ ଯେଉଁ ବାବା ମା’ଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ମତେ ଜନ୍ମ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ମତେ ଜନ୍ମରୁ ପାଲିଛନ୍ତି । ମୋ ଜନ୍ମଦାତା ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖୁନି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ମୋ ପାଇଁ ଜନ୍ମଦାତା, ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ କହିଲେ ଚଳେ ।’’

ତାଙ୍କୁ ଟିକେ ଅଟାକାଇ ଦେଇ ପଚାରିଲି, ‘‘ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ସବୁ କହିବାକୁ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରି ହଇରାଣରେ ପକାଉନି ତ ? ରାତି ଏତେ ହେଲାଣି ।’’

ସେ ଶାନ୍ତସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ‘‘ନା, ନା, ଆଜି ସବୁ କଥା ନ କହିଲେ ତ ଚଳିବନି । କାଲିକୁ ଆପଣ କେଉଁଠି ଆଉ ମୁଁ କେଉଁଠି-’’

- ‘‘ମାନେ ?’’

- ‘‘ଦେଖନ୍ତୁ, କାଲି ଆମେ ଏଠାରୁ ଚାଲିଯିବୁ । ତା’ ଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କୁ ଆଜି ଏ ସବୁ କହିବାପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅଛି । ମତେ କହିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ ।’’

- ‘‘ନିର୍ଦ୍ଦେଶ !’’

- ‘‘ହଁ, ଏ ପୃଥିବୀରେ ଯାହା ଯାହା ହେଉଛି, ସବୁ ମା’ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ହେଉଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଚାହିଁ ନ ଥିଲେ ଆପଣ କ’ଣ ମତେ ଭେଟିଥାନ୍ତେ ନା ଏ ସବୁ ପଚାରିଥାନ୍ତେ । ସବୁ ସେହି ମା’ର ଇଚ୍ଛା । ମା’ ମତେ କାଲିଠାରୁ ଜଣେଇଛି ସବୁ

କଥା ଆପଣଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବାକୁ । ତେଣୁ ମୋର ନ ଶୁଣେଇ କ’ଣ ବା ଚାରା ଅଛି ? ତେବେ ରାତି ତ ଅଧାରୁ ବେଶୀ ହୋଇଗଲାଣି । ଆପଣ କିଛି ଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ବି ଖାଇନି । ମା’ର ପ୍ରସାଦ ଅଛି । ଖାଇଦେବା, ମା’ ତ ଶୋଇବନି । ସବୁ ଶୁଣିବ, କଥାରେ ଭୁଲ ହେଲେ ବା ଏପଟ ସେପଟ ହେଲେ ଚେତେଇଦେବ ।”

ଏତିକି କହି ସେ କାନ୍ଥକୁ ଆଉଜା ହୋଇଥିବା ଫଟୋ ଆଡ଼କୁ ଟିକେ ଚାହିଁଦେଲେ । ଫଟୋରେ ଥିବା ମା’ ଯେମିତି ତାଙ୍କପାଇଁ ଜଡ଼ ନୁହନ୍ତି, ଜୀବ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କଥାଗୁଡ଼ାକୁ ପୂରା ବୁଝିପାରୁ ନ ଥାଏ । ମତେ ଲାଗୁଥାଏ, ସେ ଯେମିତି ମତେ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱା ଗପ ଶୁଣାଇ ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ସେ ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କଦଳୀ ପତରରେ ପ୍ରସାଦ ବାଡ଼ିଦେଲେ । କେତେ ପ୍ରକାର ପିଠା, ଦି’ ତିନି ପ୍ରକାର ଭଜା, ଦୁଇ ପ୍ରକାର ତରକାରି, କ୍ଷୀରି । ଏମିତି କେତେ କ’ଣ । ବାଡ଼ି ଦେଉ ଦେଉ କହିଲେ, “ମା’ ମନା କରିଥିଲା କିଛି ଆମିଷଭୋଗ ନ କରିବାକୁ । ଆପଣ ଖାଆନ୍ତିନି ବୋଲି ।”

ମୁଁ କାବା ହୋଇଗଲି । ମୋ ନିରାମିଷ ଖାଇବା ବିଷୟ ବି ତାଙ୍କୁ ମା’ ଆଗରୁ କହିଦେଇଛନ୍ତି । ମତେ ବାଡ଼ିଦେଲା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଟିକେ ପରେ ଖାଇବି, କାଲେ କ’ଣ ଦେବାକୁ ହେବ ପଛରେ ।” ପତରରେ ବଡ଼ା ହୋଇଥିବା ଖାଦ୍ୟକୁ ଚାହିଁ କହିଲି, “ଏ ତ ବହୁତ, ମୋର ଆଉ କିଛି ଦରକାର ହେବନି ।” ସେ କହିଲେ, “ହଉ, ମୁଁ ଟିକେ ପରେ ନେବି । ଆପଣ ଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ” । ଟିକିଏ ପରେ ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ, “ଏ ମା’, ମୁଁ ପୂରା ଭୁଲିଯାଇଛି । ଆପଣଙ୍କୁ କୁଆଡ଼େ ଖେଚେଡ଼ି ଭଲ ଲାଗେ, ମା’ କହିଥିଲା ।” ଯା କହି ସେ ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରରୁ ଖେଚେଡ଼ି ଆଣି ମୋ ପତରରେ ବାଡ଼ିଦେଲେ ଓ ଟିକେ ପରେ ଖାଇବସିଲେ ମୋ ପାଖରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପତର ପକାଇ ।

ଖାଉ ଖାଉ ସେ କହିଚାଲିଲେ, “ପଚାଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଢାକାରେ ସାମ୍ବଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଆବହମାନକାଳରୁ ଭାଇଭାଇ ଭଳି ଚଳି ଆସୁଥିବା ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ପରସ୍ପରର ରକ୍ତ ପିଇଯିବା ପାଇଁ ଝାମ୍ପି ପଡ଼ିଲେ । ଢାକାରେ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ରକ୍ତ ନଦୀର ସୁଅ ଛୁଟିଲା । ଠିକ୍ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି । ବାପା ମୋର ଗୋଟାଏ ଚଟକଳରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ରହମନ୍ ମଉସା ବାପାଙ୍କର ଭାରି ସାଙ୍ଗ ଥିଲେ । ସେ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ ବି ଆମ ଘରକୁ

ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲେ ଓ ଆମ ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ପାଉଥିଲେ । ସାକିଲା ମାଉସୀକୁ ବି ମୋ ମା’ ବହୁତ ଭଲ ପାଉଥିଲା । ଏଇ ଯେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଦି’ଜଣ ଆସିଲେ ଓ ପାଖ ବଖରାରେ ଅଛନ୍ତି, ସେ ହେଲେ ରହମନ୍ ମଉସା ଓ ସାକିଲା ମାଉସୀ । ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସବୁଦିନେ ବାବା ମା’ ବୋଲି ଡାକେ ।”

ସେ ଉଠିପଡ଼ି ତାଙ୍କ ପତର ଓ ମୋ ପତର ଉଠାଇନେଇ ଘର ବାହାରକୁ ଚାଲି ଯାଉଯାଉ ମତେ ହାତ ଧୋଇବା ଜାଗା ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ତା’ପରେ ସେ ମୋ ପାଖରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ୁପଡ଼ୁ ମୋ ହାତକୁ ଦି’ ଚାରିଟା ଲବଙ୍ଗ ଅଳେଇଚ ବଢ଼େଇଦେଲେ ।

ସେ ତାଙ୍କ କଥାର ଖୁଅ ଧରିଲେ, “ଦଙ୍ଗାବେଳେ କହିଥିଲି ମୁଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି । ଠିକ୍ ସେତିକି ବେଳେ ରହମନ୍ ମଉସାଙ୍କର ବି ଝିଅଟିଏ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ତା ରଙ୍ଗ କୁଆଡ଼େ ଗୋଲାପ ଭଳି ଥିବାରୁ ମଉସା ମାଉସୀ ନାଁ ତାର ଗୁଲାବ୍ ଦେଇଥିଲେ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେମାନେ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୁଲାବ ବୋଲି ଡାକୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ନାଁ ଗୁଲାବ ନୁହେଁ ?”

ସେ କହିଲେ, “ହଁ, ମୋ ନାଁ ବି ଗୁଲାବ୍ । ଶୁଣିଯାଆନ୍ତୁ । ଦଙ୍ଗାରେ ମୋ ନିଜ ବାପା ମା’ ଟିକିଏ ଦୂରରେ ରହୁଥିବା ରହମନ୍ ମଉସାଙ୍କ ଘରକୁ ରାତି ଅଧରେ ମତେ ଧରି ଦଉଡ଼ିଗଲେ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ସାତଦିନର ହୋଇଥିଲି । ସେମାନେ ରହମନ୍ ମଉସା ଓ ସାକିଲା ମାଉସୀ ହାତରେ ମତେ ଟେକିଦେଉ ଦେଉ କହିଲେ, ‘ଏ ଝିଅ ତୁମଦୁହଁଙ୍କୁ ଲାଗିଲା ।’ ଏତିକି କହି ସେମାନେ ସେଠାରୁ ଝଡ଼ବେଗରେ ଚାଲିଗଲେ ସିନା, ଘରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲେନି । ବାଟରେ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ହାତରେ ସଫା ହୋଇଗଲେ ।”

ସେ ନିଜଆଖିର ଲୁହ ଯୋଛିଲେ ପଣତକାନିରେ, ତା’ ପରେ ନିଜକୁ ନିଜେ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିବାକୁ ଗଲାବେଳେ ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ଆପଣ କ’ଣ ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ଥିଲେ ?” ସେ କହିଲେ, “ହଁ, ପ୍ରଥମ ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ।”

“ପରେପରେ ହତ୍ୟାକାରୀମାନେ ଜାଣିଲେ ରହମନ୍ ମଉସା ଘରେ ବାପା ମା’ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନଟିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମତେ ସାମ୍ବ କରିଦେବାକୁ ରହମନ୍ ମଉସାଙ୍କ ଘରକୁ ଘେରିଗଲେ । ମଉସା ମାଉସୀ ଅତି ଧର୍ମପରାୟଣ । ସେମାନେ ମତେ ନ ଦେଖାଇ ତାଙ୍କ ନିଜ ଝିଅକୁ

ଦେଖାଇଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଆଖିଆଗରେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଝିଅ ଦି'ଗଡ଼ ହୋଇଗଲା ଜଣେ ଘାତକର ଖଣ୍ଡାରେ । ସେଇ ଦିନଠାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର 'ଗୁଲାର୍' ହୋଇଗଲି ।" ସେ ଟିକେ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ପୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ, "ତାଙ୍କରି ସ୍ନେହ ଆଦରରେ ବଢ଼ି ଉଠିଲି । ମାତ୍ର ମୋ ରକ୍ତରେ ଅଲଗା ସଂସ୍କାର ଥିଲା । ରହମନ୍ ମଉସା ଓ ସାକିଲା ମାଉସୀ ମୋର ବାବା ମା' ହୋଇଗଲେ । ବାବା ମତେ ଢାକା ସହରରେ ସବୁଦିନ ବୁଲାଇ ନିଅନ୍ତି । କେଜାଣି କାହିଁକି ଢାକାର 'ଢାକେଶ୍ୱରୀ' ମନ୍ଦିର ମତେ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ । ମୁଁ ସେଠାରେ ବିଜେ କରିଥିବା ମା' ଢାକେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ନ ଦେଖିଲେ ପାଗଳିନୀ ହୋଇଯାଉଥିଲି । ମତେ ମଧ୍ୟ ସେ ମନ୍ଦିରକୁ ଯିବାକୁ କେହି ବାରଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଡରରେ କିଛି କହୁ ନ ଥିଲେ ମୁସଲମାନ ଝିଅଟାଏ ମା'ଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉଛି ବୋଲି । ମୁସଲମାନମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ - ଭଲ ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ଜାତିର ଜଣେ ଝିଅ କାଫେରଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଅପବିତ୍ର କରୁଛି ବୋଲି ।"

ସେ ଭଦ୍ରତାର ସହ ମୋର ଅନୁମତି ନେଇ ଟିକେ ପାଣି ପିଇ ପୁଣି କଥାର ଖୁଅ ଧରିଲେ, "ଯାହୁଁ ଯାହୁଁ ବଡ଼ ହେଲି, ମା' ଢାକେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ ଆକର୍ଷଣ ବଢ଼ି ଚାଲିଲା । ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁଦିନ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲି, ସେଦିନ ରାତିରେ ଖାଉ ନ ଥିଲି । ମୋର ଏ ହାବଭାବ ଦେଖି ମୋର ବାବା ମା' ମତେ ମୋ ଜନ୍ମଦାତା ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ ବାପା ମା'ଙ୍କ କଥା ଥରେ ସବୁ ଖୋଲି କହିଲେ । ମୋର ମତ ପଚାରିଲେ - ମୁଁ ହିନ୍ଦୁ ହେବି ନା ମୁସଲମାନ ହେବି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢୁଥିଲି । ଅତି ସୁନ୍ଦରଥିବାରୁ ମୋ ପାଇଁ ବାହାଘର ପ୍ରସ୍ତାବ ବି ଆସିବାରେ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ମା'କୁ ଖୋଲି କହିଲି ମୋର ହିନ୍ଦୁ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅଛି । ମା' ବାବା ମୋର ଅତି ବିଚାରବନ୍ତ ଥିଲେ । ମୁଁ ଥିଲି ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ସେତେବେଳେ । ସେମାନେ ମୋ ମନକଥା ବୁଝି କଳିକତାରେ ରହୁଥିବା ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁଘରେ ମୋତେ ବାହା କରିଦେଲେ । ମୋ ବିଷୟରେ ସବୁକଥା ସେମାନେ ମୋ ଶଶୁର ଶାଶୁଙ୍କୁ କହିଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଧନୀ ପୁଅ ପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ଝିଅଟିଏ ଖୋଜୁଥିଲେ । ମୋ ବାବାଙ୍କୁ ଶଶୁର ବହୁତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ କ୍ଷୀରନୀର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ବହୁବର୍ଷରୁ । ବାବା ମା' ମୋ ବାହାଘର କଳିକତାରେ କରିଥିଲେ । ନିଜ ଝିଅକୁ ବିଦା କଲାଭଳି ସେମାନେ ମତେ ବିଦାୟ ଦେଇଥିଲେ । ମୋର

ମନେ ଅଛି, ମୁଁ ଶାଶୁଘରକୁ ଗଲାଦିନ ଏ ମା' ମୋର ଚେତାବୁଡ଼ି ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ବାବାଙ୍କ କଥା ବି ସେ ଦିନ ଯାହା ହୋଇଥିଲା, କହିଲେ ନ ସରେ ।"

ସେ କାହିଁକି କେଜାଣି ଟିକେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇଗଲେ । ମୁଁ ପଚାରିଲି, "କ'ଣ ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ?"

ସେ କହିଲେ, "ନା, ନା, ଆପଣଙ୍କୁ ରାତି ପାହିବା ଆଗରୁ ସବୁ ଠିକେ ଠିକେ ଶୁଣାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହଁ, ବାବା ମା' ମତେ ସବୁ ଯୌତୁକ ଭିତରେ ଏଇ ମା' ଢାକେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଫଟୋଟି ଦେଇଥିଲେ ।" ଏହା କହି ସେ ଫଟୋଟଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଲେ, ମୁଁ ବି ଅଜାଣତରେ ଫଟୋଟଳେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଦେଇଥିଲି ।

ସେ କହି ଚାଲିଲେ, "ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆମେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଢାକା ଯାଉ । ମା' ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ରହୁ ଓ ମୁଁ ମା'ଙ୍କୁ ଦେଖେ ।" ସେ ପୁଣି ମା' ଢାକେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଫଟୋକୁ ଚାହିଁ କହି ଚାଲିଲେ, "ମାତ୍ର କେତେବର୍ଷପରେ ହଠାତ୍ ମୋ ଛାତି ଚିରି ହୋଇଗଲା ଯେତେବେଳେ ଖବର ପାଇଲି ମା' ଢାକେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ସେମାନେ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଛନ୍ତି, ଏପରିକି ମା'ଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ମନ୍ଦିରର ହତାପାତେରୀ ବି ସେମାନଙ୍କ ବିଷ ଆଖୁରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲାନି । କଳିକତାରେ ଏ ଖବର ପାଇ ମୁଁ ପାଗଳିନୀ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହ ଢାକା ଛୁଟିଗଲି । ଯାହା କାନରେ ଶୁଣିଥିଲି ତା' ଠାରୁ ଆହୁରି ଖରାପ କଥା ଆଖିରେ ଦେଖିଲି । ମା'ଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ପାଞ୍ଚ ଏକର ଜାଗା ମଶାଣି ପାଲଟିଥାଏ । ମା'ଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିର ପଛା ମିଳିଲାନି ଯେତେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ସନ୍ଧାନ ନେଲି । ସେଦିନ ମୁଁ ମା'ଙ୍କୁ ନ ଦେଖି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କିଛି ନ ଖାଇ ଶୋଇପଡ଼ିଥିଲି । ରାତି ପ୍ରାୟ ଅଧ ହେବ । ହଠାତ୍ ମତେ ଲାଗିଲା ମୋ ଶେଯ ପାଖରେ କିଏ ଜଣେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ମୋ ଶେଯରେ ବସିପଡ଼ି ଚାହିଁଲି । ଏ ଯେ ମା'-ମା' ଢାକେଶ୍ୱରୀ । ସେ ମତେ ଠାରରେ ପାଖଘରକୁ ଯିବାକୁ ଢାକିଲେ । ମୁଁ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଗଲି । ତା'ପରେ ସେ ମତେ କେତେ କ'ଣ କହିଗଲେ ।"

ଧୈର୍ଯ୍ୟହରା ହୋଇ ପଚାରିଲି, "କ'ଣ କହିଲେ ?"

ସେ ହସିହସି କହିଲେ, "ସେ ସବୁ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଥା । ମା' ବି ମନା କରିଛନ୍ତି ସବୁକଥା କାହା ଆଗରେ ଖୋଲି ନ କହିବାକୁ । ହଁ, କେବଳ ଏତିକି କହିଲେ ଯେ, ପୁରୀ ଦେଉଳରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିବି ବୋଲି ।"

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲି, “ଦେଉଳରେ ! କେଉଁ ମନ୍ଦିରରେ, ମଙ୍ଗଳା, ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ, ବେଢ଼ାକାଳୀ ?”

ସେ ସାମାନ୍ୟ ହସି ହସି କହିଲେ, “ନା, ନା, କହିଲେ ମୁଁ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିବି । ସେ ମତେ କହିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଯେତେଥର ଦେଖିବି, ମନ୍ଦାରଫୁଲ ଦେବି । ତାଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ମୁଁ ପୁରୀ ଆସିଲି । ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ସମସ୍ତେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଦେଖେ ମୋ ମା’ ଢାକେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ।”

–“ସବୁଦିନେ, ସବୁଥର ?”

–“ହଁ, ମୋ ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥ ନ ଥାନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଜାଗାରେ ମା’ଙ୍କୁ ଦେଖେ ଓ ମନ୍ଦାରଫୁଲ ଦିଏ, ଯାହା ଆପଣ ଦି’ ଥର ଦେଖୁଛନ୍ତି ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ମାତ୍ର ଫୁଲ ତ ତଳେ ପଡ଼େନି ! କେମିତି ହୁଏ ?”

ସେ କହିଲେ, “ମତେ ମାଧ୍ୟମ କରି ସେ ବହୁତ ବହୁତ ଅଲୌକିକ ଲୀଳା କରନ୍ତି । ସେ ସବୁ ଖୋଲି କହିବାକୁ ଏକେ ତ ମନ ଅଛି, ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଆଜି ସମୟ ନାହିଁ । ହଁ, ଯେତୋଟି ମନ୍ଦାରଫୁଲ ମୁଁ ଆଖିଲାରେ ମା’କୁ ଦିଏ, ସେତିକିଟି ମା’ ଦକ୍ଷିଣକାଳୀଙ୍କୁ କେମିତି କେମିତି ଲାଗି ହୋଇଯାଏ । ମୁଁ ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ନେଇଆସେ । ଦକ୍ଷିଣକାଳୀ ମନ୍ଦିରର ପୂଜକ ବି କିଛିଟା ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ମୋ ହାତକୁ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ବଢ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ ତୁମକୁ ଦେଉଛି । ସାଇତି ରଖିବ, ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ଓ ଉପକାର ସବୁରି କଳ୍ପନାର ବାହାରେ ।”

ପଚାରିଲି, “ଏ ବାବା ମା’ଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କ’ଣ ଆପଣ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପୁରୀ ଆସନ୍ତି ?”

ସେ କହିଲେ, “ଯେତେବେଳେ ମା’ କୁହେ ଓ ଏଠିକୁ ଢାକେ ଆସେ । ବାବା ମା’ ଏଥର ଢାକାରୁ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଆସିବାକୁ ମା’ ମତେ କହିଲେ । ମୋର କାଳେ ଏଇଟା ଶେଷ ଦର୍ଶନ ।”

ଉତ୍ତରୀତ ହୋଇ ପଚାରିଲି, “ଶେଷ ଦର୍ଶନ, ମାନେ ? ଆଉ ଆସିବେନି ?”

ସେ କହିଲେ, “ମା’ତ ସେଇଆ କହିଛି – ଏ ମୋର ଶେଷ ଦର୍ଶନ । ତା’ପରେ କାଳେ ମୁଁ ଏଇ ବାବା ମା’ଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଢାକା ଯିବି । ସେଇଠି ମୋର ଶେଷ ଦିନ ପହଞ୍ଚିବ ।”

ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ପଚାରିଲି, “ମାନେ, ଆପଣ...”

ସେ ଅବିଚଳିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଏ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଇଯିବି । ଢାକାରୁ କଳିକତା ଓ କଳିକତାରୁ ପୁରୀ ଆସିବା ଯାହା, ଏ ପୁରରୁ ସେ ପୁରକୁ ମଧ୍ୟ ଯିବା ଠିକ୍ ସେଇଆ । ତା ଛଡ଼ା ଏ ଯିବା ଆସିବା ସବୁଟା ସେଇ ମା’ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ।”

ସେ ବୋଧେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ମୋ ମୁହଁ ମଉଳି ପଡ଼ିଲା । ମତେ ହସିହସି କହିଲେ, “ଜଗନ୍ନାଥ ଯେତେବେଳେ ମା’ ଢାକେଶ୍ୱରୀ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି, ତାଙ୍କ ନାକୁଆସି ଯେତେବେଳେ ନାକର ଗୁଣା ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କ ପିନ୍ଧା ପାଟ ଯେତେବେଳେ ମା’ର ଶାଢ଼ୀ ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କ ମୁହଁଟି ଯେତେବେଳେ ମା’ର ମୁହଁ ହୋଇଯାଏ, ମା’ କି ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ । ତା’ ଛଡ଼ା ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସବୁ ମନ୍ତ୍ରରେ ପୂଜା କରିହେବ । ସବୁ ବେଶରେ ସଜେଇ ଦେଇ ହେବ” ।

ଏତିକି କହୁ କହୁ ସେ ଭାବାବିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଏ ଧୂଳି ମାଟିକୁ ଫେରାଇଆଣି ପଚାରିଲି, “ତା ମାନେ ଆଉ ଆପଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ମୋର ଦେଖା ହେବନି ? ମୋର କିନ୍ତୁ ଆହୁରି କେତେ କଥା ଆପଣଙ୍କୁ ପଚାରିବାର ଥିଲା ।”

ସେ ହସିହସି କହିଲେ, “କିଛି ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁନି । ମୁଁ ଏ ସଂସାରରୁ ହଜିଯିବାପରେ ପୁଣି ଫେରିଆସିବି । ପୁଣି ଏଇ ବଡ଼ଦେଉଳରେ ଦେଖାହେବ । ମୋ ଠାରୁ ପୁଣି କେତେକଥା ଆପଣ ଶୁଣିବେ ।”

ପଚାରିଲି, “ପୁଣି ଏଇ ମନ୍ଦିରରେ ? ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ? ଆପଣଙ୍କୁ କେମିତି ଚିହ୍ନିବି ?”

ସେ ଅମୃତ ଭାଷାରେ କହିଲେ, “ଆଜି ଯେମିତି ଚିହ୍ନିଲେ, ଠିକ୍ ସେମିତି ଚିହ୍ନିବେ, ନ ହେଲେ ମୁଁ ନିଜେ ଚିହ୍ନା ଦେବି । ମା’ଙ୍କ ଦୟାରୁ ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୋର କିଛି ଅଜଣା ନାହିଁ । ଯାଆନ୍ତୁ । ମା’ ଆପଣଙ୍କୁ ସାହା ହୋଇଥାନ୍ତୁ । ମା’ଙ୍କ ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଯାଆନ୍ତୁ । ସେ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ ।”

ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନି ମୁଣ୍ଡଟି ମା’ଙ୍କ ପାଦତଳେ ଲଗାଇ ଦେଲି । କେଜାଣି କାହିଁକି, ପରେ ପରେ ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ବି ମୋ ମୁଣ୍ଡଟି ଲାଗିଲା । ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡକୁ ସ୍ନେହ ଆଦରରେ ଆଉଁସି ପକାଇଲେ ।

ପୂର୍ବତନ ପ୍ରଶାସକ,
ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର-୨୦୦୩

ବିଶ୍ୱପୁରୁଷ

ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥ ଖୁଣ୍ଟିଆ

ପୁଲମାଳ, ଦୀପଧୂପ, ଭୋଗ ଦେଇ
କେହି ପାରିବନି ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କରିବ ପ୍ରାର୍ଥନା
ମଙ୍ଗଳ ଆରତୀ ଦେଖୁ ଭଜନକାର୍ତ୍ତନ କରି
କେହି ପାରିବନି ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କରି ଆରାଧନା !
ବିସ୍ମୟ ଓ ବିଚିତ୍ର ଠାକୁର !!
ଧନ୍ୟ ଆମେ ବିଶ୍ୱବାସୀ !
ରଥ ପଥ ଜଗନ୍ନାଥ ସବୁ ଏକାକାର
ପାରିନାହିଁ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କରିବାକୁ ତୁମରି ଅର୍ଚ୍ଚନା !
କିଏ ସେହି ବିଶ୍ୱାସୀ, ବିଦ୍ୟାପତି ?
କିଏ ସେହି ଶ୍ରୀ ନୀଳମାଧବ ?
କିଏ ସେହି ବିଶ୍ୱକର୍ମା ?
ଇତିହାସ ରହିଛି ନୀରବ
ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କେହି କେବେ କରିନି ଭାବନା !
ତୁମେ ସତ୍ୟ, ତୁମେ ଅପରୂପ
ରୂପାତୀତ ରହସ୍ୟ-ସ୍ୱରୂପ
ହେ ବିଶ୍ୱପୁରୁଷ !
ତୁମରି ଚରଣ ତଳେ ଲୋଟିଯାଉ
ପାପ ଅବଶେଷ, ଅନ୍ୟାୟର ସକଳ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ।

ମଣିକର୍ଣ୍ଣିକା ସାହି,
ହଜୁରୀ ଲେନ୍, ପୁରୀ-୧

ନବେ ଯାତେ ରାଜ୍ୟ

ଶ୍ରୀ ଗଦାଧର ପ୍ରତିହାରୀ

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପହଣ୍ଡି ସମୟେ
ସାତ ପାହାଚରେ ଟାଇଆ ଲାଗି ବେଳେ
ପଣ୍ଡାଏ କହିଲେ
“ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କୋଳ କରି ଯାହା ମନାସିବ
ତୁମ ମନ କାମନା ନିଶ୍ଚେ ପୂରଣ ହୋଇବ” ।
ଜୀବନ ସମୁଦ୍ରରେ ଶତ ଶତ କାମନା ଲହଡ଼ି
ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ପୁଣି ଏକ ଜନ୍ମ ନିଏ ସେଠି
କାମନାର ଯଦି ଅନ୍ତ ନାହିଁ
ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ତା ବିଲୟ ପାଇଁକି କାହିଁ ମନାସିବି ।
ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କିଛି ମାଗି ପାରିଲିନି
ସ୍ମୃତିଟିଏ ଗାଇଥିଲି ।
ନବେ ଯାତେ ରାଜ୍ୟ ନଚ କନକ ମାଣିକ ବିଭବ
ନ ଯାଗେହଁ ରମ୍ୟା ସକଳଜନକାମ୍ୟା ବରବଧୂମ
ସଦା କାଳେ କାଳେ ପ୍ରମଥପତିନା ଗୀତଚରିତୋ
ଜଗନ୍ନାଥଃସ୍ୱାମୀ ନୟନପଥଗାମୀ ଭବତୁ ମେ ।

ହରଚଣ୍ଡୀ ସାହି, ପୁରୀ

କାଳିଆ

ଶ୍ରୀ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର

କାଳିଆରେ ତୋର ଦରଶନ ଲାଗି
ଦେଖୁଛି ମୁଁ ନିତି ସପନ
ନେଇଯାରେ ମୋତେ ଶିରୀଷେନ୍ଦ୍ର ଥରେ
ଦେଖୁବି ତୋ ଚକାନୟନ ।
ସିଂହଦ୍ୱାରେ ମୁହିଁ ପଖାଳିବି ପାଦ
ତୁଣ୍ଡେ ଧରି ତୋର ନାମ
ଗରୁଡ଼ ଖମ୍ବରେ ଲଗାଇବି ମୁଣ୍ଡ
ପଡୁଥିବ ହରିବୋଲ ।
ସାଙ୍ଗେ ବଳଭଦ୍ର ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରା

ପୁଣି ଚକ୍ର ସୁଦର୍ଶନ
ରତ୍ନ ସିଂହାସନେ ବିଜେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ
ଦେଖୁବ କି ମୋ ନୟନ ।
ରଘୁନନ୍ଦନ ହେ ଯଶୋଦା ଜୀବନ
ଝୁରେ ତୋ ପାଇଁ ମୋ ମନ
ହେବ କି ସଫଳ କରିବି ଦର୍ଶନ
ପ୍ରଭୁ ଜଗତ ଜୀବନ ।

□□□

ବିମାନବନ୍ଧୁ ସାହି
ଚଢ଼ାଆପତି ଗଳି
ପୁରୀ-୧

ଅତିଥି

ଶ୍ରୀ ଦୀନବନ୍ଧୁ ସାହୁ

ପା ଦ ଯଦି ଫୁଲଠୁ କୋମଳ,

ତେବେ କ'ଣ ଲାଭ ହେଲ ଗୋଡ଼ି ଓ ପଥର ?
ସଡ଼କରେ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ହସ ହସ ଧୂଳି, ମୁଁ...
ମହାଶୟ, ନିଶ୍ଚିତ ପାଦ ପକାନ୍ତୁ
ପଥ ସୁଗମ ଏଥର !

ଜଳ ଯଦି ଧୂଳିଠୁ ନିର୍ମଳ ତରଳ,
ତେବେ କାହିଁକି ଏ ଧୂଳି ଧୂସରିତ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ?
ଆକାଶରୁ ଝରି ପଡ଼ୁଥିବା ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳଧାର, ମୁଁ
ଆସନ୍ତୁ, ଧୋଇ ଧାଇଁ ସଫା କରିଦେବି
ସେ ସମର୍ପଣ ଦେହ !

ମନ ଯଦି ହୃଦର ଜ୍ୱଳନ,
ତେବେ ନିଆଁ ପାଣିର ଖେଳ ଆଉ କେତେ ଦିନ ?
ସାରା ତନ୍ମୁଦ୍ରାରେ ବୋଳା ହରିତନ୍ୟନ, ମୁଁ
ଏବେ ଭୋଗନ୍ତୁ, ଆମ୍ବାର-
ଶୀତଳ ଦହନ !

ମହାଶୟ,
ଏତେ ପରେ ବି କାହିଁକି
ବୁଝି ହେଲାନି ଆପଣଙ୍କୁ ?
ସୋରିଷ ଫୁଲରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା
ଏ ସୁନା ପାହାଚକୁ ?

ଏଣୁ, ହେ ଜୀବନ୍ ମୃତ ଅତିଥି !
ଜାଣେ, ଯା'ର ଉତ୍ତର କେବଳ
ସ୍ୱପ୍ନ ଆପଣ; ଯିଏ କଡ଼ମାନଙ୍କ ଶୋକ
ଓ ଝରାପତ୍ରର ଡାକ ଶୁଣି ଶୁଣି
ଜଣେ ଅତିଥି ବାଟୋଇ ପରି, ତର ତର
ବାହୁଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ନିଜଘର !!

□□□

ବଳଭଦ୍ର ଲେନ୍
ପୁରୀ - ୧

ପୁରାଣ ପୃଷ୍ଠାରେ ଅତୀତ

ଶକୁନ୍ତଳା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ଯେ ଉଁ ଦିନ ବାଲିରଥ ଗଢ଼ିଥିଲା-

ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତାରେ ଭକ୍ତ
ସିଂହଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରୁ
ତୋ ରଥ ଚଳିଲାନି
ଟିକିଏ ଆଗକୁ....

ଅନେକ ଟାଣିଲେ ରଥର ଦଉଡ଼ି
ଜନ ସମୁଦ୍ରର, ଆକୂଳ ପ୍ରାର୍ଥନା
ଅଚଳ ମହାମେରୁ ସାଜି...
ନିଶ୍ଚଳ ତୁ ହୋଇଗଲୁ ଏକମାତ୍ର
ଭକ୍ତର କରୁଣ ଦୁଃଖରେ

କେମିତି ଯିବ ତୋ ରଥ
ଦେଖିବି, ଦେଖିବି ? ?
ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ କହି,
ସେବାୟତ ସବୁ ତଣ୍ଡିଆ ମାରିଲେ,
ମୋ ପାପ ପାଇଁ-
ମୋ ଅନୁତାପ କ'ଣ
ଯଥେଷ୍ଟ ନ ଥିଲା, ଏତେ ଅପମାନ ଦେଲୁ;
ସେ ଦିନ ଅଟକି ଯାଇଥିଲା ରଥ ।

ଅନ୍ୟଜଣେ ଯବନ ଭକତ
ସେ ଦିନ ମଧ୍ୟ ଅଟକି ଯାଇଥିଲା ରଥ
ନିବେଦନ ଥିଲା
ମୁଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିବା ଯାଏଁ
ତୁ ରଥରେ ବସିଥିବୁ ।

ଏହି ଭଳି ସତ୍ୟର ପ୍ରମାଣ, ଯୁଗାନ୍ତର ଲୀଳା
ଯବନ ଭକ୍ତର ସେଇ ସଙ୍ଗୀତ ମୂର୍ଚ୍ଛନା
ଅଗଣିତ ଜନମାନସରେ
ଚମକ ଲଗାଇ ଦିଏ-
ଝଙ୍କାରିତ ହୁଏ ମୁଖେ 'ଆହେ ନୀଳ ଶଇଳ'
ଭରିଯାଏ ପ୍ରାଣେ, ଭକ୍ତିର ଚେତନା
ଭକ୍ତିର ଚେତନା ।

□□□

ଖାକି ମଠ ସାହି,
ପୁରୀ - ୨

କେତେ ରଙ୍ଗେ ରଞ୍ଜିତ ଦୁମେ ରଙ୍ଗାଧର ହେ !

ଶ୍ରୀ ରଜତ କୁମାର କର

ବୃହତ୍ ନାରଦ ପୁରାଣରେ ଚାରିଯୁଗର ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ସୂତ କହୁଛନ୍ତି, ସତ୍ୟ ଯୁଗରେ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ସୁନିର୍ମଳ ଓ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ - ‘ନାରାୟଣ କୃତେ ଯୁଗେ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ସୁନିର୍ମଳଃ’ ଏ ଯୁଗରେ ସମସ୍ତେ ନାରାୟଣ ପରାୟଣ, ସତ୍ୟବାନ୍ ଓ ଦେବୋପମ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅଧିକାରୀ । ଏ ସମୟରେ ନିରାକାର ଅବ୍ୟକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ଆକାରରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ନରବିଗ୍ରହରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ମଣିଷ ଆଗରେ ଜୀବନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଭାବେ ବିରାଜିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏନା ।

ତ୍ରେତାରେ ହରି ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରନ୍ତି - ‘ହରିଃ ଋତ୍ୟୁ ଯାତି ।’ ଏ ଯୁଗରେ ଲୋକଙ୍କର କିଞ୍ଚିତ୍ କ୍ଳେଶ ହୁଏ । ତା’ର ଅପନୋଦନ ପାଇଁ ନରରୂପୀ ହରି ଆସନ୍ତି । ଏ ଯୁଗରେ ସମସ୍ତେ କ୍ରିୟାଯୋଗୀ ଓ ଯଜ୍ଞରତ ।

ଦ୍ଵାପରରେ ଧର୍ମ ଦ୍ଵିପାଦ, ତ୍ରେତାରେ ତ୍ରିପାଦ ଓ ସତ୍ୟରେ ଚତୁଷ୍ପାଦ । କଳିରେ ଧର୍ମ ଏକ ପାଦ ମାତ୍ର । ଦ୍ଵାପରରେ ‘ପୀତହଞ୍ଜ ହରିର୍ଯାତି, ବେଦଶ୍ଵାସି ବିଭଜ୍ୟତେ’, ହରି ଏଠି ପୀତ ବର୍ଣ୍ଣର । ଏ ବେଳେ ବେଦ ବିଭାଜିତ । ହରି ଆସନ୍ତି ମଣିଷ ଭାବରେ ଦ୍ଵାପର ଓ କଳିରେ । କିନ୍ତୁ ଏକ ପାଦ ମୁକ୍ତ କଳିରେ ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କର ଆଗମନ ହୁଏ । ସେଇ ମାନୁଷୀ ଶରୀରରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସତ୍ତା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଝଲକ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଏ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ମୁଖ୍ୟତଃ ସେମାନେ ସର୍ବୋକ୍ତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସତ୍ତାଙ୍କ ଅବତାର ଓ ମଣିଷର ଜୀବନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଭାବେ ତତ୍କାଳୀନ ଯୁଗରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି କଳିଯୁଗରେ ତାମସ ଭାବ ହେତୁ ‘ହରିଃ କୃଷ୍ଣଦ୍ଵ୍ୟାଗତଃ’ ଅର୍ଥାତ୍ ହରି କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରନ୍ତି ।

ନାରଦ ପୁରାଣର ହରିଙ୍କ ଯୁଗୋଚିତ ରଙ୍ଗଧାରଣର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୁହ ହେବା ମାତ୍ରେ ମନରେ ଆସିଲା, ପୁରୀର ରତ୍ନ ସିଂହାସନର ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ଚାରି ଯୁଗର ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରି ଚିରନ୍ତନ କାଳର ଅବୟବରୂପୀ ମହାକାଳ ଭାବେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ଵୟଂ ମହାକାଳ । ଜୟ ହେଉ ସେହି ମହାକାଳଙ୍କର, ଯାହାଙ୍କୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସତ୍ତା ଭାବେ ‘ଓଁ ମହାକାଳାୟ ନମଃ’ କହି ତାନ୍ତ୍ରିକ ରୀତିରେ ଆବାହନ କରେ

ସାଧକ । ମହାକାଳ ରୂପୀ ପରମ ଶିବ ସେ । ପ୍ରକୃତିସ୍ଵରୂପିଣୀ ମହାକାଳୀ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଛେଦ୍ୟା ଭାବେ ଜଡ଼ି ରହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନାରୀଶ୍ଵର କରିଛି । ଏହି ସତ୍ତାରେ ସେ ମହାଭୈରବ ଓ ତାଙ୍କୁ ବେଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି ମାତା ତ୍ରିପୁର ସୁନ୍ଦରୀ । ସେ ପୁଣି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପରମ ବିଷ୍ଣୁ ଯିଏ ପରମା ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଦୃଢ଼ ବାହୁବନ୍ଧନରେ ନିବିଡ଼ ପ୍ରଣୟଯୁକ୍ତ ମାଧବ; ମା ଓ ଶଙ୍କର ଧବଙ୍କ ସମନ୍ୱୟ ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରକଟିତ ଉପାସନା ହିଁ ଦୁର୍ଗାମାଧବ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ।

ଦୁର୍ଗା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ତ୍ରୀ ରୂପରେ । ମାଧବ ବିଷ୍ଣୁ ପୁରୁଷ ରୂପରେ ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବାବସ୍ଥା ଅର୍ଚ୍ଚନାରୀ ସ୍ଵରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ବାସୁଦେବ ମନ୍ତ୍ରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଦୁର୍ଗା । ଦୁର୍ଗା ଓ ବିଷ୍ଣୁ ଶକ୍ତି ଓ ଶକ୍ତିମାନ । ମହାକାଳ ଓ ମହାକାଳୀ ଚିରନ୍ତନତାର ଦ୍ୟୋତକ ଭାବେ ସାଧକର ମାନସ ପଟରେ ଉଭାସି ଉଠନ୍ତି । ମହାକାଳୀଙ୍କ ବକ୍ଷରେ ମୁଣ୍ଡମାଳ । ସେହି ନରକଙ୍କାଳର ହାର ମହାକାଳଙ୍କୁ ମଣ୍ଡନ କରୁଛି । ଲୋକ କ୍ଷୟ ପାଇଁ ‘କାଳୋଽଗ୍ନି’ ବୋଲି ଗୀତାରେ ନିଜକୁ କହିଲେ ପ୍ରଭୁ ।

ଚାରିଯୁଗର ଚାରିବର୍ଣ୍ଣ ନେଇ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ନୀଳାଚଳରେ । ବଳଭଦ୍ର ଧଳା, ସେ ସତ୍ୟଯୁଗର ପ୍ରତୀକ; ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ସୁଦର୍ଶନ ତେତ୍ରାୟୁଗରୂପୀ; ହରିଦ୍ରାବର୍ଣ୍ଣା ସୁଭଦ୍ରା ଦ୍ଵାପର ରୂପିଣୀ; କଳା ଶ୍ରୀମୁଖ ଜଗନ୍ନାଥ କଳିର ଠାକୁର । କଳିର ସବୁ କଲୁଷ ହରଣ କରିବା ପାଇଁ ପତିତପାବନ ରୂପେ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ।

ସ୍ଵୟଂ ପୁରାଣାନୁଯାୟୀ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କର ପୂଜା ଯାଇଁ ବ୍ରହ୍ମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ସ୍ଵୟଂ ପୁରାଣର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟର ଏ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସମୟ ଏକାଦଶ ବା ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରାଯାଉଛି । ସେତେବେଳକୁ ଘୋର କଳି ଆସିଲାଣି ।

ସତ୍ୟ ଯୁଗରୁ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଏ ରୂପ, ଏ ରଙ୍ଗ ଚିନ୍ତନକୁ ଆସିନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ବିଭବକୁ ମୂର୍ତ୍ତି ବା ପ୍ରତୀକ ବିଗ୍ରହ ଭାବେ ଉପାସନା କରିବା ଭଳି ପରିପକ୍ୱ ଚିନ୍ତା ବେଳେ ଏ ଭଳି

ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି ରଙ୍ଗାଧର । ସଦୃ ଗୁଣର ରଙ୍ଗ ଧଳା, ରଜ ଗୁଣ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର, ତମ ଗୁଣ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣର ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣର ବର୍ଣ୍ଣ ଧଳା ବୋଲି ତା ପାଇଁ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ପଇତା, କ୍ଷତ୍ରିୟ ପାଇଁ ଛଣପଟର ଲାଲ ପଇତା ଓ ବୈଶ୍ୟ ପାଇଁ ହଳଦିଆ ରେଶମ ପଇତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ଶୂଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ସୁତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣର ରଙ୍ଗର ଶୋଭା ବହନ କରି ପ୍ରଭୁ ରଙ୍ଗାଧର ଭକ୍ତ ସହିତ ନାନା ରଙ୍ଗ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ।

ରଥାଙ୍ଗଧର ରଙ୍ଗାଧର ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭ ପାଖରେ ଦର୍ଶନ କଲେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦର୍ଶନ ହୁଏ ଚକାନୟନ । ସେହି ନୟନ ହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତୀକ । ଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ଅତୀବ ପ୍ରଶସ୍ତ ଏହି ତ୍ରିରଙ୍ଗ ରଞ୍ଜିତ ଚକାନୟନ । ଦୁଇ ଭୁଲତାର ମଧ୍ୟଭାଗ ସ୍ଥିତ ଆଜ୍ଞାଚକ୍ରରେ ଏହି ବିରାଟ ଚକ୍ରକୁ ସ୍ଥାପନା କଲେ ଧ୍ୟାନ ସଫଳ ହୁଏ । ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଏଠି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ପରେ ଧବଳ ବଳୟ ଭିତରେ କୃଷ୍ଣ ବିନ୍ଦୁ । ରଜୋଗୁଣୀ ଲାଲ ଓ ତମୋଗୁଣୀ କଳା ରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଧବଳ ବଳୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏଇ ତ୍ରିରଙ୍ଗ ସମନ୍ୱିତ ବିରାଟ ନୟନ ମଧ୍ୟରେ ଅଛି ‘ସର୍ବ ଆକର୍ଷୟିତୃ କ୍ଷମ ଇତି କୃଷ୍ଣ’ର ଆକର୍ଷଣୀ ଶକ୍ତି । ସମ୍ମୋହନ ତନ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ନାଲି ରଙ୍ଗ କନା ଉପରେ ଧଳା ବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ କଳାବିନ୍ଦୁ ଦେଇଦେଲେ ତାହାର ପ୍ରବଳ ସମ୍ମୋହନୀ ଶକ୍ତି ଆସିଯାଏ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବାର କେନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପନା କଲାବେଳେ ଏଇ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ସୁନିପୁଣ ମିଶ୍ରଣ କରାଯାଇଛି ।

କେବେ କରାଗଲା ଏଇ ରଙ୍ଗର ଅପୂର୍ବ ଅଭାବନୀୟ ସମନ୍ୱୟ ? ଏହା କଣ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସତ୍ୟଯୁଗର କେଉଁ କାଳ୍ପନିକ ପୌରାଣିକ ପୁରୁଷ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ କାଳୀନ ? କେବେ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏକ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ତଥା ସର୍ବୋତ୍ତମ ଜାତୀୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି । କେବେ ଏହା ହେଲା ? ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାରୁ ଖୋଜିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ଏ ଲେଖକ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳୁନାହିଁ । କିଛି ସଙ୍କେତ କିଛି ସୂତ୍ର ଅବଶ୍ୟ ନଜରକୁ ଆସୁଛି ।

ଗୋଟିଏ ସଙ୍କେତ ନିହିତ ରହିଛି କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ । ଦିଲ୍ଲୀର ଜାତୀୟ ମିଉଜିଅମ୍, କୋଣାର୍କ ସଂଗ୍ରହାଳୟ ଓ କୋଣାର୍କ ମୁଖଶାଳାର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସୂଚିତ ହୋଇଛି- ରାଜା ନରସିଂହ ଦେବ ପୂଜା କରୁଛନ୍ତି ଏକତ୍ର ଏକକ ଜଗନ୍ନାଥ, ମହିଷ ମର୍ଦ୍ଦିନୀ ଦୁର୍ଗା ଓ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଶିବଲିଙ୍ଗ । ତିନି ଜାଗାରେ ଏ ତିନି ଦେବତାଙ୍କ କ୍ରମ ବିଭିନ୍ନ । ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଆଗ ଦୁର୍ଗା,

ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲିଙ୍ଗ । ଅନ୍ୟଠାରେ ଆଗ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରେ ଦୁର୍ଗା ଓ ଲିଙ୍ଗ । ଏ କ୍ରମର ବିଭିନ୍ନତା ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହାବସ୍ଥାନରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଚିନ୍ତନର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ତାହା ଅନ୍ୟତ୍ର ଆଲୋଚନାଯୋଗ୍ୟ ।

ଏଠାରେ ଆଲୋଚନାର ମୁଖ୍ୟ କଥା ହେଲା, ଏହି ତିନି ଜାଗାରେ ଥିବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନୟନ ବିରାଟ ନୁହେଁ, ଏହା ଚକାକାର ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ଆକ୍ଷିପତା ରହିଛି । କେବେ ଶିଳ୍ପୀର ରଙ୍ଗ ତୁଳୀ ରୂପ ଦେଲେ ଏହି ଅପଲକ ବିରାଟ ନୟନକୁ ? ଲାଙ୍ଗୁଳା ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ବୋଧହୁଏ ଜାତିର ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପ୍ରତୀକବିଗ୍ରହ ରୂପେ ମାଧବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ପାଇଁ । ବାରମ୍ବାର ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣ ଜନିତ ପ୍ରସ୍ତରମୂର୍ତ୍ତିର ସୁରକ୍ଷା ବିପନ୍ନ ହେବାରୁ ଦାରୁ ବିଗ୍ରହ ଉପାସନା ହୁଏତ ଜରୁରୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଯିଏ ଥିଲେ ପ୍ରସ୍ତରରେ ଅବୟବଯୁକ୍ତ କିନ୍ତୁ ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସାକାର ପ୍ରତୀକ, ତାଙ୍କୁ ନିରାକାର ଓ ଆକାରର ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ତଥା ପ୍ରଣବରୂପୀ ସାଙ୍କେତିକ ବିଗ୍ରହ ରୂପେ ପୂଜା କରିବା ଏକ କଠୋର ତଥା ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ।

ସେଇ ପ୍ରତୀକ ବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଦାରୁ ଓ ପରେ ସପ୍ତ ଆବରଣ ଓ ସର୍ବଶେଷରେ ବିଭିନ୍ନ ତତ୍ତ୍ୱମୂଳକ ରଙ୍ଗ ଦେଇ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସର୍ବ ବିଭବବନ୍ତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଗ୍ରହ ରୂପେ ବିଶ୍ୱ ସମକ୍ଷରେ ଥୋଇଲା ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ।

ନୂଆ ରୂପ, ନୂଆ ରଙ୍ଗ ଦେବାର ବଡ଼ ସୁଯୋଗ ଆସିଥିଲା କଳାପାହାଡ଼ ଆକ୍ରମଣ ପରେ ପ୍ରଥମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟରେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଏ ରୂପ ତଥା ଏହା ପଛରେ ଥିବା ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତନ ଓଡ଼ିଶାର ଅବଦାନ ବୋଲି କହିଲେ, କେତେଜଣ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାରି ନାକ ଟେକନ୍ତି । ଜଣେ ଲେଖି ପକେଇଲେ, ‘ଦେଖ ହୋ ଏମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର କରି ପକେଇଲେ ।’ ଆହେ ବାରୁ ! ଶୁଣ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱ ହାତରେ ଟେକି ଦେଇଛୁ । ଏତକ ଅବଧାନକୁ ଆସୁ ।

ପାଦ ନ ଥାଇ ଯାଆନ୍ତି, ହାତ ନ ଥାଇ ଧରନ୍ତି, କାନ ନ ଥାଇ ଶୁଣନ୍ତି ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ବିଷୟରେ ବେଦ କହିଲେ । ସେଇ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ବିଗ୍ରହବନ୍ତ କରି ପ୍ରଥମେ ଥୋଇଛି ଓଡ଼ିଶା, ଏକଥା କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ରଞ୍ଜନ କରୁନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଯୋଗୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ମାନ ପାଇ ଜଣେ ନୃତ୍ୟଗୁରୁ କହୁଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶୀ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଏହା ଦେବଦାସୀ

ନୃତ୍ୟ । ଏଥିରେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ଗୀତ ଲାଗି ପାରିବ ।

ଆଉ ଜଣେ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ କବି କହୁଛନ୍ତି ଜୟଦେବ ବଙ୍ଗଳାର । ତାଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଳାମାନେ ଦାବୀ କରନ୍ତି ସେ ପ୍ରବାସୀ ବଙ୍ଗଳା । ଏଥିରେ ସେ ଉତ୍ପୁଲ୍ଲିତ ।

କେତେ ରଙ୍ଗ ଲଗେଇଛ ପ୍ରଭୁ ! କେତେ ନାଟ ଚାଲିଛି ଏଠି । ହେ ନଟବର ! ଏ ନାଟ କ’ଣ ଶେଷ ହେବ ନାହିଁ ? ହେ ରଙ୍ଗାଧର ! ତୁମ ଅଧା ଅଧରରେ ହସ - ସ୍ୱୀକୃତିର ନା ବିରକ୍ତିର ! କଳା ଶ୍ରୀମୁଖରେ ତ୍ରିରଙ୍ଗ ଶୋଭିତ ଚକ୍ରାକାର ନୟନକୁ ଯଦି ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ରୂପୀ ନେତ୍ରଯୁଗଳ ଧରାଗଲା, ମୁଖ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ । ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକାର ଅଧରର ସଙ୍କେତ ହେଲା ଦୁଇ ଅଧର ଅଭାବରେ କଥା କହିବା ଶକ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ କହନ୍ତି ।

କ’ଣ ପାଇଁ କଳାକାହ୍ନୁ ରୂପୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବାହୁ ଓ ସାରା ଅବୟବ ଧଳା ? ଦୁଇ ବର୍ଣ୍ଣର ଅପୂର୍ବ ସନ୍ନିଶ୍ଚୟରେ ଏକ ବିଗ୍ରହରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଏକତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ ।

ବହୁକାଳରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭାବେ ପରିଚିତ । ଗୀତାରେ ଏଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ବାସୁଦେବ ଏକ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ।

ସର୍ବତ୍ର ବାସ କରୁଥିବା ବାସୁଦେବ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସତ୍ତା । ସେ ସତ୍ତା କ୍ଷୟଶୀଳ କ୍ଷୟପୁରୁଷ ଓ ଅବିନଶ୍ୱର ଆତ୍ମାରୂପୀ ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସତ୍ତା ।

ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣରେ ବଳଦେବଙ୍କୁ ‘ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ’ ମନ୍ତ୍ରରେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ‘ପୁରୁଷ ସୂକ୍ତ’ରେ ଉପାସନା କରାଯାଇଛି । ସେଇ ‘ପୁରୁଷ ସୂକ୍ତ’ର ପୁରୁଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ମଧ୍ୟ ତା’ଠାରୁ ଦଶାଙ୍ଗୁଳ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଅଛନ୍ତି । ଆମ ପିଣ୍ଡ ବା ଦେହରେ ସବୁଠି ରହି ସେ ଦଶାଙ୍ଗୁଳ ପରିମିତ ହୃଦୟ ବା ମସ୍ତିଷ୍କର ଶୀର୍ଷରେ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଇ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସେଇ କୃଷ୍ଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭାବରେ ତାନ୍ତ୍ରିକ ପଦ୍ଧତିରେ ପୂଜା କରାଯାଉଛି-ଗୋପାଳାର୍ଜନ ପୂଜା ପଦ୍ଧତି, ଗୌତମୀୟ ତନ୍ତ୍ରର ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ‘ଗୋପୀଜନ ବଲ୍ଲଭାୟ’ ମନ୍ତ୍ରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଦୁର୍ଗା । ଅଷ୍ଟାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରରେ ଶକ୍ତି ଓ ଶକ୍ତିମାନ ଉଭୟଙ୍କ ପୂଜା ହୁଏ ।

‘ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ’ ମନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହ ପରାଶକ୍ତି ଓ ଅଷ୍ଟସଖୀଙ୍କ ଚିନ୍ତନ ରହିଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରୂପରେ ପୂଜା କଲା ବେଳେ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କାମଦେବ ରୂପରେ ଚିନ୍ତନ କରାଯାଇ ବିଷ୍ଣୁ ଓ କାମଦେବଙ୍କ ସମନ୍ୱୟ କରାଯାଏ ।

ଏଠି ବିଷ୍ଣୁ ଓ କାମଦେବଙ୍କ ମିଳିତ ଗାୟତ୍ରୀ । କୁହାଯାଏ, ‘ତୈଲୋକ୍ୟମୋହନାୟ ବିଦ୍ମହେ, ସ୍ଥୱରାୟ ଧୀମହି ତନ୍ନୋ ବିଷ୍ଣୁଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ ।

ଏଠି ବିଷ୍ଣୁ କାମଭାବରେ ମଧୁର ରସରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହ ଆଲିଙ୍ଗିତ ବସୁରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଓ ଏଭଳି ଉପାସନାରେ ସର୍ବଜନ ଆକର୍ଷଣ ଓ ସର୍ବସିଦ୍ଧି ଲାଭ ହୁଏ ବୋଲି ବୈଷ୍ଣବୀୟ ତନ୍ତ୍ରର ମତ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୈନିକ ପୂଜାରେ ଏହାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ରହିଛି ।

ଧାୟେତ୍ ବଲ୍ଲଭୟା ସାର୍ଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗନ୍ନୟନ ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଧ୍ୟାନ ମୂର୍ତ୍ତି ହେଲା, ‘ଦେବ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କମଳୟା ସ୍ୱାଙ୍କସୁୟା ପଙ୍କଜମ୍’ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ କୋଳରେ କମଳା ରହିଛନ୍ତି ଓ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି ଦୃଷ୍ଟି ବିନିମୟ କରି ଗାତ୍ର ଆଲିଙ୍ଗନରତ ଅଛନ୍ତି । ଗୌତମୀୟ ତନ୍ତ୍ରରେ ଏହାର ସର୍ବଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ତତ୍ତ୍ୱମୂଳକ ଜ୍ଞରାଜୀ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଶ୍ରୀ ଗୟାତରଣ ତ୍ରିପାଠୀ ବହୁ ପଦ୍ଧତି ଓ ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଶ୍ନସନାୟ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଦିନେ ବିରାଜମାନ ଥିବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ କ୍ରୋଡ଼ସ୍ଥିତ କମଳା ବିଗ୍ରହ, ପରେ ଦାରୁରେ କଳା ଓ ଧଳା ରଙ୍ଗର ବିଚିତ୍ର ସମନ୍ୱୟରେ ଅର୍ଦ୍ଧନାରୀଶ୍ୱର ରୂପେ ବିଜେ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଶୟନ ଦିଅଁ ଭାବେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶୟନ ବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣଙ୍କ ମିଳିତ ବିଗ୍ରହ ହିଁ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ଚିନ୍ତନ ଓ ଶିଳ୍ପୀର ଚିତ୍ରଣରେ କଳାଧଳା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପେ ବିଚିତ୍ର ଭାବେ ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚିନ୍ତନର ତାନ୍ତ୍ରିକ ଭିତ୍ତିରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି ରଙ୍ଗାଧର ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବିଗ୍ରହର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିବା ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ଦେଖି ଆଜି ମନେ ହେଉଛି, ବୋଧହୁଏ ଏହି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ସୂତନା ରହିଛି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରଚନାରେ । କବି କହିଲେ, ‘ରସିକ ମଧ୍ୟେ ନିଶ୍ଚୟ ସାର ଜଗତ ପ୍ରଭୁ ରଥାଙ୍ଗଧର, କାମିନୀଟି ଏ କମଳାଙ୍କୁ କେବେ କରି ନ ପାରନ୍ତି କ୍ଷଣେ ଦୂର ।’

ଏନ୍-୧/୧୮୩
ନୂଆପଲ୍ଲୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ବାହୁଡ଼ା ତିଥିରେ ମୋତେ ବାହୁଡ଼ାଇ ନିଅ

ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ବିରଞ୍ଚ ନାରାୟଣ ଦାଶ

ଉତ୍କଳର ମୌଳିକ ଧର୍ମ କହିଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଏ ଦେଶର ଐତିହ୍ୟ, ପରମ୍ପରା, ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରତୀକ । ସାଗର କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏହି ଦାରୁଦେବତା ଏ ଜାତି ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ରୂପେ କେଉଁ ଅନନ୍ତ କାଳରୁ ରହି ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଶବର, ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଦେବତା, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଉତ୍କଳୀୟ ତଥା ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ବିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସର୍ବଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ସେ ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ବୈଷ୍ଣବ, ଶିଖ, ମୁସଲମାନ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ - ସମସ୍ତଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ଏ ଦେବତାଙ୍କର ମହିମା କେବଳ ଭାରତ କାହିଁକି, ପୃଥିବୀର ବହୁ ଦେଶକୁ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛି ।

କ୍ଷେତ୍ରରାଜ ନୀଳାଚଳ ଧାମ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହିମା ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣ ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଭକ୍ତ ବସନ୍ତ ନୀଳାଦ୍ରି ସିଂହ କେତେବେଳେ କେଉଁ ଭକ୍ତକୁ କିପରି ଭାବରେ ତାରିଛନ୍ତି, ତା'ର ହିସାବ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ‘ଶରଧାବାଲି’ରେ ରଥ ଅଟକାଇଛନ୍ତି ତ କେତେବେଳେ ଭକ୍ତର ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂରଣ ପାଇଁ ସମୁଦ୍ରତଟର ‘ବାଲିରଥ’ରେ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେବେଳେ ଭକ୍ତ ପ୍ରଦତ୍ତ ନାରିକେଳକୁ ଅମୃତମଣୋହି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସେ ପତିତପାବନ ବାନା ଉଡ଼ାଇ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଆର୍ତ୍ତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରି ସେ ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ବାନା ଉଡ଼ାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଭକ୍ତ ବସନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି :

ଯେ କମ୍ବୁ କଟକ ରାଜା ନାମ ଜଗନ୍ନାଥ
ଚଉବର୍ଷେ ଚଉବର୍ଷ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ।
ଭରସା କରି ଆସନ୍ତି ଦୂର ଦେଶୁଁ ପ୍ରାଣୀ
ଆରତନାଶନ ଦୀନବନ୍ଧୁ ନାମ ଶୁଣି
କରଯୋଡ଼ି ଛାମୁରେ ଜଣାଏ ପକ୍ଷୀଧବ
ଆର୍ତ୍ତଜନ ଗୁହାରିକୁ ସାବଧାନ ହେବ ।

ଭକ୍ତ ଅନେକ, ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅନେକ । ହେଲେ ନବଧା ଭକ୍ତି ସର୍ବପ୍ରଧାନ । ଏହି ଭକ୍ତି ବଳରେ ଭକ୍ତ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପଣ କରିଦିଏ । ସତୀ ସୀତା, ଶ୍ରୀରାଧା, ସୁରଦାସ, ତୁଳସୀ ଦାସ, ମୀରାବାଇ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ସାଲବେଗ ଆଦି ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ଏହି ଆତ୍ମ ନିବେଦନ ଭକ୍ତି ବଳରେ ଈଶ୍ଵରଙ୍କର ସତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରିଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେପରି ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ନିମାଇଁ ହରିଚନ୍ଦନ ଏହି ଆତ୍ମ ନିବେଦନ ଭକ୍ତିରେ ଆତ୍ମ ସାକ୍ଷାତକାରର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ପୂର୍ବଜନ୍ମର କର୍ମଫଳ ହେତୁ ସେ ଜଣେ ଭକ୍ତଭାବରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେବା ପୂଜା କରି ନିଷ୍ଠା ଓ ତପସ୍ୟା ବଳରେ ସମସ୍ତ ପଦପଦବୀକୁ ପଛରେ ପକାଇ ଶରଧାବାଲିରୁ ହାତେ ନେଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମହିମା ଗାଇ ଗାଇ ଶେଷରେ ସେହି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦେହରେ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

ଭକ୍ତ ନିମାଇଁ ହରିଚନ୍ଦନ ଏକାଧାରରେ ଥିଲେ ଜଣେ ଭକ୍ତ, କବି ଏବଂ ଗାୟକ । ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ ନ କରି ସେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ସେ ନୀଳାଦ୍ରୀଶଙ୍କୁ ନୀଳାଦ୍ରିକନ୍ଦରରେ ଦର୍ଶନ ନ କଲେ, ଅନ୍ନ ଜଳ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ପର୍ଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । କି ବର୍ଷା, କି ଖରା, କି ଶୀତ, ସବୁଦିନ ଭୋରରୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ମଙ୍ଗଳ ଆଳତି ଓ ଅବକାଶ ଦର୍ଶନ କରି ସ୍ଵଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ । ମଙ୍ଗଳ ଆଳତି ପରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଜଗମୋହନରେ ତାଙ୍କ ଲଳିତ କଣ୍ଠରୁ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତରସର ଆସ୍ବାଦନ ଯେ ଥରେ ମାତ୍ର କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି - ସେ ତାଙ୍କୁ ଜୀବନରେ ଭୁଲି ପାରିନାହିଁ ।

ଭକ୍ତ ଶିରୋମଣି ନିମାଇଁ ହରିଚନ୍ଦନ ୧୯୦୧ ମସିହାରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ଏକ ରାଜପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ନାମ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଇନ୍ଦ୍ରମଣି ଦେବୀ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ‘ସ୍ଵର୍ଗରେ ଇନ୍ଦ୍ର ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ର’ । ଭକ୍ତ ବାଣୀକଣ୍ଠ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ରାଜା ରାଧାଶ୍ୟାମ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବଂଶଧର ଥିଲେ ।

କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ଏହି ନରେନ୍ଦ୍ର ବଂଶର ଇଷ୍ଟଦେବତା ଥିଲେ ରାଧାଶ୍ୟାମ । ରାଧାଶ୍ୟାମଙ୍କର ପୂଜା, ଆଳତି, ବେଶଭୂଷଣ ପ୍ରଭୃତି ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରତି ନିମାଇଁଙ୍କର ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ସେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ, ସତେ ଯେପରି ଦିଅଁଙ୍କର ସେବାପୂଜା ସ୍ୱହସ୍ତରେ କରୁଛନ୍ତି । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଭିନବ ଭକ୍ତିଭାବର ଜାଗରଣ ହୋଇଥିଲା । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଭକ୍ତିପୂତ ଚିତ୍ତରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଠାକୁରଙ୍କ ନିକଟରେ ଜଣାଣ ଗାଉଥିଲେ । ବାଳକଟି ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ଜଣେ ଭକ୍ତ ହେବ, ଏହା ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅନୁମାନ କରି ପାରିଥିଲେ ।

ନିମାଇଁ ଚରଣ ଆବାଲ୍ୟରୁ ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁରାଗୀ ଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ସଙ୍ଗୀତର ଆବୃତ୍ତି କରା ଯାଉଥିଲା, ନିମାଇଁ କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକ ଭୁଲିଯାଇ ସେଠାକୁ ଯାଇ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ । କ୍ରମେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ହେଲା । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ଗିରିଧାରୀ ଜେନା ଓ ଗୋକୁଳ ଜେନା ନାମରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ଦାଦା ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗାଉଣା ବାଜଣା ଜଣାଥିଲା । କିଶୋର ଅବସ୍ଥାରେ ନିମାଇଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଗାନ ବାଦନ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ତାଳ, ଲୟର ସମତା ରଖି ନିମାଇଁ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରି ସେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରି ଦେଉଥିଲେ । ମର୍ଦ୍ଦଳ, ମୃଦଙ୍ଗ, ହାରମୋନିୟମ୍, ବେହେଲା ପ୍ରଭୃତି ବାଦ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଆସି ଯାଇଥିଲା । ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ‘ରାଧେ ଗୋବିନ୍ଦ ଭଜ’ ଗୀତଟି ରଚନା କରି ଇଷ୍ଟ ଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ଗାନ କରୁଥିଲେ । ହେଲେ ନିମାଇଁ ଏତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ଅସ୍ପଷ୍ଟରେ ପ୍ରବଳ ପିପାସା ଉପଶମ ନ ହେଲା ପରି, ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷାର ଲାଲସା ତାଙ୍କର ବେଲୁବେଳ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ପାତ୍ର ନାମରେ ଜଣେ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଥିଲେ । ନିମାଇଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାଧେରାଓଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସଙ୍ଗୀତ ପାଇଁ ସେ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଦେଇ ଥିଲେ; ସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ସେ ସର୍ବଦା ସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ନାଟ୍ୟକାର ମୋହନ ସୁନ୍ଦର ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କର ରାସଲୀଳା ତତ୍କାଳୀନ ଜନ ସମାଜରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା । ଅଭିନବ ଗାୟକ ନିମାଇଁ ସେହି

ରାସଦଳରେ ଯୋଗଦାନ କରି ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କଲେ । ରାସଲୀଳାର ସଂସ୍କର୍ଷରେ ଆସି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଦାସ୍ୟ ଭାବର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଥିଲା । ସ୍କୁଲର ଇଷ୍ଟଦେବ ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସ୍ୱରଚିତ ‘ରାଧେ ଗୋବିନ୍ଦ ଭଜ’ ଗୀତଟିକୁ ଗାନ କରୁଥିଲେ ।

ବାଣୀକଣ୍ଠ ନିମାଇଁ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜରେ ଯୋଗଦାନ କରି ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଗଜପତି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦକ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ଛାନ୍ଦ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ କୃତିତ୍ୱ ଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ୧୯୫୪ ମସିହାରେ ‘ଭାରତ ସଙ୍ଗୀତ ଏକାଡ଼େମୀ’ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିଥିଲା । ୧୯୬୩ରେ ଜାମସେଦପୁର ‘ଉତ୍କଳ ବାନ୍ଧବ ସମିତି’ ଓ ‘ପ୍ରବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଚକ୍ର’ ତଥା ‘ଗୋଲମୁରୀ’ ଉତ୍କଳ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୬୬ରେ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର ସମିତି ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ବିଷୁବ ମିଳନର ଆୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା, ନିମାଇଁ ଚରଣ ବିଶିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଭାବରେ ସେଠାରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଲାଭ କଲେ । ଗାୟକଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଣ୍ଠସ୍ୱର ଶ୍ରବଣରେ ଗ୍ରାମ୍‌ଫୋନ୍ କମ୍ପାନୀର କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନେ ତନ୍ମୟ ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ‘ବାଣୀକଣ୍ଠ’ ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅସାମାନ୍ୟ ଅବଦାନ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଶେଷରେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ‘ପଦ୍ମଶ୍ରୀ’ ଉପାଧି ମିଳିଥିଲା ।

କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କରୁଣାକଟାକ୍ଷ ଦ୍ୱାରା ସେ ଏତେ ଗୁଡ଼ିଏ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ନୀଳାଦ୍ରିବିହାରୀଙ୍କର ନୈଷ୍ଠିକ ଭକ୍ତ । ସର୍ବମଙ୍ଗଳ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ସେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗର ଲୋମରାଜି ପୁଲକିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠରୁ ଶ୍ରବଣ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ନୟନଯୁଗଳରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଝରି ଯାଉଥିଲା । ‘ଜଗନ୍ନାଥେକ ଆମ୍ଭା’ ଏହି ଭାବରେ ସେ ନିଜକୁ ମଜାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

୧୯୩୩ ମସିହା ଥିଲା ନିମାଇଁ ଚରଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶୁଭ ସମ୍ବର । ଏହି ଅମୃତ ଅବସରଟି ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ବହୁଧା ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ‘ହିନ୍ଦ ମାଷ୍ଟର୍ସ

ଭଏସ୍’ ରେ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ‘ବିତଳକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ’ ଗୀତଟି ରେକର୍ଡ଼ି କରାଥିଲେ । ବାସ୍ତବିକ ଏହି କଣ୍ଠଦାନ ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୟ । ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବହୁମୁଖୀ ସିଦ୍ଧି ତାଙ୍କ ହାତମୁଠାକୁ ଆସି ଯାଇଥିଲା ।

ବିପ୍ଳବଯୁଗୀୟ କଣ୍ଠଶିଳ୍ପୀଙ୍କର କେତେକ ରେକର୍ଡ଼ିଂ ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ‘ଅକାମନା ଚାଲିଯିବା’, ‘କଳାକୃଷ୍ଣ କମଳ ଆଖି’, ‘ଚକାଡ଼ୋଳା କିମ୍ବା ଡାକ ନ ଶୁଣ’, ‘ଜଗାକାଳିଆକୁ କାହିଁକି ଡାକ’ ଆଦି ସଙ୍ଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ଓ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ଏଚ୍. ଏମ୍.ଭି. କମ୍ପାନୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିମାଇଁ ଚରଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର ୧୨୭ଟି ଭଜନ ଓ ଜଣାଣ ରେକର୍ଡ଼ିଂ ହୋଇଥିଲା । ବାସ୍ତବିକ ଏହି ଗୀତ ଶ୍ରବଣରେ ପାଷାଣର ନିର୍ମମ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ତରଳିଯାଏ । ଦାୟିକ ନାୟିକର ଅନ୍ତରରେ ଆସ୍ତ୍ରୀକ ଭାବ ଉଦୟ ହୁଏ । କବିଙ୍କ ଯଶ, ଖ୍ୟାତି ଏପରି ଭାବରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା ଯେ, କଲିକତା ରେଡ଼ିଓ ସ୍ଟେସନରୁ ୧୯୩୪ରେ ତାଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରା ଯାଇଥିଲା । ସେ ଆକାଶବାଣୀ କଟକ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଗାଇବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ୧୯୪୮ ମସିହାର ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୨୮ ତାରିଖ ଦିନ ‘କଟକ ବେତାର କେନ୍ଦ୍ର’ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଳ୍ପୀ ଭାବରେ ହରିଚନ୍ଦନ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗୀତଟି ଗାନ କଲେ । ଗୀତଟି ଥିଲା ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାରକୃତ ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣିର ‘ଶ୍ରୀରାଧା ବାବୁଲି ପ୍ରେମ ରସାବୁଳୀ ଘେନ ଚିହ୍ନରା ଗ୍ରାହକମାନେ’ । ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରୋତାମାନେ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହି ଗୀତଟି ଶୁଣି ଶତମୁଖରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ଆକାଶ ମଣ୍ଡଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହେଲେ ତାଙ୍କର ନିର୍ମଳ କିରଣମାଳା ଅନାୟାସରେ ଯେପରି ଦିଗଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି ଉଦାରଚେତା ନିମାଇଁଙ୍କର ଯଶଖ୍ୟାତି ବିନା ପ୍ରୟାସରେ ଗୁଣୀଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା । ସ୍ୱୟଂଶ ବିକାଶର ଗୌରବମୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମସଂଯମରୁ ତିଳେ ମାତ୍ର ବିଚଳିତ କରି ପାରି ନ ଥିଲା ।

ବାସ୍ତବିକ ଗାନ କରିବାର ଅଦମ୍ୟ ଲାଳସା ନିମାଇଁ ଚରଣଙ୍କୁ ଗୀତ ରଚନା କରିବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଭକ୍ତି ସମ୍ବଳିତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜଣାଣ ଓ ଭଜନ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ (୧) ମଣିମା, ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀମୁଖ ଚାହିଁଲେ ମଣିମା....(୨) ଆହେ ଚକାଆଖି..... (୩) ମହାପ୍ରଭୁ କିମ୍ବା ନ ଶୁଣ ଡାକ....(୪) ଚକାନନ୍ଦନ ହେ ପ୍ରଭୁ ଜଗଜୀବନ(୫) ପ୍ରଭୁ ଗୁହାରୀ ହେଉ ମୋ ଘେନା... ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନ ।

ଭକ୍ତଙ୍କର ଭକ୍ତି ଗୀତିକା ଗୁଡ଼ିକରୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ମିଳେ । ନିମାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ଭକ୍ତି ପଥର ପଥକ ଥିଲେ । ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ତାଙ୍କର କାଳ କଟି ନ ଥିଲା, ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସାଂସାରିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏକ ଦୁଃଖମୟ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଆତ୍ମସଂଯମ ହରାଇ ନ ଥିଲେ । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ସେ ଜାଣି ପାରିଥିଲେ, ଦୁଃଖ ଓ ସୁଖ ଦୁଇଟିଯାକ ମାନବ ଜୀବନର କ୍ରୀଡ଼ାବସ୍ତୁ । ସମୟ ଅନୁସାରେ ଉଭୟଙ୍କର ଗତାଗତ ଚାଲିଛି । ତେଣୁ ଏଥିରେ ବିଚଳିତ ହେବାର କ’ଣ ଅଛି ? ପ୍ରାୟ ଭକ୍ତମାନେ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ବିପାକ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରି ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ନିଜର ଭକ୍ତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖନ୍ତି । ଏହା ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ । ଭକ୍ତ ନିମାଇଁ ଚରଣ ଏଥିରୁ ବା ବାଦ୍ ଯାଆନ୍ତେ କିପରି ?

ଭକ୍ତ ବାଣୀକଣ୍ଠ ତାଙ୍କର ଶେଷଜୀବନ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟରେ କଟାଇଥିଲେ । ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ, ସର୍ବସୁଖ ବିଧାୟକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ସେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ମଙ୍ଗଳ ଆଳତି ସମୟରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଆସୁଥିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଛାମୁରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ସ୍ୱରଚିତ ଗୀତଗୁଡ଼ିକୁ ଭକ୍ତିଗଦଗଦ କଣ୍ଠରେ ଗାନ କରୁଥିଲେ । ବାତାହତ ଲତାଟି ପରି ତାଙ୍କର ପ୍ରେମ ପୁଲକ ଶରୀରଟି ବେଳେବେଳେ କମ୍ପି ଉଠୁଥିଲା । ଭାବଭରା ନୟନ ଦୁଇଟି ମୁଦି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଭକ୍ତପ୍ରବର ଗୀତ ଗାନ କରିସାରି ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ ଅନ୍ତେ ସ୍ୱଗୃହକୁ ବାହୁଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି । ନିମାଇଁ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରୁ ଫେରିଯାନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମନ ମନ୍ଦିରରୁ ଫେରୁ ନ ଥିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ନିମାଇଁଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଭକ୍ତି ଥିଲା । ଦୈବଯୋଗକୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ସେପରି କିଛି ବିଶେଷ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ପ୍ରଭୁଙ୍କ କରୁଣା କଟାକ୍ଷରୁ ସେ ‘ଚାମର ସେବା’ ଲାଭ କଲେ । ଦରିଦ୍ର ନିଧି ଲାଭ କଲା ପରି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର ଆନନ୍ଦରସରେ ସିନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ଲବ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ, ଜଣାଣ ଓ ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତର ଆଜୀବନ ପରିବେଷକ ତଥା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଭକ୍ତ ଶିରୋମଣି ନିମାଇଁ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ମଙ୍ଗଳ ଆଳତି ଦର୍ଶନ ପରେ ମୁଁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଭକ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରେ । ବେଳେ ବେଳେ ଆମେ ଏକାଠି ବସି କଥା ହେଉ ।

ଦିନେ ଭକ୍ତ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ରହସ୍ୟମୟ ଘଟଣା ମୋ ନିକଟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣାଟି ତାଙ୍କର ନୀଳାଦ୍ରୀଶଙ୍କ ପ୍ରତି ଐକାନ୍ତକ ଭକ୍ତିର ଏକ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ । ଥରେ ସେ ରାତ୍ରଭୋଜନ ଶେଷକରି ଗାଡ଼ ନିଦ୍ରାରେ ଶୟନ କଲେ । ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି ଜାଣିଲେ, ତାଙ୍କର ଡାହାଣପଟ କର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱାର ଭିତରେ ଭୟଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଉଛି । ମୁଣ୍ଡଟି ତାଙ୍କୁ ଓଜନିଆ ଜଣାପଡୁଛି । ଭାବିଲେ - ଥଣ୍ଡାର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ଏ ରୋଗଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି । ଏହାର ଆଶୁ ପ୍ରତିକାର ନିମନ୍ତେ ବିହିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଔଷଧ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାଧିର ଉପଶମ ହେଲାନାହିଁ । ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ ନିମାଇଁ ବିବ୍ରତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଦଇବେ ବୃଦ୍ଧ ବୟସର ଶକ୍ତିହୀନ ଶରୀର, ସେଥିରେ ପୁଣି ଭକ୍ତି ସୁଲଭ କୋମଳତା ପ୍ରତି ଶିରାପ୍ରଶିରରେ ପୁରି ରହିଛି । ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ନିତାନ୍ତ ସୁଖ ଲୋଡ଼ା, ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଏ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହି ପାରିବେ କିପରି ? ଜୀବନର ପ୍ରିୟତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ତିକ୍ତଭାବ ଆସିଲା । ସେ ବିରକ୍ତିଭରା କଣ୍ଠରେ କହିଲେ - ‘ପ୍ରଭୁ, ଶେଷ କାଳରେ ଏ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ଦେଲ । ତୁମର ପୂର୍ବ କରୁଣା ମୋ ଠାରେ କ’ଣ ଆଉ ନାହିଁ ? ଦୟାକରି ମୋର ଏ ଆକୃଳିତ ପ୍ରାଣଟାକୁ ନେଇଯାଅ ।’

ସେହି ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ, ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି - ‘ସିଂହଦ୍ୱାର ନିକଟରେ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣର ବାଳକଟିଏ ଔଷଧ ବାକ୍ସଟିଏ ଧରି ବୁଲୁଛି । ସେ କେତେ କାହାର ରୋଗ ଭଲ କଲାଣି । ତା’ ନିକଟକୁ ଗଲେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ କରିଦେବ ।’

ସ୍ୱପ୍ନ ବୃତ୍ତାନ୍ତଟି ତାଙ୍କ ମନରୁ ପାସୋରି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରଭାତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । କିନ୍ତୁ ବାଳକଟିର ପତ୍ନୀ ମିଳି ନ ଥିଲା । ସେ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିଆସିଲେ । ଭାବିଲେ, ଏହା ଏକ ମିଥ୍ୟା ସ୍ୱପ୍ନ । ପ୍ରତିଦିନ ପରି ଭକ୍ତ ରାତ୍ରରେ ଶୟନ କଲେ । ପୁଣି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ, କଳାରଙ୍ଗର ବାଳକଟିଏ ଆସି ତାଙ୍କ କାନରେ ଔଷଧ ଲଗାଇ ଦେଉଛି । ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି ଜାଣିପାରିଲେ, ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆରୋଗ୍ୟ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର କୃତଜ୍ଞତାରେ ଭରିଗଲା ।

ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ, ତାହା ସେ ପ୍ରାଣପ୍ରତିମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପଦପଙ୍କଜରେ ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଥିଲେ । ବିଭୁ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରି ସେ ଅଗଣିତ

ଜନମାନସକୁ ଭକ୍ତିରସରେ ରସାଣିତ କରି ଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଭଜନ କାର୍ତ୍ତନ ପୂର୍ବକ ତାମର ସେବା କରିବାକୁ ସେ ଜୀବନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୌଭାଗ୍ୟ ମନେ କରୁଥିଲେ । ଅହେତୁକ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ନିମାଇଁ ସର୍ବଦା ଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ । ନିର୍ମଳ ଭକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଅଯଥା ଅଭିଳାଷ ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା ।

ଏ ମାୟାମୟ ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଦିନେ ମରିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ବାଣୀକଣ୍ଠର ବିଦାୟକାଳୀନ ଘଟଣା ଅତି ଚମତ୍କାର ଥିଲା । ପ୍ରତିବର୍ଷ ସେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଦିନ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଉଡ଼ାହୋଇ ଭକ୍ତ ବାଞ୍ଛା କଳ୍ପତରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ବାଞ୍ଛା ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର କାକୁଟି ମିନତିଭରା ଅଳି ଥିଲା, ‘ପ୍ରଭୁ ହେ, ଗୀତ ଗାଉ ଗାଉ ଜୀବନ ଯାଉ ।’

୧୯୮୩ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ଶରଧାବାଲି ଭଜନ ସମାରୋହରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭକ୍ତଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ସେ ସ୍ୱରଚିତ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରିଥିଲେ- ‘ବାହୁଡ଼ା ତିଥିରେ ମୋତେ ବାହୁଡ଼ାଇ ନିଅ’ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ବାହୁଡ଼ା ବିଜୟ ବେଳକୁ ଭକ୍ତଙ୍କର ବାହୁଡ଼ାବିଜୟ ସଂଘଟିତ ହେଲା । ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭେଦ ସମ୍ପର୍କର ଏହା ଏକ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ । ଐକାନ୍ତକ ନିଷ୍ଠା ଓ ଦୃଢ଼ ଭକ୍ତିର ଦିବ୍ୟ ଶକ୍ତିରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ନିୟତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ଆଜି ବାଣୀକଣ୍ଠ ମରଦେହ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, ହେଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଯଶଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କୁ ଅମର କରି ରଖୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଗାୟକଙ୍କର ମଧୁର କଣ୍ଠ ନିଃସୃତ ଲଳିତ ପଦାବଳୀ ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରବଣ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଜି ତାହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ନିଶ୍ଚୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ । ବାଣୀକଣ୍ଠର ସୁହସ୍ତ ସମ୍ପାଦିତ ଅମୃତୋପମ ପାକ ଜନତା ଆକଣ୍ଠ ଭୋଜନ କରି ପରମ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଅଦ୍ୟାବଧି ରେକର୍ଡ଼ ଓ କ୍ୟାସେଟରେ ପରିବେଷିତ ହେଉଥିବା ବାଣୀକଣ୍ଠର କଣ୍ଠସ୍ୱର ଭକ୍ତ ଓ ସାଧୁ ଅନ୍ତରକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଛି ।

ବିଭାଗୀୟ ମୁଖ୍ୟ (ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ)
ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ

ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ହରିହର ମହାପାତ୍ର

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କଳେବର ଦାରୁନିର୍ମିତ । ଲୋକମୁଖରେ ସେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଓ ଦାରୁଦେବତା ରୂପେ ଆଖ୍ୟାତ । ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବବ୍ୟାପକ । ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ବ୍ରହ୍ମମୟ । ସର୍ବ ବ୍ରହ୍ମମୟ ଜଗତ୍ । ଦାରୁ ଜାଗତିକ ବସ୍ତୁ ଭାବେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ କୁହାଯିବାରେ ବିଚିତ୍ରତା ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଦାରବାୟ କଳେବରରେ ବ୍ରହ୍ମସ୍ଥାପନା ବିଧି ନବ କଳେବର କାଳରେ ସଂପାଦିତ ହୁଏ । ଦାରୁଦେବତା ‘ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ’ ପରି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ପୁରାଣ କହେ, ଦେବତାମାନେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ । ତାହା ତାଙ୍କର ଜନ୍ମାନ୍ତର ସୁକୃତର ଫଳ । ସେହି ପୁଣ୍ୟଫଳର ଭୋଗ ପରେ ସେମାନେ ପୁଣି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକକୁ ଫେରନ୍ତି । ‘କ୍ଷୀଣେ ପୁଣ୍ୟେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ ବିଶନ୍ତି ।’ ଏହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମାନ୍ତର ବାଦ ସ୍ୱୀକୃତ । ‘ବ୍ରହ୍ମ’ ସତ୍ୟ ଓ ନିତ୍ୟ ହେତୁ ଜନ୍ମାନ୍ତର କଳ୍ପନା ଅସମ୍ଭବ ।

ତେବେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନବ କଳେବର ବିଧି ସଂପନ୍ନ ହେଉଥିବାରୁ ଘଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ । ଏହାକୁ କେହି କେହି ଜନ୍ମାନ୍ତର ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ଓ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ସେଥି ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ଭଗବତ୍ ଗୀତା ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକଟି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି ।

ବାସାସି ଜୀର୍ଣ୍ଣାନି ଯଥା ବିହାୟ

ନବାନି ଗୃହାତି ନରୋଽପରାଣି

ତଥା ଶରୀରାଣି ବିହାୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣା-

ନ୍ୟନ୍ୟାନି ସଂଯାତି ନବାନି ଦେହୀ ।

ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ନବାନ ବସ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରେ, ସେହିପରି ଶରୀର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଆତ୍ମା ସେହି ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟ ନୂତନ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଜୀବାତ୍ମା ଉପରେ ଆଧାରିତ, ପରମାତ୍ମା ଉପରେ ଆଧାରିତ ନୁହେଁ । ଜୀବ ବିଭିନ୍ନ ଯୋନି, ଦେଶ, କାଳ,

ପାତ୍ର ରୂପେ ଗୁଣାଦିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥକ୍ ଶରୀରରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥାଏ । ପରମ ବ୍ରହ୍ମ ବା ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ବା ଜନ୍ମାନ୍ତର ଘଟେ ନାହିଁ । କେବଳ ଦାରବାୟ ଘଟ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାରୁ ଅନ୍ୟ ଦାରବାୟ ନୂତନ ଘଟ ସେହି ନାମ, ସେହି ରୂପ, ସେହି ଗୁଣ ଓ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ବିରାଜିତ ଥାଏ । ଜୀର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତ୍ର ବଦଳରେ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ର ପରି ସେ ପୃଥକ୍ ଦାରବାୟ ଘଟ ଗ୍ରହଣ କରେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦାରୁଦେବତା କୁହା ନ ଯାଇ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ବା ପରମବ୍ରହ୍ମ କୁହାଯିବା ସର୍ବଥା ସମୀଚୀନ ।

ଚେତନାଚେତନ ନିର୍ବିଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ । ତେବେ ଅଚେତନ ସାମାନ୍ୟ ଦାରୁଖଣ୍ଡରେ ବ୍ରହ୍ମପାସନା (ଦାରୁବ୍ରହ୍ମପାସନା) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରେ । ଏହି ବୃକ୍ଷପାଷାଣାଦିର ଆରାଧନା ପ୍ରାଚୀନ ଆଦିବାସୀ ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆରାଧନା ଶୈଳୀରୁ ଆନୀତ ବୋଲି ବହୁ ଗବେଷକ ମନେ କରନ୍ତି । ଏହା ସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ବେଦ ଓ ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଆରାଧନା ଅତି ବିସ୍ମୃତ ଭାବେ ଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବନସ୍ପତିଭିଃ ପୃଥ୍ବୀ ସଜୋଷା ।

ଉଭେ ରୋଦସୀ ପରିପାସତୋ ନଃ ॥

(ରଗ୍‌ବେଦ ୭,୩୪)

ସେହିପରି ଅବସ୍ତୁଜ ବନସ୍ପତେ ଦେବ ଦେବେଭ୍ୟୋ ହବିଃ ।

ପ୍ରବାତୁରସ୍ତୁ ଚେତନମ୍ (ରଗ୍‌ବେଦ ୧,୧୩,୧୧)

ହେ ବନସ୍ପତି ଦେବ, ଦେବତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହବି ପ୍ରଦାନ କର ଏବଂ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଦିଅ । ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ (୩.୮.୧) ବନସ୍ପତିଙ୍କୁ ଧନ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଇଅଛି । ଉପରଲିଖିତ ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ବୋଧ ହେଉଛି ଯେ, ବନସ୍ପତି (ବୃକ୍ଷ) ମାନଙ୍କର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଜୀବନ ଅଛି । ଚୈତନ୍ୟ ସଭା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଉପଲବ୍ଧ । ବୈଦିକ ମୁନି, ରକ୍ଷିଗଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବତା ରୂପେ ସ୍ମୃତି କରନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ (ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ଠାରୁ) ଧନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଇଅଛି । ସେହି ରକ୍ଷିମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ବୃକ୍ଷ କେବଳ କାଠ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଦେବତା ଅଟନ୍ତି । ତାହାଛଡ଼ା ଯୂପ, ସମିଧ, ହବିଷ୍ୟାନ୍ନାଦି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ମିଳିଥାଏ । ତାହାର ଅଭାବରେ ଯଜ୍ଞ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାହିତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଯଜ୍ଞରୁ ସକଳ କାମନା ସିଦ୍ଧ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭୌତିକ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମିଳିଥାଏ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦାରୁ ଅଦୈଷ୍ଟଶରେ ଦାରୁ ଛେଦନ ପୂର୍ବରୁ ବନସ୍ଥତିଙ୍କର ଆରାଧନା ଅନ୍ୟାପି ପ୍ରଚଳିତ । ଏହାକୁ ‘ବନଯାଗ’ କୁହାଯାଉଅଛି । ବୃକ୍ଷର ବିଧିବଦ୍ଧ ପୂଜା, ଆରାଧନା ପରେ ଦାରୁଛେଦନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାହିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଦାରୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ସ୍ଥିତ ଅଲୌକିକ ବ୍ରହ୍ମ ରୂପେ କଳ୍ପିତ ବସ୍ତୁର ଆବରଣ (ଘଟ) କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏହା ଆଦିବାସୀ (ବନବାସୀ) ପରମ୍ପରାର ସ୍ଥାନକୀ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

‘ପ୍ରତିମା’ - ଏହି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିମ୍ବ, ଅର୍ଜା, ଲିଙ୍ଗ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ବହୁତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ପ୍ରତିମା ନିର୍ମାଣ ନିମନ୍ତେ ଲୌହ, ରତ୍ନ, ଶିଳା, ଦାରୁ, ତାମ୍ର, କାଂସ୍ୟାଦି ଅନେକ ଦ୍ରବ୍ୟ ବିବିଧ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଛି । ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଗମର ଭାର୍ଗବତନ୍ତରେ ଓ ହୟଶୀର୍ଷ ସଂହିତାରେ ପ୍ରତିମା ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ସାତ ଗୋଟି ଦ୍ରବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଯଥା

ରତ୍ନଂ ଶୈଳଂ ବିମ୍ବଂ ଦାରୁଂ ଲୌହଂ ତଥା ।

ମୃତ୍ତ୍ୱେ ବସ୍ତୁ କୟୋବିମ୍ବଂ ଚିତ୍ରଂ ଚେତି ସପ୍ତଧା ॥ (୪,୭)
ଇତ୍ୟାଦି । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ, ମୂର୍ତ୍ତି ବା ପ୍ରତିମା ଏହି ସାତୋଟି ବସ୍ତୁରେ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହା ସାତ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ।

ମତ୍ସ୍ୟ ପୁରାଣରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିମା ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ନିରୂପିତ ହୋଇଅଛି । ତଦ୍ ଯଥା -

ସୌବର୍ଣ୍ଣୀ ରାଜତୀ ବାପି ତାମ୍ରୀ ରତ୍ନମୟୀ ତଥା
ଶୈଳୀ ଦାରୁମୟୀ ଚାପି ଲୌହସଙ୍ଗମୟୀ ତଥା
ରାତିକା ଧାତୁଯୁକ୍ତା ବା ତାମ୍ରକାଂସ୍ୟମୟୀ ତଥା
ଶୁଭଦାରୁମୟୀ ବାପି ଦେବତାୟାଂ ପ୍ରଶସ୍ୟତେ ।

(୨୫୭.୨୦-୨୧)

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ଦାରୁନିର୍ମିତ । ଦାରୁରେ ଦେବବିଗ୍ରହ ଗଠନ ଶାସ୍ତ୍ର ପରମ୍ପରା ସିଦ୍ଧ । ନିଗମ ବା ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର ଦାରୁରେ ଦେବଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣକୁ ଅନୁମୋଦନ କରେ । ଦାରୁ ଶବ୍ଦ ବହୁ ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ କରେ । ଦୃ ଧାରୁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥ ହେବା + କର୍ମ ଉ) ଯୋଗେ ଦାରୁଶବ୍ଦର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି (ଭାଷାକୋଷ ପୃ ୨୭୪୧) । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହି ଶବ୍ଦ କାଠଖଣ୍ଡକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଶଜ ଅର୍ଥ ନିମଗଛ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଳେବର ନିମ୍ବଦାରୁରେ ଗଠିତ । ଏହି ଦେବବୃକ୍ଷ ‘ଅଶ୍ୱତ୍ଥ’ ପରି ଆରାଧ୍ୟ । ତେଣୁ ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ନିମଗଛ ଲଗାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ରହିବା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଯଥା-

‘ନିମ୍ବପ୍ରରୋହକାଶାଂ ତୁ ନିତ୍ୟଂ ତୁଷେୟତ୍ ଦିବାକରଃ’ ।
ସେହିପରି ଅନ୍ୟତ୍ର ‘ନିମ୍ବସ୍ୟ ଦଶବୃକ୍ଷାଣ୍ଠ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧାଣ୍ଠେ ବ ସପ୍ତ ଚ । ଏବଂ ବୁଝା ତୁ ଧର୍ମାତ୍ମା ଯଃ କୁର୍ମ୍ୟାତ୍ କୁର୍ତ୍ତିମ୍ ବନମ୍’ କଳ୍ପକୋଟିସହସ୍ରାଣି କଳ୍ପକୋଟିଶତାନି ଚ ॥

ପଦ୍ମପୁରାଣ (୧-୬୦-୨୮-୩୧)

ନିମ୍ବଗଛ ଦଶଗୋଟି ରୋପଣରେ ଅଶକ୍ତ ବୃକ୍ଷ ରୋପଣର ଫଳ ମିଳିଥାଏ ଓ ତାହା ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ।

ନିମ୍ବ ଗଛ ବନରେ ହେଉ ବା ଗୃହ ସମୀପରେ ହେଉ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶୁଭପ୍ରଦ ହୋଇଥାଏ ।

ପୁନଃଗଫଳିନୀନିମ୍ବଦାଡ଼ିମାଶୋକକାତିକାଃ

XX XX XX XX

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ସ୍ଥିତାଣ୍ଠେତେ ନାରିକେଳାଦୟଃ ଶୁଭାଃ

ବିଷ୍ଣୁଧର୍ମୋତ୍ତର ପୃ ୩୯୭/୧୭

ଧନୀ ଚାଶ୍ବତ୍ବବୃକ୍ଷେଣ XX ନିମ୍ବଃ ଚାମୁପ୍ରଦଃ ସୁତଃ

(ପଦ୍ମପୁରାଣ - ପୃ-କା - ୨୬ଅ)

ବିଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷିତ ଶୁଭ ନିମ୍ବ ଦାରୁରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଳେବର ଗଠିତ । ସେ ଯନ୍ତ୍ରାରୂପ ଓ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରତିମା । ଯନ୍ତ୍ରରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରାଯିବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିଭିନ୍ନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଭକ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ଦେବତା ଯଥା :- ଶିବ, ବିଷ୍ଣୁ, କାଳୀ, ଗଣପତି, ସୂର୍ଯ୍ୟାଦି ରୂପେ ଆରାଧିତ । ଏମାନଙ୍କର

ଆରାଧନାରେ ଭକ୍ତ ତାହାର ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ମଧ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ପାଇ ପାରୁଅଛି । ତେଣୁ କୁହାଯାଇ ଅଛି ଯେ - “ଦେଶେ ତୁମକୁ ଯେପରି ଦେଖାଦିଅ ସେପରି, ଧର୍ମ, ମତ ବାଦ, ଆଗର ସବୁ ସୃଷ୍ଟି ତୁମରି” । ସେ ଶରଣାଗତକୁ କେବେହେଲେ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଭକ୍ତଃ ଚ ଭଜମାନଃ ଚ ତବାସ୍ମୃତି ଚ ବାଦିନମ୍

ତ୍ରୀନେତାନ୍ ଶରଣଂ ପ୍ରାପ୍ତାନ୍ ବିଷମେଷୁ ନ ସଂତ୍ୟଜେତ୍ ।

(ବିଦୁର ନୀତି)

ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ କେବଳ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ସର୍ବଦେବମୟ । ନିଗମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପେ ଆରାଧ୍ୟ । ଆଗମ ଅର୍ଥାତ୍ ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଏକମତ । ସକାମ ଭକ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଫଳଲାଭ ନିମନ୍ତେ କର୍ମ (ଯାଗ, ଯଜ୍ଞ, ସେବା ପୂଜାଦି) କରିଥାଏ । ତାହାର ଫଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଦିକୁ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପୁନର୍ଜନ୍ମରୁ ରକ୍ଷା ପାଏ ନାହିଁ । ଭଗବତ୍ ଗୀତା ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ୪୫ ଶ୍ଳୋକ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ -

ତ୍ରେଗୁଣ୍ୟ ବିଷୟା ବେଦା ନିସ୍ତ୍ରେଗୁଣୋଽଭିବାର୍ଜନ

ଭଗବାନ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି- ଏହି କର୍ମକାଣ୍ଡ ରୂପ ବେଦ ତ୍ରିଗୁଣମୟ (ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ତ୍ରିଗୁଣ ପଦ ବାଚ୍ୟ । ସକାମ କର୍ମଫଳ ପ୍ରଦାୟକ’ ତୁମ୍ଭେ ତ୍ରିଗୁଣ ରହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଷ୍କାମ କର୍ମତତ୍ତ୍ୱର ହୁଅ, । ଏହି ଗୁଣାଶ୍ରୟୀ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଏକକ ଭାବେ ନ ଦେଖି ଶ୍ରୀ ସୁଭଦ୍ରା, ଶ୍ରୀ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ସହ ସଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମର ଆରାଧନା କରିଥାଏ । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ପ୍ରତୀକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଯଥାକ୍ରମେ ଶ୍ରୀସୁଭଦ୍ରା ଓ ଶ୍ରୀ ବଳଭଦ୍ର ରତ୍ନୋତ୍ତମ ଓ ତମୋତ୍ତମ ପ୍ରତିମାର ପ୍ରତୀକ ।

ଏଥିରୁ ବୁଝାଯାଉଅଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ କାମନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି, ତାହାର ଫଳ ଇହ ଜନ୍ମରେ ବା ପରଜନ୍ମରେ ଭୋଗ କରୁଅଛି । ‘ସ୍ୱର୍ଗକାମୋ ଯଜେତ’ ଇତ୍ୟାଦି ବାକ୍ୟରୁ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟଷ୍ଟ ।

ତେବେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମର ଉପଲବ୍ଧି ଏହି ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ ସଂସାରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ତେଣୁ ଶୁଚି ଓ ପୁରାଣକାରମାନେ ଏହି ମାୟାମୟ ସଂସାରକୁ ଏକ ବୃକ୍ଷରୂପରେ କଳ୍ପନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୂଳୋ ଅବାକ୍ ଶାଖ ଏଷୋଽଶ୍ୱତ୍ଥଃ ସନାତନଃ

(କଠ ଉପନିଷଦ୍-ଷଷ୍ଠ ବଲ୍ଲୀ)

ଭଗବତ୍ ଗୀତା କହେ -

ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୂଳମଧଃ ଶାଖମଶ୍ୱତ୍ଥଂ ପ୍ରାହୁରବ୍ୟୟଂ

ଛନ୍ଦାସି ଯସ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତି ଯତ୍ତଂ ବେଦ ସ ବେଦବିତ୍ ।

(୧୫ ଅଧ୍ୟାୟ ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ)

ପୁରାଣ ବଚନ -

ଅବ୍ୟକ୍ତମୂଳପ୍ରଭବସ୍ତସ୍ୟୈବାନୁଗ୍ରହୋହିତଃ

ବୁଦ୍ଧିଃ ସ୍ମରଣମ୍ଭାବେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାନ୍ତରକୋଟରଃ

X X X

ଏତଚ୍ଛିଦ୍ୱା ଚ ଭୂତ୍ୱା ଚ ଜ୍ଞାନେନ ପରମାସିନା

ତତଶ୍ଚାତ୍ମଗତିଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ତସ୍ମାନ୍ନାବର୍ତ୍ତତେ ପୁନଃ

(ଶଙ୍କର ଭାଷ୍ୟ ମଧୁସୂଦନ ସରସ୍ୱତୀକୃତ ଟୀକା)

ସାଧାରଣ ବୃକ୍ଷର ମୂଳ ଅଧୋଦେଶରେ ଓ ଶାଖା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଉପରି ଭାଗରେ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବିଚିତ୍ର ବୃକ୍ଷରୂପୀ ସଂସାରରେ ମୂଳ ପରମାତ୍ମା ପରମେଶ୍ୱର (ବ୍ରହ୍ମ) ସର୍ବୋତ୍ତମ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ବେଳେ ତତ୍ତ୍ୱସ୍ତ୍ୱ ମାୟା ଓ କାମନା ବିଜଡ଼ିତ ସଂସାରୀ ଓ ତାହାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଦି ଫଳଲିପ୍ତା ଶାଖା ରୂପରେ ନିମ୍ନସ୍ଥାନରେ ରହିଥାଏ । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଭଗବତ୍ ଗୀତାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଓ ଅଧଃ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟିକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଉକ୍ତ ଓ ନିକୃଷ୍ଟାର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଅଛି ।

କାମନାସକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଯେ କୌଣସି ଦେବତା ରୂପେ ଆରାଧନା କରି ତାହାର କର୍ମଫଳ ଲାଭ କରୁ ପଛକେ, ମୁମୁକ୍ଷୁ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ସର୍ବଦା ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ରୂପେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି ଓ ରହିବେ ।

ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରଣତି ଜଣାଇ ଲେଖାରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେଲି ।

ମାନବିକ କର୍ମ ଆଚରି କର୍ମଜଞ୍ଜାଳେ ବରି

ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ପଦେ ଶରଣ ଅନ୍ତେ ପାଏ ମୁଁ ହରି ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପୁରୋହିତ
ମାଟିମଣ୍ଡପ ସାହି, ପୁରୀ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-ସ୍ଥଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ

ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ସୁଆର

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭକ୍ତ ଦର୍ଶନ କଲାବେଳେ ସ୍ଥଳ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଭିନ୍ନତା ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଏ । ସ୍ଥଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କର (ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଶବ୍ଦରେ) ପୟରଟି ନିମ୍ନଭାଗରେ ଗୋଲାକାର ଅଂଶ ଓ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭାଗରେ ଦୁଇବାହୁ । ନାସିକା, ଅଧର ଶ୍ରୀମୁଖ, ଚକ୍ରାକାର ଦୁଇଗୋଟି ଭୂଲତାବିହୀନ ନେତ୍ର । ଶ୍ରୀମୁଖରେ କାନ ନାହିଁ, ପୟରରେ ଆଙ୍ଗୁଳି ବିଶିଷ୍ଟ ପାଦ ନାହିଁ କି ଗୋଡ଼ ନାହିଁ । ହାତରେ ମଧ୍ୟ ପାପୁଲି ନାହିଁ କି ଅଙ୍ଗୁଳି ନାହିଁ । ନାକରେ ପୁଡ଼ା ନାହିଁ କି ଅଧରରେ ଦାନ୍ତ ଓ ଜିଭ ନାହିଁ । ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ଛଅ ଖଣ୍ଡ ଦାରୁ । ଦାରୁର ନାଭି ମଣ୍ଡଳରେ ଛୋଟ ଗଉର ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳସୀ ଚନ୍ଦନ ଜାଇ ମୂଳ ଫୁଲରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଅବସ୍ଥିତି ଓ ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଗର୍ଭ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମଲେପ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥାଏ । (ସ୍ୱୟଂ ଲେଖକ ତାହା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଯୋଗାଇ ଥାନ୍ତି ।)

ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଅବୟବ :- ଦାରୁ ଉପରେ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ହୋଇ ପାଟ ଡୋରର ବନ୍ଧେଇ, ଠିକ୍ ମଣିଷ ଶରୀର ଭିତରର ଶିରାପ୍ରଶିରା ପରି ଆସ୍ତରଣ । ତାହା ଉପରେ ଦିବ୍ୟ ଲେପ ପ୍ରଦାନ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବୟବର ପରିପ୍ରକାଶ । ତାହା ଉପରେ ରକ୍ତ ଓ ଶୁକ୍ଳ ବସ୍ତ୍ରର ଆସ୍ତରଣ । ଶ୍ରୀପୟରଟି ଠିକ୍ ପୃଥ୍ବୀର କାନ୍ଥନିକ ଅକ୍ଷୀଣ ଓ ଦ୍ରାଘିମା ପରି ପାଟ ଡୋରରେ ବୁଣାଯାଇ ଛନ୍ଦା ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀମୁଖଟି କଳା, ଧଳା ଓ ନାଲି ରଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ରିତ ।

କିନ୍ତୁ ବଡ଼ସିଂହାର ପରେ ପ୍ରାତଃ ଆଳତିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଫୁଲର ପାପୁଲି ଓ ଆଙ୍ଗୁଳି । ଫୁଲର ନାକଚଣା ନାକରେ, ବେକରେ ହାର ଓ ପୟର ପାଇଁ ବଡ଼ ପଦକ । ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବେଶରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ପୟର ପାଖରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଦୁଇଗୋଟି ଗୋଡ଼ ଓ ଦୁଇଗୋଟି ହାତ ଶଙ୍ଖ ଓ ଚକ୍ର ଧରି । ମଙ୍ଗଳ ଆରତୀ ପରେ ଅବକାଶ, ଯେଉଁଥିରେ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ତଡ଼ଗି (ଗାଧୁଆ ବସ୍ତ୍ର) ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ପିଢ଼ା, ଖଚୁଲି, ଫୁଲ, ଦାନ୍ତକାଠି, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଜିଭଛେଲା ଲାଗେ । ଗାଧୁଆ ଜଳ ଓ ଦହି, ଅଁଳା, ଚନ୍ଦନ, କର୍ପୂରରେ ସଂସ୍କାର ହୁଏ । କୁଳୁକୁଆ, ମୁହଁଧୁଆ, ମୁହଁପୋଛା, ଦାନ୍ତଘଷା, ଜିଭଛେଲା ଓ ମୁଖ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରାଯାଇ ସ୍ନାନର ଉପଯୋଗ କରାଯାଏ । ଧାତୁର ଦର୍ପଣରେ

ପୁଷ୍ପସଜ୍ଜା କରାଯାଏ । ମନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଆହ୍ୱାନ କରାଯାଇ ଦହିରେ ସ୍ନାନ କରାଯାଏ । ସ୍ଥଳ ଆଖିରେ ହାତ ପାଦ ବିହୀନ ଠାକୁରଙ୍କର ମାନବୀୟ ଲୀଳା, ରାଜକୀୟ ଆଚରଣ । ସ୍ଥଳ ଆଖିରେ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର, ପୋଷାକ ବେଶ ଓ ଅଳଙ୍କାର ଆହୁରି ମନୋଜ୍ଞ ଲାଗେ ।

ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ବସ୍ତ୍ର - ସ୍ନାନ ସମୟରେ ସର୍ବମୋଟ ତଡ଼ଗି ଉତ୍ତରୀୟ ଛଅଗୋଟି ଓ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଖଣ୍ଡୁଆ ଏକଗୋଟି, ଅବକାଶ ପରେ ସାହାଣମେଲା ପୂର୍ବରୁ ବାରଲାଗି ଖଣ୍ଡୁଆ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ପରିଧାନ କରନ୍ତି । ଚନ୍ଦନଲାଗିରେ ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡୁଆ ଓ ବଡ଼ସିଂହାରରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଲେଖା ପାଟଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ବେଶ- ଚୈତ୍ର ମାସ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ପ୍ରତିପଦା ଠାରୁ ଆଶ୍ୱିନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ନବମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ମାର୍ଗଶିର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିପଦା ଠାରୁ ଓଡ଼ଶଷଷ୍ଠୀ ଯାଏ ସକାଳ ବେଳା ସାଧା ବେଶ, ଦଶହରା, କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ପୌଷ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଓ ବାହୁଡ଼ା ଏକାଦଶୀରେ ରାଜବେଶ, ଆଶ୍ୱିନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଏକାଦଶୀଠାରୁ କାର୍ତ୍ତିକ ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ - ରାଧା ଦାମୋଦର ବେଶ, ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଶୁକ୍ଳ ପକ୍ଷ ଠାରୁ ବସନ୍ତ ପଞ୍ଚମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୋଡ଼ଲାଗି ବେଶ, ବସନ୍ତ ପଞ୍ଚମୀ ଠାରୁ ଦୋଳପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାମାଲାଗି ବେଶ । ଭାଦ୍ରବମାସରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ବନଭୋଜି, କୋଳିବିକା, ବକାସୁର ବଧ, ଅର୍ଦ୍ଧାସୁର ବଧ, କାଳୀୟଦଳନ, ଧେନୁକାସୁର ବଧ, ପ୍ରଳୟାସୁର ବଧ ବେଶ ଏବଂ କୃଷ୍ଣବଳରାମ ବେଶ, କାର୍ତ୍ତିକ ଅମାବାସ୍ୟା ଠାରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କର ହରିହର ବେଶ, ଏକାଦଶୀରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ବେଶ, ଦ୍ୱାଦଶୀରେ ବାମନ ବା ବାଙ୍କଚୂଡ଼ ବେଶ, ତ୍ରୟୋଦଶୀରେ ତ୍ରିବିକ୍ରମ ବା ଡାଳିକିଆ ବେଶ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନୃସିଂହ ବେଶ, ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ରାଜବେଶ, ମାଘମାସରେ ଗଜଉଦ୍ଧାରଣ ବେଶ ଓ ପଦ୍ମବେଶ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଶ୍ରୀଜୀଉମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପୋଷାକ ଓ ବେଶ ସହ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ।

ବେଶ ପାଇଁ ଅଳଙ୍କାର :- ରାଧାଦାମୋଦର ବେଶ ଓ ଜାମାଲାଗି ବେଶରେ ସର୍ବମୋଟ ୩୦ ମୂର୍ତ୍ତି ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର

ଲାଗି ହୁଅନ୍ତି - ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ନଳିଭୁଜ, କୁଣ୍ଡଳ, ତିଳକ, ଆଡ଼କାନି, ଚନ୍ଦ୍ରିକା, ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚଢ଼ିଗି, ଓଡ଼ିଆଣୀ, ମାଳି । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବେଶରେ - ଶ୍ରୀଭୁଜ, କାନ, ଚନ୍ଦ୍ରିକା, ଚଢ଼ିଗି, କିଆ, ଶ୍ରୀପୟର, ଆଡ଼କାନି, ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆଣୀ ପ୍ରଭୃତି ୩୧ଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଳଙ୍କାର ଓ ୫୪ଟି ସର୍ବମୋଟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କିଆ ଲାଗି ହୁଅନ୍ତି । ହଳ ମୂଷଳ, ଚକ୍ର ଓ ଶଙ୍ଖ ଅଳଙ୍କାର ସହ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କର ସ୍ଥଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରୂପ, ବେଶ, ପୋଷାକ ଓ ଅଳଙ୍କାର ଦେଖି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିଥାଏ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାରକୁ ବାଦ ଦିଆଯାଇ ପାରିବନି । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ବା ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି । ଗୀତାର ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତ ଓ ସଖା ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନନ୍ତ ବିଭୂତି ବିଷୟରେ ବିସ୍ତାରିତ ଭାବେ ବୁଝାଇ କହିଛନ୍ତି ।

ଅହମାତ୍ମା ଗୁଡ଼ାକେଶ ସର୍ବଭୂତାଶୟେ ସ୍ଥିତଃ

ଅହମାଦିଷ୍ଠ ମଧ୍ୟ ଚ ଭୂତାନାମନ୍ତ ଏବ ଚ ।

ଅର୍ଥ - ଆମେ ସବୁ ଭୂତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଆତ୍ମା ସର୍ବଭୂତଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ବିନାଶ ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ସେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସେ ଆଦିତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଷ୍ଣୁ, ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବାୟୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମରୀଚି, ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶଶୀ । ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟ :- ଧାତା, ମିତ୍ର, ଅର୍ଯ୍ୟମା, ରୁଦ୍ର, ବରୁଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଭଗ, ବିବ-ସ୍ୱାନ, ପୂଷା, ସବିତା, ଋଷା ଓ ବିଷ୍ଣୁ । ସାତଗୋଟି ବାୟୁ :- ଆବହ, ପ୍ରବହ, ବିବହ, ପରାବହ, ଉଦ୍‌ବହ, ସଂବହ, ପରିବହ । ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସେ ଶଙ୍କର, ବସୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅଗ୍ନି, ପର୍ବତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁମେରୁ, ଯକ୍ଷ ଓ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୁବେର, ଜଳାଶୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଗର, ସେନାପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୃହସ୍ପତି । ଏହିପରି ଅନେକ ଅନେକ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ସେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ୧୦ମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ୨୧ ଠାରୁ ୪୧ ଶ୍ଳୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ସବୁଠାରୁ ସାରତତ୍ତ୍ୱ ହେଲା ସମସ୍ତ ଭୂତର ସେ ମୂଳ କାରଣ । ଚରାଚରର ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ସେହି ଦିବ୍ୟ ବିଭୂତିର ସୀମା ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁ ମାତ୍ର ସଂକ୍ଷେପରେ ତାଙ୍କର ବିଭୂତିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ତାହା ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅଂଶରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ।

ନାନ୍ଦୋଽସ୍ତି ମମ ଦିବ୍ୟାନାଂ ବିଭୂତାନାଂ ପରତପ ।

ଏଷ ତୁଦେଶତଃ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ବିଭୂତେର୍ବିସ୍ତରୋ ମୟା ।

ଯଦ୍ ଯଦ୍ ବିଭୂତିମତ୍ ସଦ୍ ଶ୍ରୀମଦୂର୍ଜିତମେବ ଚ ।

ତତ୍ତ୍ୱି ଦେବାବଗନ୍ଧ ଚ୍ଚ ମମ ତେଜୋଽଶସମବମ୍ ।

୧୧ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ଯେ ଭକ୍ତସଖା ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଐଶ୍ୱରିକ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଦ୍ରଷ୍ଟୂମିଚ୍ଛାମି ତେ ରୂପମୈଶ୍ୱରଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।

ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ବା ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି ବା ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଐଶ୍ୱରିକ ଲୀଳା ଓ ବିଭୂତି ଯାହା ଦେଖିଲେ, ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ବିଭୁକୁପାରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ । ପୂର୍ବେ ଯାହା ଯାହା କହିଥିଲେ, ସେ ସବୁକୁ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ଶରୀରରେ ସ୍ଥାବର, ଜଙ୍ଗମ ଓ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ଦେଖି ଅର୍ଜୁନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ଏହା ସେହି ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ସମ୍ଭବ ହେଲା ।

ନ ତୁ ମାଂ ଶକ୍ୟସେ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମନେନୈବ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁଷା ।

ଦିବ୍ୟଂ ଦଦାମି ତେ ଚକ୍ଷୁଃ ପଶ୍ୟ ମେ ଯୋଗନେମୈଶ୍ୱରମ୍ ।

ଅନେକ ମୁଖ, ନେତ୍ର, ଦର୍ଶନୀୟ ବସ୍ତୁ, ଦିବ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର, ଦିବ୍ୟାସ୍ତ୍ର, ଦିବ୍ୟମାଲ୍ୟ, ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର, ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧ ଅନୁଭୂତିରେ ଆଣିଲେ ଅନେକ ବାହୁ, ଉଦର, ମୁଖ, ନେତ୍ର, ଅନନ୍ତ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି । କିରୀଟ, ଗଦା ଓ ଚକ୍ର ଓ ଅପରିମେୟ ରୂପ । ଆଦି ଅନ୍ତ ମଧ୍ୟ ବିହୀନ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ଅନନ୍ତ ବାହୁ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟସମ ଦୁଇ ନେତ୍ର, ମୁଖମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଅଗ୍ନିସମ ସଦା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖି ଅର୍ଜୁନ ଭୟଭୀତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ଭୟଙ୍କର ରୂପକୁ ରାକ୍ଷସମାନେ ଦର୍ଶନ କରି ଭୟରେ ପଳାୟନ କରୁଥିବାର ଭକ୍ତସଖା ଦେଖି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ଥଳ ସାକାର କିନ୍ତୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଶାକାର ଓ ଅକ୍ଷୟ କାଳ । ସମଗ୍ର ଜଗତ ତାଙ୍କର ରୂପ କଳାରେ, ଅଗଣିତ ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ଦୁଇଟି ଚକ୍ଷୁ ତାଙ୍କରି ଅନନ୍ତ ସତ୍ତାରେ । କାଳରୂପୀ ମୁଖ, ଲେଲିହୀନ ଅଗ୍ନିତେଜ ସଦୃଶ ଅଧର ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ ଅଥବା ଅନ୍ତ କରେ । ତାଙ୍କର ଗୋଲାକାର ଶ୍ରୀପୟର ଏହି ସଂସାର ପୃଥିବୀର ନମୁନା, ଯାହାକି ତାଙ୍କରି ମଧ୍ୟରେ । ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପରି ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାପ୍ତ ଭକ୍ତ ଯାହା ଦର୍ଶନ କଲେ, ତାହା ହିଁ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ରୂପ, ବେଶ, ପୋଷାକ, ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ବିକାଶର କ୍ରମ ବିବର୍ତ୍ତନକୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଯୋଗ ନାମକ ୧୫ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ତାହା ତ ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରୂପର ସ୍ଥୂଳତାରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ମୂଳ, ନିମ୍ନକୁ ଗଣ୍ଡି, ଶାଖା ଓ ପ୍ରଶାଖା, ପତ୍ର, ପୁଷ୍ପ ଓ ଫଳ । ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୁ

ଶକ୍ତି ନିମ୍ନକୁ ଆସି ସୃଷ୍ଟିକୁ ବିକଶିତ କରିଥାଏ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମଥାର ଶୀର୍ଷରେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ଜ୍ୟୋତିର ତେଜ ନିମ୍ନକୁ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ସଦୃଶ ଚନ୍ଦ୍ର, ନିମ୍ନକୁ ନାସିକା ପ୍ରାଣବାୟୁର ସୃଷ୍ଟି, ସମାନ୍ତର ବାୟୁ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଛି । ଅଧର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦହନ କରୁଛି ଓ ଶ୍ରୀପୟର ଏହି ଧରିତ୍ରୀକୁ ଲଙ୍ଘିତ କରୁଛି । ସ୍କୁଳ ଓ ସୁନ୍ନର ସମନ୍ୱୟ ରୂପତତ୍ତ୍ୱରେ ଓ ବେଶ, ପୋଷାକ ଅଳଙ୍କାରରେ ।

ରାତ୍ରିର ବିଦାୟ ଓ ଦିବସର ଆଗମନର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ମଙ୍ଗଳ ଆଳତି ଓ ଦିବସର ବିଦାୟ ତଥା ରାତ୍ରିର ଆଗମନରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଳତି । ଆଳତିର ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନିତେଜ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଆଲୋକିତ କରେ । ଅନନ୍ତ ମହାଶୂନ୍ୟରେ ଝୁଲା ପୃଥିବୀରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଅବକାଶ ବେଳେ - ଶୂନ୍ୟରେ ଦାନ୍ତକାଠି ଚାଳନା, ଶୂନ୍ୟରେ ଜିଭଛେଲା, ମୁଖ ଓ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ପ୍ରଭୃତିରେ, ପ୍ରତିବିମ୍ବରେ ସ୍ନାନ - ସୁନ୍ନ ବିଚାରରେ ଅଶାକାର ଅନାଦି ଅନନ୍ତତାକୁ ସାକାର କରି

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରୂପତତ୍ତ୍ୱରେ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଦର୍ଶନ ଓ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଓ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ବିଶ୍ୱର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କେନ୍ଦ୍ର - ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ଉଭୟ ସ୍କୁଳ ଓ ସୁନ୍ନ ତତ୍ତ୍ୱର ସମନ୍ୱୟ । ସୁନ୍ନରେ ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଐଶ୍ୱରିକ ରୂପ ଯାହା, ସ୍କୁଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରୂପ, ବେଶ, ପୋଷାକ ଓ ଅଳଙ୍କାରରେ ସେହିପରି । ଯାହାର ପାଟି ଭିତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଜଗତ, ଯାହାର ପ୍ରତି ଲୋମକୂପରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ତାହାଠାରେ ସବୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବିଭବ, ଶ୍ରୀ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନିହିତ । ତେଣୁ ପ୍ରଭୁ ସ୍କୁଳରୂପୀ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ସୁନ୍ନରୂପୀ ହୁଅନ୍ତୁ, ଉଚ୍ଚମାନଙ୍କୁ କୃପା ପ୍ରଦାନ କରି ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପରି ଭକ୍ତ ଓ ସଖା ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତୁ ।

ସେବାୟତ
ଆଡ଼ଭୋକେଟ୍, ପୁରୀ